

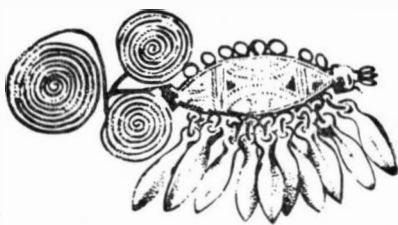
COMITETUL DE CULTURĂ ȘI EDUCAȚIE SOCIALISTĂ
AL JUDEȚULUI MUREȘ
MUZEUL JUDEȚEAN MUREȘ

MARISIA

V

Studii și materiale

ARHEOLOGIE • ISTORIE • ETNOGRAFIE

TÎRGU MUREȘ
1975

MUZEUL JUDEȚEAN MUREȘ
BIBLIOTECA

Nr. inv.

<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

Volume editate de Muzeul județean Mureș

Studii și materiale, I, 1965

Studii și materiale, II, 1967

Studii și materiale, III—IV, 1972

Redactorii volumului:
Valeriu Lazăr, director
Andrei Zrinyi, muzeograf

MARISIA, V, 1975.

Orice corespondență se va adresa:

Toute correspondance sera envoyée
à l'adresse:

Anschrift für jedwelche Korres-
pondenz:

Any correspondence will be
addressed to:

Адрес для корреспонденции:

MUZEUL JUDEȚEAN MUREȘ
TÎRGU MUREȘ
str. Horea nr. 24
(ROMÂNIA)

SUMAR

SOMMAIRE — INHALT — CONTENTS — СОДЕРЖАНИЕ

STUDII ȘI MATERIALE

I. Arheologic

Alexandru Popa, <i>Academia Română și descoperirile arheologice de pe valea superioară a Mureșului</i> (I)	9
L'Académie Roumaine et les découvertes archéologiques faites dans la vallée supérieure du Mureș (I)	25
Valeriu Lazăr, <i>Cultura Coțofeni în județul Mureș</i> (I). <i>Istoricul cercetării așezărilor</i>	29
Die Coțofeni-Kultur im Rahmen des Kreises Mureș (I). Der Verlauf der Siedlungsforschungen	42
Vasile Moga, Ioan Al. Aldea, <i>Harta arheologică a satului Țelna</i> (jud. Alba)	43
La carte archéologique du village de Țelna (com. d'Ighiu, dép. d'Alba)	50
Valentin Vasiliev, <i>Noi descoperiri scitice în valea Mureșului</i>	51
Neue Skythenfunde im Mureș-Tal	56
Dumitru Protase, Andrei Zrinyi, <i>Castrul roman de la Brincovenesti</i>	57
Das römische Castrum von Brincovenesti	69
Székely Zoltán, <i>Așezarea prefeudală de la Sălașuri</i> (com. Vețca, jud. Mureș)	71
Die frühfeudale Siedlung von Sălașuri (Gemeinde Vețca, Kreis Mureș)	80

II. Istorie

Eugen Fruchter, Gabriel Mihăescu, <i>Cărturari transilvăneni participanți la ședințele cercului academic țirgoviștean de la jumătatea secolului al XVII-lea</i>	83
Érudits transilvaniens participants aux séances du cercle académique de Țirgoviște à la moitié du XVII-ème siècle	91
Andrei Zrinyi, <i>Olarii din Țirgu Mureș și produsele lor în lumina cercetării materialului rezultat din săpături</i>	93
Die Produkte der Töpfer aus Țirgu Mureș im Lichte der Ausgrabungs-Funde	111
Liviu Moldovan, Ioan Pop, <i>Conscripții urbariale mureșene din anul 1785</i> (I)	113
Die Maroscher Urbarialconscriptionen vom Jahre 1785 (I)	162
Ioan Chiorean, <i>Academia Română și Iosif Hodoș</i>	163
Iosif Hodoș und die Rumänische Akademie	171
Ioan Pop, Liviu Moldovan, <i>Procesul urbarial al comunei Răstolița din anii 1868—1869</i>	173
Der Urbarialprozess der Gemeinde Răstolița, in der Zeitspanne 1868—1869	180
Traian Rus, <i>Structura agrară la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea în comitatul Mureș—Turda</i>	181
La structure agraire à la fin du XIX-ème siècle et le début du XX-ème siècle dans le comitat Mureș—Turda	205

Ioan Nistor, <i>Activitatea economică și culturală a memorandistului Patri- ciu Barbu</i>	207
Die wirtschaftliche und kulturelle Tätigkeit des Memorandisten Patriciu Barbu	222
Liviu Botezan, Adrian Stoica, <i>Situația țăranimii din comitatul Mureș— Turda și lupta ei pentru eliberarea socială și națională în anii 1914—1918</i>	223
Die Lage der Bauern im Komitat Mureș—Turda und ihr Kampf für soziale und nationale Befreiung in den Jahren 1914—1918	248
Vasile Dobrescu, <i>Aspecte ale activității băncii „Mureșana” din Reghin până la 1918</i>	251
Aspekte aus der Tätigkeit der Bank „Mureșana” bis im Jahre 1918	260
Gheorghe Iancu, <i>Preocupări ale Consiliului Dirigent pentru reorganizarea activității industriale în Transilvania (1918—1920)</i>	261
Die Beschäftigung des Regierungsrates um die Reorganisierung der industriellen Tätigkeit in Siebenbürgen (1918—1920)	281
Marcel Știrban, <i>Legislația agrară privind arendările forțate din Transil- vania în anii 1920—1921</i>	283
Die agrare Gesetzgebung in Bezug auf die aufgezwungenen Ver- pachtungen in Siebenbürgen in den Jahren 1920—1921	312
L. Báthory, <i>Capitalul străin în industria minieră a României între anii 1924—1929</i>	313
Le capital étranger dans l'industrie minière de Roumanie aux années 1924—1929	325
Turzai Mária, <i>Publicistica militantă a lui Józsa Béla în paginile revistei „Új Szó” (Tirgu Mureș, 1935—1936)</i>	327
Боевая публицистика Бэлы Йожа на страницах газеты „Уй Со” (Тыргу Муреш, 1935—1936)	344
Nicolae Ionescu, <i>Un neobosit cercetător al patrimoniului mureșean — Aurel Filimon</i>	345
Ein unermüdlicher Forscher des Mureș-er Patrimoniums: Aurel Filimon	354

III. Etnografie

Anton Badea, <i>Contribuții la cunoașterea uneltelor și metodelor de pescuit pe Mureșul superior</i>	357
Beiträge zur Kenntniss der Geräte und Methoden der Fischerei am oberem Mureș-Fluss	362
Anton Badea, <i>Trei obiceiuri din Cîmpia Transilvaniei</i>	363
Drei Bräuche aus der Siebenbürger Heide	372

Note

Valeriu Lazăr, <i>Materiale din culturile Trichterbecher și Schneckenberg la Tirgu Mureș</i>	377
Valeriu Lazăr, <i>Descoperiri monetare imperiale romane în județul Mureș (Criș, Sovata)</i>	379
Vasile Dragoș, <i>1918, pe Mureș în sus</i>	383
Vasile Dragoș, <i>Eroii de la Moisei — maramureșeni și mureșeni</i>	387

Valeriu Lazăr, <i>Cronica Muzeului județean Mureș (1973—1975)</i>	393
---	-----

Abrevieri * Abréviations * Abkürzungen * Abreviations * Сокращения	397
--	-----

Autorii * Les auteurs * Die Verfasser * The Authors * Авторы	399
--	-----

STUDII ȘI MATERIALE

I

ARHEOLOGIE

ACADEMIA ROMÂNĂ ȘI DESCOPERIRILE ARHEOLOGICE DE PE VALEA SUPERIOARĂ A MUREȘULUI (I)

ALEXANDRU POPA

Titlul oarecum limitat al studiului meu a avut darul, de ce să nu o mărturisesc, să mă pună într-o destul de serioasă încurcătură. A vorbi de munca de cercetare a unei singure instituții, chiar dacă este vorba de Academie, într-un domeniu cum este arheologia, nu este nici complet și nici suficient, deoarece la migăloasa și dificila activitate de teren, pe lângă acest prestigios for științific, mai participă cu foarte frumoase rezultate și o seamă de alte forțe cum sînt facultățile de istorie de pe lângă universități și institutele pedagogice, dar mai ales muzeele, a căror activitate rodnică nu este deloc de neglijat. În fața acestei dileme am socotit că nu ar fi corect să nu pomenesc în prezentul material, chiar și numai în treacăt, rezultatele pe care le-au avut cercetările arheologice efectuate de către aceste instituții, cu atît mai mult cu cit unele din descoperirile făcute de ele constituie contribuții majore la rezolvarea unor importante probleme istorice din trecutul patriei noastre.

O altă dificultate de care trebuie să țin seamă este spațiul limitat ce mi s-a acordat. Datorită acestui fapt, mă văd obligat să prezint un material cu caracter de repertoriu, fără a intra prea mult în analiza propriu-zisă a datelor. Această situație îmi mai este impusă și de spațiul geografic — Valea Mureșului pe întreg teritoriul județului¹ — destul de întins și în același timp foarte bogat în urme arheologice.

Ultima chestiune pe care doresc să o mai amintesc înainte de a trece la tratarea propriu-zisă a materialului, se referă la perioada de timp la care se va opri atenția mea. După cum reiese și din

¹ Prezentul material a fost întocmit în 1974 ca urmare a invitației primite din partea colectivului de întocmire a Istoriei Academiei R. S. România și urma să fie prezentat în cadrul unei sesiuni de la Tîrgu Mureș.

titlul comunicării, vor fi prezentate aici rezultatele cercetărilor arheologice din 1918 încoace, dată de la care Academia Română va patrona munca de cercetare științifică și în această parte a țării. Firește, nu voi trece cu vederea nici cercetările arheologice mai vechi, care deși nu au avut o amploare prea mare, rezultatele lor ne-au furnizat date extrem de utile pentru perioadele istorice în care se încadrează respectivele descoperiri.

*
* *

Primele începuturi postbelice ale arheologiei mureșene sînt în mod indisolubil legate de numele a două personalități: Vasile Pârvan, cea mai marcantă figură a arheologiei noastre și Aurel Filimon². Primul, în vizita pe care o face în Transilvania în primăvara anului 1925, trece și pe la Tîrgu Mureș, unde discută, îndrumă și apreciază sîrguincioasa activitate pe care o depune, în acest centru, Aurel Filimon. Tot cu acest prilej Vasile Pârvan va vizita și importanta stațiune arheologică de la Lechința de Mureș, unde, ca urmare a observațiilor și îndrumărilor sale, în cursul aceluiași an 1925, se vor executa importante cercetări arheologice³.

De numele celei de-a doua personalități, Aurel Filimon, se leagă organizarea în 1924 a muzeului tîrgumureșean, al cărui custode va fi, de altfel, pînă în anul 1940. La organizarea muzeului va participa ca delegat din partea Institutului de Studii Clasice din Cluj, Octavian Floca⁴. În această vreme ia naștere și *Societatea de istorie, arheologie și etnografie*⁵ din Tîrgu Mureș, al cărui secretar este tot inimosul Aurel Filimon. El va fi de altfel și promotorul activității de cercetare arheologică din această zonă, inițiind cu ajutorul lui Vasile Pârvan⁶, primele săpături mai importante ce se vor face în cunoscuta așezare de epocă romană de la Cristeștii de Mureș și

² Valer Nițu, *Aurel Filimon*, în *Profiluri mureșene*, vol. I, Tîrgu Mureș, 1971, p. 279 sq.

³ V. Pârvan, *Getica*, București, 1926, p. 379; D. Popescu, *Fouilles de Lechința de Mureș*, în *Dacia*, I, 1925, p. 305; V. Nițu, *op. cit.*, p. 279 sq.

⁴ O. Floca va redacta și o succintă prezentare a colecțiilor muzeului care va apare, ceva mai tîrziu, sub titlul *Buletinul muzeului arheologic al Societății de istorie, arheologie și etnografie din Tg. Mureș*, Cluj, 1937.

⁵ V. Nițu, *op. cit.*, pp. 280—281. Muzeul funcționează sub egida societății.

⁶ *Ibidem*, p. 280.

tot de numele său este strîns legată una din cele mai importante descoperiri ale vremii, depozitul de bronzuri de la Suseni⁷.

Dar, așa după cum s-a întîmplat și în alte domenii de activitate, cu toate eforturile depuse de unii oameni, de unele instituții, în cazul de față Aurel Filimon și Muzeul de arheologie din Tîrgu Mureș și chiar Comisia monumentelor istorice, secția pentru Transilvania, sub patronajul căreia se desfășoară activitatea științifică din această provincie, munca de cercetare pe teren și de valorificare a descoperirilor arheologice de pe Valea Mureșului, au mai mult un caracter sporadic. Lipsa unui personal suficient și bine pregătit, dar mai ales lipsa de mijloace materiale, au făcut ca frumoasele și promițătoarele începuturi din primii ani ai perioadei postbelice, să nu-și atingă decît într-o destul de mică măsură scopul, pentru ca mai apoi evenimentele politice din anii 1940—1944 să limiteze și mai mult, cu mici excepții, activitatea de cercetare din această zonă.

Lucrurile vor primi o cu totul altă turnură după eliberarea țării noastre, în 1944. O dată cu transformările economice, sociale și politice care au loc, se va trece și la o reorganizare temeinică, pusă pe baze noi, științifice, a muncii de cercetare. Acum, Academia, dotată cu mijloace materiale suficiente, prin Institutul de arheologie din București și cele două institute din Cluj și Iași, va patrona și va dirija îndeaproape întreaga activitate de cercetare și valorificare a descoperirilor de pe întreg cuprinsul țării, inclusiv Valea Mureșului. În această zonă își vor desfășura activitatea pe parcursul mai multor ani o seamă de șantiere cum sînt cele de la Morești, Cristești, Lechința, Cipău etc., ale căror rezultate, așa după cum se cunoaște, vor deschide noi orizonturi în studierea istoriei mai vechi a patriei noastre.

Despre toate aceste cercetări, mai noi sau mai vechi, vom căuta să prezentăm, în continuare, o scurtă dare de seamă, astfel ca la sfîrșitul acestui material să putem avea un tablou cît mai complet a ceea ce însemnează bogata și frumoasa Vale a Mureșului din punct de vedere arheologic.

În expunerea noastră ni s-a părut mai logic să facem o prezentare a datelor pe epoci și nu pe localități, astfel ca toți cei intere-

⁷ A. Filimon, *Le dépôt en bronze de Suseni*, în *Dacia*, I, p. 343 sq;

* V. Pârvan, *L'âge du dépôt de bronzes de Suseni*, în *Dacia*, I, p. 359 sq.

sați să se poată mai bine și mai ușor informa în legătură cu descoperirile dintr-o anumită epocă.

Neolitic. Cele mai vechi urme de locuire atestate pînă în prezent în aria geografică de care ne ocupăm, aparțin deocamdată epocii neolitice și, deși nu sînt prea numeroase, ele ne prezintă totuși o imagine a ceea ce era Valea Mureșului în timpul acestei îndepărtate perioade istorice⁸.

Astfel, în cursul cercetărilor au fost sesizate în cîteva localități numeroase urme aparținînd culturii Ariușd. Printre acestea ținem să menționăm aici descoperirile făcute încă în anul 1915 pe teritoriul municipiului Tîrgu Mureș⁹, la care se adaugă importanta așezare Criș descoperită la Morești în cadrul cercetărilor făcute de șantierul Academiei în această localitate, la lucrările căruia a participat și subsemnatul. Așezarea de aici se întinde de-a lungul văii „Pîriul Cetății“, urcînd spre est pînă la „Podei“, iar spre vest cuprinzînd punctele de hotar „Borșofed“ și „Ciurgău“¹⁰. Foarte importante urme Criș ne-au adus la lumină și cercetările de la Cipău, în punctele: „Dealul Podeiului“, „Gîrle“, și mai ales la îngrășătoria I.C.I.A. În acest din urmă punct, în afară de așezarea propriu-zisă, a mai ieșit la iveală și un mormînt cu scheletul în poziție chircită, precum și ceramică liniară cu capete de note¹¹. O așezare Criș a mai fost sesizată și în hotarul localității Iernut, în punctul numit „Bideșcutul Mare—Hulpiști“¹². Dar cele mai recente descoperiri aparținînd acestei culturi au fost făcute în hotarul localității Batoș, în anul 1972, pe terasa „Gledinel“, la doi kilometri de comună, cu prilejul unor cercetări arheologice efectuate de către stu-

⁸ Cele cîteva lame gravettiene descoperite la Morești pe „Podei“ constituie deocamdată un indiciu destul de neînsemnat pentru a putea vorbi de o adevărată locuire a acestei zone în epoca paleolitică — vezi K. Horedt, în SCIV, IV, 1953, 1—2, p. 290, fig. 13/3.

⁹ I. Kovács, în *Dolg Cluj*, VI, 2, p. 232 sq.

¹⁰ K. Horedt, *Săpăturile de la Morești*, în *Materiale*, V, pp. 85—86; N. Vlăsa, *Cultura Criș în Transilvania*, în *ActaMN*, III, p. 15; Idem, *Cercetări arheologice în regiunile Mureș-Autonomă Maghiară și Cluj*, în *ActaMN*, II, pp. 28—31.

¹¹ N. Vlăsa, *Cultura Criș*, p. 14; Idem, *Cercetări arheologice în regiunile Mureș Autonomă Maghiară și Cluj*, în *ActaMN*, II, pp. 28—31; Idem, *Cultura ceramicii liniare în Transilvania*, în SCIV, IX, 1958, 2, pp. 240—242; D. Protase și N. Vlăsa, *Săpăturile de la Lechința și Cipău*, în *Materiale*, VI, pp. 448—450.

¹² N. Vlăsa, *Săpăturile de salvare de la Iernut*, în *Materiale*, IX, pp. 167—176.

denții anului III de la secția istorie-geografie a Institutului pedagogic din Tîrgu Mureș, precum și în satul Gorenii¹³, de pe raza aceleiași comune, Batoș.

Și fiindcă tot a venit vorba de descoperirile de la Batoș¹⁴, trebuie să mai menționăm aici că săpăturile efectuate în 1972, au avut darul să ne aducă la lumină, în mod cu totul surprinzător, o altă așezare neolitică, aparținând însă culturii Petrești. Această descoperire, împreună cu cea de la Gorenii (vezi: I. Glodariu și M. Cîmpeanu, *Depozitul de unelte agricole de la Dedrad (raion Reghin)*, în *SCIV*, XVII, 1966, 1, pp. 19—32), lărgeste mult aria de răspîndire a acestei culturi, ele constituind în prezent punctele ei cele mai estice.

Descoperiri neolitice s-au mai făcut și în alte locuri de pe Valea Mureșului. Astfel, din datele pe care le avem la dispoziție mai semnalăm aici urme Tisa la Tîrgu Mureș¹⁵ și cîteva descoperiri de vase sau fragmente ceramice pictate aparținînd culturii Ariușd, aflate la Singeorgiul de Mureș¹⁶.

În sfîrșit, pentru a termina cu această epocă mai semnalăm ceramică neolitică în hotarul localității Gligorești, pe teritoriul din spatele gării¹⁷ și la Cuci în locul numit „După calea ferată” (cf. *SCIV*, XIV, 1963, 2, p. 454, nr. 31) și Vidrasău, în locul numit „Fințina Grecului”.

Eneolitic. Faza de trecere de la epoca pietrei propriu-zise la epoca metalelor, pe teritoriul de care ne ocupăm este marcată de apariția purtătorilor culturilor Tisa III și Coțofeni. Așezările aparținînd acestor populații, deși sînt ceva mai numeroase în Valea Mureșului, comparativ cu cele neolitice, în general, urmele care le-au lăsat sînt destul de sărăcioase. Cercetările arheologice sau descoperirile întîmplătoare ne furnizează totuși o seamă de date cu privire la această perioadă. Cultura Tisa III ne este semnalată, pînă acum, pe teritoriul a cinci localități: Tîrgu Mureș, Bogata, Gornești, Gheja și Luduș (cf. N. Vlăsa, în *SCIV*, 15, 1964, 3, pp. 351—369),

¹³ V. Lazăr, *În vatra județului, la Batoș — milenii de istorie*, în *Vatra*, III, 25, din 20 aprilie 1973, p. 19; I. Glodariu, M. Cîmpeanu, în *SCIV*, 17, 1966, 1, pp. 19—32.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ I. Kovács, *op. cit.*, p. 232 sq.

¹⁶ *Ibidem*, p. 238; Z. Székely, *Cercetări arheologice efectuate în regiunea Autonomă Maghiară*, în *Materiale*, VI, p. 187.

¹⁷ N. Vlăsa, *Cercetări arheologice ...*, pp. 28—31.

în timp ce cultura Coțofeni este sesizată la Batoș¹⁸, Sîngeorgiul de Mureș¹⁹, Cristești, Morești²⁰, Cipău, Iernut, Lechința²¹, Cucerdea, Gorenii, Ozd, Breaza și Bogata²². Săpături propriu-zise în legătură cu această perioadă de timp nu au fost întreprinse în aria geografică ce ne interesează, așa că datele arheologice ce ne stau la îndemână, nu sînt prea numeroase. În afară de ceramica apărută în diverse stațiuni și cele cîteva bordeie semnalate, nu ne găsim, pentru moment în situația de a spune prea multe lucruri cu privire la această epocă.²³

Epoca bronzului. Spre deosebire de cele două perioade istorice de care ne-am ocupat pînă acum — neolitic și eneolitic — în epoca bronzului așezările sînt mult mai numeroase, mult mai bogate în vestigii arheologice. Pentru a ilustra acest lucru credem că este suficient să amintim, încă de la început, că în Valea Mureșului cuprinsă între izvoare și localitatea Chețani, au fost identificate pînă în prezent urme ale epocii bronzului în circa 20 localități. Coborînd dinspre izvoarele Mureșului, primele așezări semnalate, pînă în prezent, pe care le întîlnim în cale, sînt cele din raza localităților Batoș și Gorenii²⁴; urmează apoi Breaza²⁵, Petrila de Mureș²⁶, cu așezarea sa aparținînd celei mai frumoase și mai interesante culturi a epocii bronzului, Wietenberg, așezarea de la Gornești — „Șura Hîrburilor“ (cf. N. Vlăsa, *Cercetări arheologice*, p. 20), așezarea

¹⁸ V. Lazăr, *op. cit.*, p. 19.

¹⁹ Z. Székely, *op. cit.*, p. 188—189; N. Vlăsa, *op. cit.*, p. 22.

²⁰ N. Vlăsa, *op. cit.*, p. 19; I. H. Crișan, *Săpături și sondeaje în Valea mijlocie a Mureșului*, în *ActaMN*, II, pp. 56—63; Z. Székely, *op. cit.*, pp. 191—193.

²¹ N. Vlăsa, *op. cit.*, pp. 28—32; O contribuție la problema epocii scitice în Transilvania: cimitirul de la Cipău-„Gară“ în *Studii și Comunicări* (=Apulum) III, pp. 31—34; I. H. Crișan, *Săpături și sondeaje în valea mijlocie a Mureșului*, în *ActaMN*, II, pp. 42—52; N. Vlăsa, M. Russu, D. Protase, K. Horedt, *Săpăturile arheologice de la Iernut*, în *ActaMN*, III, pp. 407—409; K. Horedt, *Săpăturile de la Morești*, în *Materiale*, V, pp. 85—86.

²² N. Vlăsa, *Cercetările arheologice...*, pp. 24—25; I. Glodariu și M. Cîmpeanu, *Depozitul de unelte agricole de la Dedrad (r. Reghin) în SCIV*, 17, 1966, 1, p. 19—32; *Șantierul „Așezări slave în regiunile Mureș și Cluj“*, în *SCIV*, III, 1952, p. 327—328.

²³ O excepție de la această stare de lucruri o face doar „pandativul de aur de tipul verigilor prelungite în partea superioară printr-o placă avînd mai multe găuri, găsit la Tîrgu Mureș“, încadrat de D. Popescu în cultura Bodrogkeresztur (Cf., *Asupra unor tezaure de aur din epoca bronzului*, în *SCIV*, XIII, 1962, 2, p. 400).

²⁴ I. Glodariu și M. Cîmpeanu, *op. cit.*, pp. 19—32; V. Lazăr, *loc. cit.*

²⁵ *Șantierul „Așezări slave în regiunile Mureș și Cluj“*, în *SCIV*, III, 1952, p. 327—328.

²⁶ Z. Székely, *Cercetări arheologice...*, p. 189.

Wietenberg descoperită într-o carieră de nisip dintre Reghin și Teaca²⁷, tot o așezare Wietenberg la Tirgu Mureș, pe locul numit „Cotitura Dîmbului”²⁸, și, în sfîrșit, localitățile Cipău și Iernut, atît de bogate în vestigii arheologice din toate epocile. La Cipău, bunăoară, lucrările arheologice și diversele recunoașteri pe teren făcute de cercetătorii de la Institutul de arheologie și istorie din Cluj-Napoca, Muzeul de istorie din Cluj-Napoca și Muzeul județean din Tirgu Mureș, au avut darul de a ne aduce de fiecare dată, noutăți în privința numeroaselor puncte arheologice ce se găsesc în raza acestei localități. Pentru epoca bronzului, Cipăul se înscrie cu două așezări Wietenberg: una la îngrășătorie și o a doua pe terenul Școlii generale nr. 129 și tot la așezările Wietenberg din raza acestei localități, trebuie să menționăm și pe cele care se găsesc în cătunul Sf. Gheorghe, în punctele numite „La Biserică” și „Pe șes”³⁰. Cît privește Iernutul, teritoriul acestei localități este pur și simplu împinzit cu așezări aparținînd epocii bronzului. Din datele pe care le avem pînă acum la dispoziție, reiese că au fost identificate un număr de cinci puncte: Castel — așezare, cimitirul comunal — așezare, Bideșcutul Mare — Hulpiști — așezare și o necropolă Wietenberg iar pe drumul care merge la Sălcud, o așezare³¹. Alte așezări din această vreme ne mai sînt semnalate la Lechința — Podei, aparținînd culturii Wietenberg³², Bogata, cu cele două puncte ale sale, cantonul C.F.R. și „Bercul țârcilor”, cu așezări tot Wietenberg³³, Ozdul cu o așezare de asemenea Wietenberg³⁴ și în sfîrșit, Ludușul, cu așezarea sa de epoca bronzului de la „Abator”, precum și Chețaniul, unde s-au descoperit încă în anul 1928 două frumoase căni ce se încadrează în bronzul tîrziu³⁵.

²⁷ Idem, *Contribuție la cronologia epocii bronzului în Transilvania*, în SCIV, VI, 1955, 3—4, p. 825.

²⁸ N. Vlăsa, *Cercetări arheologice...*, pp. 22—24.

²⁹ *Ibidem*, pp. 28—31.

³⁰ *Ibidem*, p. 25.

³¹ *Ibidem*, p. 32.

³² Șantierul „Așezări slave în regiunile Mureș și Cluj”, în SCIV, III, 1952, p. 321 sq; D. Popescu, *Fouilles de Lechința de Mureș*, în *Dacia*, II, p. 309; Gh. Bichir, *Anciens modelles de chariots découverts en Roumanie*, în *Dacia*, N.S., VIII, 1964, p. 71, fig. 4/3, fragment de car de lut aparținînd culturii Wietenberg, descoperit la Lechința.

³³ Cercetările de la Bogata au fost executate de către Muzeul de istorie din Alba Iulia (cf. D. Berciu, I. Berciu, *Cercetări și săpături arheologice în județele Turda și Alba*, în *Apulum*, II, pp. 2—3).

³⁴ N. Vlăsa, *Cercetări arheologice...*, p. 25.

³⁵ *Ibidem*, pp. 26—34.

Nu putem să terminăm trecerea în revistă a descoperirilor aparținătoare epocii bronzului, fără să nu menționăm și pe cele câteva obiecte de bronz și aur descoperite pe Valea Mureșului, evident, în porțiunea care ne interesează în prezentul studiu. Este vorba de niște podoabe de aur descoperite, încă de mai multă vreme, la Tirgu Mureș³⁶, o sabie din bronz cu limba la mîner care se încadrează probabil în cultura Wietenberg descoperită la Curtieni³⁷, toporul de bronz de la Ernei, aparținînd din punct de vedere cronologic culturilor Wietenberg sau Suci de Sus³⁸, ciocanul de bronz de la Adrian, care se datorează la sfîrșitul epocii bronzului și începutul Hallstattului³⁹, precum și depozitul de obiecte de bronz de la Gheja, datat în Bronz D (cf. M. Russu, *Die Verbreitung der Bronzehorte in Transsilvanien*, în *Dacia*, N.S., VII, 1973, p. 206).

Așadar, din datele pe care le-am trecut în revistă pînă acum, reiese în mod limpede, că în epoca bronzului, cursul superior și mijlociu al Mureșului, porțiunea cuprinsă în raza județului cu același nume, a fost destul de intens locuită. O viață mult mai evoluată, cu un nivel de civilizație mult mai ridicat, exprimat printr-o ceramică frumos lucrată, bine arsă și prin intensificarea prelucrării metalelor care are drept urmare apariția unor unelte, arme și podoabe din bronz. Și în sfîrșit, tot acum, asistăm la o și mai accentuată diferențiere în sinul triburilor, la apariția conflictelor intertribale, ceea ce va determina în ultimă instanță fortificarea și mai accentuată a așezărilor. Toate aceste fapte nu fac altceva decît să ne demonstreze că ne găsim în prezența unei populații cu un standard de viață mult mai avansat în raport cu epocile precedente.

Faza de tranziție de la epoca bronzului la Hallstatt. Ca în cea mai mare parte a Transilvaniei, și în Valea Mureșului perioada de trecere de la epoca bronzului la cea a fierului — Hallstatt, este marcată de apariția purtătorilor culturii Noua. Numai că deocamdată această perioadă de timp este destul de puțin reprezentată în

³⁶ D. Popescu, *Asupra unor tezaure de aur din epoca bronzului*, în *SCIV*, XIII, 1962, 2, p. 402.

³⁷ Z. Székely, *Contribuție la cronologia epocii bronzului*, în *SCIV*, III 1952, p. 859.

³⁸ M. Russu, *Toporul de bronz de la Ernei*, în *SCIV*, X, 1959, 2, pp. 277 și 282.

³⁹ I. Berciu, Al. Popa, *Depozitele de bronzuri de la Zlatna și Aurel Vlaicu*, în *Apulum*, VI, pp. 78—79, fig. 2/16 a—b; Idem, *Deux dépôts d'objets en bronze de la Transylvanie Centrale*, în *Acta Arch Carp*, tom. VII, 1—2, pp. 69—81.

spațiul geografic de care ne ocupăm. Așa de pildă, din literatura arheologică aflăm de niște descoperiri Noua la Livezeni (fost Ied), care constau în ceramică specifică și un inel de buclă cu capete conice⁴⁰, precum și de existența unui cimitir Noua în apropierea gării de la Cipău, de unde s-au recuperat unele materiale ca: vase cu toarte suprainălțate, butoni, brățări și o zăbală, toate din bronz⁴¹. Dar cea mai însemnată descoperire Noua s-a făcut în cadrul șantierului de la Morești. Aici, în punctul numit „Hulă“, a fost sesizat să săpat un foarte important cimitir, cu un bogat material compus din vase cu torțile suprainălțate, cu creastă sau butoni, din cîteva cercei din bronz, unii auriți, un inel, și din cîteva piese mai deosebite descoperite în M. 66, niște spirale de păr, confecționate din bronz aurit⁴².

Deocamdată acestea sînt toate datele de care dispunem pentru respectiva etapă istorică în Valea Mureșului. Sintem siguri însă că cercetările viitoare, cercetări la care ar fi de dorit să ia parte și Centrul de științe sociale din Tirgu Mureș, vor completa cu noi date harta arheologică a acestei zone.

Epoca fierului. Noua etapă istorică în care intrăm acum este marcată pe plan general european, deci și în țara noastră, prin începutul prelucrării unui nou metal, fierul. Această epocă, cu cele două perioade ale sale, Hallstatt și La Tène, este cuprinsă în timp. pe teritoriul nostru, aproximativ între 800 î.e.n. — 106 e.n. Nu vom intra aici în detalii, în sensul de a prezenta aspectele de ordin general care caracterizează această importantă epocă, intrucît faptele sînt cunoscute. Ceea ce ne interesează acum, este să încercăm ca pe baza cercetărilor arheologice, să ne facem o imagine cît mai exactă a ceea ce a însemnat Valea Mureșului în această epocă de importante transformări de ordin social, economic și politic, așa după cum se va vedea de altfel din expunerea noastră, mai ales atunci cînd vom vorbi de cea de a doua perioadă a fierului, La Tène-ul.

Hallstatt (800—300 î.e.n.). Cele mai estice descoperiri privitoare la prima vîrstă a fierului, Hallstatt, pe Valea Mureșului, sînt atestate

⁴⁰ N. Vlassa, *Cercetări arheologice* ..., pp. 20—22.

⁴¹ Idem, *O contribuție la problema epocii scitice în Transilvania: cimitirul de la Cipău — „Gară“, în Studii și Comunicări (=Apulum), IIII, pp. 30—31. Inventarul se găsește în Muzeul județean, Tirgu Mureș. Mai vezi și Z. Székely, *Contribuție la cronologia epocii bronzului* ..., p. 858.*

⁴² *Șantierul arheologic Morești*, în SCIV, V, 1954, 1—2, p. 209.

la Gorenii, în punctele, „La cruce“ și „Valea Logigului“, precum și în teritoriul Batoșului⁴³, pe cunoscuta terasă „Gledinel“. Coborînd apoi pe cursul Mureșului, următoarea localitate unde au fost descoperite importante urme hallstattiene, este orașul Tirgu Mureș. Aici, pe terenul vechii fabrici de cărămizi, cit și pe cel al cetății feudale, au fost identificate resturi ceramice⁴⁴, care ne demonstrează că și în această vreme teritoriul orașului a fost o însemnată vatră de așezare umană. Mergînd mai departe, itinerariul nostru se oprește din nou la Cipău. Repetatele cercetări arheologice au reușit să identifice în această localitate un număr de cinci puncte în care s-au precizat așezări hallstattiene și anume: cariera de nisip de lângă gară, cimitirul satului, Girle, Hidro și cătunul Sf. Gheorghe⁴⁵. Înainte de a relua drumul nostru pe firul apei Mureșului, mai menționăm o foarte întinsă așezare hallstattiană în hotarul localității Cucerdea, în prelungirea terasei „Dealul Podeiului“⁴⁶, pe teritoriul fermei zootehnice de la Cipău. Și iată-ne ajunși din nou la Iernut. Este localitatea în care au fost identificate cele mai numeroase urme hallstattiene de pe Valea Mureșului. Ele sînt următoarele: Bedee, Fundul Bedeelor, Bideșcutul Mare, Goratar, Toțăghi, Galahegy (bronz tîrziu — hallstatt timpuriu), Ripsăchi, Bideșcutul Mic, Hulpiști, vechiul cimitir, biserica reformată și castel⁴⁷. Mergînd mai departe următoarea noastră hală este Lechința. Aici în cadrul șantierului „Așezări slave în regiunile Mureș și Cluj“ al Academiei, în 1951, pe „Podei“, a fost identificat și un strat de cultură hallstattian⁴⁸. Săpăturile făcute în urmă cu mai mulți ani la Cuci și Bogata au precizat și pe teritoriul acestor localități stațiuni hallstattiene: la Cuci, în punctul „La Berc“, iar la Bogata, în zona cantonului C.F.R., la „Bercul țarcilor“⁴⁹ și la „Dilma bisericii“⁵⁰. În fine, ul-

⁴³ I. Glodariu și M. Cîmpeanu, *op. cit.*, pp. 19—32; V. Lazăr, *loc. cit.*

⁴⁴ N. Vlassa, *Cercetări arheologice...*, pp. 22—24.

⁴⁵ Idem, *O contribuție la problema scitică...*, pp. 31—34; Idem, *Cercetări arheologice...*, pp. 25—26 și 28—30.

⁴⁶ N. Vlassa, *op. cit.*, p. 24.

⁴⁷ Idem, *Săpăturile de salvare de la Iernut*, în *Materiale*, IX, pp. 167—176; Idem, *Cercetări arheologice...*, p. 32.

⁴⁸ Șantierul „Așezări slave în regiunile Mureș și Cluj“, în *SCIV*, III, 1952, p. 321 sq.

⁴⁹ D. Berciu și I. Berciu, *op. cit.*, pp. 2—3; N. Vlassa, *op. cit.*, p. 25.

⁵⁰ N. Vlassa, *Cercetări arheologice...*, p. 25.

tima localitate unde ne mai este semnalată o așezare hallstattiană, este Moreștiul⁵¹.

Dar prima epocă a fierului mai este caracterizată și printr-o intensă prelucrare a bronzului, industria acestuia atingând acum apogeul dezvoltării sale. Numeroasele descoperiri de tezaure, de obiecte, de podoabe sau de arme, constituie o dovadă că se poate de edificatoare în această privință.

Din aria geografică de care ne ocupăm avem până acum un număr de patru depozite: Bogata, Brincovenesti și Suseni datate în Hallstatt A₁, și Tirgu Mureș, datat în Hallstatt B₁⁵². Dintre acestea remarcăm în special frumosul și interesantul depozit de la Suseni, adevărată perlă a descoperirilor arheologice din Valea Muresului⁵³.

Un loc deosebit în cadrul cercetărilor cu privire la perioada hallstattiană în țara noastră îl ocupă descoperirile scitice. Problemele legate de venirea acestei populații din stepele nord-pontice și așezarea ei în ținuturile noastre, a provocat o seamă de discuții, adesea contradictorii, între partizanii scitismului și cei care tratau descoperirile scitice de la noi, cu deosebire cele de pe Valea Mureșului — Tirgu Mureș, Cristești, Cipău etc. — doar ca influențe culturale. Fără a intra aici în amănuntele problemei, lucrurile fiind cunoscute, socotim că aceste descoperiri de pe Valea Mureșului aparțin efectiv populației scitice a agathirșilor, amintiți în această zonă, iar unele elemente de cultură locală, mai ales în ceea ce privește ceramica, surprinse printre celelalte urme care ne-au rămas de la această populație, reprezintă influențe absolut normale din partea autohtonilor traci în mijlocul cărora s-au așezat.

Odată precizate aceste lucruri, să vedem acum care sînt descoperirile scitice din spațiul geografic de care ne ocupăm.

Cele mai estice descoperiri de pe Valea Mureșului referitoare la sciți ne sînt semnalate pe teritoriul localității Batoș. În 1964, în locul numit „Lotul Dumbravă” a fost descoperit un mormînt de înhumatie care a avut ca inventar un vas mare de lut, 40—50 vîrfuri de săgeți și un *akinakes*. În apropierea acestui loc s-a mai descoperit, în anul 1894, un alt mormînt aparținînd probabil unei fe-

⁵¹ K. Horedt, în *SCIV*, VI, 1955, 3—4, p. 674.

⁵² M. Russu, *op. cit.*, pp. 207—208.

⁵³ Cf. nota nr. 7.

mei, în care s-au găsit 25 mărgele și 3 brățări de bronz⁵⁴. Al doilea punct scitic a fost identificat în apropierea satului Băița, pe terenul numit „La Jie”. Aici, în aprilie 1967, cu prilejul unor lucrări de rigolare, au apărut trei morminte cu un bogat și interesant inventar. Dintre obiectele recuperate enumerăm 34 săgeți de bronz de tip arhaic, un *akinakes* cu bară la miner, un vîrf de lance, un pandantiv pentru harnașament, o faleră de bronz, o faleră de aur, (unicat printre descoperirile scitice de la noi și chiar printre cele de la nordul Mării Negre), doi cercei de electrum cu cap conic și fragmente ceramice din două vase⁵⁵. Un alt centru important unde s-au descoperit urme scitice este teritoriul municipiului Tîrgu Mureș. Cercetările efectuate aici în 1915 au scos la iveală printre alte materiale arheologice din diverse perioade și un număr de 9 morminte scitice⁵⁶, cu un frumos și bogat material, din care remarcăm vase de lut, mai ales cunoscutele urne bitronconice menționate și de Vasile Pârvan⁵⁷, brățări de bronz, vîrfuri de săgeți, cuțite de fier, fragmente de fibule etc. La aceste descoperiri mai vechi se adaugă un alt mormînt, de astă dată de incinerație, avînd drept inventar cîteva vase⁵⁸. Această nouă descoperire ridică numărul total al mormintelor scitice din necropola de la Tîrgu Mureș, identificate pînă acum, la zece.

În imediata apropiere a orașului Tîrgu Mureș, la Cristești, în anul 1956, s-a identificat, într-o exploatare de pietriș de pe fosta moșie „Szörtsey”, o necropolă scitică. Prin intervenția Institutului de istorie din Cluj-Napoca⁵⁹ și a Muzeului județean din Tîrgu Mureș⁶⁰, au fost precizate aici un număr de 12 morminte cu un inventar destul de bogat din care menționăm: vase bitronconice, zăbale, butoni, o fibulă, trei pumnale — *akinakes*, 127 vîrfuri de săgeți din bronz, un tîrnăcop din fier, inele de tîmplă cu capete conice etc.

⁵⁴ V. Vasiliev, *Un nou mormînt scitic descoperit la Batoș*, în *ActaMN*, III, pp. 411 și 417.

⁵⁵ V. Vasiliev, *Podoabe de metal prețios din morminte scitice din Transilvania*, în *Acta MN*, VII, pp. 50 și 55.

⁵⁶ I. Kovács, în *DolgCluj*, VI, 2, p. 257 sq. și 312 sq.

⁵⁷ V. Pârvan, *Getica*, p. 307, fig. 191.

⁵⁸ I. H. Crișan, *Once more about the Scythian problem in Transylvania, in Dacia*, N.S., IX, p. 136.

⁵⁹ Idem, *Săpături și sondaje în valea mijlocie a Mureșului*, în *ActaMN*, II, pp. 55—63.

⁶⁰ A. Zrinyi, *Insemnări arheologice pe marginea a două morminte găsite în cimitirul scitic din Cristești*, în *Studii și Materiale*, I, Tîrgu Mureș, 1965, p. 27 sq.

Dar ultima și cea mai importantă descoperire scitică de care ne ocupăm se găsește la Cipău. Aici avem de-a face cu singura necropolă tumulară scitică de pe teritoriul Transilvaniei. Primele descoperiri s-au făcut în anul 1907, în cariera de nisip din apropierea gării, iar ultimele, de astă dată în cadrul unor cercetări arheologice sistematice, în anul 1954⁶¹. Materialul descoperit pe parcursul unei jumătăți de secol a intrat în muzeele de la Cluj-Napoca, Tirgu Mureș, precum și Szentes, Sümeg din R. P. Ungară. Inventarul acestor descoperiri este foarte bogat și compus din vase de lut specifice, de diverse forme între care remarcăm frumoasele urne bitronconice — villanoviene, zăbale, oglinzi de bronz, inele de bronz, pumnale — *akinakes*, butoni de bronz, o daltă de fier, un tîrnăcop, un fragment de fibulă cu „scut beotic“ etc.

Din examinarea și amplasarea pe hartă a descoperirilor cu caracter scitic de pe Valea Mureșului, la care, recent, se adaugă și cele făcute de A. Zrinyi la Ozd, avem posibilitatea de a stabili trei zone în care se concentrează această populație: în jurul localităților Batoș și Băița din preajma Reghinului, în zona Tirgu Mureș—Cristești, precum și în jurul localităților Cipău—Ozd.

Această populație venită la noi din stepele nord-pontice, a trăit alături de populația autohtonă tracică, aproximativ în secolele VI—V î.e.n., deci cam pe la mijlocul Hallstattului. Ea nu va rezista însă prea multă vreme masei populației locale, în sinul căreia se va dizolva și va dispărea cu timpul.

Deși în puține cuvinte, cred că am reușit totuși să schițez tabloul general al informațiilor pe care le deținem, în momentul de față, atît în ceea ce privește Hallstattul propriu-zis, cît și descoperirile cu caracter scitic de pe Valea Mureșului.

O singură remarcă aș mai dori să fac aici în ceea ce privește descoperirile hallstattiene din zona Cipău—Iernut. După cum am văzut, atît teritoriul cît și hotarul acestor două localități, este extrem de bogat în urme arheologice din această perioadă de timp; or o asemenea concentrare ne-ar putea duce la presupunerea că în respectiva zonă ne-am găsi, eventual, în prezența unui centru, al unei uniuni de triburi tracice, care stăpîneau această porțiune a văii Mureșului. Cred că această chestiune ar merita să fie abordată în cercetările viitoare, astfel ca noile date ce vor fi obținute să ne

⁶¹ N. Vlassa, *O contribuție la problema epocii...*, pp. 19—30.

aducă precizări și de această natură, în afară de obișnuitele informații cu caracter mai mult sau mai puțin tehnic.

La Tène (300 î.e.n.—106 e.n.). Izvoarele literare antice menționează că începînd cu această perioadă istorică teritoriile noastre sînt locuite de triburile dacice, populație care face parte, ca ramură nordică, din marea familie de triburi iliro-trace. Aceste triburi care stăpînesc și Valea Mureșului, au o organizare socială și politică destul de avansată, fapt care le va îngădui ca în unele momente ale istoriei lor, să se constituie în mari uniuni de triburi, sau să alcătuiască, așa cum s-a întîmplat pe timpul lui Burebista sau mai ales al lui Decebal, adevărate state. Aceste realități istorice relevate de informațiile literare antice, sînt în mod fericit conturate și completate de cercetările și descoperirile arheologice făcute de-a lungul anilor. Este, cred, suficient să amintesc aici de importante descoperiri făcute în Munții Orăștiei, pentru a ne face o idee clară asupra acestei stări de lucruri.

În ce privește aria geografică de care ne ocupăm, își aduce și ea din plin contribuția prin cercetările și descoperirile care s-au făcut, la lămurirea unor aspecte ale vieții populației dacice din această zonă.

Astfel, examinînd harta acestor descoperiri, venind dinspre izvoarele Mureșului, prima localitate este Dedradul, din apropiere de Reghin. Aici, în 1964, a fost descoperit un interesant depozit de unelte agricole⁶², compus din 5 fiare de plug, un cuțit și un manșon, la un loc cu fragmente ceramice, aparținînd epocii dacice. Evident, este vorba aici de o așezare rurală care avea printre alte ocupații și agricultura. Următorul punct pe harta noastră este localitatea Breaza, unde printre alte descoperiri arheologice a fost identificată în 1951 și o așezare La Tène⁶³. Municipiul Tirgu Mureș se înscrie și el pe lista acestor descoperiri. Aici au fost identificate în anii 1951—1952 două puncte: „Fabrica veche de cărămizi” și „Cotitura Dimbului”⁶⁴, iar din imediata apropiere a orașului, de la Crăciunești, provine un brăzdar de plug⁶⁵.

⁶² I. Glodariu și M. Cîmpeanu, *op. cit.*, pp. 19—32.

⁶³ Șantierul „Așezări slave în regiunile Mureș și Cluj”, în SCIV, III, 1952, pp. 327—328.

⁶⁴ N. Vlassa, *Cercetări arheologice...*, pp. 22—24.

⁶⁵ I. H. Crișan, *Un depozit de unelte descoperit la Lechința de Mureș*, în SCIV, XI, 1960, 2, p. 293. Acest brăzdar a apărut în săpăturile făcute aici, înainte de 1940, de către Aurel Filimon.

Cele mai importante cercetări în legătură cu această perioadă de timp au fost făcute în cadrul șantierului de la Morești. Aici, în câteva suprafețe de pe „Podei“, au fost săpate unele locuințe de suprafață și bordeie aparținând populației dacice, care au fost încadrate, după ceramica grosolană lucrată cu mîna, și mai ales cu ajutorul unei fibule de argint specifice, în La Tène II, secolele III—II î.e.n.⁶⁶. Iată-ne așadar, în prezența unei noi așezări rurale, bine precizată prin cercetări de teren. Analizînd în continuare harta descoperirilor din această zonă ajungem din nou la Cipău, localitate care se înscrie pe lista așezărilor La Tène cu descoperirile făcute la îngrășătoria ICIA⁶⁷, iar apoi în cătunul Sf. Gheorghe din apropiere, unde s-a găsit o stațiune cu ceramică dacică la locul „Peșes“⁶⁸. Și tot în apropiere de Cipău, în hotarul localității Cucerde, pe „Dealul Podeiului“, ne este semnalată o importantă așezare La Tène și o monedă mesambriotă⁶⁹. Nici de la Iernut nu lipsesc urmele aparținînd acestei perioade, ele fiind depistate pe teritoriul vechiului cimitir⁷⁰, iar în localitatea Lechința, situată pe malul drept al Mureșului, vizavi de Iernut, primele descoperiri La Tène au fost făcute încă în anul 1925 cu prilejul săpăturilor ce s-au executat, așa după cum pomeneam și mai sus, din inițiativa lui V. Pârvan. Cercetările făcute atunci, care au surprins în stațiunea de pe „Săliște“ și un strat de cultură la Tène⁷¹, au fost reluate în 1951 de către șantierul „Așezări slave în regiunile Mureș și Cluj“. Cu acest prilej s-a descoperit un important depozit de unelte agricole dacice compus din două rîșnițe rotative, cinci fiare de plug, trei manșoane, două seceri, scoabe, o verigă, o lamă de cuțit, un pumnal și un vâtrai. Această importantă descoperire este interpretată de către I. H. Crișan⁷² ca aparținînd populației dacice din epoca romană, care locuia în așezarea de pe „Săliște“. Ultimele trei localități în care s-au mai făcut descoperiri aparținînd celei de-a doua epoci a fierului, sînt Cuci, Bogata și Papiu Ilarian. Primele două, Cuci

⁶⁶ *Șantierul arheologic Morești*, în SCIV, V, 1954, 1—2, pp. 206—207 și 214; Urme La Tène au mai fost sesizate și în punctele „Borșofed“ și „Pîrîul cetății“, cf. K. Horedt, în *Materiale*, V, pp. 85—86.

⁶⁷ N. Vlăssă, *op. cit.*, pp. 28—31.

⁶⁸ *Ibidem*, pp. 25—26.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 24, cf. M. Petrescu — Dimbovița, în *Studii și Cercetări științifice*, Iași, II, 1951.

⁷⁰ N. Vlăssă, *op. cit.*, p. 32.

⁷¹ D. Popescu, *Fouilles de Lechința de Mureș*, în *Dacia*, II, p. 309.

⁷² *Un depozit de unelte descoperit la Lechința de Mureș*, pp. 285—286.

și Bogata, se înscriu în această listă ca urmare a cercetărilor arheologice făcute, așa după cum am mai menționat, de către Muzeul de istorie din Alba Iulia, în punctele „Berc“, pentru prima localitate, „Sub Vii“ și „Bercul țârcilor“, pentru cea de-a doua⁷³. În sfârșit, cea de-a treia localitate, Papiu Ilarian, ocupă un loc aparte în cadrul descoperirilor La Tène de pe Valea Mureșului. Descoperirile făcute aici la locul numit „Stăunie“, și care constau dintr-o centură ornamentală de bronz, o cană de lut, o brățară de bronz, o cataramă de fier, un cuțit de luptă, un vîrf de lance, o lamă de sabie, o gresie pentru ascuțit, o foarfecă și un fragment de lanț, se crede că reprezintă inventarul a două morminte și aparțin, din punct de vedere etnic, populației celtice⁷⁴. Acest fapt nu trebuie exclus. Se știe că unele triburi aparținînd populației celtice au locuit în mod sigur în zona de nord-vest a țării noastre, astfel că unele infiltrări chiar pînă în Valea Mureșului trebuie privite drept posibile și normale.

⁷³ D. Berciu — I. Berciu, *op. cit.*, pp. 2—3.

⁷⁴ I. H. Crișan, Z. Milea, *Descoperiri celtice la Papiu Ilarian (jud. Mures)*, în *ActaMN*, VII, p. 65 sq.

L'ACADÉMIE ROUMAINE ET LES DÉCOUVERTES ARCHÉOLOGIQUES FAITES DANS LA VALLÉE SUPÉRIEURE DU MUREȘ

(I)

Résumé

La présente étude, rédigée au printemps de 1974 en réponse à l'invitation du groupe d'études pour l'élaboration de l'Histoire de l'Académie de la R. S. de Roumanie et du Centre de sciences sociales de Tirgu Mureș, s'est proposé d'esquisser, sur la base des découvertes et des recherches pratiquées dans la vallée supérieure du Mureș, une image aussi fidèle que possible de ce que représente cette zone et de l'apport qu'elle constitue à l'histoire antique de la Roumanie. À la suite de l'examen d'un très riche matériel informatif, au prix d'un effort soutenu, l'auteur est parvenu à passer en revue les points principaux de l'évolution et du développement de la société en ces lieux, depuis le néolithique jusqu'au début du Moyen Âge.

Il est arrivé ainsi à la conclusion que les plus anciens vestiges d'habitat découverts jusqu'à présent dans cette zone appartiennent au *néolithique*, plus précisément à la culture de Criș, ainsi qu'il ressort des matériaux récoltés à Gorenî, Batoș, Tirgu Mureș, Morești, Cipău et Iernut. D'autres découvertes néolithiques, appartenant cette fois-ci à la culture de la Theiss, se situent à Tirgu Mureș. On signale, de même, de la céramique de type Petrești à Batoș et à Gorenî, ainsi que de la céramique appartenant à la culture d'Ariușd à Singeorgiul de Mureș et à Tirgu Mureș. Enfin, des vestiges archéologiques ont été découverts également à Vidrasău et Cuci.

La phase de transition du néolithique à l'âge du bronze — *l'é-néolithique* — est représentée dans la vallée du Mureș par les cul-

tures de Theiss III et de Coțofeni. La première est signalée à Țirgu Mureș, Bogata, Gornești, Gheja et Luduș; la seconde à Batoș, Sîngeorgiul de Mureș, Cristești, Morești, Cipău, Iernut, Lechința, Cucerdea, Gorenî, Ozd, Breaza et Bogata.

Pour *l'âge du bronze*, on a découvert un grand nombre d'établissements. Citons entre autres ceux de Batoș, Gorenî, Breaza et Petrila de Mureș, Reghin et Țirgu Mureș. Les sites de Cipău et de Iernut sont, eux aussi, riches en découvertes de cette époque. Des vestiges importants ont été signalés à Lechința, Bogata, Ozd, Luduș et Cheșani. Mentionnons de même les découvertes d'objets en bronze, tels que l'épée avec poignée à languette de Curteni, les objets de parure en or de Țirgu Mureș, la hache en bronze de Ernei, le dépôt d'objets en bronze de Gheja et le marteau d'Adrian.

La phase de transition à l'âge du fer est marquée dans la vallée du Mureș par l'apparition de la *culture de Noua*, présente à Livezeni, Cipău et Morești, ce dernier site avec l'intéressant cimetière du lieu-dit „Hulă“.

L'âge du fer est très bien représenté dans la vallée du Mureș. Vers la limite orientale de la zone, citons les découvertes de Gorenî et de Batoș. Puis les sites de Țirgu Mureș, Cipău — Sf. Gheorghe, Iernut, Lechința, Cuci et Bogata. Une mention spéciale pour les importantes découvertes de trésors d'objets en bronze, par exemple ceux de Bogata, Brîncovenesti et Suseni, pour le Hallstatt A₁, celui de Tg. Mureș pour le Hallstatt B₂. Cependant, la perle des découvertes hallstattiennes de la vallée du Mureș est le beau dépôt d'objets en bronze de Suseni.

Une place à part parmi les découvertes du premier âge du fer est occupée par les vestiges appartenant à la population scythique. Mentionnons aussi, vers la limite Est de la zone, les découvertes de Batoș et de Băița; puis celles de la zone Cristești — Țirgu Mureș et de la zone Cipău—Ozd.

Le second âge du fer — le *Latène*, ou *époque dacique* — montre la vallée du Mureș comme une zone extrêmement peuplée. Le

premier site que l'on rencontre, en venant des sources du Mureș, est Dedrad, puis Breaza. Tîrgu Mureș, Crăciunești. En suivant le cours de la rivière, on s'arrêtera à l'intéressant établissement Latène de Morești (IIIe—IIe siècles) à Cipău, au hameau de Sf. Gheorghe et à Lechința. On ne saurait omettre non plus les découvertes de Cucerdea, Cuci, Bogata et Papiu Ilarian, ces dernières surtout d'un intérêt particulier par le fait qu'elles ont été assignées à la population celtique.

Istoricul cercetării așezărilor

Deși a fost definită ca o cultură arheologică aparține abia în perioada interbelică¹, cultura Coțofeni a fost cunoscută în spațiul județului Mureș mult mai devreme.

Cercetarea și semnalarea unor puncte topografice cu antichități, îndeosebi „cetăți” (ce s-au dovedit ulterior unele așezări Coțofeni), încadrate cultural-cronologic în marea lor parte eronat, a reținut atenția cercetătorilor de mai târziu. O asemenea operă de pionerat, de cercetare și semnalare (și de încadrare deseori fără criterii riguroase) a unor vestigii a fost efectuată în a doua jumătate a secolului al XIX-lea de istorici ca K. Benkő², B. Orbán³ și C. Gooss⁴. Puțin mai târziu, G. Téglás face primele mențiuni asu-

¹ I. Nestor, *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien*, în 22. *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission*, 1933, Frankfurt am Main, p. 61—67. Savantul român făcând analiza minuțioasă, critică, a materialelor arheologice rezultate din săpăturile lui C. Schuchhardt și Rubenson de la „Botul mic” — Coțofenii din Dos (jud. Dolj), aflate în Staat. Museum für Vor- und Frühgeschichte din Berlin, a încetățenit numele culturii, cunoscută atunci doar în Oltenia și Transilvania, și a dezbătut pe larg problematica ei.

² K. Benkő, *Marosszék ismertetése*, Cluj, 1868—1869, p. 183 (=Eremitu), p. 251 (=Păsăreni), p. 323 (=Morești), p. 348 (=Șincai) (în continuare — Benkő, *Marosszék*).

³ B. Orbán, *A Székelyföld leirása*, IV, Cluj, 1870, pp. 93—97 (=Eremitu), p. 201 (=Șincai), (în continuare, Orbán, *A Székelyföld*).

⁴ C. Gooss, *Chronik der archeologischen Funde Siebenbürgens*, Sibiu, 1876, p. 30 (=Saschiz); *AVSL*, XIV, 1877, p. 108 (Saschiz); (=Gooss, *Chronik*).

Pe baza informațiilor date de Orbán, Benkő și Gooss, Gr. Tocilescu în lucrarea sa *Dacia înainte de romani*, București, 1880, include în repertoriul localităților preistorice Saschizul (p. 895), fără a preciza apartenența culturală a așezării de aici.

pra unor descoperiri la Păsăreni⁵, Eremitu⁶ și Șincai⁷, sesizînd specificul lor, nedefinindu-le însă ca vestigii ale unei culturi aparte — Coțofeni — cum erau.

În pragul secolului al XX-lea înmulțirea descoperirilor arheologice în întregul spațiu transilvănean a atras, cum era firesc, și mai mult atenția cercetătorilor transilvăneni sau străini asupra zonei Mureșului superior, interesați fie pentru a-și lărgi documentarea, prin noi descoperiri, fie pentru reconsiderarea unor materiale din descoperirile făcute. Interesul cercetătorilor a crescut în parte și datorită faptului că în diverse locuri colecționarii locali au scos la lumină din pămînt, în ultimul pătrar al secolului al XIX-lea, întimplător sau prin săpături improvizate, numeroase și diverse vestigii preistorice. Erau cunoscute, de exemplu, în acea vreme, și suscitau interes în rîndul cercetătorilor, antichitățile de la Șincai, culese de Mártonfi Lajos (nuclee de obsidiană, fragmente ceramice ș.a.), colecția lui Orosz Endre, constituită din materialele așezării „eneolitice” de la *Patul dulce* (Édeságy) sau piesele recoltate de pe *Cetatea păgînilor* (Pogányvár) de Andrásy Kálmán. Și asemenea materiale, specifice, „eneolitice”, constituite în colecții și în alte părți ale județului Mureș, erau cunoscute cercetătorilor. Unii cercetători au și publicat în această perioadă parte din piesele descoperite (Herepey⁸, Orosz⁹), subliniindu-le valoarea documentar-istorică, chiar dacă încadrarea lor nu a fost făcută corect. Acumulările documentare aduceau, așadar, în pragul secolului, în contextul numeroaselor descoperiri din alte epoci în județ, și descoperirea certă a unor așezări la Eremitu, Șincai și Păsăreni, pe care cercetarea de pînă atunci le considera *grosso modo* eneolitice. Altor descoperiri, de la Gheja, li se căutau asocieri stilistice cu cele din așezările amintite.

La începutul secolului al XX-lea K. Herepey¹⁰ și apoi B. Pósta¹¹ adaugă în repertoriul așezărilor „eneolitice” (*Coțofeni*, n.n.) și locali-

⁵ G. Téglás, *OTTE*, XII, 1887, p. 193.

⁶ idem, *OTTE*, XIII, 1888, p. 73, nr. 78.

⁷ idem, *OTTE*, XVI, 1891, p. 156, 186; ibidem, XVII, 1892, p. 357, 389.

⁸ K. Herepey, *Arch* XVII, 1897, p. 64 (=Păsăreni).

⁹ E. Orosz, *ErdM*, XV, 1898, pp. 267—275 (=Șincai).

¹⁰ K. Herepey, *Alsófehér vármegye monográfiája*, II/I, Aiud, 1901, pp. 52, 86; (=Herepey, *AFM*, pl. VIII/73 (=Cecălaca).

¹¹ B. Pósta, *Útmutató az Erdély Országos Múzeum Érem- és Régiség-tárában*, Cluj, 1903, p. 13 (=Cristești); la pp. 13, 20 face referiri și la Gheja; (Pósta, *Útmutató*).

tățile Cecălaca și Cristești, în timp ce Wosinsky¹² integrează unele descoperiri transilvănene din această perioadă în descoperirile ceramicii încrustate. Apoi vreme de aproape trei ani cultura Coțofeni din zona Mureșului superior este omisă de cercetarea arheologică. Cîteva mențiuni confuze asupra unor așezări sau materiale probabile Coțofeni din județ sînt consemnate de I. Marțian¹³; reveniri sporadice asupra unor materiale de la Șincai face M. Roska¹⁴.

În momentul în care I. Nestor a denumit gama descoperirilor, prin specificul lor particular, sub numele de cultura Coțofeni (1933), H. Schroller¹⁵, incluzînd în analiza descoperirilor Coțofeni și materiale din județul Mureș¹⁶, deosebea și trata monografic, sumar, cultura prin două grupe (Furchenstichkeramik și Linsenkeramik), considerate la fel de vechi, a căror origine o lega în ansamblu de grupele „nordice“ ale Europei Centrale¹⁷.

În deceniul al patrulea nu se mai fac referiri deosebite asupra descoperirilor Coțofeni din județul Mureș. Abia la începutul celui următor, în 1941, două lucrări au încercat să sintetizeze, prin descoperirile prezentate, una din întregul spațiu transilvănean de manifestare a culturii Coțofeni, problemele culturii în acea vreme. Prima lucrare, scrisă de M. Roska¹⁸, constituia în literatura arheolo-

¹² M. Wosinsky, *Az őskor mészbetétes disztítésű agyagművessége*, Budapest, 1904, p. 27 (=Cristești), p. 32, pl. VII/5 (=Gheja) (=Wosinsky, *Agyagm.*).

¹³ Julius Marțian, *Archaeologisch-prähistorisches Repertorium Siebenbürgens*, Viena, 1909, nr. 430 (Gheja), nr. 444 (Mureșeni) (=Marțian, *Rep. I*); idem, *Repertoriu arheologic pentru Ardeal*, Bistrița, 1920, nr. 289 (Gheja), nr. 417 (Morești), nr. 425 (Mureșeni), nr. 607 (Saschiz) (=Marțian, *Rep.*, II).

¹⁴ M. Roska, în *Erdély Múzeumgyesület Ásványtára*, Cluj, 1903, p. 89; idem, *A Székelyföld őskora*, Cluj, 1929, p. 271, în *Különlenyomat a Székely Nemzeti Múzeum 50 éves jubiliáris Emlékkönyvéből*.

¹⁵ H. Schroller, *Die Stein- und Kupferzeit Siebenbürgen. Vorgeschichtliche Forschungen*, Heft 8. Berlin, 1933. (=Schroller, *St. u. Kz.*).

¹⁶ H. Schroller, *op. cit.*, pp. 32, 34 și 74, nr. 28, pl. XXVI (Gheja); p. 74, nr. 13 (Șincai).

¹⁷ ibidem; în pp. 30—36 și 74—78 discută întreaga problematică îndeosebi pe baza literaturii germane, clasificînd cultura Coțofeni pe baza unor criterii mai mult formale, stilistice și nu pe temeiul unor criterii și observații stratigrafice.

¹⁸ M. Roska, *Az aeneolithikum Kolozskorpádi I. jellegű emlékei Erdélyben*, în *Közlemények, Az Erdély Nemzeti Múzeum Erem- és Régiségtárából*, I, Cluj, 1941, pp. 44—99 (=Roska, *Közl.*, I); descoperirile vor fi reluate și incluse în lucrarea sa *Erdély régészeti repertórium*, Cluj, 1942 (=Roska, *ErdRep.*).

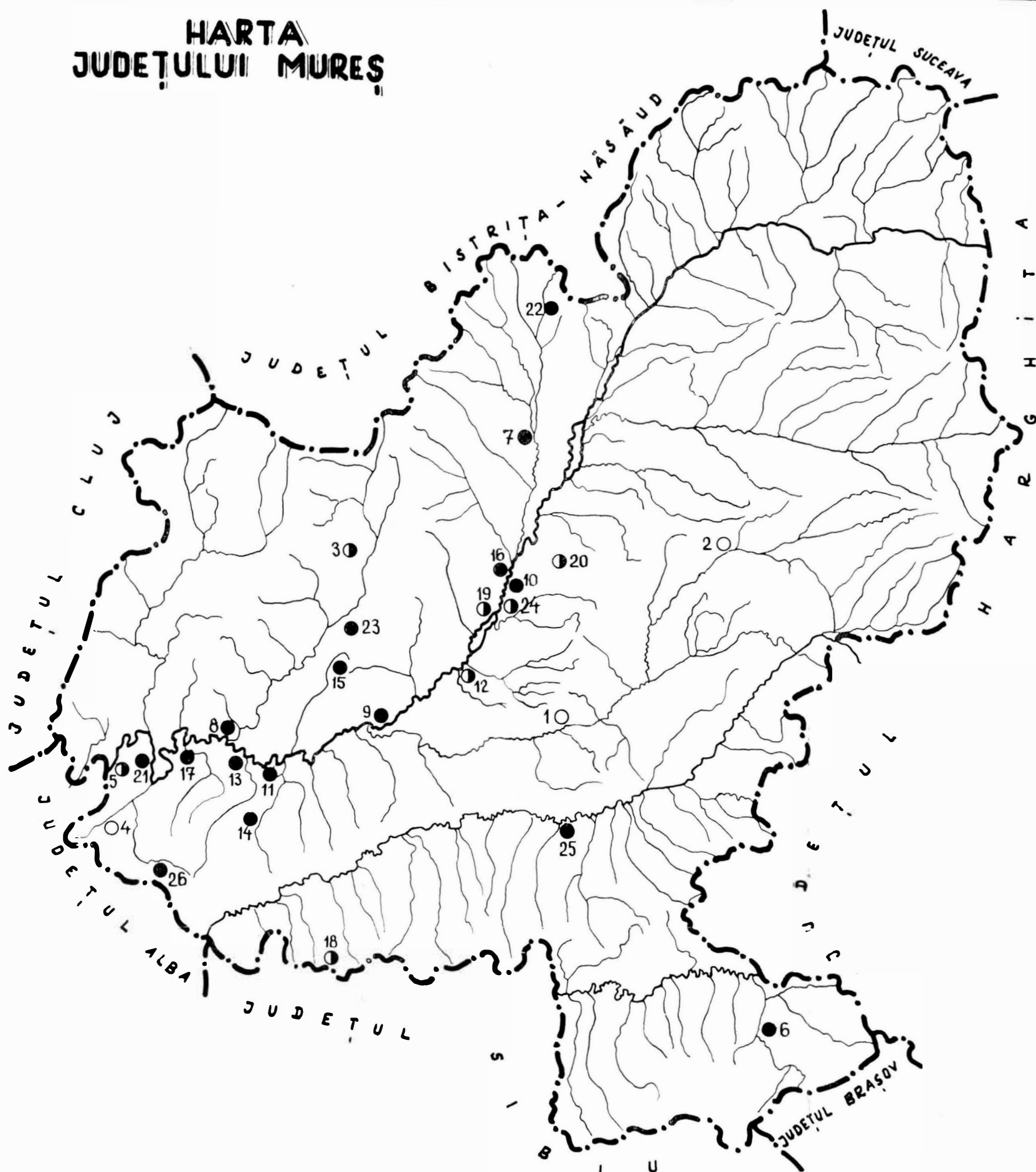
gică și primul catalog exhaustiv al descoperirilor Coțofeni din Transilvania, încercînd, fără nici un temei documentar, să substituie, prin aceste descoperiri, numele încetățenit al culturii în acela de cultura Corpadea I.

Analizînd ansamblul materialelor colaționate în catalog, Roska s-a oprit îndeosebi asupra categoriei ceramicii cu împunsături succesive pe criteriul căreia considera cultura de origine nordică, constituită în urma unor pendulări spre centrul Europei a unor valuri de populații. Un prim val „nordic” a adus — după Roska — decorul ceramicii zis Furchenstich; al doilea val — pătruns la un scurt interval de timp — a îmbogățit inventarul culturii, utilizînd tehnica decorativă a primului val, în timp ce ultimul val a păstrat inventarul dar a renunțat la decorul amintit.

Omițînd literatura română în problemă (deși era cunoscută pe plan european), Roska a încercat, fără să reușească, să elucideze problemele unei culturi atît de complexe și controversate analizînd-o prin restrîngerea descoperirilor ei la un spațiu geografic definit (Transilvania), deși autorul cunoștea că aria de manifestare a culturii era mult mai vastă. O analiză a materialului tratat poate ușor demonstra serioasele lacune care le avea catalogul întocmit de M. Roska. Multe localități incluse în catalog (din cele 325) au fost considerate ca descoperiri Coțofeni (la autor Corpadea I) numai pe temeiul că în perimetrul lor s-au găsit unul sau mai multe topoare de piatră în tipologia stabilită de Roska, care, ulterior, s-a dovedit că nu este aplicabilă exclusiv culturii Coțofeni. O unealtă sau armă, singulară în descoperire, lipsită și de caracteristici strict specifice, determinative, cum e toporul de piatră, nu justifică încadrarea unei localități în aria unei culturi (Coțofeni). O gamă mai mare de vestigii, din care să nu lipsească ceramica, legitimează o asemenea încadrare; atunci cînd materialele pot fi surprinse *in situ* și stratigrafic descoperirea sporește și mai mult ca valoare documentar-istorică. Carențele catalogului au devenit evidente și în cazul localităților județului Mureș. Din cele 18 localități menționate de Roska cu vestigii Coțofeni cercetările ulterioare au confirmat numai 8 și în unele cazuri, în cadrul localității, în alte puncte topografice.

LOCALITĂȚI CU AȘEZĂRI COȚOFENI

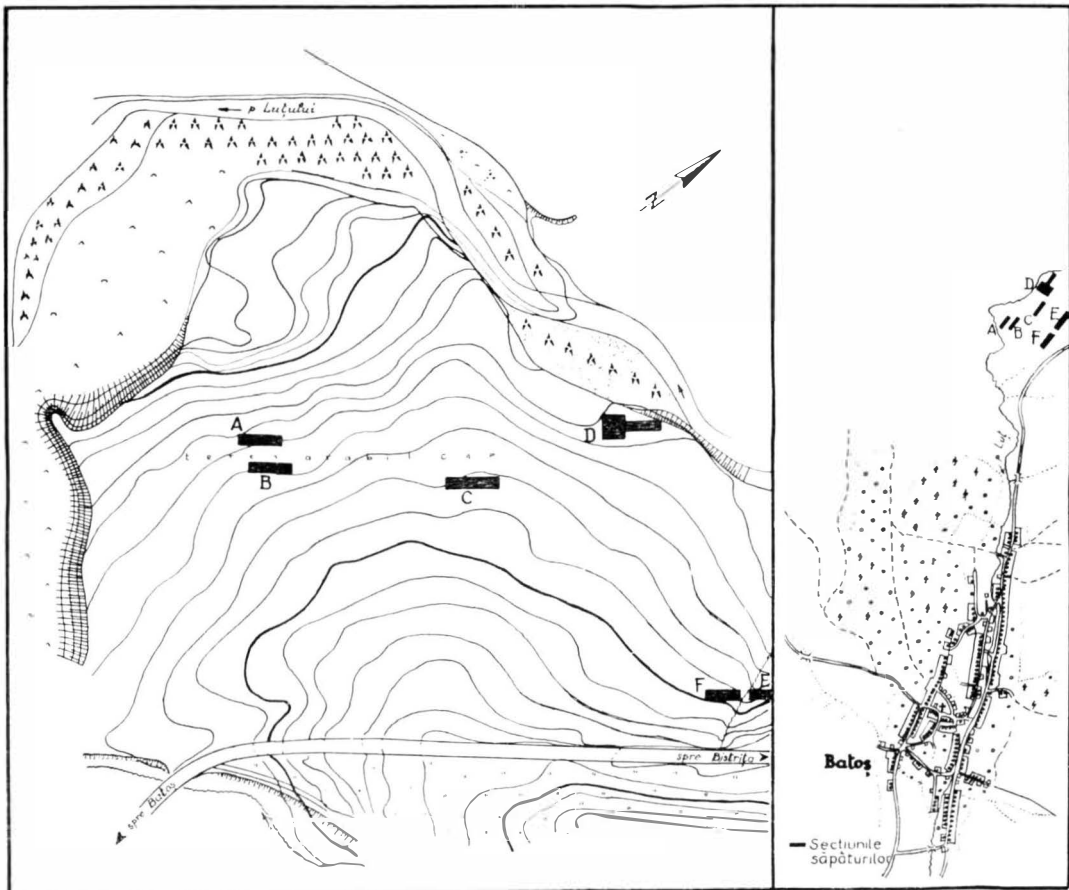
HARTA JUDEȚULUI MUREȘ

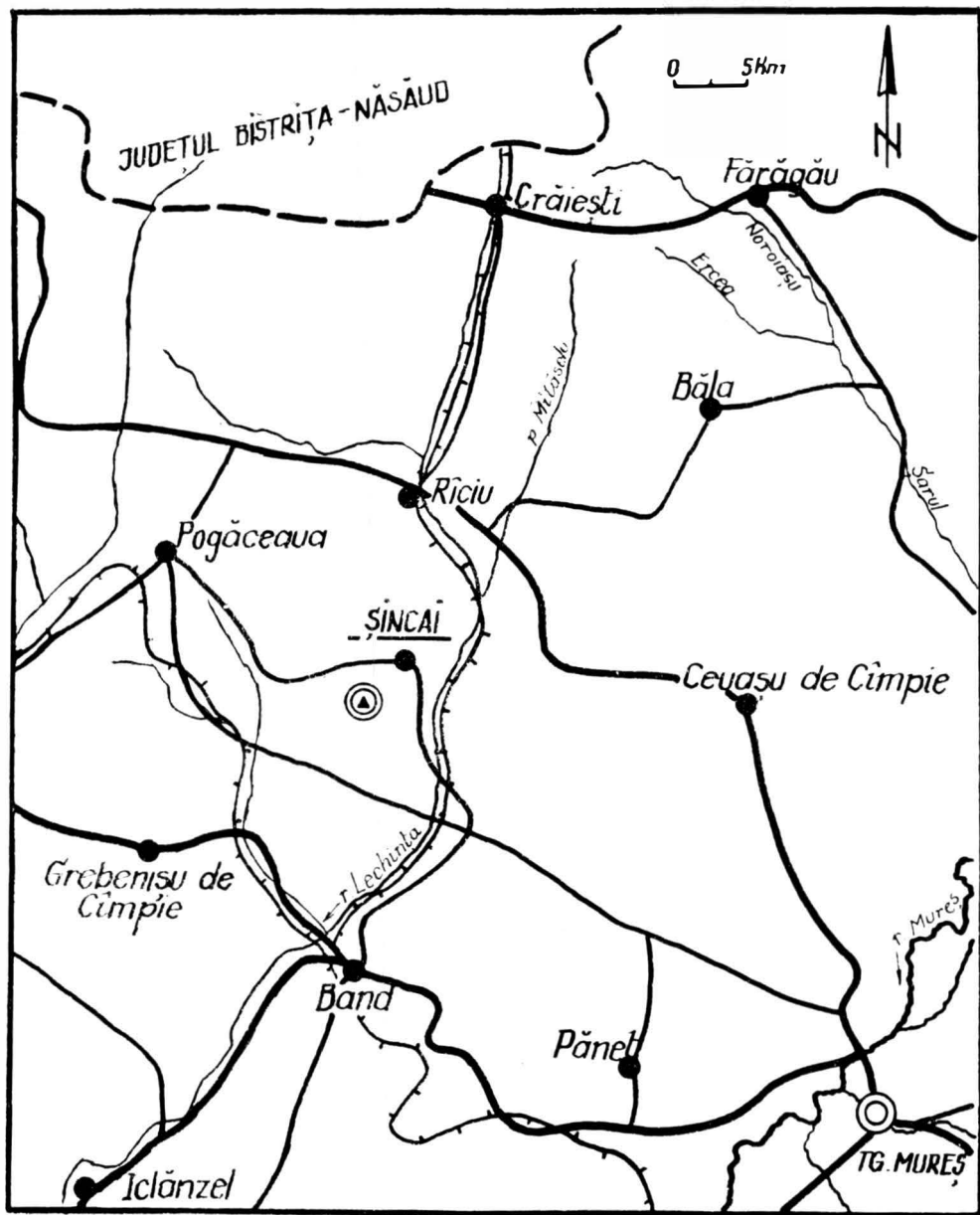
○ DESCOPERIRI PÎNĂ ÎN 1948

● DESCOPERIRI ÎNTRE 1948 - 1975

1. Pășăreni 2. Ermitu 3. Sincal 4. Cecălari 5. Gheja 6. Saschiz 7. Breaza
8. Lechirța 9. Murești 10. Sing. de Mureș 11. Cipău 12. Cristești 13. Iernul
14. Cucerdea 15. Oroiu 16. Chinari 17. Cuci 18. Delcui 19. Micești 20. Pădureni
21. Bogota 22. Batoș 23. Band 24. Tg. Mureș 25. Agristea 26. Ozd

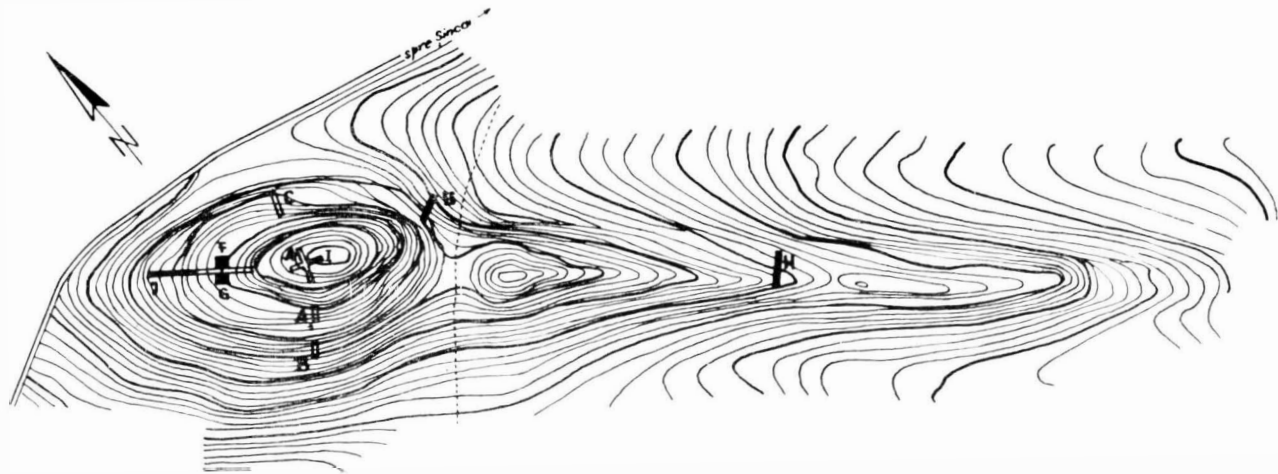
Pl. II. Batoș — „Gledinel”. Secțiunile săpăturilor (1972—1973)
 Taf. II. Batoș — „Gledinel”. Secțiunile săpăturilor (1972—1973)

Taf. III. Șincai — „Die Burg der Heiden“

Pl. III. Șincai — „Cetatea păgînilor“

<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

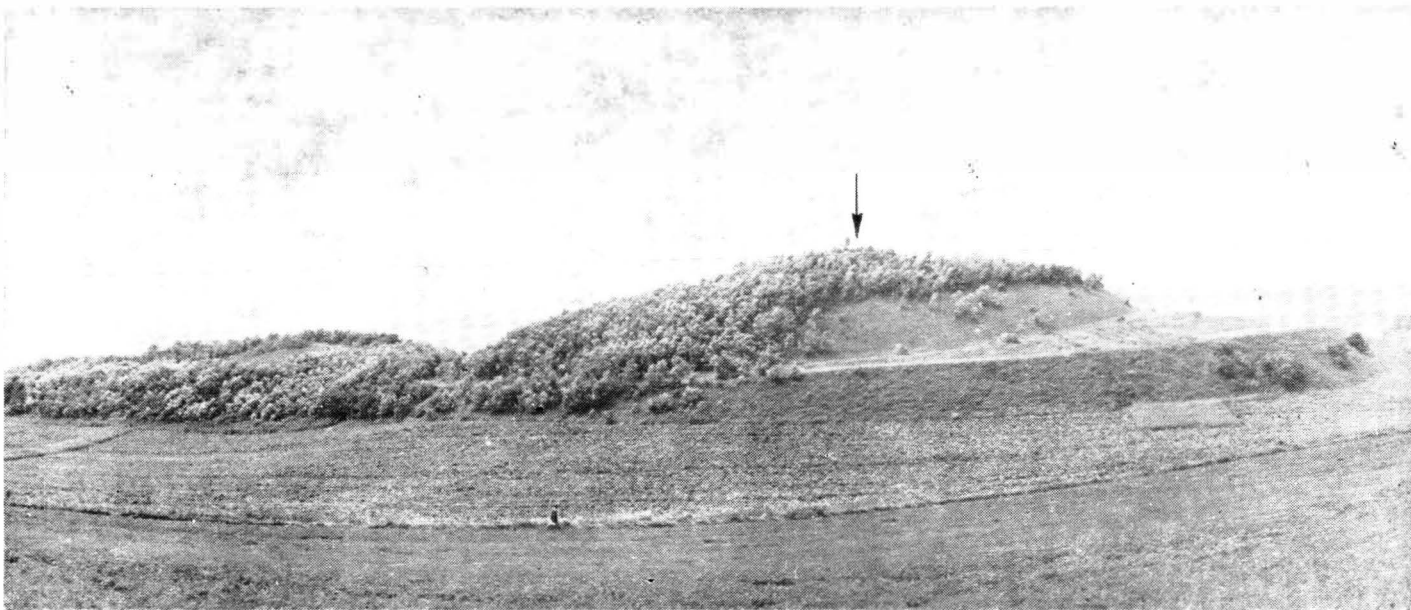

ȘANTIERUL ARHEOLOGIC ȘINCAI, 1975

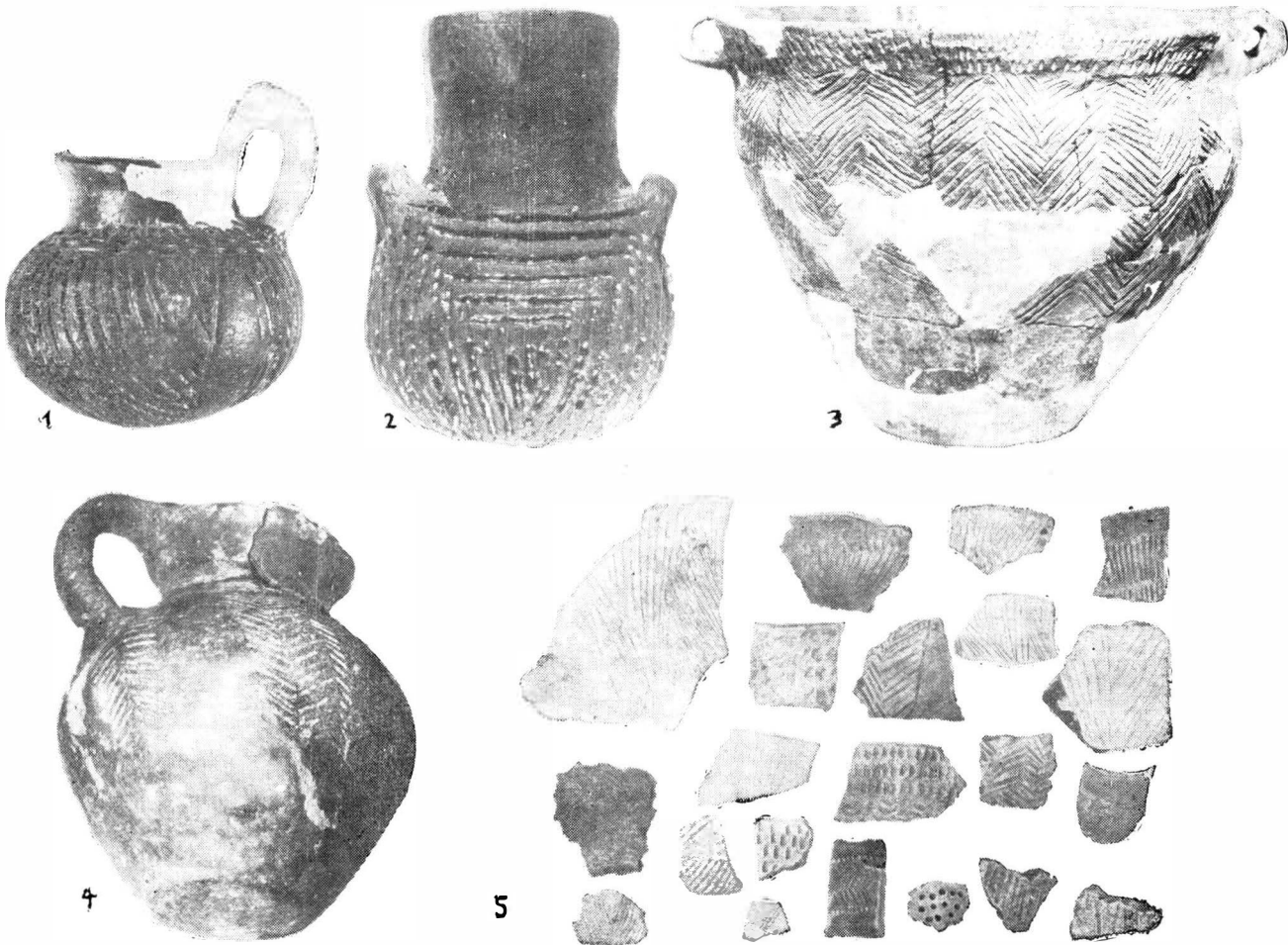
scara 1:1000

Pl. IV. Șincai — „Cetatea păgînilor“. Secțiunile săpăturilor (1974—1975)
Taf. IV. Șincai — „Die Burg der Heiden“. Die Ausgrabungen (1974—1975)

<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

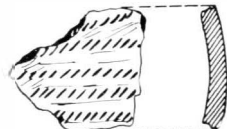
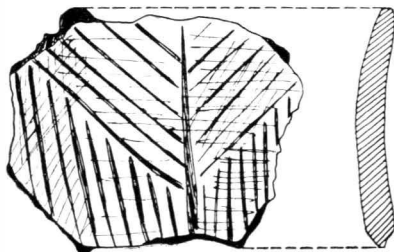
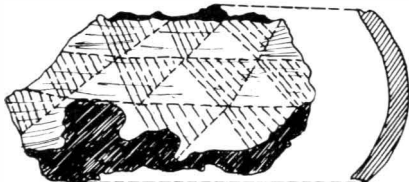
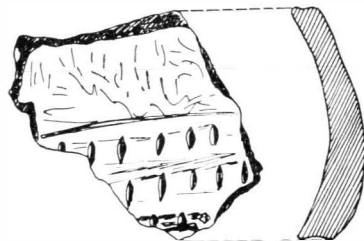
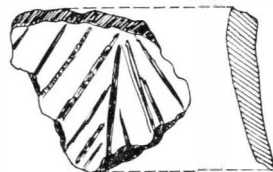
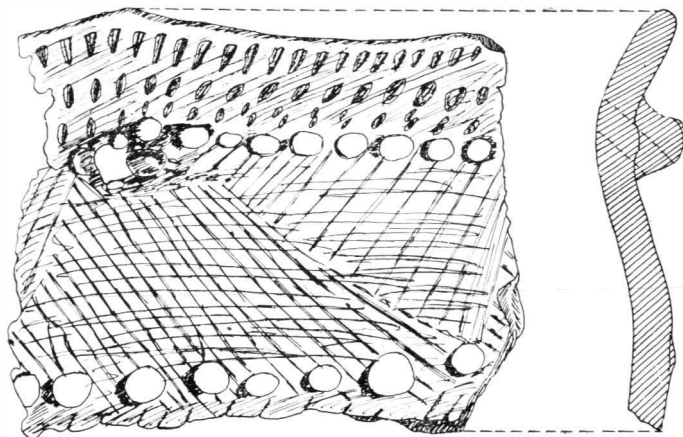

Pl. V. Șincai — „Cetatea păgînilor“. Vedere generală
Taf. V. Șincai — „Die Burg der Heiden“. Gesamtüberblick
<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

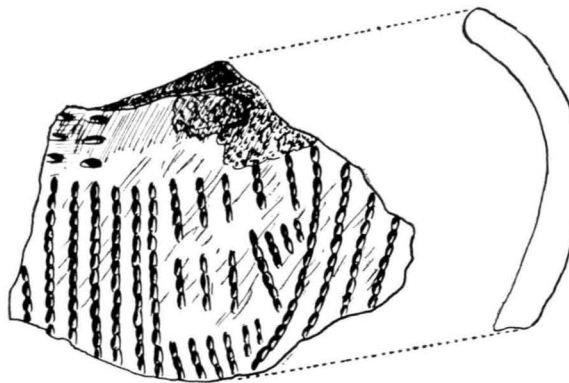
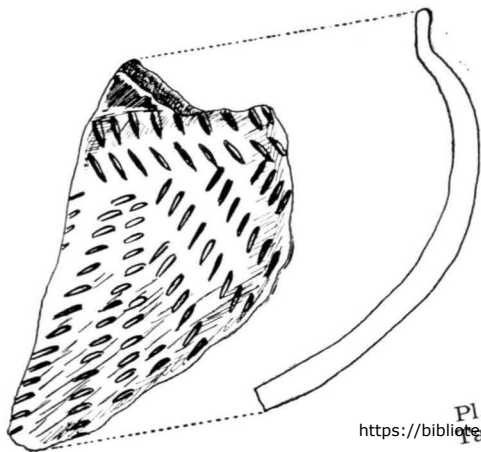
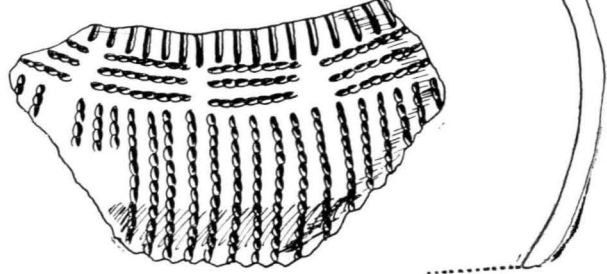
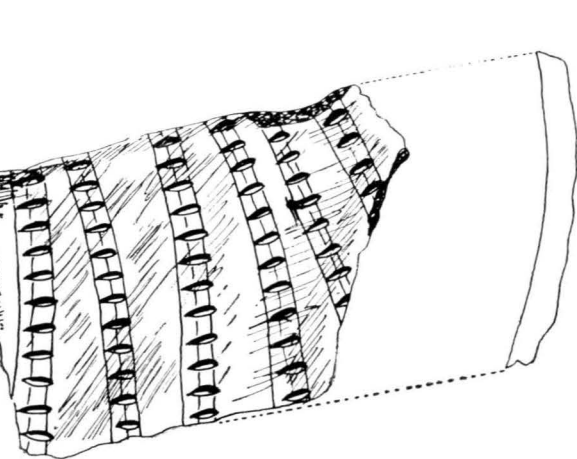

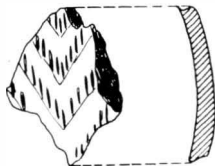
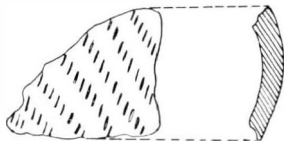
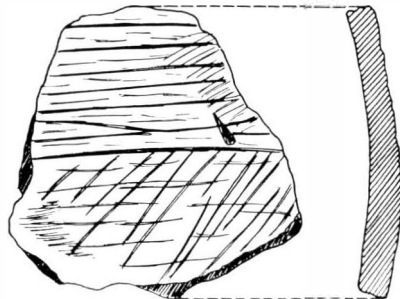
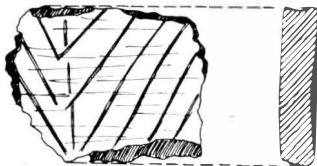
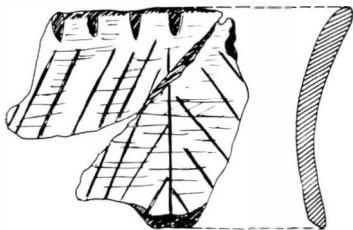
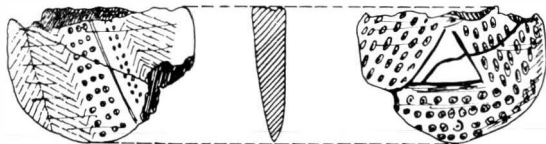
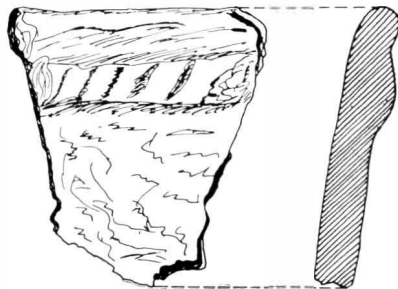
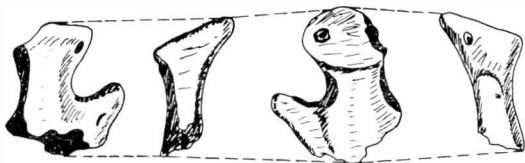
Pl. VI. Ceramică Coțofeni (1, 2 — Șincai; 3 — Agrișteu; 4—5 — Batoș)

Taf. VI. Coțofeni-Keramik (1, 2, Șincai; 3 — Agrișteu; 4—5 Batoș)

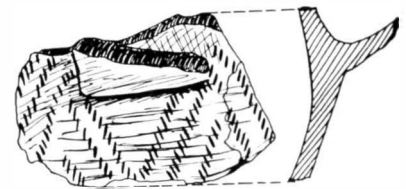
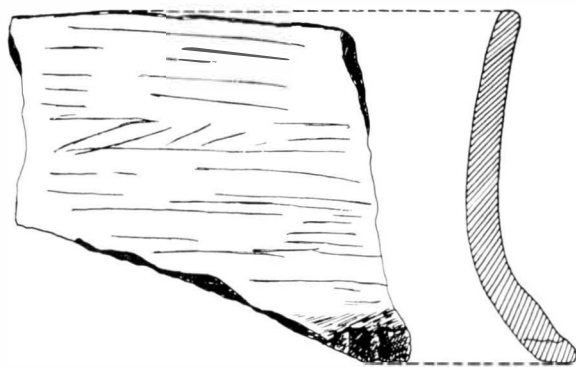
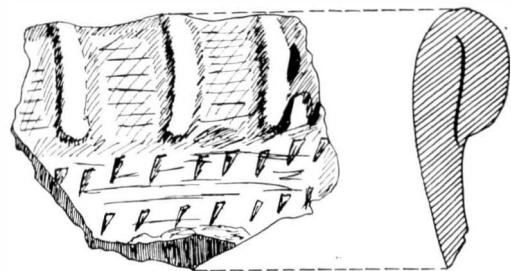
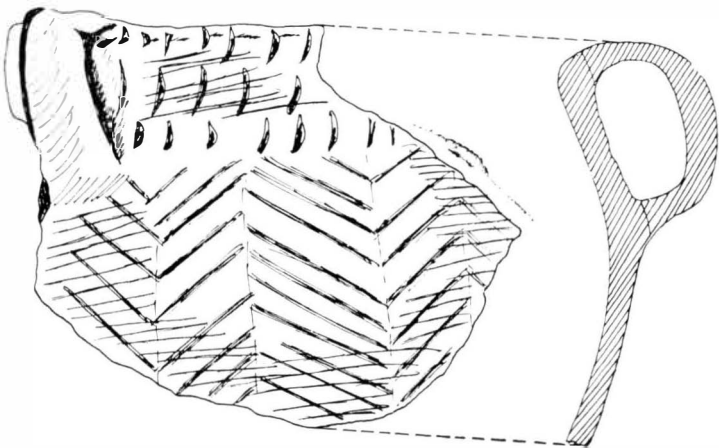

Pl. VII. Agrișteu — Ceramică Coțofeni
 Taf. VII. Agrișteu — Coțofeni-Keramik
<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

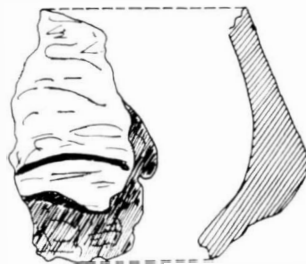
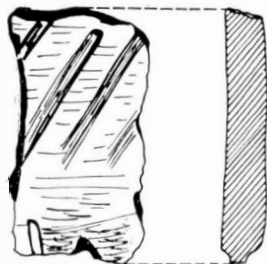
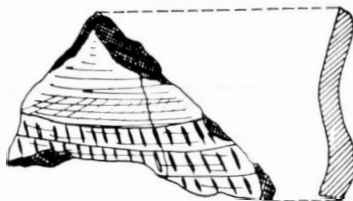
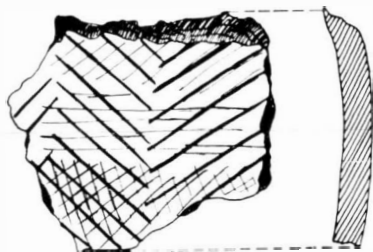
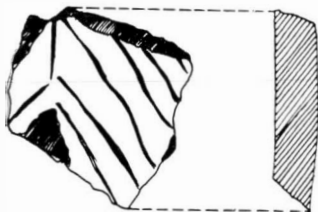
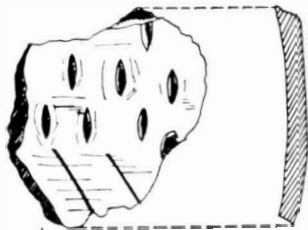
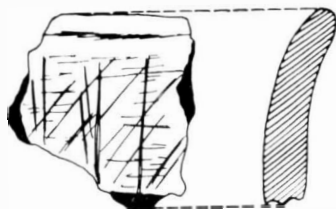

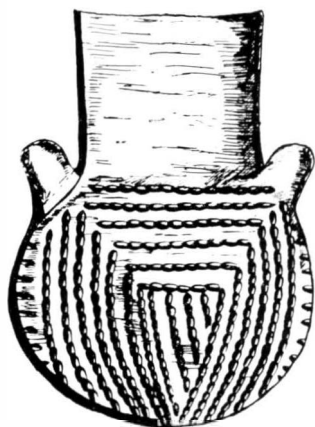
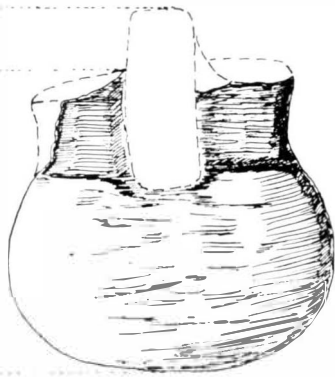
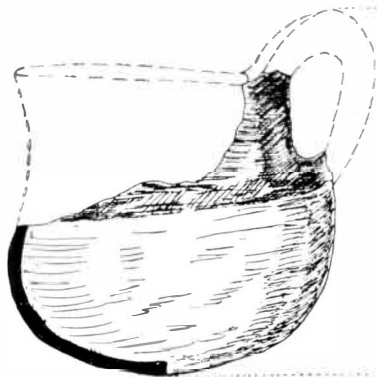
Pl. IX. Agrișteu — Ceramică Coțofeni
 Taf. IX. Agrișteu — Coțofeni-Keramik
<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

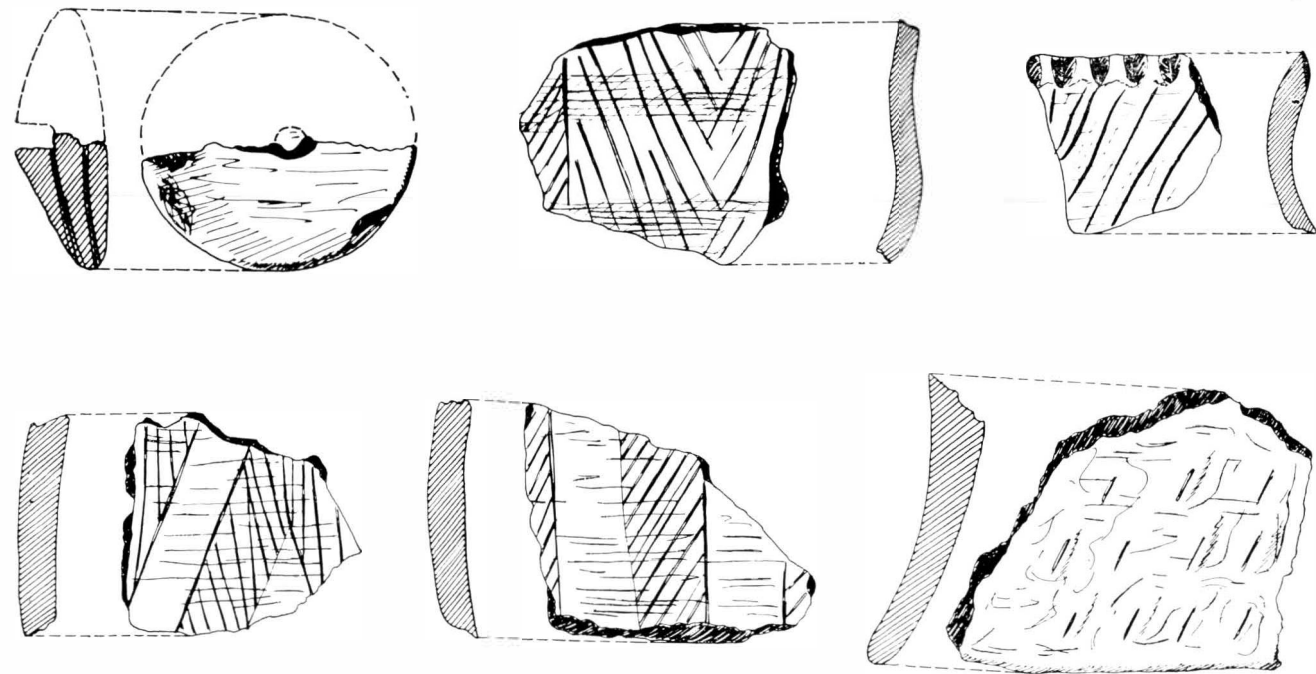
Pl. X. Agrișteu — Ceramică Coțofeni
 Taf. X. Agrișteu — Coțofeni-Keramik
<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

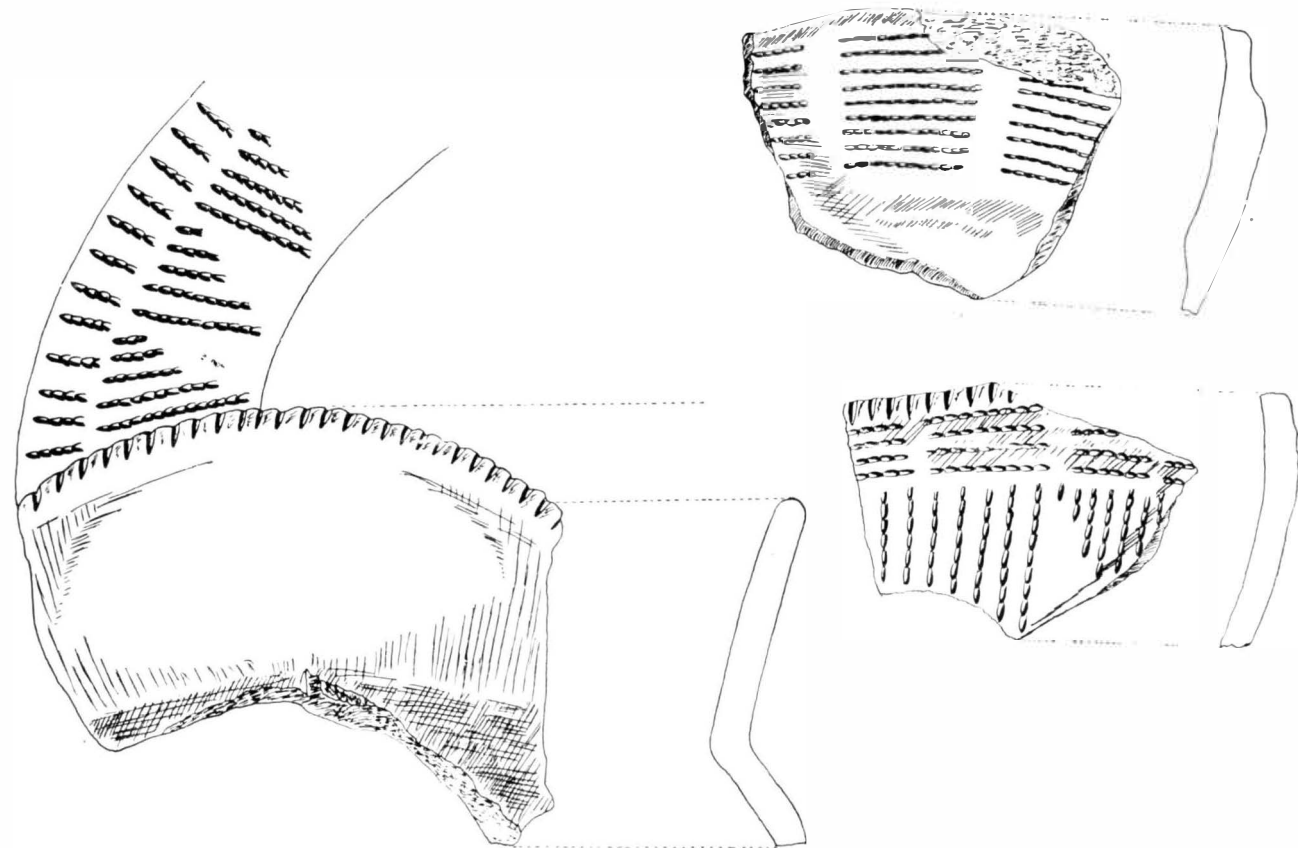
Pl. XI. Agrișteu — Ceramică Coțofeni
 Taf. XI. Agrișteu — Coțofeni-Keramik
<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

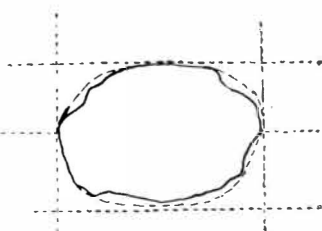
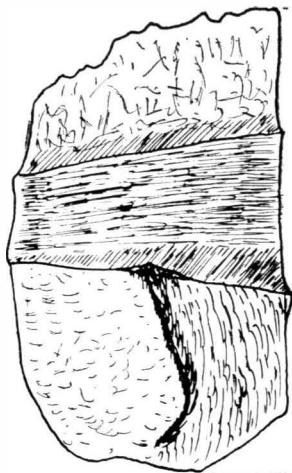
Pl. XII. Șincai — Ceramică Coțofeni
Taf. XII. Șincai — Coțofeni-Keramik

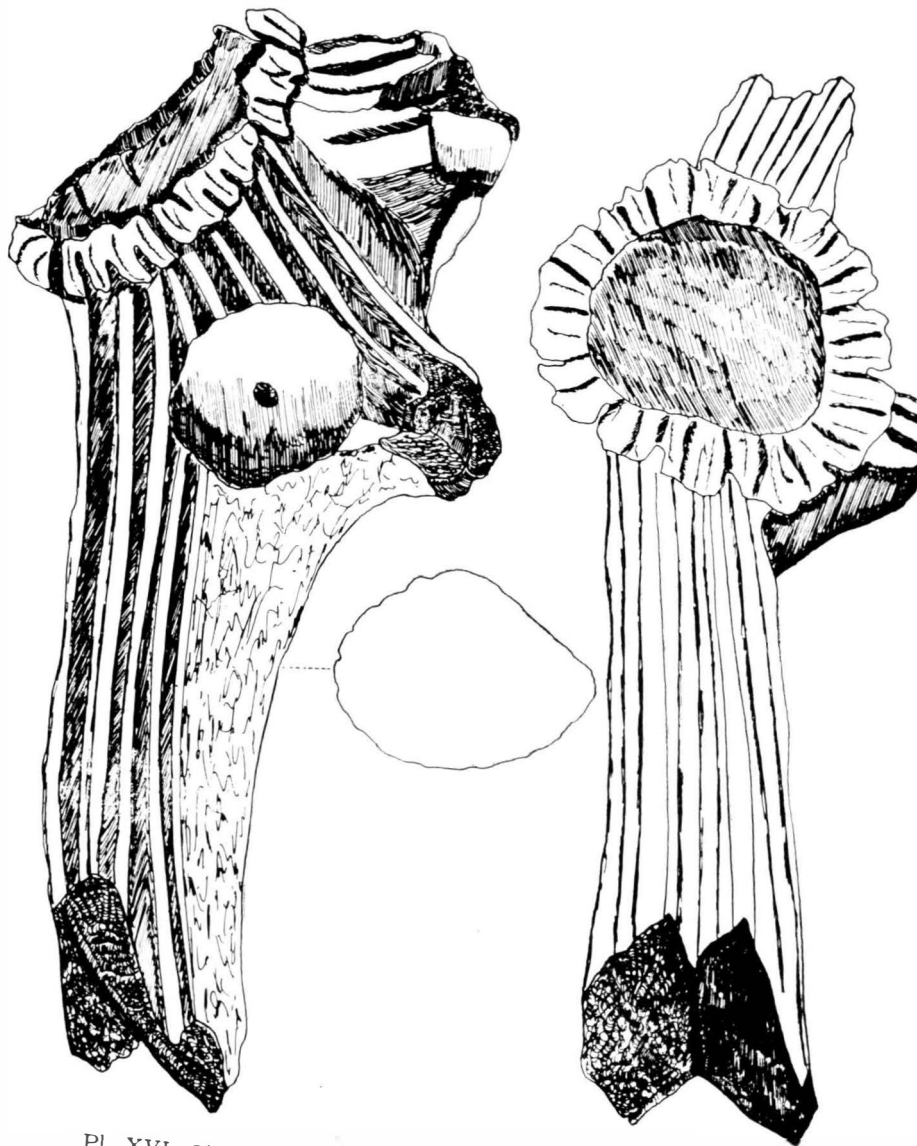
Pl. XIII. Șincai — Ceramică Coțofeni
 Taf. XIII. Șincai — Coțofeni-Keramik
<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

Pl. XIV. Șincai — Ceramică Coțofeni
 Taf. XIV. Șincai — Coțofeni-Keramik
<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

Pl. XV. Șincal — Unelte de pe „Cetatea păgînilor“
 Taf. XV. Șincal — Werkzeuge von „Burg der Heiden“
<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

Pl. XVI. Șincai — Unelte de pe „Cetatea păgînilor“
 Taf. XVI. Șincai — Werkzeuge von „Burg der Heiden“

A doua lucrare, a lui A. Prox¹⁹, deși nu s-a ocupat special de problematica culturii Coțofeni, în dorința găsirii firului genetic al bronzului timpuriu sud-est transilvănean, referindu-se la cultura menționată înclina, ca și I. Nestor, să o considere cultură în succesiune de faze (etape); Linsenkeramik și Furchenstichkeramik. Lucrarea încerca să determine legăturile genetice ale culturii pe care o trata (Schneckenberg), să-i stabilească fazele de evoluție și raporturile cu culturile epocii. Cultura Coțofeni intra astfel implicit în analiza autorului, care utiliza și descoperiri mureșene (Cristești) în discuția problematicii.

După apariția celor două lucrări, cercetarea sau reconsiderarea descoperirilor culturii Coțofeni în județul Mureș a încetat aproape un deceniu. Ea a fost revitalizată o dată cu reorganizarea structurală a cercetării științifice pe noi criterii, coordonate de Academie (1948), prin Institutul de Arheologie (1949), în climatul favorabil creat de statul nostru. Efectul s-a făcut simțit încă în 1949, când s-a descoperit așezarea Coțofeni de la *Saschiz*. Atunci, colectivul Institutului de istorie și arheologie de la Cluj, condus de prof. dr. docent K. Horedt, cercetînd — în cadrul planului stabilit de Academie — în regiunea Tîrnavei Mari, problema pătrunderii și așezării slavilor în Transilvania, a descoperit în nordul localității pe *Cetatea Urișilor* (Hühnenburg) așezarea Coțofeni²⁰. Sondajele efectuate de M. Rusu au arătat că această așezare, de înălțime, are terase specifice, asemănătoare celor transilvănene de la Boarta, Cilnic, Măgura Căpuđului ș.a.

În 1951, D. Popescu reluînd sondajele mai vechi efectuate de J. Novák (1942) la *Breaza* descoperă în stînga drumului ce duce la Reghin, între valea Luțului și dosul morii o nouă așezare Coțofeni²¹, care fusese distrusă parțial de cariera de pietriș în exploatare. Sondajele efectuate de cercetător au stabilit că așezarea, pe terasă, conținea în succesiune cronologică mai multe culturi, printre care și cultura Coțofeni.

¹⁹ A Prox, *Die Schneckenbergkultur*, Brașov, 1941, pp. 80—81; p. 56 (Cristești).

²⁰ K. Horedt și col., *SCIV*, I, 1950, 1, p. 124; idem, *Materiale*, I, 1953, p. 798; M. Macrea, I. H. Crișan, *ActaMN*, I, 1964, p. 360, nr. 92.

²¹ Despre descoperirile de aici: Roska, *ErdRep*, p. 37, nr. 81; idem, *ArchÉrt*, 1941, pp. 15—19; K. Horedt și col., *SCIV*, III, 1952, p. 328; Informație — M. Rusu.

Săpăturile de la *Lechința*²², reluate de colectivul arheologic clujean, începînd cu anul 1951, au confirmat, și au descoperit în plus, în aria localității așezării Coțofeni. În așezarea de lungă durată, pe terasă, de la *Săliște*, cercetată în 1929 și 1951, apoi săpată sistematic în 1960, în cadrul șantierului Morești, a fost atestată și cultura Coțofeni, prin numeroase fragmente ceramice descoperite. Pe *Podei*, promontoriu cu o poziție dominantă (400 m), situat la vest de sat, săpăturile efectuate în 1951 și în anii următori, în cadrul aceluiași șantier, au descoperit și cultura Coțofeni, alături de materiale Wietenberg și romane. Plasarea unei așezări aici confirmă preferința comunităților coțofenoide de a alege ca loc de refugiu și locuire îndeosebi punctele înalte, cît mai izolate, mai bine apărate. Promontoriul Podeiului îndeplinea un asemenea rol. El se leagă doar în nord-est de restul dealurilor printr-o șa. Accesul pe platoul superior al Podeiului este posibil numai pe partea nordică și vestică, întrucît partea sudică se termină în rîpi prăpăstioase. Platoul superior, ușor înclinat, lung de circa 100 m, lat de 40—50 m, are o formă relativ ovală. Spre vest are terase largi care coboară. Pe acest platou a făcut săpături sistematice, exhaustive I. H. Crișan, care au dus la dezvelirea așezării Coțofeni.

La *Morești*²³, săpăturile efectuate în 1951 și în anii următori, de același colectiv clujean, pe *Podei*, au confirmat, în succesiunea depunerilor culturale ce se eșalonează cronologic din neolitic pînă în etapa feudalismului timpuriu, și prezența culturii Coțofeni, atestată prin numeroase fragmente ceramice și a unui topor de piatră, infir-

²² Pentru *Lechința* (— de Mureș) a se vedea: Dorin Popescu, *Dacia*, II, 1925, pp. 304—334; Roska, *Közl.*, I, p. 69, nr. 179; idem, *ErdRep.*, p. 164, nr. 104; K. Horedt, *SCIV*, III, 1952, pp. 321, 344, 345, 347; idem, *Materiale*, VI, 1959, pp. 445, 448; D. Popescu, *SCIV*, XII, 1961, I, p. 141, nr. 75 (*Săliște*); idem, *Dacia*, N.S., V, 1961, p. 576, nr. 80; K. Horedt, *Untersuchungen*, pp. 20—22; I. H. Crișan, *SCIV*, XI, 1960, 2, p. 286; M. Macrea, I. H. Crișan, *ActaMN*, I, 1964, p. 315, p. 356, nr. 60 a (*Săliște*; p. 363, harta); p. 356, nr. 60 b (*Podei*); I. H. Crișan, *ibidem*, II, 1965, pp. 39—45, 50, 52, 75—76; p. 40, fig. 1; p. 41, fig. 2; p. 43, fig. 3; p. 44, fig. 4 (studiu amănunțit al așezării Coțofeni de pe „*Podei*”); K. Horedt, *ibidem*, III, 1966, p. 407—408, nr. 4, p. 409, fig. 9/9 (*Săliște*).

²³ K. Horedt și col., *SCIV*, III, 1952, pp. 328—344; *ibidem*, IV, 1953, 1—2, pp. 296, 306, 309; p. 290, fig. 13/9—10; *ibidem*, V, 1954, 1—2, pp. 207, 227, 229; *ibidem*, VI, 1955, 3—4, pp. 643—685; K. Horedt, *Materiale*, IV, 1957, pp. 175—183; *ibidem*, V, 1959, p. 86, fig. 3/3; idem, *Dacia*, N.S., I, 1957, p. 297; idem, *Contribuții*, pp. 48—60; M. Macrea, I. H. Crișan, *ActaMN*, I, 1964, p. 315, nr. 70 a.

mînd părerea vechii istoriografii (Orbán, Benkő, Marțian²⁴) care considera *Podeiul* o cetate de factură feudală.

În același an, 1951, Z. Székely descoperă la *Sîngeorgiu de Mureș* o nouă așezare Coțofeni²⁵ pe care o sapă în 1957. Așezarea era situată în punctul numit *capela Máriaffy*, un promontoriu aflat în stînga Mureșului, lîngă șoseaua ce duce spre Tirgu Mureș, promontoriu cu pante abrupte. Terenul situat între *capela Máriaffy* și clinicele I. M. F. — Tirgu Mureș, numit *Gyéra-alja*, avea de asemenea o așezare Coțofeni. Săpăturile efectuate de Z. Székely în ambele așezări au scos la iveală pe lîngă numeroase și variate fragmente ceramice și unelte și arme din corn și piatră.

Către mijlocul deceniului trecut, paralel cu săpăturile de pe șantierul arheologic de la Morești, se efectuează sondaje și săpături și în diverse puncte din zona Mureșului mijlociu, care aduc noi descoperiri de așezări Coțofeni. La *Cuci-Gară*, cu prilejul unor lucrări de excavație a nisipului, N. Vlassa descoperă două bordeie ale culturii Coțofeni (1955). De la *Cipău cătunul Sfîntu Gheorghe*, în punctul *Pe șes*, ca și de pe dilma, denumită de localnici *La biserică* (*La biserici*), situată la circa 200—250 m de așezarea *Pe șes*, același cercetător descoperă fragmente ceramice Criș, Coțofeni și Wietenberg (1957). Punctul topografic *După coșuri*, situat pe movila de lîngă podul plutitor de pe Mureș conținea de asemenea numeroase vestigii Coțofeni. Grădinile din jurul școlii generale, ca și terasa ridicată lîngă un braț al Mureșului, față în față cu așezarea de *Pe șes*, dădeau la rîndul lor vestigii Coțofeni. Acestora li se adăugau materialele Criș, Coțofeni și Wietenberg de la *Cipău-ICIA*, de pe un mamelon, sondat în 1957 de N. Vlassa²⁶.

²⁴ B. Orbán, *A Székelyföld*, IV, p. 219; K. Benkő, *Marosszék*, p. 323; Marțian, *Rep.*, II, nr. 417.

²⁵ Z. Székely, în *ActMed*, Mediaș, 1, 1953, pp. 3—8; idem, *SCIV*, 19, 1968, 3, p. 426; idem, *Materiale*, VI, 1959, pp. 187—189; p. 188, fig. 1/1—2; p. 189, fig. 2; p. 190, fig. 3; p. 191, fig. 4; D. Popescu, *SCIV*, IX, 1958, 1, p. 142, nr. 12; idem, *Dacia*, N.S., II, 1958, p. 480, nr. 12; N. Vlassa, *ActaMN*, II, 1965, p. 22, nr. 5; p. 3, fig. 3/6—23; p. 37.

²⁶ D. Popescu, K. Horedt și col., *SCIV*, V, 1954, 1—2, pp. 221—222 (ICIA); K. Horedt, ibidem, VI, 1955, 3—4, p. 659, pl. III; K. Horedt și col., *Materiale*, IV, 1957, pp. 184—185; N. Vlassa, ibidem, VI, 1959, pp. 448—450; p. 449, fig. 5/3, 5, 8, 9, 14, 16; D. Popescu, *SCIV*, IX, 1958, 1, p. 142, nr. 7 (ICIA); idem, *Dacia*, N.S., II, 1958, p. 480, nr. 7; M. Macrea, I. H. Crișan, *ActaMN*, I, 1964, p. 352, nr. 29 a (ICIA), 30 a (Cipău — Sf. Gheorghe); N. Vlassa, *Apulum*, IV, 1961, pp. 24, 31—33, 34—35; p. 20, fig. 1; p. 31, fig. 10; p. 32, fig. 11 (Cipău-Gară); idem, *ActaMN*, II, 1965, pp. 28—29, nr. 13; p. 26, nr. 11 b (*La biserici*); p. 37, fig. 14 (Cipău-Sf. Gheorghe); p. 28, nr. 13 b (ICIA); p. 29, h (școală).

La *Cristești*, în cariera de pietriș de pe terasa din *spatele gării*, secționată în 1954, N. Vlassa a dezvelit în 1956, prin săpături sistematice, un bordei aparținând culturii Coțofeni din cuprinsul căruia au ieșit la iveală oase de animale, cărbuni, cenușă, fragmente ceramice (materialele în Muzeul județean Mureș).

Tot în perimetrul comunei, în est, spre Tirgu Mureș, la cca. 200—300 m de ultima casă, lângă șoseaua națională, în punctul *Lu-tărie*, o movilă (bot de deal), săpăturile lui I. H. Crișan au scos din stratul al doilea de depunere fragmente ceramice Coțofeni. De pe movilă, unde e carieră de nisip, muncitorii au găsit vase mici cu corpul bombat, „fundul rotund“, cu toate decorate în tehnica împunsăturilor succesive și cu „boabe de linte“, atestând o așezare, probabil cu bordeie²⁷.

De la *Iernut*, din *cimitirul vechi* al comunei, dintr-o așezare Coțofeni, cercetată de N. Vlassa²⁸, distrusă în cea mai mare parte, au intrat în patrimoniul Muzeului județean Mureș numeroase materiale.

Deceniul 1950—1960 înscrisa, așadar, prin activitatea dinamică și multilaterală desfășurată de cercetătorii amintiți (K. Horedt, M. Rusu, Z. Székely, N. Vlassa, I. H. Crișan), în repertoriul județului Mureș noi localități cu așezări sau descoperiri Coțofeni, dezvelite prin sondaje și săpături sistematice, meticuloase, care, în parte, puteau completa imaginea cercetărilor avizați asupra culturii propriu-zise ca și a raportului cronologic al acestei culturi cu culturile limitrofe în timp și spațiu, chiar dacă descoperirile în discuție erau restrinse la județul Mureș.

În perioada 1960—1970 cercetările arheologice, tot atât de active, au completat repertoriul arheologic cu noi descoperiri. În 1961, N. Vlassa descoperă la *Cucerdea*, pe *Dealul Podeiului*, în *via lui Târcu* o așezare Coțofeni²⁹. De aici, din două cariere de nisip, cercetătorul a dezvelit un cuptor din lut, boltit, cu ceramică Coțofeni,

²⁷ De pe teritoriul comunei se mai cunosc vase Coțofeni (Muzeul de istorie al Transilvaniei, Cluj; inv. nr. 1946—1966, între care 1955 — ceașcă decorată cu „boabe de linte“, cf. B. Pósta, *Útmutató*, p. 13; Wosinsky, *Agyagm*, p. 27; Roska, *Közl*, I, 1941, p. 69, nr. 178; idem, *ErdRep*, p. 103, nr. 98. Pentru noile descoperiri: D. Popescu, *Materiale*, II, 1956, p. 153, nota 1; Z. Székely și col., ibidem, VI, 1959, p. 193; N. Vlassa, *ActaMN*, II, 1965, pp. 19—20, nr. 2; p. 20, fig. 1/1—3; p. 37, fig. 14; I. H. Crișan, ibidem, pp. 55—58, 63, 76; p. 56, fig. 9; p. 57, fig. 11/1—5.

²⁸ N. Vlassa, *ActaMN*, II, 1965, p. 32, nr. 15, h; p. 37, fig. 14 (în tabelul sinoptic).

²⁹ N. Vlassa, *ActaMN*, II, 1965, p. 24, nr. 7; p. 37, fig. 14.

iar în preajma acestuia două morminte chircite, fără inventar, dar în strat Coțofeni (materialele în Muzeul județean Mureș). La Ozd. din perimetrul satului, se constituie la școală o importantă colecție arheologică cu vestigii Coțofeni (fragmente ceramice, fusaiole, micro-lite geometrice dreptunghiulare, trapezoidale etc.), din opal ș.a., confirmând existența culturii Coțofeni³⁰.

Prezența culturii este dovedită și la Oroiu³¹, la Chinari³², Cuci³³ sau este confirmată, din descoperirile mai vechi, la Cecălaca³⁴, Delenii³⁵, Eremitu³⁶, Micești³⁷, Pădureni³⁸ și Păsăreni³⁹. Sint confirmate, în parte, și descoperirile mai vechi de la Bogata⁴⁰ și Mureșeni⁴¹.

Dar în această perioadă există și descoperiri noi. La Batoș⁴², în punctul numit Cetățuie, situat în dreapta drumului ce duce spre Bistrița, o cercetare făcută pe platoul Cetățuiei și un sondaj (1964) au descoperit vestigii Coțofeni (ceramică decorată în tehnica împunsăturilor succesive). Platoul Cetățuiei are o formă ovoidală, fiind terasat.

³⁰ Descoperiri Coțofeni de la Ozd sint menționate și de Roska, *ErdRep*, p. 215, nr. 74 (o ceașcă în muzeul de istorie din Aiud, inv. nr. 3367). Pentru noile descoperiri: N. Vlăsa, *ActaMN*, II, 1965, p. 25, nr. 9; p. 37, fig. 14 (în tabelul sinoptic). Materialele din colecția școlii cercetate și de I. Ferenczi și V. Lazăr.

³¹ Sesizată de prof. dr. docent D. Berciu, colecția a fost cercetată și de noi.

³² Cercetări — Șt. Ferenczi, Valeriu Lazăr.

³³ În colecția școlii — ceramică cu împunsături succesive, câteva fragmente de topoare de piatră, resturi osteologice, descoperite în zona dinspre Mureș — Valeriu Lazăr.

³⁴ Literatura arheologică menționa în partea de jos a satului o așezare Coțofeni cu ceramică (materialele în muzeul de istorie din Aiud; inv. nr. 1690—1708; cf. Herepey, *AFM*, II/I, p. 52, p. 86, pl. VIII/70; Roska, *ErdRep*, p. 56, nr. 21).

³⁵ Așezarea în punctul Vii (lingă lacul lui Gábor), cf. Roska, *Közl.*, I, 1941, p. 68, nr. 170; idem, *ErdRep.*, p. 155, nr. 59.

³⁶ De pe Dealul cumpărat; bibliografia la Roska, *ErdRep*, p. 141, nr. 286.

³⁷ Descoperiri recente, intrate în patrimoniul Muzeului județean Mureș, confirmă existența unor vestigii Coțofeni la Micești, menționate și bibliografic, cf. Roska, *Közl.*, I, 1941, p. 61, nr. 134; idem, *ErdRep*, p. 126, nr. 152.

³⁸ Descoperirile menționate la Roska, *ErdRep*, p. 74, nr. 17; p. 75, nr. 89.

³⁹ Din punctul Comori (Kincses); bibliografia, pînă în 1942, la Roska, *ErdRep*, p. 31, nr. 3.

⁴⁰ Localitate cunoscută înainte în literatura arheologică cu descoperiri din „epoca cuprului” (vezi, Roska, *ErdRep*, pp. 157—158, nr. 84); provin de aici ca descoperiri recente, fragmente ceramice Coțofeni, decorate cu incizii, aparținind unor cești și străchini.

⁴¹ Descoperirile cu bibliografia la Roska, *Közl.*, I, 1941, p. 70, nr. 186; idem, *ErdRep.*, p. 172, nr. 159. Descoperiri Coțofeni (1966) în zona actualei fabrici de cărămizi, Valeriu Lazăr.

⁴² I. Glodariu, M. Cimpeanu, *SCIV*, 17, 1966, 1, p. 19, nota 1; cercetare personală, septembrie 1972.

pe pantele de nord și fortificat jur-împrejur cu val și șanț, dominînd — prin înălțime — întreaga zonă.

De la *Band*⁴³, din partea de hotar, numită de localnici *La Rîpe*, au ieșit la iveală cu prilejul alunecărilor de teren ceramică neolitică și Coțofeni, decorată cu incizii și împunsături succesive. Pe platoul înălțimii, în asociația ceramicii, a apărut (1969) și un topor de piatră, perforat, amigdaloidal (materialele în Muzeul județean Mureș și în colecția învățătorului Vasile Pop din Band). Tot la Band, în locul numit *În Lechința* (localnicii îi mai spun *Valea Căpuđului*, *Valea Comlodului*), în apropierea grajdurilor fermei agricole de stat, în imediata apropiere a podului de peste apa Lechinței (Comlodului) s-a descoperit un bordei care avea ca inventar fragmente ceramice Coțofeni cu împunsături succesive, oase de animale, o rîșniță din piatră roșcată etc.

Săpăturile din castrul roman de la *Sighișoara*, situat la capătul sud-vestic al platoului *Podmoale* (Burgstadel), efectuate între 1963—1967, au surprins, în secțiunile XII și XIV de pe laturile de sud-vest și sud-est ale castrului, sub stratul de cultură roman, resturi de vestigii Coțofeni, atestînd prezența culturii și în această zonă⁴⁴, iar la *Tîrgu Mureș*, alături de materialele cunoscute dinainte de la fabrica de cărămizi au fost descoperite noi materiale Coțofeni în *cetatea medievală*⁴⁵, cu prilejul lucrărilor de restaurare la cetate.

Ultimii ani au adus contribuții documentare noi privitoare la cultura Coțofeni în județul Mureș, prin cîteva descoperiri inedite. Astfel, la *Agrîșteu*⁴⁶, pe platoul *Dealul Cetății*, cu prilejul unor lucrări agricole, efectuate în primăvara anului 1970, s-a descoperit o nouă așezare Coțofeni, cu un bogat inventar: piese litice, ceramică și plastică. Din prima categorie fac parte numeroase piese de silex alb, gălbui sau fumuriu, prelucrate și retușate, în parte lustruite (lame, piese semilunare, gratoare) sau neprelucrate (așchii, nuclee prismatice, neregulate). Plastica descoperită constă din doi idoli an-

⁴³ Cercetare proprie, septembrie 1969.

⁴⁴ I. Mitrofan, Gh. Moldovan, *ActaMN*, V, 1958, p. 100.

⁴⁵ Alexandru Bogdan, *Studii și materiale*, II, Tîrgu Mureș, 1967, p. 80; pentru fabrica de cărămizi: Roska, *Erd Rep*, pp. 166—167. Materialele culese de V. Lazăr (în posesia Muzeului județean Mureș).

⁴⁶ Valeriu Lazăr, *Vatra*, V, nr. 3(48), 1975 p. 6.

tropomorfi, fragmentari, modelați în lut, unul decorat cu incizii dese și mărunte.

Ponderea inventarului în descoperirea de la Agrișteu o constituie ceramica, de culoare brun-roșietică, cărămie sau cenușie. Ca forme ea cuprinde: cești, străchini, castroane, amfore, vase-boluri (fragmentare), decorate cu creștături, linii incizate sau benzi de linii incizate, impresiuni de forme variate, striuri etc., elementele de decor fiind uneori combinate. Lipsesc din decor „împunsăturile succesive”; în schimb, există decorul cu „boabe de linte”. În același context arheologic s-au găsit și prisnele de lut (materialele sînt în Muzeul județean Mureș).

La Batoș⁴⁷, în punctul numit *Gledinel*, situat pe prima terasă a văii Luțului, la ieșirea din comună, în stînga drumului ce duce spre Bistrița (cca. 2 km de comună), a fost descoperită o așezare cu o succesiune de culturi: Criș, Petrești, Coțofeni, Wietenberg etc. Săpăturile sistematice efectuate în septembrie 1972 și iunie 1973 au descoperit numeroase fragmente ceramice, vase întregibile, unelte de piatră (două topoare amigdaloidale), rișnițe, fusaiole etc. (materialele în același muzeu).

O ultimă așezare explorată, poate cea mai importantă pînă acum în județul Mureș prin problemele pe care le ridică, este cea de la *Șincai*, de pe *Cetatea păgînilor*⁴⁸. Săpăturile sistematice efectuate aici (1974, 1975) au scos la iveală un foarte bogat și variat material, care încadrează așezarea într-o fază tirzie a culturii. Așezare de înălțime, cu terase care o înconjoară, asemănătoare cu unele așezări transilvănene (Ardan, Batoș, Blandiana, Boarta, Cilnic, Măgura Căpuului, Orlat, Teiuș, Saschiz), ea va fi chemată, credem, pe măsură ce i se

⁴⁷ Valeriu Lazăr, *Vatra*, III, nr. 4(25), 1973, p. 19 (il.); idem, *Apulum*, XIII, 1975 (raport preliminar în tipar). Materialele rezultate din săpăturile anilor 1972—1973 în studiu.

⁴⁸ Săpăturile au fost efectuate de Muzeul județean Mureș (Valeriu Lazăr). Materialele descoperite din campaniile de săpături sînt în studiu. De pe *Cetatea păgînilor* literatura de specialitate menționa descoperirea unor fragmente și vase Coțofeni, unelte de piatră și aramă (sule) un topor de cupru cu brațele dispuse „în cruce” (obiectele descoperite în Muzeul de istorie al Transilvaniei (inclusiv toporul de cupru, inv. IV, 1887), Muzeul județean Mureș și colecția școlii din localitate), cf. Orbán, *A Székelyföld*, IV, p. 201; *Emlékkönyv SzNM*, p. 271; idem, *ArchÉrt*, XLIX, 1936, p. 77; idem, *Közl.*, II/1, 1942, p. 44, nr. 113; p. 21, fig. 15 (toporul de cupru); idem, *ErdRep.*, pp. 178—179, nr. 202, p. 179, fig. 215A (același topor); D. Berciu, *Apulum*, I, 1942, p. 59; A. Vulpe, *SCIV*, 24, 1973, 2, pp. 224, 227.

va termina explorarea, să aducă contribuții esențiale la lămurirea perioadei de sfârșit a culturii Coțofeni.

Cercetarea zonei limitrofe *Cetății păgînilor* a confirmat existența unor așezări Coțofeni de dimensiuni mai mici, care erau deja cunoscute în literatura arheologică⁴⁹ (*Patul dulce, Mocirlă, Fîntina babei, Vii*), așezări care, se pare, gravitau în jurul *Cetății păgînilor*.

*

* *

Prezentînd *istoricul* cercetării așezărilor culturii Coțofeni din județul Mureș nu am făcut o analiză a acestor așezări, privind plasarea topografică, densitatea, caracteristicile lor proprii. Nu a fost în intenția noastră de a face o analiză a vestigiilor arheologice dezvelite în așezările descoperite, de a face o încadrare fazeologică internă, în cadrul culturii, așezărilor menționate pe baza determinării propriilor materiale. Și nu am avut nici intenția de a stabili raporturi genetice, de succesiune sau de interferență culturală între așezările Coțofeni ale județului Mureș și celelalte așezări ale perioadei de trecere de la neolitic la epoca bronzului. Probabil un viitor studiu, care va analiza în detaliu conținutul culturii materiale a așezărilor în discuție, va încerca să dea un răspuns la aceste întrebări complexe.

Totuși, analizînd istoricul cercetării așezărilor Coțofeni în județul Mureș se constată, deocamdată, unele aspecte care merită să ne rețină atenția.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea cercetarea istorică, chiar lacunară cum a fost, a introdus în repertoriul culturii, care se va numi Coțofeni, 3 localități din județ (Eremitu, Păsăreni, Șincai). Între 1900—1940 acestora li se vor mai adăuga 3 (Gheja, Cecălaca, Cristești). Roska în catalogul său (1941) menționa 18 localități Coțofeni, din ele cercetarea actuală reținînd numai 8. Cercetarea planificată și sistematică efectuată în perioada anilor 1948—1975 a multiplicat numărul localităților cu așezări Coțofeni, astăzi fiind

⁴⁹ O bibliografie exhaustivă asupra acestor așezări la Roska, *ErdRep*, pp. 178—179, nr. 202.

cunoscute 26 localități în județul Mureș și numărul lor va spori considerabil, neîndoindu-se, paralel cu progresul cercetării⁵⁰.

În mare parte descoperirea așezărilor din perioada anilor 1948—1975 s-a făcut prin sondaje și săpături sistematice, ceea ce a conferit descoperirilor un caracter științific. Analiza sumară a descoperirilor Coțofeni din județul Mureș atestă în cele 26 localități (cunoscute pînă acum cu descoperiri) nu mai puțin de 44 așezări (Cipău-6, Șincai-5, Batoș, Band, Cristești, Lechința, Tîrgu Mureș, Singeorgiu de Mureș cite două).

O mare parte din așezări sînt plasate pe înălțimi, unele inconjurate cu terase (Sincai — *Cetatea păgînilor*; Batoș — *Cetățuie*; Saschiz — *Cetatea Urișilor*), așezări specifice comunităților culturii Coțofeni. Ele domină zona din jur prin altitudine, poziție strategică și sînt apărute natural. Unele sînt situate pe boturi de deal, altele pe măguri. Alte așezări, destul de numeroase, deschise, unele întinse ca suprafață (Batoș — *Gledinel* are cca. 4 ha), sînt pe terasă (Batoș — *Gledinel*; Singeorgiu de Munte — *capela Máriaffy* etc.), mărginind cursul unui rîu. Nu se cunosc încă în județul Mureș așezări de munte și în peșteri.

În aceste observații preliminare considerăm că nu este încă momentul de a stabili o tipologie a așezărilor culturii Coțofeni în spațiul județului Mureș. Atunci cînd se va încheia analiza minuțioasă a conținutului materialelor din așezări, cînd se va cunoaște structura intimă a acestor așezări, stabilită pe meticuloase observații stratigrafice, comparative, se va putea completa imaginea cercetătorului asupra culturii Coțofeni.

⁵⁰ Din numărul de 294 localități din interiorul arcului carpatic cu așezări Coțofeni, cite cunoaștem în momentul de față, pe baze bibliografice, județul Mureș se înscrie pe locul trei. Potrivit bibliografiei curente, există următorul număr de localități cu descoperiri Coțofeni: Alba — 83; Arad — 2; Bihor — 9; Bistrița-Năsăud — 12; Brașov — 8; Caraș-Severin — 8; Cluj — 25; Covasna — 23; Harghita — 10; Hunedoara — 55; Maramureș — 1; Mureș 26; Satu-Mare — 4; Sălaj 3; Sibiu — 24; Timiș — 1;

DIE COȚOFENI-KULTUR IM RAHMEN DES KREISES MUREȘ

(I)

Der Verlauf der Siedlungsforschungen

Zusammenfassung

In diesen Teil einer grösseren Studie, zeigt der Verfasser den Verlauf der Coțofeni-Siedlungsforschung. Es wird festgestellt dass in der zweiten Hälfte des 19-en Jahrhunderts die geschichtliche Forschung (K. Benkő, B. Orbán, C. Gooss, G. Téglás), obwohl sie lückenhaft war, hat in das Repertoire der Coțofeni-Kultur, eine Kultur aus der Übergangsperiode von der neolithischen zur Bronze-Epoche, drei Ortschaften eingeführt (Eremitu, Păsăreni, Șincai). Zwischen 1900—1940 werden noch drei Ortschaften (Gheja, Cecălaca, Cristești) hinzugefügt. Roska's Katalog erwähnt 18 Coțofeni-Ortschaften von welchen die heutige Forschung nur noch acht studiert. Die planmässige und systematische Forschung zwischen den Jahren 1984—1975 hat die Zahl der Coțofeni-Siedlungen vergrössert; heute sind 26 Ortschaften bekannt. Diese Ortschaften haben nicht weniger als 44 Siedlungen, einige befinden sich auf Anhöhen, von Terrassen umgeben. (Șincai, die Burg der Heiden, Batoș, die Burg Cetățuie, Saschiz, die Burg der Riesen). Andere sind auf Terrassen gelegen, am Ufer eines Flusses (Batoș — Gledinel, Sîngeorgiu de Mureș — die Kapelle Măriaffy u.a.). Es sind keine Siedlungen in den Bergen oder in den Grotten bekannt. Die genaue Analyse der in den Siedlungen befindlichen Materialien, wird zur Entdeckung der intimen Struktur dieser Siedlungen führen können und durch die stratigraphischen Forschungen neue Daten über die Coțofeni-Kultur anbieten.

HARTA ARHEOLOGICĂ A SATULUI ȚELNA (COM. IGHIU, JUD. ALBA)

VASILE MOGA, IOAN AL. ALDEA

Întreaga zonă care cuprinde localitățile situate pe o rază de aproximativ 20 km la nord, nord-est și nord-vest de municipiul Alba-Iulia se caracterizează din punct de vedere istorico-arheologic prin marea varietate a urmelor materiale apărute în campanii de săpături și sondaje arheologice sau, ca urmare a unor descoperiri în-țimplătoare, păstrate astăzi, în marea lor majoritate, în colecțiile Muzeului de istorie din Alba Iulia.

Beneficiind de o așezare geografică prielnică, într-o zonă de dealuri și văi propice practicării agriculturii și creșterii animalelor și, relativ apropiate de bogata regiune a exploatărilor aurifere din Munții Apuseni, stațiunile respective au avut, de-a lungul tuturor perioadelor istorice, condiții optime de locuire și dezvoltare. Semnalăm în această prezentare sumară importanțele descoperiri de la Piatra Craivii (com. Cricău)¹, vast complex arheologic ce cuprinde 11 terase locuite, un bogat și variat inventar arheologic (ceramică, unelte și podoabe din fier, bronz și argint, monede etc.), o incintă fortificată (cetate dacică și castru feudal) și două sanctuare de tip patrulater, identice cu cele descoperite în incinta sacră a Sarmizegetusei Regia. Cronologic, așezarea civilă de tip oppidan și cetatea dacică descoperită pe masivul stîncos de la Piatra Craivii, poate fi încadrată în secolele II î.e.n.-I e.n., corespunzătoare fazei a doua (mijlocii) și a treia (clasice) a civilizației daco-getico².

Mult mai bine reprezentate sînt descoperirile romane și acest lucru nu trebuie să surprindă deoarece localități ca Șard, Ighiu,

¹ I. Berciu, Al. Popa, H. Daicoviciu, *La forteresse dace de Piatra Craivii, în Celticum*, XII, Rennes, 1965, pp. 115—146, I. Berciu, V. Moga, *Contribuția Muzeului de istorie din Alba Iulia la cunoașterea culturii dacice, în Crisia*, I, Oradea, 1972, pp. 65—78 ș.a.

² H. Daicoviciu, *Place et rôle de la Dacie dans le sud-est Européen, în Actes du II-e congrès international des études sud-est Européen*, II, Atena, 1972, pp. 287—295.

Bucerdea Vinoasă, Cricău, pentru a aminti doar câteva, au avut pe întreg parcursul stăpînirii romane în Dacia un pronunțat caracter economico-agrar, dezvoltate în apropierea drumului antic dintre Apulum și Brucia³. Vestigiile arheologice care atestă civilizația de factură romană provincială-cărmizi și țigle cu însemnele legiunii XIII Gemina, diverse categorii de monumente epigrafice și sculpturale, ilustrează pregnant permanenta locuire a acestor localități. Se detașează, însă, urmele și descoperirile romane de la Ighiu⁴, ce cuprind un mic *castellum* supravegheat de un detașament al legiunii XIII Gemina, o carieră de piatră calcaroasă exploatată pentru edificii publice sau particulare și, în sfîrșit, așezarea și necropola daco-romană de la „Butuci” cercetată cu mulți ani în urmă⁵. Acestor localități li se pot adăuga și alte câteva, citate în literatura de specialitate ca urmare a unor descoperiri fortuite. Este cazul satului Ighiel (punctul Gruicul Făgetului) unde a apărut un interesant depozit de bronzuri, format din brățări și topoare de luptă, datînd din epoca mijlocie a bronzului⁶. În aceleași condiții s-a descoperit la Tibru (în anul 1938) un bogat tezaur monetar din care s-au recuperat 194 monede republicane și imperiale⁷.

*

* *

Scopul lucrării prezente îl constituie desemnarea urmelor arheologice descoperite prin săpături, sondaje sau periegheze în satul Țelna și împrejurimile sale, vestigii care premerg și dovedesc locuirile anterioare primei atestări documentare a localității. Satul Țelna (com. Ighiu) este situat la 15 km nord-vest de municipiul Alba-Iulia. Într-o zonă deluroasă la confluența mai multor văi dintre care cea

³ T.I.R. L 34, Budapest, 1968, s.v. Șard, Ighiu, Bucerdea Vinoasă, Cricău.

⁴ M. Macrea, D. Protase, *Șantierul de la Alba-Iulia și împrejurimi*, în *Materiale*, V. 1959, pp. 435—453; V. Moga, *Detașamentele legiunii XIII Gemina în Dacia Apulum*, X, 1972, pp. 151—164.

⁵ D. Protase, *Problema continuității în Dacia în lumina arheologiei și numismaticei*, Ed. Acad. R.S.R., București, 1966, pp. 34—35; Idem, *Riturile funzării la daci și daco-romani*, Ed. Acad. R.S.R., București, 1971, pp. 92—94 cu notele respective.

⁶ I. Berciu, *Depozitul de bronz de la Ighiel*, în *Apulum*, I, 1939, pp. 24—38.

⁷ M. Macrea, I. Berciu, *Două tezaure monetare republicane romane din Dacia Superioară*, în *Apulum*, I. 1939—1942, pp. 110—202; Al. Popa, V. Pavel, I. Berciu, *Tezaurul de la Tibru (II)*, *Apulum*, XI, 1973, pp. 99—115.

mai cunoscută este valea Țelnii. Localitate relativ întinsă⁸, Țelna și-a împrumutat numele de la valea ale cărei ape împart astăzi, aproximativ în două părți egale, satul. Valea și hotarul Țelnei sînt menționate documentar la 12 februarie 1268, într-un act de hotărnicie al regelui maghiar Bela al IV-lea⁹. De la varianta *Chylna* au derivat apoi toponimicile: Celna, Czalna, Țalna și Țelna¹⁰.

Vatra satului se găsește în apropierea unor așezări antice semnalate, ca și în cazul altor așezări, de lucrările agricole cînd, la suprafața solului au apărut, și continuă să apară, dovezi de locuire anterioare primelor atestări din perioada feudalismului timpuriu.

Primele cercetări sistematice la Țelna au fost executate în anii 1940 și 1943, rezultatele acestora fiind cunoscute din raportul prof. D. Berciu și I. Berciu: *Cercetări și săpături arheologice în județele Turda și Alba*, (*Apulum*, II, 1946, pp. 1—80). Săpăturile și sondajele dintre cele două războaie mondiale au identificat urmele unor așezări din orînduirea comunei primitive.

MUNTELE GUGU

Plasat la o distanță de circa 6 km vest de sat, pe un platou înalt „cu privire minunată pînă la Alba-Iulia și posibilități de a cultiva cereale”. Săpăturile de aici, efectuate pe o „suprafață considerabilă”, au descoperit o întinsă așezare de tip Wietenberg, cu material arheologic constînd din fragmente ceramice de forme și decor caracteristic epocii mijlocii a bronzului. În mod sporadic sînt semnalate și materiale ceramice romane și din timpul migrațiilor¹¹. Puțin spre sud s-a identificat la *Piatra Tăiată*, un nivel de locuire specific perioadei de tranziție între neolitic și epoca bronzului. Înălțimea de la Piatra Tăiată a fost locuită de către triburi de păstori purtători ai culturii de tip Coțofeni, așa cum o dovedesc fragmentele ceramice¹² rezultate din sondajul arheologic din anul 1943.

LITĂU — situat în partea sud-vestică a satului. În urma lucrărilor agricole și a unei săpături de salvare s-au descoperit două nivele de locuire (Coțofeni și Wietenberg) constînd din fragmente

⁸ Cf. *Județul Alba, date statistice*, 1971, com. Ighiu, pp. 191—193.

⁹ *Documente privind istoria României*, seria C, Transilvania, I. nr. 259.

¹⁰ Coriolan Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, Ed. Acad. R.S.R., II, pp. 212 (Țelna).

¹¹ D. Berciu, I. Berciu, în *Apulum*, II, 1946, p. 51.

¹² Material ceramic inedit, Muzeul din Alba-Iulia.

ceramice de uz comun, dar și produse fine din lut cenușiu, cu urme de slip negru¹³.

Pe un bot de deal, între valea Țelnii și pîriul Săriteului, la nord-vest de sat, la punctul „*PE RIPE*” s-a identificat o stațiune din epoca bronzului. Fragmentele ceramice, cu aspect grosolan și fin, de culoare cărămidie și neagră, poartă amprenta tipului Wietenberg, atît în privința formei și tehnicii de execuție, cît și a motivelor decorative specifice acestei culturi. Harta arheologică a satului este însă completată de noi puncte de interes arheologic, ivite cu ocazia sumarelor periegheze și, în marea majoritate, prin descoperiri fortuite la suprafața solului, în urma lucrărilor agricole.

PĂRĂUȚE (estul satului) — au apărut cîteva fragmente ceramice din epoca bronzului și, surprinzător, fragmente de cărămizi romane și *terra sigillata* provincială, executată într-o tehnică desăvîrșită, din pastă fină, fără ingrediente, cu slip de culoare roșie-violacee¹⁴.

PE COASTĂ (în apropierea pîriului Săriteu, partea de vest a satului, pe un platou natural).

Punctul a fost cercetat ca urmare a informațiilor ce semnalau o însemnată cantitate de fragmente ceramice. Pornind de la bogăția materialului recoltat la suprafața solului, în urma arăturilor de primăvară, prin sondajul arheologic din anul 1967 s-a precizat o nouă așezare de tip Wietenberg¹⁵. Din cele patru secțiuni deschise aici, au apărut la adîncimea de 0,30—0,60 m mai multe fragmente de vase cu torți, pereți ușor bombați, buze crestate ș.a. Rețin atenția cîteva vase întregibile, de mici dimensiuni, cu ornamentația specifică, unele din os, o statueta antropomorfă și un castronaș din pastă fină, de culoare neagră, cu toartă suprainălțată și decor constînd din caneluri și benzi incizate¹⁶. Așezarea Wietenberg de aici a fost distrusă, în mare parte, de eroziunea naturală a solului și de deseale lucrări agricole.

Pe același platou la **CARIERĂ** au apărut materiale din piatră, un altar neprelucrat și fragmente de coloană, probabil romane, in-

¹³ D. Berciu, I. Berciu, *op. cit.*, p. 53; I. Berciu, *Apulum*, I, p. 26.

¹⁴ Material ceramic inedit, Muzeul din Alba-Iulia.

¹⁵ Sondaje efectuate de I. Al. Aldea în luna mai 1967.

¹⁶ Idem.

troduse în substrucțiunile clădirilor actuale. Prezența acestor urme, în apropierea carierei ce se exploatează și astăzi, dovedește, credem, existența unui mic atelier de prelucrare a pietrei, în epoca romană, sau, mai târziu, în orînduirea feudală.

PIATRA AFINII — situat la 5 km nord-vest de sat, deasupra punctelor Gugu și Piatra Tăiată. Altitudinea sa dominantă permite o bună vizibilitate asupra locurilor înconjurătoare. Sondajul arheologic efectuat pe platou (15×14 m) a identificat trei nivele de locuire — Coțofeni, Wietenberg și Latène. Fragmentele ceramice, relativ puține, provin probabil de la mici așezări „sezoniere” de păstori¹⁷.

RUPTURI — punct în colțul nordic al satului, într-o zonă puternic erodată. De la suprafața solului s-au cules fragmente ceramice și chirpic care provine de la locuințe izolate (?) datînd din epoca bronzului. Tot aici au fost culese fragmente ceramice, lucrate la roată, care indică slabe urme de locuire dacică¹⁸.

DEALUL MOCII — platou natural din estul satului, delimitînd hotarul între Țelna și Bucerdea Vinasă. Periegheza arheologică efectuată de noi, semnalează urme de locuire specifice culturii Coțofeni, cu material caracteristic, în mare parte decorat în tehnica împunsăturilor succesive¹⁹. În toamna anului 1973 și primăvara anului 1974, ca urmare a unor noi informații am efectuat o periegheză arheologică, al cărei obiectiv l-a constituit precizarea și amplasarea pe o hartă a așezărilor anterior semnalate și mai mult sau mai puțin cercetate, iar pe de altă parte identificarea unor eventuale noi stațiuni arheologice. Cercetarea noastră s-a concentrat în deosebi în locul **TRĂUȘ** (sud-vestul satului, în apropierea drumului Ighiu-Țelna), denumire luată după pîriul cu același nume, secătînsă în cea mai mare parte. Aria cercetată se întinde pe circa 4 km². Pe baza materialului arheologic am identificat două așezări preistorice și un nivel de locuire Latène.

TRĂUȘ — DUPĂ DEAL

Civilizația de tip Coțofeni este atestată de fragmentele unor pereți și buze de vase specifice. Lucrate dintr-o pastă cărămidie și

¹⁷ Idem.

¹⁸ Idem.

¹⁹ Idem.

neagră-cenușie, materialele respective păstrează ca decor împunsăturile succesive.

Nivelul Wietenberg este ilustrat de impresionanta cantitate de fragmente ceramice. Formele și profilele amintesc de străchini și castronașe, mici vase cu torți, ș.a. Dintre ornamentele predominante semnalăm benzile cu hașuri simple, împunsăturile, spirala, brîul crestă, motive geometrice incizate etc. Mulțimea fragmentelor ilustrează intensă locuire a așezării. Din periegeza efectuată nu reies cu certitudine limitele suprafeței locuite.

TRĂUAȘ — LA COPACI

La fragmentele semnalate în 1967, sîntem în măsură să adăugăm noi mărturii care atestă o dublă locuire, specifică perioadelor eneolitică (Coțofeni) și a bronzului (Wietenberg).

Pe lângă materialele preistorice, la suprafața solului au apărut cîteva fragmente dacice, lucrate cu mîna și păstrînd decorul caracteristic. Se remarcă o interesantă ceașcă dacică, de tipul celor cunoscute în așezările specifice civilizației dacice.

Intensă locuire încă din epoca bronzului mijlociu apare acum documentată și în vatra satului. Astfel pe locul *GRUIUL MORII*, la sud de pîriul Trăuaș, precum și în grădinile mai multor localnici, au apărut fragmente ceramice Wietenberg. Aflăte în apropierea punctelor „La Copaci” și „După Deal”, locurile respective au făcut parte din aceleași așezări antice, mai sus menționate.

*
* *
*

Prezentarea stațiunilor arheologice de pe teritoriul satului Țelna ne îngăduie să tragem cîteva concluzii de ordin general. Vestigiile specifice comunei primitive, perioadei Latène și romane dovedesc o locuire neîntreruptă a satului, cu mult timp înaintea secolului al XIII-lea, data apariției sale documentare. Bogăția materialelor culturii Wietenberg constituie o dovadă de prim ordin. Natura așezărilor, precum și delimitarea lor nu se pot preciza în stadiul actual al cercetării. Ceea ce putem afirma însă cu certitudine, este faptul că ele au aparținut fie unor triburi sedentare de agricultori (Pe Coastă și Trăuaș), fie unor așezări sezoniere de păstori care preferau locurile înalte (Gugu, Piatra Tăiată, Piatra Afinii).

- — materiale arheologice Coțofeni
 ▲ — materiale arheologice Wietenberg
 ■ — materiale arheologice Latène
 ○ — materiale din epoca romană
 △ — epoca prefeudală
 □ — orinduirea feudală

Pl. XVII. Harta arheologică a satului Telna:

<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

Locuirea din epoca Latène, cu toate urmele sporadice, trebuie luată, la rindul ei în considerare. Ținând seama de apropierea de puternica așezare și cetate dacică de la Piatra Craivii, urmele de la Telna dovedesc că eventualele așezări de aici erau subordonate Pietrii Craivei. În sfârșit, urmele romane, la care adăugăm câteva monede din bronz romane, republicane și imperiale, indică și o locuire în perioada romană. Cele mai clare dovezi în această direcție rămân urmele de la Carieră, confirmate de prezența materialelor din piatră, a fragmentelor de terra sigillata și tegule.

Semnalarea punctelor arheologice din hotarul satului Țelna, precum și întocmirea acestei hărți arheologice constituie doar un început ce urmează să fie aprofundat de viitoarele cercetări sistematice. Săpăturile viitoare vor rezolva acele probleme asupra cărora persistă încă unele nelămuriri.

LA CARTE ARCHÉOLOGIQUE DU VILLAGE DE ȚELNA (COM. D'IGHIU, DÉP. D'ALBA)

R é s u m é

Après une succincte revue des sites archéologiques identifiés dans la partie nord du territoire du municipe d'Alba Iulia — la citadelle dacique de Piatra Craivii, les établissements romains de Șard et d'Ighiu, les découvertes fortuites faites au lieu-dit Gruicul Făgetului du village d'Ighiel (un dépôt d'objets en bronze) et à Tibru (194 monnaies romaines, républicaines et impériales) — l'auteur dresse la carte des vestiges archéologiques découverts par voie de fouilles, sondages, prospection ou fortuitement dans le village de Țelna, vestiges qui attestent l'existence d'habitats antérieurs aux premières informations documentaires (12 février 1268).

Les 11 points archéologiques, situés sur le territoire du village de Țelna ou dans ses environs immédiats, ont surtout livré des matériaux appartenant aux établissements d'agriculteurs et de pâtres des cultures de Coțofeni et de Wietenberg, consistant en fragments céramiques d'une grande diversité, mais caractéristiques pour la période de transition du néolithique au bronze et pour l'âge du bronze. Les matériaux Latène sont plus rares et doivent être mis en liaison avec l'établissement et la citadelle daciques de Piatra Craivii, proches du village.

Les futures campagnes de fouilles auront pour but principal d'identifier tous les vestiges dont on soupçonne l'existence. A ce titre, la présente étude pourra servir de base de recherches.

NOI DESCOPERIRI SCITICE ÎN VALEA MUREȘULUI

VALENTIN VASILIEV

Este binecunoscut faptul că valea și bazinul cursului mijlociu al Mureșului — incluzînd și cele două Tîrnave — concentrează majoritatea descoperirilor scitice din Transilvania. Din această zonă, cercetările sistematice, dar foarte adesea descoperirile incidentale, scot mereu la lumină vestigii aparținînd acestui facies cultural, ce datează din etapa finală a epocii hallstattiene. Semnalarea și valorificarea lor este necesară pentru a le include în circuitul informațional.

Lucrarea de față prezintă trei descoperiri noi, inedite, provenind din localități diferite: Ogra, Cipău (jud. Mureș) și Teiuș (jud. Alba), la Ogra fiind atestate acum, pentru prima dată, materiale scitice¹. În primele două localități — Ogra și Cipău — descoperirile pe care le publicăm au un caracter incidental, fortuit, fiind făcute cu ocazia unor lucrări. A treia descoperire — cea de la Teiuș — este rezultatul unor cercetări sistematice.

Ogra, jud. Mureș

La capătul de nord-est al localității, în stînga șoselei naționale nr. 15 ce duce spre Tîrgu Mureș, a fost atins și distrus în 1961, cu ocazia excavării balastului, un mormînt scitic. Înainte de excavare pe acel loc se menționează o ridicătură de teren, dar nu se poate preciza dacă era un grind natural sau un tumul aplatizat. Actualmente, asupra zonei respective s-a extins perimetrul construit al localității (Pl. XVIII).

¹ M. Roska (în *ESA*, XI, 1937, p. 195, nr. 8a și *ErdRep*, p. 166, nr. 119) menționează eronat de la Ogra o săgeată scitică din bronz care, de fapt, provine de la Ungra (jud. Brașov), unde o localizează toți autorii, inclusiv cei citați de M. Roska. Cf. Fr. Müller, în *AVSL*, N. F., III, 1859, p. 349; K. Gooss, *Chronik*, p. 222.

Despre mormintul distrus se știe sigur că era de inhumație, fiind observate oase din scheletul uman, dar alte informații nu s-au putut obține. Ulterior, din inventarul acestui mormint, A. Zrinyi a recuperat, pe seama Muz. Jud. Mureș, două vase de lut.

Vas bitronconic mare cu buza evazată și patru proeminențe-apucători dispuse sub diametrul maxim. Zona diametrului maxim este puternic profilată (Pl. XIX/2). Pastă cu nisip, ardere bună, culoare brună-cenușie (dimensiuni: diametrul maxim=28,6 cm, diametrul gurii=19 cm, diametrul fundului=13 cm, I.=36,5 cm). Vas bitronconic cu buza evazată și zona diametrului maxim puternic profilată, având în partea superioară un mic prag (o ușoară șanțuire; Pl. XIX/1). Pastă cu nisip, ardere bună, culoare brună-cenușie (dimensiuni: diam. max.=21 cm, diam. gurii=12,5 cm, diam. fund.=11,5 cm, I.=23 cm). Ambele vase au un aspect arhaic pronunțat și constituie forme obișnuite pentru descoperirile scitice din Transilvania. Din acest motiv nu considerăm necesară discutarea detaliată a fiecăruia în parte. Amintim doar că vasul bitronconic fără proeminențe își găsește analogii perfecte, spre exemplu, printre descoperirile scitice cunoscute mai demult de la Cipău² și în necropola de la Blaj³, și că acest tip de vas, fără proeminențe, este caracteristic necropolelor scitice din nordul Mării Negre⁴.

Cipău, com. Ogra, jud. Mureș

În diferite etape, cu ocazia unor lucrări, au fost descoperite incidental la Cipău morminte scitice⁵. Ultima descoperire, constituind obiectul semnalării de față, s-a făcut în decembrie 1966 când, datorită exploatării nisipului, s-a aflat un nou mormint. Punctul, numit „Izolare”, o secție a întreprinderii ICIA din Cipău, se află la cca. 900 m est de gara Cipău și 100 m sud de calea ferată ce duce spre Tg. Mureș.

Mormintul, de inhumație, a fost distrus de lucrări. Adâncimea de depunere cca 1,50—1,80 m (în stratul de nisip). Conturul gropii neprecizat. Scheletul se afla pe spate, întins, orientat V—E (capul la vest). Din afirmațiile muncitorilor rezultă că în zona pi-

² N. Vlăsa, în *Apulum*, IIII, 1961, p. 22, fig. 3/7, p. 25, fig. 5/11.

³ V. Vasiliev, în *Apulum*, X, 1972, pl. XI/1.

⁴ V. Vasiliev, A. Zrinyi, în *File de istorie*, Bistrița, 1974, p. 115.

⁵ Cf. N. Vlăsa, *op. cit.*, p. 19 și urm.

cioarelor se aflau 10 vase întregi: un vas bitronconic, două vase borcan și șapte cești cu toartă suprainălțată. Din acest inventar în Muzeul județean Mureș au ajuns următoarele piese: fragment din partea superioară a vasului bitronconic (Pl. XX/4); pastă cu nisip, ardere bună, culoare brun-negricioasă (dimensiuni: diam. gurii = 19 cm, diam. max. = cca. 28 cm); ceașcă tronconică cu toartă suprainălțată (Pl. XX/1); pastă cu nisip, ardere bună, culoare brun-roșcată (dimensiuni: diam. gurii = 8 cm, diam. fund. = 5 cm, I. = 7 cm); ceașcă tronconică cu toartă suprainălțată (Pl. XX/2); pastă cu nisip, ardere bună, culoare brun-roșcată (dimensiuni: diam. gurii = 10,5 cm, diam. fund. = 4,5 cm, I. = 7 cm); ceașcă cu corpul bombat și toartă suprainălțată (Pl. XX/3); pastă cu nisip, ardere bună, culoare brun-roșcată (dimensiuni: diam. gurii = 11 cm, diam. fund. = 6 cm, I. = 10 cm); vas borcan cu corpul ușor bombat (Pl. XX/5); pastă cu nisip, ardere bună, culoare brun-negricioasă (dimensiuni: diam. gurii = 7 cm, diam. fund. = 6,5 cm, I. = 10 cm).

Ceștile tronconice cu toartă suprainălțată sînt tipuri de vase obișnuite pentru mormintele scitice din Transilvania, ele constituind, după cit se pare, forme preluate din repertoriul autohton. Mai rar apar ceștile cu pîntec și, ca analogie pentru exemplarul de la Cipău, cităm o ceașcă de același tip, descoperită în necropola scitică de la Ciumbrud⁶. În schimb vasele borcan, de tipul celui din Pl. XX/5, constituie forme caracteristice pentru lumea scitică⁷. În fine, trebuie semnalat și faptul că, în cadrul grupului scitic din Transilvania, acesta este mormîntul cu cele mai multe vase depuse.

Teiuș, jud. Alba.

În cadrul unor cercetări restrînse efectuate în 1972 pe platoul „Cetățuia” situat în partea sudică a localității — platou delimitat la vest de șoseaua națională, iar la nord și est de ramificația acesteia ce duce spre blaj (vezi Pl. XXI) —, a fost dezvelit un mormînt scitic. Acesta este al șaselea mormînt de acest tip descoperit la Teiuș⁸.

⁶ Șt. Ferenczi, în *ActaMN*, II, 1965, p. 97, fig. 14/2.

⁷ V. Vasiliev, în *Apulum*, X, 1972, p. 53—54. Pentru ceramica din mormintele scitice în general, vezi și p. 50—52.

⁸ În 1949 au fost dezvelite aici trei morminte scitice (K. Horedt, în *SCIV*, I, 1950, p. 125—126; idem, în *Materiale*, I, 1953, p. 798 și urm.), iar în 1969 alte două morminte (V. Vasiliev, A. Badea, I. Mam, în *Sargetia*, X, 1973, p. 27—43).

Mormîntul era de inhumație (Pl. XXII). Adîncimea de depunere 0,88 m. Groapa, bine conturată, avea formă patrulateră ($120 \times 0,84$ m) cu colțurile rotunjite. Scheletul, aparținînd unui copil sugar, era complet descompus, păstrîndu-se din el doar fragmente din calota craniană, ce se aflau în colțul de nord-est al gropii. Poziția fragmentelor de calotă craniană și urmele scheletului descompus au indicat clar orientarea scheletului: est-vest (capul la est).

Inventarul fusese depus în colțul de sud-est al gropii mortuare, adică la sud și în stînga capului. Strachină invazată cu patru butoni (Pl. XXIII/2). Pastă cu nisip, ardere bună, culoare brun-negricioasă (dimensiuni: diam. max.=26,3 cm, diam. fund.=9,2 cm, I.=10 cm). Vas bitronconic cu patru proeminente-apucători dispuse sub diametrul maxim și fundul profilat (Pl. XXIII/1). Pastă cu nisip, ardere bună, culoare brună cu porțiuni negricioase (dimensiuni: diam. gurii=15,2 cm, diam. max.=21 cm, diam. fund.=11 cm, I.=25,6 cm). Ceșcuță tronconică cu toartă suprainălțată (Pl. XXIII/3). Pastă cu nisip, ardere bună, culoare brună-negricioasă. S-a aflat în vasul bitronconic (dimensiuni: diam. gurii=7,3 cm, diam. fund.=4,4 cm, I.=5 cm). Cuțitaș curb de fier fragmentar (lungimea=7,5 cm; pl. XXIII/4). Fusese depus în strachină, unde s-a aflat și o falangă de bovidu din ofranda de carne⁹. În zona unde s-a aflat toracele și bazinul copilului, s-au observat pigmenți de cărbune presărat ritual în timpul ceremoniei funebre.

Ritul, ritualul și inventarul funerar din mormîntul descoperit în 1972 la Teiuș nu ridică probleme noi față de cele discutate în ultimul timp în literatura de specialitate și de aceea nu considerăm necesar să revenim asupra lor¹⁰.

În privința datării celor trei morminte e de remarcat tenta arhaică a inventarului lor. Totuși, în lipsa unor piese care să facă posibilă stabilirea unei cronologii mai riguroase, mai strînse, limitele de încadrare cronologică trebuie extinse la întregul secol VI î.e.n. Subliniem de asemenea și faptul că cele trei morminte vin să evidențieze încă odată trăsăturile proprii grupului scitic pătruns

⁹ Determinarea materialului osteologic, provenind de la ofranda de carne depusă ritual, a fost făcută de conf. univ. dr. Paul Georocanu de la catedra de anatomie comparativă a facultății de medicină veterinară a Institutului Agronomic „Dr. P. Groza” din Cluj-Napoca. Îi aducem mulțumirile noastre și pe această cale.

¹⁰ Pentru toate acestea vezi spre exemplu *Apulum*, X, 1972, p. 32—62 și *File de istorie*, III, 1974, p. 97—135.

în Transilvania, dar și fenomenul influenței autohtone, care se manifestă prin preluarea de către sciți a unor forme ceramice locale. Și o ultimă precizare. Deși materialele publicate aici sînt relativ modeste, ele își au importanța lor. Descoperirea de la Ogra spre exemplu, înscrie această localitate în repertoriul descoperirilor scitice din Transilvania. Mormîntul de la Cipău, prin numărul mare de vase, aduce și el un element nou în cunoașterea faciesului scitic transilvănean. În fine, mormîntul de la Teiuș este primul mormînt de copil descoperit în această necropolă.

NEUE SKYTHENFUNDE IM MUREŞ-TAL

Zusammenfassung

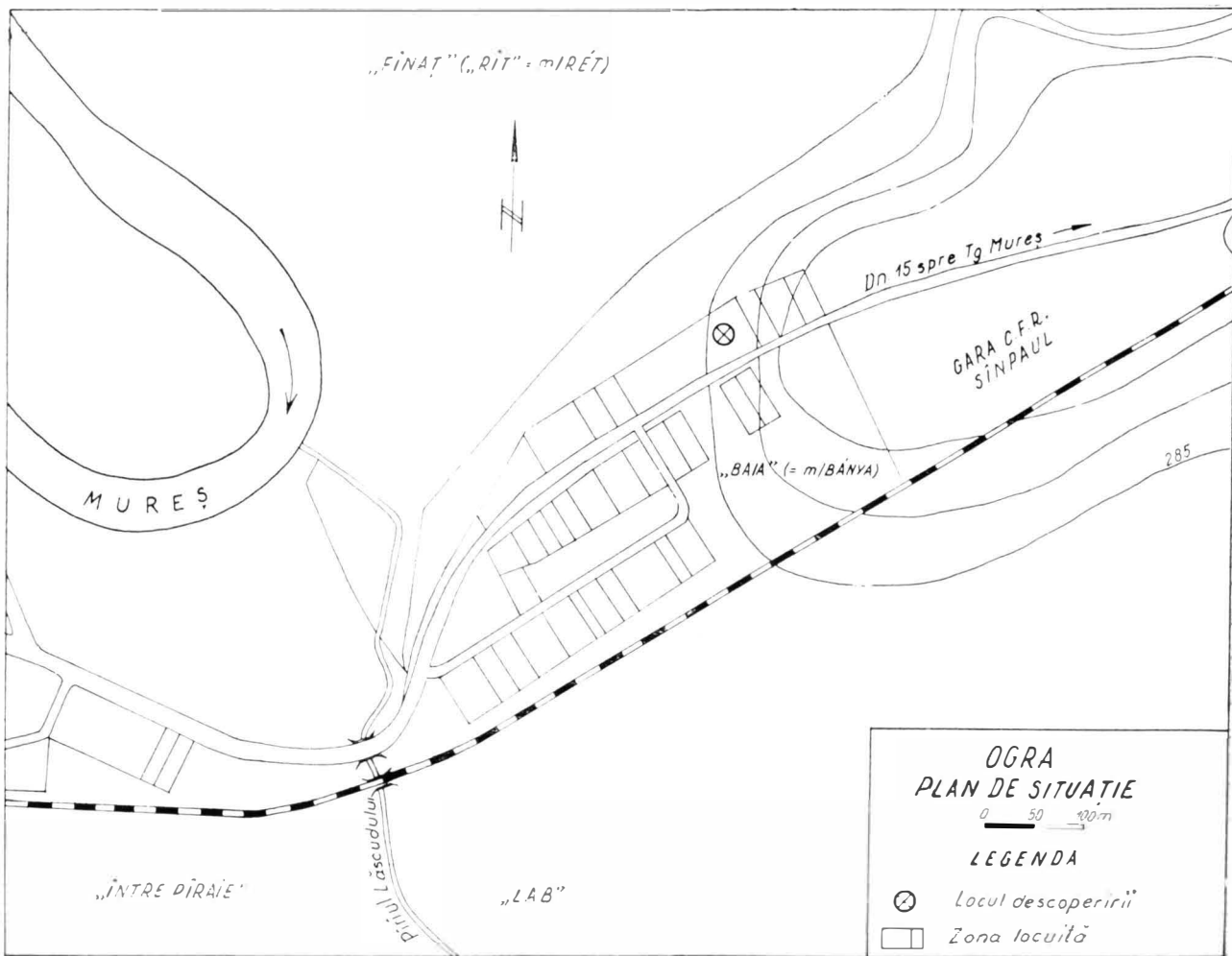
In vorliegender Arbeit werden drei, auf den Ortsgebieten von Ogra, Cipău (Kr. Mureş) und Teiuş (Kr. Alba) entdeckte skythische Körpergräber vorgelegt. Die Gräber von Ogra und Cipău wurden anlässlich von Erdarbeiten gefunden und teilweise zerstört. Das Grab von Teiuş wurde durch systematische Ausgrabungen freigelegt.

Ogra: Grab, entdeckt 1961 (Taf. XVIII). Von den Beigaben wurden zwei doppelkegelstumpfförmige Gefäße geborgen (Taf. XIX).

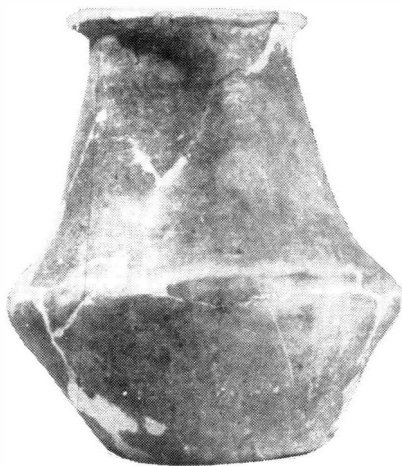
Cipău: Grab, entdeckt 1966. Von Beigaben blieben das Bruchstück eines doppelkegelstumpfförmigen Gefäßes, drei Schalen mit hochgezogenem Henkel, und ein topfförmiges Gefäß (Taf. XX) erhalten.

Teiuş: Kindergrab, entdeckt 1972 (Taf. XXI und XXII). Von dem O—W (Kopf nach O) ausgerichteten Skelett blieben nur Teile des Schädels erhalten. Beigaben (Abb. 6) waren ein doppelkegelstumpfförmiges Gefäß, eine Schüssel und eine Schale mit hochgezogenem Henkel. In der Schüssel ein Messerchen und ein Rinderfußknochen vom Fleischopfer.

Die Gräber werden in das 6. Jh. v.u.Z. angesetzt.

Fi. XVIII. Amplasamentul mormintului descoperit la Ogra.

1

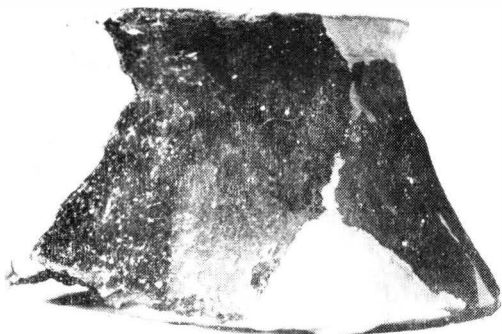

2

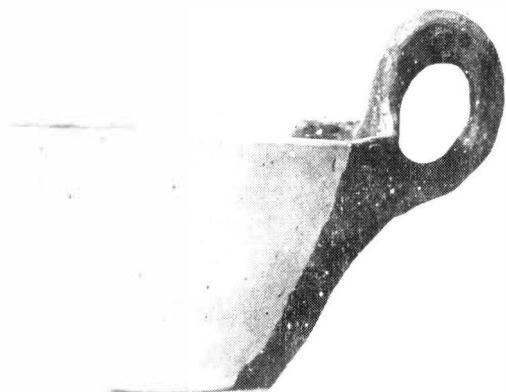
Pl. XIX. Vasele din mormintul de la Ogra (scara : 1/4).

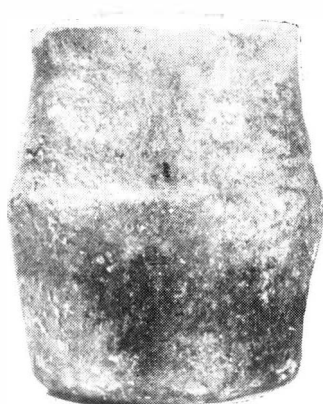
1

4

2

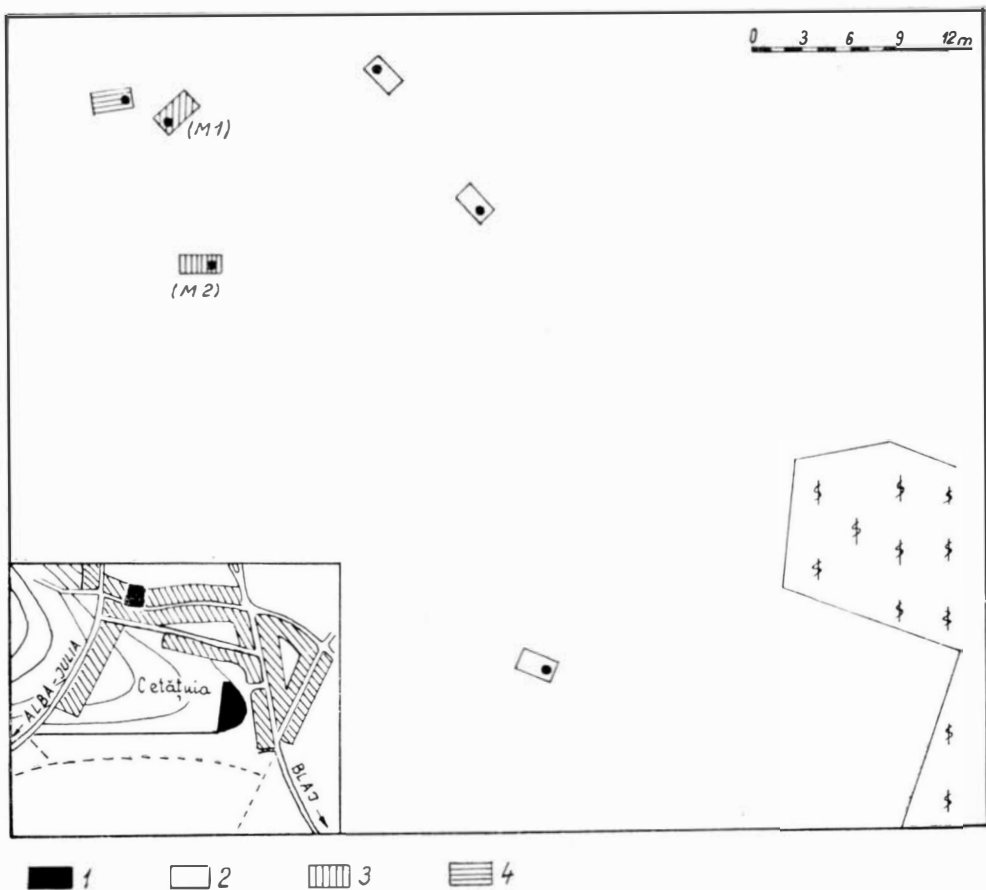

5

3

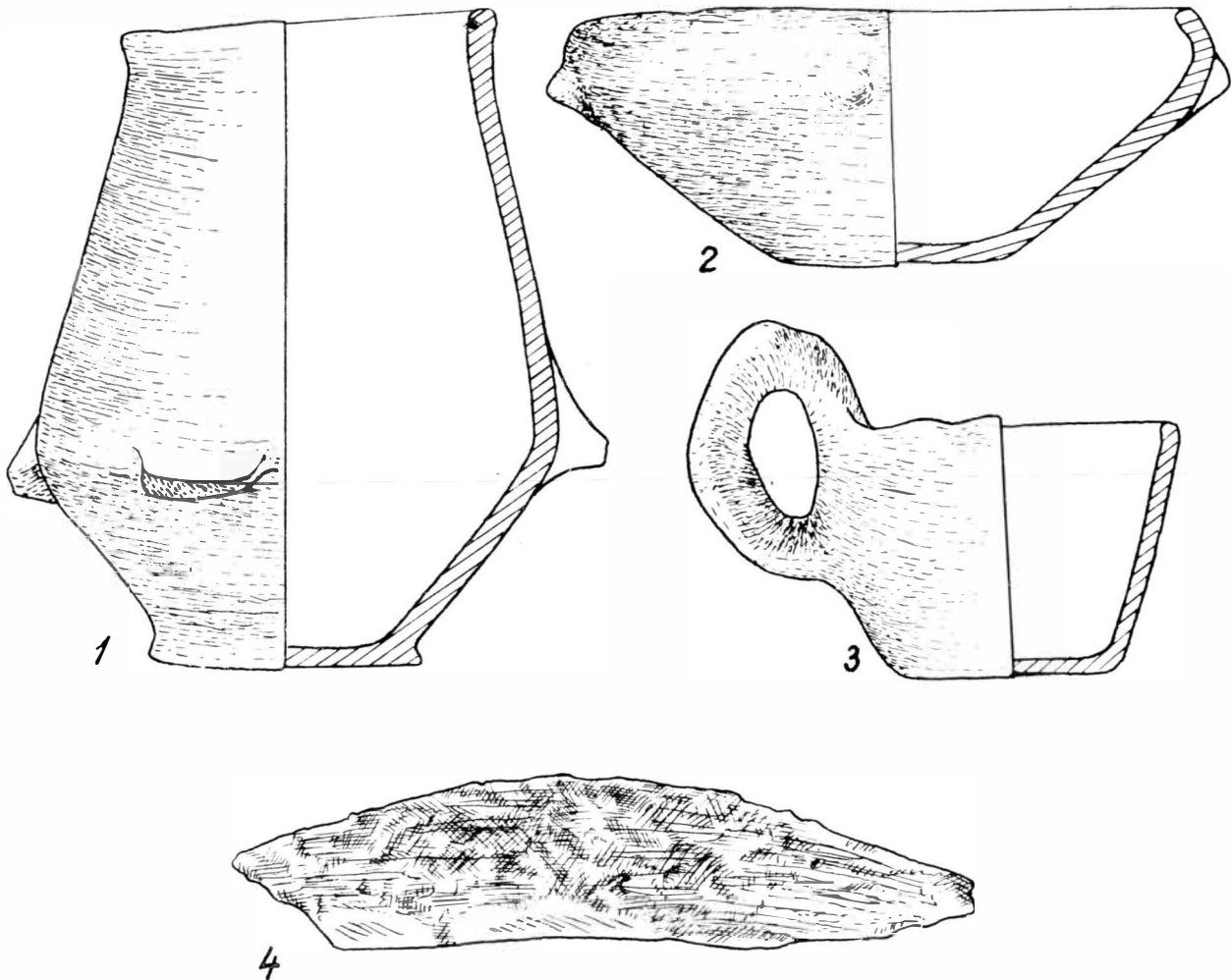
Pl. XX. Vasele salvate din mormintul de la Cipău (scara : 1—3, 5=1/2;
4=1/4.

Pl. XXI. Amplasamentul necropolei scitice de pe „Cetățuia” Teiușului: 1. zona cercetată; 2. morminte descoperite în 1949; 3. morminte descoperite în 1969; 4. mormintul descoperit în 1972.

Pl. XXII. Mormintul de la Teiuș descoperit în 1972.

Pl. XXIII. Inventarul mormintului de la Teiuș (scara aprox.: 1—2=1/4; 3=1/2; 4=1/1).
<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

CASTRUL ROMAN DE LA BRÎNCOVENEȘTI ÎN VALEA MUREȘULUI. SĂPĂTURILE DIN ANII 1970—1973

DUMITRU PROTASE, ANDREI ZRÎNYI

Situat pe cursul superior al Mureșului, în partea dreaptă a râului, la 10 km nord de orașul Reghin (Pl. XXIV), acest castru este semnalat în literatura de specialitate încă de pe la mijlocul veacului trecut și a fost frecvent vizitat de numeroși istorici, arheologi, oameni de cultură, dar nu a constituit în trecut obiectul unor săpături arheologice organizate. Doar un mic sondaj de o zi a făcut, în anul 1847, Neigebaur¹. În schimb, castrul a fost mereu răscolit în cursul timpului, constituind o veritabilă carieră de piatră de construcție pentru locuitorii din comună și mai ales pentru castelul feudal, așezat chiar pe colțul său de sud-est. Castrul a mai suferit multe stricăciuni în epoca medievală și în cea modernă prin plantarea de pomi fructiferi, construirea unui drum, săparea de morminte, cripte funerare și prin amplasarea diferitelor anexe gospodărești necesare castelului feudal. Astăzi, mai este neacoperită de construcții moderne cca. trei sferturi din suprafața sa totală, care poate fi cercetată arheologic (Pl. XXV). Dar și aceasta se dovedește a fi mult răvășită prin tot felul de lucrări, efectuate mai ales în ultimele două-trei secole.

Pe teren, urmele lagărului se disting relativ bine. Mai proeminentă se prezintă întreaga latură de vest, pe cită vreme din celelalte trei se mai văd la suprafață numai anumite porțiuni, restul fiind nivelat sau complet distrus, cu ocazia construirii castelului feudal sau după aceea.

Faptul că acest important castru a rămas atîta vreme necercetat și că din el, cu excepția unei ștampile cu numele trupei cantonate aici (Pl. XXVII), nu se cunoșteau inscripții, monede sau alte materiale arheologice (nici dimensiunile sale nu erau precizate), ne-a de-

¹ J. F. Neigebaur, *Dacien...*, Brașov, 1851, pp. 251—252.

terminat să începem lucrările arheologice pentru escavarea lui sistematică².

Săpăturile noastre, efectuate în cadrul planului de cercetare științifică al Institutului de istorie și arheologie Cluj și al Muzeului județean Mureș din Tirgu Mureș³, s-au desfășurat între anii 1970 și 1973, urmînd să fie continuate și în anii următori.

În prezenta dare de seamă ne propunem să prezentăm foarte pe scurt principalele rezultate, inedite, obținute în cei patru ani de investigații, în care s-au săpat 20 secțiuni și 17 casete, plasate cu precădere în jumătatea și pe latura de vest a lagărului (Pl. XXV). Pe baza acestor săpături preliminare, am putut stabili planul, elementele sistemului defensiv, dimensiunile, fazele de construcție și starea de conservare a ruinelor castrului. În același timp, inscripțiile, monumentele sculpturale, monedele și diferitele materiale arheologice descoperite contribuie la mai buna cunoaștere a istoriei lagărului și trupei staționate aici, a apărării graniței Daciei în aceste părți. Desigur că, față de ceea ce mai trebuie cercetat, săpăturile la acest castru sînt într-o fază incipientă.

Așezat pe un platou nelocuit în epocile anterioare, castrul are două faze de construcție, una de pămînt și alta de piatră, care se succed pe același loc.

Castrul de pămînt (Pl. XXVI) este documentat prin resturi din *agger* și *fossa* pe toată latura scurtă de vest și pe laturile lungi de sud și nord, unde traseul lui coincide în bună parte cu al celui de piatră. Pe latura de răsărit, în schimb, nu s-au mai întîlnit urme din castrul de pămînt, ceea ce înseamnă că acesta era mai mic decît cel de piatră. Dimensiunile castrului de pămînt nu le cunoaștem, deoarece latura lui estică nu a fost încă identificată. Valul castrului de pămînt, mult aplatizat, este format din lut galben, bine bătătorit, fără urme de lemn sau piatră în interiorul său. Înălțimea lui maximă este acum de 1—1,20 m, iar lățimea la bază de 10 m. Șanțul castrului de pămînt, pe toate trei laturile amintite, a fost modificat în faza castrului de piatră, motiv pentru care forma și dimensiunile

² Bibliografia mai veche privitoare la castru și o sumară prezentare a acestuia, după ceea ce se vedea atunci la suprafața terenului, se află la I. Paulovics, *Dacia Keleti határvonala...*, Cluj, 1944, pp. 23—27. Vezi și TIR, L 35, București, 1969, p. 29, sub *Brîncovenesti*.

³ Tot materialul arheologic descoperit în castru prin cercetările din anii 1970—1973 se păstrează în Muzeul județean Mureș.

lui inițiale rămân deocamdată necunoscute. Probabil că descoperirea laturii de est ne va furniza datele care acum ne lipsesc.

Castrul de piatră (Pl. XXV—XXVI), așezat cu lungimea în direcția est-vest (cu o ușoară deviație spre est), perpendicular pe cursul Mureșului, este de formă dreptunghiulară cu colțurile ușor rotunjite, prevăzute cu bastioane, și are dimensiunile de 177×144 m (=2,55 ha), măsurate de la fața interioară a zidurilor de margine.

Zidul de incintă, care acum este scos aproape peste tot până la temelie, are grosimea de 1 m și se află la marginea exterioară a valului castrului de pământ. El a fost construit din piatră cioplită de carieră, în amestec cu bolovani de riu. Ici-colo, în zid, lângă poarta de pe latura de vest, s-a mai găsit și câte o bucată de cărămidă. Fundația zidului, groasă de 1,15 m și de 0,90—1 m înaltă, este făcută din bolovani de riu legați cu mortar și uneori depășește în adâncime, alteori nu, grosimea valului de pământ.

Pe latura de vest, s-au descoperit șapte contraforți, care sprijineau zidul dinspre exterior (Pl. XXV). Din contraforți a mai rămas doar temelia, care este făcută din bolovani de riu legați cu mult mortar. Ea are, la fiecare contrafort, o suprafață de circa 1 m^2 și — ceea ce este important de notat — ea nu se leagă organic (nu se „țese“) cu fundația zidului de incintă, ci se alătură acesteia. De aici rezultă construirea ulterioară a contraforților, din nevoia consolidării zidurilor.

Fără să știm deocamdată care este situația și pe celelalte laturi, trebuie să spunem că pe latura vestică, mai îndeaproape cercetată, nu s-au găsit turnuri intermediare.

Bastioanele de la colțurile de nord-vest și nord-est, singurele cercetate prin câte o secțiune, au fost complet distruse, inclusiv temelia lor, prin scoaterea pietrei de construcție. Totuși, după urmele găsite în săpături, putem aprecia că ele aveau suprafața interioară de circa 3×3 m și se pare că ieșeau puțin în afara liniei zidului de incintă.

Berma are lățimea de 2—2,50 m și este formată în general din berma vechiului lagăr de pământ. Ea a fost înălțată în unele locuri prin depunerea unui strat de lut galben, gros de 50—60 cm, pentru a mări adâncimea șanțului din față și a face mai abruptă escarpa lui interioară, precum și pentru a îngropa mai mult în pământ fața externă a temeliei zidului de incintă.

Pe mijlocul laturii vestice, la egală distanță de la colțul de nord-vest și de la cel de nord-est, s-a descoperit o poartă, largă de 2 m, probabil *porta decumana* (Pl. XXV). Ea era flancată de două bastioane, acum complet distruse, care puțin ieșeau și ele la exterior. Forma și dimensiunile lor exacte nu au putut fi stabilite.

Castrul de piatră era prevăzut pe latura de vest cu două șanțuri de apărare, despărțite între ele printr-un prag de pământ cruțat, lat de 2,50 m (Pl. XXVI). Șanțul interior, adânc de 2,50 m și larg la gură de 9 m, are escarpa interioară lină și lungă (6 m), iar cea exterioară scurtă și abruptă (3 m). Lungimea foarte mare a escarpei interioare a rezultat, fără îndoială, din faptul că șanțul acesta „a înghițit” pe cel anterior, mai mic, aparținător castrului de pământ. Șanțul de apărare exterior este adânc de 2 m, larg de 8 m și are escarpele de dimensiuni aproape egale, cea exterioară prezentînd o înclinare ceva mai pronunțată. Șanțul dublu pare a se continua și pe latura lungă de sud, dar pe cea opusă de nord se pare că există un singur șanț de apărare. Pe latura scurtă de est șanțul lipsește, pentru că nici nu era necesar, aici fiind suplinat de ripa înaltă de la marginea dinspre Mureș a platoului.

La castrul de piatră, ca *agger*, s-a folosit valul castrului de pământ, căruia i s-au adus unele modificări. Foarte stricat de gropi medievale-moderne, *agger*-ul are acum înălțimea păstrată de 1—1,30 m, iar lățimea la bază de 7—8 m.

Via sagularis, prinsă în două puncte de pe latura de vest, se dovedește a fi dislocată sau distrusă de diferite gropi din epoci târzii. Resturile găsite în săpături arată că ea fusese construită din prundiș și pietre de riu și avea lățimea de 2,50—3 m.

Praetoriul (*principia*) nu a fost încă identificat și nici nu se distinge pe teren, motiv pentru care nu putem stabili cu certitudine dacă *porta praetoria* este pe latura de răsărit (spre Mureș) sau cea descoperită deja pe latura de vest. Datele obținute în alte puncte ale castrului nu sînt nici ele lămuritoare în acest sens, pentru că locul porților de pe laturile lungi (*principalis sinistra* și *dextra*) nu a fost încă precizat.

Materialul arheologic descoperit pînă acum în interiorul castrului este relativ puțin. El constă din ceramică romană, între care și fragmente de *terra sigillata*, de import, o fibulă de bronz cu piciorul întors pe dedesubt, un *stylus*, o monedă a lui Marcus Aurelius emisă în anii 173—174 (*RIC*, III, p. 235, nr. 288, pl. IX,

171=Cohen², 264), cărămizi, țigle și olane, precum și divers material mărunț, obișnuit într-un castru roman. Ceramică autohtonă dacică din epoca romană sau urme de locuire din vremurile ulterioare retragerii aureliene nu s-au găsit pînă acum pe locul castrului.

În jurul lagărului și în așezarea sa civilă (situată la circa 150 m spre sud-vest, încă necercetată), s-au descoperit, întîmplător, diferite materiale arheologice romane, dintre care amintim un opaiț de fier, ceramică romană provincială obișnuită, *sestertius* de la Hadrian, un denar al lui Marcus Aurelius caesar și o monedă de bronz cu *Prov. Dacia* din timpul lui Filip Arabul.

Dar descoperirile cele mai importante s-au făcut în șanțul de apărare interior de pe latura vestică (pe plan, casetele A—D, H, L, M) și pe bermă (secț. II). Aici s-au găsit bucăți și capiteluri de coloană, peste 40 de monumente epigrafice și sculpturale fragmentare, toate funerare. Ele au fost luate din cimitir, crăpate în bucăți de mărime adecvată și folosite la repararea în grabă a stricăciunilor pricinuite la zidul de incintă, probabil în timpul războaielor marcomanice sau a atacurilor barbare de pe la mijlocul sec. III. Ulterior (nu știm cînd), din zid ele au ajuns în fundul șanțului (care mai era încă deschis), împreună cu alte blocuri de piatră cioplite, dar anepigrafe și nesculptate.

Dintre inscripții relevăm în mod special piatra funerară a illirului *Atrel(ius) Vale(n)s Siso*, soldat în *ala I n(umeri)*⁴ *Il(l)yri(corum)*, pe care i-a pus-o soția sa, *Zetzi* (Pl. XXVIII), care, după cum o arată numele, ar putea fi o illiră sau localnică dacă⁵. De remarcat este și fragmentul inscripției cu numele illir *Dassius*, desigur militar (decurion?) în corpul de trupă de aici. Dintre monumentele sculpturale, prin stilul, concepția sau motivele artistice mai deosebite, se remarcă vreo cîteva lespezi-pereți de *aedicula* sau stele funerare. Din rîndul acestora amintim sculptura cu lupoaica și cei doi ge-

⁴ Lectura *n(umeri)* este preferabilă celei de *n(ova)*, care este foarte puțin sau chiar deloc plauzibilă. În sensul acesta: I. Paulovics, *op. cit.*, p. 26; I. I. Rusu, în *ActivMuz*, II, 1956, p. 130; N. Gostar, în *ActaMN*, V, 1968, p. 475.

⁵ Referitor la antroponimele traco-dace și la tracii din Dacia în general, vezi I. I. Rusu, în *AISC*, IV, 1944, pp. 107—114; idem, în *ActaMN* IV, 1967, pp. 85—105. Antroponimul *Zetzi*, ca și *Siso*, apare acum pentru prima oară în inscripții

meni⁶, portretul unui *sacerdos* și pe cel al unui ofițer roman, toate de bună execuție artistică (Pl. XXIX).

Trupa care a stat în castrul de la Brîncovenești este *ala I n(umeri) Il(l)yri(corum)*, atestată aici numai prin cărămida cu ștampilă amintită mai sus (Pl. XXVII), găsită încă în secolul trecut⁷. Prezența trupei în acest loc se confirmă acum prin inscripția lui *Siso*, descoperită de noi în anul 1972. Notăm că aceasta este singura inscripție aflată în Dacia, în care se menționează numele alei. Din lipsă de date sigure, nu știm deocamdată dacă această trupă a fost singura care a staționat în castrul de la Brîncovenești sau dacă înaintea ei a mai stat și altă formație auxiliară. În orice caz, documentele cunoscute acum o menționează exclusiv pe ea. În această privință, așteptăm date noi de la cercetările viitoare.

Trebuie totuși să observăm că *ala I n(umeri) Il(l)yri(corum)* nu apare în nici o diplomă militară din Dacia și de aceea nu putem ști dacă ea aparținea la armata Daciei Porolissensis sau la cea a Daciei Superior (respectiv, a Daciei Apulensis).

Unele nume de persoane illire, cum sînt *Siso*, *Dassius* și altele⁸, care figurează în inscripțiile funerare recent ieșite la lumină, arată că în efectivele alei mai existau încă soldați recrutați în Illyricum⁹. Pe de altă parte, dintr-o atestare epigrafică mai veche știm că un *Aurel(ius) Victor nat(ione) Dacus, allect(us) ex alla I Illyricorum*,

⁶ Monumentele cu *lupa capitolina*, în total șapte, s-au găsit pînă acum numai în Dacia *intracarpatică*: *Apulum* — Alba-Iulia, *Brucla-Aiud*, *Cristești* (2 piese), *Ilișua*, *Brîncovenești*, *Titel* în *Banatul iugoslav*. În *Oltenia* nu se cunoaște deocamdată nici un monument cu această figurație. Un studiu despre reprezentările cu *lupa capitolina* pe monumentele romane din România (*Dacia* și *Scythia Minor*) a publicat C. Pop, în *ActaMN*, VIII, 1971, pp. 173—185.

⁷ *CIL*, III, 6284=8074,7. Notăm că reexaminînd cărămida cu ștampilă din Muzeul din Cluj (fig. 4), am constatat că ea conține de fapt două ligaturi, a doua neremarcată pînă acum: A+L și I+N. Deci, pe ștampilă există și numărul de ordine I al trupei, așa încît ștampa trebuie citită *al(a) In(umeri) Il(l) yri(corum)*, lectură care coincide perfect cu cea din inscripție (fig. 5).

⁸ Cu privire la antroponomastica illiră în general, a se consulta repertoriile alcătuite de R. Vulpe, în *EDR*, III, 1925, pp. 129—148. II. Krahe, *Lexikon altillyrischer Personennamen*, Heidelberg, 1929; A. Mayer, *Die Sprache der Illyrier*, Wien, vol. I, 1957; II, 1959, în *Schriften der Balkan-Kommission (linguistische Abteilung)*, XV și XVI. Referitor la istoria, limba, onomastica și romanizarea illirilor, vezi monografia lui I. I. Russu, *Illirii*, București, 1969, iar despre numele de persoane illire în inscripțiile din Dacia, repertoriul alcătuit de același autor, în *AISC*, IV, 1944, pp. 193—207.

⁹ Despre aducerea de soldați din țara de origine, pînă în prima jumătate a sec. II, pentru completarea efectivelor trupelor auxiliare cantonate în alte provincii (alături de recrutarea locală), vezi Kraft, *Zur Rekrutierung*, pp. 43—68; C. Daicoviciu — D. Protase, în *Latomus*, XIV, 2, 1965, pp. 327—328.

a ajuns la Roma în unitățile de *equites singulares*¹⁰. Fără îndoială că, în cazul de față, putem avea de-a face cu un localnic dac, intrat în efectivele trupei în a doua jumătate a sec. II, prin recrutarea teritorială.

În afară de ala de la Brîncovenești, în Dacia, sub nume diferite, mai sînt documentate epigrafic următoarele formații auxiliare de illiri¹¹:

1) *Vexillatio equitum Illyricorum* e menționată în diploma din anul 129 printre trupele Daciei Inferior¹², fără loc de staționare cunoscut. Se crede că ea a fost înființată cu ocazia războaielor de cucerire a Daciei și trimisă cu misiuni speciale în noua Provincie¹³.

2) *Numerus (equitum) Illyricorum* se cunoaște din două inscripții¹⁴ și din diploma militară de la Palamarca (Bulgaria), eliberată în anul 140 soldatului bess, *Bithus Solae*¹⁵. Locul de garnizoană al trupei rămîne deocamdată necunoscut.

3) *Numerus equitum electorum ex Illyrico*, probabil unitate deosebită de precedentă, este pomenită într-o singură inscripție¹⁶, dar nu apare în nici o diplomă militară. Locul de staționare nu se cunoaște.

O enigmatică ala electorum¹⁷ este atestată epigrafic în prima jumătate a sec. III la Cășei, în nordul Daciei. Ea a fost pusă în legătură sau chiar socotită identică cu *vexillatio equit. Illyricorum*.

În stadiul actual al cercetărilor, nu știm cînd și în ce împrejurări a luat ființă și s-a stabilit la Brîncovenești trupa de illiri. Totuși, se pare că trebuie admis, cum s-a afirmat mai demult, că ea s-a constituit prin transformarea în ala a celui *numerus (equitum) Illyricorum*, rezultat și el din *vexillatio equitum Illyricorum*¹⁸. Aceste transformări de trupe cu mutarea unității (fie ca *numerus*, fie ca ala) la Brîncovenești nu s-au putut produce decît după anul

¹⁰ *CH.*, VI, 3234=ILS, 2209.

¹¹ Despre acestea, vezi Cichorius, *RE*, I, 1893, col. 1249—1250; Wagner, *Dislokation*, pp. 51—52; Kraft, *Rekrutierung*, p. 152; I. I. Russu, în *ActivMuz*, II, 1956, pp. 129—131; D. Tudor, *OltRom*³, p. 353; Gerov, în *Klio*, 37, 1959, p. 210.

¹² *CIL*, XVI, 75; Wagner, *loc. cit.*; D. Tudor, *op. cit.*, p. 339.

¹³ D. Tudor, *op. cit.*, p. 359.

¹⁴ *CIL*, III, 1 197; VIII, 9 358=ILS, 2 738: *numerus Illyricorum*.

¹⁵ B. Gerov, în *op. cit.*, pp. 196—198; *AnnEp*, 1962, 264: *numerus equitum Illyricorum*.

¹⁶ *CIL*, XI, 395 = ILS, 2 739.

¹⁷ I. I. Russu, *loc. cit.*

¹⁸ H. T. Rowell, *RE*, XVII, 1937, col. 1 335; Wagner, *loc. cit.*

140, cel mai devreme sub Antoninus Pius. În cazul cînd ala de illiri nu este o unitate nouă, total deosebită de celelalte formații illirice (lucru puțin probabil), atunci decurge de aici alternativa: ori la Brîncovenești a staționat mai înainte altă trupă ori lagărul de aici a fost construit nu sub Traian, cum am înclina să credem, ci mai târziu, după venirea unității illirice (*numerus* sau *ala*). Dar, în cazul din urmă, se ivesc o serie de probleme privind granița Daciei în aceste părți și apărarea văii superioare a Mureșului în perioada Traian—Antoninus Pius, probleme asupra cărora nu insistăm aici, deoarece ele se plasează, totuși, în sfera ipotezelor și este greu de admis că Mureșul superior nu a fost barat cu un castru și apărut încă din vremea lui Traian. Sperăm ca cercetările și descoperirile viitoare să aducă precizările necesare în această problemă.

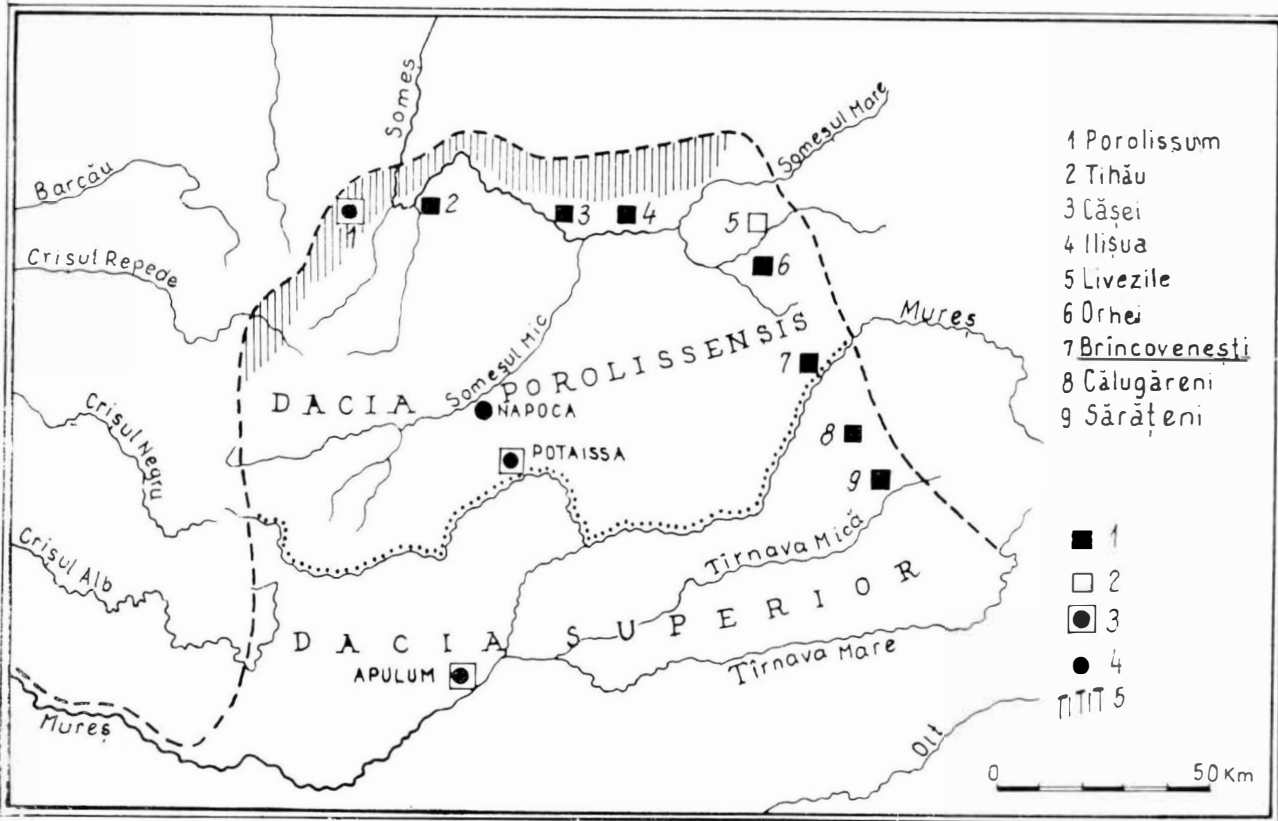
Este suficient să aruncăm o privire pe hartă, pentru a ne da ușor seama de importanța strategică a castrului de la Brîncovenești. El avea, evident, misiunea de a bara valea largă a Mureșului între Munții Călimani și ai Gurghiului și de a stăvili eventuale atacuri ale dacilor liberi (costoboci, carpi) spre interiorul Provinciei¹⁹. Frontul ce trebuia supravegheat și apărut de trupa cantonată aici avea o adîncime, spre „barbaricum“, de 15—20 km și circa 30 km lungime, între porțiunile ce reveneau spre apărare castrelor vecine de la Orhei (*coh. I Hispanorum mil.*) spre NV și Călugăreni (*coh. p(rima) Alpinorum*) spre SE (Pl. XXIV).

Ca și în zona castrelor din valea Someșului Mare²⁰, se pare că strategia romană a recurs și aici la același sistem defensiv, adecvat formelor de teren, reprezentat prin burguri și turnuri de pază, așezate pe o largă fișie de teren către „barbaricum“. Avem deja unele indicii că, în zona deluroasă de la poalele Munților Gurghiului și Călimani, între localitățile Deda, Aluniș și Idecu²¹, se repetă

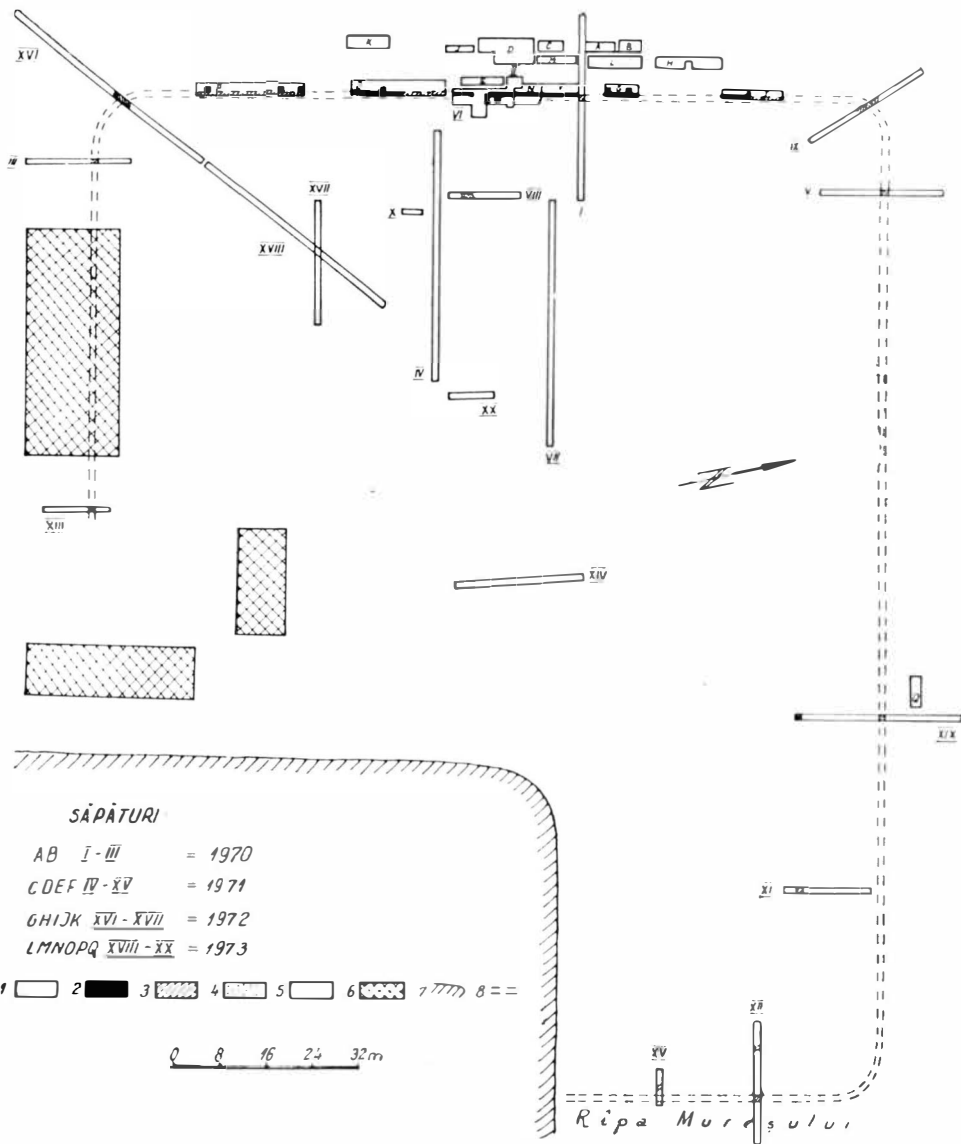
¹⁹ Despre acestea: D. Tudor, *Răscoale și atacuri „barbare“ în Dacia romană, București*, 1957, pp. 11—91 (cu bibliografia problemei); M. Macrea, *Viața în Dacia romană*, București, 1969, pp. 278—283.

²⁰ Cu privire la zona din afara liniei de castre, împînzită cu turnuri de apărare, vezi Șt. Ferenczi, în *Satu Mare. Studii și comunicări*, I, 1969, p. 91—103; idem, în *Sargetia*, X, 1973, p. 79—104.

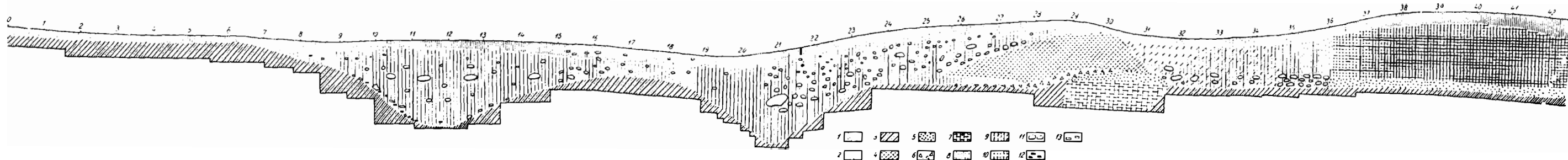
²¹ Recunoașteri pe teren în această zonă de la răsărit de Mureș, a făcut în vara anului 1972 colegul Șt. Ferenczi. El a identificat pe un vîrf de deal de pe teritoriul satului Idecu de Sus un turn de pază, care urmează a fi cercetat prin săpături.

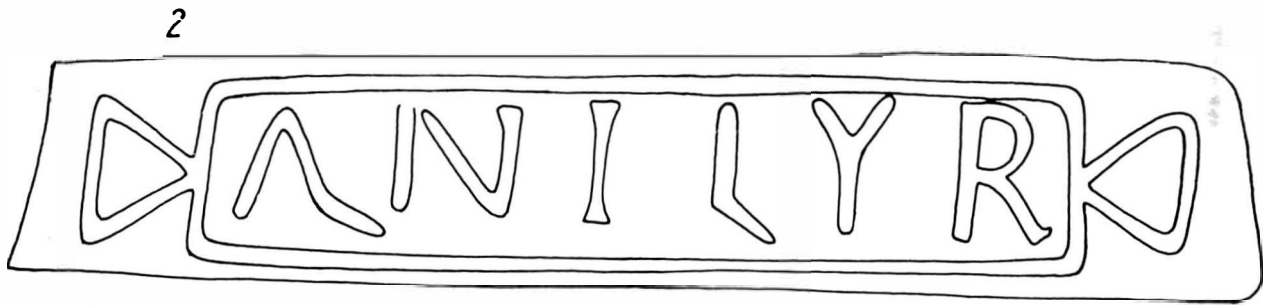
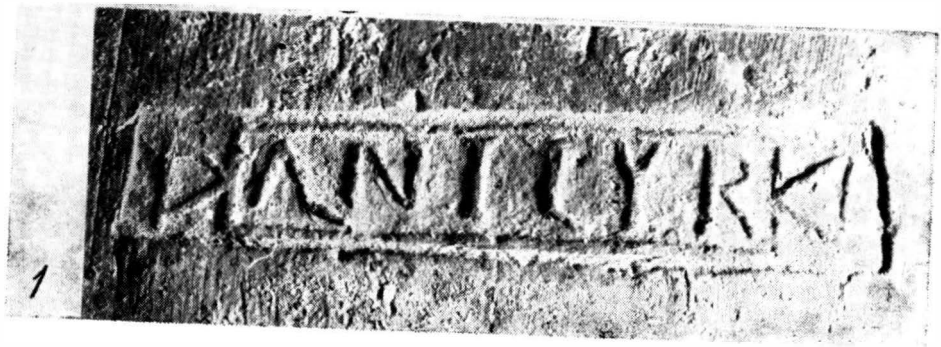
Pl. XXIV. Brincovenesti — Poziția castrului roman în cadrul limes-ului de nord-est al Daciei: 1) Castru de piatră pentru trupe auxiliare, 2) castru de pământ, 3) castru și oraș roman, 4) oraș roman, 5) zonă împinzită cu turnuri romane de pază

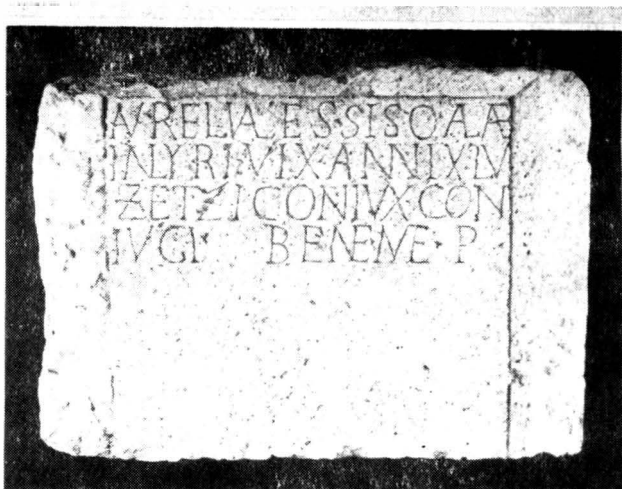
Pl. XXV. Brîncoveni — Săpăturile efectuate la castrul roman în anii 1970—1973 : 1) Secțiuni și casete, 2) zid roman identificat, 3) locul zidului de incintă scos, 4) zid feudal sau modern, 5) cărămizi romane, 6) construcții moderne, 7) amplasamentul castelului feudal, 8) șanț de apărare.

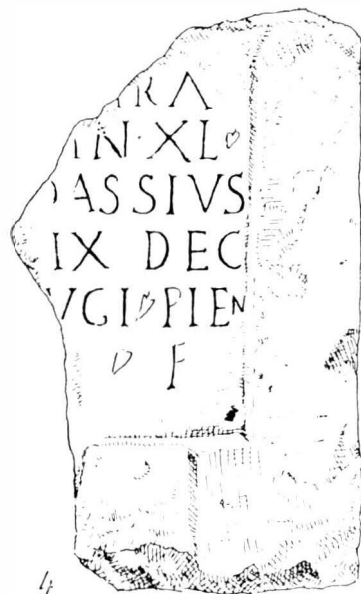
Pl. XXVI. Brincovenesti — Profilul secțiunii XVI, trasată peste bastionul din colțul de sud-vest al castrului roman: 1) sol vegetal, 2) șanțurile de apărare ale castrului, 3) pământ galben neumblat, 4) resturi din valul castrului de pământ, 5) humus antic, 6) sfărâmături de rocă nativă, 7) groapă anterioară construirii castrului de pământ, 8) locul zidului roman scos, 9) locul bastionului de colț, 10) agger-ul castrului de piatră, 11) pietre de râu, 12) ceramică romană, 13) pietre de carieră.

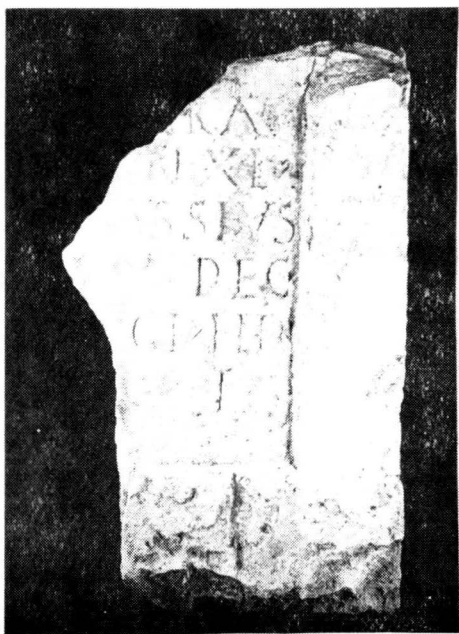
Pl. XXVII. *Brîncovenеști* — Căramidă cu stampila trupei care a staționat în
castru (Muz. Cluj).

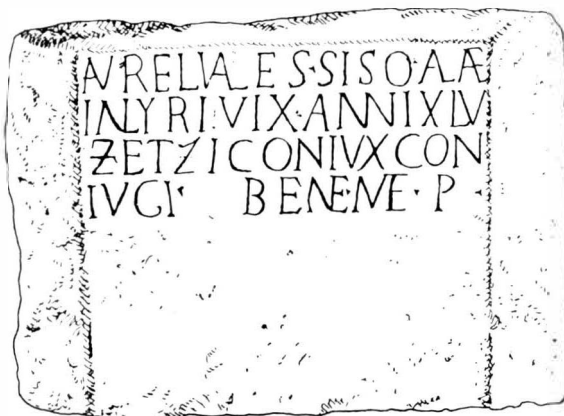
1

2

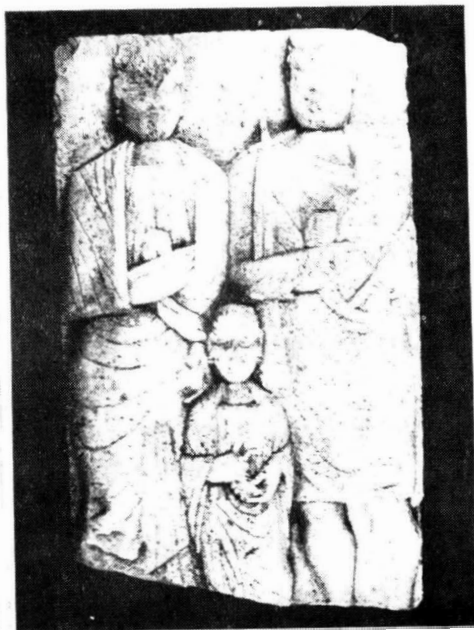
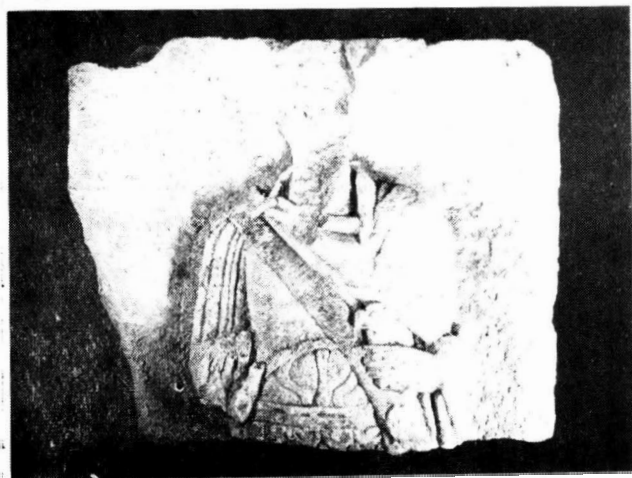
3

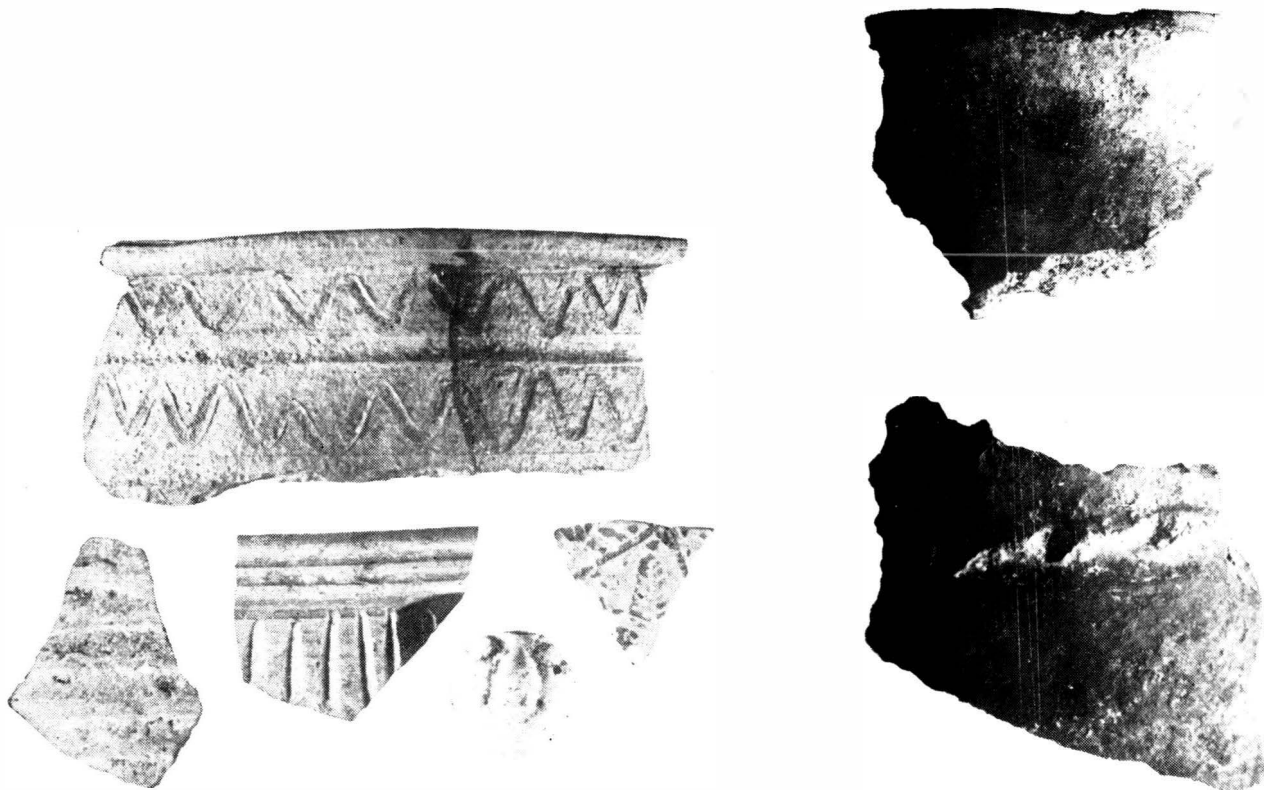
Pl. XXVIII. *Brincovenești* — 1—2) Piatra funerară (fragmentară) a lui *Aurelius Vale(n)s Siso*, găsită în șanțul interior de apărare (caseta D). 3—4) Inscriptie funerară (fragment) pusă pentru illirul *Dassius* de către soția sa; piatra s-a găsit în șanțul interior de apărare (caseta D).

2
1 3
4

Pl. XXIX. *Brîncovești* — Monumente funerare găsite în șanțul interior de apă-
rare și pe berma castrului (casetele A, B și secțiunea II).
<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

Pl. XXV. *Brîncovenesti* — Fragmente de vase romane roșii (a) și ceramică dacică modelată cu mina (b), descoperite în asociere în secțiunea Cn III, careu 9, din așezarea civilă a castrului.

situația constatată la nord de Someșul Mare. Cercetările noastre viitoare urmează să aducă lămuririle necesare în acest sens. Oricum, castrul de la Brîncovenești, care a durat până la retragerea romanilor din această regiune, se dovedește că a fost una din cele mai importante verigi în lanțul de castre de pe *limes*-ul de nord-est al Daciei.

NOTĂ ADIȚIONALĂ

După întreruperea din anul 1974, săpăturile la castrul roman de la Brîncovenești au fost reluate în cursul lunii iulie 1975, când, mai bine de două săptămîni, s-au făcut investigații arheologice exclusiv în așezarea civilă. În diferite puncte ale acesteia au fost săpate șase secțiuni, toate în partea de NV a castrului, secțiuni în care s-au descoperit resturi de locuințe de lemn cu o sumară temelie din pietre de riu, o fîtină, multă ceramică romană roșie provenită din atelierele de la Cristești și diferite obiecte de uz practic sau gospodăresc. Ceramica fină importată din Gallia, Germania, Pannonia sau din alte părți ale lumii romane se dovedește a fi o *rara avis*.

Interesant de relevat este faptul că în așezare nu s-au întîlnit construcții de zid (piatră sau cărămidă), bordeie sau gropi de provizii, iar fragmentele de țigle și cărămizi au apărut cu totul sporadic.

În cîteva cazuri s-a constatat că locuințele au fost mistuite de foc. Rămîne să se stabilească, dacă este sau nu vorba de un incendiu de proporții mai mari în așezare, dacă și în ce măsură el se poate sincroniza cu urmele de incendiu observate și în unele locuri din interiorul castrului și dacă toate aceste semne de distrugere violentă pot fi puse în legătură cu anumite evenimente politico-militare, cunoscute din alte surse istorice.

Plină de semnificație economică și etno-culturală ni se pare împrejurarea că în așezarea civilă ceramica roșie de calitate superioară se găsește în proporție de 90—95% față de celelalte categorii ceramice, fapt care contrastează puternic cu situația din așezările rurale daco-romane, descoperite pînă acum în spațiul Provinciei. Se reflectă aici, credem, nivelul de viață superior al populației civile din canabe (negustori, meseriași, familiile militarilor etc.), în comparație cu condițiile de trai mai modeste ale comunităților daco-romane din mediul rural.

O mențiune specială merită descoperirea — în asociere cu multe cioburi de vase romane roșii — a unor fragmente dintr-o oală dacică cenușie modelată cu mâna și împodobită cu brîu alveolar (Pl. XXX), fapt care are o semnificație bine cunoscută: prezența autohtonilor daci în regiunea înconjurătoare și legăturile lor cu militarii romani sau cu familiile acestora din canabe ori chiar existența unor elemente etnice băștinașe pe teritoriul castrului însuși, ca, bunăoară, femei dace căsătorite cu coloniști și militari romani sau chiar soldați de origine dacică.

DAS RÖMISCHE CASTRUM VON BRÎNCOVENEȘTI IM MUREȘTAL. DIE GRABUNGEN VON 1970—1973

Die deutsche Fassung dieses Berichtes erscheint mit geringfügigen Änderungen in den *Berichten des X Internationalen Limeskongresses*, der im September 1974 in Xanten (Bundesrepublik Deutschland) abgehalten wurde.

AȘEZAREA PREFEUDALĂ DE LA SĂLAȘURI (COM. VEȚCA, JUD. MUREȘ)

SZÉKELY ZOLTÁN

În urma unui sondaj de verificare făcut în anul 1959 de către Ștefan Molnár, directorul muzeului din Cristur, în hotarul satului Sălașuri, Muzeul din Sfintu Gheorghe în colaborare cu Muzeul din Cristur a făcut în cursul anilor 1960 și 1961 săpături, descoperind o așezare dacică suprapusă de una din epoca prefeudală. Rezultatele acestor săpături au fost publicate parțial¹. În următoarele rânduri publicăm numai materialul prefeudal și tragem unele concluzii de ordin istoric și cronologic.

Așezarea este situată la est de satul Sălașuri în valea pîriului „Himos“, care curge din muntele „Himos“ în direcția nordică. Pe malul stîng al pîriului este un platou mic străbătut la mijloc în direcția est-vest de un șanț, în care curge un pîrîiaș, numit Șanțul lui Szolga Péter (Pl. XXXI/1). Terenul, pe care l-am numit Panta de cărămidă I și II (pe ambele părți ale șanțului), a fost sondat cu șanțuri și cu casete. În cursul săpăturii din anii 1959—1961 au fost scoase la suprafață resturi de locuințe-bordeie, în număr de 34, dintre care 6 aparțin epocii La Tène, iar 28 populației băștinașe din sec. VII—VIII (Pl. XXXIII, XXXIV).

În anul 1959 Ștefan Molnár a executat trei șanțuri (Ș. I—III) și a deschis trei casete în partea vestică a terenului Panta de cărămidă I. În Ș. II caseta 2 la adîncime de 20 cm au fost găsite resturile unui bordei cu pietrar distrus (L. 1). Forma și dimensiunile bordeiului nu s-au putut stabili. Printre pietrele vetrei au fost găsite fragmentele unui vas decorat pe umăr cu puncte și cu orna-

¹ *Materiale*, VIII, p. 337—338; Z. Székely, *Contribuții la cultura slavă în sec. VII—VIII în sud-estul Transilvaniei*, SCIV, 1, anul XIII, 1962, p. 54—56; *Materiale*, IX, p. 298—301. Cercetările au fost executate cu fondul pus la dispoziție de Institutul de Arheologie al Academiei R.S.R., Muzeul din Sf. Gheorghe și Muzeul din Cristur.

ment cu linii în val (Pl. XXXII/4). Printre fragmente de vase au mai fost bucăți din vase lucrate cu mînă fără decor (Pl. XXXIX/3; XLVII/17), sau ornamente cu linii paralele și linii în val (Pl. XXXVI/4, 7).

Campania de săpături din anul 1960

Terenul denumit Panta de cărămidă I a fost secționat cu nouă șanțuri (§. IV—XII).

Perpendicular pe §. II în direcția est-vest terenul a fost secționat cu o secțiune (§. IV) pînă la pîrîul Himoș. În această secțiune au fost descoperite trei locuințe (L. 2, 3, 4). În următoarele rînduri descriem bordeiele descoperite.

Locuința 2. Dimensiuni: 2,5×2 m cu axa lungă est-vest. Din vatra pietrar distrusă s-au păstrat numai pietre mici. Din inventarul bordeiului fac parte: două fragmente din buza unui vas decorat cu linii în val (Pl. XXXVIII/1), nouă fragmente de buză din vase făcute cu mînă (Pl. XXXVII/1; Pl. XXXIX/8—10), un fragment de buză lucrat la roată, un fragment de buză decorat cu alveole și un fragment de vas făcut la roată înceată (Pl. XLV/4).

Locuința 3. Dimensiunile nu au fost stabilite, bordeiul fiind distrus de fierul plugului. Printre pietrele rămase din pietrar au fost fragmente de vase făcute la roată înceată (Pl. XLII/11) și cu mîna (Pl. XLVI/10). Un fragment de vas este decorat pe buză cu alveole (Pl. XXXIX/2).

Locuința 4. Bordei distrus, pietrele rămase din vatră au fost găsite la adîncimea de 25 cm. Printre pietre au fost cîteva fragmente de vase făcute cu mînă (Pl. XXXVIII/5; Pl. XLVII/18).

Locuința 5. La adîncime de 30 cm s-au păstrat din pietrarul bordeiului numai pietre mici printre care au fost cîteva fragmente de vase făcute cu mîna. Acestea sînt funduri de vase, fragmente de buză și bucăți din corpul vaselor. Două funduri sînt decorate cu caneluri înguste.

Locuința 6. Bordei cu pietrar distrus. Printre pietrele împrăștiate au fost fragmente de vase, funduri și margini de vase făcute cu mînă (Pl. XXXIX/7); pe un fragment de fund se află o linie incizată (Pl. XLIV/2). Printre acestea a fost și un fragment de tigaiă (Pl. XLII/13). Două fragmente de vas făcute la roată înceată au fost decorate cu striuri dese.

Locuința 7. Dimensiunile bordeiului nu s-au putut stabili; din pietrar s-au păstrat numai pietre mici găsite la adâncime de 30 cm. Materialul ceramic din pietrar constă din funduri, margini de vase făcute cu mină (Pl. XLVII/12—16) și fragmente de vase decorate cu linii în val (Pl. XL/1, 6; XLII/1) sau cu striuri (Pl. XL/5; XLIV/7). Două bucăți de margini din vase făcute cu mină sînt decorate cu alveole.

Locuința 8. Din pietrarul bordeiului s-au păstrat la adâncime de 25—30 cm numai pietre mici, în parte arse roșu și fragmente de buză din vase făcute cu mină (Pl. XLVII/2—4, 7—9). Pe o bucată de vas se află un decor cu linii paralele și linii în val.

Locuința 9. Dimensiunile bordeiului nu s-au putut stabili. În pietrarul distrus au fost găsite fragmente de margini și funduri din vase făcute cu mină (Pl. XLVI/8—9; XLVII/1, 6, 10—11, 13—15), bucăți din vase decorate cu linii paralele și cu linii în val (Pl. XL/2—3).

Terenul situat dincolo de „Șanțul lui Szolga Péter“ denumit Panta de cărămidă II a fost secționat cu 3 șanțuri (Ș. I—III) în care au fost descoperite trei complexe de locuință.

Locuința 1. Bordeiul suprapus peste un bordei dacic este de formă ovală cu axa lungă nord-sud. Dimensiuni: $3 \times 2,5$ m. La mijloc vatra circulară făcută din pietre a fost păstrată la adâncime de 25 cm. Inventarul bordeiului constă din fragmente de vase, margini și funduri din vase făcute cu mină sau la roată. Un fragment din buza unui vas făcut cu mină este decorat cu o linie în val executată stingaci (Pl. XLV/2). Un fragment de vas făcut din pastă mai fină este decorat pe umăr cu o bandă de linii în val urmate de linii paralele (Pl. XLII/14). Inventarului bordeiului îi mai aparține și un cuțit de fier.

Locuința 2. Bordei dreptunghiular cu axa lungă NE-SV, cu vatra pietrar în colțul nord-vestic. Dimensiuni: $3 \times 2,5$ m (Pl. XXXI/3, XXXV). Inventarul bordeiului constă din fragmente de vase făcute cu mină (Pl. XXXIX/6, 8—9). Din fragmentele de vase găsite în jurul vetrei au fost întregite patru vase de tip Praga. Înălțimea vaselor în general 25—27 cm, diametrul buzei 20 cm și a fundului 10 cm (Pl. XXXII/1). Unul dintre acestea este decorat pe buză cu creștături (Pl. XXXII/2). Au mai fost găsite și fragmente din vase făcute din pastă mai fină cu decor cu linii paralele sau linii în

val. Acestea sînt făcute cu mînă sau la roata înceată (Pl. XXXVIII/1; XXXIX/1—4; XLI/6; XLIII/4).

Locuința 3. Nu s-au putut stabili dimensiunile bordeiului nici forma vetrei. Printre pietrele rămase la adîncime de 25 cm au fost găsite fragmente de vase făcute cu mînă și decorate cu ornamente cu linii în val. Inventarului bordeiului îi mai aparține și un cuțit din fier.

Campania de săpături din anul 1961

La Panta de cărămidă I au fost executate nouă șanțuri (Ș. XIII — XXI) pe terenul lăsat necercetat în anul 1960 și au fost dezvelite cinci bordeie.

Locuința 10. A fost descoperită la capătul estic al șanțului XIII. Bordeiul adîncit în pămînt avea o formă ovală, cu dimensiuni 3×2,5 m, cu axa lungă NV—SE. În partea sudică a bordeiului se afla o vatră formată din lespezi de pietre așezate pe muchie închizînd o suprafață dreptunghiulară. Printre pietrele vetrei a fost găsit un vas care reprezintă tipul evoluat al vasului de tip Praga. Pe pîntecul vasului se află o cruce incizată. Înălțimea vasului este 16 cm (Pl. XXXVI/1). În afară de acest vas au mai fost găsite două funduri de vase groase, un fragment din buza unui vas (Pl. XLVII/5), lucrate cu mina și încă două fragmente de vase lucrate la roată înceată. Primul fragment este din fundul unui vas ars cenușiu cu pete brune. Fragmentul celălalt descoperit în cenușa de pe fundul vetrei este din pastă de culoare neagră și este decorat cu linii orizontale și în val. S-a mai descoperit și un cuțit din fier (Pl. XLVI/2) împreună cu două străpungătoare de os.

În șanțul XV au fost găsite resturile unui bordei cu pietrar distrus (L. 11), forma bordeiului a fost ovală, în el au fost găsite cîteva fragmente de vase făcute cu mînă.

În șanțul XIV au fost descoperite trei complexe de locuință de formă ovală (L. 12—14).

Locuința 12. Bordei de formă ovală cu axa lungă nord-sud, pietrarul distrus a fost în partea sud-vestică a bordeiului. Inventarul bordeiului constă din fragmente de vase făcute cu mînă fără decor (Pl. XLIII/1; XLV/3—5) și decorate cu linii în val (Pl. XXXVII/2—4; XLIII/2, 5, 6; XLIV/4—6; XLV/2, 6). Inventarului bordeiului îi mai aparțin două fusaiole bitronconice de lut (Pl. XLV/7—8).

Locuința 13. La mijlocul bordeiului oval cu axa lungă NV—SE a fost vatra din care au rămas numai pietre mici. Dimensiuni: $3,5 \times 2,5$ m. Lingă vatră au fost găsite câteva fragmente din vase făcute cu mină fără decor și bucăți din vase ornamentate cu linii orizontale și în val (Pl. XLI/4, 7). Un fragment este făcut din pastă bună, cimentată, de culoare cenușie, buza răsfrintă în afară este ascuțită. Pintecul vasului este decorat cu caneluri orizontale (Pl. XLVI/13). Un alt fragment dintr-un vas este făcut la roată înceată, din pastă bună de culoare cenușie, cu buza răsfrintă în afară. Sub buză este decorat cu linii orizontale urmate de linii în val, care spre pintecul vasului sînt închise din nou cu linii orizontale (Pl. XLVI/14). Un fragment de vas este decorat cu striuri dese. Tot acestui inventar îi mai aparține un prîsnel de lut bitronconic (Pl. XLVI/7) și un impungător de os (Pl. XLVI/4).

Partea nordică a terenului denumită Panta de cărămidă II. a fost cercetată prin 15 șanțuri (Ș. IV—XIX). Întreaga suprafață a platoului a fost secționată cu această rețea de șanțuri descoperindu-se trei complexe de locuințe dacice și nouă semibordeie băștinașe. În locuința 4 suprapusă peste una dacică a fost găsită în afară de ceramică și o fibulă de bronz (Pl. XLVI/1).

Locuința 4. Bordei de formă ovală cu vatra distrusă. Dimensiuni: $4,75 \times 2,74$ m. În bordei au fost găsite fragmente de vase, margini, funduri făcute cu mină (Pl. XLII/3, 4—8, 10, 12; XLV/11—12; XLVI/11—12). Un fragment din buza unui vas făcut din pastă mai bună este decorat sub buză cu linii paralele și linii în val; decorul cu linii în val se află și pe partea interioară a buzei (Pl. XLII/2).

Locuința 5. Resturile bordeiului de formă ovală fără urme de pari, cu dimensiunile de $3 \times 3,5$ m au fost descoperite în șanțul V la o adîncime de 25 cm. Întinderea bordeiului a fost delimitată de pămîntul podelei de culoare brun deschisă. În colțul estic al bordeiului se afla un cuptor cu două cotloane, făcut din lespezi de piatră, așezate pe muchie (Pl. XXXI/4). Printre pietrele cuptorului au fost găsite fragmentele unui vas lucrat la roată înceată. Vasul este de tip borcan cu gura lată răsfrintă în afară, făcut din pastă bine frămîntată, ars cărămiziu cu pete negre. Pintecul vasului este bombat, partea de jos îi lipsește. Vasul este decorat sub buză cu linii oblice formate din impunsături, din benzi de linii ondulate și linii orizontale (Pl. XXXVI/2). Un alt vas cu buza răsfrintă în afară

este decorat cu linii orizontale și linii în val. Partea de jos îi lipsește (Pl. XXXVIII/12). Un vas păstrat fragmentar cu buza răsfrintă în afară pe umăr are același decor (Pl. XXXIX/11). Un fragment de vas este decorat cu striuri dese (Pl. XXXIX/12). S-au mai păstrat fragmente din vase decorate cu linii în val (Pl. XXXVIII/3, 4; XLI/1, 4, 5; XLIV/3, 5) și cu caneluri înguste făcute cu mină sau la roată înceată (Pl. XXXVIII/7). În afară de acestea au mai fost găsite fragmente de buze din vase (Pl. XXXVIII/6, XLV/9; XLVI/6), funduri groase, lucrate cu mină. Un fragment din buza unui vas este decorat cu alveole (Pl. XLV/1). Inventarului bordeiului îi aparțin o impungătoare din os (Pl. XLVI/5) și câteva pietre cu urme de șlefuire.

Locuința 6. Bordei de formă ovală. Dimensiuni: $3,75 \times 2,75$ m. Printre pietrele vetrei distruse au fost găsite câteva fragmente de vase, margini și funduri făcute cu mină (Pl. XLIII/3).

Locuința 7. Bordei de formă ovală cu pietrar distrus. Dimensiuni: $3,25 \times 2,35$ m. Inventarul bordeiului constă din fragmente de vase și funduri groase.

Locuința 8. S-au păstrat numai resturile unui bordei distrus la arat. Dimensiunile aproximative: $3,75 \times 3$ m. Din pietrar s-au păstrat numai câteva pietre. În bordei au fost găsite fragmente de vase făcute cu mină și la roată înceată.

Locuința 9. Bordei de formă ovală complet distrus. Inventarul constă din fragmente de vase, margini și funduri groase făcute cu mină. Un fragment de vas este ornamentat cu decor cu linii în val.

Locuința 10. Bordei de formă ovală. Locul vetrei, fiind complet distrusă, nu s-a putut stabili forma ei. În bordei au fost găsite bucăți dintr-un vas cu buza răsfrintă în afară, decorat cu linii orizontale și linii în val. Un fragment de vas este decorat cu caneluri și cu o linie în val incizată. Inventarului bordeiului îi mai aparține și un vîrf de săgeată prevăzut cu tub răsucit (Pl. XLVI/3).

Locuința 11. Bordei de formă ovală cu axa lungă NE—SV. Vatra pietrar a fost în colțul nord-estic. Dimensiuni: $3,75 \times 2,75$ m. În bordei au fost găsite fragmente de vase făcute cu mină nedecorate și cu ornament cu linii în val. Un fragment de vas decorat cu linii orizontale și linii în val a fost făcut la roată înceată.

Locuința 12. Dintre bordeiele autohtone cea mai mare întindere a avut bordeiul din șanțul XVI cu dimensiunile de 6×4 m. Bordeiul are o formă ovală cu axa lungă est-vest. La capătul estic al

bordeiului a fost vatra circulară făcută dintr-un strat de lut ars la roșu pe care se afla cărbune și cenușă. În bordei s-au mai găsit fragmente de vase lucrate cu mînă și la roată înceată. Vasele lucrate cu mînă sînt vase de tip Praga, iar cele la roată sînt făcute din pastă de culoare brună cu nisip și cu pietricele. Un mic vas înalt de 11,5 cm are buza răsfrîntă în afară, pe umăr este decorat cu benzi cu linii paralele și cu linii în val (Pl. XXXVI/3). Un alt fragment de vas cu buza răsfrîntă în afară este decorat cu benzi de linii în val, adînc incizate și cu linii paralele (Pl. XXXVI/5). În afară de acestea a mai fost găsit un fragment de vas decorat pe buză cu alveole (Pl. XXXVI/6).

Locuința 13. Bordei de formă ovală cu axa lungă nord-sud și vatra pietrar în colțul sudic. Dimensiuni: 3,25×2,5 m. În bordei au fost găsite fragmente de vase făcute cu mînă. Acestea sînt nedecorate sau ornamente cu linii în val. Au mai fost găsite și cîteva fragmente de vase făcute la roată înceată decorate cu caneluri.

Locuința 14. Întinderea bordeiului nu s-a putut stabili, bordeiul, împreună cu vatra, fiind complet distrus. Printre pietrele vetrei au fost găsite fragmente de vase făcute cu mînă, nedecorate și cu decor cu linii în val.

* * *

În concluzie se poate constata că pe platoul Pantei de cărmidă I și II a fost o așezare dacică, pe care s-a suprapus în epoca prefeudală o așezare băștinașă. Așezarea dacică a avut forme de locuințe dreptunghiulare fără urme de pari, cu vetre circulare sau dreptunghiulare lipite cu lut. Resturile de bordeie dacice au fost răsfirate pe tot teritoriul platoului. Materialul ceramic dacic este foarte variat și cu forme caracteristice pentru epoca Latène-ului târziu din Transilvania. Două monede imperiale de argint descoperite pe acest loc, de la Vespasian (Coh.¹ 177) și de la Nerva (Coh.² 84), arată că viața așezării dacice a durat pînă la sfîrșitul secolului I e.n.

În epoca prefeudală, peste așezarea dacică s-a suprapus o altă populație care a făcut semibordeie adîncite în pămînt. Forma bordeielor a fost ovală sau dreptunghiulară fără urme de pari. Dimensiunile lor au fost delimitate de suprafețele de pietre și fragmente de vase și de pămîntul de culoare neagră care se deosebește mult de stratul La Tène și de solul virgin de culoare brună. Vetrele

de foc au fost de două feluri: 1. cuptor făcut din lespezi mari de piatră așezate pe muchie în colțul bordeiului, cu o latură liberă spre interior (pietrar) și 2. vatra circulară cu fundul lutuit și înconjurată de pietre mai mici. Acestea din urmă au fost așezate fie în colț fie în mijlocul bordeiului.

Inventarul bordeielor este format din vase și din fragmente de vase lucrate cu mină și la roată. Uneltele de uz casnic sînt puține: cîteva prisnele de lut, împungătoare de os și cuțite de fier. În afară de un vîrf de săgeată prevăzut cu tub răsucit n-au fost găsite alte arme.

Fragmentele de vase lucrate cu mîna sînt din pastă cu pietricele mari, iar unele și cu cioburi pisate. Forma lor e cea de vas borcan cu marginea ușor răsfrîntă în afară, cu gura largă. Perețele vasului este arcuit și corpul se subțiază spre fundul plat. În general sînt fără decor, numai pe marginea buzei se observă un decor din creștături sau alveole. Unele vase făcute cu mîna dintr-o pastă mai compactă au o formă mai zveltă și gura mai puțin largă. Vasele lucrate la roată sînt din pastă cu pietricele și cu nisip, forma lor este tot de vas borcan, cu marginile răsfrînte în afară, cu buza îngroșată, teșită sau tăiată drept. Au fost lucrate la roată de mină și la roata bună. Unele sînt făcute din pastă cimentată cu cioburi pisate. Vasele sînt decorate cu benzi în val și orizontale sau numai cu banda în val între benzi cu linii orizontale. Cîteva fragmente de buze și părți din umeri din vase făcute din pastă cimentată sînt decorate cu caneluri orizontale.

Vasele lucrate cu mîna, cu gura largă și cu pîntecul bombat reprezintă tipul vasului așazis „Praga“. Acest tip de vas se prezintă într-o formă mai evoluată ca tipul clasic și sînt similare cu vasele de tip Praga descoperite la Dewinska Nova Ves². Vasele lucrate la roată au aspectul vaselor de la Someșeni³ și Nușfalău⁴.

Prezența vaselor de tip Praga cu forma evoluată precum și vasele decorate pe buză cu alveole, datează așezarea într-o perioadă destul de timpurie, în secolul VII⁵. Însă vasele de aspect Someșeni-Nușfalău ne îndeamnă la o datare mai tîrzie, sec. VIII. Credem că datarea cea mai acceptabilă este sfîrșitul sec. VII. și sec. VIII.

² J. Eisner, *Dewinska Nova Ves*, Pl. 41, 9, 14.

³ *Materiale*, VI, 1959, p. 250, fig. 1—4.

⁴ *Materiale*, VII, 1961, p. 524, fig. 5.

⁵ *SCIV*, X, 1959, 2, p. 388.

Așezarea a avut un singur nivel, nu s-a constatat și o suprapunere.

În materialul ceramic, care a format inventarul bordeielor figurau și câteva fragmente de vase lucrate la roata bună din pastă cimentată și decorate cu caneluri orizontale. Aspectul acestor fragmente de vase diferă de aspectul obișnuit al materialului ceramic care aparține culturii materiale a slavilor. Aceste fragmente de vase arată o tradiție din aria de cultură Bratei-Porumbenii-Mici, sec. V—VI și descoperirea lor la Sălașuri în vetre de foc împreună cu materialul slav, arată influența elementului băștinaș. Analiza mai amănunțită a materialului ceramic descoperit la Porumbenii-Mici, credem că va rezolva această problemă.

Cu toate că materialul furnizat de săpăturile executate la Sălașuri a fost modest, aproape numai ceramică, totuși se poate constata că ne ajută mult spre a ne forma o imagine despre cultura și structura economico-socială a traiului acestei populații autohtone, care în sec. VII—VIII a locuit pe teritoriul Transilvaniei. Descoperirea cimitirului acestei așezări în viitor, va completa mult această imagine.

DIE FRÜHFEUDALE SIEDLUNG VON SĂLAȘURI

(Gemeinde Vețca, Kreis Mureș)

Zusammenfassung

Im Gelände der Gemeinde Sălașuri (Dorf Vețca, Kreis Mureș) wurde eine dakische Siedlung entdeckt, über die sich eine andere frühfeudale Siedlung übersiedelte. Das Gelände liegt im Tale des Baches „Himos“, und ist durch einen kleinen Bach in zwei Teile geteilt, die „Panta de cărămidă I und II“ heissen. In den Jahren 1959—61 wurde dieses Gelände mit Schutzgrabungen durchforscht.

Während der Ausgrabungen wurden 34 Wohnhütten entdeckt, von denen 6 der dakischen und 28 der frühfeudalen Periode angehören. Die in die Erde gebauten Wohnhütten waren viereckig oder oval mit viereckigen oder kreisförmigen Feuerherden. In den Hütten wurden Keramik und Werkzeuge vorgefunden. Die Keramik wurde entweder handgemacht oder auf der Scheibe geformt. Die Werkzeuge bestehen aus Eisenmessern, Knochenpfriemen und Lehmspinnwirteln. Es wurde noch eine Eisenpfeilspitze gefunden. Die handgemachten Gefässe weisen den sogenannten „Prager Typus“ an; die auf der Drehscheibe erzeugten Gefässe sind in Siedlungen aus dem V—VI Jh. von Bratei und Porumbeni Mic bekannt und widerspiegeln die Tradition der örtlichen Bevölkerung. Die frühfeudale Siedlung gehört, auf Grund der Keramik, dem VII und VIII Jh. an.

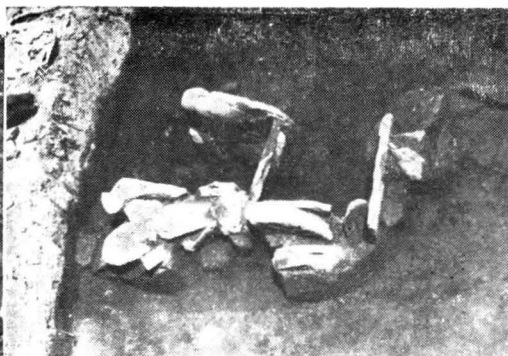
1

2

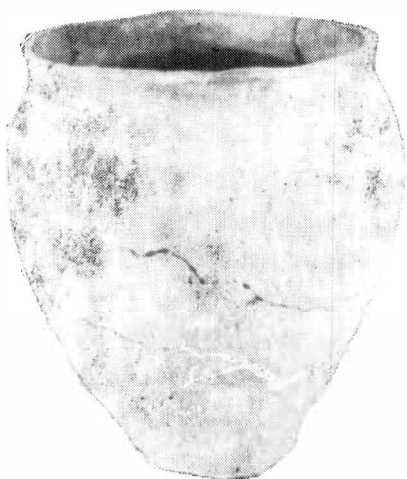
3

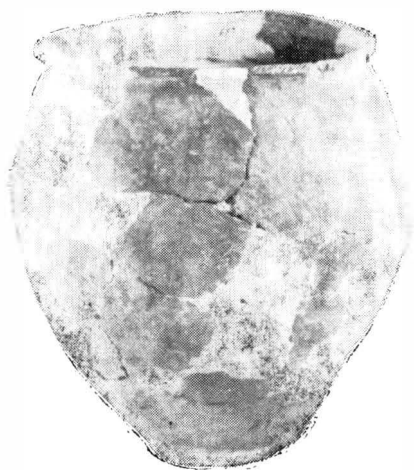
4

Pl. XXXI. 1, Panta de cărămidă I și II; 2, Panta de cărămidă I, S IV, Pietrarul din locuința nr. 2; 3, Panta de cărămidă II, Locuința nr. 2; 4, Panta de cărămidă II, S V, Locuința nr. 5, cu pietrar cu două cotloane.

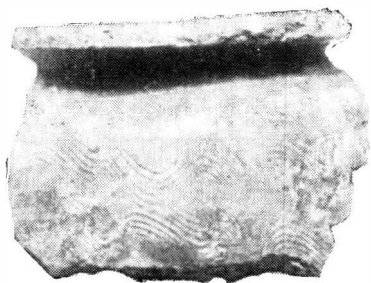
<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

1

2

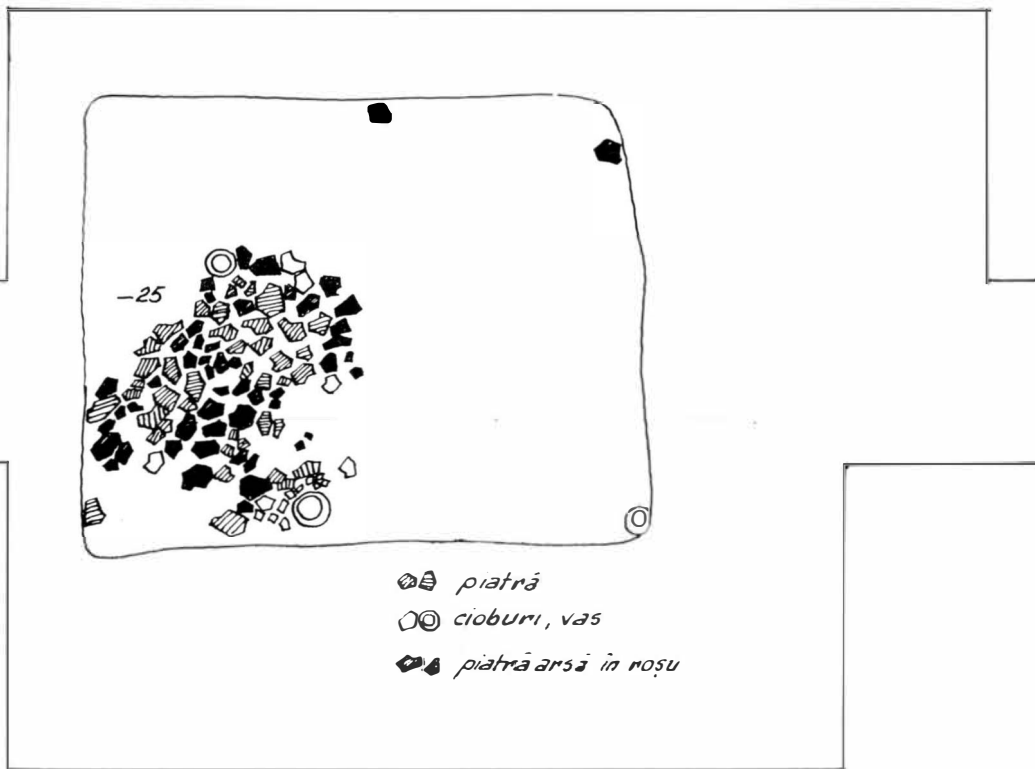

3

4

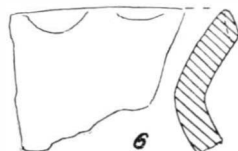
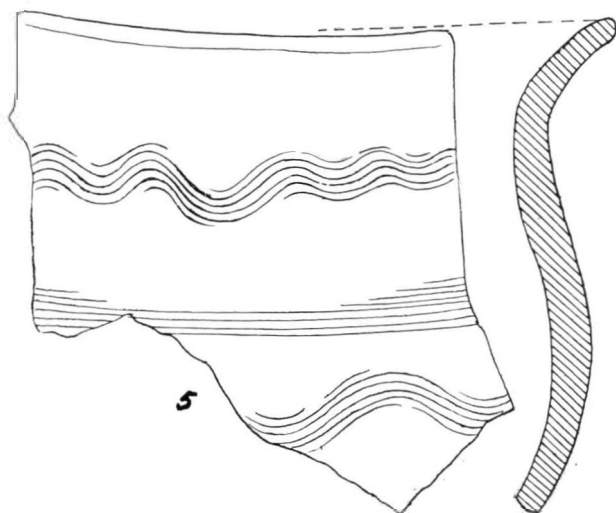
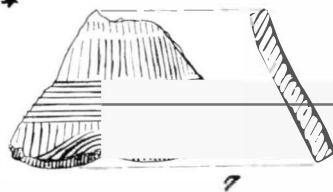
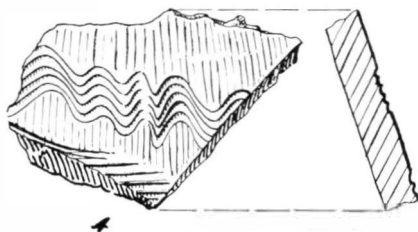
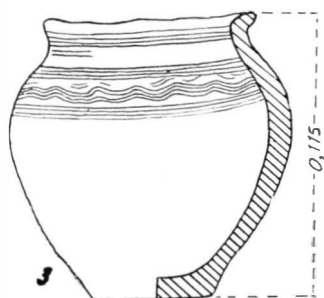
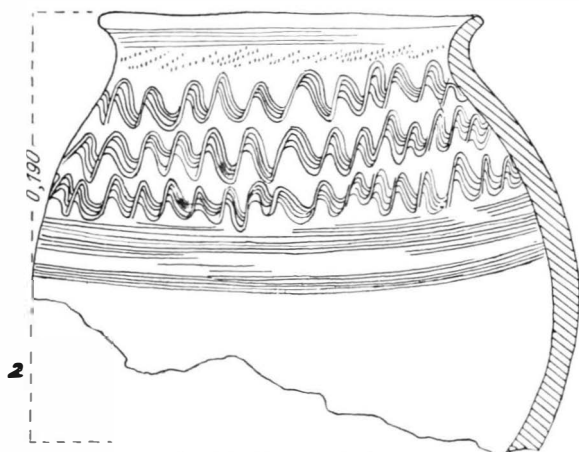
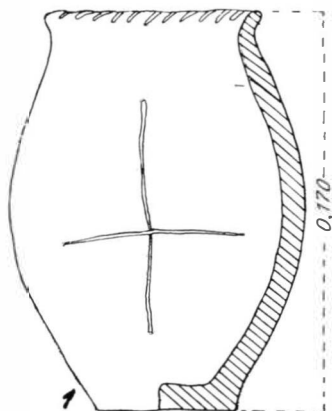
Pl. XXXII. 1—2, Panta de cărămidă II, locuința nr. 2, vase de tip Praga;
3, Panta de cărămidă I, fragment de vas, din locuința nr. 2; 4, Panta de cărămidă I, vas din locuința nr. 1.

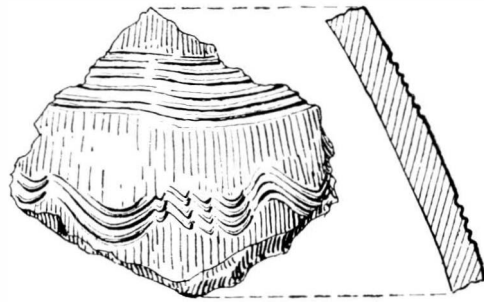
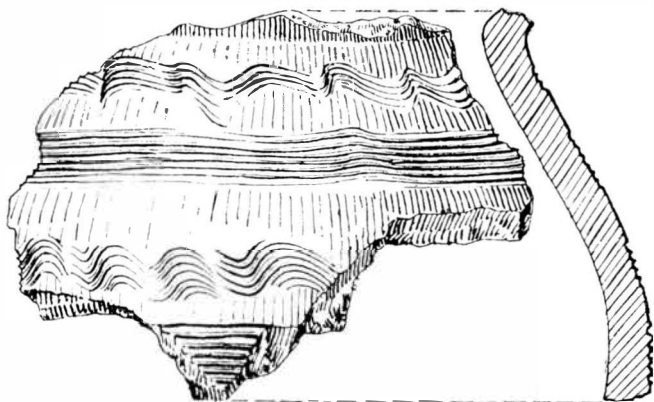
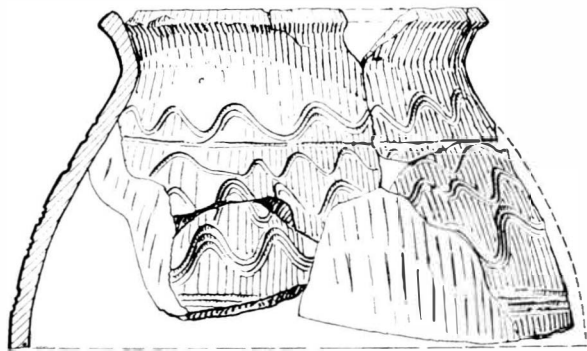
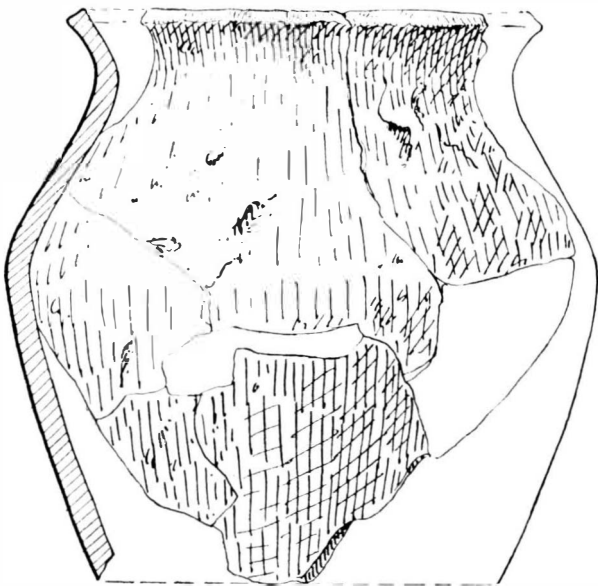

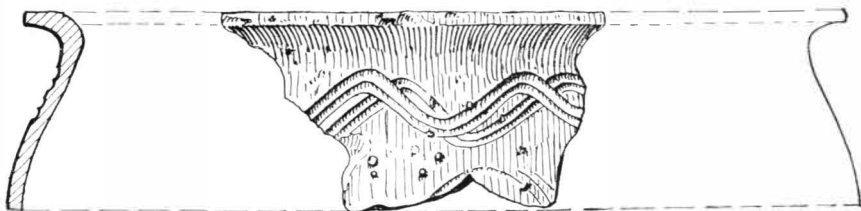
Sălașuri - Panta de cărămidă II.

Planul locuinței nr. 2.

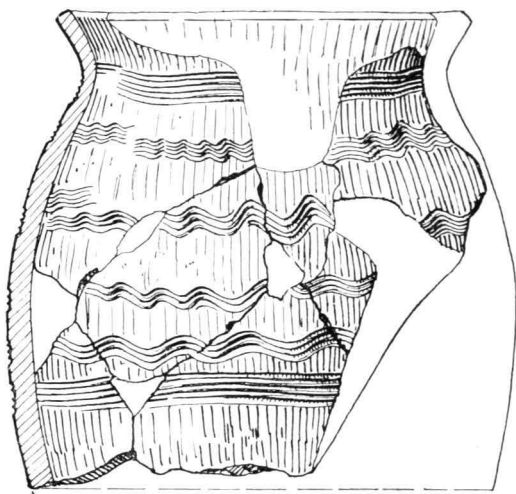

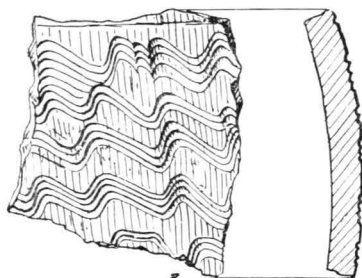

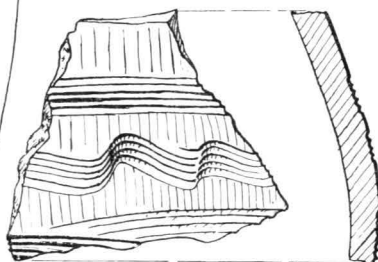
1

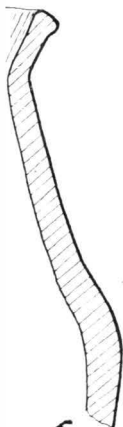
2

3

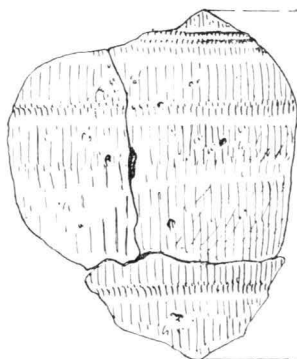
4

5

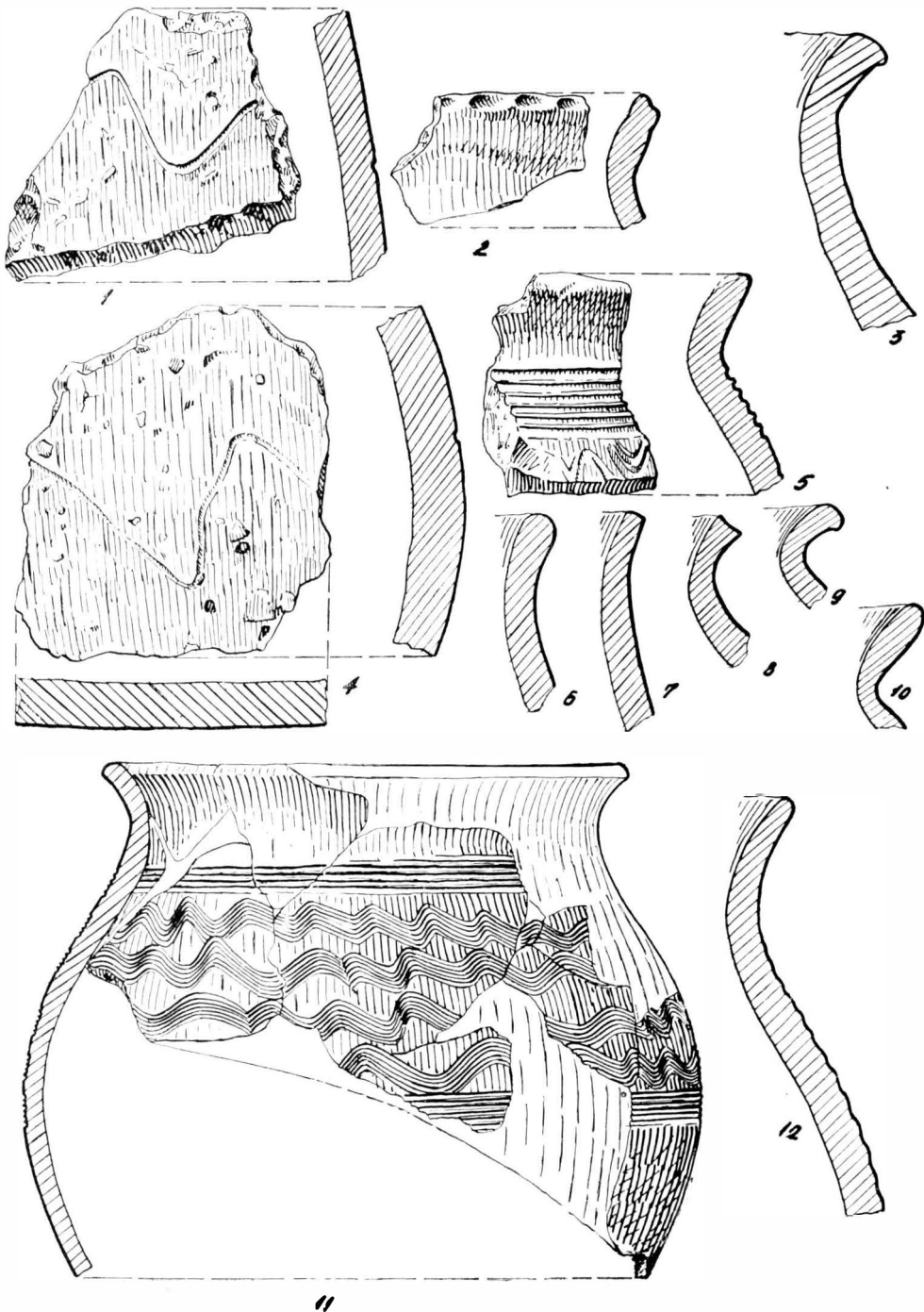

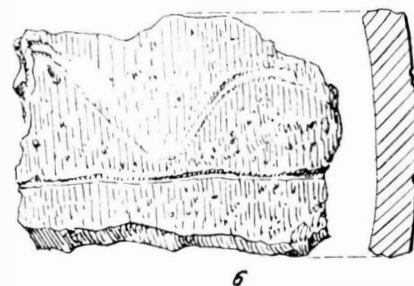
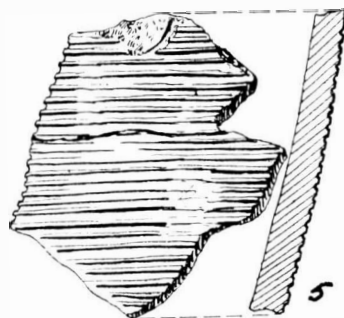
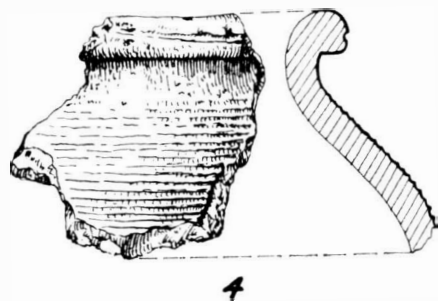
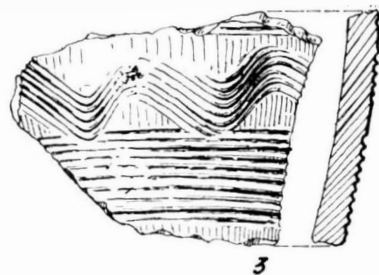
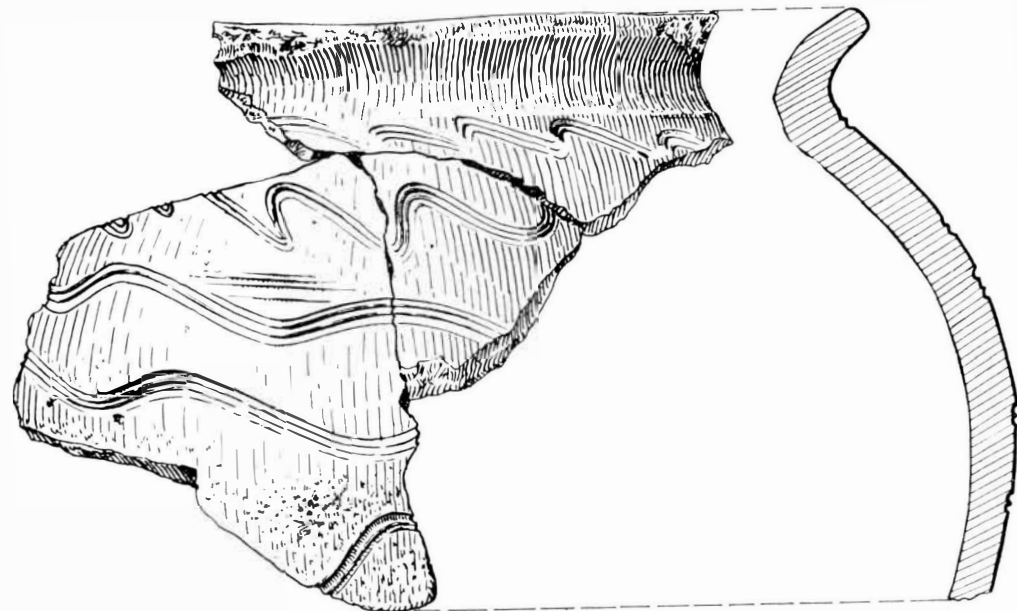
6

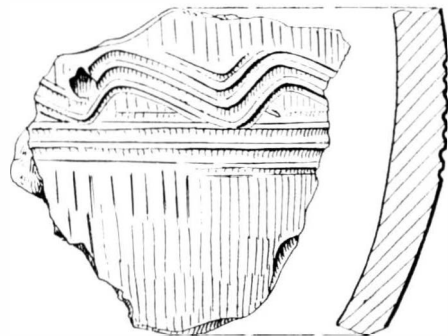

7

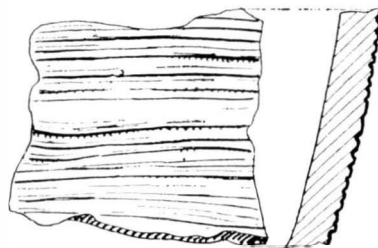
Pl. XXXVIII.

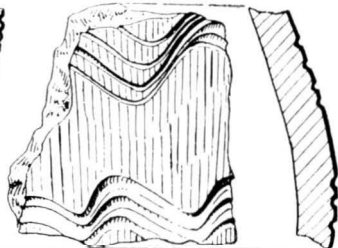

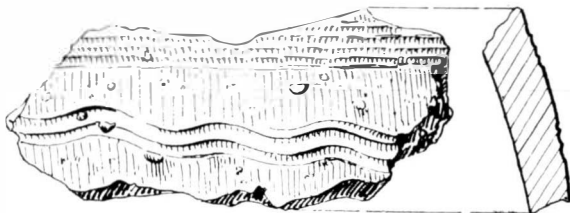
1

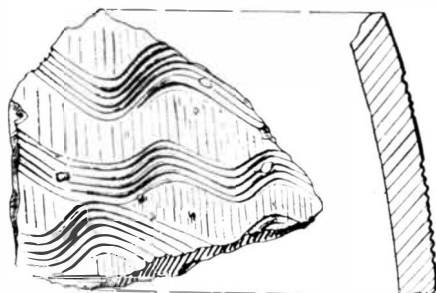
2

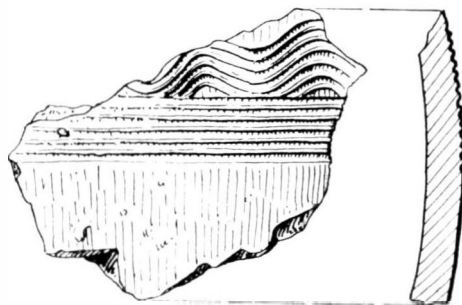
3

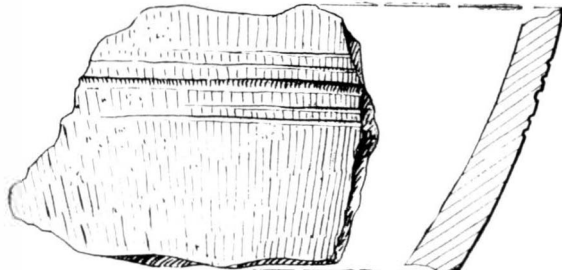
4

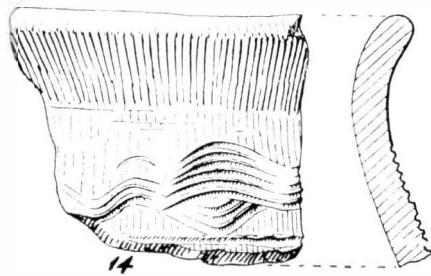
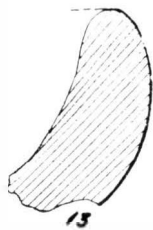
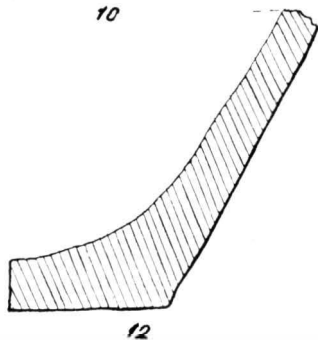
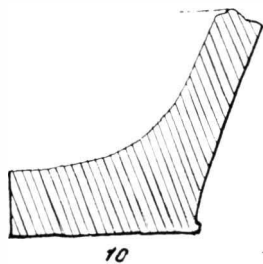
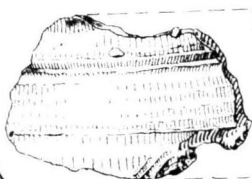
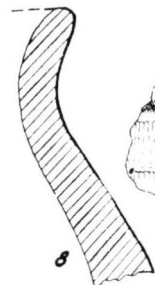
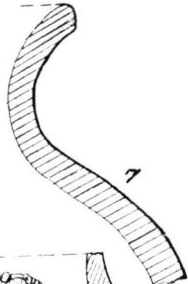
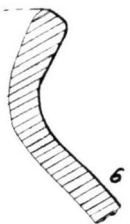
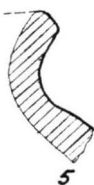
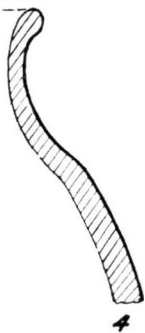
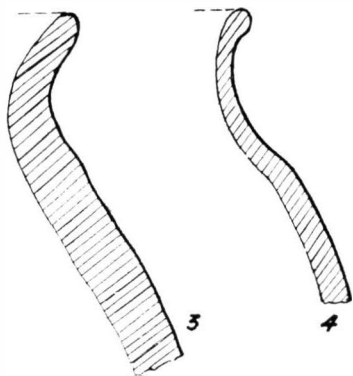
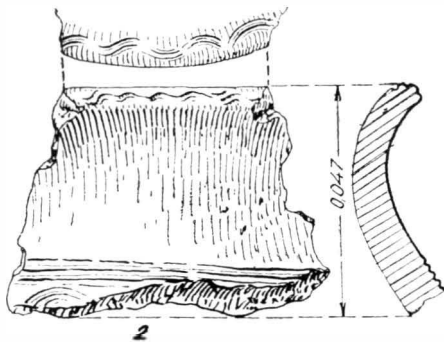
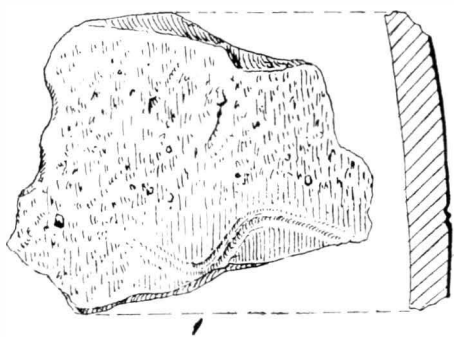
5

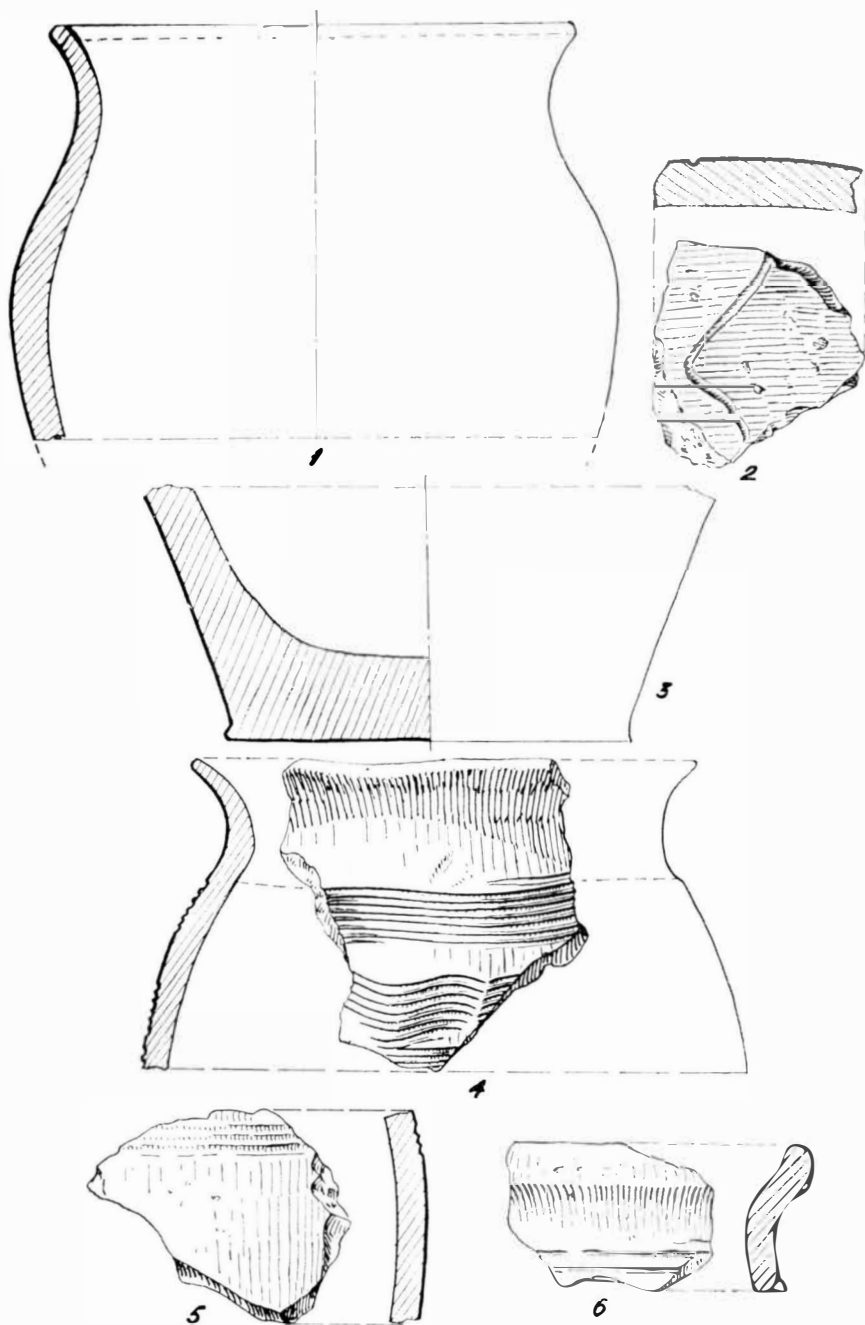

6

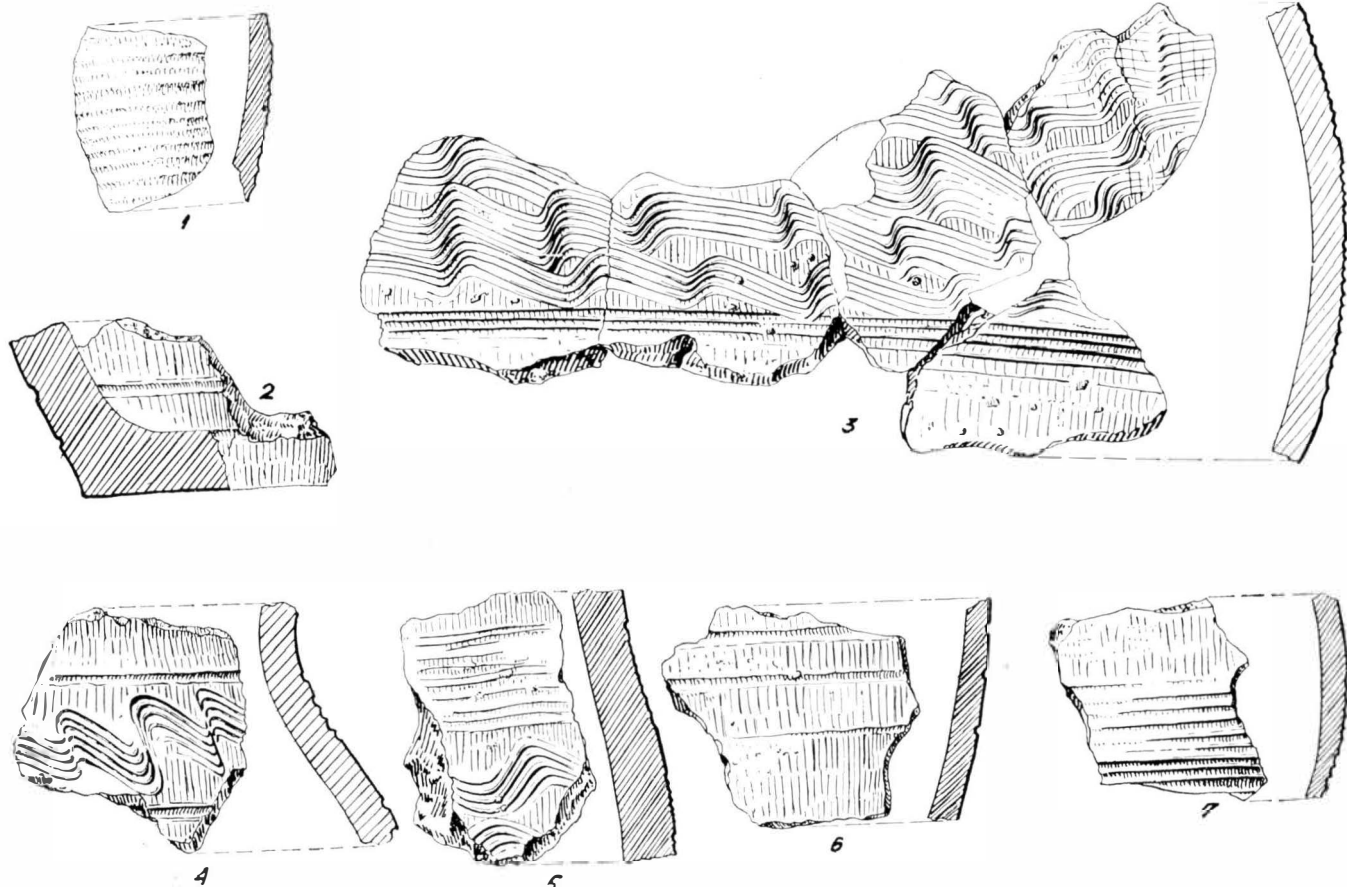

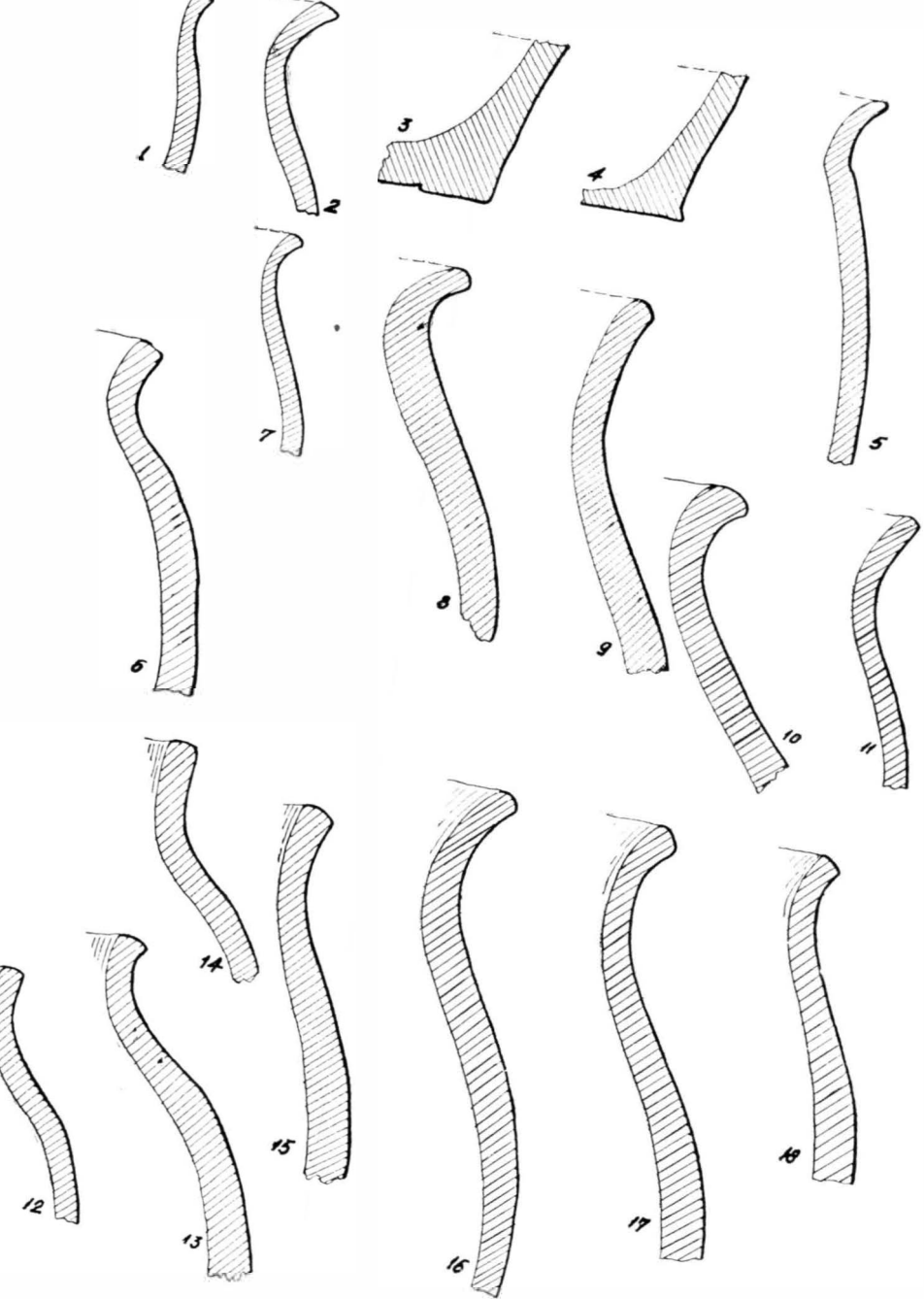
7

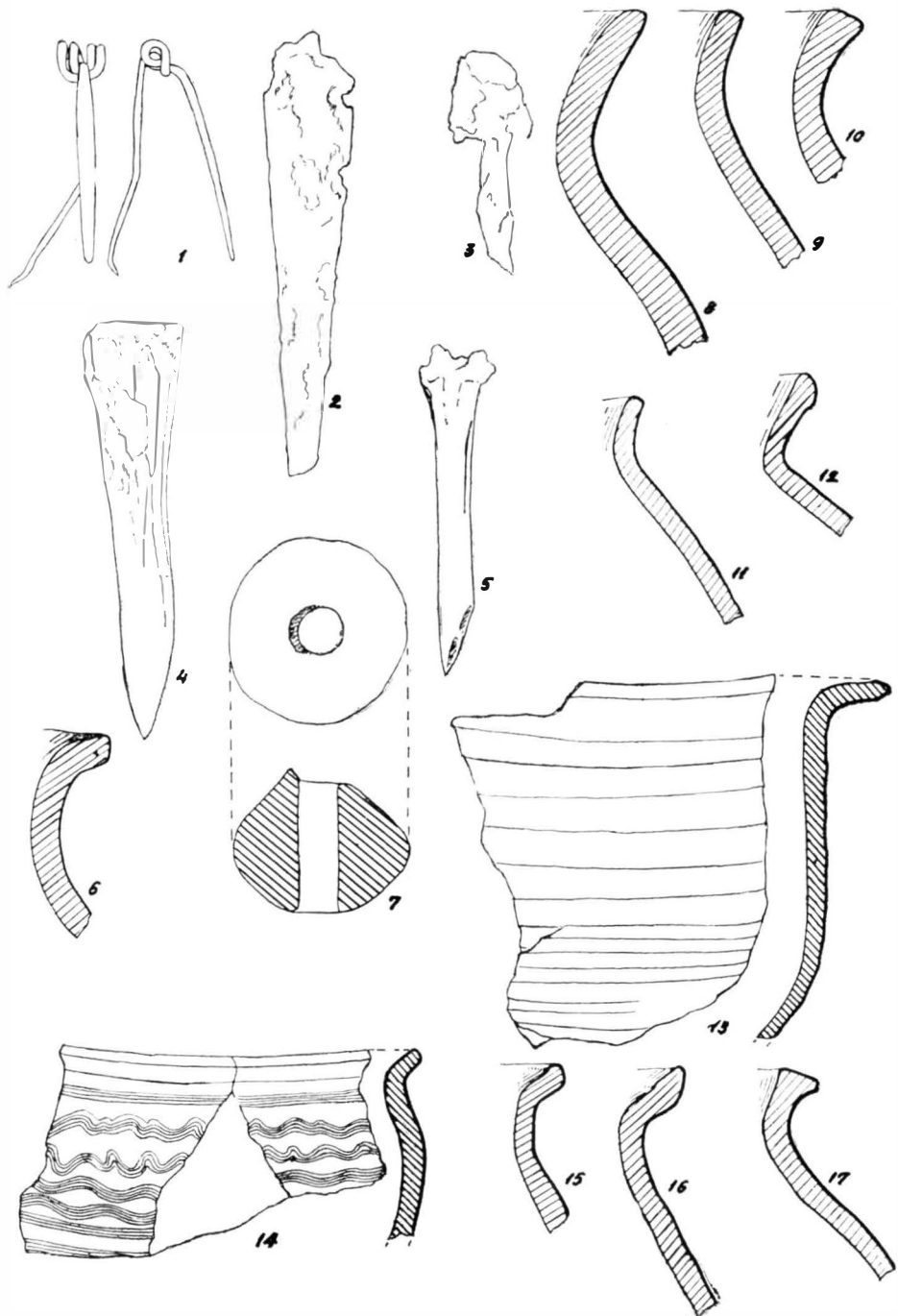

Pl. XLIII.

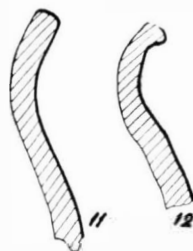
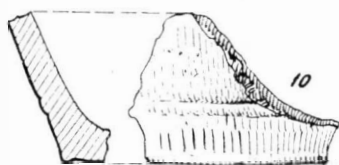
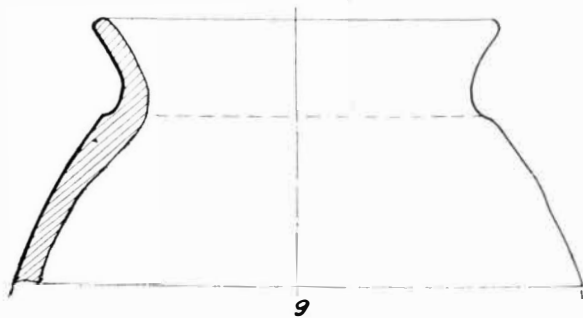
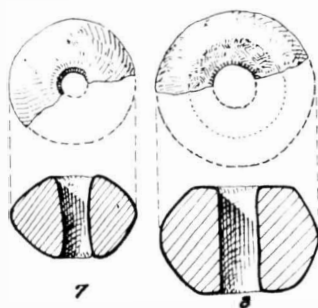
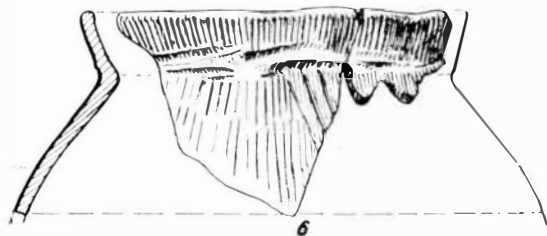
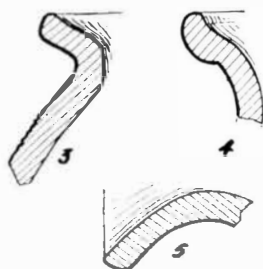
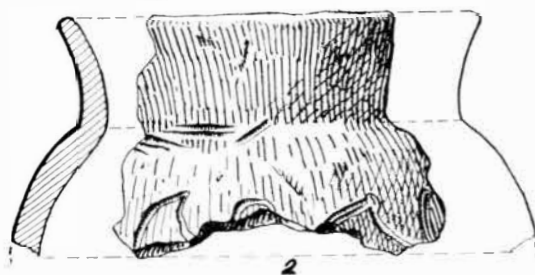
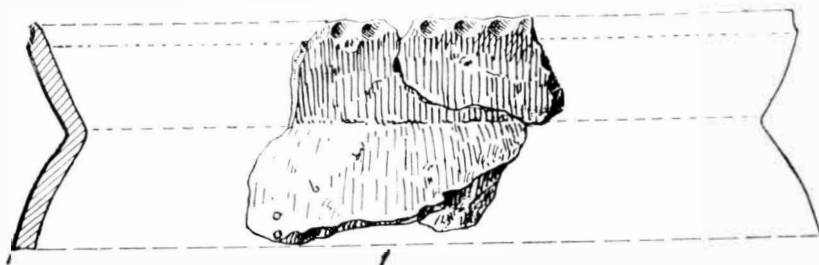

Pl. XLV.

Pl. XLVI.

Pl. XLVII.

II

ISTORIE

CĂRTURARI TRANSILVĂNENI PARTICIPANȚI LA ȘEDINȚELE CERCULUI ACADEMIC ȚIRGOVIȘTEAN DE LA JUMĂTATEA SECOLULUI AL XVII-LEA *

EUGEN FRUCHTER, GABRIEL MIHĂESCU

Țirgovîștea s-a înscris în istoria culturii prin cîteva momente de culme pentru Evul Mediu românesc.

Ca și principii din Apus, Matei Basarab și Doamna Elina, ajutați de boieri luminați ca Udriște Năsturel și postelnicul Constantin Cantacuzino și de mitropoliții Theodosie și Ștefan I, au căutat să atragă și să adăpostească pe unii dintre cei mai reputați erudiți ai Răsăritului, care, persecutați la Constantinopol, și-au aflat aici protecție și sprijin material. Cărturari din Grecia, Siria, Rusia, Ucraina, Polonia, Croația, Bosnia, Serbia, Bulgaria, Italia, au găsit la noi condițiile necesare desfășurării activității lor intelectuale, libere de orice restricții dogmatice.

Prin strădania lui Radu Mihnea, a lui Udriște și a postelnicului Cantacuzino, bibliotecile înfiripate la Țirgovîște în prima jumătate a secolului al XVII-lea au inclus Țara Românească în contextul umanist european.

Ca și în secolul anterior, cînd Țirgovîștea devenise primul centru tipografic de pe teritoriul României — prin Macarie, Liubavici, Oprea și Coresi — tiparul se bucură și în vremea lui Matei Basarab de o atenție deosebită, ilustrată prin ponderea mare a cărților în limba română.

În anul 1647, apărea la Țirgovîște (Dealul) traducerea — reeditată apoi la Vilna, Pociavenska și Moscova — a cărții lui Thoma de Kempis „De imitatione Christi“, în a cărei predoslovie Udriște făcea — pentru întia oară între cărturarii Țării Românești — apologia limbii latine, „nouă vădit înrudită“.

* Comunicare susținută la sesiunea de comunicări științifice, organizată cu prilejul Decadei muzeelor județului Mureș, Țirgu Mureș, 17 decembrie 1974.

Atelierul domnesc de pictură de la Tîrgoviște, atestat în epoca lui Matei Basarab, reprezintă o etapă nouă în evoluția artei din Țara Românească, care sintetizează în mod original viziunea artistică tradiționalistă cu cea decorativă. Această nouă școală de zugrăvi iconari face trecerea spre stilul brîncovenesc.

În aceeași epocă s-a petrecut și un remarcabil salt calitativ în domeniul învățămîntului prin crearea la Tîrgoviște, de către Udriște, a Școlii domnești slavo-române de nivel înalt, care a pus bazele studiului limbii române în Țara Românească și la care învățau și străini ca ucrainianul Teodor Ruteanu, numit de Suhanov „*Udristov student*“, și a primei școli de nivel mediu-superior din Țara Românească — *Schola greca e latina* de la Tîrgoviște. Acest veritabil nucleu academic umanist de cultură bizantină, dar și cu elemente nebizantine, a avut implicații și caracter internațional, constituind unul din momentele renașterii și modernizării culturii grecești și românești. Aici au învățat, printre alții, stolnicul Constantin Cantacuzino, voievodul Șerban Cantacuzino, fratele lor, Drăghici — dregător și diplomat, mitropolitul ortodox al Ardealului Daniil Andrian Panonianul — traducătorul „Îndreptării legii“ (Tîrgoviște, 1652) — și, probabil, fiii lui Udriște: Mateiaș Postelnicul și Radu-Toma Năsturel — cel care a întemeiat la 1670 Școala românească din Cîmpulung, precum și autorii versurilor de pe pietrele funerare și din tipăriturile ivite în deceniile șase-nouă ale secolului al XVII-lea. Printre aceștia se află și monahul Gheorghe (probabil Georgius Pater, ardelean de origine), care semnează, la 1680, primele stihuri în limba română înscrise pe o icoană reprezentîndu-l pe Alexandru Macedon și care evocă biruințele sale legendare. Versurile în limba română scrise la Tîrgoviște, în 1652, de Daniil Panonianul (transilvăneanul) pun în evidență cunoștințele de filozofie antică greacă — rod al prelegerilor audiate la Colegiul academic din Tîrgoviște.

Datele istorice asupra situației politice din Transilvania și cunoașterea precisă a numelui unui elev ardelean (Panonianul), poate și monahul Gheorghe, a condus la concluzia că *Schola greca e la-*

tina a îndeplinit un important rol în formarea umaniștilor români, inclusiv a celor din Transilvania¹.

În acest context de efervescentă culturală apare simburele de viață academică de nivel european sub forma „*Cercului de cărturari*“, patronat de Udriște, întâlnit la Tirgoviște de diplomatul Arsenie Suhanov la 1650.

Înaltul nivel filozofic la care se purtau dezbaterile savante ale membrilor săi, „*mîndri de știința lor*“, este atestat de observația lui Suhanov că cercul era cam prea îndrăgostit de subtilități². Judecînd după calitatea participanților la aceste discuții — fără îndoială unele sub învelișul disputelor teologice, specifice academiilor timpului — considerarea acestui cerc drept una din primele manifestări de activitate academică în Țările Române (după cele din Suceava — sec. XV—XVI; Oradea — sec. XV; Alba-Iulia și Brașov — sec. XVI) este întemeiată³.

Relația lui Suhanov menționează numai pe următorii participanți întâlniți la dezbaterile la care el a participat: mitropolitul Ștefan, Udriște Năsturel, erudiții greci Meletios Syrigos, Gabriel Blassios (din Corfu), Paisios Ligaridis, numeroși teologi ruteni — printre care fostul arhiepiscop al Kievului, dascălii (profesorii) ucrainieni Grigorie (Rojadovski) — autorul unor versuri dedicate lui Matei Basarab — și probabil Teodor (Rusu) — profesor la școala slavo-română, didascălul grec Malachie, erudiții ruși Arsenie Suhanov și Iona Travelski (Malenkoi). La îndemîna lor se afla cunoscuta bibliotecă a Mitropoliei Țării Românești, unde soseau

¹ Victor Papacostea, *O școală de limbă și cultură slavonă la Tirgoviște în timpul domniei lui Matei Basarab*, în „*Romanoslavica*“, V — istorie, 1962; idem, *Les origines de l'enseignement supérieur en Valachie*, în „*Revue des études sud-est européennes*“, tome I, 1—2, 1963; Ștefan Bărsănescu, *Schola greca e latina din Tirgoviște 1646—1651*, în „*Din istoria pedagogiei românești — culegere de studii*“, II, E.D.P., 1966; Eugen Fruchter, Gabriel Mihăescu, *325 ani de învățămînt liceal în Tirgoviște*, în vol. „*Experimente, acțiuni, experiențe*“, Tirgoviște, 1972, pp. 60—67; Al. Alexianu, *Din vechea literatură românească epigrafică. Versul de inscripție murală, lapidară, iconară, pe țesături și lucruri bisericești*, în „*Glasul bisericii*“, anul XXVII, nr. 7—8, iulie—august 1968, pp. 875—876.

² P. P. Panaitescu, *L'influence de l'œuvre de Pierre Mogila, archevêque de Kiev, dans les Principautés Roumaines*, extrait des „*Mélanges des l'École Roumaine en France*“, V, 1926, Paris, pp. 38—40.

³ Șt. Bărsănescu, *Essais et ébauches d'académies, dans les Pays Roumaines*, în „*Noesis — Travaux du Comité Roumain d'Histoire et de Philosophie des Sciences*“, Tome I, E.A., 1973, pp. 104—112.

cărți din toate regiunile ortodoxe: din lumea rusească, Athos, precum și din Apus⁴.

Sedintele cercului se ținea de obicei la Mitropolia din Tîrgoviște — în casele mitropolitului Ștefan. Este posibil ca unele să fi avut loc și la Curtea Domnească — în apartamentele lui Udriște Năsturel, cumnatul voievodului, cu un rol preponderent între acești oameni de cultură⁵ — sau în casele Cantacuzinilor — primul sediu al Școlii greco-latine — pe care le-am identificat cu un alt prilej, la ambele avînd la dispoziție, de asemenea, importante biblioteci⁶.

În studierea începutului de viață academică din Țara Românească, am cercetat toate relațiile documentare, cuprinzînd într-un fel sau altul personalitățile culturale care s-au aflat ori au trecut prin Tîrgoviște în vremea lui Matei Basarab și cu care, desigur, membrii cercului amintit de Suhanov au stabilit contacte, atrăgîndu-i la colocviile lor. Avem în vedere pe: tipografi — participanți la dezbaterile academice ale timpului, știind că, de exemplu, Neakademia din Veneția în care a activat și Erasmus s-a format în jurul tipografiei lui Aldus Manutius, devenită centru de erudiție⁷; pe cronicarii, medicii, arhitecții, artiștii Curții; pe ambasadorii și negustorii menționați în documente, ca și pe călătorii care au stat mai mulți ani în Țara Românească. Unii dintre aceștia — personalități proeminente „*au ajutat la răspîndirea și asimilarea valorilor umaniste mai ales la curțile domnești (ca și în Occident) unde știința de carte latină și elinească mai cu seamă înfloreau între diecii de cancelarie și boierii cu dorință de învățatură*”⁸. Printre cei care au fost prezenți la Tîrgoviște — reședința voievodală a lui Matei Basarab între anii 1640—1654, amintim pe: Ioan Nemeș de Hidvég — nobil și diplomat ardelean, căpitan de Trei

⁴ P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 40; N. Iorga, *Istoria învățămîntului românesc*, E.D.P., 1971, pp. 14—15.

⁵ P. P. Panaitescu, *loc. cit.*

⁶ Eugen Frucher, Gabriel Mihăescu, *Semnificația unei aniversări și adevăratele începuturi ale studierii logicii în România*, în „Acta Valachica”; Tîrgoviște, 1972, pp. 305—308; idem, *Localul primei biblioteci a Cantacuzinilor munteni*, în „Revista bibliotecilor”, nr. 2, februarie 1973, pp. 106—108.

⁷ A. Oțetea, *Renașterea și Reforma*, E. Șt., 1968, p. 224; Cornelia Comorovski, *Literatura umanismului și Renașterii*, vol. I, Ed. Albatros, 1972, p. XX; Al. Duțu, *Sinteză și originalitate în cultura română (1650—1848)*, E.E.R., 1972, pp. 58—64.

⁸ Zoe Dumitrescu-Buşulenga, *Renașterea, umanismul și dialogul artelor*, Ed. Albatros, 1971, p. 85; v. și George Lăzărescu și Nicolae Stoicescu, *Țările Române și Italia pînă la 1600*, Ed. Științifică, 1972, pass.

Scaune și comite de Tirnava; *Achacy Taszycki* — nobil polonez arianist, stabilit la Cluj, secretar al lui Wojciech Miąskowski; *Petru Parčević* — nobil bulgaro-bosniac, doctor în teologie, misionar catolic în Secuime, sprijinindu-se pe observanții din Ciuc împotriva conventualilor italieni și a iezuiților polonezi, secretar al vicarului apostolic Marco Bandini; *Bonaventura din Campofranco* — minorit conventual italian, provincial al Transilvaniei și prefect apostolic peste misionarii din Moldova și Țara Românească, avîndu-și reședința la Tirgoviște; *Francesco Maria Spera din Narni* — franciscan conventual italian misionar în Transilvania, devenit prefect al misiunilor din Țara Românească și Moldova și provincial al Transilvaniei, cu reședința la Viena⁹.

Cercul academic tirgoviștean a reușit să polarizeze interesul lumii intelectuale din cele trei țări române. Strînsele legături ale cărturarilor de la Tirgoviște cu Moldova lui Vasile Lupu și cu orașele Transilvaniei, atestate și în secolele precedente, demonstrează încă o dată unitatea fenomenului cultural românesc.

La colegiul academic din Tirgoviște s-au format cîțiva mari cărturari *laici* umaniști, care apelau nu atît la autoritatea biblică, cît mai ales la cea a antichității clasice deși, în acea vreme, prelegerile și disputele din universitățile europene erau folosite în special pentru instruirea prelaților, clerul deținînd de regulă monopolul profesiunilor intelectuale.

Este cunoscut că, în evul mediu, știința s-a limitat în cea mai mare parte la studiul cărților și la dispute în sprijinul teologiei, fapt remarcat de John Bernal¹⁰. Totuși, într-un cerc în care activau erudiții Udriște Năsturel și Pantelimon Ligaridis, discuțiile nu se putea limita numai la teme teologico-politice, ci abordau și problemele filozofico-științifice sau literar-artistice care-i frămîntau.

Epoca în care trăiau acești învățați era cuprinsă, la noi, din punct de vedere al similitunilor spirituale, între evul mediu și Renaștere, fiind influențați deopotrivă de ideile neobizantine, de cele ale Renașterii, Reformei și ale Contrareformei. Umanismul și gîndirea liberă a unora dintre ei arată străduința Evului Mediu întîrziat din Răsărit de a se emancipa de tradiția scolastică dogmatică. Caracterul particular al vieții feudale românești constă în aceea

⁹ *Călători străini despre țările române*, V, E. Șt., 1973, pass.

¹⁰ J. D. Bernal, *Știința în istoria societății*, E.P., 1964, pp. 218—250.

că. întârzierea sa față de Occident nu s-a repercutat în totalitate și asupra culturii. În consecință, ținând seama de relativa independență a fenomenului spiritual față de viața materială, nu se poate califica drept exclusiv *medievală* cultura întregii epoci *feudale* din Țările Române.

Jacques Roger, în „Istoria generală a științei“, ca și Ernest Renan, Fred Bérance și Élie Faure, admit că însăși Renașterea apuseană datorează mult Evului Mediu pe care-l disprețuia și, în primul rînd, arsenalul său intelectual¹¹. Secolul al XVII-lea a însemnat chiar în Occident „o întoarcere la tradiție... Gîndirea liberă a devenit din nou suspectă“, persistînd unele forme de gîndire scolastică¹².

Se păstra astfel tradiția Academiei lui Platon, Liceului lui Aristotel, Muzeului din Alexandria, universităților musulmane și creștine medievale și în special a primelor forme academice: Academia Caesaraea Vindobonnensis, Academia Rostockiensis și cea carolinagiană, iar mai tîrziu Academia neoplatonică din Florența a lui Marsilio Ficino (1454—1492), Neakademia din Veneția (1493—1515), Academia din Roma (1460), Accademia Fiorentina (1541), Accademia del Disegno (1563) și cea din Napoli. Era deci firesc că schimbările de vederi din grupările cvasiacademice continuau să mai îmbrace uneori și la noi aceeași haină scolastică a disputelor teologice chiar în prima jumătate a secolului al XVII-lea.

Apariția unor societăți științifice particulare era la început și în Italia — Accademia dei Lincei (1603—1630), Franța — grupurile Dupuy și Marsenne, apoi Academia Parisiensis (1635—1636) — și Anglia — cercurile din Cambridge, Oxford (1646) și Londra. Academii oficiale, care vor considera „necesară conformarea generală a ideilor față de dogmele bisericești și evitarea oricăror probleme controversate în politică și religie“, s-au constituit mai tîrziu decît cercul din Țirgoviște: Societatea Regală din Londra (1660—1662), Academia de Inscripții și Litere Frumoase din Franța (1663), Academia Regală de Științe din Franța (1666) și Academia din Berlin

¹¹ R. Taton, *op. cit.*, p. 14; Ernest Renan, apud C. Comorovski, *op. cit.*, vol. III, p. 299; Fred Bérance, *Renașterea italiană*, vol. II, Ed. Meridiane, 1969, pp. 2, 10, 20; Élie Faure, *Istoria artei. Artă medievală*, II, Ed. Meridiane, 1970, pp. 13—14, 294, 339, 341—342.

¹² Andrei Oțetea, *Renașterea*, E. Șt., 1964, p. 331; idem, *Renașterea și Reforma*, p. 244.

— Societas Scientiarum (1700). Grupări academice neoficiale mai apăreau chiar în Apus și după jumătatea secolului al XVII-lea: Academia Leopoldină din Halle (1652) și Accademia del Cimento (Florența, 1657—1667)¹³.

Intrunirile cercului țirgoviștean, ca și precursorile academiilor din Italia, Anglia, Franța și Germania, aveau caracterul unor reuniuni neoficiale ale unor prieteni care se interesau de filozofie și cultură, mulțumindu-se să se întâlnească, să discute, să-și arate unul altuia opiniile asupra unor probleme elevate, fie ele „teologice și politice, care preocupau pe cei mai mulți dintre intelectualii de atunci”¹⁴.

Participarea unor cărturari laici, patronarea discuțiilor de cumnatul voievodului, întâlnirea la Țirgoviște a unor prelați de diferite orientări teologice, fără ca vreuna din ele să fie impusă, ne conduc la concluzia că dezbaterile cercului erau libere de orice dogmă, iar nu sinodale. Ele luau forma unor schimburi intelectuale, a unei activități teoretice colective, la care participau nu numai specialiști în erudiția biblică, ca la academiile medievale din Apus, ci și filologi și oameni de litere care cultivau „cu mai mult zel erudiția clasică (latină și greacă)”¹⁵. Cercurile liber constituite, prin care umaniștii își apărau și își răspindeau concepțiile, răspundea nevoii culturii de a se cristaliza nu numai în universități ci și în academii, constată cu temei Andrei Oțetea¹⁶. De altfel, pentru epoca la care ne referim, ca și pentru evul mediu european, nu se poate vorbi de o separație netă între formele academice de învățămînt și cele academice ale unor cercuri de dispute, putînd presupune în același timp că și unele prelegeri la școlile înalte din Țirgoviște au fost ținute de cărturarii iluștri care frecventau cercul academic. Cu toate acestea, chiar dacă considerăm școlile de nivel înalt din secolul XVI și de la începutul secolului XVII — de la Hirlău, Cotnari, Cluj, Alba Iulia, Țirgu Mureș (Colegiul și Schola particula din 1557). Brașov, Bistrița, Sibiu, Oradea — drept forme academice de învățămînt, existența lor nu era încă dublată de cercuri academice de dispute.

¹³ R. Taton, *op. cit.*, pp. 205—209; J. D. Bernal, *op. cit.*, pp. 314—318; Șt. Bărsănescu, *op. cit.*, pp. 102—103.

¹⁴ J. D. Bernal, *Idem*, pp. 315, 318.

¹⁵ Șt. Bărsănescu, *op. cit.*, p. 111.

¹⁶ A. Oțetea, *Renășterea*, p. 281.

Analiza locului acestui cerc în istoria culturii românești nu se oprește numai la antecedentele și activitatea sa, ci putem evidenția continuitatea lui, îndeosebi în epoca de afirmare culturală românească patronată de Constantin Brîncoveanu, pentru care este deschizător de drum. Academia de la Sf. Sava din 1694 a reprezentat creația foștilor elevi ai Școlii greco-latine de la Tîrgoviște, unii dintre membrii cercului academic fiind întilniți mai târziu în cadrul Academiei domnești sau al altor instituții brîncovenești. Și în această epocă înfloritoare Tîrgoviștea continuă să aibă o contribuție culturală importantă, cu rezonanțe notabile în întreaga lume sud-est europeană.

Sfîrșitul domniei lui Matei Basarab nu înseamnă și încheierea „epocii lui Matei Basarab”¹⁷. Menținerea la Tîrgoviște a Mitropoliei Țării Românești pînă în anii 1668—1671 și activitatea mitropolitului Ștefan I în Tîrgoviște pînă la moartea sa (1668) au făcut posibilă continuarea întrunirilor intelectuale ale cărturarilor cercului academic tîrgoviștean pînă la sfîrșitul deceniului al șaptelea. Activitatea ulterioară a unora dintre membrii cercului atestă rolul său în cristalizarea și continuitatea sintezei culturale reprezentate de fenomenul „Bizanț după Bizanț”.

Datorită preocupărilor cu caracter mai înalt, academic, de nivel european, a Cercului de cărturari din Tîrgoviște, este întemeiată adăugarea sa la societățile din Tirgu Mureș (1791—1806), Sibiu, Brașov, Lugoj, București, Iași, Cluj, Oradea, Satu Mare ș.a., care — deși profilate pe domenii mai mult sau mai puțin limitate, de cele mai multe ori istorico-filozofice — sînt deja considerate precursori ale Academiei Române¹⁸. Prin această reconsiderare se poate vorbi astfel de o continuitate a vieții academice românești începînd din sec. XVII-lea, secol „care înseamnă sfîrșitul slavonismului”, în cultura românească, dispariția culturii slavo-bizantine „în formele ei pure”¹⁹.

¹⁷ Al. Efremov, *Icoane de la mijlocul secolului al XVII-lea din biserica Stelea — Tîrgoviște*, în „Buletinul monumentelor istorice”, nr. 1/1973, p. 53; Idem, *Primul peisaj de concepție occidentală în pictura de icoane din Țara Românească*, în „Revista muzeelor și monumentelor”, seria Monumente istorice și de artă, 1/1974, p. 74.

¹⁸ *Academia Republicii Socialiste România*, București, 1966, p. 9—13; „Noesis.” (studiile sembrate de Ștefan Bărsănescu, Emil Pop, Al. Dima, Adina-Arsenescu, Iosif Spielman).

¹⁹ P. P. Panaitescu, *Contribuții la istoria culturii românești*, Ed. Minerva, 1971, pp. 43—44.

ÉRUDITS TRANSYLVANIENS PARTICIPANTS AUX SÉANCES DU CERCLE ACADÉMIQUE DE TÎRGOVIȘTE À LA MOITIÉ DU XVII-e SIÈCLE

Résumé

Dans le climat culturel, créé par Mathieu Basarab, poussa le germe de vie académique, de niveau européen, sous la forme du cercle d'érudits de diverse nationalités, rencontré à Tîrgoviște par le diplomate russe Arsenij Suhanov en 1650.

Le peu de renseignements qu'on possède mentionnent comme participants aux débats les suivants: le métropolite Étienne, Mélétiôs Syrigos, Gabriel Blassios, Paisios Ligaridès, de nombreux théologiens ruthènes, parmi lesquels l'ancien archevêque de Kïev, les maîtres ukrainiens Grégoire (Rojadovski) et probablement Théodore (Le Russe), Arsenij Suhanov et Udriște Năsturel. Parmi les participants possibles non mentionnés dans le note de Suhanov de 1650, mais qui se trouvaient à Tîrgoviște, il y a aussi le Métropolite de la Moldavie Varlaam, le patriarche Paisios de Jérusalem et celui de Constantinople, Dionysos Comnen, les maîtres de l'École slavo-roumaine — Daniil et Staicu, — les moines russes Barthélemy et Dosité, Iona Malenkoi, Mihail, Ignatie Petritsis, le patriarche Macarie d'Antiochie, les voyageurs Paul d'Alep et P. B. Bakšić, Raphael Levaković, Marco Bandini, les diplomates polonais Wojciech Miąskowski, Jean Starzawsky et le prieur Jean de Gomionitsa. À côté d'eux se trouvaient des transylvaniens comme: Jean Nemes de Hidvég — noble et diplomate, capitain du dép. de Trei Scaune et comte du dép. de Tîrnava; Achacy Taszycky — noble polonais, établi à Cluj, le secrétaire de Wojciech Miąskowski; Pierre Parcević — noble bulgaro-bosniaque, missionnaire catholique dans la région de Secuime, secrétaire du vicaire apostolique Marco Bandini; Bonaventura di Campofranco, préfet apostolique des missions de la Moldavie et de la Valachie, ayant la résidence à Tîrgoviște; Francesco Maria Spera di Narni, missionnaire en Transylvanie, préfet des missions de la Valachie et de la Moldavie.

Le fait que ce cercle semblait à Suhanov un peu trop épris de subtilités atteste le niveau philosophique élevé des débats de ses membres, „infatués de leur science“. Les séances du cercle de Tirgoviște, presque contemporain aux premières académies d'Occident, ainsi que celles d'Italie, de France, d'Angleterre et d'Allemagne, avaient un caractère de réunions non-officielles de quelques intellectuels qui s'intéressaient à la philosophie et à la culture et qui se contentaient de s'assembler, de discuter et de partager leurs opinions sur des problèmes élevés; théologiques, politiques, philosophiques, scientifiques, littéraires ou artistiques qui les intéressaient, tous ayant des préoccupations majeurs dans ces domaines.

Le cercle académique de Tirgoviște a réussi à polariser l'intérêt du monde intellectuel de toutes les provinces roumaines. Les rapports étroits des érudits de Tirgoviște avec la Moldavie du prince Basil Lupu et avec les villes de la Transylvanie, attestés aussi dans les siècles précédents, démontrent une fois de plus l'unité du phénomène culturel roumain.

OLARI DIN ȚIRGU MUREȘ ȘI PRODUSELE LOR ÎN LUMINA CERCETĂRII MATERIALULUI REZULTAT DIN SĂPĂTURI

ANDREI ZRINYI

În a sa vastă lucrare privind meșteșugurile Transilvaniei¹ acad. Ștefan Pascu trece în revistă începuturile olăritului țărănesc, documentat din sec. al XIII-lea, apoi, în cadrul dezvoltării meșteșugului, desprinderea olarilor orașeni din rîndul celor de la țară². Olarii din orașele transilvănene se organizează în bresle: este cunoscut faptul că olarii din Sibiu și Sighișoara erau organizați deja în 1376 în „lutifigulorum fraternitas“ — breasla olarilor³.

În documente nu apar decît relativ tîrziu mențiunile privind olarii⁴. Este oarecum semnificativ faptul că, de exemplu, în 1600 existau la Țirgu Mureș, într-un oraș de mărime mijlocie, cca 140 meșteșugari breslași, nu se specifică însă componența lor după ocupație⁵. Cea mai veche înșirare păstrată a breslelor Țirgumureșene este cunoscută din anul 1657⁶, fiind amintiți 12 olari. Într-o glosă de pe un document al breslei olarilor din 1 aprilie 1888 se

¹ Ștefan Pascu, *Meșteșugurile din Transilvania pînă în secolul al XVI-lea*, București, 1954, p. 24.

² *Ibidem*, p. 56.

³ *Ibidem*, p. 69; unii autori (Traian Popa, *Monografia orașului Țirgu Mureș*, Țirgu Mureș, 1932, p. 305; Lajos Szádeczky, *A czéhek történetéről Magyarországon* (Despre istoria breslelor în Ungaria), Budapesta, 1889, p. 7) consideră că această organizare se datorează meseriașilor sași colonizați aici, aducînd cu sine germentii acestei organizații.

⁴ *Documente privind istoria României*, sec. XI—XIII, Seria C, Transilvania, vol. I, pp. 5, 24, 68, 373.

⁵ Șt. Pascu, op. cit., p. 249; cf. Petelei István, *A marosvásárhelyi czéhek házi szokásairól* (Despre obiceiurile de casă ale breslelor Țirgumureșene), în *Századok* (Secole), 1878, p. 95.

⁶ *Nomina Caeharum in Civitate Marosvasarhely residentiu[m] tempore iudicatus Pruden[t]i et Circumspecti V[ir]i D[omi]ni Francisci Kovats, & Juratoru[m] Cici. & Regnante Ill[ust]ris[sim]o ac Celsiss[im]o Principe D. D. n[ost]ro Clementiss[im]o Georgio Rakoczj. Regestata per manus Petrj Horuat Desi. (In anno 1657 23 Febr[uarii]);* Arhivele Statului, Țirgu Mureș, Acta Politica 273 i. 2.

amintește că primele documente ale lor sînt păstrate din anul 1552⁷ din care fapt — existența relativ timpurie a breslei — rezultă numărul mare al olarilor de aici.

Literatura mai amintește că olarii din Tîrgu Mureș, ca și tăbăcarii de altfel, ar fi preluat în 1616 statutele breslei din Odorhei⁸. Afirmația se referă, evident, numai la preluarea statutului, din moment ce există, după cum vom vedea, mărturii certe privind existența unei activități anterioare acestei date. Documentele vorbesc de altfel în contradictoriu: am mai amintit mai sus data de 1552, acum 1616; într-un alt document se fac referiri la întrunirea breslei olarilor din anul 1612, cînd s-a decis redactarea statutelor⁹. Sigiliul breslei, azi inexistent, datează din anul 1592¹⁰.

Pînă azi patru autori s-au ocupat mai îndeaproape de breasla olarilor din Tîrgu Mureș¹¹; trei dintre ei ocupîndu-se doar de generalități și obiceiuri, cu nostalgia caracteristică istoriografiei burgheze, doar lucrarea lui Ō. Balogh s-a străduit să adune lexicul meșteșugului; autorul dă o descriere mai amplă a fazelor de producție, respectiv a operațiilor de desfacere. Niciunul însă dintre acești autori nu s-a ocupat de produsele specifice ale olarilor din urbea de pe Mureș.

Credem că nu e lipsită de interes prezentarea unor produse de olar descoperite, respectiv depistate în colecții tîrgumureșene. Nu formează obiectul investigațiilor noastre ceramica populară din această zonă, păstrătoare de tradiții, tehnici și sisteme decorative seculare¹². Ne vom ocupa de produsele olarilor din Tîrgu Mureș cu scopul de a identifica și, în măsura posibilităților, a data anumite forme, deși este greu a face o prezentare pe secole, cronologia în unele cazuri fiind arbitrară¹³. Vom încerca totuși să le datăm, în unele cazuri folosind ca bază de pornire elemente similare, respectiv tehnici analoage, în lipsa unor date exprimate cifric. În cadrul

⁷ Biblioteca documentară Teleki-Bolyai, fondul documentar al breslei olarilor, f.n., protocoale, vol. II.

⁸ Blás István, *A marosvásárhelyi céhek történetéből* (Din istoria breslelor tîrgumureșene), Tîrgu Mureș, 1902, p. 30; cf. Szádeczky, op. cit., p. 145.

⁹ Siklóssy László, *Kétszáz év egy erdélyi céh múltjából* (Două sute de ani din istoria unei bresle din Transilvania), în *Páosztörtézet*, Cluj, XI (1925), nr. 22, p. 469.

¹⁰ Balogh Ōdön, *A marosvásárhelyi fazekasmesterség* (Meșteșugul olăritului din Tîrgu Mureș).

¹¹ Petelei, Biás, Siklóssy, Balogh: *operele citate*.

¹² Barbu Slătineanu, *Ceramica feudală românească*, București, 1958, p. 8.

¹³ *Ibidem*, p. 6.

prezentării pieselor ne vom strădui să dăm și anumite aprecieri, firește, limitate, privind valoarea documentară a pieselor.

Prezentarea pieselor, înșirate în ordine cronologică, o începem cu o suită de cahle provenite din săpăturile Muzeului județean Mureș, efectuate în 1960 pe teritoriul cetății (caseta A, — 0,80—1,00 m adâncime). Pentru a înțelege faptul dezvelirii unei cantități atât de însemnate de cahle, trebuie să ne amintim de anumite circumstanțe istorice: cunoaștem faptul că cetățenii mai înstăriți din Țirgu Mureș aveau case pe teritoriul cetății, case rinduite de-a lungul a două străzi¹⁴, stabilirea cetățenilor fiind reglementată de legile orașului votate cu începere din 1604¹⁵. Cunoaștem de asemenea faptul că armata austriacă, după preluarea cetății, a efectuat aici mari transformări: locatarii au fost evacuați, străzile fiind sortite pieirii, iar casele demolării¹⁶. Presupunem că din aceste demolări provin cahlele noastre, molozul fiind întrebuințat, probabil, la nivelarea curții interioare a cetății, mai ales a zonei cimitirului care era amplasat la sud de nava bisericii, cimitir dezvelit, în parte, prin săpăturile noastre din 1960.

Două fragmente de cahle nesmălțuite, cu bordura înclinată în 45°, neavînd în spate urmele sistemului de fixare¹⁷. Ele constituie marginea cimpului destinat decorului, prezentînd inscripția scrisă în relief „1599 F. I.“, rinduite pe grupuri suprapuse de cîte două semne (Pl. XLVIII/1).

Cahlele erau realizate cu ajutorul unor tipare săpate în lemn¹⁸. Pledează pentru aceasta forma cifrelor și literelor, ele păstrînd profilul dălții.

Cît privește inițialele „F. I.“, în cea mai veche conscripție a meșterilor breslași (1657)¹⁹, în fruntea breslei olarilor figurează un oarecare Fazakas Imre. Nu este exclus ca acest maistru (poate stărostele breslei) să fi confecționat tiparul, eventual ca piesă de examen, în 1599; nu este exclusă însă nici posibilitatea să fie vorba de un alt Fazakas Imre (sau István?), deși cunoaștem faptul că la 7 februarie 1603 doar doi olari cu numele de Fazakas, și anume

¹⁴ Fodor István, *Krónikás Füzetek* (Caiete de cronicar), seria I, nr. 9—10, Țirgu Mureș, f.a. (1933), pp. 19—20.

¹⁵ Leges seu decreta oppidi... Arhivele Statului, Țirgu Mureș, MS 109.

¹⁶ Fodor, op. cit., p. 20.

¹⁷ În colecțiile Muzeului județean Mureș, provenite din săpăturile efectuate din 1960 pe teritoriul cetății (caseta A, — 0,80—1,00 m).

¹⁸ Cf. Barbu Slătineanu, op. cit., p. 160.

¹⁹ V. nota nr. 6.

Balázs și Mátyás, depun jurământul de credință în mîinile lui Basta²⁰. În acest caz Fazakas Imre, citat mai sus, ar fi fost fiul unuia dintre cei doi olari amintiți în 1603.

O observație de ordin tehnic: suprafața fragmentului mai mic păstrează urme de angobă de culoare roz²¹.

Cahle de dimensiuni reduse, nesmălțuite, cu bordura înclinată în 45°, cu urmele elementelor de fixare pe verso²².

În centrul compoziției din cîmpul decorativ stă o vază de flori cu talpa ca la cupe, împodobită cu o fundă ce atîrnă în dreapta și în stînga. Decorul vazei este reliefat, constă din pastile rotunde și ovale, dispune în rînduri orizontale. După un gît relativ strîns urmează o buză evazată. Vaza are două toarte în formă de volute, supraînălțate. În vază sînt amplasate trei lalele de mărimi diferite. Observăm că aceste flori sînt realizate mai stîngaci decît vaza.

Vaza este încadrată într-o ramă simplă, scoasă în relief, după care urmează bordura netedă pe care se află două inscripții: în partea de jos a bordurii data de „1600“, iar pe bordura din dreapta „MF“. Menționăm că data este inversată din cauză că în tipar a fost dăltuită în poziție normală. De aici deducem că și inițialele trebuie inversate (pentru acest lucru pledează și faptul că ele au o înclinație spre stînga, cea ce înseamnă, pe tipar, o înclinație normală a literelor spre dreapta); corect ar fi „FM“. (pl. XLIX, fig. 1).

În baza documentului citat din 1603²³ presupunem că numele olarului poate fi Fazakas Mátyás.

Cîteva observații de ordin tehnic: presarea în formă a pieselor s-a efectuat cu intercalarea unor bucăți de pînză, amprentele texturii fiind păstrate pe verso²⁴.

Cahle de dimensiuni reduse, nesmălțuite, cu bordura înclinată într-un unghi de 45°²⁵. În centrul compoziției din cîmpul decorativ stă o vază de flori în formă de crater, cu decor în relief.

²⁰ Székely Oklevéltár (Repertoriul documentelor secuiești, în următoarele SzOL), vol. V, pp. 244—246.

²¹ Dimensiunile rezultă din ilustrație, indicăm doar grosimea pieselor: 7 mm, respectiv grosimea bordurii: 10 mm.

²² V. nota nr. 17.

²³ SzOL V, pp. 244—246.

²⁴ Dimensiuni: înălțime 260 mm, lățime 170 mm, adîncimea 30 mm, grosimea materialului 7 mm.

²⁵ V. nota nr. 17; dimensiuni: î. 290 mm, l. 187 mm, a. 40 mm, gr. 7 mm.

Din buza vasului pornesc două vrejuri de viță de vie care se încrucișează de două ori în jurul unui araci care poartă în vîrf un decor asemănător unei frunze de stejar. Din cele două vrejuri se ramifică în stînga și în dreapta alte cîte două, în total patru ramificații, purtînd cîte un ciorchine de struguri. La capetele celor două vrejuri principale se află cîte o foaie trilobată de viță de vie. În partea superioară a vrejurilor sînt suprapuse două frunze în formă de lălea.

Lîngă talpa vazei, compartimentată în grupuri de cîte două cifre, se află datarea „1619”. Menționăm că data de „19” a fost săpată în negativ „în oglindă”. Formele șterse ale decorului ne îndeamnă să presupunem că tiparul a fost executat eventual în greșie care în cadrul uzurii s-a tocit²⁵ (pl. L).

Cahlă nesmălțuită, cu bordura înclinată în 45°, avînd pe verso și sistemul (ancadramentul) de fixare în sobă.

Observăm asemănarea compoziției cu cahalele avînd datarea de 1619, unele deosebiri se constată totuși. Astfel, craterul are aici două toarte care leagă talpa vasului cu corpul lui. Araciul este terminat în frunză de viță de vie. Lipsește din compoziție datarea. În baza similitudinilor în compoziție și în execuție credem că ar fi fost făcută de acelaș olar ca și piesele din 1619, deci în prima jumătate a sec. al XVII-lea²⁶.

Fragment de cahlă, colțul din dreapta, sus, neavînd pe verso urmele sistemului de fixare²⁷. După bordura îngustă și netedă se poate observa partea de sus a unei decorații florale: o lălea stilizată, cu petala din mijloc lanceolată; o lălea dublă, centrul triplei ramificări simbolizînd, probabil, staminele. Cîmpul ornamental este delimitat de o lizenă îngustă (pl. LI, fig. a).

Accentuăm că suprafața fragmentului poartă urme de angobă de culoare roz. În baza acestei angobe, cît și luînd în considerare stilul decorației, identitatea pastei, piesa o datăm, de asemenea, în prima jumătate a sec. al XVII-lea.

Două fragmente de cahle figurale, nesmălțuite.²⁸ Primul fragment reprezintă crupa unui cal și partea inferioară a unui călăreț. Calul este angajat în mișcare, iar călărețul, probabil, într-o poziție

²⁶ V. nota nr. 17; dimensiuni: i. 280 mm, l. 195 mm, a. 35 mm, gr. 6 mm (respectiv 9 mm la elementele de fixare), bordura lată de 40 mm la care se mai adaugă „rama” de 10 mm.

²⁷ V. nota nr. 17; dimensiunile nu pot fi stabilite.

²⁸ V. nota nr. 17.

de „paradă“, cu mîna dreaptă la șold și cu piciorul drept ținut țeapăn²⁹ (pl. XLVIII, fig. 2 b).

Cel de-al doilea fragment reprezintă marginea din stînga, zona din mijloc, a unei cahle cu bordura canelată, înclinată aproape în 90° (pl. XLVIII, fig. 2 a).

Din ornamentația piesei se observă capul, pieptul și piciorul drept din față al unui cal angajat în pas.

Coama calului e pieptănată, căpăstrul este împodobit cu un surguciu, striția de pe dirlog imită niște aplice fixate de el; este redată și o rozetă ce atîrnă cam pe la mijlocul lungimii dirlogului; această atîrnare ar putea semnala un pas domol. Martingala (pieptar, presin) este împodobită cu tăieturi triunghiulare la margine. Se mai observă și un colț dintr-o pătură împodobită ce se obișnuiește să se pună sub șă.

Fragmentul poartă pe verso rămășițe din rama de fixare precum și un buton avînd același scop. Se mai observă amprenta unor pînzeturi³⁰.

Subliniem în mod special măiestria realizării figurilor, expresie a unui talent de modelator și a unui spirit dezvoltat de observație.

Luînd în considerare starea neșmălțuită a pieselor, credem că ele datează din prima jumătate a sec. al XVII-lea.

*Două fragmente de cahle nesmălțuite*³¹. Primul constituie o parte din zona centrală a unei cahle cu bordură puțin proeminentă, neavînd pe verso nici o urmă a sistemului de fixare (pl. LII, fig. 1).

Cîmpul ornamental este împodobit cu o plasă, motiv foarte frecvent la cahlele populare chiar și în sec. al XIX-lea. În cîmpul dintre lizene ce formează plasa se deslușește net textura lemnului în care a fost săpat tiparul³².

Al doilea fragment reprezintă jumătatea (?) unei plăci întrebuințate la coronamentul sobelor de teracotă (pl. LII, fig. 2). Forma paralelipipedică este alungită orizontal. Ornamentația constă din șase colonete care susțin forme de inimi inversate. Cîmpul dintre inimi este umplut cu triunghiuri avînd laturile arcuite. O canelură orizontală desparte acest registru de cel de sus, alcătuit din două

²⁹ Poate fi măsurată doar grosimea materialului: 6 mm.

³⁰ Grosimea materialului ars la roșu este de 7 mm.

³¹ V. nota nr. 17.

³² Lățimea cahlei: 230 mm, grosimea materialului ars la roșu 8—9 mm.

șiruri de alveole ovale, în poziție verticală. Materialul grosolan și neuniform ars în zona colonetelor se îngroașă, formînd o talpă.

În baza ornamentației simple și a execuției mai puțin îngrijite, presupunem că este vorba de produsul vreunui olar de la țară; luînd în considerare contextul de descoperire, ambele fragmente le datăm în prima jumătate (?) a secolului al XVII-lea³³.

Plăci de „teracotă“ fragmentare, nesmălțuite, reconstituite în baza confruntării tuturor fragmentelor (pl. LIII).

Subliniem de la bun început că nu este vorba de cahle întrebuițate la sobe, ci de plăci ornamentale utilizate la decorarea interioarelor (poate și a exterioarelor?) de clădiri. Studiind această problemă, János Herepei stabilește³⁴ că în cercurile nobilimii din Transilvania în sec. XVII era un obicei utilizarea plăcilor de faianță, din import, pentru decorarea — împodobirea interioarelor. Același lucru trebuie să admitem și în privința cetățenilor mai înstăriți de la orașe care încearcă imitarea vieții feudalilor sub toate aspectele ei, limitîndu-se însă la întrebuițarea produselor indigene. În unele cazuri acest lucru este evident și la unii nobili mai puțin înstăriți: în cadrul săpăturilor noastre de la Brîncoveni (1973, sec. XVI, — 0,20—0,40 m) au apărut plăci trapezoidale cu un motiv vegetal de tip „infiniț“ care a făcut posibilă întrebuițarea lor în cadrul frizelor din interioare³⁵.

În ce privește decorul acestor plăci, putem prezenta o adevărată compoziție a maestrului olar din prima jumătate a sec. al XVII-lea:

Între cîte două caneluri verticale se află cîmpul ornamental, avînd în centru imaginea unui animal mitologic (probabil grifon, cu corpul de leu și cu aripi), înconjurat de o coroană de raze frînte. Cîmpul dintre animal și coroană este umplut cu lalele schematizate. Dedesubtul și deasupra cîmpului central sînt amplasate cîte patru rozete: două mici și două mari, avînd cîte patru petale cordiforme, fiind legate în pereche de cîte o volută. Atît volutele cît și rozetele sînt dispuse simetric. Zonele rămase liber sînt umplute cu lalele schematizate, nălăsînd nici un spațiu liber.

³³ Dimensiuni: î. 132 mm, l. 243 mm, gr. 14—25 mm.

³⁴ Herepei János, *A bokályos ház* (Casa decorată cu ceramică), în *Kelemen Lajos Emlékkönyv* (Omagiu lui Kelemen Lajos), Cluj-București, 1957, pp. 326—333.

³⁵ A. Zrinyi, *Vestigii ale feudalismului la Brîncoveni*, în *Steaua roșie*, Țirgu Mureș, XXVI (1974), nr. 272, p. 3.

Tiparul, presupunem, a fost realizat din lemn, fapt ce ar rezulta din cavitățile îndrăznețe și colțuroase ale plăcilor³⁶, iar faptul că ele sînt nesmălțuite, precum și stilul oarecum gotizant, ne-ar sugera datarea pentru sfîrșitul sec. XVI — începutul sec. al XVII-lea³⁷, în nici un caz nedepășind însă jumătatea sec. al XVII-lea³⁸.

Cahle smălțuite, cu elemente de fixare (ancadrament) pe verso și cu o bordură foarte îngustă, înclinată în unghi de 25°³⁹.

În cîmpul central, aidoma pieselor prezentate pînă în prezent, stă o vază de flori, cu talpa foarte îngustă, corpul bitronconic, două toarte în formă de S, buza evazată realizată oarecum naturalizant. Din buză pornește un buchet format din flori ce nu pot fi determinate, respectiv lalele. Vaza este mărginită de cîte un stilp care se termină în capete cordiforme (pl. LIV. fig. 1).

Între toarte și corpul vasului se află anumite inițiale: în dreapta un I și un F, inversate („F.I.“), iar în stînga un „A“.

Întreaga compoziție dă impresia că ea ar fi fost realizată prin reutilizarea unei compoziții mai vechi, tăindu-i-se talpa și capătul de sus. Forma, presupunem, ar fi fost realizată în acest caz din lut ars.

Nu ne-a reușit identificarea olarului, lipsindu-ne datele pentru cea de-a doua jumătate a sec. al XVII-lea.

Formele șterse ale decorației se datorează și smălțului destul de gros, de culoare verde și netransparent⁴⁰. O observație de ordin tehnic: la presare au fost întrebuințate bucăți de textile⁴¹.

Cahle nesmălțuite și smălțuite, avînd elemente de fixare pe verso⁴². Cîmpul decorațional prezintă elementele cunoscute deja din prezentarea pieselor anterioare: o vază cu corpul bitronconic și gîtul strîmt din care pornește un buchet constînd din lalele și trefle. În stînga și dreapta vazei se află cîte două spirale suprapuse, deschizăturile lor fiind dispuse invers.

Smălțul de pe singura piesă smălțuită este de culoare verde-albăstruie, netransparent, gros. Compoziția trădează o considerabilă

³⁶ Barbu Slătineanu, *op. cit.*, p. 160, afirmă că în sec. XVII și XVIII se întrebuințau mai ales forme săpate în lemn.

³⁷ Cf. Barbu Slătineanu, *op. cit.*, p. 102.

³⁸ Dimensiuni: î. 460 mm, l. 270 mm, gr. 10 mm.

³⁹ V. nota nr. 17.

⁴⁰ Barbu Slătineanu, *op. cit.*, p. 108.

⁴¹ Dimensiuni: î. 270 mm, l. 168 mm, a. 25 mm, gr. 7 mm.

⁴² V. nota nr. 17.

influență a stilului baroc. Presarea s-a efectuat, la unele piese, prin intercalarea unor pînze (pl. LIV, fig. 2).

Deși fenomenul utilizării smălțului în alternanță la același tip de piese este cunoscut deja din sec. al XVI-lea⁴³, stilul situează piesa noastră în a doua jumătate a sec. al XVII-lea⁴⁴.

Cahle smălțuite foarte înguste, pe verso avînd elemente de fixare⁴⁵. Pieseile au o ornamentică simplă: o vază de flori în formă de potir și un buchet compus din șapte flori (lalele, margarete și boboci de trandafir sau bujor de grădină) (pl. LV, fig. 1).

Subliniem în mod special puternica reliefare a vazei, precum și bordura puternic reliefată, profilată prin patru caneluri.

Smălț de culoare verde închis; unele dintre piese poartă pe verso amprenta pînzelor de presare⁴⁶.

Datarea: a doua jumătate a sec. al XVII-lea.

Fragment de cahle nesmălțuită, cu bordura lată și cîmpul ornamental îngust⁴⁷. Piesa reprezintă aproape un sfert dintr-o cahle, avînd pe verso urmele ramei de fixare și un buton cu același scop.

Bordura puternic reliefată este delimitată de cîmpul central printr-o lizenă îngustă. Din ornamentație se mai poate observa partea de sus a unei vaze de flori cu corpul globular din care pornește un buchet compus din trei lalele duble și triple și opt frunze de lalele (pl. LI, fig. b).

Suprafața cahlei este acoperită cu angobă de culoare roz-gălbui.

Piesa o datăm în a doua jumătate a sec. al XVII-lea.

Cahle nesmălțuită, cu bordura neobișnuit de lată și cu cîmpul central foarte îngust⁴⁸ (pl. LV, fig. 2).

Atît cîmpul central cît și bordura sînt bogat ornamentate. În centrul compoziției se află o vază cu corpul globiform și cu talpă,

⁴³ Menționăm aici că fenomenul nu este necunoscut: încă din sec. al XVI-lea se cunosc atît tipuri smălțuite cît și nesmălțuite; cf. Barbu Slătineanu, *op. cit.*, p. 102.

⁴⁴ Dimensiuni: î. 265—270 mm, l. 190—200 mm, a. 38—42 mm, gr. 7—9 mm.

⁴⁵ V. nota nr. 17.

⁴⁶ Dimensiuni: î. 278 mm, l. 170 mm, a. 33 mm, gr. 7 mm, lățimea bordurii 35 mm.

⁴⁷ V. nota nr. 17. Dimensiunile inițiale nu pot fi stabilite.

⁴⁸ V. nota nr. 17.

din care pornesc două vrejuri buclate în jurul unui araci. Vrejurile, cît și ramificațiile se termină în cîte o floare (lalea sau una neidentificată). Bordura, în zonele din dreapta și din stînga, este ornamentată de asemenea cu vrejuri sinusoidale, purtînd cîte cinci lalele stilizate. Și porțiunea de jos a bordurii este decorată, de asemenea, cu lalele.

Zona cea de sus a bordurii este decorată cu imaginea unui vultur cu două capete, cu aripile întinse. Capetele sînt semnalate doar prin cîte o cruce minusculă. Recunoaștem animalul mitologic din blazonul habsburgilor, respectiv din stema Casei imperiale austriece. Această ornamentică o considerăm data *ante qua non*, respectiv data Diplomei leopoldine — 1691 — care marchează începutul unor înfriuri directe ale culturii austriece, exercitate asupra vieții și obiceiurilor din Transilvania⁴⁹.

Urcior nesmălțuit, transformat în pușculiță. Vasul nr. 1 al tezaurului monetar din Tîrgu Mureș (str. Arany János nr. 12)⁵⁰.

Formă zveltă, cu o singură toartă care leagă corpul urciorului de gulerul din jurul gîtului. Buză ușor evazată, în bună parte lipsește. Gîtul și jumătatea superioară a torții smălțuite cu smălț verde, iar interiorul vasului avînd un smălț brun-verzui. Transformarea în pușculiță s-a efectuat printr-o incizie practică în umărul vasului cu ajutorul unei unelte ascuțite. Pastă aleasă, bine arsă, de culoare roșie (pl. LVI, fig. 1).

Printre monedele ce constituiau tezaurul, ultima emisie este un creițar de argint din 1701. Putem conchide că teaurizarea s-a efectuat între 1701—1711, în perioada tulbure a răscoalei iobagilor români și maghiari conduși de Francisc Rákóczi al II-lea⁵¹. În consecință, încadrarea cronologică a piesei poate fi făcută pentru sfîrșitul sec. al XVII-lea — începutul sec. al XVIII-lea⁵².

Oală mică nesmălțuită cu o singură toartă. Vasul nr. 2 al tezaurului monetar din Tîrgu Mureș⁵⁰.

⁴⁹ Dimensiuni: î. 265 mm, l. 180 mm, a. 40 mm, gr. 10 mm, lățimea bordurii 80 mm.

⁵⁰ În proprietatea Muzeului județean Mureș, nr. inv. 5880/2; cf. E. Chirilă — V. Lazăr — A. Zrínyi — N. Gudea, *Tezaure monetare din județul Mureș*, manuscris.

⁵¹ *Istoria României*, III, București, 1964, pp. 245—247.

⁵² Dimensiuni: î. 376 mm, l. max. 156 mm, Ø buză 18 mm, Ø fund 90 mm.

Formă scundă, cu toarta tip bandă, buza evazată cu o deschidere lată. Pastă aleasă, bine arsă, de culoare roșie. Decorul vasului îl constituie 4 linii paralele de angobă albă, pictate cu peleticul pe umărul vasului (pl. LVI, fig. 2).

Cît privește datarea, în baza considerentelor enunțate la vasul nr. 1⁵¹), îl plasăm la sfîrșitul sec. al XVII-lea — începutul sec. al XVIII-lea⁵³.

*Cană de vin*⁵⁴ cu o singură toartă, formă relativ scundă și bon-docă. Buza evazată este compartimentată în două, lobul din față formează un cioc (tub) de turnare. În jurul buzei două caneluri și pragurile aparținătoare formează un fel de „guler“. Toarta este dispusă în sens opus cu ciocul, este compartimentată printr-o canelură puternic accentuată. Singura ornamentație pe toartă este realizată cu smalt negru: ea constă din două grupuri de cîte patru linioare trase orizontal cu peleticul (pl. LVII).

Decorația corpului s-a făcut în trei registre: 1. pe gît o linie ondulată încadrată între două linii orizontale, pictate cu smalt negru, 2. pe umărul vasului o inscripție pe două rînduri, dintre care cea de jos este încadrată între două linii orizontale paralele, 3. registrul inferior, în zona dintre „burta“ și fundul vasului, este decorat cu o linie ondulată încadrată între cîte șapte linii orizontale cvasi-paralele.

Inscripția realizată cu caractere diferite, scrise cu smalt negru, începe cu rîndul de jos și continuă cu rîndul de sus: „Ez a kancso a Becsüles (sic!) kötelgartoceje Azert a Becsületes cebol snki (sic!) elne vige hirnekul“ (Această cană e a cinstitei bresle a frînghierilor. De aceea nimeni să n-o ridice din cinstita breaslă fără știre).

Smaltul de culoare verde aplicată prin turnare a lăsat liber un spațiu lat de 50 mm în zona fundului, unde doar angoba albă îl acoperă vasul. În interior s-a aplicat un smalt brun, peste care în zona buzei a fost turnat un smalt alb, realizîndu-se astfel o decorație constînd din dungi verticale albe-brune, peste care decorație s-a aplicat smaltul verde transparent. Semnalăm arderea

⁵³ Dimensiuni: î. 105 mm, l. max. 127 mm, Ø buză 100 mm, Ø fund 58 mm.

⁵⁴ În colecțiile Muzeului județean Mureș, nr. inv. 4142.

defectuoasă a smalțului, din care motiv s-au produs mici bule de aer care s-au deschis⁵⁵.

Formele de acest gen — vase mari pentru vin — ne sînt cunoscute din producția meșteșugarilor sași. În Muzeul Brukenthal din Sibiu se păstrează o serie întreagă de vase de breaslă săsești, avînd forme asemănătoare⁵⁶. Deosebirea constă în culoarea smalțului: pînă ce în ceramica săsească predomină culorile deschise, în ceramica maghiară din această zonă apare doar culoarea verde în diferitele ei nuanțe⁵⁷.

În ce privește încadrarea cronologică, sîntem siliți să recurgem la analogii, în primul rînd vasul din 1763 (v. mai jos). Scrierea de pe piesa tratată aici este anterioară aceleia, cum rezultă mai ales din literele „e”. Neacoperirea zonei fundului cu smalț este, de asemenea, o caracteristică a începutului sec. XVIII. În consecință, datarea o putem face pentru prima jumătate a sec. al XVIII-lea.

Văscior mic smălțuit cu corpul tronconic și buza larg deschisă⁵⁸.

Vas cu fundul plat, corpul tronconic, umăr aproape imperceptibil, buza evazată și ondulată (pl. LVIII, fig. 1).

Pe corpul vasului, de jur-împrejur, medalioane-rozete aplicate, de formă ovală. Smalț verde-mediu care nu acoperă zona fundului, aici se observă doar angoba de culoare albicioasă. În interior smalț de culoare brun-gălbuie, sticlos.

Vasul a fost realizat, probabil, cu ajutorul unui tipar, folosindu-se tehnica „terra sigillata” cu decor în relief, moștenit de la romani.

În baza considerațiilor de mai sus privind smalțul, credem că încadrarea cronologică o putem face pentru mijlocul sec. al XVIII-lea⁵⁹.

Ibric (?) smălțuit, cu capac, de mici dimensiuni și cu fundul plat, pe buza ușor evazată avînd un cioc de turnare⁶⁰. Dispusă lateral de acest cioc se afla o toartă-mîner, urmele ei se observă pe peretele exterior al văsciorului (pl. LVIII, fig. 2).

⁵⁵ Dimensiuni: î. 220 mm, Ø buză 180—216 mm, Ø fund 153 mm, l. max. 275 mm.

⁵⁶ Julius Bielz, *Die Zunftaltertümer im Baron Brukenthalischen Museum* (Piesece vechi de breaslă în Muzeul baronului Brukenthal), în *Mitteilungen*... (Comunicări...) VI, 1936—1937, Sibiu, p. 16 și fig. 29/4.

⁵⁷ Barbu Slătineanu, op. cit., p. 138.

⁵⁸ În colecțiile Muzeului județean Mureș, nr. inv. 4107/a.

⁵⁹ Dimensiuni: î. 65 mm, Ø buză 75—95 mm, Ø fund 46 mm.

⁶⁰ Muzeul județean Mureș, nr. inv. 4107/b.

Capacul ușor arcuit are un buton conic în centru.

Culoarea smaltului este brună, asemănătoare faianței de la Batiz, se deosebește însă de ele prin pasta vasului ce poate fi observată la locul minerului.

Descoperit împreună cu vâsciorul descris mai sus, precum și cu un mic ghiveci de flori, cu prilejul restaurării casei Teleki din Piața Petőfi nr. 2, considerăm că piesele provin din perioada de după construirea acestei clădiri, aproximativ din mijlocul sec. al XVIII-lea⁶¹.

Ghiveci de flori de formă obișnuită, tronconică, zveltă, cu buza puțin evazată, nesmălțuit și neavînd gaură pe fundul plat, considerăm că provine, ca și vasele descrise anterior, de la mijlocul sec. al XVIII-lea⁶² (pl. LVIII, fig. 3).

Cană de vin cu două toarte, buza ușor invazată, compartimentată în două. lobul de față formînd un cioc de turnare⁶³ (pl. LIX).

Între cele două toarte, în zona ciocului de turnare se află un decor pictat cu smalt negru. Din cauza exfolierii smaltului nu se deslușește desenul lui. Tot în această zonă se află prima parte a unei inscripții, realizată cu smalt negru, cu caractere majuscule și minuscule, pe 5 rînduri: „Est az kancsot a[já]ndékozta Koppándi István U[ra]lm az Bct[sü]letes Kötél Gyár[t]jo C[z]ehnak Simonfi [Já]no[s] Ê[s] Baljnoci Mihá[l]j U[r]amék idejekben“ (Această cană a fost dăruită de domnul Koppándi István cinstitei bresle a frînghierilor pe vremea domnilor Simonfi János și Baljnoci Mihály). A doua parte a inscripției se află în partea opusă ciocului de turnare. Pe gîtul vasului se află o lălea stilizată orientată în jos, iar în stînga și dreapta ei, anul „1763“. Sub această dată, de asemenea cu caractere amestecate, continuarea textului, scrisă pe două rînduri: „Akieltöri két ve[d]er Bor az B[ü]ntetése“ (Cel care o sparge va fi pedepsit cu /plata a/ două găleți de vin).

Vasul în exterior este smălțuit cu un smalt verde-închis. În interior s-a întrebuițat un smalt de fond de culoare brun-verzuie peste care s-a aplicat, în zona buzei, în două straturi, un smalt verde.

⁶¹ Dimensiuni: î. 65 mm, Ø buză 94 mm, Ø fund 80 mm.

⁶² Muzeul județean Mureș, nr. inv. 4107/c; dimensiuni: î. 62 mm, Ø buză 66 mm, Ø fund 37 mm.

⁶³ Muzeul județean Mureș, nr. inv. 4143.

Notăm arderea defectuoasă a smalțului, din care motiv s-au produs exfolieri pe suprafețe destul de mari⁶⁴.

Cană de vin, formă obișnuită în Transilvania⁶⁵, cu buza bilobată, din care lobul din față formează un cioc de turnare. Sub gît se află un brîu plat, nedecorat. În cîmpul dintre acest brîu și micul prag de pe corpul vasului, se află o inscripție amplasată în două rînduri; inscripția realizată în caractere majuscule se referă la actul donației: „Ano 1804 = 24 = Mar Készitette a M-Vásár-Helyi Reform — Anyaszentegyház számára Osvát Jose“ (În anul 1804, la 24 martie a confecționat-o pentru Sf. biserică reformată din Tg. Mureș József Osvát). Literalele sînt realizate în tehnica *sgraffitto*, incizate în smalț pînă la grund, înălțimea uniformă a literelor fiind asigurată de două linii paralele, de asemenea sgrafitate. Cit despre alte elemente de decor: pe toartă se află un buton plat, asemănător unui disc. Smalțul exterior are o culoare verde-spălăcită, ceea ce denotă folosirea unor săruri de cositor. În interior s-a aplicat un smalț brun-deschis, peste care în zona buzei s-a aplicat culoarea din exterior⁶⁶ (pl. LX, fig. 1—2).

Tehnica *sgraffitto* era caracteristica centrului de olărit săsesc de la Bistrița⁶⁷, de la care, după cum se vede, olarii tirgu mureșeni au preluat-o destul de tîrziu. Vasul ne oferă și cunoașterea olarului, cum rezultă din inscripție.

Cană de vin cu buza lată și rotundă, cu două toarte și un tub de turnare⁶⁸. Din tubul de turnare se păstrează doar o porțiune de 50 mm lungime. În jurul acestui tub se încolăcesc doi șerpi, care pe o porțiune de 70 mm plutesc în aer, apoi își așează capetele, în direcții opuse, pe gîtul vasului, aproape de buză. Sub zona tubului se află datarea vasului și o inscripție: „Ezt a kannát Tsináltatta a N Kömives Chénak Jándékba, Lantos. András Ché notáriussa. öreg Ché Mester Gáspár. Joseff Ifiu Chémester Birger János Safner Ignátz Atyamester. Ché dekányi Szabadi Ferentz es Vinkler. Leopold. ezek idejekben 1813 8; dik Maji“ (Această cană a fost con-

⁶⁴ Dimensiuni: î. 360 mm, Ø buză 220—235 mm, Ø fund 145 mm, l. max. 301 mm.

⁶⁵ În posesia Bisericii reformate din Tirgu Mureș, nr. inv. 124. Exprim prin această cale mulțumiri reverendului Mester István care mi-a facilitat studierea pieselor din proprietatea bisericii.

⁶⁶ Dimensiuni: î. 407 mm, Ø buză 190—290 mm, Ø fund 170 mm, l. max. 310 mm.

⁶⁷ Barbu Slătineanu, *op. cit.*, p. 170.

⁶⁸ Muzeul județean Mureș, nr. inv. 5872.

fecționată drept cadou nobilei bresle a zidarilor de Lantos András, notarul breslei. Starostele breslei Gáspár József, meșterul tânăr al breslei Birger János, Safner Ignác staroste-prim, decanii breslei Szabadi Ferenc și Vinkler Leopold, pe vremea acestora, la 8 mai 1813) (pl. LXI, fig. 1—2).

În exterior cana este smălțuită cu un smălț de culoare verde deschis în care a fost îmbăiată, apoi un smălț de culoare verde închis, turnat deasupra. În interior smălțul de bază are culoarea brun-verzuie, peste care s-a aplicat un strat de culoare verde închis. Inscripția este sgrafitată, observându-se angoba neagră.

Semnalăm arderea defectuoasă: cana la ardere s-a lipit de alte vase⁶⁹.

Tabla de convocare a breslei olarilor, confecționată din lemn în anul 1827⁷⁰ este împodobită de imaginea unei cănițe (m/bokály = g/Pokale) și o scîndurică de modelare. În această vreme, probabil, breasla mai producea în serie aceste cănițe care erau folosite drept pahar, din moment ce imaginca lor apare pe un însemn al breslei (pl. LXIII, fig. 1).

Cană pentru vin de formă obișnuită, cu urmele a două toarte dispuse lateral, între ele un tub de turnare⁷¹. Buza a fost decorată inițial cu trei șerpi din care se mai păstrează capetele a două exemplare. Exemplarul mai mare mușcă în inelul amplasat în jurul tubului de turnare. Sub tub se află un cap omenesc, aplicat în relief. Deasupra tubului data „1835“, realizată din șnururi de lut aplicate, sub ea două crengi de stejar, sgrafitate. De asemenea, sub tubul de turnare se află o inscripție sgrafitată, în 6 rînduri: „Az 1835. d[ik] [esztendő]b[en] Agusztusban készult ez a Kan Tsó az Szi-gyárto Társaság [sz]ámára Igyunk vigan Vijgyáz Kigyo mérge ne-bátson Emberbe osz[?] Tsinát ta Vitális István“. Textul continuă în partea dorsală a canei: „Es ugy mint Atya mester Bogdány István Bėjáro Mester Toploner Jákobb Társa sag Dékánya Kigyo Josef [é]s Társaság Notárusa Kósza György Idejekben ujatót“ (În anul 1835, august, s-a făcut această cană pentru Corporația Curelarilor Să bem voioși. Ai grijă ca veninul șarpelui să nu vatăme omul A

⁶⁹ Dimensiuni: î. 360 mm, Ø buză 165 mm, Ø fund 175 mm, l. max. 340 mm.

⁷⁰ În colecțiile Bibliotecii documentare Teleki-Bolyai din Tirgu Mureș, fond breasla olarilor, f.n.

⁷¹ Muzeul județean Mureș, nr. inv. 5846.

făcut-o István Vitális * Iar în timpul lui Bogdán István staroste Toploner Jákob maestru inspector, Kígyó József decanul Corporației și Koszta György notarul Corporației a fost refăcută) (pl. LXII).

Aflăm din aceste inscripții, în afara faptului că vasul a fost „refăcut“ în locul unei cane mai vechi, și o notă oarecum subiectivă. Ne referim aici la avertizarea „ai grijă ca veninul șarpelui să nu vatăme omul“, o aluzie evidentă la decanul Corporației: Kígyó József (m/kígyó=șarpe). Nu credem să fi intervenit aici olarul Vitális István; presupunem că textul a fost primit de el gata făcut.

Smalțul vasului e verde închis în exterior, iar în interior de culoare brună. Semnalăm exfolierea smalțului din cauza arderii defectuoase⁷².

Cană de vin (oală pentru vin) a breslei tăbăcarilor din Tîrgu Mureș, provenind din donația familiei Petri, veche familie de tăbăcari și măcelari⁷³ (pl. LXIII, fig. 2).

Oală mare, bombată, cu două toarte, buza evazată, modelată în două locuri în ciocuri de turnare.

Pe umărul vasului se află datarea „1846“ realizată din șnururi de lut, aplicate. Smalțul are culoarea verde închis, atît în exterior cît și în interior. Menționăm arderea defectuoasă, din care motiv se constată exfolieri pe toată suprafața vasului.⁷⁴

Cană de vin cu buza bilobată⁷⁵. Lobul din față, în formă de cioc de turnare, este acoperit, avînd un mic tub de numai 10 mm lungime. Sub acest tub este aplicat în relief un decor în formă de vază, din care pornesc două ghirlande de stejar care se împreunează în jurul tubului. Talpa vazei este întretăiată de o coroană dublă în stil baroc, cu vrejuri și frunze de stejar, lateral cite o ghindă aplicată.

Pe acoperișul lobului din față este aplicată în relief data de „1858“, iar sub ea o inscripție sgraffito: „A Réformáta Szen, Eklezia használatára Keszitette Csipkés Josef Barattságilag August 1-en „(În uzul Sfintei biserici reformate a confecționat-o Csipkés József, la 1 august din prietenie) (pl. LXIV).

⁷² Dimensiuni: î. 330 mm, Ø buză cca. 190 mm, Ø fund 190 mm, l. max. 390 mm.

⁷³ Muzeul județean Mureș, nr. inv. 4104.

⁷⁴ Dimensiuni: î. 430 mm, Ø buză 190 mm, Ø fund 240 mm, l. max. 410 mm.

⁷⁵ În posesia Bisericii reformate din Tîrgu Mureș, nr. inv. 125.

Datarea: 1858, se află în partea interioară a frontonului.

Smălțul are culoarea verde-închis, iar în interior de culoare beige. Semnalăm exfolierea smălțului din cauza proastei arderi, precum și lipirea canei de alte vase la ardere.⁷⁶

Cană de vin obișnuită, cu baza bilobată, lobul din față închis ca și la cana anterioară.⁷⁷ Pe frontonul lobului din față se află un tub de vărsare ce se înalță brusc din peretele vasului. Sub acest tub o vază aplicată în relief, între palmete, înconjurată din stînga și dreapta de cîte trei spice de griu. Deasupra tubului un putto nud în stare șezîndă, fără însă a fi așezat pe ceva, cu aripi aplicate, rudimentare, în ambele mîini ține cîte un ciorchine de struguri. Vaza de flori și figura au fost realizate, evident, în tipar, iar restul decorului prin sgraffitto (pl. LXV).

Pe capacul lobului din față se află inscripția sgrafitată: „A MVásár Helji Reformata anja Szentegj-ház-Használatára Készítette Borbé Károly Détzemberbe“ (În uzul Sfintei biserici reformate din Tîrgu Mureș a confecționat-o Károly Borbé[ly] în decembrie), iar pe partea coborîndă a capacului, spre interiorul vasului, anul „1887“, cu cifre aplicate.

Smălțul din exterior are culoarea verde-deschis, iar în interior beige, respectiv brun în zona fundului. Lucru cu totul neobișnuit în practica de pînă în prezent: cîmpul de sub tubul de vărsare este smălțuit în beige, numai motivele decorului vegetal sînt colorate cu smălț verde-deschis.⁷⁸

*

* *

În cele de mai sus am trecut în revistă o serie de produse de olar, de proveniență certă tîrgumureșeană, în unele cazuri reușindu-ne chiar identificarea olarului respectiv. Am putut observa influența puternică exercitată de ceramica săsească transilvăneană asupra produselor olarilor tîrgumureșeni, mai ales la vasele legate de cultivarea viței de vie (zonele de viticultori sași, cu preferințele lor, credem, au jucat un rol esențial în dirijarea producției în

⁷⁶ Dimensiuni: l. 345 mm, Ø buză 150—200 mm, Ø fund 155 mm, l. max. 260 mm, Ø tub de turnare 28 mm.

⁷⁷ V. nota nr. 75, nr. inv. 365.

⁷⁸ Dimensiuni: l. 310 mm, Ø buză 160—225 mm, Ø fund 188 mm, l. max. 330 mm, Ø tub de turnare 30 mm.

această direcție). Este, de asemenea, influență săsească, preluarea tehnicii sgraffito. De la ceramică populară olarii târgumureșeni au preluat doar ornamentica florală, în execuție însă, aceste elemente se amestecă cu anumite reminiscențe ale stilului baroc, în orice caz cult, neavînd caracter popular. S-a putut observa, de asemenea, puternica influență exercitată asupra artei olarilor târgumureșeni de ocupația austriacă. Ne referim aici la apariția vulturului cu două capete care se va strecura chiar și în producția olarilor populari.

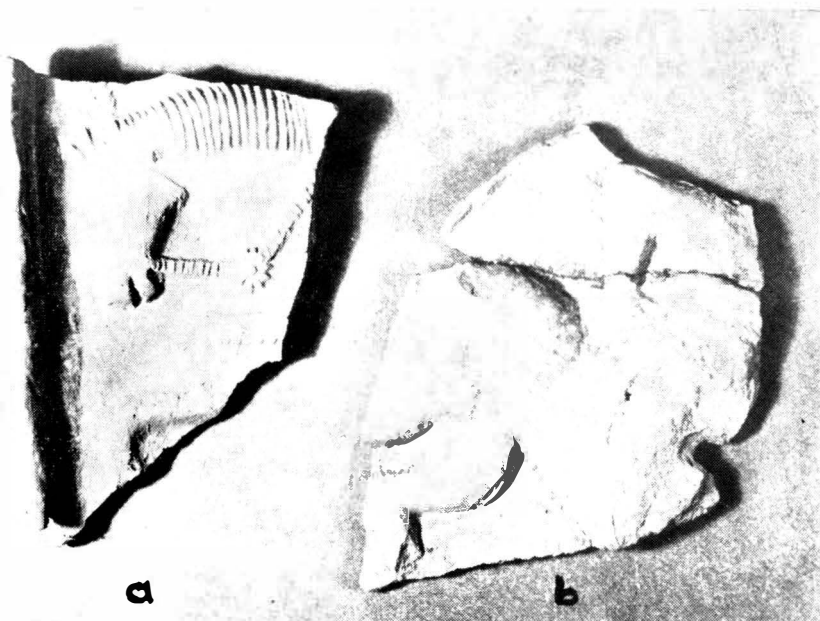
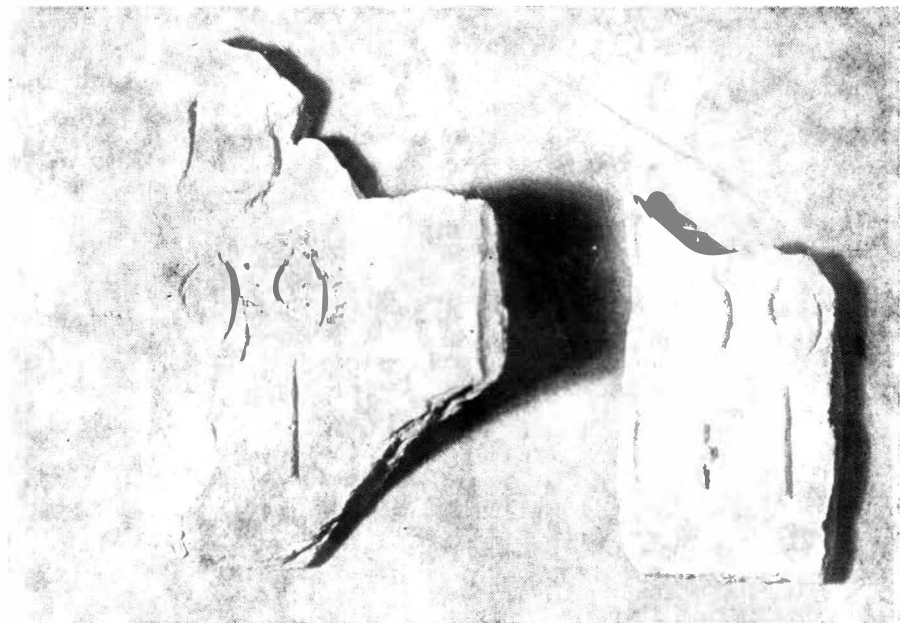
Prin concurența faianței manufacturiere și a vaselor din tablă, smălțuite, vechile centre de olărit din Transilvania dispar treptat către sfîrșitul secolului al XIX-lea⁷⁹. Acest fenomen este valabil și pentru centrul din Tirgu Mureș: azi doar 1—2 olari mai lucrează, sporadic, producînd mai ales ghivece de flori, semn al decăderii complete a olăritului târgumureșean.

⁷⁹ Barbu Slătineanu, *op. cit.*, p. 171.

DIE PRODUKTE DER TÖPFER AUS TIRGU MUREȘ IM LICHT DER AUSGRABUNGS-FUNDE

Zusammenfassung

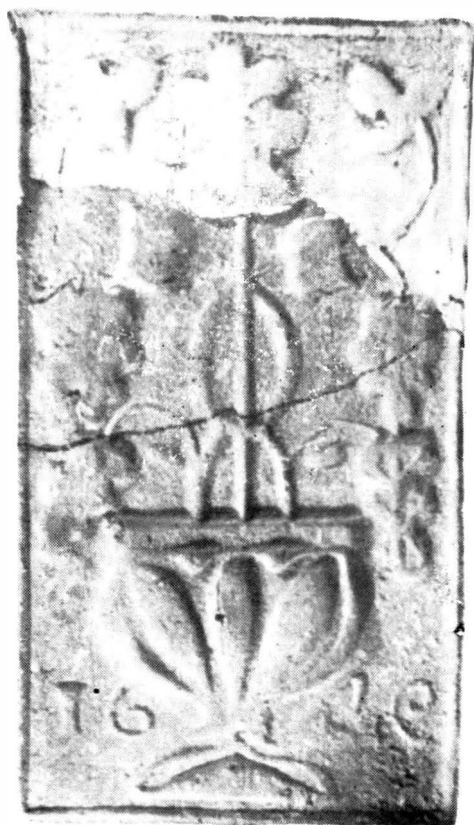
Der Verfasser spricht über Töpferwaren aus den XVII—XIX .Jahrhundert. Diese sind — ohne Zweifel — Produkte der Töpfer aus Tirgu Mureș. Die meisten sind zum Vorschein gekommen während der Ausgrabungen aus der Burg der Stadt Tirgu Mureș. Der Verfasser datiert diese Töpferwaren.

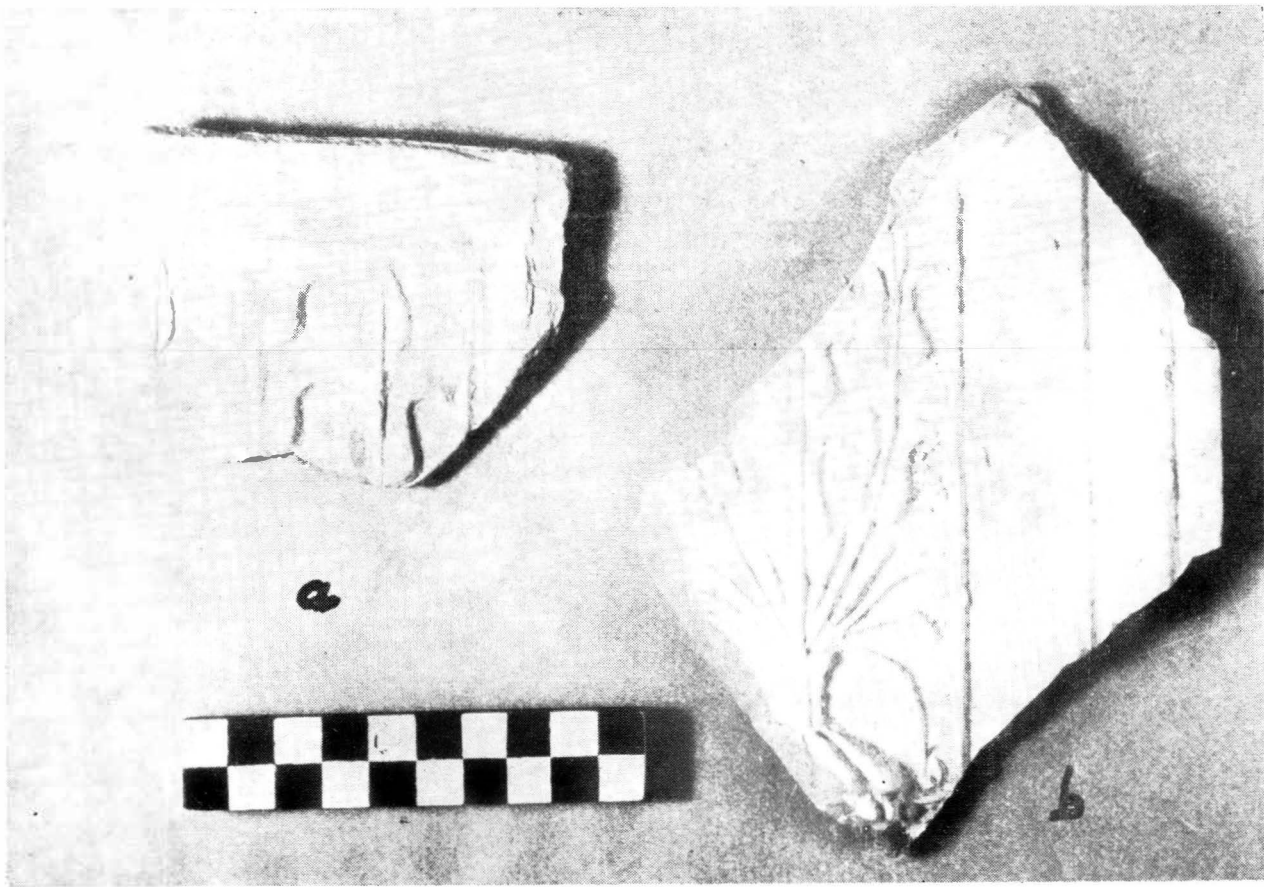
Pl. XLVIII. 1 — Fragmente de cahle, 1599; 2 — Fragmente de cahle,
prima jumătate a sec. al XVII-lea.
Taf. XLVIII. 1 — Kachelnbruchstücke, 1599; 2 — Kachelnbruchstücke,
erste Hälfte des XVII. Jahrhunderts.

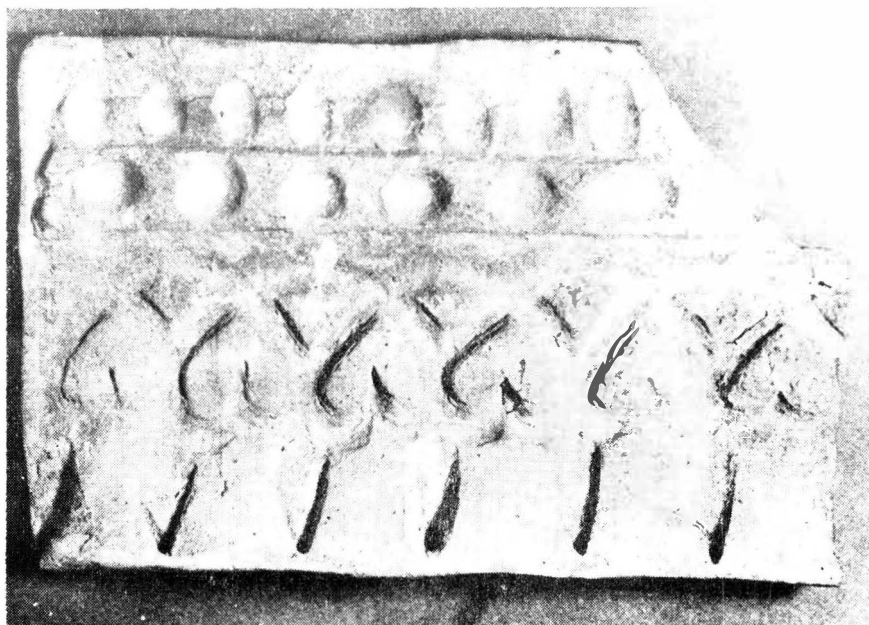
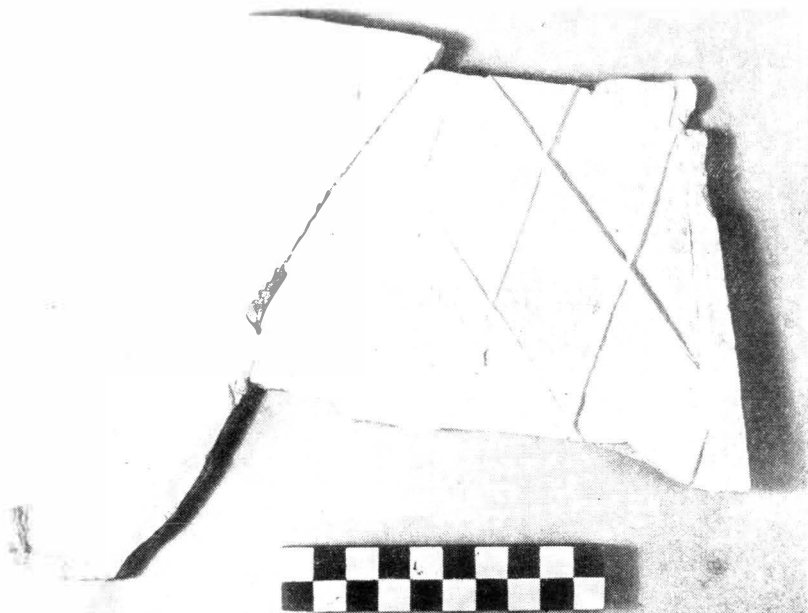
Pl. XLIX. Cahla, 1600.
Taf. XLIX. Kachel, 1600.

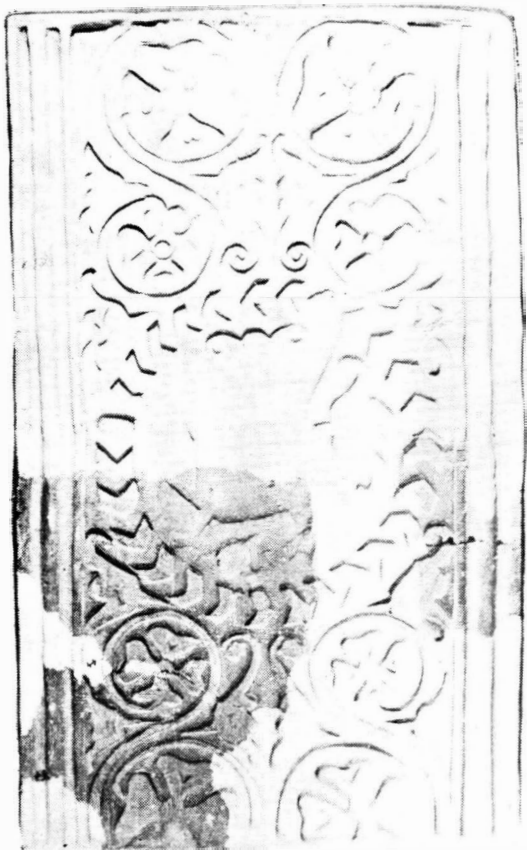
Pl. L. Cahla, 1619.
Taf. Kachel, 1619.

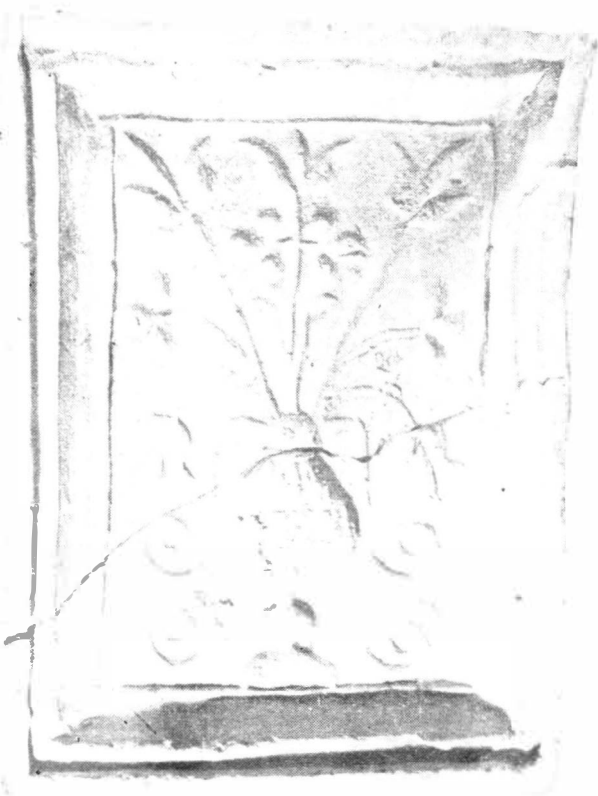
Pl. LI. Fragmente de cahle, prima jumătate a sec. al XVII-lea.
Taf. LI. Kachelnbruchstücke, erste Hälfte des XVII. Jahrhunderts.
<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

Pl. LII. Fragmente de cahle, prima jumătate a sec. al XVII-lea.
Taf. LII. Kachelbruchstücke, erste Hälfte des XVII. Jahrhunderts.

Pl. LIII. Plăci ornamentale, prima jumătate a sec. al XVII-lea.
 Taf. LIII. Ornamental-Platten, erste Hälfte des XVII. Jahrhunderts
<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

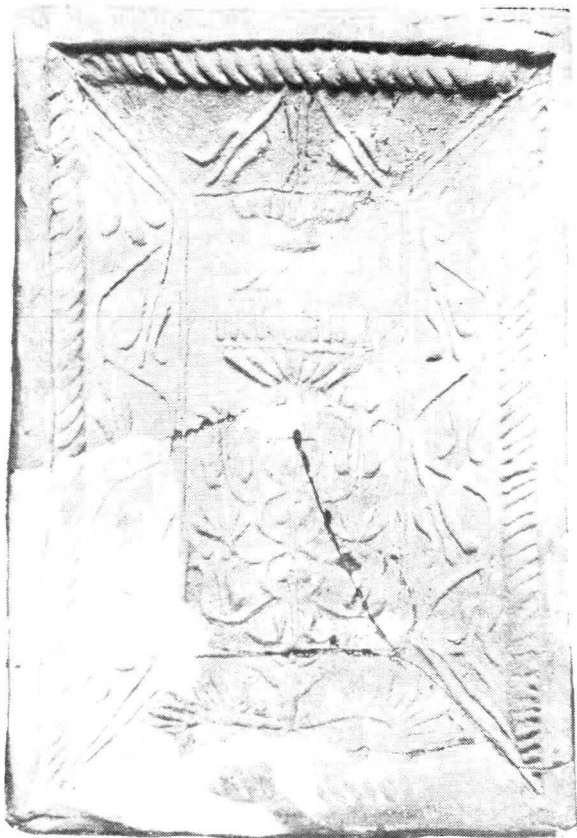

2

1

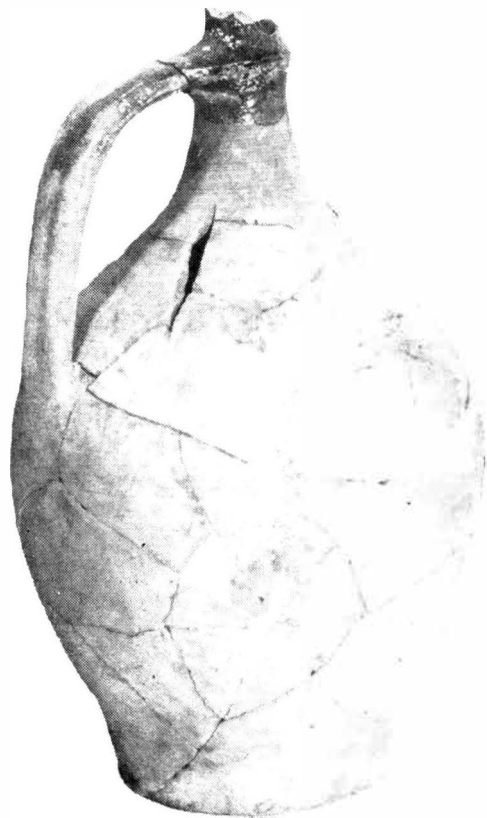
Pl. LIV. 1, 2 — Cahle, a doua jumătate a sec. al XVII-lea.
 Taf. LIV. 1, 2 — Kacheln, zweite Hälfte des XVII. Jahrhunderts.
<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

2
Pl. LV. 1, 2 — Cahle, a doua jumătate a sec. al XVII-lea.
Taf. LV. 1, 2 — Kacheln, zweite Hälfte des XVII. Jahrhunderts.
<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

2

1

Pl. LVI. 1, 2, — Vase, începutul sec. al XVIII-lea.
 Taf. LVI. 1, 2 — Töpfedwaren, Beginn des XVIII. Jahrhunderts.
<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

A Beșuletes de Bolsn nîelne vîșehirne kul
 Meșakango A Beșuleteskötelo Artocete Azreșul

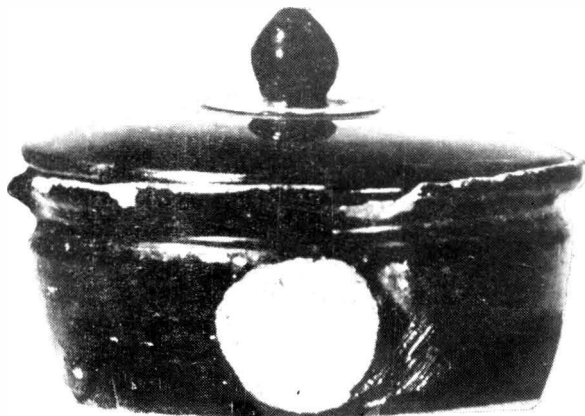
Pl. LVII. Cana de vin a breslei fringhierilor, prima jumătate a sec. XVIII.
 Taf. LVII. Weinkanne der Seilerzunft, erste Hälfte des XVIII. Jahrhunderts.
<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

3

1

2

Pl. LVIII. Ceramică, mijlocul sec. al XVIII-lea.
Taf. LVIII. Töpferwaren, Mitte des XVIII. Jahrhunderts.
<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

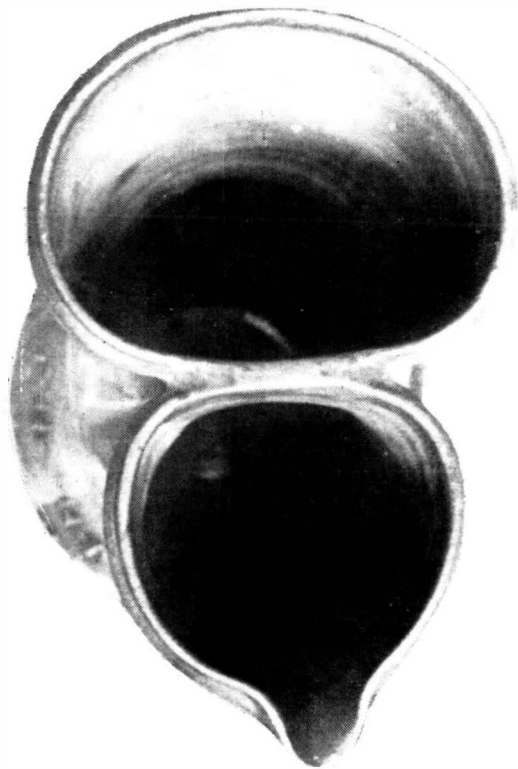
EST AZ KANCSOT A JANDÉKOZTA
 JOPPANDI ISTVÁN TITKOS AZ BGI
 LETES KÖZET GYAF S EHNAR
 SIMONEI JÁNOS ÉS BALNOCI MI
 HALLGATÓK IDEJEREN

LY 65:
 AKI ELTÖRI KÉTVÉ
 DER BOR AZ BÜNTE

Pl. LIX. Cana de vin a breslei fringhierilor, 1763.

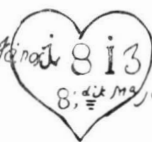
Taf. LIX. Weinkanne der Seilerzunft, 1763.

Pl. I.X. Cană de vin, 1804.
Taf. LX. Weinkanne, 1804.
<http://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

Căna de vin a breslei zidarilor
 a mesterilor
 Che notăriusa
 Che de kany, Szabadi Ferencz
 es Vinkler Leopold ezek idejében
 Che mester Birgeth
 Che mester Ignatz Byumesser

Pl. LXI. Cana de vin a breslei zidarilor, 1813.
 Taf. LXI. Weinkanne der Maurerzunft, 1813.

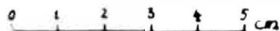
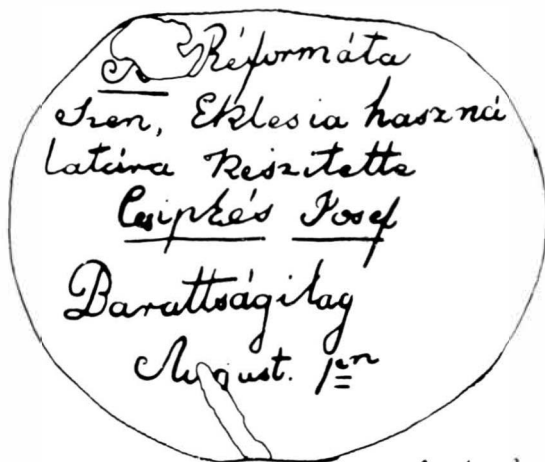

1

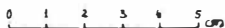
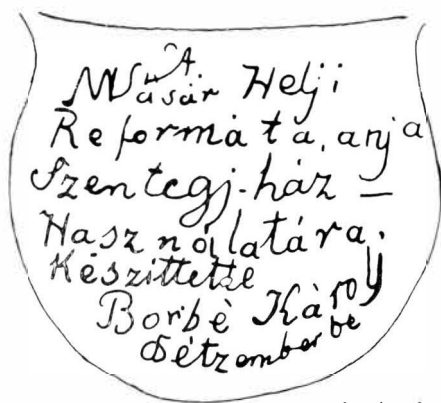

2

Pl. LXIII. 1 — Tabla de convocare a olarilor; 2 — Cana de vin a tăbăcarilor, 1846.
Taf. LXIII. 1 — Kundmachungstafel der Töpferzunft; 2 — Weinkanne der Gerber-
zunft, 1846.

Pl. LXIV. Cană de vin, 1858.
 Taf. LXIV. Weinkanne, 1858.

Pl. LXV. Cană de vin, 1887.
Taf. LXV. Weinkanne, 1887.

CONSCRIPTII URBARIALE MUREȘENE DIN ANUL 1785 (I)

LIVIU MOLDOVAN, IOAN POP

După marea răscoală a lui Horea, care a zguduit din temelii orînduirea feudală din Transilvania, raporturile dintre nobilii stăpîni de pămînt și iobagii lor s-au înrăutățit și mai mult.¹ Curtea de la Viena nu putea însă privi cu nepăsare această stare de lucruri, ea fiind interesată în creșterea producției și a populației impozabile, a cărei capacitate de plată a dărilor către stat să fie cît mai mare. Ea avea nevoie de o țărănime capabilă să plătească dările și să-i furnizeze soldați pentru numeroasele războaie în care fusese implicat imperiul în decursul secolului al XVIII-lea. Împăratul Iosif al II-lea, care călătorise de mai multe ori prin Transilvania și cunoștea bine situația de aici, a încercat să reglementeze raporturile dintre feudali și țărani, cu scopul de a împiedica abuzurile, a limita numărul zilelor de muncă ale iobagilor și a împiedica acapararea cu forța a pămînturilor urbariale pentru a proteja întrucitva țărănimea, evitîndu-se totodată izbucnirea unor noi răscoale. Iosif al II-lea, voia să impună și pe nobili la plata impozitului asupra pămîntului, acest fapt fiind cerut mai cu seamă de nevoile monarhiei.²

În acest scop, împăratul a ordonat în 1785 măsurarea întregului pămînt, inclusiv al nobililor, și efectuarea în același an a primului recensămînt general al populației din Transilvania, cu-prinzînd și pe nobili, care pînă atunci erau scutiți de orice fel de recensăminte. Scopul final al recensării populației a fost îmbunătățirea sistemului de recrutare și de impunere.³

¹ *Din istoria Transilvaniei*, I, ed. a II-a, București 1961, p. 261.

² *Istoria României* III. pp. 736—737.

³ L. Moldovan, *Instrucțiunile în limba română date în anul 1785 pentru conștiința populației din Transilvania*, în *Revista de Statistică*, nr. 9/1965, p. 58.

A urmat apoi ordinul din 1785 referitor la efectuarea conscripțiilor urbariale din Transilvania, cu scopul de a se cunoaște mai bine raporturile feudale existente la acea dată, adică situația economică și obligațiile iobagilor și jelerilor față de nobili. Intenția împăratului era ca aceste conscripții urbariale să servească drept acte de bază, pentru o reglementare ulterioară mai rațională, a relațiilor feudale, în conformitate cu nevoile statului.

Importanța conscripțiilor urbariale din 1785, dintre care au fost publicate pînă acum doar un mic număr, este astfel incontestabilă.⁴ Actele acestor conscripții cuprind 9 întrebări, așa-zise puncte, împreună cu răspunsurile țăranilor iobagi și jeleri, din fiecare sat. Acestea au fost consemnate într-o coloană, în una din cele 3 limbi, cunoscute mai bine de majoritatea locuitorilor din satul chestionat: română, maghiară sau germană, iar în altă coloană alăturată, în limba latină. În acest scop s-au deplasat în fiecare localitate cite 2 conscriptori de la comitat⁵, care au invitat în fața lor pe jurații satului, iobagi și jeleri, uneori prezentîndu-se satul întreg, și i-au întrebat asupra celor 9 puncte din instrucțiuni, răspunsurile lor fiind consemnate în conscripții după cum le-au auzit.

Din bogata colecție de conscripții urbariale ce se află la Arhivele Statului din Tîrgu Mureș, prezentăm în această lucrare un număr de 12 conscripții din 1785, referitoare la unele localități din jurul acestui oraș și anume: a 10 sate din dreapta Mureșului, care sînt: Band (3)⁶, Bărdești (4), Berghia (6), Ceuașu de Cîmpie (16), Culpîu (28), Morești (61), Nazna (65), Oroi (67), Remetea (73) și Sîncraiu de Mureș (78), precum și a două sate de dincoace de Mureș: Bolintineni (9) și Budiu Mic (12). Menționăm faptul că dintre

⁴ S-au publicat pînă acum următoarele conscripții urbariale din 1785: E. Csetri, *Conscripțiile urbariale ale satului Chiochiș*, în AIICN, VII. 1964, pp. 239—266; Liviu Botezan și Roland Schilling, *Conscripții urbariale hunedorene din anul 1785, în Sargeția*, VII, Deva, 1970, pp. 121—140 și VIII, Deva, 1971, pp. 1785 — cuprind 27 de conscripții; Mircea Valea și Roland Schilling, *Conscripția urbarială a orașului Deva din anul 1785, în Sargeția*, VI, Deva, 1969, pp. 87—92.

⁵ Satele menționate aici făceau parte în 1781 din comitatul Tîrnava unit cu scaunul Mureș, unitate administrativă creată de Iosif al II-lea, care n-a durat decît 6 ani (1784—1790), căci pînă la 1784 și după 1790 aceste sate aparțineau de scaunul secuiesc Mureș, excepție făcînd satul Oroi, aparținînd comitatului Turda.

⁶ Cifrele din paranteză reprezintă numărul de inventar al conscripțiilor.

acestea, Berghia era proprietate feudală a orașului Tîrgu-Mureș de la 1609 pînă la 1848, cînd s-a desființat iobăgia, iar Remetea s-a contopit cu orașul în anul 1924. Trei din conscripțiile de mai sus și anume: cele din Bolintineni, Morești și Oroii sînt scrise în limba română, atît întrebările cît și răspunsurile, cu grafia maghiară de atunci. Am redat aici aceste conscripții cu grafia românească de azi, pentru o mai bună înțelegere a lor, menținînd totuși, unde era cazul, forma limbii române din acel timp. Conscripțiile celorlalte 9 sate, cu populație mixtă, români și unguri, sînt scrise în limba maghiară, fiind redată în lucrare în traducere românească. În ambele cazuri, răspunsurile la cele 9 întrebări sînt scrise în coloana de alături și în limba latină, care ne-a fost de folos pentru înțelegerea mai exactă a textului românesc și maghiar.

Conscripțiile urbariale cercetate de noi sînt scrise pe hîrtie de format 38×28 cm, provenită după cum arată filigranele, de la fabricile de hîrtie din Sebeș (Millenbach), Sibiu (Hermannstadt) și Gurghiu (Gorgen), ele cuprinzînd 3—7 file, după complexitatea problemelor din răspunsurile date. Cele nouă întrebări privitoare la raporturile feudale, formulate în cele trei limbi s-au indicat atît în instrucțiuni cît și în formulare. În cele ce urmează, redăm aceste întrebări, pe care dacă nu le-am cunoaște în prealabil, n-am putea înțelege nici răspunsurile date de jurații iobagilor și jelerilor.

ÎNTREBĂRI

- I. Are acum locul acesta urbarium? De are ce fel e acela? De cîtă vreme s-au adus înlăuntru?
- II. Dacă n-are urbarium, pe lîngă contractuș sau legătură fac slujba cea iobăgească, și iobagii și jelerii? Cîtă vreme este acuma, de cînd acest obicei s-a început sau au pășit la acea-stă legătură locul acesta cu domnii locului? Nu-i așa dară că și pînă a se face acest urbarium sau contractuș, au fost altele? Și de au fost, ce feluri și cînd s-au început împlinirea datoriei acestui deacuma obicei?
- III. Unde nu-i nice urbarium, nice contractuș, din ce stă darul, slujba și datoria iobăgească și jelerească, către domnii locului, care acuma s-a obicinuit? Cînd și în ce chip s-au adus înlăuntru acea datorie și alte daruri?

- IV. Ce feluri de venituri și dobinzi are locul și hotarul acesta? Sau iarăși ce feluri de pagube sau scăderi și lipse au obișnuit a ajunge locul și hotarul acesta?

Venituri (Beneficia): 1. Locuri de arătură. 2. Finețe. 3. Tîrguri. 4. Pășuni și rituri. 5. Apă pentru adăparea vitelor. 6. Lemne de foc și de construcție. 7. Dealuri de vii. 8. Jir sau ghindă. 9. Dacă plătesc arendă fîscului. 10. Livezi de pomi și grădini de legume. 11. Trestie. 12. Exploatarea și cărăușia sării. 13. Posibilități de cîștig prin munca la mine sau în fabrici apropiate. 14. Pescuitul și folosirea apelor navigabile. 15. Alte izvoare de cîștig în locuri de muncă învecinate. 16. Dacă se practică arderea cărbunilor sau a varului. 17. Alte venituri comune ale satului. 18. Ape de topit cînepa. 19. Mori.

Pagube (Maleficia). 1—5, ca și la „Venituri“. 6. Ca la punctul 15 de la „Venituri“. 7. Ca și la punctul 19 de la „Venituri“.

- V. Cîte și ce feluri de ierdașe⁷ de arat și de finețe are o gazdă întreagă și cîte ferdele cu ferdela Sibiului poate semăna într-un ierdaș de arătură? De acest fel is riturile, că și de două ori să le poată cosi?
- VI. Cîtă slujbă a făcut pînă acuma o gazdă și cu cîte vite trăgătoare? Și cînd s-au dus și cînd s-au întors de la slujbă, socotitu-le-o calea și umblarea în zilele slujbiei?
- VII. Dau locuitorii de aici domnului locului a noua? Dacă dau, din ce feluri de venituri crescute din pămînt și averi o dau aceea? Și de cîtă vreme? Și este în obicei aceasta și pe alte domnii în această cîstită varmegie? Afară de aceasta ce au obicinuit pînă în ziua de astăzi să mai dea pe un an iobagii domnului său în rîndul altora feluri de daruri la acele? Și mai ales darurile acelea acar în bani, acar în altceva, din ce au stat?
- VIII. Cîte ocini sau locuri de casă sînt în locul acesta pustii? De cîtă vreme, pentru ce pricină s-au pustiit? Și acele locuri

⁷ Ierdașul sau fărdașul în unele regiuni, era o unitate de măsură pentru suprafețe, egală cu un iugăr, în care se semăna două găleți sau 8 ferdele de Sibiu. Vezi, Traian Bălan, *Relații feudale în comitatul Hunedoarei după răscoala lui Horea*, în *Apulum* VII, 1, Alba Iulia, 1968, p. 579. Ferdela de Sibiu echivala cu 22 litri. Vezi, *AIICN*, 1958/1959, p. 54.

cu cele ce se țin de ele (apartenențele extravilane — n.n.), cine le stăpânește?

IX. Locuitorii locului acestuia sînt iobagi de uric au ba?

Din cele de mai sus, se observă că punctul care se referă la întrebarea a IV-a avea 19 subpuncte la capitolul „Venituri” (Beneficia) și 7 subpuncte la capitolul „Pagube” (Maleficia), care nu se cuprind în textul scris al întrebării respective, fiind puse probabil de conscriptori numai verbal. Aceste subpuncte au fost reconstituite de noi după numărul de ordine pe care îl au răspunsurile consemnate în conscripții.

La sfîrșitul răspunsurilor din fiecare sat, am notat numele „juraților” chestionați, iobagi și jeleri, între care primul era chiar judele satului. În dreptul lor este notat semnul +, întrucît nici unul din ei nu știa să scrie, fapt din care rezultă starea de înapoiere și ignoranță în care se afla țărănimea.

Lucrarea de față nu intenționează să facă un studiu analitic asupra raporturilor feudale dintre țărani și nobili în județul Mureș, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, scopul ei fiind acela de a publica un număr de conscripții urbariale din 1785, pentru a servi ca material documentar în vederea elaborării unor studii viitoare.⁸ Totuși, vom arăta pe scurt, cîteva aspecte caracteristice ale raporturilor dintre iobagi și jeleri pe de o parte și stăpînii lor, domnii de pămînt, pe de altă parte, precum și abuzurile acestora, așa după cum rezultă din conscripțiile menționate.

Astfel, în problema urbarilor, din conscripții rezultă că nici unul din cele 12 sate nu avea urbarii sau contracte scrise, țăraniî prestînd robotele după cum au apucat din bătrîni.

În ceea ce privește slujba iobăgească, din conscripții rezultă de asemenea faptul că, robotele se făceau în unele sate în 3 zile, în altele în 4 zile pe săptămînă, chiar dacă țăraniî se prezentau la muncă cu doi boi de jug. În alte sate se lucra după bunul plac al domnului de pămînt, ca de exemplu la Bolintineni, unde țăraniî menționează în răspunsurile lor faptul că: „La locul acesta a noastre slujbe facem cu plugu, cu căratu grîului, finului, iarna cu căratu lemnelor, om căra și gunoi cînd poruncește domnu, vara cu

⁸ Cea mai potrivită formă de publicare a conscripțiilor urbariale este, după părerea noastră, cea întrebuițată de Liviu Botezan și Roland Schilling în valoroasele lor lucrări, citate la nota 4, adică prin redarea în coloane a răspunsurilor mai multor sate deodată, metodă pe care am folosit-o și noi în această lucrare.

secera, cu sapa și cu toate cele, cu ce poftesc domnii”.⁹ Aceeași situație era și în Budiul Mic: „Prestarea slujbelor — declară țăranii — se face în multe feluri, pe care nu putem să le înșirăm pe toate”.¹⁰ Un caz specific referitor la metodele întrebuintate de nobili pentru a aduce în stare de iobăgie pe țăranii liberi, este cel din satul Culpiu. Aici, în anul 1736, deci cu 49 de ani înainte de efectuarea conscripției din 1785, nobilul Vajda Andrei a împrumutat țăranului liber Királyi Martin, 24 florini, cu condiția ca pînă la restituirea sumei, acesta să-i fie iobag împreună cu soția și copiii lui. Nobilul va refuza însă să primească restituirea sumei pe care țăranul i-o oferise în mai multe rînduri, desigur, cu scopul de a-l menține în stare de iobăgie, așa după cum declară acesta: „De atunci de mai multe ori i-am oferit suma înscrisă în contract, dar n-a primit-o”.¹¹

Referitor la abuzuri, locuitorii din Band relatează faptul că de cîțiva ani stăpînul locului, contele L. Kálnoki a construit acolo o moară, încheind un contract cu iobagii săi, în baza căruia aceștia se obligau să presteze o zi pe an pentru întreținerea zăgazului morii. În schimb, țăranii aveau dreptul cu prioritate la măcinis, putînd de asemenea trece cu vitele și carele lor pe podul de peste zăgaz. „Dar acum cam de doi ani — declară țăranii — sîntem împiedicați în toate chipurile de administratorul domnului conte, cu toate că satul n-a călcat contractul, ci dimpotrivă, n-am lucrat pe an numai o zi, ci trei patru zile”.¹² Țăranii din Band au trebuit așadar să meargă la morile din alte sate și să-și aducă acasă produsele de pe cîmp, făcînd ocoluri mari și distrugîndu-și astfel vitele de jug.

În privința creșterii alodiilor nobiliare prin înglobarea sesiilor iobăgești, locuitorii din Nazna înșiră numeroase exemple de sesi iobăgești pustii, ale căror apartenențe compuse din pămînturi arabile și finețe extravilane au fost acaparate și în această perioadă de stăpînii locali. „Sesia în care a locuit Parhon Lupu nu de mult a rămas pustie, iar apartenențele imediat după măsurătoare, cîți domni au fost, în atîtea părți le-au împărțit și pînă azi le stăpînesc și folosesc”.¹³

⁹ Conscripția satului Bolintineni, Ark. Stat. Tîrgu Mureș, fond Conscripții urbariale, dos. 9/1785.

¹⁰ *Ibidem*, conscripția satului Budiul Mic, dos. 12/1785.

¹¹ *Ibidem*, conscripția satului Culpiu, dos. 28/1785.

¹² *Ibidem*, conscripția satului Band, dos. 3/1785.

¹³ *Ibidem*, conscripția satului Nazna, dos. 65/1785.

În ceea ce privește așa-numiții jeleri taxaliști, menționați în conscripțiile referitoare la satele Nazna și Sîncraiu de Mureș, menționăm faptul că din această categorie făceau parte și evreii, în afară de iobagii mai înstăriți, care pentru sesia unde locuiau, plăteau anual domnilor de pământ de asemenea o anumită taxă, pe care o rotunjeau cu diferite daruri. Se știe că în acel timp, evreii nu aveau dreptul de a locui în orașe, în afară de Alba Iulia. „Evreii care sînt la noi în număr mare, plătesc obișnuit domnilor de pământ o taxă și mai dau și alte daruri”,¹⁴ declară jurații iobagilor din Nazna.

Conscripțiile urbariale din anul 1785, dintre care publicăm aici 12 din ele, sînt documente istorice valoroase, întrucît cuprind relatări făcute chiar de țărani asupra raporturilor feudale din acel timp.¹⁵ Curtea de la Viena însă nu va lua măsuri eficace pentru îmbunătățirea situației țărănimii din cauza opoziției acerbe a nobilimii, astfel că în anul 1820 se va efectua o nouă conscripție urbarială, pe baza aceluiași 9 întrebări. Aceasta va purta denumirea de conscripția czirakiană, după numele nobilului care a organizat-o. Este de menționat faptul că nici această conscripție n-a adus îmbunătățirea situației țăranilor, ci dimpotrivă a agravat-o și mai mult. Țăranii de teama sporirii dărilor și la indemnul nobililor, au declarat mai puțin pământ decît avuseseră în realitate, iar apoi pe baza declarațiilor lor, nobilii au înglobat la alodiile lor, pămînturile țărănești nedeclarate.¹⁶

Aceste stări de fapt vor spori și mai mult nemulțumirea țărănimii, a cărei luptă pentru eliberarea socială și națională va culmina în timpul revoluției de la 1848—1849, eveniment istoric de importanță majoră, care va desființa relațiile feudale în Transilvania.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Despre raporturile feudale din acele timpuri a se vedea și studiile următoare: D. Prodan, *Despre condițiile în care se făcea robota*, în *Studii și referate*, I, București, 1954, pp. 841—858; Ioan Frățilă, Iosif Jivan, *Deva în preajma răscoalei de sub conducerea lui Horea, Cloșca și Crișan*, în *Sargeția*, VI, Deva, 1969, pp. 73—79; Mihail Cerghezan, *Conscripția urbarială de la 1785, în Țara Hațegului*, în *Sargeția*, VIII, Deva, 1971, pp. 107—114.

¹⁶ *Istoria României*, III, p. 796.

¹⁷ O milă este echivalentă cu 7,585 km. Vezi, Ștefan Pop, *Măsurile metrice. Măsurarea și calcularea cu măsurile cele nouă metrice*, Blaj, 1875, p. 36.

Întrebări	Bolintineni	Morești	Oro
I.	În locu acesta a nost nu știm să fie (nici nu a fost) cu ști-rea noastră nice un urbarium pină amu.	Locu acesta nu are urbarium.	Locu acesta nu are urbarium.
II.	Noi iobagii slujba noastră astă iobăgească am pomenit și cum am pomenit așa facem slujba și amu, jelerii fac slujbe după alcădașul lor la domnii lor.	Iobagii locului acestuie nu pe lingă contractuș fac slujba cea iobăgească, din părinții noști așa am apucat. Jelerii pentru slujbe au ruptoare și tocmeală cu domnii locului.	Iobagii nu fac pe lingă contractuș slujba iobăgească, din jeleri poate că s-ar afla vreo unu, dară ce slujbe am dat pină acuma așa am pomenit.
III.	La locu acesta a noastre slujbe facem noi domnilor noștri cu plugu, cu căratu griului, finului, iarna cu căratu lemnelor, om căra și gunoi cind poruncește domnu, vara cu secera, cu sapa și cu toate cele, adicăte cu ce poftesc domnii.	Slujba iobagilor și a jelerilor stă în lucru prost (brut — n.n.).	În locu acesta slujba iobăgească și jelerească stă din robote.
IV. Veni-turi. 1.	Locu și hotaru ăsta a nost ce dobindă și pagubă are om spune după întrebăciunile: Noi, în locu acesta a nost se izgește și face secară mai bine decît griu curat, fordulaș (cimpuri de cultură — n.n.) avem două, arăm pe hotaru nostru cu patru boi.	Pămînturile arătoare sint meste-cate, sint și bune și rele, cele bune fac tot feluri de bucate, din cele rele puținele hazne avem, avem 2 hotare, cu două vite nu putem ara, fără cu patru și cu șase. Hotarul acesta de arat ajunge, dar de cosit nu ajunge.	Pămînturile de arat o samă sint bune, o samă sint rele, din cele bune întii nu putem căpăta griu curat, fără meste-cat, și mai căpătăm chiar săcară. Avem două hotare cu fordulașuri, dară cu doi boi nu putem ara, de arat ajunge locu la săteni, dar de cosit nu ajunge.

2.	Fînațurile aste a noaste fac fin bun, am putea îngrășa marhele cu finurile noastre și de am putea să oprim riturile noastre cu vreme am putea cosi și de două ori și face-se 12 măji de fin intratit loc unde ar închepe 8 mierțe de griu.	Rituri avem bune dar puținele, într-un ierdaș (iugăr — n.n.) se fac 12 măji de fin.	Rituri tilin (separat — n.n.) de fînațe avem puținele, apa le noroiește, face rogoz și pipirig și odată deabe il cosim, marhe cu el nu putem îngrășa, la rituri dintr-un ierdaș iese 20, la fînațe 10 măji de fin.
3.	Orașele noaste nu-s departe că Vasarhellyu numai de o milă ¹⁷ de loc, unde de am avea cîte ceva am putea vinde în tăte zilele.	Loc de vinzare avem la Mureș-Odorhei, nu-i departe, la un mil de loc, drum tot așezat pînă acolo, acolo ce ducem vin-dem la prețu lui.	Loc de vinzare avem la Mureș-Oșorhei, loc de un mil, este un deal, mergind, mare, acolo ce ducem, pe cum îi și tîrg așa le vindem.
4.	Hotaru ăsta e prea mic, caută să cumpărăm în toată vară pentru păscutu boilor cu lucru de la domnii noști, loc de păscut din hotaru Szent Laszlăului (Sinvāsii — n.n.).	Pășune la tot felul de vite avem bune și de îngrășat vitele, bun fel de iarbă face.	Pășune avem la toate fel de vite, dară nu de îngrășat, ade-vărat că acolo trăiesc; la fînațe pînă nu cosim nu slobozim, face bun fel de iarbă.
5.	Adăpătură avem destulă că Nyaradu (Nirajul — n.n.) cură sub satu nostu.	Loc de adăpat vitele avem bune, Mureșu.	Vitele de abea trăiesc, că la hotar ape bune nu avem.
6.	Pădure n-avem, cumpărăm din alte sate cu bani, de o milă de loc.	Păduri nici de epulaturi, nici de foc la hotarul nost nu sint.	Păduri nici de epulaturi (construcții — n.n.), nici de foc, la hotar aproape și la drum ușor, n-avem.
7.	Loc de vie n-avem.	Vii la hotarul nost nu sint, nici un venit nu avem de acolo.	La hotarul nost nu sint vii și nice hazne nu avem de acolo.

Întrebări	Bolintineni	Morești	Oroi
8.	Ghindă iară n-avem.	Ghindă la hotarul nost nu este.	Ghindă la hotarul nost nu este.
9.	Dijmă noi șohan n- ^{am} dat, nici a noua, că ăsta-i loc scăunesc.	Arendă în satu nost nu este, di-me, nice a zecelea, nice a nouă-lea n-am dat.	Arindă în satu nost nu este, di-me nice a zecelea, nice a nouă-lea, n- ^{am} dat, nici n-am apucat.
10.	De aste feluri de grădini pină amu nice de veste n-am avu-zit noi.	Pomet, grădini cu hemei și cu verdeață nu avem.	Pomet, grădini cu hemei și cu verdeață la satu nost nu sînt.
11.	Trestie nu se face pe hotaru nostu.	Fructe la hotaru nost nu este.	Tr ^{est} ie la hotaru nost nu sînt.
12.	Chereșchedat (negustorie — n.n.) de asta feluri n-avem.	Loc de popas la locu nost nu este, să avem ceva venit de acolo.	Loc de popas la locu nost nu este, să avem ceva venit de acolo.
13.	De aste feluri iară n-avem.	Fabrică la locu nost aproape, nu este.	Nice un fel de fabrică în vecini și aici nu este.
14.	Mureșu nu-l departe de la noi, dară noi nu erchezuim (ajungem — n.n.) să umblăm la chereșchedat.	În vecini altă apă de chereșchedat nu este.	Ape curgătoare de chereșchedat la locu nost nu este.
15.	Sînt loc de vie aici în vecinu nostu, unde se face vin bun.	În vecini vii nu avem.	În vecini aproape, nu sînt vii.

16.	Aice n-avem loc de aste feluri.	Nice var, nice cărbuni la locu nost nu se ard.	La locu nost nice var nice cărbuni nu se ard.
17.	De aste feluri iară n-avem.	Satu nost nu are tîrg. nu are crîșmă, nici pămînt arător, nici vii, nici rit.	Satu nost nu are tîrg, nice crîșme, nice pămînt arător, nice rît, nice vii.
18.	De topitu cinepilor apă avem destulă, că Nyaradu cură sub satu nostu.	Ape de topit cinepa avem destule.	Ape de topit cinepa nu avem.
19.	Mori avem destule.	Moară avem aproape la hotar și aproape în vecini.	Moară la hotaru nost nu este, în vecini umblăm la măcinat la un mil și mai aproape și mai departe, cînd îi secetă.
Pagube. 1.	O parte a hotarului nostu sînt niște pămînturi care nu fac nici ovăz bun, pentru că vine un pârău de la hotaru Mădărașului (Păsăreni — n.n.), care în tăt anu strică tare pămînturile noastre care avem acolo împrejur.	Am răspuns la întrebăciunea binelui, punctul 1-mo.	Am răspuns la aceasta la „bine” puncto 1-mo.
2.	Fînațurile noastre nu-s așa rele, nici nu sînt așa de departe de la satu nostu, cumcă cu nevoie mare și cu osteneală mare să cărăm ce avem, adicăte sînt niște rituri, unde cînd îi vreme seacă, nu se face iarbă bună.	Riturile nu le noroieste.	Am răspuns aceasta la „bine” puncto 2-do.

Întrebări	Bolintineni	Morești	Oro
3.	Cînd merem la Vasarhely cu cîte ceva, pînă la oraș n-am dat nici o vamă.	Loc de vinzare avem la Mureș-Odorhei, trecem o vamă.	Pînă la Maroș Oșorhei o vamă trecem.
4.	Loc de păscut n-avem atîta să ajungem marhele noastre.	Am răspuns la aceasta la întrebăciunea „binelui”, puncto 4-o.	Am răspuns la aceasta la „bine” puncto 4-o.
5.	Ne cum lemne de foc au trestie să aibăm, dară nice găteje nu se găsește pe hotaru nostru.	Lemne și trestie nu avem, dar pale sînt.	Am răspuns la aceasta la „bine” puncto 6-o.
6.	Aici nu, dară la vecinii noștri găsim lucru destul.	Am răspuns și la aceasta.	Am răspuns că nu avem nice un fel de chereșchedat.
7.	Mori, cum am spus, avem destule.	Am răspuns și la aceasta.	Am dat răspuns la „bine”, puncto 17.
V.	În satu nostru o gazdă de mijloc samănă pe două laturi 42 mierțe de griu, cu cucuruz și cu toate cele. Riturile noastre putem cosi și de două ori numai să cosească devreme.	Cîte și ce feluri de ierdașe are o gazdă întreagă, cum că moșiile nu-s laolaltă cine cu moșia lui a răspunde, cît avem de cosit nu se poate cosi de două ori.	— — — — —
VI.	Noi de aici din satu nostru, cine a avut patru boi cu patru, cine a avut doi, cu doi, a mers la slujba domnească, și la arat,	Iobagii locului acestuie lucră cu pălmile la domnii locului în toată săptămîna, ori cu doi boi, trei, au patru boi, două zile,	În satu acesta o gazdă care-i iobag a slujit într-o săptămînă cu pălmile tri zile, și cu doi boi tri zile, jelerii două zile în

	și la cărat, și la pădure, dar mégis cînd am mers la arat doi boi am prins în jug și am lucrat tri zile în czimbu (în schimb — n.n.) și pe putere.	d-l grof Bethlen János ne dă cinci florinți tapse (taxe — n.n.) pentru slujbe. Jelerii au tomneală cu domnii locului, în- tr-un an lucră cinci, șase săp- tămini.	săptămînă, care n-a avut mo- șie, trei patru săptămîni în- tr-un an.
VII.	Noi, în locu ăsta nice dijmă ni- ce a noua n-am dat, fără o găină și 12 ouă iobagii a Se- menoaii au dat, dar noi cei- lalți n-am dat.	De nouălea nu dăm dare, dară care au oi dau toți iobagii cî- te un miel în tot anu și a doamnei grof Redeoaiie trei găini și 20 ouă, a d-lui grof Bethlen János, o găină și 12 ouă, acestea din părinții noș- ti așa am apucat.	Locuitorii locului acestuie la dom- nii locului alte daruri nu a plătît, fără care a avut oi în tot anul a dat cîte un miel și pe la Crăciun cîte o oaie și o găină, care nu a avut nu a dat, adevărat că d-na Domo- kos Antaloaie citeodată a luat a zecelea dijmă din bucate, citeodată a iertat, dijma pe locurile acestea la alți domni nu-i un obicei.
VIII.	Loc de pustă în satu ăsta nu-i batăr nici unu.	La looul acesta nu sînt locuri pustii.	În locu acesta nu sînt locuri pustii.
IX.	Noi așa știm și de la părinții noștri așa am auzit, că noi de uric nu sîntem iobagi, dară mégis slujba tot ca iobagi așa am făcut pînă în ziua de azi.	Locuitorii locului acestuie sînt iob- agi și jeleri.	Locuitorii locului acestuie, alții sînt iobagi, alții jeleri. Părin- ții părinților noștri, au fost oameni slobozi.
Jurați	Oláh Demian, Cristea Ioan, Pop Gligore, Oláh Ioan, Oláh Nico- lae, Miron Matei, Mészáros Gheorghe.	Hațegan Onu, Păcurar Petru, Bar- bu Simion, Șerban Ioan, Ke- lemen Simion, Hațegan Lupu, Berța Ilie, Berța Onu, Kiss Vasile, Șerban Gheorghe, Berța Teodor.	Codarcea Petru iun., Trif Ispas, Codarcea Petru sen., Codarcea Teodor, Milășan Teodor, Cenan Onu, Nistor Ioan.*

* Conscriptiile ce urmează fiind scrise în limba maghiară, au fost redade aici în limba română.

Întrebări	Bârdești	Budiu Mic	Remetea
I.	N-avem urbariu.	Acest loc n-are urbariu, dar toți robotele și slujbele se prestează după învoiala încheiată cu domnii de pământ.	N-avem urbariu.
II.	Slujba n-o facem și n-am făcut-o după contract, ci mai înainte noi iobagii orașului liber regesc Țirgu-Mureș (în text latin Agropolis — n.n.) am slujit pe săptămână cu vitele de jug câte două zile, iar cu brațele câte trei zile. Jelerii însă cu brațele câte o zi. Acum însă cam de cinci săptămâni prestăm cu vitele câte o zi, iar cu brațele câte două zile. Cei 18 iobagi ai contelui Lazar Ioan slujesc cu brațele (întrucât n-au vite), pe săptămână câte patru zile, iar jelerii câte cinci săptămâni pe an, cei cu boi însă au slujit trei săptămâni.	Întrucât în această localitate sînt mulți domni posesori, prestarea slujbelor se face în multe feluri, pe care aici nu putem să le înșirăm toate, ci fiecare iobag și jeler cînd va fi întrebat va spune în ce constă slujba sa.	Cam de zece ani încoace, noi care am fost iobagi am slujit vara câte patru zile pe săptămînă, iar jelerii câte două zile, mai înainte însă noi iobagii am slujit câte trei zile pe săptămînă, iar jelerii câte o zi cu brațele sau cu vitele de jug.
III.	În afară de slujbele descrise mai sus, am auzit că fiecare cap de familie dă domnului de pământ anual câte două găini și 10 ouă; pe lângă aceasta obișnuim a toarce și țese două mănunchiuri de fulor.	Conform punctului precedent, nu se poate nici aici răspunde în mod direct, întrucât iobagii în majoritate prestează cu brațele trei zile pe săptămînă, în cazul însă că a mers la muncă cu doi boi, s-a întîmplat că tot trei zile a lucrat, dacă cineva s-a prezentat cu patru	În afară de slujba prestată, fiecare cap de familie mai obișnuiesc a da anual o găină, un pui și zece ouă.

		boi, a slujit o zi și jumătate. Jelerii au slujit și slujesc domnilor lor de pământ fiecare după legământul și contractul lui.	
IV. Venituri. 1.	Sînt două cîmpuri*, din care două părți sînt mai slabe, o parte însă este bună, unde se cultivă tot felul de cereale, se poate ara cu patru boi.	Această localitate adică sat are două cîmpuri*, dintre care unul dacă este bine cultivat și guoît produce cereale bune, cealaltă parte însă este foarte ne-productivă, chiar dacă este arată cu patru boi.	Avem două cîmpuri, în acest loc și dacă le lucrăm bine, produc cereale bune, se poate ara cu patru boi.
2.	Este un rit mic, pentru fin, pe care obișnuim a-l cosi de două ori în fiecare al doilea an cînd pîrîul care curge prin el nu-l innămolește. Se produce fin bun pentru hrana vitelor. Pe un loc de un iugăr se fac două care de fin în greutate de 12 măji.	Acest teritoriu are atît finețe pe locurile mai înalte și rituri pe șes, în finețe rareori au pagubă locuitorii, din cauza ploilor torențiale și a grindinei, însă ritul din cauza inundației pîrîului uneori se innămolește. În ce privește a doua coasă, nici pe rituri și cu atît mai puțin pe finețe iobagii acestui loc nu obișnuiesc să cosească de două ori. Finul nu este așa de bun cum se face lingă Mureș și pe lingă alte ape curgătoare, aici nu se pot îngrășa vitele. Pe rit un iugăr produce un car bun de fin, în greutate de șase măji, în finețe însă nu se produce decît pe jumătate atît, deci cîntărește mai puțin.	Acest loc are un rit la șes, care s-ar putea cosi și de două ori, dacă apa Mureșului prin inundație nu l-ar innămoli. O parte a lui produce fin slab pentru hrana vitelor, pe acest rit se produc pe un iugăr 2 care bune de fin, în greutate de 12 măji. Finaț n-are acest loc.

* În traducerea textului din limba maghiară, am folosit pentru termenul de fordulaș, cîmpuri, sau cîmpuri de cultură, căruia i se mai spune și solă (de aici denumirea de asolament).

Întrebarea	Bârdești	Budiu Mic	Remetea
3.	Orașul cel mai apropiat de această localitate este Țirgu-Mureșul, la distanța de o jumătate de milă, drumul este bun, la podul de vamă al orașului pe noi nu ne vămuiesc.	Locul de târg cel mai apropiat al acestui sat este în Țirgu-Mureș, la distanță de numai un sfert de milă, produsele duse acolo în cea mai mare parte se vînd cu prețuri potrivite, iar ceea ce nu se vinde este adus înapoi.	Locul de târg al acestui sat este la Țirgu-Mureș, care se află de aici la o cale de o jumătate de oră, are drum bun, produsele naturale pe care le ducem acolo se vînd la preț potrivit.
4.	Pășunea de vite este de fapt mică, dar totuși n-am fost încă nevoiți a mîna vitele înainte de cosit în terenurile oprite.	Aici n-avem acel folos de pășune de a putea îngrășa vitele, dar locuitorii pe lângă boi de jug, vaci, oi și porci pot crește și tîneret; din cauza hotarului lor redus nu sînt totuși nevoiți ca înainte de seceriș și de cosit să-și ducă vitele la păscut în alte locuri străine.	Cu toate că pășunea pentru vite este redusă, totuși nu sîntem siliți a mîna vitele înainte de cosit în locuri oprite.
5.	În ce privește adăpatul vitelor nu ducem lipsă.	În ceea ce privește adăpatul mai ales pe timpul secetei, satul așa este de lipsit, încît a trebuit să-și ducă cirezile de vite pînă la apa Nirajului în satul Foi, dar cînd nu este mare secetă, obișnuiesc a-și adăpa vitele din fîntînile lor.	Mureșul fiind aproape, nu ducem lipsă în ce privește adăpatul.
6.	Lemne de foc avem, lemne de construcții cînd am avut nevoie, ne-a dat orașul destule.	Nu numai că nu avem lemne pentru construcție în hotarul nostru, dar și lemnele de foc constau numai din vreascuri	Lemne de foc avem, dar lemnele de construcții sîntem nevoiți a le cumpăra din altă parte pe bani mulți.

		mărunte, care sînt puține, însă se mai întîmplă uneori că de pe hotarul altor sate cumpărăm lemne pe bani și astfel facem foc.	
7.	Există o vie mică nou plantată, pe care obișnuim a o îngriji, dar nu lucrăm pe bani în viile altora.	Nu numai la Tîrgu-Mureș, ci și în alte părți omul sărac poate căpăta de lucru dacă îi silit de mizerie, la vie de asemenea se pot cîștiga bani.	Vii n-avem, ci unii dintre noi obișnuiesc a merge să lucreze pentru bani în viile orașului.
8.	Neavînd pădure producătoare de ghindă, nici ghindă nu se produce.	Pe hotarul nostru nu am putea primi la ghindă porci străini, ci dimpotrivă și porcii noștri a trebuit să-i ducem la ghindă pe alte hotare.	Ghindă nu se produce.
9.	Darea arenzii și a dijmei nu este în uz în această localitate.	Uneori merg la plutărit tinerii cărora nu le place munca de vară de acasă.	Arenda și dijma nu sînt în uz în această localitate.
10.	O parte a sesiilor interioare pe care le locuim, sînt bune pentru grădini de pomi și de legume.	— — — — —	Înlăuntrul satului cei mai mulți avem grădini de pomi și de legume.
11.	Trestie nu crește pe hotarul nostru.	— — — — —	Trestie nu crește aici.
12.	Nu facem negoț cu sare.	— — — — —	Niciun fel din aceste foloase nu are localitatea noastră.

Întrebarea	Bârdești	Budiu Mic	Remetea
13.	Nici fabrici nu există aici.	— — — — —	Idem
14.	Nici un fel de astfel de venituri n-are această localitate.	— — — — —	Idem
15.	Idem	— — — — —	Idem
16.	Idem	— — — — —	Idem
17.	Idem	— — — — —	Idem
18.	Piriu de topit cinepa este.	— — — — —	Topim cinepa în apa Mureșului.
19.	Pe acest hotar nu sînt mori, ci pentru măcinat mergem la Mureș, care se află la o jumătate de milă de aici.	— — — — —	Pe acest hotar nu există moară, dar fiind aproape Mureșul obișnuim a măcina acolo.
Pagube. 1.	La această întrebare am răspuns la „Venituri“.	Sînt în satul nostru niște terenuri pustii, dintre care unele sînt foarte pietroase, jilave și abrupte încît nu se pot ara, în unele locuri nici gundirea nu ajută.	Pe terenurile noastre arabile gundirea este foarte necesară.

2.	Idem.	La hotarul nostru sînt și locuri unde iarba nu crește de loc, chiar dacă sînt gunoite, iar cînd crește uneori este rea, sălbatică și așa de rară, încît nu se poate cosi.	O parte a ritului produce un fin foarte slab, iar din cauza inundației apelor Mureșului, se înămoalește des.
3.	Cînd ducem produsele noastre la Tirgu-Mureș, n-avem voie să le vindem fără a plăti vamă.	Nu sînt nici un fel de pagube.	În orașul amintit din apropiere nu putem intra fără vamă, iar acolo în piață sîntem vămuiți de către judele pieții, dacă ducem ceva spre vînzare.
4.	La această întrebare am răspuns mai sus.	Idem.	Răspunsul la acest punct l-am dat în rîndul veniturilor.
5.	Idem.	Idem.	Idem.
6.	Idem.	Idem.	Idem.
7.	Idem.	Idem.	Idem.
V.	Mai jos, fiecare cap de familie va enumera cîte bucăți de pămînt arabil și de fineață are, calitatea și întinderea lor.	Un cap de familie cu o sesie întreagă are în acest sat mai mult sau mai puțin de 18 bucăți de terenuri arabile și finețe, dintre care în unele se poate semăna o mierță, în altele două, sau de la 3—8 mierțe. Riturile chiar dacă sînt gunoite, nu se pot cosi de două ori.	Mai jos, fiecare cap de familie va enumera cîte bucăți de terenuri arabile are și cît de mari sînt, de asemenea și despre rituri.

Întrebarea	Bârdești	Budiu Mic	Remetea
VI.	La această întrebare am răspuns mai sus la întrebarea a doua.	După cum s-a scris la punctul al doilea, unii au slujit cîte trei zile pînă acum, alții însă au slujit după cum s-au învoit cu domnii lor de pămînt. Uneori s-a întîmplat că timpul dusului și a întorsului nu s-a socotit în numărul zilelor de robotă.	La această întrebare, am răspuns la punctul al doilea.
VII.	Darea nonei în această comună n-a fost și nici nu este în uz, alte prestațiuni însă pe care le facem domnilor noștri au fost arătate mai sus.	În această localitate niciodată n-a existat nona, totuși iobagii domnului baron Henter Francisc obișnuiau a-i da găinile de Crăciun, dar oamenii celorlalți domni, nu.	Nu dăm dijmă domnilor noștri de pămînt din nici un fel de produse naturale.
VIII.	Nu există în această localitate nici o sesie pustie.	Sesii pustii, cu apartenențele lor care să fi rămas în posesia altora, nu se află în această localitate.	În această localitate nu există nici o sesie pustie.
IX.	Noi pînă acum am fost iobagi, acum însă prin înaltul ordin regesc sîntem eliberați de acest jug.	Iobagii acestui loc, unii sînt ereditari, iar alții aparțin de domni, pe bază de contract.	Pînă acum am fost iobagi ereditari, dar acum prin ordinul regesc am fost eliberați.
Jurații	Hădărău Ioan, Ignat Costin, Pintilie Urs, Pintilie Marian, Gabor Vasile, Bergian Dumitru, Hădărău Urs, Gabor Gavrilă, Ștefan Toader.	Nagy Gheorghe, Nagy Ioan, Nagy Grigore, Nam Petru, Nam Mihail, Costea Costin, Feier Ștefan.	Moldovan Marian, Timar Mihail, Macavei Teodor, Bărdășan Teodor, Hoța Vasile, Someșan Ioan, Dumbravă Mihail, Hoța Marian.

Întrebarea	Berghia	Ceușu de Cimpie	Sincraiu de Mureș
I.	Acest loc n-are urbariu.	Acest loc n-are urbariu, nici n-a avut.	Pînă acum n-a fost urbariu, la noi, și nici în prezent nu există, dacă nu cumva se află la domnii noștrii de pămînt.
II.	Iobagii acestui loc nu pe bază de contract prestează slujbele iobăgești, ci după obiceiurile vechi, rămase de la părinții lor, jelerii însă avînd contracte cu domnii lor de pămînt, fac slujbele după acelea.	Obligațiile noastre iobăgești nu le prestăm după vreun contract scris, întrucît asemenea contract nu este și nici n-a fost, ci am slujit după cum ne-au poruncit stăpînii noștrii, noi jelerii însă, prestăm slujba anuală fie după contracte scrise, fie după înțelegeri încheiate verbal.	Contracte de asemenea n-am avut niciodată cu domnii noștrii.
III.	Slujbele datorate domnilor lor de pămînt de către iobagii și jelerii acestei localități constau din robote, adică din muncă țărănească.	Noi, iobagii domnului conte Samuil Teleki, slujim în mod obișnuit cîte trei zile pe săptămînă, fie cu brațele, fie cu vitele de jug. În afară de aceasta, soțiile noastre torc pe an 4 funți de fuioare de cînepă și tot atîta lînă; noi jelerii lui slujim pe săptămînă obișnuit două zile, fie cu brațele, fie cu vitele de jug. În afară de aceasta, sintem obligați a face cu vitele de jug un drum lung odată pe an, iar cînd semănăm a ara o săptămînă, tot astfel și la destelenire; soțiile noastre torc cîte doi funți de cînepă și tot atîta lînă, care da-	Noi ca iobagi lucrăm la domnii noștrii de pămînt fiecare cîte trei zile pe săptămînă, ori cu brațele ori cu vitele de jug, după cum este timpul. Noi însă care sintem jeleri prestăm slujba după cum ne-am învoit cu domnii noștrii, dar sint între noi și jeleri care plătesc taxă, unii în seu, alții în bani gata, care mai mult, care mai puțin, în raport de averea sa. Apoi sintem mulți evrei care cu toții dăm domnilor de pămînt de asemenea o taxă anuală în bani gata, apoi îngrășăm un anumit număr de porci, care mai mulți, care mai pu-

Întrebarea	Berghia	Ceușu de Cîmple	Sîncralu de Mureș
III.		tină de la început așa a fost. Noi, iobagii ereditari ai domnului Ioan Máté, slujim obișnuit în fiecare săptămînă două zile, fie cu brațele, fie cu vitele de jug, în afară de aceasta, soțiile noastre au prestat toate felurile de munci privitoare la cinepă, în afară de țesut, au fost obligate a toarce cinepa în fiecare an, lina însă mai rar, cînd mai multă, cînd mai puțină. Noi, jelerii lui slujim în fiecare săptămînă cîte o zi, fie cu brațele, fie cu vitele de jug; soțiile noastre de asemenea torc uneori cîte puțin. Noi, jelerii domnului Gheorghe Jármi, slujim săptămînal cîte o zi pe bază de contract, încheiat numai verbal. Noi, iobagii succesorilor domnului Petru Pápai, slujim fie cu brațele, fie care vitele de jug, cîte două zile pe săptămînă, altceva nu facem. Noi, jelerii domnului Iosif Nagy dăm pe an domnului nostru de pămint taxa de cîte șase florini. Noi, jelerii domnului Ioan Nagy, slujim pe an opt săptămîni, trei cu vitele de jug, cinci cu brațele. Noi, jelerii domnilor Samuel și Gheorghe Nagy dăm taxă de cîte șase florini. Noi, jelerii domnului	țini, după întinderea și calitatea sesiilor și a averii lor.

Alexandru Gálfalvi, slujim cite două zile pe săptămână, de la Sf. Gheorghe pînă la Sf. Mihail, iar în timpul anului alt-
ceva nimic nu prestăm. Noi, jelerii doamnei lui Gálfalvi Grigore, slujim anual cite patru săptămîni cu brațele; soțiile noastre de asemenea torc puțină cînepă. Eu, jelerul doamnei lui Ladislau Kereső, slujesc pe an cite cinci săptămîni cu brațele. Eu, iobagul domnului Samuil Nagy Hosszumezei, slujesc cînd și cînd cite o zi. Eu, iobagul lui Mihail Nagy, slujesc în fiecare săptămînă cite două zile cu brațele sau cu vitele de jug, uneori și soția lucrează cite ceva. Eu, jelerul domnului Nicolae Szabó dau pe an taxă de 16 florini. Eu, iobagul domnului Moise Pápai slujesc în fiecare săptămînă, fie cu boii, fie cu brațele două zile; soția mea toarce uneori cite puțin. Noi, iobagii domnului Anton Henter slujim în fiecare săptămînă trei zile, fie cu brațele, fie cu vitele de jug, iar soțiile noastre torc patru funți de cîlți. Dintre jelerii lui, unul slujește în fiecare săptămînă o zi, celălalt plătește taxe de trei florini; soțiile noastre torc cite doi funți de cînepă. Eu, jelerul domnului Mihail Medve slujesc anual cu brațele opt săptămîni. Eu, jelerul domnu-

Întrebarea	Berghia	Ceuașu de Cîmpie	Sincraiu de Mureș
III.		lui conte Paul Toldalagi dau în fiecare an două găleți de seu. Eu, jelerul domnului Ștefan Kis slujesc cu brațele șase săptămîni pe an. Eu, iobagul domnului Ladislau Păpai slujesc în fiecare săptămîină cite două zile. Eu, jelerul lui Petru Kis, slujesc două săptămîni pe an. Eu, jelerul lui Francisc Székely întrețin pe domnul meu de pămînt, care este copil orfan. Eu, jelerul lui Ladislau Székely slujesc anual două săptămîni cu munca manuală. Eu, iobagul lui Nicolae Bală slujesc uneori, după cum pot.	
IV. Venituri 1.	Terenurile arabile ale acestei localități sînt mixte, există două cîmpuri de cultură, care nu se pot ara cu doi boi, ci cu patru sau șase, jumătate din întreg teritoriul se poate gunoi, dar o jumătate nu se poate din cauza dealurilor; cele care se gunoiesc produc grîu bun, cele care nu se gunoiesc produc ovăz și alac.	Două părți ale terenului nostru arabil sînt bune, dacă le gunoim produc orice fel de cereale, prin natura lor sînt destul de roditoare; partea a treia însă este mai inferioară, din cauza dealurilor nu se poate gunoi, nici nu se face acolo altceva afară de ovăz și alac; pe fiecare cîmp (fiindcă sînt două), se poate ara cu cîte patru boi buni.	Teritoriul nostru constă din trei cîmpuri, se poate gunoi ușor și bine și produce tot felul de cereale, nu este slab și produce mai mult grîu amestecat și secară. Nu se poate ara cu două, ci cu patru vite de jug.

2.	Rituri prea puține are această localitate, căci în afară de 2—3 iobagi, ceilalți n-au nimic, dar finețe sînt. Pe un iugăr se produc șase măji de fin. În ce privește calitatea, se face fin mijlociu; nu se poate cosi de două ori.	Finețele noastre în cea mai mare parte sînt situate pe locuri mai înalte, dintre acestea două părți mai ales cele însoțite produc iarbă mai bună și nici inundația nu le distruge, deci sînt potrivite pentru îngrășarea vitelor, dar nu putem să le cosim de două ori; a treia parte însă fiind apoase, produce iarbă mai rea. Inundațiile din aproape fiecare an ne distrug iarba de pe rit, această parte mai umedă, dacă n-ar fi atinsă de inundații s-ar putea cosi de două ori, astfel însă rareori cosim de două ori. În cele două părți pe un iugăr se produc 14 măji de fin, iar pe a treia parte 10 măji.	Finețe n-avem, dar există rituri de calitate bună, pe care în fiecare an, dacă nu le inundează apa, le putem cosi de două ori. Cea mai mare parte a finețelor noastre le posedăm împreună cu locuitorii din Nazna, Sintioana, Morești și Cristești, dar piriurile care curg din satele Pănet și Berghia de multe ori ne produc pagube din cauza că albia lor, chiar dacă noi și cei din Nazna am curăți-o, locuitorii din celelalte sate susnumite nu o curăță, de aceia apa neavînd albie se revarsă pe rit și produce pagube. De altfel, ritul este potrivit pentru hrana vitelor, produce fin folositor, cam 12 măji pe un jugăr.
3.	Locul de tîrg al acestei localități este la Tîrgu-Mureș, nu departe, la distanță de 3/4 milă, drumul peste tot este încăpător, ceea ce ducem acolo spre vînzare putem vinde cu preț potrivit.	Locul nostru de tîrg este în Tîrgu-Mureș, la distanță de trei sferturi de milă; are drum bun fără nici un deal, dar la podul pe care îl trecem ne vîmuiesc din greu.	Loc de tîrg avem foarte bun, întrucît Tîrgu-Mureșul este numai la distanță de o oră; ceea ce avem de vînzare, vindem acolo cu folos, dar nici nu-i nevoie să ducem produsele noastre acolo căci și aici acasă le putem vinde chiar ca în oraș.
4.	Pășune pentru vite are de fapt această localitate, dar după numărul vitelor nu-i suficientă pentru îngrășarea lor; în ce privește calitatea, se produce iarbă potrivită.	Pășune anume pentru vitele noastre de jug n-avem, ci ele pasc pe ici pe colo prin stufișuri, care nu sînt așa de bune ca să se poată îngrășa vitele. Vacile noastre obișnuiesc a pășuna prin pîrloage.	Pășune avem destulă, nu sîntem nevoiți a merge în alte sate la pășune cu vitele noastre, ci dimpotrivă, locuitorii din satele vecine vin cu vitele în pășunile noastre.

Întrebarea	Berghia	Ceauău de Cîmple	Sincraiu de Mureș
5.	Adăpători bune pentru animale nu există pe acest teritoriu.	Locuri de adăpat avem destule, încît vitele noastre nu duc lipsă.	Locuri de adăpat avem din belșug, întrucît apa Mureșului curge prin hotarul nostru.
6.	Nici lemne de construcții sau de foc, această localitate nu are.	Lemne pe teritoriul nostru nu sînt nici de foc, nici de construcție.	Lemne de foc cu toate că noi n-avem, dar pe hotarul nostru, pe bani putem cumpăra destule și din apropiere de pe un loc foarte la îndemînă de unde putem aduce pe drum bun.
7.	Vii din care să se poată trage vreun folos chiar prin munca cu ziua, nu sînt în această localitate.	Vii la care dacă am lucra cu ziua să putem cîștiga bani n-avem, cei care au ocazie merg la Tîrgu-Mureș pentru muncă cu ziua și cărăușie.	Vii n-avem pe hotarul nostru și cu această muncă noi nu putem cîștiga bani, ci dacă ne ducem la Tîrgu-Mureș acolo prin munca cu ziua la vie, putem cîștiga bani.
8.	Ghindă n-are această localitate.	Nici fîscului, nici domnilor n-am obișnuit a da arendă sau dijmă.	Păduri de ghindă n-avem de loc.
9.	Arenda fiscală, dijma și nona n-a fost în uz în această localitate.	— — — — —	Arendă, dijmă sau nonă n-a existat la noi niciodată.
10.	Livezi de pomi și cîmpuri semănate cu hamei n-avem.	Grădini de pomi și de legume au unii dintre noi, alții n-au.	Grădini de pomi n-avem la cîmp, nici loc semănat cu hamei, dar pe la casele noastre aproa-

			pe fiecare dintre noi are grădini de legume și cițiva pomi fructiferi, îndeajuns pe seama noastră.
11.	Trestişuri nu există.	— — — — —	Trestişuri nu sînt în localitatea noastră.
12.	Depozite nici pentru sare nici pentru altceva nu sînt.	— — — — —	Cu căraușitul sau comerțul sării nu obișnuim a ne ocupa, ocele de sare fiind departe de aici.
13.	Nu există nici un fel de fabrici.	Riul Mureș fiind aproape, cei care merg acolo pentru plutărit, pot cîștiga bani.	Fabrici nu sînt de nici un fel.
14.	N-avem nici un fluviu navigabil aici în apropiere.	— — — — —	Riul Mureș curge prin hotarul nostru și cui îi place poate cîștiga bani cu plutăritul.
15.	Dealuri plantate cu vii nu se află nici în vecinătate.	— — — — —	Nu departe de noi se produc vinuri bune, de acolo putem aduce vin spre a-l comercializa, iar unii dintre noi obișnuiesc chiar a aduce vinuri spre a le vinde în circiumă, întrucît la noi în sat fiecărui om îi este permis circiumăritul.
16.	Venituri din arderea varului și a cărbunilor nu sînt.	— — — — —	Var și cărbuni nu obișnuim a arde deoarece asemenea materiale nu se găsesc pe hotarul nostru.

Întrebarea	Berghia	Ceuașu de Cîmpie	Sîncraiu de Mureș
17.	Această localitate n-are venituri nici din tînguri, circiume, terenuri arabile, finețe și vii.	— — — — —	Localitatea noastră n-are nici un fel de folos deosebit, în afară numai de circiumărit, dar și aici numai într-atîta cum am spus mai sus, că fiecare om are voie a circiumări.
18.	N-avem ape pentru topitul cînepii.	— — — — —	Locuri de topit cînepa avem bune și din belșug.
19.	Morile sînt în vecini.	Morile noastre construite pe riul Mureș sînt suficiente și nu de parte.	Mori sînt destule, atît în hotarul nostru cît și la vecinii noștrii.
Pagube. 1.	Terenurile noastre arabile sînt amestecate, o parte din cele care nu se pot gunoi sînt abrupte de ploile torențiale, de altfel și pe șes ploile torențiale produc pagube terenurilor arabile.	Despre pagubele satului am amintit mai sus la „venituri”.	Teritoriul nostru după cum am spus în răspunsul nostru de mai sus, este foarte bun și folositor; se poate cultiva ușor.
2.	La aceasta am răspuns la punctul 2 din „foloase”.	Idem.	Riturile pe care le avem sînt bune și se pot cosi în fiecare an de două ori, cînd inundația nu le spală.
3.	Locul de tîrg al acestei localități este la Tîrgu-Mureș; trecem peste o vamă.	Idem.	Loc de tîrg avem bun la Tîrgu-Mureș, dar cînd mergem acolo plătim vamă, chiar dacă du-

			cem ceva de vinzare în valoare de un dinar și pentru aceea trebuie să dăm vamă, astfel că noi n-avem nici un folos.
4.	Am răspuns la punctul 4 din „foloase“.	Idem.	Pășuni după cum am spus mai sus, avem destule.
5.	Lemne și trestie n-avem, dar paie sînt.	Idem.	Lemne de foc găsim pe hotarul nostru, de aceea nu facem foc cu trestie sau cu paie.
6.	Cînd locuitorii acestui loc nu sînt chemați la slujbele domnești, cu căraușia și munca manuală pot cîștiga bani, cel mai aproape la Tîrgu-Mureș.	Idem.	La vecinii noștrii, noi cu brațele ori cu vitele de jug putem cîștiga bani dacă ne străduim.
7.	Am dat răspuns la punctul 19 din „foloase“.	Idem.	În ce privește morile, nu ducem lipsă; se pot găsi destule în vecinătate.
V.	Intrucît aici nici sesiile, nici terenurile exterioare aparținătoare lor (apartenențele — n.n.) nu sînt la fel, nu știm care iobag are sesie întreagă, ci fiecare își va declara la conscripție terenurile pe care le posedă.	Cît și cum trebuie să fie o sesie întreagă și cît este un iugăr nu știm, ci acestea sînt mai mari sau mai mici, terenurile arabile sînt măsurate, dar putem spune și noi de cîte mierțe sînt. Din terenurile noastre arabile și cositoare cîte sînt bune și cîte sînt mai slabe am spus mai sus; atît terenurile noastre arabile cît și finețele și riturile sînt statornice și nu sînt supuse distribuirii anuale.	Cîte iugăre de teren arabil și de finețe are un cap de familie cu sesie întreagă, nu o putem spune, ci dacă i-am lua și i-am cerceta pe rînd, am spune.

Întrebarea	Berghia	Ceușu de Cîmple	Sîncraiu de Mureș
VI.	Slujbele iobagilor și jelerilor sînt următoarele. Iobagii contelui Lázár Ioan slujesc de la Sf. Ioan pînă la Sf. Mihai, săptămînal cu brațele 4 zile, tot așa și cei cu doi boi, cu 4 sau 6 boi, însă 2 zile. De asemenea, de la sărbătoarea Sf. Mihail pînă la Sf. Ioan, cu brațele sau cu doi boi, trei zile, cu patru sau șase boi, o zi și jumătate; femeile torc patru cîli de cînepă, țes 20 coți de pînză, în afară de acestea ciuruiesc și curăță cînepă. Jelerii conform contractelor, slujesc anual cu vitele de jug trei săptămîni, cu brațele patru săptămîni; în afară de acestea femeile lor torc, țes, ciuruiesc ca și cele ale iobagilor în afara contractului. Drumurile dus și întors se socotesc în numărul zilelor. Iobagii baronului Henter Anton prestează cu brațele săptămînal trei zile, iar jelerii anual cu brațele trei săptămîni. Iobagii domnului Farkas Ștefan prestează săptămînal cu brațele trei zile sau în locul lor cu boii două zile cei care au boi; femeile lor torc 12 mănunchiuri de fuior și țes 40 coți de pînză; un țigan jeler dă taxă 1 florin ren. anual. Jelerii domnilor plebani	După cum am spus mai sus, la punctul al treilea și pînă acum am slujit în felul acesta atît cu brațele cît și cu vitele de jug, cu plugul nu știm precis cîte zile am slujit, iar dusul și întorsul s-au socotit mai totdeauna în numărul zilelor.	Ce fel și cîte zile de robotă a prestat cîte un cap de familie domnului său de pămînt am mai spus, dăm și acuma același răspuns. În ce privește drumul de mers și întors la lucru, fiecare domn de pămînt l-a avut în vedere la socoteală.

	(preoți catolici — n.n.) din Tirgu-Mureș slujesc anual cu munca manuală și vitele de jug, șapte săptămîni. Iobagii celorlalți stăpîni slujesc săptămînal cu brațele trei zile, sau cu vitele de jug două zile. Jelderii însă după contractul lor, cei care au apartenențe cu munca manuală sau cu vitele de jug, patru sau cinci săptămîni, cei care n-au apartenențe cu munca manuală două-trei săptămîni. Dusul și întorsul la robote se socotesc în numărul de zile lucrate.		
VII.	Prestarea nonei nu este în uz în această localitate, nici alte obligații ceilalți iobagi nu au, în afară de iobagii contelui Lázár Ioan care dau pe la Crăciun cîte o găină și zece ouă.	Nici dijmă și nici nonă n-am dat domnilor de pămînt din acest comitat, nici în alte părți din acest cerc n-au dat, dar noi iobagii domnului conte Samuil Teleki și ai domnului baron Anton Henter am dat odată pe an pe seama stăpînilor noștrii 10—12 ouă și cîte o găină, altceva însă nici în bani, nici în natură n-am dat.	Din nici un fel de produse și bunuri ale noastre n-am dat niciodată, nici dijmă nici nonă domnilor noștrii, nici alte contribuții, fie în bani gata sau în alte prestații n-am obișnuit a da.
VIII.	În acest sat nu sînt alte locuri pustii, în afară de iobagii domnului Antal Grigore care în procesuîndu-se cu domnii lor de pămînt pentru recîștigarea libertății lor și-au părăsit casele, acestea acum sînt pustii, dar sînt supuse contribuțiunii împreună cu apartenențele lor.	Sînt în această localitate cinci sesii pustii, dintre care pe unele de la început le știm pustii, de pe altele însă casele s-au distrus din cauza vechimii lor, și jelerii le-au părăsit. Acestea stau pustii de doi, patru, zece și patrusprezece ani, apartenențele lor le-au luat de la domnii de pămînt unii locuitori pentru taxe sau în alt chip și astfel le stăpînesc.	Avem trei sesii pustii aici în localitatea noastră dintre care pe unele nu este nici o construcție, iar pe altele sînt case pustii, din cauză că au fost locuite mai înainte de evrei, dar aceștia nu demult au plecat de aici, acum sînt în posesia domnilor de pămînt.

Întrebarea	Berghia	Ceuașu de Cîmpie	Sîncraiu de Mureș
IX.	Locuitorii acestui loc sînt iobagi și jeleri.	O parte dintre locuitorii acestui loc se recunosc a fi iobagi ereditari, alții însă neagă, dar nu vin cu nici o dovadă, domnii de pămînt însă afirmă că ei ar putea dovedi contrariul, dar întrucît patentele regești publicate mai recent i-a declarat liberi, consideră că nu este necesară dovada lor.	Știm că acum sîntem iobagi, dar în ce chip am ajuns în starea iobăgiei nu știm.
Jurații	Szatmári Ioan, Sos Ștefan, Moștorî Andrei, Zilahi Francisc, Demeter Mihail, Farkas Dumitru, Savu Ioan, Florea Dănilă, Mészáros Vasile, Ștefan Teodor.	Fekete Gheorghe, Balog Ștefan, Simon Nicolae, Nagy Grigore, Sándor Petru, Csegő Alexandru, Bordaș Ioan, Buda Ștefan, Savu Dumitru, Pintea Lupu, Costandi Sandu, Pintilie Simion, Tîrnoveanu Mîtea, Szász Francisc.	Moldovan Oniță, Nichită Cozma, Pogăceanu Lăpădat, Rus Vasile, Molnar Mihail, Breșa Simion, Breșa Zaharie, Breșa Dumitru, Szentgyörgyi Oniță, Szentgyörgyi Gavril, Mátyás Petru, Szász Petru.
Întrebarea	Band	Culpiu	Nazna
I.	Niciodată după cum știm, n-a fost urbaniu în localitatea noastră.	Acest loc n-are urbaniu, și nici n-a avut.	N-am auzit și nici nu știm dacă ar fi fost cîndva urbaniu între noi și domnii noștri de pămînt.
II.	Nici contracte n-am avut niciodată cu domnii noștri de pămînt.	Nici prestațiile iobăgești, nici cele jelerești nu le facem în temeiul vreunui contract scris, întrucît asemenea contracte nu sînt și nici n-au fost, ci atît	Nici contracte nu sînt între noi, jelerii și iobagii și domnii noștri de pămînt.

iobagii cît și jelerii prestăm slujbele după cum convenim anual cu domnii noștri de pămînt. Noi însă, Király Sigmond și Martin, iobagi ai domnului Vajda Andrei am slujit pe lîngă contract și așa slujim și acum pe care am vrea să-l înregistrați aici, întruoît suma înscrisă în contract noi am oferit-o de mai multe ori, dar susnumitul domn de pămînt n-a primit-o. Cuprinsul contractului este următorul: „Noi, subsemnații dăm de știre prin această scrisoare, tuturor căro-ra li se cuvine, că în acest an 1736, ziua 16, luna martie, cînd am fost în scaunul Mureș, în Culpîu de Cîmpie, în casa domnului Vajda Andrei, a venit în casa noastră libertinul Királyi Martin, care fiind constrins de nevoi inevitabile a cerut de la domnul Vajda Andrei 24 de florini, care cerere amîntitul Vajda Andrei văzînd-o i-a dat în fața noastră 24 de florini, cu condițiile specificate mai jos: 1. Ca Királyi Martin cu soția și urmașii lui de ambele sexe, pînă la restituirea sumei de 24 de florini îl va sluji ca iobag veșnic, pe numitul Vajda Andrei, pe soția sa Kata și pe urmașii lor legitimi. 2. Dacă numitul Királyi Martin și urmașii săi ar fugi pînă la restituirea sumei de pe pămîntul numitului Vajda Andrei, oriunde în

Întrebarea	Band	Culpiu	Nazna
II.		împărăția Maiestății Sale, dacă va fi descoperit numitul Vajda Andrei, soția lui Kata și urmașii lor vor avea dreptul să-i prindă și să-i dețină. 3. Mai adăugind și cazul că dacă numitul Királyi Martin ar avea un alt domn de pământ și dacă s-ar descoperi că vrea să-l ducă de aici, numitul Vajda Andrei, soția și urmașii lor să-l poată deține. Pentru respectarea întru toate a condițiilor de mai sus, Királyi Martin și soția sa Cserjék Annok s-au obligat în fața noastră dându-și mina prin promisiune solemnă. Care lucru făcându-se în fața noastră, l-am scris pe credința noastră, ca garanție pentru viitor, întărindu-l cu pecetile obișnuite și semnăturile noastre. Dat în anul și ziua notată mai sus (ss) Toma Doja cancelist jurat, cu mina proprie. (ss) Nánási Gheorghe de Kölpény, cu mina altuia. L.S.". Acest contract cetindu-l în fața domnului Gheorghe Vajda și arătându-i-l, acesta a răspuns că el are un alt contract, despre aceste lucruri, pe care ni-l va arăta dacă va fi cerut, dar în cele trei zile cât am stat aici nu ni l-a arătat.	

III.

Noi toți care pină acum am purtat jugul iobăgiei am prestat robote trei sau patru zile pe săptămână, fie cu brațele fie cu vitele, cînd s-a ivit însă vreo muncă urgentă am prestat și mai mult cu vreo zi. Cei care sîntem însă jeleri slujim după cum ne-am învoit cu domnii noștri de pămînt.

Noi, iobagii domnului conte Teleki Samuil slujim pe săptămînă trei zile cu brațele și cu vitele, cu două sau cu patru vite, fiecare după averea sa. Pe lîngă aceasta, unii dintre noi mai cu stare obișnuim a vinde pentru domni cîte un butoi de vin, cu plată care fel de a sluji așa a fost de la început. Noi, jelerii slujim fie cu vitele de jug, fie cu brațele, în fiecare săptămînă cîte o zi. Soțiile noastre de iobagi sînt obligate să toarcă cînd se face cinepă cîte patru funți de fuior și să țese 12 coți de pinză. Cînd nu se face cinepă nu torc nimic; mai demult erau obligate să toarcă și lînă, dar acum nu. Soțiile noastre ale jelerilor torc cîte doi funți de cinepă, dar nu o țes. Noi, iobagii neorustici („țigani” — n.n.), slujim cu brațele fiecare cîte trei zile pe săptămînă, iar na însă nu prestăm totdeauna cele trei zile; pentru hrană ne-au dat în fiecare lună cîte o mierță de griu, primăvara am fost puși să semănăm porumbul. Noi, iobagii domnului Henter Anton slujim în fiecare săptămînă cu brațele trei zile, cu vitele de jug două. Pe lîngă aceasta, soțiile noastre torc anual cîte patru funți de cinepă, dar nu o țes. În afară de slujbă, în jurul viei domnești sîntem obligați a face

Locuitorii acestui loc cîți sîntem iobagi obișnuim a presta domnilor noștri fiecare cîte trei zile pe săptămînă, atît cu brațele cît și cu vitele de jug, după cum doresc și ne poruncesc ei să le executăm, care obicei noi așa l-am apucat, dar încă și din acelea dacă într-o săptămînă rămîne vreo zi pe care n-o prestăm, pentru completarea lor niciodată n-am fost siliți de nici un domn de pămînt. Jelerii însă cîți sîntem, slujim pe săptămînă cîte o zi sau două, după cum ne-am învoit cu domnii de pămînt. Evreii însă care sînt la noi în număr mare plătesc în mod obișnuit domnilor de pămînt o taxă în bani și mai prestează și alte daruri.

Întrebarea	Band	Culpiu	Nazna
III.		gard de spini, pentru aceasta domnul are o parcelă de teren cu spini, care însă pentru gard niciodată nu ajunge. Noi, iobagii lui Medve Mihail slujim în fiecare săptămână cu brațele trei zile, cu vitele de jug două, iar jelerii atît cu brațele cît și cu vitele de jug cîte o zi. Pe lîngă aceasta, soțiile noastre trebuie să toarcă cîte doi funți de cinepă și de lînă, care obicei se menține astfel din timpul domnului nostru de pămînt. Noi, iobagii lui Vajda Gheorghe slujim pe săptămînă trei zile cu brațele, întrucît n-avem vite de jug. Eu însă jelerul țigan slujesc pe an patru săptămîni. Uneori ne-au dat și de tors, atît cinepă cît și lînă cînd a fost, dar puțină, iarna este adevărat că n-am slujit trei zile, ci cînd o zi, cînd două. Noi, jelerii domnului Nagy Jonaș, unul slujește pe an șase săptămîni, celălalt în fiecare săptămînă o zi, fie cu brațele, fie cu vitele de jug, în afară de aceasta soțiile noastre trebuie să toarcă pe an cîte un mănunchi de fuior. Eu, jelerul domnului Katso Matei slujesc în fiecare săptămînă o zi, fie cu brațele, fie cu vitele de jug.	

		Eu, jelerul domnului Klemen-tsits Ioan dau pe an cinci cupe de seu, altceva nu pretez nimic. Noi, jelerii lui Zongor Sigismund slujim cu brațele unul în fiecare săptămână o zi, celălalt pe an șase săptămâni. Eu, jelerul lui Gálfi Ștefan slujesc cu brațele șase săptămâni pe an. Eu, jelerul soției lui Kiss Ioan nu slujesc un număr hotărît de zile, ci doamna de pământ avînd o vie mică, o cultiv pe aceia. Eu, jelerul soției lui Nánási Ioan nu pretez pe săptămînă un anumit număr de zile, ci doamna de pământ avînd pe hotar două vie mici pe acelea le cultiv.	
IV. Venituri.	1. Teritoriul satului nostru aproape pretutindeni este de calitate bună și în cea mai mare parte se poate gunoi și cultiva dar nu cu doi boi, ci cu patru sau cu șase; dacă îl cultivăm produce din belșug tot felul de cereale; chiar și grîu de prima calitate; numai să nu fie distrus de ploile torențiale; are două cîmpuri.	O jumătate din terenurile noastre arabile sînt bune și se pot gunoi ușor, teritoriul nostru este împărțit în două cîmpuri; grîu curat nu prea se face, ci obișnuim a semăna mai degrabă grîu amestecat. Secară se produce mai bine în terenul de șes din apropierea satului, dar în alt loc nu; se poate ara cu patru boi.	Terenurile noastre arabile sînt bune, iar dacă le gunoim le putem face și mai bune, întrucît hotarul nostru nu este slab, produce din belșug grîu amestecat și secară; cu doi boi nu-l putem ara, ci cu patru.
2.	Fînețele noastre cuprind în majoritatea lor ierburi pentru fin, unde se fac finuri bune. Rituri avem puține, care în cea mai mare parte produc finuri inferioare; s-ar putea	Pășunile noastre se află în cea mai mare parte pe locuri deluroase, inundațiile de fapt nu le ajung, dar produc iarbă rară, cealaltă parte este un teren așezat pe un loc mai jos, apa	Riturile ne sînt diferite, dar în mare parte sînt bune, s-ar putea chiar cosi în fiecare an de două ori, dacă apa Mureșului, precum și pîriurile care se revărsă la vale din Pănet și Ber-

Intrebarea	Band	Culpiu	Nazna
	cosi de două ori, însă ploile torențiale care se revarsă de pe dealurile mari, ceea ce frecvent se întâmplă, în fiecare an ne spală terenurile arabile și înnămolesc foarte mult ierburile noastre. Ca producție medie un iugăr produce 12 măji de fin potrivit pentru hrana vitelor.	Îl inundează des, acolo crește iarbă de baltă, iar într-o parte otavă; pășunile din cauza înălțimii, altele din cauza apei, nu le putem cosi. Pe un iugăr de loc nu se produce mai mult de 12 măji de fin.	ghia n-ar face uneori pagube și aceasta mai ales de aceia se întâmplă întrucât avem rituri comune cu trei sau patru sate și chiar dacă noi curățim albia, celelalte sate necurățind-o, apa ne inundează riturile. De altfel se face fin bun pentru hrana vitelor, pe fiecare iugăr se produc, socotind producția medie, cam 12 măji de fin.
3.	Locul nostru de târg este în Tîrgu-Mureș, la o distanță de o milă, dar drumul în cea mai mare parte este nepotrivit. Locurile noastre de târguri sînt Sînpetru și Iernut, la cîte două mile depărtare, în care locuri ne vindem vitele, iar la Tîrgu-Mureș mărfurile.	Locul nostru de târg este în Tîrgu-Mureș, la distanță de o milă, drumul pînă acolo din cauza dealurilor abrupte este foarte anevoios, astfel că nici cu patru sau șase vite de jug nu putem duce încărcături prea mari.	Loc de târg avem prea bun în Tîrgu-Mureș la distanță de un sfert de milă, unde orice ducem spre vînzare vindem cu folos, de altfel nu este prea necesar a le transporta întrucît și aici pe la casele noastre putem vinde atît evreilor, cît și trecătorilor orice am avea de vînzare, localitatea noastră fiind situată pe drumul de țară.
4.	Pășune pentru vite avem, destul de aproape, însă pe timp de secetă foarte puțin produce mai ales într-o parcelă. Se mai întâmplă că întii terenurile sînt păscute de oi, deci vitelor de jug puțină iarbă le rămîne.	Pășunea noastră de vite întrucît ni s-au sporit vitele nu ne ajunge pentru boii de jug, vițeii și juncanii noștrii, care nu se pot bine îngrășa pe ea, vacile pasc pe ogoare.	Pășunile atît pentru vitele de jug cît și pentru celelalte animale ne sînt suficiente și n-avem nevoie de hotarele satelor vecine.

5.	Locuri de adăpat oile și vitele am avea destule dar nu prea la îndemână, ci sînt puțin cam departe de la locurile oprite pentru vite.	Întrucît apele de adăpat nu sînt departe, în această privință nu ducem lipsă.	În privința adăpatului, deasemenea nu ducem lipsă.
6.	Nici un fel de venit din lemne nu avem în hotarul nostru, trebuie să mergem la distanță de două-trei mile pentru a cumpăra lemne.	Lemne de construcții noi iobagii n-avem, ci mai înainte ne-au dat domnii noștrii de pămînt, acum însă ni le-au retras și pe acelea. Lemne de foc nu sînt aproape de loc pe hotarul nostru, ci pînă acum am cumpărat pe bani de pe hotarul altor sate, dar și acolo s-au terminat aproape cu totul. Noi, iobagii veșnici ai domnului conte Teleki Samuîl avem niște parcele într-o pădure mică de tufe, care cu toate că nu ne e suficientă pentru foc, totuși ne completăm cu ele nevoile mai mari.	Lemne de foc unii dintre noi au cîte ceva în apartenențele seșilor lor, din îngăduința domnilor de pămînt, încît nu sîntem siliți a le cumpăra pe bani, dar unii n-avem de loc și trebuie să le cumpărăm pe bani; mergem la distanțe de cîte o milă și chiar mai departe împreună cu domnii noștrii de pămînt. Lemne pentru construcții nu numai noi n-avem, ci și domnii de pămînt obișnuiesc a le cumpăra pe bani de la distanțe mari, în-deosebi lemnele mari de stejar.
7.	Vii foarte puține avem în hotarul nostru pe care unii dintre noi le cultivă, dar nici din producție, nici din cultivarea lor sătenii n-au foloase.	Vii există pe hotarul nostru dar sînt ale domnilor și le lucrează în mare parte cu oamenii lor și cu datornici, muncitori plătiți cu ziua nu prea folosesc.	Vii n-avem în localitatea noastră, dar Tîrgu-Mureșul fiind aproape, acolo prin munca cu ziua la vie, putem cîștiga bani.
8.	Din ghindă n-avem nici un fel de venit.	Ghindă se produce uneori în pădurile domnești, atunci pot intra acolo și porcii noștrii care sînt lăsați să stea la ghindă pe un timp de trei-patru săptămîni, dar niciodată nu s-au îngrășat.	Păduri cu lemne de foc n-avem și cu atît mai puțin n-avem pe hotarul nostru păduri producătoare de ghindă.

Întrebarea	Band	Culpiu	Nazna
9.	După știrea noastră în această localitate niciodată nu s-a dat nici nonă, nici dijmă.	Arendă sau dijmă nu plătim nici la fisc nici în altă parte.	Nici fiscul și nici unul dintre domnii noștri de pământ până acum n-au luat de la noi niciodată din nici un produs dijmă sau nonă, de asemenea nici arendă fiscală.
10.	Grădini obișnuite de legume și de pomi n-avem.	Grădini de pomi și de legume avem aproape fiecare dintre noi.	Grădini deosebite de pomi în afara satului nu se găsesc nici una în localitatea noastră, dar unii au doi sau trei pomi în grădinile lor; grădini de legume însă are fiecare.
11.	În hotarul nostru sînt două mlaștini, dintre care una este a iluștrilor domni posesori, iar cealaltă a celorlalți nobili posesori și libertini secui. Prima o stăpînesc pe seama lor domnii posesori ca alodiu. A doua este stăpînită de către o parte a micii nobilimi, care neadmițînd acolo pe alții au împărțit-o între ei, deci în afară de persoanele amintite, locuitorii nu beneficiază de folosirea trestîșului.	Trestie se produce pe hotarul nostru dar în cea mai mare parte fiind a domnilor, aceștia o folosesc pentru ei; mai au trestie și unii dintre noi ale căror locuri se mărginesc cu mlaștinile, dar cei mai mulți n-au.	Trestîșuri nu sînt în hotarul nostru.
12.	N-avem venituri din căraușia cu sare, din cauza îndepărtării mari a depozitelor sau a ocnei de sare.	— — — — —	Cu sare sau cu căraușitul sării nu ne ocupă, întrucît ocnele de sare sînt departe de noi.

13.	N-avem la îndemână nici un fel de fabrici.	— — — — —	Fabrici în jurul nostru nu sînt de nici un fel.
14.	Cu toate că apa Mureșului nu-i departe de aici, locuitorii noștri nu se ocupă nici cu plutăritul nici cu alte venituri de pe apă.	În lacul de pe hotarul nostru cine vrea să prindă pești poate să prindă și să-l vîndă pe bani.	Ciștigul cu plutăritul pe riul Mureș îl poate practica cui îi place, întrucît apa Mureșului curge pe lângă satul nostru.
15.	Viile nu lipsesc cu totul.	Vii unde se produc vinuri bune sînt pe hotarele satelor vecine.	Împrejurul nostru, nu departe de aici, se produc și se pot găsi vinuri bune, dar noi nu facem comerț cu vin.
16.	N-avem venituri nici din arderea cărbunilor și a varului, din cauza lipsei de materiale, atît în satul nostru, cît și în împrejurimi.	— — — — —	Condiții de arderea varului și a cărbunilor nu sînt în localitatea noastră.
17.	Tîrguri în localitatea noastră nu sînt, satul n-are nici cîrciumă; din terenurile arabile și cositoare satul nostru de asemenea n-are nici un venit pentru folos obștească.	— — — — —	Alte foloase deosebite localitatea noastră n-are de nici un fel, dar împreună cu locuitorii din Micești, cele două sate au avut un rît mic a cărui iarbă au vîndut-o în acest an, prin învoirea ambelor părți, cu șapte florini, dar în anii trecuți n-am putut-o vinde cu mai mult de șase florini; această sumă am întrebuințat-o pentru necesitățile ambelor comunități.

Întrebarea	Band	Culpiu	Nazna
18.	Ape pentru topit cînepa ar fi în satul nostru în mlaștini, dar și de la acestea ne-au împiedicat actualul vătăf al contelui.	Pentru topitul cînepii avem apă din belșug.	Locuri de topit cînepa avem din belșug.
19.	Mori cu toate că sînt în satul nostru, întrucît cu cîțiva ani în urmă domnul conte Ludovic Kálnoki vrînd să construiască o moară în hotarul nostru a încheiat contract atît cu locuitorii din Band, cît și cu posesoratul și astfel ne-am învoit prin contract, ca fiecare locuitor din Band fie că este posesor, fie că este om de orice altă condiție, este obligat a presta pe an o zi de muncă pentru întreținerea zăgazului, iar susnumitul domn conte este obligat ca prin cheltuiala sa proprie să construiască un pod peste zăgaz, pe care să poată trece atît carele, cît și vitele și oamenii, pe lîngă aceasta ca, locuitorii din Band să poată măcina la moară cu prioritate. Acest contract de atunci încoace totdeauna a fost respectat de către ambele părți. Dar acum cam de doi ani sîntem împiedecați în toate chipurile, de către administratorul domnului conte, cu toate că satul n-a călcat pînă	Avem două mori în apropiere, dar adeseori din cauza secării lacului le scade apa; în aceste cazuri măcinăm la mori îndepărtate de o milă și mai mult, unde putem merge greu, pe drum deluros.	Mori pe acest teritoriu avem destule și nu sîntem siliți a merge departe, dacă nu cumva din vreo întîmplare s-ar distruge morile noastre.

azi contractul, ci dimpotrivă, nu am lucrat pe an numai cîte o zi, ci și cîte trei patru zile, însă acuma a trebuit să ne ducem acasă cu carele noastre, cerealele și finurile, făcînd ocolișuri mari ceea ce a însemnat o mare rămînere în urmă în economia noastră, suferind pagubă și prin distrugerea vitelor. Pe lîngă acestea, noi locuitorii din Band nici nu putem măcina aici, ci locuitorii altor sate macină în locul nostru, din această cauză sîntem nevoiți a măcina în locuri mai îndepărtate în afara hotărului nostru.

Pagube
1.

O parte a teritoriului nostru este neroditor și nu se poate gunoi din cauza distanței pînă acolo și a dealurilor înalte de pe care ploile torențiale destul de frecvente în timpul verii ar spăla gunoiul chiar dacă cu oboaseală mare l-am duce acolo.

Jumătate din terenurile noastre arabile fiind deluroase nu se pot gunoi, nu prea produc griu și porumb, ci mai adesea îl semănăm cu ovăz și alac, în unele părți însă nici acestea nu se produc.

Terenurile arabile după cum am spus și mai sus, sînt bune, iar cu gunoi mult pot deveni și mai bune.

2.

Fînețele le avem în cea mai mare parte în locuri îndepărtate, de unde pe vreme ploioasă și noroioasă cu greu putem căra acasă finul. Riturile sînt supuse deselor inundații ale pîrîurilor.

Fînețe după cum am spus avem puține, iar acelea sînt ori pe locuri prea înalte, ori pe locuri apoase și în calea inundațiilor, încît nici prin șanțuri nu se pot ameliora.

Riturile, după cum s-a scris mai sus ar fi de bună calitate atît în ce privește situarea cît și valoarea lor, dacă apa Mureșului și mai adeseori pîrîurile care curg la vale din Pănet și Berghia nu le-ar inunda în mod frecvent.

Întrebarea	Band	Culpiu	Nazna
3.	Locurile noastre de târg sînt la Tîrgu-Mureş, Sînpetru şi Iernut, dintre care la Sînpetru nu trebuie, dar la Tîrgu-Mureş şi Iernut trebuie să plătim vamă la trecerea peste Mureş.	Locul de târg după cum am spus mai sus este la distanţă de o milă; are un drum foarte greu din cauza dealurilor mari, umblăm peste podul construit peste Mureş, acolo plătim vamă cîte un dinar pentru un om pe jos şi un creiţar pentru o vită; în oraş ceea ce ni-i mai greu, chiar dacă ducem un pui şi cîteva ouă, ne iau un creiţar, pentru un car cu doi boi, 2 creiţari, pentru un car cu patru boi o groşiţă (3 creiţari — n.n.), de unde adesea se întîmplă că dacă ducem în oraş un pui sau doi şi cîteva ouă, jumătatea preţului primit îl plătim domnilor la cele două vămi.	Ca loc de târg după cum am spus şi mai sus avem oraşul Tîrgu-Mureş, la distanţă de un sfert de milă de aici, dar nu putem merge acolo fără a plăti vamă, după fiecare om cîte un dinar, iar pentru o vită un creiţar, apoi în piaţă chiar dacă ducem de vinzare numai zece ouă trebuie să dăm vamă un creiţar.
4.	Păşuni de animale am avea destule mai ales pe unul din cîmpuri, dacă uneori seceta nu le-ar distruge şi dacă n-ar fi păscute înainte de vreme de către oi, care le iau astfel hrana din gura vitelor de jug.	— — — — —	— — — — —
5.	Comunitatea noastră n-are nici păduri, nici trestişuri; după strîngerea recoltei facem foc cu paie.	— — — — —	Neavînd nici lemne de foc, nici trestie, dacă nu toţi, dar unii dintre noi sîntem siliţi să cumparam pe bani lemne de foc.

6.	Venituri atît din c�r�u�ie c�t �i din munca manuală avem în satul nostru.	— — — — —	�n Tirgu-Mureș pot câstiga bani prin munca cu brațele �i cu c�r�u�ia cei care vreau.
7.	Mori cu toate că există în hotarele noastre, după cum am spus �i mai sus, folosirea lor ne este interzisă, nu s�nt suficiente locuitorilor din care cauză sîntem nevoiți a merge �i la morile mai îndepărtate, mai ales pe timp de secetă �i de iarnă.	— — — — —	�n privința morilor nu sîntem str�mtona�i, de aceea nu trebuie să mergem departe.
V.	Niciod�t� între noi n-au fost delimitate sesiile, de aceea nu putem răspunde direct la întrebare, ci fiecare c�t a meritat după munca �i slujba sa at�ta a primit de la domnul său de p�m�nt.	Intruc�t mul�i domni de p�m�nt stăpinesc această localitate nu știm c�t este o sesie întreagă �i un iugăr de p�m�nt, însă toate acestea care mai mici, care mai mari, sînt măsurate �i le vom declara �i de acolo se poate �ti de c�te m�r�te sînt. Dintre terenurile noastre arabile c�te sînt bune �i c�te sînt rele am spus mai sus. N-avem rituri pe care să le putem cosi de două ori. Toate aceste terenuri sînt stabile �i nu se distribuie anual. F�ne�ele noastre fiind așezate pe locurile de mai sus nu produc pe un iugăr mai mult de 12 măji de fin.	Ce fel �i cite iugăre de teren arabil �i de rit are un cap de familie cu sesie întreagă nu putem spune, �ntruc�t unii au mai mult, al�ii mai pu�in, dar c�nd fiecare cap de familie va fi întrebat pe r�nd despre averea sa, le vom �n�ira în ordine. Riturile noastre sînt însă de a�a natură că dacă am avea nevoie am putea să le cosim de două ori în fiecare an.
VI.	Din ce au constatat robotele sătenilor care locuiesc aici, am spus-o �i mai sus; când am fost	Cum am spus mai sus la punctul al treilea, a�a am slujit, nu știm c�t am lucrat cu plugul;	După cum am spus mai sus, în mod obișnuit noi iobagii slujim domnilor noștri de p�m�nt

Intrebarea	Band	Culpiu	Nazna
	trimiși undeva pentru a presta robotele se obișnuia a se socoti în slujbe dusul și întorsul.	drumul dus și întors s-a socotit totdeauna în numărul robotelor.	cite trei zile pe săptămână, cînd cu brațele, cînd cu vitele de jug, după cum ne poruncesc. Jelerii însă care sîntem slujim după contractul încheiat cu domnii noștrii. Noi evreii însă plătim taxe în bani gata, fiecare după învoiala făcută. Drumurile noastre, atît dusul cît și întorsul cînd sîntem trimiși de domnii noștrii să prestăm slujbele ni se socotesc, excepție făcînd noi cei trei iobagi ai domnului Hajdú Ștefan, la care toate robotele trebuie să le prestăm la Band, dar niciodată nu ne-a socotit drumurile pînă acolo și înapoi.
VII.	Dijmă și nonă niciodată n-am obișnuit a da domnilor noștrii de pămînt și cu nici un fel de alte impuneri nu sîntem îngreunați, cu excepția iobagilor baronului Anton Henter care sîntem obligați a-i da pe an cîte o găină și trei patru ouă.	În această localitate nici unul dintre noi n-a dat domnului său de pămînt nici dijmă nici nonă, din nici un fel de produse, întrucît această localitate făcea parte pînă acum din scaunul secuiesc; n-am auzit nici ca la domnii din alte părți ale acestui cerc să fi fost în uz dijma, dar noi iobagii domnului conte Teleki Samuel dăm anual pe la Crăciun cîte o găină și 12 ouă; noi iobagii domnului baron Henter dăm însă o găină și 4—5 ouă, altceva nu.	După cum am spus mai sus, domnii noștrii de pămînt n-au luat de la nimeni în localitatea noastră nici dijmă, nici nonă sau altceva, în afară de găina de Crăciun, dar și aceasta numai soțiile lui Barcsai și a lui Apor obișnuiau a le cere ca dar de la iobagii lor, ceilalți domni de pămînt nici pe acestea nu le-au prestins.

VIII.

Sesiile pustii, intrucit sînt nume-roase la noi, nu le putem așa de repede enumera, din cauza întinderii satului, dar cînd vom începe să măsurăm sesiile le vom cunoaște.

În acest sat sînt patru sesii pus-tii, din care oamenii care le-au locuit, o parte murind, iar al-ții fiind mutați în alte locuri, casele de pe ele din cauza ve-chimii lor s-au dărîmat cu to-tul. Apartenențele lor le stăpi-nesc domnii. Casele de pe trei sesii s-au pustiit cam de 10 ani, iar despre casa de pe se-sia a patra nu ne amintim de timpul cînd ar fi existat.

Sînt în satul nostru cîteva sesii pustii, pe care le înșirăm aici și anume: 1. O sesie pustie a domnului Gál Iosif, pe care a lucrat mai demult după cum am auzit un iobag cu numele Farkas Ioan, dar după cum știm de mult a murit și de atunci terenurile aparținătoare le stăpinesc domnii și de ase-menea locul casei pustii este considerat ca loc al curții; fa-milia Bálintit nu are și nici n-a avut aici altă curte. 2. O sesie pustie a domnului Hal-mágyi Samuil, pe care a lu-crat mai demult iobagul Szöcs Oancea, care murind nu de-mult a rămas pustie, dar apar-tenențe n-a avut. 3. Sesia pus-tie a domnului Balog Petru, pe care a locuit mai demult iobagul Copan Gligore, acesta a plecat la Mădăraș, intrucit era iobag băștinaș de acolo; această sesie n-are aparatenen-țe. 4. O altă sesie pustie a lui Balo Petru, pe care a locuit io-bagul cu numele Varga Fran-cisc, acesta murind demult, se-sia a rămas pustie, aparatenen-țele însă după măsurătoare, cîți domni au fost în atîtea părți le-au împărțit și pînă azi le stăpinesc și folosesc ei. 5. Sesia pustie a lui Máté Ale-xandru pe care a locuit ioba-gul Sipos Martin, de asemenea de timp mai îndelungat stă pustie, dar n-a avut și nici nu

Întrebarea	Band	Culpiu	Nazna
VIII.			are apartenențe. 6. Sesia pustie a domnului Fonyi Samuil pe care a locuit jelerul Parhon Lupu nu demult a rămas pustie, iar apartenențele îndată după măsurătoare le-a preluat domnul de pământ, care le stăpînește și azi ca alodiu. 7. Sesia pustie a soției contelui Lázár Anton, pe care a locuit iobagul Roșca Irimie, care de asemenea a murit demult, apartenențele sale le stăpînește Farago Gheorghe din Mi-cești, cu taxă. 8. Sesia pustie a soției lui Barcsai Ládisláu, pe care a locuit Mihotzi Gheorghe, acesta mutindu-se în altă parte, sesia a rămas pustie, din apartenențe o parte a terenului arabil o stăpînește Moise Ioan omul doamnei, iar o altă parte este și azi pustie; finațul însă îl stăpinesc ceilalți iobagi ai stimatei doamne. 9. Sesia pustie a soției lui Apor, pe care a locuit mai demult iobagul cu numele Ilyes Ioan, stă demult pustie, apartenențele le-a preluat încă înainte de măsurătoare doamna de pământ și pînă azi le folosește ea ca alodiu. 10. Sesia pustie a domnului Delnei Francisc, care numai în acest an a rămas pustie, a fost locuită de jelerul

			Ștefan Petru; n-are apartenențe. 11. Sesia pustie a soției contelui Lázár Anton pe care a locuit jelerul Szilágyi Ioan, dar acesta părăsind-o a rămas pustie pînă azi; apartenențe n-are.
IX.	În localitatea noastră au fost pînă acum și mulți iobagi ereditari, dar acum conform ordinului Maiestății Sale, nu ne mai considerăm iobagi.	Noi, iobagii contelui Teleki Samuil, sîntem iobagi ereditari, iar părinții noștri de asemenea au slujit ca iobagi.	În localitatea noastră în mare parte sîntem jeleri, dar un număr și mai mare sîntem iobagii, care atît noi cît și înaintașii noștri ne știm a fi iobagi și recunoaștem și azi că sîntem iobagi ereditari.
Jurații	Szász Francisc, Lakatos Ioan, Csiki Ladislau, Szatmári Petru, Monostori Gheorghe, Someșan Vasile, Bucin Teodor, Duca Iosif, Naznan Petru, Rîmbu Irimie, Lanțos Demian, Fele Simion, Irimiaș Onu, Gerebenesi Matei, Aldea Andrei, Pavel Ștefan, Chira Teodor.	Borz Gavril, Gazda Ștefan, Gálffi Ștefan, Kocsis Mihail, Borsa Vasile, Maior Vasile, Maior Dumitru, Crucea Mihail, Mészáros Ioan, Király Martin.	Kiss Ioan, Supărat Petru, Bobletec Ioan, Bőjte Ioan, Vereș Ioan, Veres Francisc, Luca Ștefan, Luca Dumitru, Benț Lazar, Kis Vasile, Șerban Gheorghe, Berța Teodor.

DIE MAROSCHER URBARIALCONSCRIPTIONEN VOM JAHRE 1785 (I)

Zusammenfassung

Durch die Veröffentlichung der Urbarialconscriptionen von 12 Dörfern, bringen die Verfasser einen nützlichen Beitrag zur Kenntniss der feudalen Beziehungen zwischen den Grundherrschaften und den rumänischen und ungarischen Untertanen (Fronbauern und Häuslern), aus dem Komitat Marosch, in der zweiten Hälfte des XVIII-ten Jahrhunderts. Die Antworten zu den neun Fragen der Conscription sind um so reeller, weil sie von den Bauern selbst abgegeben wurden, welche ihre eigene wirtschaftliche Lage und Beschwerden besser im Stande waren zu schildern; einige Antworten waren sogar in rumänischer Sprache aufgenommen wurden. Man kann auch aus diesen Conscriptionen merken, dass die wirtschaftliche Lage der Bauern in kommenden Jahre nach dem Aufstand des Horea sehr schwer war und jederzeit einen neuen Aufstand herausfordern konnten, viel blutiger als die vorherige; deshalb hatte auch Kaiser Joseph II. das Volziehen dieser Conscription angeordnet, mit dem Zweck gleich nachher eine neue Urbarialregelung vorzubereiten. Der Adel von Siebenbürgen stellte sich aber entgegen mit allen Kräften und duldete keine Änderung der bestehenden feudalen Beziehungen, so dass nur später, die Revolution von 1848—1849, nach sich die entgeltliche Auflösung, der Leibeigenschaft und der bisherigen feudalen Verhältnisse bringen wird.

ACADEMIA ROMÂNĂ ȘI IOSIF HODOȘ

IOAN CHIOREAN

Fenomenul cultural-științific românesc din anii de mijloc ai veacului trecut reflectă înainte de toate adâncile prefaceri social-economice și politice din spațiul carpato-danubian. Sînt bine cunoscute evenimentele care au avut loc după revoluția din 1848, dar mai ales semnificația lor în istoria poporului român. Merită însă subliniat faptul că în acest cadru politic, deschis de actul Unirii Principatelor în 1859, se prefigurează suportul instituționalist modern al bazei și suprastructurii tînărului stat român. În atari împrejurări, avîndu-se în vedere multiplele cerințe de progres și cultură, numeroși intelectuali ai vremii își concentrează eforturile pentru a pune bazele supremului for de știință și cultură în România. Tradițiile și realizările de pînă atunci ale unor asociații și societăți literare și de cultură din cele trei țări românești demonstau pe de-o parte continuitatea fenomenului cultural românesc pe ambele versante ale Carpaților, pe de altă parte necesitatea imperioasă a unei instituții centrale unice, care să înmănunchieze în rîndurile ei cei mai reprezentativi oameni de știință și cultură români. Din acest punct de vedere, putem spune că Societatea Academică Română a fost cea dintîi instituție care a conjugat eforturile întregului neam pentru a unifica pe deplin spiritualitatea românească, descătușînd-o de granițele politice artificiale, contribuind astfel în mare măsură la desăvîrșirea unității statale.

În acest cadru al eforturilor subsumate în slujba ideii de înființare a forului academic unic pentru românii de pretutindeni, anul 1866 avea să fie decisiv. Nu întîmplător deci asistăm în primăvara acestui an, după publicarea decretului Locotenenței Domnești, la un entuziasm general în rîndurile intelectualității transilvane. Cu acest prilej se fac și numeroase propuneri de membri pentru societatea academică din București. Iosif Vulcan, de pildă,

după ce consideră de datoria sa să mulțumească public lui Rosetti, „carele a mijlocit realizarea unei dorințe fierbinte a bărbaților noștri de litere și a tuturor amicilor literaturii noastre”¹, propune ca membri pentru noul vlăstar al științei și culturii românești pe T. Cipariu, G. Barițiu, Gavril Munteanu, Alexandru Roman, Dionisie Pascuțiu, Simion Manguica, Vincențiu Babeș, Gheorghe Hurmuzaki și I. Sbierea. Într-un alt număr al „Familiei”, doi corespondenți socotesc necesar să facă și ei unele propuneri, sugerînd ministrului Rosetti pe următorii: G. Sion, V. A. Urechia, V. Alecsandri, I. Heliade Rădulescu, T. A. Laurian, Dimitrie Bolintineanu, Al. Papiu Ilarian, Gh. Asachi, B. P. Hașdeu, Gh. Misail, Gr. Grindea și I. Caragiani². Tot acum, sub semnătura lui Sigismund Borlea, redactorul ziarului „Concordia” publică scrisoarea deschisă a acestuia asupra activității meritorii în domeniul filologic-lexicografic desfășurată de Iosif Hodoș (născut la 20 octombrie 1829, în Bandul de Cîmpie, județul Mureș), doctor în științe juridice al Universității din Padova, care „posedă un material foarte bogat mai ales pentru un dicționar românesc”³.

Ales membru fondator al Societății literare române (aceasta a fost denumirea inițială a Academiei) prin decretul Locotenentei Domnești din 22 aprilie 1866, ca reprezentant al Maramureșului (împreună cu Al. Roman), Iosif Hodoș se bucura deci de un prestigiu tot mai mare în rîndul intelectualității, în rîndul tuturor celor care — prin scris, cuvînt și acțiune — se aflau în fruntea luptei pentru unitatea culturală și politică a întregului popor. Aceste nobile idei îl vor călăuzi în întreaga activitate științifică desfășurată în cadrul Academiei Române.

Din motivele cunoscute, sesiunea inaugurală a Societății literare române a avut loc un an mai tîrziu, în 1867, iar solemnitățile prilejuite de sosirea membrilor ardeleni în capitala României au luat proporțiile celui mai vibrant mesaj al unității culturii naționale. După discursul de bun venit rostit de Ion Fălcoianu, la 31 iulie, în fața mulțimii care îi așteptase pe frații lor din celelalte pro-

¹ *Familia*, II, nr. 11 din 15/27 aprilie 1866.

² *Idem*, II, nr. 12 din 25 aprilie / 7 mai 1866.

³ *Concordia*, nr. 34, din 28 aprilie / 10 mai 1866.

⁴ E. Hodoș, *O viață de luptă, suferință și nădejde*, Sibiu, (1940), p. 71; Dan Berindei, *Înființarea Societății literare (academice) (1866) și sesiunea din 1867*, în „*Studii*.” Revistă de istorie, IX (1956), nr. 5, p. 33.

vincii românești, lui Iosif Hodoș îi reveni cîntea de a adresa salutul frătesc al ardelenilor. Numind pe cei ce veniseră să-i întîmpine „frați liberi din România liberă“, el își manifestă bucuria de a se afla în mijlocul lor, unde cuvîntul este liber⁴. O alocuțiune de mulțumire rosti apoi Alexandru Roman. La banchetul pe care membrii Ateneului Român l-au oferit în aceeași seară, după toastul lui V. A. Urechia, în numele ardelenilor ia din nou cuvîntul Iosif Hodoș, arătînd că „sclavia ucide sentimentele, libertatea le reînvie“⁵.

La 1 august 1867, într-un cadru deosebit de solemn, Societatea literară română își începe activitatea. Numărul membrilor era însă destul de restrîns. Dintre ardeleni, la cea dintîi sesiune vor participa efectiv Iosif Hodoș, Timotei Cipariu, George Barițiu, Alexandru Roman (excepție făcînd zilele cînd a fost bolnav), reprezentînd în general curentul etimologist. Bănățenii n-au putut veni, la fel nici cei din Basarabia. În ședința din 8/20 august, cînd societatea își alegea ca președinte pe Ion Heliade Rădulescu, ca secretari pe V. A. Urechia, I. C. Massim și Alexandru Roman, George Barițiu și Iosif Hodoș prezintă declarația prin care societatea exprimă mulțumiri și recunoștință tuturor acelor care s-au ocupat de la 1860 înapoi cu problema înființării unei instituții științifice naționale. Deși membrii prezenți la ședințele celei dintîi sesiuni au lucrat cu multă rîvnă, rezultatele au fost totuși sub așteptări. La 24 august sînt votate statutele, iar o săptămînă mai tîrziu se procedează la alegerea unui birou permanent format din: Ion Heliade Rădulescu, președinte; Timotei Cipariu, vicepreședinte; A. T. Laurian, secretar; V. A. Urechia și I. C. Massim, membrii. Întrucît majoritatea membrilor au opinat ca preocupările societății literare să se rezume în general la problemele limbii române (lexicografie, ortografie, gramatică), Barițiu — susținut fiind și de Hodoș — se pronunță încă la începutul lucrărilor acestei sesiuni ca noua instituție academică să nu se mărginească numai la chestiuni de limbă și literatură ci, să studieze deopotrivă și problemele generale de știință, cultură și istorie națională. Însușindu-și punctul de vedere exprimat de cărturarul brașovean, societatea se angajează să-și lărgească profilul preocupărilor sale, organizîndu-și activitatea în cadrul a trei secții: 1) literară și lexicografică; 2) istorică și arheologică; 3) științifică. Recunoscîndu-li-se preocupările

⁵ Dan Berindei, *op. cit.*, p. 33.

și meritele, Barițiu⁶ a fost ales președinte al secției istorice, Iosif Hodoș vicepreședinte și Nicolae Ionescu secretar în cadrul aceleiași secții.

În ceea ce-l privește pe Hodoș, numeroase documente, corespondențe sau referiri ale literaturii de specialitate ne dezvăluie în activitatea desfășurată în cadrul Academiei Române o multitudine de preocupări: începînd cu intervențiile sale pe marginea proiectului de statut (fiind ales ca membru în unele comisii și secretar ad-hoc al mai multor sesiuni academice), privind ortografia, colaborînd apoi la *Dicționarul limbii române* și, traducîndu-l pe Dimitrie Cantemir. Problemele principale asupra cărora a stăruit societatea, încă de la înființare, au fost — cum rezultă din însăși programul ei — întocmirea gramaticii, ortografiei și dicționarului limbii române. În chestiunile ortografice s-a ajuns la confruntări deschise între etimologiști (Cipariu, Massim, Laurian ș.a.) și fonețiști (Alecsandri, Maiorescu, Sbierea), conflict aplanat temporar printr-un compromis de idei al celor două grupări, care însă în realitate a dezbinat timp îndelungat societatea. Hodoș, ca și Barițiu, a avut o poziție moderată în această dispută, căci nu putea accepta întrutotul concepțiile celor trei stilpi ai etimologismului — Laurian, Cipariu și Massim. Poziția sa o desprindem mai cu seamă din cîteva însemnări inedite pe marginea proiectului de ortografie română (documentul se află printre manuscrisele păstrate la Biblioteca Centrală Universitară din Cluj), prezentat de comisia filologică, la sfîrșitul lunii august 1867. Tot atunci, I. Sbierea prezenta un proiect separat, care exprima „părerea și propunerea minorității din comisiunea filologică în privința defigierii alfabetului limbei române și a regulării scrierii după principiul fonetic combinat cu cel etimologic”⁷. Votul adunării acordat proiectului majorității a dat deci cîștig de cauză etimologiștilor. Hodoș n-a luat cuvîntul la dezbaterile proiectelor, dar s-a mărginit să facă unele însemnări, pe care apoi le-a adus — probabil — la cunoștința lui Cipariu, cu care polemizase în cîteva rînduri. Iată o asemenea însemnare marginală făcută de Hodoș cu creionul pe un exemplar al proiectului comisiei: „Poate filologii să aibă rațiuni etimologice — dar eu am

⁶ Vasile Netea, *George Barițiu. Viața și activitatea sa*, Editura științifică, București, 1966, pp. 297—298.

⁷ *Analele Societății Academice Române*, tomul I. București, 1869, pp. 80—84.

rațiune(a) usului santificat"⁸. Prin urmare, avea destule rezerve față de concepțiile acestora, deși niciunul dintre cele două curente nu era suficient clarificat, existînd serioase limite de cunoaștere a revoluției limbii române.

La sesiunea generală din 15 septembrie 1868, el va fi prezent în cel mai înalt for de știință și cultură al țării cu o comunicare despre „Literatură și belle-arte” — o admirabilă incursiune istorică asupra evoluției artei și literaturii din antichitate pînă în cel de-al treilea pătrar al veacului trecut. Această comunicare a fost publicată apoi în „Archivu”⁹ lui Timotei Cipariu.

O acțiune mai vastă a secției filologice, care îl va antrena și pe Hodoș va fi cea întreprinsă în 1870 în vederea întocmirii *Dicționarului*. Necesitatea elaborării unui dicționar explicativ general al limbii române devenise un imperativ al vremii, ea fiind exprimată deseori în tot cursul veacului trecut. Alocîndu-se fondurile cuvenite, se putea acum realiza ceea ce cu ani în urmă fusese un vis. Dar tot atît de adevărat era și faptul că, latiniștii (între ei și ardelenii) aveau posibilitatea pe această cale să înlăture din dicționar termenii de origine „impură”, acordînd deci etimologiei un loc și un spațiu preponderent. Astfel, în ședința din 9 septembrie 1870, distribuindu-se pe litere elaborarea *Dicționarului limbii române*, lui Iosif Hodoș i-au revenit literele I, J, K, fixîndu-i-se ca termen de predare a materialului lexicografic data de 15 ianuarie 1871¹⁰. După doi ani de muncă, la 22 august 1872, Hodoș va preda comisiei lexicografice manuscrisul lucrării sale privind literele ce i-au fost repartizate, însumînd 78 de coli. Cu acest prilej, după cum reiese dintr-un concept al lui Hodoș, datat 7/19 august 1872, el a înaintat lui A. T. Laurian o moțiune prin care își exprima anumite obiecții față de modul în care au fost tipărite primele fascicule ale dicționarului. Nu este de acord cu mențiunea de pe foaia de titlu, în sensul cum reieșea că numai A. T. Laurian și I. C. Massim ar fi elaborat această lucrare lexicografică. Apoi, afirmă el, „membrii comisiunii de redacțiune se subscriu la prefațiune ca *însărcinați* (subl. lui Hodoș) de către Societate, ceca ce

⁸ Biblioteca Centrală Universitară Cluj-Napoca, Manuscrise, sertar 341/6(

⁹ *Archivu pentru filologia și istoria*, XIX, din 20 octombrie 1868, pp. 375—380.

¹⁰ Biblioteca Centrală Universitară Cluj-Napoca, Manuscrise, sertar 341/6; *Analele Societății Academice Române*, tomul III, București, 1871, p. 37.

în faptă nu este așa (...). În prefațiune, după mine, trebe a se areta conclusiunile ce Societatea au iuat pentru publicarea dicționarului, planul ce și l-a făcut pentru lucrarea și tipărirea lui, autorii cari au collaborat la el, precum și opurile de cari aceștia s-a(u) servit în lucrările lor; ce mod de scriere a adoptat societatea, și cum s-a urmat și altele...“ În continuare Hodoș insistă asupra unor chestiuni pe care comisia filologică nu le-a rezolvat nici pînă la acea dată, de pildă: cum să se scrie anumite cuvinte (pe care le înșiră); cuvintele ca *Dunăre, minte* etc. „în genitivul și dativul singulariu cu doi ii sau cu ei?; cuvintele ca *accrescimentu, abatu-toare, tacundu, facundu* și altele analoage cu *u* sau *e* sau *i*; terminațiunea *ione, one* sau *iune, une*; forma gramaticală în desinen-tiele *ente, entin, ientia*“¹¹ ș.a. Propunerea care însoțește nota explicativă a lui Iosif Hodoș o considerăm deosebit de importantă, deoarece ea lămurea o anumită atitudine sau atmosferă ce domnea în acea vreme în cadrul societății, recuzată îndeosebi de finetiști. Iată care este amendamentul pe care l-a propus: Societatea Academică să nu-și asume responsabilitatea „pentru systema, limba și orthografia urmate de Dlor (Massim și Laurian — n.n.) în această operă preparatoria“, întrucît ei și-au impus propria lor concepție, permițîndu-și să modifice textele cuvintelor elaborate de către ceilalți membri ai Academiei¹². Acest lucru ni-l confirmă și George Barițiu, precizînd că unii redactori au dat o nouă formă textelor manuscriselor lui Hodoș referitoare la literele F și G¹³. După cum se știe (cercetările ulterioare au reliefat în detalii activitatea lexicografică din acei ani a membrilor tinerei societăți academice)¹⁴, selecția operată în dicționar de Laurian și Massim a adus multe prejudicii în evoluția filologiei românești. Au fost acceptate anumite cuvinte, fonetisme și forme, în timp ce altele erau respinse, rezervîndu-li-se — în principiu — paginile *Glosarului*. În parte, unele ciudățenii sau limite ale comisiei lexicografice au fost sesi-

¹¹ Biblioteca Centrală Universitară Cluj-Napoca, Manuscrise, sertar 341/6.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Observatorul*, IV, nr. 73 din 9/21 septembrie 1881; E. Hodoș, *O viață de luptă...*, p. 73.

¹⁴ Vezi îndeosebi: Mircea Seche, *Schiță de istorie a lexicografiei române*, vol. I, Editura științifică, București, 1966; Iorgu Iordan, *Preocupările de limbă la Academia Română*, în *Limba română*, XV (1966), nr. 5, pp. 467—477; D. Macrea, A. T. Laurian, în *Cercetări de lingvistică*, XII, (1967), nr. 2, pp. 169—187.

zate și de Hodoș, deși — prin formația sa intelectuală, în urma studiilor universitare de la Padova — era un latinist convins. Dincolo însă de limitele inerente impuse mai degrabă lipsei de experiență pentru elaborarea unei opere atât de vaste și de pretențioase, dar și latinismului excesiv al multora dintre intelectualii români, trebuie să apreciem eforturile acestora pentru desăvârșirea limbii literare. Nefiind practic rezolvată, chestiunea elaborării unui dicționar al limbii române va fi reluată de către același for după 1880. Pe atunci însă Hodoș nu mai era în viață.

Așadar, încă de la înființare, Societatea Academică Română și-a propus, cu o vrednică stăruință în nobila sa misiune de unificare a culturii întregului popor românesc, elaborarea unei ortografii generale și normative, scrierea gramaticii limbii române și întocmirea Dicționarului. Curînd însă, lărgindu-și sfera preocupărilor, pe lângă problemele de limbă tinăra instituție academică va da cuvenită atenție și disciplinelor istorice. Constituită chiar la prima sesiune a societății, din vara anului 1867, și avînd ca membri pe George Barițiu, Iosif Hodoș, Vincențiu Babeș și Nicolae Ionescu, cărora li s-a adăugat mai apoi: V. A. Urechia (1867), Al. Papiu Ilarian (1868), M. Kogălniceanu (1868), Al. Odobescu (1870), D. A. Sturdza (1871) ș.a., secțiunea istorică și-a adus o contribuție substanțială la lucrările ortografiei și dicționarului, începînd totodată — îndeosebi din 1871 — traduceri din autorii clasici, publicarea operei lui Dimitrie Cantemir, a izvoarelor istoriei naționale etc. După ce în 1869 Al. Hașdeu făcea cunoscută descoperirea în biblioteca Academiei teologice din Moscova a manuscrisului în limba latină a operei lui Dimitrie Cantemir — *Descriptio Moldaviae*¹⁵ — iar Societatea Academică va obține copii după toate manuscrisele cantemiriene, secțiunea istorică se va îngriji să le reunească într-o ediție completă, totalizînd 8 volume (București, 1872—1901). Inițiativa traducerii și editării operelor lui Cantemir aparținea lui Papiu Ilarian. Astfel, primul volum va cuprinde „*Descriptio Moldaviae*“, al doilea traducerea acestei lucrări în limba română începută de Al. Papiu Ilarian (care, în sesiunea din 1871, se oferise să dea și o biografie a cărturarului român¹⁶) și terminată de Iosif Hodoș, în 1874 (din cauza îmbolnăvirii vărului său). Volumele III—IV vor fi con-

¹⁵ *Analele Societății Academice Române*, tomul I, p. 203.

¹⁶ *Ibidem*, tomul III, 1871, p. 48.

sacrate „Istoriei imperiului otoman“, operă pe care Hodoș s-a angajat s-o traducă în românește la ședința din 23 august 1874 a Secțiunii istorice a Societății Academice¹⁷. Tălmăcirea acestei opere cantemiriene în românește însoțită de o prefață a traducătorului, Iosif Hodoș a făcut-o după „traducțiunea franceză“ la început, „și traducțiunea germană și engleză numai mai târziu, cînd eram pe la finea lucrării“¹⁸. În prefață, el face o serie de precizări și dă explicații foarte interesante și importante pentru cititori privind „numele de turc și de popor turcesc“, despre „originea gentei osmane care ocupă astăzi tronul turcesc“. Cele două volume ale „Istoriei imperiului otoman“, tradus în întregime de Hodoș, vor apărea (evident sub egida Academiei) în 1876 și 1878. Tălmăcirea pe care el a făcut-o operelor domnitorului moldovean a fost într-adevăr remarcabilă, fiind apreciată de toți cărturarii vremii. Astfel, în raportul prezentat de Alexandru Odobescu în ședința din 7 septembrie 1876 se arată, printre altele, că: „În cercul publicațiunilor istorice se cuvine asemenea să mulțumim d-lor membri G. Barițiu și I. Hodoș pentru activitatea cu care au împins înainte publicarea operelor Principelui D. Cantemir“¹⁹. Deși tradusă în limba română de epocă, și publicată în ortografia lui Laurian și Massim, „Istoria imperiului otoman“ a putut fi accesibilă istoriografiei noastre, fapt pentru care „răbdătorul editor al Operelor lui Dimitrie Cantemir“ (aprecierea aparține lui Nicolae Iorga)²⁰ își merită cu prisosință recunoștința noastră.

Rememorînd azi drumul lung și anevoios al celor două principale coordonate ale activității lui Iosif Hodoș în cadrul Academiei Române, de filolog și istoric, remarcăm deci eforturile din acei ani de a se circumscrie sarcinilor de mare răspundere care au stat în fața înaltului for de știință și cultură al românilor de pretutindeni.

¹⁷ *Ibidem*, tomul VII, 1875, p. 64.

¹⁸ Biblioteca Centrală Universitară Cluj-Napoca, sertar 335/4.

¹⁹ *Analele Societății Academice*, tomul IX, 1876, p. 32.

²⁰ N. Iorga, *O viață de om. Așa cum a fost*, București, 1934, p. 274.

IOSIF HODOȘ UND DIE RUMÄNISCHE AKADEMIE

Zusammenfassung

Gewählt als begründender Mitglied der Literaturgesellschaft (dieses war die alte Benennung der Akademie) durch das Dekret der fürstlichen Lokotenenz von 22. April 1866, als Vertreter der Provinz Maramureș, wuchs das Prestige Iosif Hodoș's (geboren am 20. Oktober 1829 in Bandul de Cîmpie, Kreis Mureș) in den Reihen der Intellektuellen, die durch Wort, Schrift und Tat, sich in erster Linie des Kampfes für die kulturelle und politische Einheit des ganzen Volkes befanden.

Diesen edelen Ideen wird er folgen in seiner ganzen wissenschaftlichen Tätigkeit im Rahmen der Akademie.

Anhand verschiedener Dokumente, Korrespondenz und Fachliteratur, zeigt der Artikel die vielfältige Tätigkeit welche Hodoș als Mitglied der Akademie entfaltete. Seine Interventionen bezüglich des Statutenentwurfs seine Meinung über die Rechtschreibung, seine Tätigkeit als Mitarbeiter beim Wörterbuch der Rumänischen Sprache und als Übersetzer von Dimitrie Cantemir. In dem Streit zwischen der etymologischen und phonetischen Richtung nahm er (sowie Barițiu) eine mässige Stellung, weil er nicht einverstanden war mit der extremen Position der Etymologen — Laurean und Cipariu. An der Sesion vom 15. September 1868, ist seine Mitteilung „Literatur und schöne Künste“ eine wunderbare historische Skizze über die Entwicklung der Literatur und Kunst (der italienischen insbesondere) von der Antike, bis in die zweite Hälfte des vorigen Jahrhunderts. Nachdem er zwei Jahre (1870—1872), als Mitarbeiter beim Wörterbuch der Rumänischen Sprache tätig war, wird Hodoș die Übersetzung des Buches „Descriptio Moldaviae“ beenden (welche Al. Papiu Ilarian begann), und nachher wird er „Die Geschichte des ottomanischen Reiches“ gänzlich übersetzen. Das Werk Cantemir's wurde von der Rumänischen Akademie veröffentlicht.

PROCESUL URBARIAL AL COMUNEI RĂSTOLIȚA DIN ANII 1868—1869

IOAN POP, LIVIU MOLDOVAN

Revoluția de la 1848—1849 a avut ca principal rezultat desființarea relațiilor feudale și eliberarea țăranilor iobagi. Ei au devenit proprietari deplin asupra loturilor de pământ pe care pînă atunci le avuseseră numai în folosință. Legile referitoare la desființarea iobăgiei prevedeau, de asemenea, ca pășunile și pădurile folosite pînă atunci în comun de către iobagi și domnii de pământ să rămînă mai departe în proprietate comună.¹ În ciuda acestor dispoziții, moșierii vor pretinde foștilor iobagi și în perioada de după revoluție robote pentru folosința pădurilor și pășunilor. În caz de refuz, li se anula acest drept. Anularea lui va contribui într-o măsură însemnată la pauperizarea țăranimii. Pădurile și pășunile constituiseră anterior un important izvor de venituri pentru locuitorii din regiunile de munte. Astfel, pentru a-și rotunji proprietățile, moșierii vor proceda la acapararea pădurilor și pășunilor comunale, interzicînd țăranilor chiar și dreptul de lemnărit și pășunat, care pînă atunci era considerat ca o înzestrare de netăgăduit a acestora. Prin aceasta se primejduia îndeobște dreptul și siguranța locuitorilor, așa după cum constata însuși guvernatorul militar și civil al Transilvaniei, generalul Ludwig von Wohlgemuth, în ordonanța sa din 10 ianuarie 1850.² Referindu-se la aceste stări de fapt, Ion Pușcariu arăta pe bună dreptate că: „După ce s-a șters iobăgia, foștii domni pămînteni începuseră din privința mai întii — că socoteau, că după ce s-a ridicat slujba, nu vor mai fi datori a mai îngădui iobagilor foloasele ce le-au avut mai înainte — apoi al doilea:

¹ I. Kovács, *Desființarea relațiilor feudale în Transilvania*, Cluj, 1973, pp. 70—71.

² *Culegere de prea înaltele patente împărătești, ce s-au emis pentru Transilvania, 19 iunie 1849 — februarie 1850*, Sibiu, 1850, p. 142.

că cu scoaterea iobagilor din stăpînirea foloaselor acestora, să-i scoată și din presumpțiunea de drept la acelea...³.

În aceste acțiuni de acaparare a terenurilor foștilor țărani iobagi, moșierii au fost sprijiniți de organele administrative, precum și de instanțele judiciare care se aflau sub influența lor. Ca urmare a acestor abuzuri va crește tot mai mult starea de agitație a țărănimii, care s-a concretizat în numeroasele procese urbariale ce vor avea loc în perioada de după revoluție. Purtarea unor astfel de procese a necesitat mari cheltuieli din partea țăranilor, ele terminîndu-se în majoritatea cazurilor cu sentințe în favoarea moșierilor.

Procesul pe care-l prezentăm în această lucrare este un exemplu în acest sens. El se referă la conflictul pe care l-au avut țărani din comuna Răstolița Județul Mureș, cu baronul Kemény Coloman, proprietarul domeniului și castelului de la Brincovenesti.⁴ Acesta, a profitat de faptul că paznicii săi de pădure au găsit într-o poiană din pădurea numită Dealul Bradului în ziua de 20 iunie 1868 o turmă de 530 de oi și capre care aparțineau mai multor locuitori din comuna Răstolița. El a înaintat la 25 iunie același an o reclamație către subprefectura județului Turda, cercul de sus, care-și avea sediul la Reghin. În reclamație susținea că turma i-ar fi distrus pădurea, a cărei proprietar se pretindea. De aceea, pretindea despăgubiri din partea țăranilor. În reclamația sa baronul Kemény Coloman afirma de asemenea, că terenul respectiv de pădure și pășune ar fi aparținut de hotarul satelor Poleți și Androneasa (azi înglobate la Lunca Bradului — n.n.), unde el avea moșie. Afirmația îi va servi drept pretext pentru a putea formula dreptul de proprietate asupra lui. În realitate, terenul respectiv aparținea de hotarul comunei Răstolița. Locuitorii îl stăpîniseră încă din vremuri imemorabile, după cum rezultă din dovezile de necontestat aduse de ei. În reclamație se susține în al treilea rînd că și la data respectivă turma s-ar fi aflat pe acel teren, întrucît, la încercarea paznicilor săi de a o sechestra, cei 6 ciobani s-au opus cu îndirjire. Ciobanii ar fi argumentat că pășunează în acele locuri din porunca proprietarilor, care erau țărani din Răstolița. Totodată, s-ar fi arătat

³ I. Pușcariu, *Comentariu la preaialta patentă din 21 iunie 1854 pentru Ardealu*, Sibiu, 1854, vol. I. p. 135.

⁴ Arh. Stat. Tîrgu Mureș, Fond Comitatul Turda, Ceroul de sus, dos. nr. 111/1869, fila 1.

dispuși să-și dea mai degrabă viața decît să lase a li se sechestra oile și caprele. În încheierea reclamației sale, baronul Kemény Coloman solicita subprefecturii a trimite cît mai urgent jandarmi pentru a scoate turma de pe acel teren; a aresta pe ciobani și a-i pedepsi conform prevederilor legii silvice; a-i obliga pe proprietarii de oi și capre la despăgubiri și la plata cheltuielilor cauzate de această acțiune.⁵

Ca răspuns la această reclamație, autoritățile au întreprins o anchetă riguroasă la fața locului, cu audieri de martori și declarații.⁶ La rîndul lor, jandarmii de la postul din Deda au procedat la arestarea a doi ciobani, care au fost transportați la Reghin, unde au fost închiși.⁷

Din procesul verbal întocmit la 27 iunie 1868 în comuna Lunca Bradului de către comisia de anchetă, rezultă că suprafața terenului respectiv de pădure și pășune era de circa 400 jugăre. Valoarea ierbii păscute a evaluat-o la suma exagerată de 105 florini, iar cea a lemnelor tăiate la 11 florini. În plus, cei patru estimatori din cadrul comisiei de anchetă pretindeau a li se plăti ca diurnă cîte un florin și 50 creițari.⁸

Printre cei chemați și audiați de către comisie au fost și proprietarii turmei de oi și capre, între care sînt menționați: Simoneț Toader, Cornea Avram, Gabor Ioan, Lircă Mihăilă, Gliga Toader și alții, toți din comuna Răstolița. În declarațiile lor, au recunoscut că au trimis pe cei șase ciobani cu turma de oi și capre pe terenul numit Dealul Bradului pentru a pășuna și a ridica acolo o stînă. Au procedat astfel întrucît acea parte de munte aparținea de pădurea din hotarul comunei Răstolița, pe care locuitorii de acolo au stăpînit-o din timpuri imemorabile, fără a fi pînă atunci împiedecați de nimeni.⁹ Ciobanii Rinza Istrate și Vlăsa Mihăilă, aduși de la închiisoare, au declarat în fața comisiei de anchetă că au păscut turma pe terenul respectiv din porunca gazdelor lor, care le-au spus că le aparține.¹⁰

Dezbaterrea procesului a avut loc în data de 5 martie 1869 în orașul Reghin, apărător al cauzei țăranilor fiind avocatul Mihail

⁵ *Ibidem*, fila 2.

⁶ *Ibidem*, filele 6—12.

⁷ *Ibidem*, fila 14.

⁸ *Ibidem*, filele 6—12.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*.

Orbonaș. El arăta pe bună dreptate, că nu a reușit să descopere motivul pentru care baronul Kemény Coloman a întreprins o astfel de acțiune împotriva locuitorilor din Răstolița, întrucât terenul respectiv nu i-a aparținut niciodată. Dimpotrivă, el a fost stăpînit de veacuri de urbarialității (foști țărani iobagi — n.n.) din Răstolița, împreună cu domnii lor de pămînt.¹¹ Printr-o astfel de procedură, baronul Kemény se străduia de fapt să-și creeze titlu de proprietate. El urmărea să-i scoată pe adevărații proprietari, locuitorii din Răstolița, din folosința terenului respectiv. În intervenția sa, avocatul Mihail Orbonaș, cerea ca baronul Kemény Coloman să-și dovedească dreptul de proprietar al terenului în litigiu, înainte de a pretinde despăgubiri din partea țăranilor. În același timp, el arăta că întrucît prefectul județului Turda, de care aparținea atunci Răstolița, baronul Kemény Gheorghe este chiar tatăl baronului reclamant Kemény Coloman, asemenea litigii nu pot fi judecate de instanțe locale ce-i sînt subordonate.¹²

În ciuda faptelor evidente, organele subprefecturii, prin hotărîrea lor din aceiași zi, au dispus pedepsirea proprietarilor turmei cu plata sumei de 142 florini, iar pe cei șase ciobani cu cîte 10 lovituri de bită. L-au exceptat doar pe unul dintre ei, bătrîn și infirm, căruia i-au comutat pedeapsa corporală la 15 zile închisoare cu hrană proprie.¹³

Împotriva hotărîrii nedrepte a subprefectului, țăranii încriminați au înaintat un recurs la data de 15 martie 1869, prin reprezentantul lor, avocatul Mihail Orbonaș. În recursul prezentat oficiatului județului Turda, al doilea for de judecată, cereau anularea sentinței.¹⁴ Recursul constituie un document valoros, el scoțînd în evidență, pe de o parte mijloacele abuzive la care recurgeau moșierii pentru a răpi pășunile și pădurile foștilor țărani iobagi, iar pe de altă parte, implicarea organelor administrative în astfel de acțiuni nefaste. Țăranii arată în recursul lor că în conformitate cu prevederile legii silvice din acel timp, subprefectura, ca organ administrativ, nu avea competența de a judeca asemenea litigii. Ca atare, hotărîrea ei era ilegală. Hotărîrea era ilegală și pentru că baronul Kemény Gheorghe, prefectul județului Turda și deci organul superior al subprefec-

¹¹ *Ibidem*, fila 28.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*, fila 23.

¹⁴ *Ibidem*, filele 33—38.

turii, era tatăl baronului Kemény Coloman, cel care reclamase. Ea nu putea fi dată decît „pro domo“, adică în favoarea familiei Kemény. Reclamanții pretindeau pe bună dreptate, ca acest caz să fie anchetat la fața locului de un subprefect din cadrul unui alt județ.

Ei au mai invocat articolele 60, 62 și 63 din legea silvică, pe baza cărora au fost condamnați. Prevederile articolelor respective s-ar fi putut aplica numai în cazul în care ei și-ar fi pășunat turma pe locuri străine, în speță pe cele ale baronului Kemény Coloman. În realitate, terenul respectiv de pădure și pășune din Dealul Bradului a aparținut din timpuri imemorabile comunei Răstolița. Țăranii au mai menționat că niciodată pînă atunci n-au fost tulburați de nimeni în exercitarea dreptului de proprietate asupra terenului respectiv. Dreptul lor de proprietate a fost afirmat în toate declarațiile martorilor. Între ei, ciobanul Gabor Toader, a arătat că de 25 de ani exercită păstoritul pe acele locuri.¹⁵ Impricinații resping și acuzația de prevaricație care li se aduce, tot cu argumentul că și-au pășunat turma pe propriul lor pămînt.

Conștienți de dreptul lor de proprietate, țăranii cer în recursul lor să se întreprindă o anchetă prin care să se stabilească cui a aparținut acel teren pînă atunci. În același timp, ei pretind baronului Kemény Coloman să dovedească cu acte dreptul de proprietate asupra acelui teren. Or, tocmai lipsa unor astfel de dovezi l-a determinat pe baronul Kemény să înceneze procesul. Scopul lui a fost ca pe baza procesului să-și creeze un astfel de drept. El ar fi trebuit să se adreseze organelor judiciare. Numai ele aveau competența de a se pronunța în probleme de proprietate și nu organele administrative. Baronul Kemény Coloman a recurs la asemenea procedee pentru a-și atinge scopurile. El s-a folosit de organele administrative aflate în subordinea tatălui său, pentru a acapara în mod abuziv terenul respectiv.

Referitor la ciobani, recursul arată că nu pot fi pedepsiți, întrucît ei au pășunat pe terenul respectiv din porunca proprietarilor turmei. Suma fixată pentru despăgubiri și cheltuielile cauzate de această acțiune, nu-l privește pe reclamant, întrucît „acolo unde niciodată n-a stăpînit nimic, nu poate avea nici pagube“.¹⁶ Recursul

¹⁵ *Ibidem.*

¹⁶ *Ibidem.*

este semnat de Cornea Avram și tovarășii lui prin avocatul Mihail Orbonaș.

În ciuda acestor dovezi și a cererilor juste formulate de țărani, oficiul județului Turda a respins prin hotărîrea sa din 28 mai 1869, recursul țăranilor. A rămas astfel în vigoare hotărîrea anterioară a subprefecturii din Reghin.¹⁷

Țăranii s-au văzut nevoiți să facă un nou recurs, de data aceasta către Ministerul de Interne, subliniind influența pe care o exercită prefectul județului Turda, baronul Kemény Gheorghe, asupra organelor inferioare. Ei cer din nou transferarea cauzei unei autorități din alt județ.¹⁸ În răspunsul său din 30 septembrie 1869, ministerul respinge și el recursul țăranilor motivînd că subprefectul Horváth Mihail din Reghin nu era rudenie cu familia Kemény. Totodată, precizează că cererea lor de a fi delegat pentru cercetare un subprefect din alt județ nu poate fi aprobată.¹⁹ Ministerul a făcut deci abstracție de influența pe care o exercita prefectul județului asupra organelor inferioare în favoarea fiului său, baronul Kemény Coloman și deci în dezavantajul țăranilor. Totuși, printr-un alt ordin, purtînd aceeași dată, Ministerul de Interne cere baronului Kemény Coloman să dovedească cu acte dreptul de proprietate asupra terenului în litigiu.²⁰ Din însăși acest ordin al ministerului, care sprijinea interesele moșierimii, rezultă că baronul Kemény Coloman n-a putut dovedi prin nici un act pretențiile sale de proprietar al terenului respectiv.

Baronul Kemény Coloman va înainta la 31 decembrie 1869, prin oficiul județului Turda, un memoriu, Ministerului de Interne. Prin el, sugera să se privească acțiunea ca o contravenție.²¹ El se eschiva astfel de a trimite actele de proprietate, pe care nu le avea, sub pretextul că acțiunea n-ar fi avut decît caracterul unei contravenții. Faptul că ministerul de interne n-a dat urmare acestui memoriu înseamnă că a renunțat la dovedirea cu acte a proprietății menționate, considerîndu-l pe baronul Kemény Coloman proprietar de drept al terenului respectiv, conform sentinței anterioare a oficiului județului Turda.

¹⁷ *Ibidem*, filele 41—42.

¹⁸ *Ibidem*, fila 50.

¹⁹ *Ibidem*, fila 57.

²⁰ *Ibidem*, fila 59.

²¹ *Ibidem*, filele 53—54.

Procesul țăranilor din comuna Răstolița nu reprezintă desigur un caz singular. Asemenea procese au fost numeroase în perioada care a urmat după revoluția de la 1848 în Transilvania. Ele au produs mari nemulțumiri în rîndurile țăranimii, care s-au manifestat printr-o stare permanentă de agitație. Acapararea pădurilor și pășunilor, ca și a unor terenuri arabile de la foștii țărani iobagi, de către moșieri va contribui într-o măsură însemnată la pauperizarea maselor țăărănești și în același timp la rotunjirea marilor proprietăți. Drept consecință, se vor ascuți și agrava contradicțiile sociale în lumea satelor în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la începutul veacului al XX-lea.

DER URBARIALPROZESS DER GEMEINDE RĂSTOLIȚA, IN DER ZEITSPANNE 1868—1869

Zusammenfassung

Die Schriftsteller präsentieren auf Grund von neuen Dokumenten einen Urbarialprozess zwischen den Bewohnern der Gemeinde Răstolița und Baron Kemény Coloman aus Brîncovenesti, welcher ihnen ungerechterweise, einen Wald mit Weide „Dealul Bradului“ genannt, wegnehmen versuchte, behauptend dass dieser Boden ihm gehöre und verpflichtend sogar die Leute ihm Entschädigung zu zahlen für den angeblichen Schaden welchen die weidende Schafe ihm verursacht hätten.

In Unterschied zu den andern vielen Urbarialprozessen über das Entreissen seitens der Grundherrschaft der bäuerlichen Böden in der zweiten Hälfte des XIX-ten Jahrhunderts, dieser Prozess trägt das Kennzeichen dass nicht durch die Justizbehörden sondern auf Verwaltungsweg entschieden wurde, der Obergespan des Tordaer Komitats, zu welchen die Gemeinde Răstolița damals gehörte, der Baron Kemény Georg, war gerade der Vater des Klägers Br. Kemény Coloman, der die Macht und die Interessen hatte den Beschluss zu Gunsten seiner Familie zu beeinflussen.

STRUCTURA AGRARĂ LA SFÎRȘITUL SECOLULUI AL XIX-LEA ȘI ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA ÎN COMITATUL MUREȘ-TURDA

TRAIAN RUS

La sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea exista în comitatul Mureș-Turda, ca de fapt în toată Transilvania, pe de o parte, proprietatea moșierească cu întinse suprafețe de pămînt, aflată în mina unui număr mic de moșieri, iar pe de altă parte, proprietatea țărănească care nu putea să asigure minimum de trai miilor de locuitori ai așezărilor rurale din acest colț de țară. Pe bună dreptate s-a reliefat că „minoritatea profită din plin de pe urma situației nenorocite a majorității pentru a-i specula munca și avutul și a clădi o viață de belșug pe spinarea încovoiată de trudă și de lipsă a acelor care singuri puteau să facă pămîntul să rodească”¹. S-a ajuns la această situație datorită repartizării vicioase și disproporționale a pămîntului, repartizare asupra căreia era imprimată originea feudală a acestei proprietăți. Repartizarea pămîntului a fost nedreaptă deoarece nu toți locuitorii cuprinși în sistemul agriculturii au profitat în aceeași măsură de binefacerile oferite de fondul funciar; ea a dezavantajat pe unii — „fie români, fie secui sau unguri” — și a creat condiții avantajoase pentru alții. Ca urmare a evoluției proprietății agrare după 1848 și a politicii duse de statul maghiar prin care se urmărea depozedarea sistematică a țăranului de glia strămoșească — udată și sfințită în dese rinduri cu lacrimi și sînge — categoriile de proprietăți n-au stat armonic nici ca număr nici ca întindere, existînd simptome de extreme deosebit de pronunțate. Proprietatea mică era pulverizată, cea mijlocie redusă, iar cea mare avea un caracter latifundiar. Între proprietăți și în special între cea țărănească și cea latifundiară, era o disproporție îngrijorătoare, cu tendințe de

¹ A. Nasta, *Reforma agrară și problemele agricole ale viitorului*, București, 1926, p. 4.

creștere pe măsură ce ne apropiem de sfârșitul deceniului al doilea al secolului al XX-lea. „Repartizarea pământului în Ardeal — arată un specialist — a fost deci nu numai nedreaptă dar a fost chiar criminală în sensul strict al cuvântului. Oricine cu bun simț va face un studiu în această materie, va constata că repartizarea pământului în Ardeal s-a făcut tendențios, artificial”².

Acest trist adevăr este întrutotul valabil și pentru comitatul Mureș-Turda, care, din punct de vedere al repartizării inegale a pământului, ocupa la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea un loc de frunte între comitatele Transilvaniei. Cele mai complete date care reflectă această situație anacronică le constituie cele oferite de statisticile maghiare din perioada 1895—1914. Conform acestor date, suprafața deținută de gospodăriile moșierești particulare se prezenta în perioada de interferare a celor două secole, pe categorii de proprietate, în felul următor³:

Categoriile de proprietate	Nr. gospodăriilor		Supraf. în jug. a pământului deținut	
	Total	%	Total	%
100— 200 jug.	174	47,45	24,188	9,28
200— 500 jug.	116	31,65	35,966	13,76
500—1000 jug.	41	11,20	28,668	10,96
Peste 1000 jug.	35	9,70	172,551	66,00
Total peste 100 jug.	336	1,08	261,373	48,96

Datele de mai sus sînt edificatoare pentru cunoașterea ponderii gospodăriilor cu peste 100 jugăre în ansamblul categoriilor de proprietate din comitat. În această parte a Transilvaniei marea proprietate reprezenta aproape jumătate din suprafața deținută de gospodăriile comitatului, ceea ce demonstrează că în comparație cu media pe întreaga Transilvanie, suprafața deținută de moșieri era

² Ion Iacob, *Motivul național al reformei agrare în Ardeal. Repartizarea pământului, în Țara noastră*, (Cluj), nr. 10/1924, p. 300.

³ *Mezőgazdaság statisztikája*, 4, Budapest, 1900, p. 84.

mai mare decît în multe comitate. Adică, 1,08% din gospodăriile moșierești dețineau o suprafață de pămînt aproape egală cu cea din posesia celor 98,92% gospodării țărănești.

Aceste date care evidențiază cu pregnanță repartizarea anacronică, vicioasă a proprietății funciare reliefează, în același timp, concluzia că și în această parte a Transilvaniei numărul marilor proprietăți este ridicat. Considerăm, fără a greși cu nimic, că din punct de vedere al întinderii mării proprietăți, comitatul Mureș-Turda poate fi comparat cu unele comitate din apusul Transilvaniei, ceea ce rezultă din datele oferite de statisticile oficiale. Astfel, în timp ce pe întreaga Transilvanie, gospodăriile moșierești posedau 35,74% din pămînt, iar latifundiile de peste 1 000 de jugăre 21,13%, în comitatul Mureș-Turda acest procent reprezenta 48,96% și, respectiv, 32,32%. Deci la sfîrșitul secolului al XIX-lea, dintre comitatele Transilvaniei numai Bihorul și Sătmarul aveau gospodării moșierești care dețineau suprafețe mai întinse decît cele ale comitatului Mureș-Turda⁴.

Ceea ce remarcă un autor burghez în preajma reformei agrare, referitor la împărțirea nedreaptă a pămîntului, era valabil și pentru comitatul Mureș-Turda: „Pămîntul cu toate bogățiile firești este, și mai ales era, în miinile cîtorva, iar mijloacele tehnice de producțiune sînt în aceleași miini sau în altele, însă tot numai a cîtorva. În fața lor stă, de altă parte, mulțimea imensă a celor ce n-au nici ce lucra, nici cu ce lucra și care așteaptă de la unii materia primă și de la alții mijloacele tehnice cu care să lucreze. Nimic nu împiedica pe cei dintii, puțini, să speculeze și să exploateze pe cei mulți din urmă, cînd de partea lor mai au și puterea statului, pusă în serviciul titlului lor juridic de proprietate”⁵.

Analizînd datele statistice oferite de recensămîntul din 1895 privind repartizarea pămîntului în cadrul diferitelor categorii de proprietăți moșierești, rezultă că în comitatul Mureș-Turda ponderea o reprezintă gospodăriile cu 100—200 jugăre (47,45%), fiind urmate de cele cu 200—500 jugăre (31,65%). În ceea ce privește suprafața de teren deținută, raportul este invers, în sensul că gos-

⁴ Maior Gheorghe, *Politica agrară la români. Dezvoltarea chestiunii agrare la toate țările locuite de români din sec. XVII, XVIII și XIX*, București, 1906, p. 320.

⁵ D. Drăgicescu, *Partidele politice și clasele sociale*, București, 1922, p. 22.

podăriile cu 200—500 jugăre dețineau 13,76% din proprietatea moșierească, iar cele cu 100—200 jugăre numai 9,28%. Cea mai înținsă suprafață o dețineau însă gospodăriile cu peste 500 jugăre (76,96%).

Repartizarea diferitelor categorii de gospodării moșierești difere de la plasă la plasă, numărul cel mai mare de moșieri cu peste 500 jugăre fiind în plășile Miercurea Niraj (24%), Mureșul Inferior (18,4%) și Reghinul Inferior (18%). În ceea ce privește gospodăriile între 200—500 jugăre în frunte se află plasa Reghinul Inferior (33,33%) urmată de Miercurea Niraj (30,28%) și Mureșul Superior (28,66%)⁶.

Cele mai întinse moșii sînt întilnite în plasa Reghinul Superior, unele din ele fiind adevărate latifundii. Aici întilnim patru moșii cu peste 5 000 de jugăre, ceea ce reprezintă 33,33% din totalul latifundiilor din Transilvania cu o suprafață peste această limită.

Ponderea în cadrul proprietății moșierești o dețineau suprafețele acoperite cu păduri și cele destinate diferitelor culturi, adică tocmai acele categorii economice care aduceau proprietarilor cele mai mari venituri. La sfîrșitul secolului al XIX-lea situația din acest punct de vedere se prezenta astfel⁷:

Categoria de gospodărie	Arătur	Grădini	Izlaz	Vii	Pășuni	Păduri	Stufăriș	Neprodactiv	Total
100 — 200 jug.	10581	486	3226	153	3052	6215	153	322	24188
200 — 500 jug.	14062	650	3749	307	4625	11952	124	497	35966
500 — 1000 jug.	10150	432	3215	196	3715	10465	11	434	28668
Peste 1000 jug.	14529	933	6320	196	15128	133710	394	1341	172551
	49322	2501	16510	852	26520	162342	682	2644	261373

Din datele de mai sus rezultă că 37,88% din suprafața deținută de proprietatea moșierească era acoperită de păduri, ceea ce raportat la întregul teren deținut de gospodăriile existente în comitat reprezenta 84,34%, procent deosebit de ridicat în comparație

⁶ *Gazdaszirtára, A magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal* —, Budapest, 1897, pp. 504—505.

⁷ *Mezőgazdaság statisztikája*, 4, Budapest, 1900, p. 84.

cu alte comitate ale Transilvaniei. Această situație se explică, pe de o parte, datorită formelor de relief care în comitat erau reprezentate prin zone de munte și de deal, iar pe de altă parte, și prin aceea că după 1848, ca urmare a primirii de către țărani a sesiilor pe care le-au folosit înainte de revoluție, și cum acestea erau formate din pământ arător, moșierii au rămas, în general, în posesia a întinse suprafețe de păduri. Interesant de subliniat e și faptul că suprafețele pădurilor diferă în cadrul mării proprietăți funciare de la o categorie de gospodărie la alta. Suprafețele cele mai întinse erau deținute de gospodăriile cu peste 200 jugăre. Astfel, suprafețele gospodăriilor ce posedau pământ între 500—1000 jug. reprezenta 6,45% din totalul pădurilor de pe raza comitatului și 36,50% din totalul pământului deținut de aceste gospodării, iar cele peste 1 000 jugăre 77,46% și respectiv 82,36%. Cele mai întinse suprafețe de păduri se constată în plășile Reghinul Superior și Miercurea Niraj, unde întâlnim proprietari a căror întindere de păduri depășea limita de 1 000 jugăre. Amintim, în acest sens, suprafețele deținute de Schwarcz Mendel (8 923 jugăre) și cele din posesia „Primei societăți de plutărit” din orașul Reghin (28.815 jugăre)⁸.

După suprafețele acoperite cu păduri urmează, ca întindere, terenurile cultivabile ce reprezentau 18,82% din totalul întinderii de pământ deținut de gospodăriile cu peste 100 jugăre și 25,55% din întreaga suprafață a comitatului. Terenurile cultivabile erau întâlnite în așezările din plășile Mureșului Inferior și Mureșul Superior, adică în zona fertilă oferită de lunca vechiului riu ardelean.

Urmează în continuare terenurile pentru pășuni (10,10%) și izlazurile (6,32%).

Cînd analizăm repartitia proprietății funciare trebuie să avem în vedere și așa-numitele proprietăți legale, cu circulație închisă, care au contribuit în mare măsură la agravarea împărțirii nejuste a pământului între moșieri și țărani. Aceste proprietăți erau sustrate în bună măsură liberei circulații și nu puteau să contribuie, chiar în cazul în care țărănimia ar fi dispus de mijloace corespunzătoare, la procesul de extindere a proprietății țărănești⁹. Situația respectivă se explică prin măsurile luate de stat în scopul împie-

⁸ *Gazdaccimțára, A magyar Kir. Közpointi Statisztikai Hivatal* —, Budapest, 1897, pp. 504—505.

⁹ *Destruămarea monarhiei austro-ungare, 1900—1918*, Editura politică București, 1964, p. 15.

dicării cumpărării unor categorii de pământ; acestea se referă fie la natura juridică a proprietății pe care o îngreuna sau o scotea din regimul circulației, fie la natura administrativă, luându-se măsuri cu privire la folosința și exploatarea prin anumite norme, metode și formalități.

Înainte de a analiza proprietățile de acest gen aflate în comitat se impun unele precizări. În primul rând, trebuie reliefat faptul că în categoria mării proprietăți funciare intră moșiile bisericilor, întreprinderilor, societăților, fundațiilor, dar reprezentanții lor nu pot fi socotiți mari moșieri, cu excepția uzufructuarilor bisericesti și ai fidei comisiilor. De aceea, de obicei, numărul acestor proprietari este mai mic decît numărul proprietăților mari. În al doilea rând, se impune a arăta că proprietățile comunale, urbane și posesorale, nu pot fi socotite ca mari proprietăți din punct de vedere juridic, economic și social, cu toate că din punct de vedere al întinderii se situează în limita mării proprietăți. În al treilea rând, spre deosebire de proprietatea moșierească particulară, proprietățile de înină moartă n-au suferit schimbări pînă la 1918.

În baza recensămîntului din 1895 proprietățile cu circulație închisă totalizau 202.242 jugăre, adică 26% din suprafața comitatului fiind repartizate în felul următor: proprietăți ale statului — 76.553 jugăre; proprietăți comunale — 28.802 jugăre; fundațiuni — 7 jugăre; biserici — 23.771 jugăre; școli — 734 jugăre; cooperații, societăți, căi ferate — 14.357 jugăre; proprietăți urbariale și posesorale — 58.007 jugăre¹⁰.

Cele mai întinse proprietăți de mînă moartă erau deținute de către stat (circa 38%). Marea majoritate a acestei întinderi o reprezentau pădurile (72.740 jugăre) și pășunile (2741 jugăre); suprafața destinată culturii plantelor avea o întindere doar de 241 jugăre¹¹. Cele mai întinse suprafețe, proprietate a statului, le întîlnim în comunele Chiherul de Sus (12.423 jugăre), Hodac (12.342 jugăre), Gurghiu (2258 jugăre), Ibănești 42.398 jugăre) și Glăjărie (2823 jugăre).

În comparație cu alte comitate, unde proprietatea comună în raport cu cea a statului era foarte întinsă, în comitatul Mureș-

¹⁰ Ion Luca Ciomac, *Despre stările agrare din Transilvania sub regimul maghiar și cercetări asupra situației exploatărilor agricole după reforma agrară*, București, 1931, pp. 40—41.

¹¹ *Mezőgazdaság statisztikája*, V. Budapest, 1900, pp. 6—7.

Turda această suprafață reprezenta doar 14,59% din întinderea comitatului. Din această suprafață, 12.592 jugăre erau acoperite cu păduri, iar 4 655 jugăre erau folosite ca pășuni; numai 481 jugăre erau rezervate pentru înșămînțări¹².

După proprietățile statului urmeau ca întindere pământurile urbariale și posesorale, formate în cea mai mare parte din pășuni și păduri. Dintre comunele cu cele mai întinse suprafețe urbariale și posesorale amintim: Deda (432 jugăre), Gornești (223 jugăre), Stinceni (986 jugăre), Orșova (320 jugăre), Cașva (1 025 jugăre), Ibănești (2 987 jugăre), Petriș (301 jugăre), Deleni (515 jugăre)¹³. Cele mai întinse suprafețe erau deținute de cele 127 de comune ce formau posesoratul vechiului scaun Mureș cu sediul la Sovata (15.553 jugăre).

În perioada primilor ani ai secolului al XX-lea se observă o micșorare a suprafețelor posesoratelor urbariale cu peste 100 jugăre, ajungând în 1910 la 47.240 jugăre¹⁴. S-a ajuns la această situație datorită legislației maghiare care stabilea că se poate face împărțirea suprafețelor dacă acest lucru este cerut de proprietarii care stăpîneau cel puțin 1/4 din pământurile urbariale aflate în hotarul comunei. Cei înstăriți au putut să cumpere la prețuri derizorii cotele deținute de țărani, unele din aceste suprafețe fiind redate agriculturii. Prin aceasta, pe de o parte, s-a dat o lovitură gravă țărănimii, iar pe de altă parte, au fost sustrate suprafețe întinse din folosința comună trecînd în mîna unor proprietari particulari înstăriți.

La sfîrșitul secolului al XIX-lea, în comitatul Mureș-Turda, ca și în comitatele Ciuc, Odorhei, Trei Scaune și Turda, circa 1/3 din proprietățile „comune” au fost despărțite și acaparate, prin cumpărare de particulari cu dare de mină¹⁵.

Proprietățile comunale erau în general sub 100 jugăre, unele comune avînd doar suprafețe foarte mici, iar altele nu dețineau astfel de suprafețe. Suprafețe peste 100 jugăre erau deținute de comunele: Porcești (112 jugăre), Stinceni (213 jugăre), Hodac (179 jugăre), Gurghiu (154 jugăre), Iedu (163 jugăre), Cașva (208 ju-

¹² Idem, pp. 8—9.

¹³ Rubinek Gyula, *Magyarország Gazdacimtára*, Budapest, 1911, pp. 426—431.

¹⁴ Idem.

¹⁵ I. Kovács, *Raporturile agrare în Transilvania, în Relații agrare și mișcări țărănești în România, 1908—1921*, Edit. politică, București p. 98.

găre), Lunca Bradului (1959 jugăre), Petelea (515 jugăre), Răsto-lița (1906 jugăre). În 1910 proprietatea comunală cu peste 100 jugăre avea o întindere de 15.434 jugăre, din care 2447 jugăre reve-neau orașului Reghin¹⁶.

O suprafață destul de mare din proprietatea cu circuit închis era deținută de biserici, în special de cele reformate, romano-cato-lică și unită, ajungând în unele comune la întinderi de peste 500 jugăre. Astfel, în comuna Aluniș biserica reformată deținea 960 jugăre de pământ în majoritate pădure, cea romano-catolică din Cusniș-Remete poseda 1023 jugăre, iar cea unită din Chiherul de Sus 1117 jugăre. În 1910, din totalul suprafețelor deținute de bi-serici, 10.768 jugăre făceau parte din proprietățile mai mari de 100 jugăre.

Statisticile de la sfârșitul secolului al XIX-lea nu consemnează existența în comitat a fidei comisiunilor. Prezența acestei categorii de proprietate este semnalată pentru prima dată la începutul seco-lului al XX-lea. Este vorba de fidei comisiunea din comuna Jacu aparținătoare baronului Col. Kemény, avind o întindere de 26.100 jugăre pământ, adică era o adevărată latifundie. De fapt, aceasta deținea 24% din suprafețele de pământ ce intrau în componența celor șase fidei comisii de pe teritoriul Transilvaniei¹⁷.

După aceeași anchetă agricolă din 1895 proprietățile sub regi-nul restricțiilor erau împărțite pe categorii economice astfel: 860 jugăre arător (4%), 532 jugăre grădini (0,26%), 3.826 izlazuri (2%), 1.359 vii (0,6%), 22.012 pășuni (11%), 152.203 păduri (75%), 12 ju-găre stufăriș (0%) și 13.688 neproductiv (7%)¹⁸. Rezultă că supra-fețele cel mai întinse le reprezentau pădurile (75,25%) și pășunile (11%), dintre care majoritatea le constituiau proprietățile statului și cele posesorale și urbariale.

Din analiza situației proprietăților cu circuit închis desprin-dem, printre altele, următoarele concluzii:

— în comparație cu alte comitate aceste suprafețe au o întin-dere mai mică. Astfel, în comitatul Bistrița-Năsăud proprietățile cu circuit închis reprezentau 57,6% din totalul suprafeței, în Bra-șov 62,2%, în Ciuc 55,5%, în Tirnava Mare 46,7%, în Sibiu 66,5%,

¹⁶ Rubinek Gyula, *op. cit.*, pp. 426—431.

¹⁷ Petre Suci, *Proprietatea agrară în Ardeal. Scurt istoric al dezvoltării ei*, Cluj, 1931, p. 69.

¹⁸ Ion Luca Ciomac, *op. cit.*, pp. 42—43.

în Caraș-Severin 63,40%, în Făgăraș 48,40%. Din întreaga suprafață cu circuit închis din Transilvania, comitatului Mureș-Turda îi revenea doar 5,89%;

— majoritatea pământului sub regimuri restrictive îl constituiau pădurile și pășunile; suprafața cultivabilă reprezenta abia 40%, ceea ce a avut o influențare negativă asupra economiei generale a comitatului;

— aceste proprietăți au luat naștere prin deposdarea țăranilor, ceea ce s-a reflectat în situația materială a acestora. În literatura de specialitate se susține că, în general, contingentul cel mai ridicat al țăranimii sărace îl dădeau acele părți unde extinderea proprietății cu circulație îngrădită era mai însemnată. În acest sens se arată că în comitatul Caraș-Severin gospodăriile sărace ajungeau la 74,90%, iar în Ciuc la 58,80% din totalul gospodăriilor¹⁹. Sintem de acord cu această concluzie, dar trebuie subliniat că și în comitatul Mureș-Turda contingentul de țărani săraci, după cum vom vedea mai târziu, era foarte ridicat și aceasta tocmai datorită repartizării inegale a proprietății funciare, precum și politicii de pauperizare a maselor dusă de statul burghezo-moșieresc ungar. „Această repartitie voit nereală — subliniază un economist — tirită în cadrele cele mai clasice ale nedreptății, avea la bază principiile tendențioase ale unei politici agrare cu totul șubredă, care căuta pe toate căile să sprijine și să ajute proprietatea mare al cărei rol era de mare importanță pentru economia generală în limitele fixate de întreaga politică economică”²⁰.

Marea majoritate a pământului deținut de moșieri era lucrat în regie proprie ceea ce demonstrează că, în comparație cu alte comitate din Transilvania, sistemul capitalist al arendării era mai puțin dezvoltat. Și într-adevăr, la sfârșitul secolului al XIX-lea, în timp ce numărul marilor arendași din Transilvania era de 1630, în comitatul Mureș-Turda se constată doar 23, ceea ce reprezintă circa 60% din totalul gospodăriilor moșierești, procent cu mult sub media pe întreaga Transilvanie. Aceasta înseamnă că un arendaș revenea la 17,44 gospodării moșierești, de asemenea, cu mult mai puțin decât în celelalte comitate ale Transilvaniei. După 1900 se observă

¹⁹ Ludovic Vajda, *Despre situația economică și social-politică a Transilvaniei în primii ani ai secolului al XX-lea*, în *Studii și materiale de istorie modernă*, vol. I., București, 1957. p. 311.

²⁰ Ion Luca Ciomac, *op. cit.*, p. 41.

însă o creștere a numărului marilor arendași, în 1910 numărul lor ridicându-se la 89, ceea ce înseamnă o sporire de peste 200%, în timp ce pe întreaga Transilvanie s-a înregistrat o creștere de 100,22%²¹.

De asemenea, datele oferite de statisticile de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, evidențiază și faptul că suprafața totală a proprietăților mai mari de 100 jugăre era arendată în proporție de 5,76% în comparație cu 12,20% în comitatele din apus și cu 9,80% în întreaga Transilvanie²². În 1910 suprafața arendată de moșieri se ridica la 72.782 jugăre, adică 18% din totalul proprietății moșierești.

Cu toate acestea, trebuie subliniat că și în comitatul Mureș-Turda unii arendași au luat în arendă sute de jugăre de pământ pe care-l exploatează la maximum pentru a obține profituri mari, cu minimum de cheltuieli, într-un timp cât mai scurt. În acest sens, amintim pe Harsany Gyula care a luat în arendă 12.423 jugăre, Goldfinger Teplanszky, care a arendat 42.398 jugăre, Schwarcz Mendel cu 6967 jugăre, Straecz Hermann cu 1.546 jugăre, Velits Zoltan cu 2521 jugăre, Ajty Gy. cu 1207 jugăre, Pap Kristof cu 1171 jugăre, Paneth David cu 950 jugăre etc.

O parte din suprafețele moșiei pe care au luat-o în arendă. marele arendaș o dă, de obicei, divizată în parcele, țăranilor spre a o lucra. Așa se explică, de pildă, că la începutul secolului al XX-lea, peste 600 gospodării țărănești au primit în subarendare sute de jugăre de pământ. În 1907 numărul acelor care au luat pământ în arendă se ridică la 14.708, cei mai mulți fiind în plășile Miercurea Niraj (3842) și Reghinul de Jos (3218). Dintre moșiile arendate amintim cele din proprietatea moșierilor: contesa Toldalgi Ana Roza din Cornățel, contele Teleki Samu din Bandul de Cîmpie, contele Bethlen István din Lechincioara, Burdács Béla din Voiniceni, contesa Berchtold Sarolta din Roteni, baronul Bánffy Zoltán din Singiorgiu de Pădure, baroneasa Rauber Rozalia din Curticap, Burea Ion din Ercea etc.

În perioada 1895—1915, în decurs de 20 de ani, din comparația datelor oferite de statistici și diferite publicații, rezultă că în general nu au fost schimbări esențiale în structura proprietății funciare, în sensul că, disproporția dintre proprietatea moșierească și

²¹ Rubinek Gyula, *op. cit.*, p. 41; *Destrămarea monarhiei austro-ungare, 1900—1918*, Editura politică, București, 1964, p. 60.

²² *Mezőgazdaság statisztikája*, 4, Budapest, 1900, pp. 84—85.

țărănească s-a menținut. Astfel, în 1910 proprietatea moșierească, în care s-au inclus și o parte din proprietățile de mină moartă (suprafețele deținute de stat, biserici și diferite societăți) avea o întindere de 384.349 jugăre²³, iar în 1914 de 404.653 jugăre²⁴. Avînd în vedere că suprafețele deținute de proprietățile de mină moartă de peste 100 jugăre erau estimate la circa 190.000 jugăre, rezultă că în perioada 1895—1915, deci în timp de 20 de ani, proprietatea moșierească a scăzut cu circa 40—45.000 jugăre.

Trebuie avut însă în vedere că recensămîntul din 1910 a înregistrat proprietățile moșierești pe comune și ca urmare au fost omise suprafețele mai mici de 100 jugăre deținute de diferiți moșieri. Așa se explică faptul că unele statistici au înregistrat o scădere a mării proprietăți. În realitate, această scădere este doar de circa 2300 jugăre.

În 1914 suprafața deținută de cele 47 gospodării cu peste 1000 jugăre — moșierești și de mină moartă — se ridica la impresionanta cifră de 314.501 jugăre, dintre care 226.540 jugăre, deținută de 8 proprietari, avea o întindere de peste 10.000 jugăre²⁵.

Considerăm util a reda mai jos numele tuturor moșierilor din comitat, pe baza recensămîntului din 1910, care dețineau suprafețe de peste 1000 jugăre, precum și repartizarea acestor suprafețe pe categorii economice.

Nr. crt.	Numele și prenumele	Total	Suprafata în jugăre							Total	
			Arător	Grădina	Izlazuri	Vii	Pășuni	Păduri	Stufăriș	Neproductiv	realizat în coroane
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1	Familia Bánffy (baron)	31 918	567	52	273	—	2 861	28 071	—	94	11 155
2	Bissingen Ottóné (contesă)	1 517	859	35	203	10	140	126	—	114	9 036
3	Bethlen István (conte)	2 668	1 026	42	587	7	865	88	38	15	9 760
4	Bálintih József (baron)	1 199	500	26	126	10	193	342	—	12	3 961

²³ Rubinek Gyula, *op. cit.*, pp. 426—434.

²⁴ *A magyar Kir. Kormány 1914. évi működéséről és a közállapotáról szóló és statisztikai évkönyv*, Budapest, 1916, p. 71.

²⁵ *Ibidem*.

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
5	Dézszi Zoltán	1 682	819	33	184	7	456	115	—	68	3 137
6	Éltető Albert	9 888	577	16	241	2	185	8 812	—	55	7 048
7	Éltető József	2 451	412	24	265	—	270	1 473	—	7	2 150
8	Farkas Albert	3 174	77	5	63	2	56	2 950	—	15	2 571
9	Farkas Mendel	4 357	—	7	2	—	230	4 118	—	—	600
10	Frits Károly	4 097	—	2	24	—	575	3 496	—	25	772
11	Huszár Károly (baron)	2 816	614	29	111	—	730	1 315	—	17	8 692
12	Kemény Kálmán (baron)	24 814	779	75	666	—	3 262	20 032	—	384	7 807
13	Klebersberg Vilmos (conte)	1 466	715	33	148	—	3	911	—	12	6 146
14	Máriaffy Lajos	1 387	635	16	172	—	132	367	—	65	6 957
15	Schwarcz Mendel	11 125	28	8	159	—	541	10 381	—	8	2 265
16	Schuller Frigyes	1 053	250	11	130	4	25	611	—	22	2 818
17	Szokoly Alajos	1 106	225	10	76	—	84	695	—	16	3 564
18	Toldalagi László (conte)	1 927	777	105	164	24	158	684	—	15	5 772
19	Teleki Domokos (conte)	2 153	717	31	368	11	303	674	5	44	11 711
20	Teleki József (conte)	1 252	578	—	78	—	51	521	—	24	4 072
21	Teleki László Gyula (conte)	1 223	395	12	103	—	684	23	—	6	4 691
22	Teleki Károly (conte)	2 193	1 218	58	136	1	139	611	—	30	7 383
23	Teleki Sámuel (conte)	3 802	1 715	49	564	28	552	770	58	66	17 876

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
24	Tepianszky Emil	2 270	—	—	—	—	219	1 869	—	182	277
25	Toldalaghi Ana Róza (contesă)	1 010	613	30	124	11	—	232	—	15	7 544
26	Urmánczy Jeromos	11 573	532	107	1 005	—	575	9 339	—	15	6 914

În perioada 1895—1910 se observă unele modificări în ceea ce privește suprafețele deținute de unii moșieri. Astfel, proprietățile familiei baron Bánffy au scăzut, în acest interval, cu 12.431 jugăre, ale familiilor Urmánczy și Éltető au crescut cu 4227 jugăre și, respectiv, 7303 jugăre. O creștere a înregistrat și suprafețele deținute de „Prima societate de plutărit” din Reghin, ajungând de la 31 501 jugăre cit poseda în 1895, la 37.654 jugăre în 1910.

*
* *

În viața socială a comitatului Mureș-Turda, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui de al XX-lea, un loc important îl ocupa țărănimea, legată cu mii și mii de rădăcini de petecul de pământ pe care a reușit să-l păstreze cu mari eforturi și sacrificii, de lăcomia celor avuți. Țărănimea, care constituia majoritatea populației comitatului, deținea însă, în comparație cu numărul ei mare, o parte infimă din mijloacele de producție și în special din pământ, care, în general, era mai puțin productiv.

Se știe că proprietatea mică pentru a fi viabilă, și productivă trebuie să întrunească două calități: să fie exploatată intensiv și nepulverizabilă. Or, proprietatea țărănească din comitat nu întrunea nici una din aceste condiții. Pentru o exploatare intensivă îi lipsea capitalul, inventarul viu și mort, iar pentru a nu fi pulverizată îi lipsea o legislație de prohibiție proteguitoare. Ca urmare, proprietatea țărănească s-a pulverizat, fiind o „pepinieră de incultură și pauperism”)²⁶. Acest lucru este evidențiat, la sfârșitul secolului al XIX-lea, de modul de repartizare a proprietății funciare, care

²⁶ Petre Suciu, *Clasele sociale ale românilor din Ardeal, în Transilvania Banat, Crișana, și Maramureș*, 1918—1928, vol. I, București, 1929, p. 693.

s-a făcut, după cum am văzut, în favoarea unei minorități. Din acest punct de vedere repartitia proprietății țărănești era asemănătoare cu cea din celelalte comitate ale Transilvaniei, lucru demonstrat cu pregnanță de datele oferite de statisticile maghiare. Conform acestora, tabloul proprietății țărănești se prezintă astfel²⁷:

Grupuri de gospodării	Gospodării		Suprafața		
	Numărul	%	În jugăre	în medie fiecare gosp. în jugăre	%
sub 1 jugăr, fără arător	3903	11,67	1161	0,29	0,42
sub 1 jugăr cu pământ arător	3298	9,83	1722	0,52	0,63
între 1—5 jugăre	11086	33,20	30199	2,72	11,09
între 1—10 jugăre	6507	19,78	46707	7,16	17,14
între 10—20 jugăre	5221	15,62	73423	14,06	26,94
între 20—50 jugăre	2801	8,35	82739	29,40	30,36
între 50—100 jugăre	537	1,55	36572	68,00	13,42
Total :	33353	100,00	272523	—	100,00

Din datele de mai sus rezultă că din totalul suprafeței comitatului Mureș-Turda, numai un procent de 37% revenea gospodăriilor țărănești. Raportată la suprafața deținută de moșierime, proprietatea țărănească reprezenta 51,04%, ceea ce, având în vedere numărul gospodăriilor, însemna foarte puțin. Adică, un număr de 33.353 gospodării țărănești aveau în posesie o suprafață egală cu cea deținută de 366 moșieri, făcând excepție proprietatea de mină moartă, care în majoritatea ei era în mina unor reprezentanți ai moșierimii. Făcând o medie, pe cele două categorii de proprietate, datele rezultate sînt și din acest punct de vedere edificatoare pentru a observa diferența enormă dintre suprafața deținută de țărani și cea din posesia moșierimii. Astfel, în timp ce unei gospodării sub 100 jugăre îi revenea în medie 8,16 jugăre fiecărei proprietăți moșierești îi revenea 741,45 jugăre.

Suprafața cea mai mică de pământ era deținută de gospodăriile țărănești cu loturi pînă la 10 jugăre. Astfel, din întreaga proprietate țărănească 30,78% era în posesia țăranilor din această categorie, ceea ce înseamnă că la o gospodărie îi revenea în medie

²⁷ *Mezőgazdaság statisztikája*, 4, Budapest, 1900, p. 84.

3.26 jugăre. Adică, numărul celor 24.794 gospodării cu pământ pînă la 10 jugăre reprezenta 74,34% din totalul proprietăților țărănești, în timp ce suprafața stăpînită ajungea doar la 30,78% din pămîntul ce-i revenea țărănimii.

Raportînd la celelalte comitate ale Transilvaniei trebuie subliniat că situația, din punct de vedere al suprafeței deținută de aceste gospodării, este asemănătoare. Trebuie însă să avem în vedere că majoritatea țăranilor din această categorie posedau pământ sub 5 jugăre, unii din ei avînd o suprafață de teren infimă în raport cu cele mai elementare necesități de întreținere a familiilor în cadrul cărora se aflau și cei mai mulți copii. Așa de exemplu, 11.086 gospodării, adică 33,20% din totalul proprietăților țărănești, posedau doar 11,09% din suprafața deținută de acestea, revenindu-i în medie unei gospodării 2,72 jugăre. Din totalul acestor gospodării, peste 50% dețineau doar 1—2 jugăre. Din acest punct de vedere situația cea mai critică o aveau gospodăriile ce posedau pământ pînă la un jugăr. Cele 7 201 gospodării aflate în această situație, adică 21,50% din totalul proprietăților țărănești, dețineau 2.882 jugăre din suprafața de pînă la 100 jugăre, ce reprezenta 1,05%, procent edificator pentru a releva situația deplorabilă în care se zbătea sărăcimea satelor. La o gospodărie din această categorie îi revenea în medie 0,81 jugăre pământ.

Din totalul gospodăriilor țărănești cu pînă la un jugăr, 3.903, deci mai mult de jumătate, nu dețineau pământ arător, fiind condamnate la o viață plină de mizerie.

Această situație grea a țărănimii iese în evidență și mai mult dacă avem în vedere că, după calculele unor economiști, o familie compusă din 4—5 membri spre a-și îndestula trebuințele de hrană proprie și întreținerea animalelor necesare prelucrării pămîntului are nevoie de 8—10 jugăre. Această suprafață este raportată la pămînt de calitate medie. Se consideră că în regiunea muntoasă unde producția este mai scăzută această suprafață este neîndestulătoare²⁸.

Trebuie, de asemenea, revelat faptul că 7.434 gospodării țărănești nu posedau nici un lot de pământ, membrii acestora fiind nevoiți, alături de alți țărani săraci, să-și vîndă forța de muncă moșierilor ori țăranilor înstăriți²⁹.

²⁸ Ion Luca Ciomac, *op. cit.*, p. 30.

²⁹ *A magyar mezőgazdasági statisztika fejlődése*, 1895, VIII, Budapest, 1897, p. 620.

Numărul țăranilor cu pământ sub 10 jugăre și în special a celor cu suprafețe pînă la 5 jugăre, pe măsură ce înaintăm în secolul al XX-lea, crește. În primii ani ai secolului al XX-lea, de pildă, numărul gospodăriilor țărănești cu suprafețe mai mici de 5 jugăre a crescut de la 18.287 la 19.039, reprezentînd 54,23% din totalul gospodăriilor comitatului, procent mai ridicat decît în comitatele secuiești (49,20%) și cele din Ungaria (52,23%)³⁰. În 1915 numărul țăranilor cu pământ pînă la 5 jugăre ajunge la 24.584, iar a celor care nu dețineau suprafețe cultivabile la 14.733, *comitatul Mureș-Turda situîndu-se din acest punct de vedere printre comitatele cu numărul cel mai mare de țărani săraci*³¹.

Gospodăriile cu suprafețe între 10—20 jugăre reprezentau 15,62% din totalul proprietăților țărănești și dețineau 26,95% din suprafața de pînă la 100 jugăre, adică aproape cît cele 24.794 familii sărace, în medie la o familie revenindu-i circa 14 jugăre.

O situație mai bună din punctul de vedere al repartizării pămîntului o avea țăranimea înstărită, care datorită suprafețelor de pământ deținute reușea, în general, să-și satisfacă nevoile propriilor lor gospodării. Cele 3 338 familii cu pământ peste 20 jugăre, care se ridicau numeric doar la circa 10% din totalul gospodăriilor țărănești, le reveneau 119.311 jugăre, adică 47,73% din întregul pământ care aparținea țăranilor, în medie fiecare proprietate deținînd o suprafață de peste 30 jugăre.

Aceasta demonstrează că la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor exista deja în comitatul Mureș-Turda o pătură destul de importantă de țărani înstăriți, care deținea aproape 44% din totalul pămîntului ce-i revenea țăranimii, avînd în vedere că pe întreaga Transilvaniei acest procent se ridica la 10,22%.

Trebuie însă să facem și în cazul acestor gospodării o precizare, care considerăm că are o deosebită semnificație, și anume, că marea majoritate a proprietăților din această categorie le reprezintă cele cu suprafețe între 20—50 jugăre. Astfel, 2 801 gospodării țărănești, adică 8,35% din totalul proprietăților sub 100 jugăre, dețineau 82.739 jugăre, adică 30,33% din întreaga suprafață aparținătoare țăranimii, revenind 29,40 jugăre la o familie. În acciași

³⁰ Barabás Endre, *Maros-Torda vármegye és Maros-Vásárhelyi törvényhatósági joggal felruházott és szabad Királyi város közigazdasági leírása*, Budapest, 1907, p. 13.

³¹ E. Petrini, *Reforma agrară în Transilvania, Banat, Crișana, Mara-mureș, 1918—1928*, București, 1929, p. 296.

perioadă, numărul gospodăriilor țăranilor cu pământ între 50—100 jugăre era de 537, adică 1,55‰ din numărul total al gospodăriilor țăărănești, în timp ce suprafața stăpinită de acestea ajungea la 36.572 jugăre, ceea ce reprezenta 13,40‰ din întreaga suprafață a proprietății țăărănești. La o gospodărie din această categorie îi revenea 68 jugăre, o mare parte din acestea fiind de calitate superioară, ceea ce le-au permis să se dezvolte în condiții corespunzătoare.

Pe categorii economice, pământul deținut de gospodăriile țăărănești era repartizat astfel:³²

Categ. de gospodărie	Nr. gospodărie	arător	grădini	izlazuri	vii	pășuni	păduri	stufăriș	neprod. ductiv	Total
sub 1 jugăr între	7 201	1 152	788	273	122	85	195	3	265	2 883
1—5 jugăre	11 086	17 639	2 358	5 477	532	1 305	2 107	27	754	30 199
5—10 jugăre	6 507	26 458	2 378	10 404	574	2 675	3 440	42	736	46 707
10—20 jugăre	5 221	38 987	2 913	17 714	698	4 908	7 165	54	984	73 423
20—50 jugăre	2 801	41 693	2 716	19 586	667	6 683	10 252	76	1066	82 739
50—100 jugăre	537	17 361	1 050	6 577	342	3 447	6 906	163	726	36 572
Total :	33 353	143 290	12 203	60 031	2 935	19 103	30 065	365	4 531	272 523

Rezultă din datele oferite de acest tablou că din cele 272.523 jugăre ce formau întreaga suprafață de gospodării țăărănești, terenul arător ocupa 143.290 jugăre, grădinele 12.203 jugăre, izlazurile 60.031 jugăre, viile 2.935 jugăre, pășunile 19.103 jugăre, pădurile 30.065 jugăre, iar cca 5.000 jugăre erau declarate neproductive. În această situație se putea cultiva deci mai mult de jumătate din suprafața de pământ deținută de gospodăriile țăărănești, care urma să asigure hrana la majoritatea populației din mediul rural. Raportînd numărul de gospodării la cel al jugărelor, rezultă că pentru această zonă reveneau 4,29 jugăre la o gospodărie, în condițiile cînd acestea erau compuse din 6—7 membri, unele așezate în zone mai puțin fertile.

Și aici însă erau diferențe în funcție de grupa de gospodărie, în sensul că cele mai întinse suprafețe cultivabile erau deținute de gospodăriile cu peste 10 jugăre. Astfel, cca 12‰ din gospodăriile țăărănești cu pământ sub un jugăr nu dețineau loturi de cultură, iar aproape 10‰ din această categorie posedau 1152 jugăre arător, adică 0,80‰ din întreaga suprafață cultivabilă deținută de țărani. La o gospodărie îi reveneau în medie deci 0,16 jugăre, pământ care

³² *Mezőgazdaság statisztikája*, 4, Budapest, 1900, p. 84.

nu le asigura nici minimum de existență numeroaselor familii, a căror membri erau condamnați la o viață de cruntă mizerie materială, sanitară și culturală. Gospodăriilor cu 1—5 jugăre le reveneau 12,31% din totalul suprafeței deținută de proprietatea țărănească, ceea ce înseamnă că o familie poseda în medie 1,59 jugăre, ceea ce, de asemenea, nu le asigura minimum de existență.

Din acest punct de vedere o situație mai bună o aveau proprietățile ce dețineau suprafețe între 10—20 jugăre și între 20—50 jugăre, revenind la o gospodărie 7,46 jugăre și, respectiv, 14,89 jugăre de pământ arător, și, în special, cele cu peste 50 jugăre.

Repartiția proprietății țărănești ne relevă, pe lângă cele de mai sus, încă un aspect destul de semnificativ, și, anume: întinderea de pământ deținută diferă de la sat la sat, de la zonă geografică la zona geografică. Pentru exemplificare ne vom referi la un număr de 18 comune³³:

Localitatea	Nr. gospodăriilor			Suprafețe în jugăre		
	Total	țărănești	moșierești	totală	țărani	moșieri
1	2	3	4	5	6	7
Apalina	179	178	1	1 786	406	1 380
Deda	370	365	5	7 051	3 072	3 979
Porcești	275	269	6	3 368	1 071	2 297
Chiherul de Sus	167	164	3	16 381	2 310	14 071
Filea	255	245	10	20 629	2 311	18 318
Stînceni	261	242	19	47 159	2 916	44 243
Hodac	418	412	6	20 671	6 842	14 829
Podeni	23	23	—	10	10	—
Aluniș	309	305	4	3 460	1 224	2 236
Dumbrava	459	457	2	17 864	5 015	11 849
Pogăceaua	233	223	10	6 557	2 082	4 575
Șincai	433	428	5	5 563	3 272	2 291
Ulieș	186	182	4	4 240	1 824	2 416
Lunca Bradului	115	108	7	19 737	721	19 016
Păingeni	255	220	5	2 477	1 107	1 369
Răstolița	49	38	11	32 313	1 155	31 158
Sovata	434	424	10	24 189	5 106	19 083
Sintioana	398	393	5	4 484	1 889	2 595
Total	4 789	4 676	113	238 038	43 333	194 705

³³ *A magyar mezőgazdasági statisztika fejlődése, 1895, VIII, Budapest, 1897, pp. 658—669.*
 Rubinek Gyula, op. cit., pp. 426—434.

Rezultă că 97,64% gospodării țărănești dețineau 43.333 jugăre pământ, adică 18,21% din totalul suprafețelor din posesia celor 18 comune, în timp ce 2,36% gospodării moșierești posedau 194.705 jugăre, ceea ce reprezintă un procent de 81,79%. Aceasta înseamnă că la o gospodărie țărănească îi reveneau în medie 9,20 jugăre, iar celor moșierești 1.723, ceea ce evidențiază clar diferența de suprafețe deținute de cele două categorii de proprietari. Trebuie însă să avem în vedere că majoritatea locuitorilor acestor așezări o constituia țărănimea săracă, care deținea loturi foarte mici.

În unele comune situația este mult mai critică, în sensul că pământul ce revenea gospodăriilor țărănești era în întindere și mai mic. Astfel, din cele 1.786 jugăre din hotarul comunei Apalina 178 de gospodării țărănești, din care peste 60% dețineau pământ peste 10 jugăre, aveau în posesie 406 jugăre, ceea ce reprezintă, pe gospodărie 2,29 jugăre, cealaltă suprafață, ce reprezintă peste 77% era deținută de un singur moșier.

În comuna Lunca Bradului șapte moșieri dețineau 19 016 jugăre, în timp ce 102 gospodării țărănești posedau doar 721 jugăre, în majoritate pământ mai puțin fertil. O situație care întărește concluzia că erau mulți țărani care dețineau fișii minuscule de pământ în contrast cu suprafețele întinse deținute de moșierime — o oferă satul Podeni, unde 23 de gospodării cu aproape 100 de membri dețineau abia 10 jugăre, ceea ce reprezintă 0,10 jugăre pe cap de locuitor. O situație asemănătoare o întâlnim și în comuna Dumitrești, unde 125 gospodării dețineau doar 302 jugăre, din care majoritatea era în posesia a citorva locuitori cu peste 20 jugăre.

Pământul deținut de gospodăriile țărănești, și în special de cele mici din zona de deal și de munte, era în unele cazuri dispersat, situat la mari depărtări, greu accesibil pentru a fi lucrat în condiții corespunzătoare. Adeseori aceste loturi din cauza pulverizării lor, a împărțirii în parcele, erau adevărate fișii înguste, încât în unele cazuri, numărau doar câțiva pași. În satul Petelea, de pildă, suprafața deținută de un țăran, ce însuma 5 jugăre, era divizată în 10 bucăți mici, situate în 7 părți diferite, la distanțe mari de localitatea unde domiciliu³⁴.

³⁴ D. Hurezeanu, *Problema agrară și lupta țăranimii din România la începutul secolului al XX-lea (1904—1906)* Editura științifică, București, 1961, p. 108.

Cînd vorbim de situația țărănimii trebuie însă să avem în vedere și faptul că în comitat existau, pe lângă sărăcimea satelor, o pătură numeroasă de țărani cu statutul de proletari agricoli, argați și zilieri, lipsiți cu totul, sau aproape complet, de pămînt. La începutul secolului al XX-lea, de pildă, datele statistice au înregistrat 19.518 muncitori agricoli (adică 27% din populația ocupată în agricultură) față de 16.572 ciți erau în 1890, dintre care numai 5.579, adică 33,70 aveau gospodării proprii și dețineau o mică bucată de pămînt. Aceștia, în condițiile cînd erau nevoiți să-și vîndă forța de muncă, trebuiau să întrețină 41.259 membri de familie³⁵. Un număr mai mare de muncitori agricoli, raportați la numărul populației ocupată în agricultură, îl aveau doar comitatele Arad (33%), Trei Scaune (30%), Satu Mare (32%), Turda-Arieș (32%) și Torontal (32%). În 1910 numărul muncitorilor agricoli s-a ridicat la impresionanta cifră de 42.098³⁶. „Situația muncitorilor agricoli — consemnează Rubinek Gyula — se înrăutățește pe zi ce trece, noua lege privind situația reglementării slugilor nu a dat randament nici din punctul de vedere al micilor moșieri și nici al moșierilor mijlocii”³⁷.

În procesul de diferențiere și pauperizare a țăranilor a contribuit și politica fiscală promovată de statul maghiar și autoritățile burghezo-moșierești. În comparație cu impozitele puse marilor proprietari „sarcina financiară pe care o suportă micile proprietăți țărănești este peste tot de două, de trei, cinci, ba, horibile dictu, de cincizeci de ori mai mare“, după cum pe bună dreptate consemna un contemporan³⁸.

În comparație cu pămîntul deținut, impozitele plătite de țăranii erau mai mari decît cele impuse moșierilor deoarece stabilirea lor era la bunul plac al celor însărcinați cu efectuarea operațiunilor cadastrale și care reprezentau interesele celor bogați. În multe cazuri pămîntul țăranilor era trecut într-o categorie superioară de fertilitate, iar al moșierilor în categorii inferioare sub motivul că o proprietate mare este exploatată cu rezultate economice

³⁵ *Magyar statisztikai közlemények, Új sorozat*, 2, Budapest, 1907, p. 85.

³⁶ Rubinek Gyula, *op. cit.*, p. 421.

³⁷ *Idem.*

³⁸ Kalmár Antal, *Új dualizmus*, Budapest, 1909, p. 171; după D. Hurezeanu, *op. cit.*, p. 110.

mai scăzute decît micile parcele țărănești. La impozitele plătite către stat se adăugau cele către biserică, care se ridicau la mai mult de jumătate din dările percepute de statul burghezo-moșieresc maghiar. În localitatea Mărculeni, de pildă, taxele bisericești reprezentau 252% față de impozitele percepute de stat, în Sîntana de Mureș 283%, în Sintandrei 362%, în Dumitrești 623%. În comitat 13.852 familii țărănești plăteau bisericii reformate, sub formă de taxe, 104.292 coroane, iar statului 179.147 coroane³⁹.

În această situație, țăranii erau obligați să se înglobeze în datoriile din ce în ce mai mari. În 1905, de exemplu, numai o comună din comitat era fără datorii, 17 cu pină la 33%, 16 între 33—50% și 25 de la 50% la 100% din valoarea averilor lor, ceea ce înseamnă că în medie numărul datoriilor țăranilor se ridică la 50%⁴⁰. Rezultă că 99% din gospodăriile țărănești erau înglobate în datorii către stat, comună, comitat sau biserică.

Tot ca urmare a lipsei de pămînt și a exploatării la care era supusă, țărănimea săracă, în speranță că va găsi o situație mai bună, își părăsește gospodăriile, în special în sezonul muncilor agricole, deplasîndu-se în alte zone ale Transilvaniei sau emigrînd în țări străine. În toamna anului 1912, de pildă, se semnalează 1500 de țăranii din secuime, o mare parte fiind din comitatul Mureș—Turda în comitatul Bihor, la recoltare de sfeclă de zahăr. Referindu-se la cei 500 țăranii angajați pe moșia lui Antal Markovics, ziarul „Az Est”, într-un articol din noiembrie 1912, descrie în toată nuditățile ei situația grea a acestei categorii de țăranii care din cauza mizeriei au fost nevoiți să-și părăsească satele și familiile lor. „Pe moșia din Ineu (comitatul Bihor) a marelui moșier Antal Markovics, arată ziarul sus-citat, de 5 săptămîni un număr de 500 secui recoltează sfecla de zahăr. Din momentul sosirii lor acolo și pînă în prezent ei nu primiseră încă nici un ban din drepturile ce li se cuvin, deoarece administrația domeniului se teme că, dacă muncitorii vor intra în posesiunea banilor, se vor răsfirea care încotro, compromițînd în felul acesta recolta. O parte din muncitorii aduși din Ardeal se află într-o mizerie înfiorătoare, n-au o bucată de

³⁹ D. Hurezeanu, *op. cit.*, p. 111.

⁴⁰ L. Vajda, *op. cit.*, p. 318.

piine și singura lor hrană e sfecla crudă. Numeroși muncitori au fugit de pe moșie, neridicindu-și nici măcar simbria; unii nu exclud nici posibilitatea unei răscoale⁴¹. Pentru această muncă istovitoare primeau pe lună un salariu de 67 coroane.

Repartizarea inegală a pământului, exploatarea la care erau supuși, politica dusă de statul burghezo-moșieresc maghiar, au determinat o stare de subalimentație cronică a majorității țărănimii. În 1907 referindu-se la acest lucru, reprezentanții regimului burghezo-moșieresc au fost nevoiți să recunoască că în familiile secuiești „se face mare economie de mâncările gătite cu carne, în caz în care aceștia (adică țăranii — *n.n.*) fac rost de așa ceva. În tot timpul anului, rareori se coace puțină piine, și aceasta mai ales după seceriș, cind porumbul vechi este pe terminate. Întreaga lor alimentație este dominată de mămăligă, pe care o consumă cu brinză, magiun... rareori cu lapte⁴². În aceste situații bolile făceau ravagii în rîndul țăranilor, în condițiile cînd asistența medicală era ca și inexistentă. În întregul comitat, la începutul secolului al XX-lea, erau 24 medici ce răspundeau de sănătatea locuitorilor din mediul rural, adică un medic la 7 927 locuitori, la care se adăugă 86 moașe, 18 farmaciști și 2 spitale în Tirgu Mureș cu 231 pacienți⁴².

Din analiza datelor referitoare la proprietatea țărănească rezultă că și în comitatul Mureș—Turda, în timp ce un număr mic de moșieri, în marea lor majoritate maghiari, au concentrat în mîinile lor o parte considerabilă a pământului, mii de țărani erau fără pământ, sau cu un lot mic, neîndestulător pentru întreținerea familiilor lor. În cadrul gospodăriilor țărănești predomină proprietățile mici sub 10 jugăre, care reprezentau 74% din totalul gospodăriilor cu pământ pînă la 100 jugăre; cele mai numeroase erau gospodăriile ce posedau pământ între 1—5 jugăre (33,20%) urmînd cele cu suprafețe sub 1 jugăre (21,50%).

Suprafața cea mai mică de pământ era deținută tocmai de gospodăriile sub 10 jugăre, adică de cele care formau marea majoritate a proprietăților țărănești. Acestea posedau 29,32% din totalul suprafețelor deținute de gospodăriile țărănești, loturile cele

⁴¹ I. Kovács, *op. cit.*, p. 101.

⁴² Ion și Iuliu Enescu, *Ardealul, Crișana și Maramureșul din punct de vedere agricol, cultural și economic*, București, 1920, pp. 158—159.

mai mici revenind celor cu pământ sub 5 jugăre (11,09%) și 1 jugăr (1,07%).

În lumina datelor analizate în paginile acestui studiu putem afirma că în comitatul Mureș—Turda, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui de al XX-lea, structura socială se caracterizează, referindu-ne la așezările rurale, prin existența a două clase: moșierimea și țărănimea, care în funcție de stăpânirea pământului — ca principal mijloc de producție — au acționat în direcția lichidării sau menținerii marii proprietăți funciare.

Existența, pe de o parte, a proprietății moșierilor, iar de pe o altă parte, a celei țărănești, a făcut ca în perioada de interferare a secolelor XIX—XX, contradicția de bază din viața socială a comitatului să o constituie cea dintre moșieri și țărani, contradicție ce s-a accentuat pe măsură ce ne apropiem de sfârșitul deceniului al doilea al secolului al XX-lea.

Cauza principală a acestei contradicții o constituie, după cum evidențiază cu pregnanță datele oferite de statisticile burghezo-moșierești maghiare, repartizarea disproporțională a proprietății funciare. Caracterul vicios al acestei repartizării este reflectat de concentrarea în mina unui mic număr de avuți a majorității fondului funciar și existența a mii de țărani cu un lot mic de pământ, sau fără nici o suprafață de teren, ceea ce a făcut să fie condamnați la o viață de continuă mizerie materială și spirituală.

Această inegalitate frapantă a repartizării pământului era dublată de alta tot atât de nedreaptă: asuprirea națională. Pentru țăranul român moșierul maghiar, posesor a suprafețe de pământ întinse, era întruchiparea exploatarei sociale și a subjugării naționale.

Dominarea din punct de vedere economic și politic a marii proprietăți, legată încă de unele vechi orinduieli, a avut repercusiuni negative atât asupra dezvoltării capitaliste a agriculturii, cât și asupra situației țărănimii, în special a păturilor sărace și mijlocașe. Acest lucru este evidențiat, printre altele, și de procesul de pauperizare a țărănimii, primul loc deținându-l din acest punct de vedere cea cu pământ puțin.

Contradicțiile dintre moșieri și țărani, pe de o parte, dintre proprietatea moșierească și necesitățile dezvoltării forțelor de producție, a agriculturii comitatului, pe de altă parte, au impus ca o cerință de prim ordin, rezolvarea problemei agrare și în această zonă a Transilvaniei. În rezolvarea acestei probleme și în comitatul Mureș—Turda s-au evidențiat două linii principale: una de lichidare a proprietății moșierești, iar alta de menținere și adaptare a acesteia la necesitățile dezvoltării capitaliste. Factorul principal care a activat în direcția transpunerii în viață a primei căi l-a constituit țăranimea. Anul 1918, anul furtunilor revoluționare, a scos în evidență lupta țăranimii pentru a transforma visul de veacuri în realitate concretă.

LA STRUCTURE AGRAIRE A LA FIN DU XIXème SIÈCLE ET LE DÉBUT DU XXème SIÈCLE DANS LE COMITAT MUREȘ-TURDA

Résumé

L'article se rapporte à la structure agraire de la fin du XIXème siècle et du début du XXème siècle dans le comitat Mureș—Turda.

Les questions ont été abordées conformément aux données offertes par les annuaires statistiques hongrois et particulièrement par les données du recensement de 1895 et 1910.

L'auteur arrive à la conclusion que même dans cette ancienne région roumaine, connue d'ailleurs dans la Transylvanie toute entière, il y avait un désaccord flagrant entre la propriété des grands propriétaires fonciers et la propriété paysanne.

Les propriétés des grands propriétaires fonciers qui représentaient 1,08% du nombre total des propriétés existantes dans le milieu rural étaient de 49%^c fond foncier, c'est-à-dire une surface presque égale à celle qui appartenait aux 98,92% des foyers paysans.

Un pourcentage de 26% du fond foncier était constitué par les soi-disants propriétés à circulation close dont les plus vastes se trouvaient dans les mains de l'Etat hongrois et des institutions religieuses.

Les paysans, bien qu'ils représentassent la grande majorité de la population du comitat, possédaient une partie dérisoire de la surface agricole, notamment celle de la pire qualité. Les foyers paysans possédaient seulement 37% de la surface totale du fond foncier. Cependant, ils ne possédaient, dans la plupart des cas que des surfaces de moins de 20 arpents (un arpent est à peu près égale à un juger, qui mesure 5775 mètres carrés).

Dans le comitat Mureș—Turda il y avait, à côté de la paysannerie pauvre, une catégorie assez nombreuse de paysans ayant un

statut de prolétaires agricoles — hommes de peine et journaliers — privés complètement ou presque complètement de terre.

La distribution anachronique et corrompue du fond foncier, la politique menée par les autorités hongroises et celle des grands propriétaires fonciers contre les paysans ont laissé des traces négatives sur l'état matériel, sanitaire et spirituel des paysans du comitat.

ACTIVITATEA ECONOMICĂ ȘI CULTURALĂ A MEMORANDISTULUI PATRICIU BARBU

IOAN NISTOR

Din galeria personalităților marcante ridicate din mijlocul românilor transilvăneni, care s-au afirmat în viața economică, culturală și politică de la sfârșitul secolului al XIX-lea, face parte și Patriciu Barbu (1842—1902), exponentul cel mai de seamă al programului de luptă și emancipare politică din ținutul Reghinului și întreaga Vale superioară a Mureșului.

În pofida merituozității pe care acest om progresist a depus-o, persoana și strădaniile sale nu au constituit obiectul unei atenții speciale a istoriografiei. Uitat pe nedrept, Patriciu Barbu — purtând în acest nume ceva din grandezza lumii antice — a fost pomenit extrem de rar și atunci doar ca memorandist, așa cum aprecia încă în 1943 istoricul Vasile Netea, care i-a prezentat cu multă căldură personalitatea și meritele. Cercetările au fost continuate de Grigore Ploșteanu care i-a creionat riguros dar succint profilul, ele impunându-se a fi adâncite.¹

Cunoscut îndeosebi ca memorandist, ca tribun al luptei politice naționale din ținutul Reghinului, Patriciu Barbu a fost în același timp și un neobosit animator al vieții economice și cultu-

¹ Viața și activitatea lui Patriciu Barbu, au constituit pînă în prezent obiectul următoarelor lucrări: Vasile Netea, *Dr. Patriciu Barbu, 1842—1902*, în *Pentru Transilvania*, vol. II [București], [f.a.]; Vasile Netea, *Sub stindardul Astei, două decenii de activitate culturală în despărțămîntul Reghinului, 1919—1939*. [Cluj], 1939; Eugen Nicoară, *Contribuția memorandistului dr. Patriciu Barbu la întărirea românismului din Reghin*, în *Transilvania*, LXXV, 1944, nr. 3; Grigore Ploșteanu, *Patriciu Barbu*, în *Profiluri mureșene*, vol. I, Tîrgu Mureș, 1971; Grigore Ploșteanu, *Documente referitoare la viața și activitatea memorandistului Patriciu Barbu*, în *Studii și materiale*, vol. III—IV, Tîrgu Mureș, 1972; Ioan Nistor, *Din gîndirea social-politică a memorandistului Patriciu Barbu*, în *Sub semnul lui Clio, Omagiu Acad. Prof. Ștefan Pascu Cluj*, 1974; Ioan Nistor, *Din activitatea politică a memorandistului Patriciu Barbu*, în *Anuarul Institutului de istorie și arheologie Cluj-Napoca*, XVIII, 1975 (în curs de apariție).

rale, așa cum îl prezintă memoria actului de arhivă sau presa vremii.

Remarcabile dar puțin sau deloc semnalate și tratate pînă acum, viziunea sa de economist și om de cultură, atitudinile pe care le-a luat în diverse ocazii, coordonatele comportamental-acționaliste pe care s-a situat, sistemul ideatic și axiologic bine fixat în articulațiile sale conceptuale, se impun a fi dezvăluite și dezbătute.

Activitatea sa din domeniul economic a fost călăuzită de ideile și principiile expuse în *Apelu către inteligenția și poporul român din ținutul Reghinului și părțile învecinate*, semnat la 24 iunie 1885 de Patriciu Barbu, avocat, Basiliu Rațiu și Galaction Șagău, protopopi, dr. Absalon Todea, avocat, Iosif Fincu, notar, Ioan Marinovici, comerciant, Eugen Crișan și Ioan Șandor, proprietari.² Apelul era rodul consfătuirii pe care Barbu a convocat-o în primăvara aceluiași an, în scopul discutării problemelor legate de înființarea unui institut de credit în acest oraș, și la care au participat mai mulți intelectuali români din Reghin și ținut.³ Se afirmă în acest act manifest de inițiativă economico-financiară, principiile economice pe care le reclamau însăși necesitățile locale, sub impulsul presiunii exercitate de evoluția dinamică a societății capitaliste. Luînd ca punct de plecare „experiența de toate zilele, lupta de existență a popoarelor și națiunilor în mare, precum și a singuratecilor în mic“, raportate la cerințele economiei moderne, semnatarii arată că acest lucru „ne-a convins pe fiecare cum că înaintarea în cultură este condiționată de la starea materială, aceasta apoi se cîștigă prin muncă, comerț și industrie, la care apoi factorul principal îl joacă banul...“⁴ Concluzia care se degajă din textul apelului, este că acestea toate asigurate „de un popor, de o națiune, dau garanția pentru o dezvoltare națională“, factorul de prosperitate a tuturor întreprinderilor — banul — putîndu-se mai ușor cîștiga prin asociere.⁵ Această expunere logică și coerentă privind succesiunea proceselor și fenomenelor social-economice, demonstrează perspectiva și imaginea de ansamblu a semnatarilor.

² Arhivele Statului, Filiala Mureș, Fond 22 Banca Mureșiana, dosar 5, fila 1. Cf. *Compas românesc*. Anuar financiar pe 1893/94. Redactat de Petra Petrescu, II. Sibiu, 1894, pp. 44—45.

³ *Compas românesc*. Anuar financiar pe 1893/94, pp. 44—45.

⁴ Arhivele Statului, Filiala Mureș, Fond 22 Banca Mureșiana, dosar 5, fila 1.

⁵ *Ibidem*.

Dezvoltînd cu multă putere de persuasiune pledoaria, apelul formulează și subliniază postulatul potrivit căreia „o națiune care nu se interesează de bunăstarea sa materială și de economia sa națională nu poate niciodată progresa și rămîne sclava acelor care îmbrățișează economia națională și toți ramii săi, între care primul rang îl ocupă băncile sau casele de credit și economii”.⁶ Rolul acestora în viziunea lui Patriciu Barbu și a adepților săi, este de a concentra toate capitalurile disponibile, și de a le folosi acolo unde este nevoia mai mare, făcînd posibil ajutorul bănesc pentru toate clasele societății, „dar mai cu seamă la poporul nostru care se ocupă exclusiv cu agronomia și economia de vite, și care mai tare simte calamitatea lipsei capitalului”.⁷ Deschiderile spre o economie modernă, considerațiile formulate într-o manieră realistă, comprehensivă, ancorarea în problematica realităților economice și necesităților financiare ale ținutului, sînt doar cîteva din punctele care dau nota de autenticitate și distincție acestei expuneri.

Evident, Patriciu Barbu și ceilalți sînt tributari unei mentalități burgheze avînd ca determinanță apartenența lor de clasă, interesele de proprietari de a-și întări pozițiile economice, cît și cele legate de avantajele pe care le oferea conducerea unui institut bancar. Nu putem exclude însă adevărul tot atît de evident, că potrivit momentului istoric, înființarea unei bănci avea darul să înviorze viața economică locală, să răspundă unor cerințe stringente de această natură ajutînd pe țărani, care erau siliți de multe ori să facă împrumuturi ruinătoare la băncile străine. Faptul ne este demonstrat cu claritate de aserțiunea convingătoare a textului: „Subscrișii simțînd demult necesitatea unei atari asocieri, cu scopul de a înlesni cîștigarea capitalului necesar pentru inteligența și poporul din ținutul Reghinului și părțile învecinate... ne-am decis a lua inițiativa ca fondatori...” a unei astfel de asocieri.⁸ Societatea de credit era proiectată a se înființa cu un capital de 40 000 fl. în 800 acțiuni a 50 fl.⁹

În fața acestor lăudabile inițiative și încercări se ridica un obstacol care trebuia înlăturat — lipsa unui local corespunzător

⁶ Apud Vasile Netea, *Dr. Patriciu Barbu*, în *Pentru Transilvania*, vol. II, p. 108.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Arhivele Statului, Filiala Mureș, Fond 22 Banca Mureșiana, dosar 5, fila 1.

⁹ *Ibidem*.

pentru o asemenea instituție. Situația l-a îndemnat pe vrednicul fruntaș mureșean să convoace pentru 29 octombrie 1885 la Reghin o adunare generală unde au participat cărturarii și fruntașii locali, în fața cărora a expus planul său de creare a respectivei case de credit, oferind în acest scop aproape un etaj întreg din propria sa casă situată în piața orașului. Participanții au hotărât ca noua bancă să se numească *Mureșiana*, Patriciu Barbu în calitate de inițiator și membru fondator devenind primul director executiv. Banca începe să ființeze în 1886 ca societate pe acțiuni cu un capital de numai 20.000 fl. împărțit în 400 acțiuni a 50 fl., care se va dubla în 1889 iar în 1892 se tripla.¹⁰ Era prima instituție bancară românească din comitat, situată în orașul care devenise cel mai important centru al burgheziei românești din regiune. Din comitetul de direcție făceau parte cele mai importante persoane ale Reghinului de atunci, care prin activitatea, poziția socială, suporturile materiale și posibilitățile lor, puteau sprijini efectiv bunul mers al băncii: Basiliu Rațiu, dr. Absalon Todea, Eugen Crișan, Ioan Șandor, Alexandru Tîrnăveanu, Galaction Șagău, Iosif Fincu, Ioan Marinovici.¹¹

Reluind problema bunăstării materiale ce se poate obține în urma înființării băncii, și consecințelor de ordin cultural al acestei bunăstări, P. Barbu arată că acel popor care a ajuns la o situație materială bună, este capabil să facă întreprinderi folositoare societății, puse în slujba ridicării culturii lui naționale, „pășind repede înainte pe calea civilizației și progresului, pe cînd acel popor la care mijloacele multe-puține ce le are la dispoziție, de abia îi ajung pentru acoperirea lipselor și greutăților zilnice, nearătînd interese a păși cu alte popoare pe calea progresului, acela și peste secolii va rămîne tot în întunericul unde este azi...”¹² Este o expunere programatică care exprimă crezul său de luptător pentru crearea de instituții folositoare societății vremii sale, trepte în lupta în-

¹⁰ *Compas românesc*. Anuar financiar pe 1893/94, pp. 44—45; Cf. Vasile Netea, *Dr. Patriciu Barbu, 1842—1902...*, p. 109; Grigore Ploesteanu, *Patriciu Barbu...*, p. 210; Eugen Nicoadă, *Contribuția memorandistului dr. Patriciu Barbu la întărirea românismului din Reghin*, pp. 237—238.

¹¹ *Compas românesc*. Anuar financiar pe 1893/94, pp. 44—45; Vasile Netea, *Dr. Patriciu Barbu, 1842—1902...*, p. 108; Eugen Nicoadă, *Contribuția memorandistului dr. Patriciu Barbu la întărirea românismului din Reghin*, pp. 237—238.

¹² Apud Vasile Netea, *Dr. Patriciu Barbu, 1842—1902...*, p. 109.

chinată câștigării de drepturi plene și efective pentru națiunea sa.

Adunările generale ale acționarilor sînt tot atîtea prilejuri de evidențiere a adevăratelor scopuri avute în vedere de conducerea băncii. În raportul direcțiunii pe anul 1893, semnat de Patriciu Barbu se spune: „Înființarea institutului nostru de credit și economii... a avut și are de scop de aparte dezvoltarea spiritului de economie și plasarea capitalelor disponibile a singuratecilor într-un mod mai rentabil..., iar de altă parte înlesnirea câștigărei capitalelor trebuincioase cu preferință de poporul agricol, care prin contactul acesta învață a fi mai punctuos și a-și face și dînsul un calcul mai real în conducerea economiei sale“, constatînd cu satisfacție că institutul în mare parte își vede îndeplinit acest scop.¹³ Așadar, directorul executiv al băncii Mureșiana își propune ca odată cu realizarea funcției esențiale a casei de credit ce o conduce — concentrarea fondurilor bănești și folosirea lor eficientă —, ca aceasta să constituie o școală a țărănimii din ținut pe care dorea să o antreneze și angajeze în circuitul economic modern, scoțînd-o din perimata autarhie tradițională de tip feudal a gospodăriei țărănești. Oamenii satelor cu nevoile și situația lor precară, constituie obiectul dezbaterii mai tuturor rapoartelor anuale ale directorului executiv, inclusiv a ultimului raport — cel pentru anul 1901 — în care face referiri la „situațiunea economică financiară... foarte precară și relațiunile materiale ale poporului agricol care formează clientela noastră, foarte dificile...“¹⁴

Capitalul social al băncii crește neconținut, ajungînd în 1899 la 170 000 coroane împărțit în 1 700 acțiuni a 100 coroane, fondului filantropic pentru acțiunile de binefacere fiindu-i destinată în acel an suma de 400 coroane.¹⁵ La sfîrșitul anului 1901, ultimul an încheiat sub direcțiunea lui Patriciu Barbu, capitalul social al băncii a atins suma de 200 000 coroane.¹⁶ Sumele alocate fondului filantropic și acțiunilor culturale au reprezentat o constantă a bilanțurilor financiare anuale, această optică fiind însușită și de cei

¹³ Arhivele Statului, Filiala Mureș, Fond 22, Banca Mureșiana, dosar 13, fila 2.

¹⁴ *Ibidem*, dosar 21, fila 2.

¹⁵ *Anuarul băncilor române*, an. II, 1901. Sibiu, 1900, p. 78.

¹⁶ Arhivele Statului, Filiala Mureș, Fond 22 Banca Mureșiana, dosar 21, fila 2.

care i-au urmat la conducerea casei de credit. În felul acesta, în 1936 la aniversarea unei jumătăți de veac de activitate, Mureșiana, deși o modestă bancă de provincie cu un capital de abia 5 milioane, avea satisfacția de a fi destinat pentru fonduri culturale suma de 1 421 679 lei.¹⁷

Incadrându-se în tendința generală a băncilor românești, de a facilita cumpărarea de pământ, principal mijloc de producție la acea dată, nerefuzînd nici o cerere adresată în acest scop, chiar dacă acoperirea nu era tocmai bancară sau termenul prea lung, Banca Mureșiana a reputat și în această direcție un însemnat succes. Astfel, pînă la 1900, magnații unguri din județul Mureș au pierdut prin vînzare 35 moșii, românii cumpărînd cu sprijinul băncilor 5 735 jugăre, contribuția Băncii Mureșiana fiind remarcabilă.¹⁸

Institutul bancar condus de Patriciu Barbu are în același timp meritul de a fi ajutat alături de celelalte bănci românești din Transilvania la crearea unui grup de intelectuali — funcționari de bancă —, care sub aspectul numărului vin pe locul al doilea după dascălii satelor, activînd nu numai la orașe ci și la sate și contribuind la organizarea vieții economice românești. Din rîndurile acestor funcționari se recrutează îndeobște președinții și secretarii Astrei care rostesc cuvîntări mobilizatoare cu conținut economic, cultural și patriotic, înființează biblioteci populare, organizează conferințe publice, sprijină presa, iau parte la luptele politice, deschis fără teamă că li se vor retrage ajutoarele de la stat, sau că vor fi strămutați cum se proceda cu funcționarii români din slujba statului. Conducătorii vieții politice au găsit în același timp sprijin material în băncile respective, fiind cuprinși în consiliile de administrație și comitetele de cenzori și putîndu-și completa cîștigul profesional.¹⁹ În cazul Băncii Mureșiana situația este reprezentativă pentru Patriciu Barbu însuși, Sever Barbu, Iosif Popescu, dr. Absalon Todea, Galaction Șagău etc.

Conducerea băncii publica comunicările oficiale în *Tribuna* și *Gazeta Transilvaniei*,²⁰ participînd în același timp prin directorul ei

¹⁷ Apud Vasile Netea, *Dr. Patriciu Barbu, 1842—1902...*, p. 109.

¹⁸ Sabin Cioranu, *Rolul băncilor românești din Ardeal în pregătirea Unirii*, în *Observatorul social-economic*, Brașov, 1944, nr. 2—3, pp. 30—31.

¹⁹ *Ibidem*, pp. 44—45.

²⁰ *Anuarul băncilor române*, an. II, 1901, p. 78.

la lupta politică tot mai intensă din acei ani. Acest fapt a atras atenția autorităților maghiare, care, alertându-se, încep prin diferite intervenții și presiuni să-i împiedice și contracareze activitatea, dezlănțuind o adevărată prigoană împotriva băncii și a celui care o conducea. Astfel, printr-o adresă trimisă băncii în 1893, Tribunalul Mureș avertiza consiliul de administrație să se conformeze dispoziției potrivit căreia, președintele adunărilor generale în cuvintele sale de deschidere cu privire la activitatea economică a societății pe acțiuni, prevăzută de legea 37/1875, „să nu dirijeze chestiunile de afaceri pe un tărîm politic și național...“²¹

Dar lucrurile nu s-au oprit aici. Atenționările și amenințările nu erau socotite a fi suficiente, și în 1894, tribunalul socotind banca periculoasă pentru interesele statului austro—ungar, în urma condamnării lui Patriciu Barbu în procesul memorandiștilor, anunța că în legătură cu agitația memorandistă „tribunalul a avut motive, ca în interesul ordinei publice și în interesul publicului, față de activitatea societății pe acțiuni, să-și exercite mai sever dreptul și datoria de control din oficiu“.²² Se apela așadar la imixtiune, la intervenție directă deloc justificată și justificabilă în problemele băncii, lovind în interesele celor care se ajutau de serviciile acestei instituții.

Fidel principiilor expuse în apelul lansat la înființare, și a celorlalte acte cu caracter programatic în care și-a expus ideile, Patriciu Barbu a rămas pînă la sfîrșitul vieții la conducerea activității și destinelor Băncii Mureșiana. În protocolul luat cu ocazia adunării generale extraordinare a acționarilor, ținută la 19 octombrie 1902, în urma stingerii din viață a lui Patriciu Barbu survenită la 5 iunie 1902, se consemnează că președintele Galaction Șagău prin cuvinte scurte, aduce la cunoștința participanților decedarea primului director executiv și fondatorului instituției, Patriciu Barbu, exprimă condoleanțe față de pierderea lui și roagă adunarea generală să-și exprime și ea condoleanțe în protocol prin sculare.²³ Era un omagiu modest dar vibrant adus memoriei celui care a depus atîtea strădanii pentru prosperitatea economică a ținutului. Ca suc-

²¹ Apud Vasile Netea, *Dr. Patriciu Barbu, 1842—1902...*, p. 111.

²² *Ibidem*, p. 112.

²³ Arhivele Statului, Filiala Mureș, Fond 22 Banca Mureșiana, dosar 21, fila 11.

cesor în postul de director executiv, adunarea generală a ales pe Iosif Popescu.

*
* *
*

Ca și alți cunoscuți și reputați economiști transilvăneni, printre care pot fi amintiți: Visarion Roman, Partenie Cosma, Ioan Mișu, Teodor Mihali, Nicolae Oncu, Patriciu Barbu a desfășurat în ținutul Reghinului, paralel cu activitatea economică, o intensă și susținută activitate culturală în calitate de director al despărțământului Reghin al Astrei.

Despărțământul Reghinului a fost înființat la 14 aprilie 1874 din inițiativa comitetului central al Asociațiunii, urmărindu-se ca satele din partea de răsărit a cîmpiei ardelenne să intre în sfera unui despărțământ nou, pentru a degreva de o parte din multiplele sarcini culturale despărțământul Cluj, care pînă în 1874 cuprindea și această zonă.²⁴ Primul director al acestui despărțământ care se întindea de la Urmenișul de Cîmpie pînă la Borsec, a fost neobositul mecenat al acestor locuri Ioan Pop Maior, nepotul marelui corifeu iluminist Petru Maior. Programul de activitate al despărțământului stabilit în ședința de constituire acorda o atenție deosebită „...încurajării tinerimii române la îmbrățișarea comerțului și a industriei...”, precum și o informare cît mai exactă cu date autentice privind industriașii și comercianții români, elevii care frecventează în mod regulat școlile populare, cît și cei care studiază la școlile normale, gimnaziale și universitare.²⁵

Pe tărîmul muncii culturale, Patriciu Barbu s-a remarcat în cadrul despărțământului la un an după crearea acestuia, cînd în preziua deschiderii adunării Astrei din 29—30 august 1875, a rostit un „eminent discurs plin de cele mai nobile simțăminte românești”.²⁶ Este cunoscut din acea vreme ca un fruntaș deosebit de activ al Astrei din Reghin, jucînd un rol important în organizarea și acțiunile acesteia. Îl găsim totodată prezent la mai multe adunări generale ale Asociațiunii ținute în diferite orașe ale Ardealului. Așa bunăoară cu ocazia celei de a XXII-a adunări generale a Astrei ținută la Brașov în zilele de 30 august—1 septembrie 1883, P. Barbu

²⁴ Vasile Netea, *Sub stîndardul Astrei două decenii de activitate culturală în despărțământul Reghinului, 1919—1939*. [Cluj], 1939, p. 11.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ Apud Grigore Ploșteanu, *Patriciu Barbu...*, p. 210.

este ales în fruntea comisiei de trei pentru încasarea taxelor percepute de la membrii vechi și de la cei noi. Aderînd la astfel de manifestări, locuitorii din Reghin trimit cu această ocazie telegrame de felicitare adunării.²⁷

În 1885 Barbu este imputernicit de către comitetul central al Astei a convoca adunarea generală extraordinară a membrilor Asociațiunii din despărțămîntul Reghin, în scopul reconstituirii comitetului și reorganizării activității, ca urmare a perioadei de declin pe care a traversat-o această organizație în urma morții lui Ioan Pop Maior. Comitetul reconstituit în adunarea generală extraordinară din 18 iulie 1885, a ales în fruntea sa ca director al despărțămîntului pe Patriciu Barbu.²⁸ În exordiul rostit cu această ocazie proaspătul director, amintind de „timpurile cele de tristă aducere aminte cînd poporul nostru era legat de glie“, se arată optimist că vede răsărind și pentru români soarele dreptății și elogiază înfăptuirea mitropoliților Șaguna și Șuluțiu, care „în conștientizare cu ceilalți luceferi ai nației noastre“, au înființat Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român, „a căreia scopu e lățirea luminei, lățirea învățăturai între români . . . mai cu samă între poporul nostru de la sate“.²⁹ Arătînd că Astra este singura organizație constituită pe temei național și cel mai însemnat focar de cultură, care-și propune să contribuie la ridicarea neamului prin ajutarea copiilor săraci „pre la școli“, cu banii adunați de la toți acei oameni inimoși și cu dare de mină, care în fiecare an dau la fondul Asociațiunii, unii mai mult alții mai puțin, după puterea lor, P. Barbu face apoi o prezentare metaforică a structurii acestei prestigioase societăți de cultură.³⁰

După ce au stabilit sediul comitetului la Sibiu, întemeietorii așezămîntului au ajuns la concluzia că „deoarece . . . în noaptea întunecoasă lumina unei stele e foarte neînsemnată, așia neînsemnată ar fi și lucrarea societății noastre cu locuința în Sibiu“, și pentru aceea adunarea generală din 1869 ținută la Șomcuta Mare, a hotărît a se forma comitete și despărțăminte, care atrăgînd poporul și ținîndu-și adunările în fața acestuia în fiecare an „se învația poporul de

²⁷ *Observatoriul*, VI, 1883, nr. 69, p. 380.

²⁸ Arhivele Statului, Filiala Mureș, Fond 50 Astra Reghin, dosar 3, fila 1.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Ibidem*.

la sate și se îndeamnă a-și face școli bune și a-și da copii la școale³¹, despărțămintele constituind așadar cadrul prin care poporul de la sate poate păși pe calea culturii și beneficia de ea. Această interesantă și semnificativă pledoarie o încheie conchizind că numai acea țară este fericită și binecuvântată „unde toți deopotrivă lucră spre înaintarea neamului lor, spre înaintarea fiecărui locuitoriu și toți laolaltă fericiți și mulțumiți fiind compun o țară fericită³²”. Era o proiectare a grandioaselor obiective de viitor, prin apelul la puterea de sugestie și persuasiune, la sensibilitatea receptivă a auditoriului.

Făcându-și astfel debutul în noua sa calitate de animator al vieții culturale din ținut, Barbu desfășoară în continuare o intensă și rodnică activitate timp de trei ani, perioadă când despărțămintul este citat la adunarea generală a Asociațiunii ca unul dintre cele mai active. Pentru meritele pe care și le-a cîștigat, adunarea generală a despărțămintului din 11 iulie 1888 îl realege director. Procesul verbal luat în ședința din 21 august 1888 a comitetului central al Astrei sub președinția lui George Barițiu, consemnează totodată că protocolul adunării generale a despărțămintului Reghin, specifică intrarea în fondurile sale a unei sume de circa 200 fl., din partea tinerimii din Reghin, destinată creerii unor succesive premii pentru inventatorii ce vor realiza progrese într-un domeniu sau altul.³³ Pe planul mai larg al întregii Asociațiuni perioada coincide cu eforturile pe care le făceau conducătorii românilor transilvăneni pentru a intensifica activitatea Astrei, fapt relevat în modul cel mai clar de scrisoarea lui George Barițiu către Aurel Mureșianu în care mărturisește: „Deocamdată grija noastră cea mai urgentă pe care o avem aici în Sibiu este, cum să se întregească comitetul Asociațiunii transilvane, pe care dorim să ne-o apărăm de curse precum își apără cineva vederea ochilor. Atît mai avem instituțiune pur națională³⁴”.

Pentru a stimula și susține activitatea învățătorilor de la sate, direcțiunea despărțămintului Reghin, a instituit o serie de premii cu

³¹ *Ibidem.*

³² *Ibidem.*

³³ *Transilvania*, XIX, 1888, nr. 19—20, p. 167.

³⁴ Aurel Mureșianu, *Documente pentru istoria Memorandului*, în *Transilvania*, LX, 1929, nr. 4—5, p. 345.

efect mobilizator: o capră cu ied și un galben³⁵, învățătorului care în anul următor va arăta mai mult interes și înregistra un mai mare progres în instruirea adulților; o scroafă acelui învățător care se va distinge în pomărit; 25 fl. autorului unei cărți școlare pentru școală populare, însă în așa fel ca această carte premiată să rămână în proprietatea școlilor. La premiile de mai sus se ofereau a contribui: Patriciu Barbu cu un galben, George Șandor, o capră cu ied; Galaction Șagău o scroafă și dr. Absalon Todea 5 fl. Restul de 20 fl. urmau să fie acoperiți din fondurile despărțămîntului.³⁶ Mai târziu directorul despărțămîntului acordă și alte premii, dintre care merită a fi menționate cele destinate învățătorilor care se remarcă în organizarea de coruri de adulți sau școlari.³⁷ Meritorie și demnă de reținut rămîne inițiativa în sine, dovadă evidentă a insistențelor preocupări ale Astrei pentru difuzarea culturii, îndemnul la o activitate mai deosebită dedicată culturalizării populației de la sate, a răspîndirii în folosul acestora a procedeelor și tehnicilor avansate în domeniul economiei agrare. Acțiunea constituie totodată o oglindă a condiției învățătorului de la țară, a aspirațiilor sale, a preocupărilor legate de care sînt stabilite premiile. Comitetul central al Astrei elogiază inițiativele despărțămîntului, apreciind că acestea „servesc spre plăcută știință, aprofîndîndu-se alegerea făcută și premiarea intenționată”.³⁹

Printre proiectele mai importante concepute de conducătorii Astrei din Reghin în această perioadă, se numără și acela stabilit în adunarea generală din 2 iunie 1890, prin care s-a cerut ca suma de 130 fl. administrată în numele despărțămîntului de către comitetul central, „să formeze piatra fundamentală pentru un fond din care să se întemeieze cu timpul o școală normală română, națională în Reghin...”.³⁹ Acest proiect a premers și prefigurat înființarea Școlii normale de învățători din Reghin, care a dat țînutului și țării numeroase și talentate cadre de dascăli, mare parte din ei fiind azi în plină activitate didactică.

În tot acest timp ședințele comitetului ca și adunările generale s-au ținut cu regularitate, atrăgînd și antrenînd un mare număr

³⁵ Semnul monetar din textul citat, a fost interpretat astfel de către prof. univ. dr. Bujor Surdu, bun cunoscător al problemei, căruia îi mulțumim călduros pe această cale.

³⁶ *Transilvania*, XIX, 1888, nr. 19—20, p. 167.

³⁷ Grigore Ploșteanu, *Patriciu Barbu...*, p. 210.

³⁸ *Transilvania*, XIX, 1888, nr. 19—20, p. 167.

³⁹ *Ibidem*, XXI, 1890, nr. 10, p. 383.

de iubitori ai culturii și limbii române. Școlile au fost susținute prin diverse mijloace, la fel și școlarii săraci care de multe ori au beneficiat de sprijinul și contribuția bănească a lui Patriciu Barbu și a soției sale. Pe această linie încă în 1884, George Maior, învățător primar și Mihail Pascu, învățător secundar, aduc mulțumiri lui Patriciu Barbu care a onorat cu prezența examenul de vară susținut de elevii școlii greco-catolice din Reghin în ziua de 25 iunie. Cu această ocazie Barbu a oferit suma de 5 fl. bani de premii care s-au împărțit elevilor, exemplul său fiind luat și de alți concetățeni inimoși.⁴⁰

Căutînd să găsească noi forme de activitate culturală, să introducă pe cele consacrate în orașele mari, s-a reușit prin contribuția lui Patriciu Barbu care a fost și membru al Societății pentru fond de teatru, să se organizeze în 1888 în Reghin un teatru românesc de amatori, care a prezentat în sala hotelului orășenesc spectacolul cu vodevilul *Cîrlanii* de C. Negruzzi și comedia *Drumul de fier* de V. Alecsandri.⁴¹ Era o cale de înscriere și integrare mai organică pe coordonatele culturii moderne a vieții patriarhale specifică orașelor de provincie.

Rapoartele comitetului central al Astrei, evidențiază anual activitatea despărțămîntului Reghin condus de Patriciu Barbu, fapt concludent, demonstrat și prin aceea că în 1890 Reghinul a fost ales pentru a găzdui cea de a XXIX-a adunare generală a Astrei, care își începe lucrările la 27 august sub președinția lui George Barițiu, avînd ca secretar pe dr. Ioan Crișan. În prima zi s-a celebrat lingă cripta aflată în cimitirul bisericii greco-catolice, un parastas în memoria fostului președinte al Astrei, baronul Vasile Ladislau Pop. Cu acest prilej George Barițiu a rostit un cuvînt omagial, amintind meritele pe care ilustrul defunct le-a cîștigat luptînd pentru drepturile românilor din imperiu.⁴²

După deschiderea lucrărilor, Patriciu Barbu — căruia îi revine meritul principal de a fi făcut pregătirile pentru această adunare generală — este ales alături de Petru Pipoș, jude regal la Tablă și dr. Absalon Todea, avocat, în comisia pentru examinarea bilanțului financiar pe anul 1889 și a proiectului de buget pe 1891. Alături de

⁴⁰ *Observatoriul*, VII, 1884, nr. 53, p. 216.

⁴¹ Grigore Ploșteanu, *Patriciu Barbu...*, p. 210.

⁴² *Transilvania*, XXI, 1890, nr. 9, p. 319.

acest organ de lucru al adunării, își desfășura lucrările și comisia pentru examinarea raportului general și a rapoartelor speciale ale comitetului, în care au fost aleși ca membri personalități ale căror nume erau demult cunoscute și respectate: George Pop de Băsești, Andrei Birseanu și Mihail Orbonaș.⁴³

În ziua următoare în urma propunerilor făcute de comitetul despărțământului cu avizul favorabil al lui Patriciu Barbu, adunarea generală a Astrei declară ca membri fondatori, membri pe viață și membri ordinari ai Asociațiunii, mai multe persoane din Reghin și ținut. Constituia și aceasta o dovadă peremptorie a prestigiului de care se bucura Astra printre locuitorii de pe aceste meleaguri, mulți depunându-și adeziunea pentru a intra în rândurile sale, aderând la programul și principiile pe care aceasta le promova. Trebuie să mai considerăm acest fapt ca o expresie a situației create în urma intensității activității culturale desfășurate, când contactul cu actul de cultură a început să nu mai fie apanajul citorva privilegiați și inițiați, a unei elite, ci a unui număr tot mai mare de oameni, inclusiv a celor din lumea satului. Dialogul dintre factorul creator de cultură și cel consumator a început să fie mai intens, grație mobilității structurilor noii societăți și a filierei mijlocitoare a Asociațiunii.

Tot acum adunarea aprobă proiectul comitetului cu privire la o nouă arondare a despărțământelor, care urma să se facă încă în cursul anului 1890, arondare care cuprindea 34 de despărțăminte, cel al Reghinului fiind al XXVII-lea și rămânând cu vechea configurație geografică. Adunarea aprobă apoi cu satisfacție demersurile comitetului central „pentru înavuțirea literaturii populare române“, respectiv pentru premiarea scrierilor bune destinate poporului, hotărând ca pe viitor să se aloce din bugetul Asociațiunii suma de cel puțin 1 000 fl. destinată acestui scop.⁴⁴

Reales în 1891 pentru alți trei ani, Patriciu Barbu desfășoară în continuare o remarcabilă activitate culturală, îmbinată tot mai mult cu activitatea politică și subordonată acesteia, adevărându-se odată în plus unul din principiile materialismului istoric — acela care postulează că politicul este expresia concentrată a economicului, iar cultura este un instrument de luptă pus în slujba realizării idealurilor politice. Acest lucru îi atrage după răsunătorul proces

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *Ibidem*, pp. 321—323.

al Memorandului o serie de persecuții, printre care și interzicerea ținerii adunărilor generale. Ca urmare a acestor intervenții și obstrucții, vrednicul director al despărțămîntului pentru a nu deveni o piedică își înaintează demisia. Cît de vibrante sînt rindurile acestei scrisori de demisie adresată comitetului central al Astei la 27 aprilie 1896, ne putem da seama citînd cîteva din ele: „Subscrisul de la 1 mai 1875 de cînd m-am așezat ca avocat în Reghin, cu cea mai mare devotațiune m-am interesat de cauzele noastre politice, bisericești și culturale, și am condus afacerile despărțămîntului nostru mai tot ca director după puterile mele mărginite și debile de atunci și pînă în ziua de azi”.⁴⁵ În pofida stilului parcimonios și a tonului firesc, a cuvintelor ce indică multă modestie — de altfel o latură esențială a personalității sale — răzbate patosul și amărăciunea militantului care a avut de traversat și depășit numeroase opreliști, de înfruntat repetate acțiuni dușmănoase. Arată că în 1894 cînd s-a ales conducerea despărțămîntului era în detențiune la închisoarea din Vaț (Vác), neputînd participa la adunarea generală. S-a adresat comitetului cu rugămintea de a nu-l mai alege director, intrucît realegerea lui va dăuna activității despărțămîntului. Totuși a fost reales. Conștient că participarea la luptele politice a „atras asupra mea ochii dușmanilor, în cît în cauze cît de nevinovate se silesc a-mi paraliza activitatea”, iar a funcționa „numai cu numele de director este dăunos pentru Asociațiunea noastră, și dezonorator pentru persoana mea”, dorește să fie desărcinat din această funcție. Își exprimă speranța că unul din cei doi protopopi, sau dintre avocații mai tineri „nehuiduiți de dușmani ca mine, și mai moderați poate în simțăminte”, vor putea conduce mai bine afacerile despărțămîntului. Propune ca noul director să fie reales dintre protopopii Galaction Șagău sau Petru Uilăcan.⁴⁶

Răspunsul comitetului central al Astei din 2 aprilie 1896, precizează că intrucît instituirea directorului cade în competența adunării generale a despărțămîntului, cererea de demisie trebuie predată comitetului acestuia, care este chemat a se îngriji apoi de înlocuirea provizorie pînă la convocarea adunării generale.⁴⁷

⁴⁵ Grigore Ploșteanu, *Documente referitoare la viața și activitatea memorandistului Patriciu Barbu*, în *Studii și materiale*, vol. III—IV. Tîrgu Mureș, 1972.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ Apud Grigore Ploșteanu, *Patriciu Barbu...*, facsimil.

Activitatea lui Patriciu Barbu a fost atît de intensă şi de rodnică, încît fruntaşii ţinutului Reghin au dorit să-şi exprime la retragerea sa din activitatea culturală, admiraţia, preţuirea şi recunoştinţa lor, organizînd în ziua de 11 iulie 1896 o adunare generală extraordinară a despărţămîntului, în care s-au sărbătorit cu toată însufleţirea cei 21 de ani de strădanii pe care Patriciu Barbu i-a închinat ridicării culturale a ţinutului. Reprezenta această vie manifestare, cuvenitul act de cinstire şi preţuire adus unei îndelungate şi meritorii activităţi, unei vrednice şi zbuciumate vieţi de înainte mergător, de patriot adevărat. Îi succede la conducerea despărţămîntului Petru Uilăcan, protopop greco-catolic, care va purta această demnitate pînă în 1905.⁴⁸

Închinîndu-şi munca şi viaţa luptei desfăşurate pe tărîm economic, cultural şi politic, începînd din anii avîtaţi şi tumultoşi ai tinereţii şi pînă la sfîrşitul vieţii, Patriciu Barbu şi-a adus prin aceste strădanii contribuţia la împlinirea aspiraţiilor naţiunii române, la realizarea idealurilor acesteia, idealuri puse în evidenţă şi conturate de către Inochentie Micu şi Şcoala ardeleană şi realizate de generaţia de la 1918. Activitatea lui Patriciu Barbu în întregul ei mai semnifică devenind reprezentativă, lupta burgheziei române în ascensiune — o burghezie agrar-financiară — pentru poziţii economice favorabile şi avantajoase. Cîştigînd teren în viaţa economică a Transilvaniei, burghezia naţională îşi cerea dreptul la afirmare şi existenţă şi pe plan politic, direcţie în care îşi concentrează toate eforturile. Trăgînd învăţăminte din evoluţia societăţii în epoca modernă, burghezia s-a convins că singurul ei reazim pentru cîştigarea puterii politice îl constituie forţa efectivă oferită de întreaga naţiune. Constituind încă o clasă progresistă ale cărei ţeluri vizau aceleaşi direcţii cu sensurile devenirii istorice, aceasta a desfăşurat o amplă luptă pentru culturalizarea maselor, mobilizarea şi ridicarea lor la lupta politică. Idealurile luptei naţionale au legat organic masele populare de pătura conducătoare, care a ştiut să poarte făclia năzuinţelor legitime, să lupte pentru realizarea lor precizîndu-le şi amplificîndu-le, o luptă pertinentă cu ascendenţa procesualităţii istorice ale cărei perspective şi sens erau convergente cu aspiraţiile cele mai arzătoare ale românilor transilvăneni.

⁴⁸ Vasile Netea, *Sub stîndardul Astrei, două decenii de activitate culturală în despărţămîntul Reghinului, 1919—1939*, pp. 12—13.

DIE WIRTSCHAFTLICHE UND KULTURELLE TÄTIGKEIT DES MEMORANDISTEN PATRICIU BARBU

Zusammenfassung

Der Verfasser bietet eine Einsicht in die Tätigkeit des Memorandisten Patriciu Barbu auf wirtschaftlichem Bereich, als Anführer, Gründermitleid und erster Direktor der „Mureșiana“-Bank, in seine ökonomischen Prinzipien nach denen er seine gesamte Tätigkeit leitete.

Es wird sein Beitrag für die wirtschaftliche Entwicklung des Gebietes hervorgehoben, für die Entstehung und Stärkung eines rumänischen landwirtschaftlichen Bürgertums.

Weiter wird Patriciu Barbu als Anreger des kulturellen Lebens des Reghiner Gebietes vorgestellt, seine hervorragende Tätigkeit als Vorsteher der lokalen ASTRA-Abteilung, die dem nationalen politischen Kampf der Rumänen unterstellt ist, hervorgehoben.

SITUAȚIA ȚĂRĂNIMII DIN COMITATUL MUREȘ-TURDA ȘI LUPTA EI PENTRU ELIBERAREA SOCIALĂ ȘI NAȚIONALĂ ÎN ANII 1914—1918

LIVIU BOTEZAN, ADRIAN STOICA

Comitatul Mureș-Turda a apărut în urma reformei administrative din anul 1876. El a fost constituit prin anexarea părții răsăritene a fostului comitat medieval Turda la scaunul Mureș. După unirea Transilvaniei cu România va deveni județul Mureș¹.

În perioada dintre 1876—1918, comitatul Mureș-Turda a avut o suprafață de 720 818 iugăre. Din această suprafață, pământului arător îi reveneau 200 181 iugăre; pășunilor și fînătelor 145 250 iugăre; pădurilor 335 400 iugăre; viilor și grădinilor cu pomi fructiferi 19 593 iugăre; iar terenurilor nefertile 20 404 iugăre². Distribuția lor pe gospodării agricole continua să fie însă extrem de inegală în pragul veacului al XX-lea. Conform recensământului din 1895, gospodăriile moșierești cu peste 100 de iugăre, în număr de 369, stăpîneau 262 151 iugăre. În schimb, 34 275 gospodării țărănești posedau 276 352 iugăre. Așadar, peste 34 000 gospodării țărănești aveau numai cu 14 201 iugăre mai mult față de cele aproape 370 ale moșierilor. Chiar dacă din cele 212 491 iugăre păduri, pășuni, fînețe etc., date ca aparținînd gospodăriilor cu peste o sută de iugăre, cîteva zeci de mii reprezintă posesiuni colective ale fostului scaun secuiesc Mureș, raportul dintre pămîntul moșieresc și cel țărănesc nu se schimbă, deoarece aproape 53 000 iugăre din totalul fondului funciar sîtesc de 276 325 iugăre, constituiau proprietăți comunale³.

¹ Cealaltă parte a fostului comitat medieval Turda s-a anexat micului scaun Arieș. Prin unificarea lor a rezultat comitatul Turda-Arieș. După 1918, el va deveni județul Turda.

² Ion și Iuliu Enescu, *Ardealul, Banatul, Crișana și Maramureșul din punct de vedere agricol, cultural și economic*, București, 1915, p. 9.

³ *A hitbizományi valaminő a Községi és közbirtokossági birtokok területeinek és mivelési ágak szerinti megoszlásának kimutatása*, (Situația terenurilor proprietăți comunale, proprietăți comune și fidecomisionale și a împărțirii lor după ramuri de cultură), Budapesta, 1894, p. 45.

În funcție de pământul folosit, între gospodăriile moșierești și între cele țărănești exista o accentuată stratificare economică, proprie orînduirii capitaliste. Ea se reflectă deosebit de clar în tabelul de mai jos:

Nr. crt.	Gospodării cu proprietăți	Numărul gospodăriilor	Pământul arător al gospodăriilor în iug.	Păduri, fînețe, pășuni etc., în iug.	Totalul proprietăților gospodăriilor în iugăre
1	Pînă la 1 iug.	7 695	1 179	1 842	3 021
2	între 1— 5 iugăre	11 344	18 013	12 768	30 781
3	între 5— 10 „	6 583	26 835	20 409	47 244
4	între 10— 20 „	5 254	39 422	34 612	74 034
5	între 20— 50 „	2 842	42 615	41 429	84 044
6	între 50— 100 „	547	17 621	19 607	37 228
7	între 100— 200 „	174	10 581	13 607	24 188
8	între 200— 500 „	119	14 400	22 344	36 744
9	între 500—1 000 „	41	10 150	18 518	28 668
10	peste 1 000 „	35	14 529	158 022	172 551 ⁴

Din tabel rezultă că există, într-adevăr, o netă deosebire de potențial economic, între gospodăriile micilor moșieri cu 100—200 iugăre și cele cu 500—1 000 iugăre. Un decalaj și mai mare exista între gospodăriile cu 200—500 iugăre și cele cu peste 1 000 de iugăre.

Deosebit de pregnantă apare stratificarea economică în rîndurile gospodăriilor țărănești. Astfel, 11 847 gospodării de țărani mijlocași, cu 5—20 iugăre fiecare, stăpîneau împreună numai cu 8 iugăre mai mult decît cele 3 389 de gospodării chiaburești, cu proprietăți între 20—100 iugăre. Țăranilor mijlocași le reveneau, împreună, 121 278 iugăre, iar celor înstăriți 121 272 iugăre. Dacă s-ar lua în considerare în plus, atît cantitatea, cît și calitatea inventarului agricol viu și mort, diferența de potențial economic ar fi mult mai accentuată.

În comparație cu țăranii chiaburi și mijlocași, ceilalți săteni foloseau împreună 33 802 iugăre. Numărul gospodăriilor lor se ridica la 19 023. Dintre acestea: 11 344 posedau fiecare între 1—5 iugăre și formau țăranimea săracă; 3 368 aveau pământ arabil sub 1 iugăr și reprezentau semiproletariatul; iar 4 327 constituiau proletariatul agricol, întrucît nu dispuneau decît de locul de casă și de grădină. Îm-

⁴ Ion și Iuliu Enescu, *op. cit.*, p. 25.

preună, cele 19 023 gospodării întreceau numeric cu aproape 5 000 pe cele ale țăranilor mijlocași și chiaburi luate împreună. Dar, față de mijlocași și chiaburi, sătenii săraci, semiproletari și proletari foloseau proprietăți de patru ori mai reduse ca suprafață.

Sătenii care aparțineau celor 7 695 gospodării proletare și semiproletare, erau nevoiți să se angajeze ca lucrători permanenți sau sezonieri, fie în întreprinderile industriale din Tirgu Mureș și Reghin, fie la cele forestiere de pe valea Mureșului, fie în agricultură, pe proprietățile moșierești și chiaburești. Spre deosebire de proletari și semiproletari, membrii celor 11 344 gospodării de țărani săraci și o bună parte din cei ce aparțineau celor 6 583 gospodării mijlocașe cu 5—10 iugăre, erau exploatați de moșieri și chiaburi, îndeosebi sub forma lucrului în parte. Prin urmare, între 1895—1914, aproape 25 000 gospodării țărănești vor suporta un tip sau altul de exploatare.

Exploatarea din partea moșierilor și chiaburilor era dublată de cea exercitată de capitalul financiar și de statul austro-ungar. Numai pe anul 1910, datorită ipotecare contractate la cele 5 bănci și 35 cooperative de credit din Tirgu Mureș și din alte centre ale comitatului, se ridicau la 214 530 000 coroane. Cel puțin câteva milioane din această sumă grevau asupra caselor și pământurilor țărănești. Lor li se adăugau alte câteva milioane contractate în condiții mult mai grele la cămătarii din lumea satelor. Despre ele lipsesc însă informațiile documentare⁵.

Povara impozitelor percepute de statul burghezo-moșieresc austro-ungar, a devenit tot mai apăsătoare, în preajma anului 1914, datorită accelerării pregătirilor de război. În anul 1908, de exemplu, populația comitatului Mureș-Turda a plătit: 887 220 coroane dări către stat; 160 038 coroane impozite către comitat; 494 112 coroane reprezentând diverse obligații bănești față de comune. Suma totală a impunerilor pe 1908 a echivalat cu 1 541 450 coroane. Pe cap de locuitor au revenit 11,9 coroane⁶.

Diferitele forme de exploatare au determinat, în mod firesc, contradicții în lumea satelor. Unele din ele s-au manifestat între categoriile inferioare ale țăranimii și chiaburime. Totuși, pînă în anii primei conflagrații mondiale, contradicția principală va rămîne aceea dintre țărănimie luată în ansamblul ei și moșierime. Acest lu-

⁵ *Idem*, pp. 138—140.

⁶ *Idem*, pp. 136—137.

cru se explică prin ponderea deținută de proprietatea moșierească la nivelul întregului comitat⁷.

Principalei contradicții de natură socială i se adaugă cea izvoită din oprimarea națională, pe care o exercitau reprezentanții aparatului de stat austro-ungar. Dacă exploatarea socială o suportau toți sătenii săraci, proletari și semiproletari, indiferent de naționalitate, oprimarea națională apăsa numai asupra celor români. De fapt, oprimarea națională se împletea cu exploatarea socială în cazul românilor, deoarece posturile administrative de prefect, subprefect, pretori și notari se găseau exclusiv în mâinile unor moșieri sau ale unor elemente burgheze ori mic-burgheze de origine etnică maghiară. Oprimarea națională se reflectă, de pildă, în datele oficiale privind situația școlilor românești și a copiilor de vîrstă școlară. Datorită intensificării politicii de maghiarizare, pînă în 1907, școlile românești din comitat au scăzut cu 34% în comparație cu cele existente la 1867. În 1907, din totalul celor 5 045 copii între 6—11 ani, care nu puteau urma școala elementară, 2 862 erau români. În acelaș an, din cele 13 sate, care nu aveau nici un fel de școală, aproape toate erau românești. Cinci ani mai tîrziu, în 1912, s-a închis singura școală elementară românească din Tîrgu Mureș. Reducerea numărului școlilor românești după 1907 era consecința directă a legii școlare a lui Apponyi din acest an⁸.

Situația țărănimii s-a înrăutățit considerabil în lungii ani ai primei conflagrații mondiale. Înrăutățirea a fost cauzată de militarizarea tuturor sectoarelor economice legate de aprovizionarea fronturilor. Militarizarea s-a concretizat în crearea centralelor sau oficiilor economice pe ramuri de producție. O astfel de centrală economică a apărut la Tîrgu Mureș. Ea avea în frunte un comisar guvernamental. Comisarul dispunea de împuternicirea de a interveni: în procesul de producție; în desfacerea mărfurilor; în stabilirea prețurilor și în repartizarea forțelor de muncă, potrivit necesităților războiului.

Centralele economice își exercitau atribuțiile pe raza mai multor comitate. Cea de la Tîrgu Mureș avea în subordine, între altele, și comitatul Cluj. Centralele le-au urmat comisiile economice co-

⁷ Șt. Pascu, C. C. Giurescu, I. Kovács, L. Vajda, *Unele aspecte ale problemei agrare în monarhia austro-ungară la începutul secolului al XX-lea (1900—1918)*, în *Destrămarea monarhiei austro-ungare, 1900—1918*, București, 1964, p. 19.

⁸ Ion și Iuliu Enescu, *op. cit.*, p. 14 și 82; Tr. Popa, *Monografia orașului Tg. Mureș*, Tîrgu Mureș, 1932, pp. 263—266.

mitatense, de plasă și comunale. Cele comunale erau constituite din notari, primari, preoți, învățători și țărani înstăriți. Ele executau ordinele comisiilor economice comitatense, venite direct ori prin intermediul celor de plasă. Atribuțiile largi cu care erau înzestrate comisiile economice, au oferit notarilor și primarilor acoperirea legală pentru comiterea unor abuzuri scandaloase cu prilejul: stabilirii suprafețelor ce trebuiau cultivate de fiecare gospodărie; rechizițiilor; fixării și stringerii impozitelor; acordării ajutoarelor de război; trimiterii membrilor familiilor țărănești la corvezile militare sau la munci forțate pe pământurile moșierilor și chiaburilor⁹.

Rechizițiile de cereale au fost introduse în 1915 și au început să se execute drastic din 1916. Un ordin guvernamental din 30 mai 1916, trimis prefecturii din Tîrgu Mureș, preciza că la viitoarea recoltă urma să se lase producătorilor direcți doar 18 kg de grâu; orz sau secară pe lună și numai acelor persoane care trăiau în gospodăriile acestora. Totodată, atenționa că partea ce depășea nevoile casei și ale gospodăriei nu se putea înstrăina decît prin intermediul Societății Anonime Haditermnény, fie sub forma vînzării-cumpărării, fie în alt mod. În anul 1917, cantitatea de cereale ce putea fi reținută de producătorii direcți s-a redus la 15 kg pe lună pentru cei trecuți de 15 ani și la 12 kg pentru copii sub această vîrstă. Reducerea a fost și mai accentuată în primăvara anului 1918. Acum, rația lunară s-a diminuat la 12 kg pentru bărbatul trecut de 15 ani, la 10,50 kg pentru femeie și la 9 kg pentru copil. Referitor la recolta anului 1918, ziarul „Pesti Hirlap” informa, în numărul său din 13 iulie, că Ministerul Agriculturii a impus comitatul Mureș—Turda „cu 1 500 vagoane cereale”. Rechiziția s-a efectuat de astă dată extrem de sever, „direct de la batoză”¹⁰.

De la cereale, rechizițiile s-au extins treptat asupra furajelor, paielor, cînepii, oleagincaselor, slăninii, laptelui, pieilor brute, porcilor, cailor și vitelor cornute. De fapt, rechiziționarea cailor s-a efectuat chiar din primele zile ale războiului. Ea a continuat an de

⁹ V. Liveanu, M. Rusenescu, Tr. Lungu, M. Iosa, I. Kovács, V. Bozga, *Relații agrare și mișcări țărănești în România. 1908—1918*, (în continuare prescurtat: *Relații agrare...*), București, 1967, pp. 242—243; C. Enea și L. Botezan, *Situația social-economică a țărănimii din județul Cluj în anii 1914—1918*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, series Historia*, 1971, fasciculus 2, p. 105.

¹⁰ Arhivele Statului Tîrgu Mureș, fondul Prefecturii comitatului Mureș—Turda, arhiva subprefecturii, pachet neinventariat, act fără număr de înregistrare; *Újság* (Gazeta), nr. 162 din 18 iunie 1916; *Ellenzék* (Opoziția), nr. 115 din 24-V-1918; *Pesti Hirlap* (Curierul Pestei), nr. 161 din 13-VII-1918.

an și a cuprins, din 1915—1916 atît bovinele, cît și animalele mărunte. Cu prilejul recensămîntului din 1911, în comitatul Mureș—Turda au existat 13 071 cai și 84 624 vite cornute. Caii s-au împuținat cu aproape 50% în urma rechizițiilor din anii 1914—1915. Vitele cornute s-au redus cu 17% pînă spre sfîrșitul războiului¹¹.

Din relațiile unui contemporan cu evenimentele, reiese că rechiziționarea cailor din primii ani ai războiului a fost incredințată unor ofițeri superficiali și nepăsători. Aceștia au omis să elibereze bonuri sau adevărînte, pe baza cărora să se poată încasa despăgubirile bănești fixate oficial. De aceea, în 1916, cînd țărani s-au prezentat în fața autorităților pentru a încasa banii ce li se cuveneau, n-au putut fi despăgubiți decît într-o proporție redusă. Au rămas astfel neachitate milioane de coroane, pricinuind nemulțumiri în toată Transilvania. Nemulțumirea din satele comitatului Mureș—Turda se reflectă în protocolul adunării generale din localitatea Îbănești, (plasa Reghinul Inferior), care a avut loc la 25 noiembrie 1918. După ce se subliniază că nu toți oamenii au primit contravaloarea pagubelor din 1916, în protocol se arată că participanții l-au împunertnicit pe președintele adunării să înainteze o petiție guvernului maghiar, pentru „a fi solvită paguba tuturor locuitorilor”¹².

Ca și în cazul rechizițiilor de cereale, cele de animale s-au efectuat tot mai sever, pe măsură ce se prelungea războiul. În același număr din 13 iulie 1918, ziarul „Pesti Hirlap” arăta că la recenta rechiziție din primăvară, locuitorii comitatului Mureș—Turda au fost impuși cu 1 290 vite, pe care au fost obligați să le predea pînă la sfîrșitul lunii mai. Ziarul sublinia că pe piață „prețul unui kilogram de vită vie era de 8 coroane, dar guvernul a plătit la rechiziție numai 4,80 coroane.”^{13a}

Insuficiența animalelor de tracțiune provocată de rechiziții și lipsa brațelor de muncă ale bărbaților, care au fost mobilizați în masă încă din 1914, au contribuit și în comitatul Mureș—Turda, pe de o parte, la reducerea suprafețelor însămînțate cu mii și zeci de

¹¹ Ion și Iuliu Enescu, *op. cit.*, p. 49; *Relații agrare...*, p. 243.

¹² Arhiva istorică a Bibliotecii Filialei Academiei Republicii Socialiste România din Cluj-Napoca (în continuare prescurtat: Arh. ist. a Fil. Acad. Cluj-Napoca), fondul Consiliul Național Român din Reghin (prescurtat: fond. C.N.R. Reghin), pachet nearanjat, dosar nr. 83; Betegh Miklós, *Erdély a világháborúban. Néhány erdélyi adat az 1914—1917-es évek történetéhez* (Transilvania în timpul războiului mondial. Cîteva date transilvănene despre istoria anilor 1914—1917). ·Diciosinmartin (azi Tîrnăveni n.n.), 1924, pp. 44—45.

¹³ *Pesti Hirlap*, nr. 161, din 13-VII-1918.

mii de iugăre, iar pe de altă parte la lucrarea necorespunzătoare a terenurilor ce ajungeau să fie cultivate. Recolta s-a diminuat astfel de la an la an, determinînd o penurie de cereale și de alte produse agricole. Producția agricolă n-a putut fi remediată prin ordonanțele guvernamentale, care căutau să impună femeilor, copiilor și bătrînilor, munci obligatorii pe pămînturile moșierești și chiaburești. Drept consecință, au crescut neîncetat prețurile și a înflorit specula, după cum rezultă din cele relatate de presa vremii. Deosebit de greu au suportat lipsa și scumpirea articolelor de strictă necesitate țărani săraci, semiproletari și proletari, chiar dacă din 1916 s-au introdus cartelele și au crescut prețurile muncilor agricole. În iunie 1916, de pildă, prețurile muncilor agricole din comitatul Mureș—Turda au ajuns: pentru un bărbat la 4 coroane la prășit sau la secerat și la 6 coroane la cosit; pentru o femeie la 3 coroane; pentru un tînăr de 16—18 ani la 2,4 coroane; iar pentru un copil de 14—15 ani la 1,50 coroane cu mîncare proprie¹⁴. În anii 1917—1918, prețurile muncilor agricole au continuat să urce, pe măsură ce criza de lucrători se accentua și devalorizarea monedei se accelera. Sporul la remunerarea muncilor agricole n-a ținut însă pasul cu urcarea prețurilor maxime la bunurile de larg consum și cu atît mai puțin cu cele de speculă. Prețul oficial al unui kilogram de pîine și de făină de pîine a ajuns la 3,24 coroane în 1918, față de 0,30 coroane cît fusese în 1914. Cel al zahărului a săltat în aceeași perioadă de la 0,90 la 3,30 coroane. O urcare de cîteva ori mai mare a cunoscut prețul cîrnii și cel al grăsimilor¹⁵.

Situația alimentară precară a forțat guvernul burghezo-moșieresc maghiar să ordone prefecturilor, în martie 1917, să înregistreze pe comune numărul persoanelor înfometate și totodată să calculeze rația lunară minimă necesară aprovizionării acestora. Pînă în iulie 1918, numărul persoanelor, care trebuiau aprovizionate în comitatul Mureș—Turda, a ajuns la 76 285 în mediul rural. Lor li se adăugau 12 000 lucrători de la întreprinderile forestiere din partea muntoasă a comitatului. Referindu-se la insuficiența aprovizionării înfometaților din comitatul Mureș—Turda, ziarul „Pesti Hirlep” arăta, în același număr din 13 iulie 1918, că ei primeau doar 1,90 kg făină de

¹⁴ *Ellenzék*, nr. 125, din 2-VI-1916.

¹⁵ *Idem*, nr. 47 din 28-II-1914; *Újság*, nr. 167 din 18-VII-1918, nr. 180 din 4-VIII-1918 și nr. 227 din 1-X-1918.

persoană în loc de 6 kg, cota minimă fixată oficial¹⁶. Încă în august 1917, comitetul executiv al Partidului Social Democrat din Tîrgu Mureș a demascat vina autorităților guvernamentale în domeniul aprovizionării, într-o petiție adresată primarului orașului. Subliniind că aprovizionarea lăsa de dorit, în petiție se spunea: „această situație s-a ivit în urma dispozițiilor guvernului din trecut, care a răsfățat clasele conducătoare și nu s-a îngrijit de suferințele poporului năpăstuit”¹⁷.

Pe măsură ce se agrava lipsa articolelor alimentare de strictă necesitate, sporeau nemulțumirile maselor țărănești față de regimul burghezo-moșieresc austro-ungar. Nemulțumirile s-au accentuat an de an și datorită numeroaselor abuzuri săvîrșite de notari și primari în calitatea lor de exponenți ai puterii de stat pe plan local. Ei au comis abuzuri nu numai cu ocazia rechizițiilor, fixării și stringerii impozitelor, acordării ajutoarelor bănești sau alimentare etc., ci și cu prilejul stabilirii împrumuturilor de război. Un martor ocular cu evenimentele relatează că numai cu prilejul celui de al treilea împrumut de război din toamna anului 1915, notarii și primarii au reușit să smulgă de la țărani din comitat suma de 3 000 000 coroane. Ele se adăugau celor 13 000 000 coroane impuse de prefectură locuitorilor orașului Tîrgu Mureș¹⁸.

La nemulțumirile de mai sus se adăugau cele rezultate din intensificarea oprimării naționale. Efectele ei au fost resimțite de populația românească din comitat, îndeosebi după intrarea României în război împotriva puterilor centrale. Intensificarea oprimării naționale s-a concretizat, pe de o parte, în arestarea și ducerea în lagărele din Ungaria a unor intelectuali și țărani din comitat. Pe de altă parte, ea s-a reflectat în politica adoptată de cercurile guvernamentale față de școlile românești. În anul școlar 1917—1918, pe întreg teritoriul comitatului Mureș—Turda nu mai funcționau decît 68 școli elementare confesionale românești. Ele erau înzestrate fiecare cu cîte un învățător. În schimb, numărul școlilor cu limba de predare maghiară se ridica la 180, iar cel al învățătorilor la 388. În același an școlar, pentru cele 180 școli cu limba de predare maghiară au fost alocate 1 779 085 coroane. Celor 68 școli confesionale româ-

¹⁶ *Pesti Hírlap*, nr. 161 din 13 iulie 1918.

¹⁷ I. Kovács, *Date cu privire la lupta țărănimii din Transilvania în toamna anului 1918, în AIICN*, I—II, 1958, p. 321.

¹⁸ Tr. Popa, *op. cit.*, pp. 192—193.

nești nu li s-au acordat însă decât 284 530 coroane. Pentru fiecare locuitor ungur din comitat, statul burghezo-moșieresc maghiar a cheltuit, pe linie de învățămînt, cîte 13 coroane, iar pentru cel român doar 3 coroane¹⁹.

Agravarea situației sociale a întregii țărănime și intensificarea oprimării naționale în cazul celei de origine etnică românească, au alimentat mereu spiritul de nemulțumire și de revoltă împotriva regimului burghezo-moșieresc austro-ungar. Drept urmare, încă în 1915—1916, s-au manifestat, direct sau indirect, acțiuni contra războiului imperialist provocat de cercurile guvernante austro-ungare. În 1917 va apare o stare de spirit revoluționară. După victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, această stare de spirit se va adînci. La adîncirea spiritului revoluționar au contribuit, pe de o parte muncitorii din Tîrgu Mureș și lucrătorii de la întreprinderile forestiere din partea muntoasă a comitatului. Pe de altă parte, ea s-a datorat țăranilor-soldați reîntorși în satele lor, fie de pe frontul de răsărit ori din prizonieratul rusesc, fie din garnizoanele orașelor, unde au fost martorii acțiunilor antirăzboinice organizate de social-democrați. Muncitorii din Tîrgu Mureș, de exemplu, au participat la ambele greve generale, care au cuprins Austro-Ungaria în ianuarie și respectiv în iunie 1918. În mediul rural, amplificarea stării de spirit revoluționare poate fi ilustrată de răscoala țăranilor români și maghiari din primăvara anului 1918, care a avut loc în comuna Eremitu. Răsculații au atacat autoritățile locale și au cerut improprietărea lor cu pămînt moșieresc²⁰. În pragul toamnei anului 1918, transformarea stării de revoltă a maselor în revoluție devenise iminentă.

Revoluția burghezo-democratică a izbucnit în toamna anului 1918, la Tîrgu Mureș, ca de altfel în toată Transilvania. Muncitorii din Tîrgu Mureș au declarat grevă generală. Sub influența proletariatului soldații din garnizoana orașului au degradat ofițerii și apoi s-au îndreptat înarmați spre casele lor revoluționînd satele. Încercarea prefectului de a-i dezarma a eșuat²¹.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Relații agrare...*, p. 248.

²¹ I. Popescu-Puțuri, A. Deac, M. Badea, Gh. Bodea, I. Iacoș, I. Ilincioiu, Al. Tănăsescu, Gh. Unc, N. Vilcu, *Unirea Transilvaniei cu România. 1 decembrie 1918* (în continuare prescurtat: *Unirea Transilvaniei cu România*), București, 1970, p. 552; Arh. Stat. Tîrgu Mureș, fond pref. comitat. Mureș—Turda, arhiva subprefectului, actele nr. 12 810 și 13 159/1918.

Destrămarea armatei, care a constituit principalul instrument de reprimare al aparatului de stat burghez-moșieresc austro-ungar, a avut și pe teritoriul comitatului Mureș—Turda o importanță deosebită. Într-adevăr, dezintegrarea ei a ușurat considerabil lupta maselor de la orașe și sate pentru înlăturarea asupririi sociale și naționale. Zdrobirea principalului instrument de oprimare socială și națională, a constituit și în acest comitat, punctul de plecare pentru înlăturarea pe cale revoluționară a restului aparatului de stat austro-ungar, reprezentat în mediul rural prin preturi, notariate, primării și jandarmerii.

În lumea satelor, rolul de inițiatori și organizatori ai distrugerii vechiului aparat de stat oprimator a revenit soldaților și prizonierilor reînțorși înarmați la vetrele lor. Ei au condus lupta comună a țăranilor români, maghiari și secui, pe tot parcursul lunii noiembrie. Lupta împotriva vechiului aparat de stat a fost comună, deoarece pretorii, notarii, primarii și jandarmii au lovit deopotrivă în pozițiile economice ale țăranilor secui și maghiari ca și în cele ale românilor, cu prilejul rechizițiilor, fixării și strîngerii impozitelor, trimiterii la munci forțate etc. În cazul țăranilor români, reprezentanții locali ai vechiului aparat de stat au constituit instrumentele prin care s-a exercitat și oprimarea națională.

Atacurile țăranilor români, maghiari și secui împotriva pretorilor, primarilor și jandarmilor au fost declanșate în urma evenimentelor care au avut loc, la 3 noiembrie 1918, în centrul de plasă Bandul de Cîmpie. La 3 noiembrie, fiind zi de țîrg, aici erau adunați cca 1 000 de țărani. Ei au căutat să profite de conjunctură și au încercat să atace prăvăliile negustorilor speculanți. Primpretorul plasei, Kelemen Bela, a intervenit. Dîndu-și însă seama de starea de spirit a maselor de țărani, le-a declarat public că legea a încetat să se mai exercite. Apoi s-a refugiat din localitate împreună cu notarul Păpp Jenő.

Spre deosebire de pretor, garda civilă maghiară din Bandul de Cîmpie a cerut ajutor prefecturii din Tîrgu Mureș. Prefectura s-a grăbit să trimită un detașament de ofițeri în frunte cu locotenentul Tövisi Géza. Detașamentul și-a unit forțele cu garda locală. Împreună s-au îndreptat contra răsculaților. O parte din răsculați erau însăși înarmați. De aceea, între ei și atacatori s-a anagajat o adevărată bătălie. În timpul ei au fost omorîți trei răsculați, iar vreo 20 s-au ales cu răni mai mult sau mai puțin ușoare. Alți 20 au fost luați pri-

zonieri. Patru dintre aceștia au fost acuzați că erau „capii revoluției”. Ei au fost judecați de un consiliu, care avea ca președinte pe comandantul gărzii locale, Sándor Gerő. Condamnați la moarte, au fost executați în piața tirgului de vite prin împușcare. Toți patru fuseseră proletari agricoli, trei dintre ei fiind unguri, iar unul român²².

Dar, cu totă executarea celor patru țărani, extinderea revoltei n-a putut fi evitată. Dimpotrivă, în zilele de 6—8 noiembrie, ea a cuprins toate satele din plasa Bandul de Cîmpie. Aproape peste tot, notarii au fost alungați de țăranii români și maghiari răsculați. Amploarea luată de lupta revoluționară în prima săptămână a lunii noiembrie reiese dintr-un raport înaintat de către Consiliul Național Român din Bandul de Cîmpie celui comitatens la 5 decembrie. 1918. În acest raport, CNR comitatens era solicitat să ia măsuri urgente pentru încadrarea notariatelor din plasa Bandul de Cîmpie cu oameni noi, cunoscători ai limbii românei întrucît cei vechi fuseseră alungați în primele zile ale revoluției²³.

În prima jumătate a lunii noiembrie s-au produs evenimente asemănătoare și în celelalte plase ale comitatului Mureș—Turda. Astfel, la 5 noiembrie, locuitorii din Troița (plasa Mureșul de Jos) au atacat primăria comunală, l-au omorît pe primarul Santa Adalbert și i-au luat toate bunurile din gospodărie. Apoi l-au alungat din satul lor pe notarul Pál, împreună cu întreg personalul biroului notarial²⁴.

În seara zilei de 6 noiembrie, sătenii din Chiherul de Sus (plasa Reghinul Inferior) au atacat și au devastat locuința notarului Nagy Mátyás. Acesta a reușit să fugă la timp din fața răsculaților. În aceeași plasă, țăranii români și maghiari din comuna Ercea au intrat în acțiune în 5—6 noiembrie. Ei au reușit să alunge, atît notarul, cit și jandarmii²⁵.

Ziua de 7 noiembrie a marcat generalizarea acțiunilor revoluționare îndreptate contra reprezentanților locali ai vechiului aparat de stat împilator în plasele Reghinul Inferior, Reghinul Superior, Mureșul de Sus și Mureșul de Jos. În plasa Reghinul Inferior au fost atacați primarii și notarii în comunele Ibănești. Poarta, Hodac,

²² Arh. ist. a Fil. Acad. Cluj-Napoca, fond C.N.R., Reghin, dosar nr. 21/1918 — raportul notarului Papp Jenő și nr. 405—409/1919.

²³ *Idem*, dosar nr. 106/1918 — raportul C.N.R. din Bandul de Cîmpie.

²⁴ *Idem*, dosar nr. 21/1918 — raportul notarului Pál din Troița.

²⁵ *Idem*, raportul notarului Nagy din Chiherul de Sus.

Fărăgău, Beica de Jos și în altele. În comuna Poarta (fostă Curticap) deosebit de odios a devenit în anii războiului notarul Barátossy Jenő. În anii războiului, el a trimis, în mod abuziv, bătrini de 60—70 ani la munci forțate în locul altora mai tineri, care l-au mituit cu bani; a forțat sătenii să-i lucreze pământul din Ercea; și-a însușit ajutoarele bănești ale soțiilor celor plecați pe fronturi; a reținut pentru sine și acoliții săi cerealele destinate celor infometați ș.a.m.d. Deși nemulțumirile mocneau împotriva lui, ele n-au răbufnit imediat. Puțin mai târziu au sosit însă din Ercea țărani unguri Pál și Vescserdi. Ei dirijaseră lupta răsculaților din Ercea în zilele anterioare. Sub comanda lor, sătenii din Poarta s-au îndreptat spre sediul notarului. Notarul a avut noroc că a fost înștiințat la timp de pericolul care-l pîndea, astfel că a reușit să fugă din comună într-o trăsură cu doi cai iuți²⁶.

La Ibănești, țărani revoltați i-au pretins notarului Madarassy să justifice risipirea avutului obștesc și să dea socoteală de abuzurile săvârșite în timpul războiului. Temindu-se de pedeapsa care-l aștepta, a profitat de lăsarea nopții și a părăsit în taină comuna²⁷. În comuna Hodac, răsculații nu s-au mulțumit numai cu alungarea notarului. Ei l-au destituit și pe primarul abuziv Cosma Fărcaș, căruia i-au confiscat toate bunurile mobile²⁸. La fel au procedat și locuitorii din Fărăgău cu primarul Hurducaciu Manu. Acesta i-a jefuit fără milă în anii războiului, iar după ce a fost destituit, făcea propagandă împotriva unirii Transilvaniei cu România²⁹.

Din relatările unui reprezentant al CNR Reghin trimis la fața locului cîteva zile mai târziu, rezultă că țărani din Rîpa de Sus și Rîpa de Jos (plasa Reghinului Superior) au acționat violent împotriva notarului. El devenise odios datorită însușirii ajutoarelor destinate familiilor celor mobilizați și văduvelor de război. Dorința de a se îmbogăți pe spetele celor infometați a plătit-o cu viața. Primăria aflată între cele două sate a fost devastată, iar arhiva „împrăștiată pe o rază de zeci de metri”. Bunurile notarului confiscate de locuitorii din cele două sate au fost estimate ulterior la 100 000 coroane³⁰.

²⁶ *Idem*, — relatarea preotului din Poarta.

²⁷ *Idem*, anexa III, ms. nr. 317/1918, fila 5.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Idem*, dosar nr. 9/1918.

³⁰ *Idem*, anexa II, dosarele nr. 17 și 69/1918; anexa III, dosar nr. 317/1918; I. Ranca și I. Chioreanu, *Date privind activitatea consiliilor naționale române și mișcările țărănești din fostul județ Mureș—Turda în noiembrie 1918*, în *Apulum*, VII, 1969, p. 417.

Tot în ziua de 7 noiembrie a fost nevoit să se refugieze și notarul Tomáșy Oszkár din Băla (plasa Mureșul de Jos)³¹. Între 7—15 noiembrie au mai fost alungați notarii și destituiți primarii din localitățile: Petelea și Rușii Munți (plasa Reghinul Superior), Jabenita Sînmihai, Mura Mică, Căcuciu, Șerbeni, Solovăstru și Adrian (plasa Reghinul Superior); Sincraiul de Mureș (plasa Mureșul de Jos); Bărdești și Riciul de Cîmpie (plasa Mureșul de Sus). La Jabenita, de exemplu, a fost forțat să plece din comună notarul Vadász Lipot. După ce notarul a plecat, răsculații i-au devastat locuința. Ei n-au cruțat însă nici averea primarului Oltean Mihăilă³². În comuna Petelea a fost alungat notarul Trepera Ede. Abuzurile săvîrșite de el de-a lungul războiului au făcut ca la îndepărtarea lui să participe atît țărani germani și maghiari, cît și cei români³³. Cei din Căcuciu l-au destituit pe primarul Bernát Jozsef³⁴. La rîndul lor, sătenii din Șerbeni l-au înlăturat pe primarul Oprea Simion al lui Gheorghe³⁵. La Sincraiul de Mureș, țărani maghiari și români l-au îndepărtat pe subnotarul Török David³⁶.

Amploarea luată de lupta revoluționară a țăranilor pînă spre mijlocul lunii noiembrie se reflectă clar în raportul pretorului plasei Mureșul de Jos înaintat subprefectului din Tîrgu Mureș. Din raport reiese că membrii administrațiilor comunale aflate în subordinea sa și-au părăsit aproape toți posturile. Pe baza relatărilor pretorului, subprefectul a informat, la rîndul său, Ministerul de Interne din guvernul maghiar, că în plasa Mureșul de Jos circa „două zeci de notari cercuali s-au refugiat din fața răsculaților, părăsindu-și reședința”. Majoritatea notarilor alungați s-au adăpostit la Tîrgu Mureș. De fapt, alungarea notarilor a continuat și după 15 noiembrie. Din telegrama trimisă Ministerului de Interne de la Budapesta, la 20 noiembrie, de către subprefectul din Tîrgu Mureș, rezultă că 2/3 din totalul notarilor de pe raza comitatului s-au refugiat la oraș din fața țăranilor revoltați³⁷.

Așadar, lupta revoluționară a țăranimii împotriva reprezentanților locali ai aparatului de stat burghezo-moșieresc a fost generală,

³¹ Arh. ist. Fil. Acad. Cluj-Napoca, fond C.N.R. Reghin, dosar nr. 21/1918.

³² *Ibidem*, și dosar nr. 40/1918.

³³ *Idem*, dosar nr. 21/1918.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Idem*, dosar nr. 171/1918.

³⁶ *Idem*, dosar nr. 21/1918.

³⁷ Arh. Stat. Tîrgu Mureș, fond. pref. comitat. Mureș—Turda, actul prezidial nr. 13 184/20-XI-1918; *Unirea Transilvaniei cu România...*, p. 565.

pe întreg cuprinsul comitatului Mureș—Turda, în primele săptămîni ale lui noiembrie 1918. Atacarea și îndepărtarea notarilor și primarilor au creat condiții favorabile pentru desfășurarea concomitentă a unor acțiuni revoluționare de mare amploare contra moșierilor și arendașilor exploataitori. Lupta împotriva notarilor și primarilor s-a împletit cu cea dusă contra moșierilor și arendașilor. De aceea, ea a avut în ochii tuturor țăranilor, indiferent de naționalitate, un caracter de emancipare socială, iar în cazul celor români și unul de eliberare națională. Într-adevăr, moșierii și arendașii, deși aproape exclusiv maghiari sau germani, i-au exploatat deopotrivă, atît pe țăranii unguri și secui, cît și pe cei români. Iată de ce, în lupta împotriva acestor exploataitori, solidaritatea țăranilor români, unguri și secui a fost mai evidentă decît în cea dusă contra notarilor și primarilor, care exercitaseră oprimarea națională. De altfel, în cazul țăranilor români, moșierii și arendașii exercitaseră nu numai exploatarea socială, ci și oprimarea națională, prin funcțiile de pretori, subprefect și prefect deținute de reprezentanții lor. Notarii și primarii n-au fost decît executanți fideli ai dispozițiilor acestora. Dorința țăranilor români de a înlătura odată cu oprimarea națională și asupra socială, explică amploarea luată în satele românești de acțiunile revoluționare îndreptate concomitent, atît împotriva primarilor și notarilor, cît și contra moșierilor și arendașilor. Raportul înaintat autorităților superioare de către subprefectul din Tirgu Mureș la 6 noiembrie, arată că acțiuni antimoșierești s-au produs în toate plasele comitatului Mureș—Turda la cîteva zile după declanșarea revoluției burgheze-democratice. Raportul informa, că soldații veniți acasă au atacat, împreună cu consătenii lor, marile proprietăți pe 3/4 din teritoriul comitatului³⁸. Deosebit de activi au fost în lupta lor contra exploatareilor, țăranii din Gălățeni, Roteni, Gălești, Troița și din celelalte sate ale plasei Mureșul de Jos. La Gălățeni, soldații și țăranii înfometăți, români și unguri, s-au mulțumit să forțeze moșierii să le dea cereale și diferite alimente³⁹. În schimb, la Gălești răsculații, în majoritate țărani maghiari, au confiscat toate bunurile arendașului Farkas Izidor, care-i exploatare pe moșia ce aparținea lui Tholnay Reginald. Arendașul îngrozit a fugit noaptea la Miercu-

³⁸ *Unirea Transilvaniei cu România...*, p. 573.

³⁹ Arh. ist. Fil. Acad. Cluj-Napoca, fond C.N.R. Reghin, dosar nr. 21, raportul notarului Caian Ioan din Gălățeni.

rea Nirajului⁴⁰. În comuna Troița, sătenii nu și-au însușit bunurile moșierului Naszta Albert. Datorită însă comportamentului său neomenos și abuzurile comise înainte de 1914, dar mai ales în anii războiului, a fost condamnat la moarte. Conform sentinței tribunalei populare întocmit ad-hoc, moșierul abuziv a fost executat în dimineața zilei de 9 noiembrie⁴¹. Din raportul pretorului plasei Mureșul de Jos înaintat subprefectului din Tirgu Mureș la 7 noiembrie, reiese că în zilele precedente au fost atacate toate hambarele aflate la curțile moșierești din jurisdicția lui. Cerealele găsite în ele au fost împărțite între răsculații infometați⁴².

În primele zile ale revoluției s-au desfășurat acțiuni similare și în satele mai apropiate sau mai îndepărtate de orașul Tirgu Mureș, care făceau parte din plasa Mureșul de Sus. Ziarul „Ellenzék”, preciza, la 9 noiembrie, că ordinea era restabilită în jurul orașului Tirgu Mureș. Totodată, menționa printre conacele moșierești atacate de răsculați în zilele anterioare și pe acela al conților Bethlen din Șincai. Același număr al ziarului „Ellenzék” conține informații referitoare la atacarea și devastarea proprietăților moșierești din plasa Bandul de Cîmpie, în zilele de 6—8 noiembrie⁴³.

În plasa Bandul de Cîmpie ordinea nu a fost restabilită nici în a doua jumătate a lunii noiembrie⁴⁴.

Atacurile țăranilor contra moșierilor și arendașilor au cunoscut o deosebită frecvență, de-a lungul lunii noiembrie, în plasele Reghinul Inferior și Reghinul Superior. Izvoarele documentare arhivistice demonstrează că astfel de atacuri s-au produs în localitățile: Ercea, Isticeu, Hodac, Căcuciu, Ibănești, Urisiul de Sus, Chiherul de Sus, Toldal, Urisiul de Jos, Chiherul de Jos (plasa Reghinul Inferior); Petriș, Filea, Vălenii de Mureș și altele (plasa Reghinul Superior). La Ercea, de pildă, țăranii răsculați, români și maghiari, au fost necruțători cu moșierii, după cum reiese dintr-o telegramă a pretorului plasei Reghinul Inferior⁴⁵. În satul Isticeu, care aparținea de

⁴⁰ *Idem*, raportul notarului Kiss Géza din Gălești.

⁴¹ *Ellenzék*, nr. 254 din 9 noiembrie 1918.

⁴² Arh. Stat. Tirgu Mureș, fond. pref. comitat. Mureș—Turda, arhiva subprefectului, actul nr. 12 895/7-XI-1918.

⁴³ *Ellenzék*, nr. 254 din 9 noiembrie 1918.

⁴⁴ Arh. ist. Fil. Acad. Cluj-Napoca, fond C.N.R. Reghin, anexa II, dosar nr. 106, raportul C.N.R. Bandul de Cîmpie din 15 decembrie 1918.

⁴⁵ L. Vajda, *Documente despre mișcările țărănești din Transilvania, noiembrie 1918*, în *Analele Institutului de Istorie a Partidului*, 1957, nr. 4, p. 155.

comuna Hodac, locuitorii și-au împărțit între ei bunurile averii erariale. La rîndul lor, cei din Hodac și-au însușit cerealele și animalele moșieresei Jakab Dávidné⁴⁶. Cei din Căcuciu au procedat la fel cu cerealele arendașului Bernáth Jozsef. Cei din Ibănești nu l-au cruțat pe arendașul Cofariu Ioan, cu toate că era român⁴⁷. Cei din Urișul de Sus, Urișul de Jos, Chiherul de Sus și Chiherul de Jos au confiscat cerealele și animalele lui Citron Mózes din Tîrgu Mureș⁴⁸, iar cei din Petriș pe acelea ale lui Sagon Galaction⁴⁹. Cei din Vălenii de Mureș au pus stăpînire pe bunurile mobile ale moșiei doctorului Frater⁵⁰. În comuna Toldal a fost atacat și devastat conacul grofilor Teleki, la 11 noiembrie, în mod solidar, de către răsculații români și unguri. A doua zi, membrii familiei Teleki s-au refugiat la Tîrgu Mureș⁵¹. Ș.a.m.d.

Luna noiembrie a marcat și începutul ocupării pădurilor. Un raport al inginerilor silvici înaintat către CNR Reghin, la 9 noiembrie, arată că în zilele precedente au fost dezarmați și alungați paznicii pădurilor erariale de pe văile Gurghiului, Isticeu și Rastonic. Autorii atacării și alungării paznicilor erariali au fost lucrătorii salariați ai întreprinderilor forestiere de stat. Atacatorii au intrat apoi în păduri și s-au aprovizionat cu lemne de foc și de construcții⁵².

La 14 noiembrie, circa 400 de locuitori din comuna Hodac au hotărît, într-o adunare generală, să ceară Consiliului Național Român din Reghin să le susțină, cînd se va întruni „Sfatul cel mare”, revendicarea referitoare la restituirea pădurii comunale, care le-a fost răpită în 1848 și transformată în proprietate de stat. În urma acestei hotărîri, ei s-au și considerat proprietari ai pădurii din hotarul satului lor. În consecință, au început să se aprovizioneze cu material lemnos fără nici o rețineră⁵³.

Locuitorii din Monor și Săcalul de Pădure au declarat fondul silvic din hotarele satelor lor drept proprietăți comunale, într-un

⁴⁶ Arh. ist. Fil. Acad. Cluj-Napoca, fond C.N.R. Reghin, anexa III, dosar nr. 317.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ *Idem*, anexa II, dosar nr. 21, raportul notarului din Petriș.

⁵⁰ *Idem*, anexa III, dosar nr. 317.

⁵¹ I. Ranca și I. Chioreanu, *op. cit.*, p. 416; Arh. ist. Fil. Acad. Cluj-Napoca, fond C.N.R. Reghin, anexa II, dosar nr. 21, raportul notarului din Deda, de care aparținea satul Toldal.

⁵² Arh. ist. Fil. Acad. Cluj-Napoca, fond C.N.R. Reghin, anexa II, dosar nr. 18, raportul inginerilor silvici din 9 noiembrie 1918.

⁵³ *Idem*, anexa III, dosar nr. 48.

mod asemănător spre sfârșitul lunii noiembrie. Ulterior, cei din Monor vor apăra cu armele pădurile ocupate de ei⁵⁴.

Dintr-un alt raport al inginerilor silvici înaintat către CNR Reghin, la 6 decembrie 1918, reiese că locuitorii din Iernuțeni (azi înglobat în orașul Reghin), Rușii Munți, Ocna de Sare, Căcuciu și Băla au provocat daune pădurii erariale „Mocirla”, pe tot parcursul lunii noiembrie. Ei n-au încetat să se aprovizioneze cu lemne nici la începutul lunii decembrie⁵⁵.

Pădurile erariale au avut de suferit pe parcursul lunii noiembrie și în hotarele comunelor Ibănești, Vălenii de Mureș, Morăreni, Jabenita, Solovăstru, Comori (fostă Chinceș), Urisiul de Jos, Urisiul de Sus, Sinmihaiul de Pădure și Orșova. La 1 decembrie 1918, CNR din Orșova a propus adunării generale să ia măsuri pentru protejarea pădurii din hotarul satului, în speranța că va deveni proprietate comună cu ocazia viitoarei reforme agrare⁵⁶.

Plîngerile înaintate de către moșieri Consiliului Național Român din Reghin în decembrie 1918 și ianuarie 1919, relevă că în noiembrie au avut de suferit și pădurile lor, alături de cele ale statului. Din aceste plîngerii reiese că în noiembrie 1918 s-au aprovizionat cu lemne sătenii: din Rîpa de Sus, Rîpa de Jos, Rușii Munți din pădurea lui Horváth Jozsef; cei din Suseni din a lui Haimann Daniel; cei din Băla din a lui A. Mera aflată în hotarul comunei Ercea; cei din Ieciu din a baronului Kemény; cei din Măerău din a lui Moisés Károly; cei din Milășel din a lui Covaciu Ioan. Ultimul a încercat să se opună, dar a fost omorît de răsculați⁵⁷.

Arhiva CNR Reghin reflectă amploarea folosirii de către țărani a pădurilor, la care nu avuseseră acces înainte de 1918. Dacă intrarea în pădurile moșierești și erariale a avut drept scop acoperirea necesităților gospodăriilor țărănești cu lemne de foc și de construcție, în schimb confiscarea cerealelor și a vitelor conacelor moșierești a urmărit să înfrîngă temporar foametea, care bîntuia în lumea satelor datorită rechizițiilor și recoltelor slabe din anii războiului. Nevoia acută de hrană, de îmbrăcăminte și de încălțăminte explică de ce răsculații au atacat deopotrivă depozitele mili-

⁵⁴ I. Kovács, *op. cit.*, p. 330.

⁵⁵ Arh. ist. Fil. Acad. Cluj-Napoca, fond C.N.R. Reghin, anexa II, dosar nr. 78, raportul inginerilor silvici din 6 decembrie 1918.

⁵⁶ *Idem*, anexa II, dosare nr. 67, 171 și 211; anexa III, dosar nr. 317.

⁵⁷ *Idem*, anexa III, dosar nr. 317; anexa II, dosar nr. 21 și 120.

tare, cele ale căilor ferate, prăvăliile negustorilor speculanți și pe alocuri chiar gospodăriile chiaburilor. Astfel, la Reghin, încă în prima zi a revoluției, soldații ce se reîntorceau înarmați la vetrele lor, au atacat magazia gării și au împărțit între ei tot ce au găsit acolo⁵⁸. Un raport al comandantului detașamentului militar de la Sovata înaintat prefecturii din Tîrgu Mureș anterior zilei de 9 noiembrie, semnala că soldați secui din localitate, reîntorși înarmați de pe fronturi, au atacat magaziile armatei și și-au însușit atît alimentele, cit și lemnele de foc existente în ele. Pe baza rapoartelor înainte de la Sovata, Periș, Miercurea Nirajului, Bandul de Cîmpie, Singiorgiul de Pădure, Fîntînele și Toplița, prefectura din Tîrgu Mureș informa guvernul din Budapesta, că magaziile militare din aceste localități au fost golite de răsculați, întrucît nu mai exista forța respectivă necesară pentru a le apăra⁵⁹. O soartă similară au împărțășit, de-a lungul lunii noiembrie, magaziile întreprinderilor forestiere și cele ale gărilor din Toplița, Stînceni, Răstolița, Deda, Ibănești, Hodac, Ierbuș etc.⁶⁰.

Negustorii și chiaburii au fost atacați de răsculații înfometați, deoarece, și ei au participat la exploatarea țăranilor săraci și mijlocași, alături de moșieri, arendași și reprezentanții locali ai aparatului de stat burghezo-moșieresc austro-maghiar. În Bandul de Cîmpie, acțiunile revoluționare au început cu atacarea, în 3 noiembrie, a prăvăliilor negustorilor speculanți Heisikovitz Adolf, Fülöp Simon, Kohn David, Tövisi Dezideriu, Strohl Jenő și Szekeres Béla. Prăvăliile acestora au fost distruse, iar bunurile de strictă necesitate găsite în ele au fost împărțite între răsculați⁶¹. La 6 noiembrie, țăranii din Chiherul de Sus au devastat prăvălia arendașului Citron Mozes, pe care l-au alungat din satul lor⁶². O zi mai tîrziu, a împărțășit o soartă similară cîrciuma lui Spielman Ignac din Idicel. Încercarea comandantului gărzii naționale de a o apăra, s-a soldat

⁵⁸ *Idem*, anexa II, dosar nr. 238, raportul protopopului Ariton M. Popa din Reghin.

⁵⁹ I. Ranca și I. Chioreanu, *op. cit.*, p. 418.

⁶⁰ Arh. Stat. Cluj-Napoca, fond Senatul Național Ardelean, nota telefonică nr. 15 din 6 noiembrie 1918; Arh. ist. Fil. Acad. Cluj-Napoca, fond. C.N.R. Reghin, anexa II, dosar nr. 69, raportul inginerului silvic Péter Ernő din 6 decembrie 1918; anexa III, dosar nr. 317; Arh. Stat. Tîrgu Mureș, fond. pref. comitat, Mureș—Turda, doc. prezid. nr. 5 928 din 6 noiembrie 1918.

⁶¹ Arh. ist. Fil. Acad. Cluj-Napoca, anexa 11, dosar nr. 21, raportul notarului din Bandul de Cîmpie din 3 noiembrie 1918.

⁶² *Idem*, raportul notarului din Chiherul de Sus din 6 noiembrie 1918.

cu împușcarea lui de către răsculați. După ce au terminat cu circumsa, răsculații au trecut la împărțirea bunurilor din gospodăriile chiaburilor Szilagy și Matei Mariți⁶³. La fel au procedat țăranii săraci infometați din Șerbeni cu chiaburul Moldovan Aron. În 11 noiembrie, s-au prezentat la el cu armele în mâini și l-au silit să-i hrănească. Apoi, a doua zi au venit la gospodăria chiaburului cu opt care, confiscându-i cerealele, furajele și caii⁶⁴. La 26 noiembrie au fost devastate prăvăliile negustorilor speculanți Wiegner Mihály, Fülöp Janos și Kieselstein Mihály din Deda⁶⁵. ș.a.m.d.

Acțiunile întreprinse împotriva negustorilor speculanți și ale unor chiaburi, pot fi considerate, la fel ca și cele duse contra conacelor moșierești și ale magaziilor de stat, ca încercări ale țăranilor răsculați de a rezolva prin propriile forțe problema penuriei de alimente și de alte bunuri de consum. Totuși, acțiunile împotriva negustorilor speculanți și al chiaburilor nu s-au generalizat la nivelul întregului comitat. În schimb, atacarea magaziilor de cereale și a depozitelor de alimente ce aparțineau moșierilor, arendașilor și statului, a însoțit pretutindeni răscoalele țărănești și în multe localități au constituit punctul lor de plecare. Împărțirea cerealelor și alimentelor a fost considerată de către săteni ca un act just, deoarece toate proveneau în ultimă instanță din exploatarea muncii lor. Totodată, prin acțiunile lor revoluționare, țăranii urmăreau să-i alunge pe moșieri și arendași — la fel ca și pe notari și primari — pentru ca în felul acesta să poată intra în stăpânirea întregului pământ pe care-l munceau. Numai prin intrarea în stăpânirea pământului moșieresc și de stat se putea lichida principalul factor, care genera exploatarea lor socială. Ideea împărțirii pământurilor moșierești și de stat a fost prezentă în timpul revoluției burghezo-democratice din noiembrie 1918. Dovadă în acest sens pot fi considerate încercările sătenilor din Hodac, Monor, Orșova și Săcalul de Pădure de a intra în stăpânirea pădurilor existente în hotarele comunelor lor. Dintr-un raport al președintelui CNR din Bandul de Cimpie trimis Consiliului Național Român din Reghin, rezultă că, ideea intrării în stăpânirea pământului statului și moșierilor tindea să se generalizeze. În raport se spune: „Spiritul

⁶³ *Idem*, dosar nr. 174, raportul anchetatorilor trimiși de Tribunalul din Reghin; anexa III, dosar nr. 317.

⁶⁴ *Idem*, anexa II, dosar nr. 119, relatarea lui Moldovan Aron.

⁶⁵ *Idem*, dosar nr. 21, raportul notarului din Deda din 26-XI-1918.

bolșevichian a luat în dominație și cearcă aderențe mai în toate comunele de pe aici. Sărăcimea e multă. Nu voiesc să lucreze. Așteaptă împărțirea pământurilor, când vor lucra pentru ei — zic — nu pentru alții... Voiesc de acum să împărtaşesc pământurile și pădurile, și numai cuvîntul preoțesc îi mai domolește⁶⁶.

Dorința țăranilor de a pune stăpînire pe pământurile moșierești și de stat explică participarea largă, peste deosebirile de origine etnică, la acțiunile revoluționare din noiembrie. Prin participarea comună și solidară a majorității țăranilor, indiferent de naționalitate, s-a lărgit baza socială a luptei antimोșierești și s-a dat o lovitură serioasă puterii economice a principalilor exploatatori. Totodată, s-a subminat cel mai puternic factor social al oprîmării naționale. Tocmai pentru că lupta revoluționară a maselor țărănești amenința să distrugă puterea economică și politică a moșierimii, reprezentanții acesteia din rămășițele vechiului aparat de stat au recurs la acțiuni contrarevoluționare. Într-adevăr, reprezentanții moșierimii, care continuau să dețină funcțiile de prefect, subprefect și de pretori, s-au dedat la reprimări singeroase cu ajutorul gărzilor civile și ale așa-ziselor „gărzi de oțel“. Ele au fost constituite din jandarmii alungați de țărani de la posturile lor și mai ales din ofițerii și subofițerii rămași credincioși guvernului Károlyi. Repri-marea înfăptuită de garda civilă din Bandul de Cîmpie, la 3 noiembrie, în colaborare cu unitatea de ofițeri, care i-a venit în ajutor de la Tîrgu Mureș, s-a soldat cu moartea a 17 țărani răsculați și cu rănirea a citorva zeci⁶⁷. La 10 noiembrie, au sosit în satul Poarta 30 de soldați și ofițeri în frunte cu căpitanul Dergan Béla. După ce au arestat și bătut mai mulți răsculați, i-au dus în comuna învecinată Voievodeni, unde au fost de asemenea maltratați. A doua zi, în 11 noiembrie, și-au făcut apariția în localitatea Poarta, moșierii Toldalagi și Marjaffy. Ei erau secondați de 15 militari călări. Lor li s-au alăturat aproape 100 de membri ai gărzilor civile din cîteva comune cu populație maghiară, printre care Voievodeni și Lunca. Numai intervențiile preotului pe lîngă cei doi moșieri a salvat satul de represalii singeroase. Cei doi moșieri s-au mulțumit

⁶⁶ *Idem*, anexa II, dosar nr. 216 — raportul protopopului Decei din Bandul de Cîmpie pîrînd data de 1 ianuarie 1919.

⁶⁷ *Idem*, anexa II, dosar nr. 21, raportul notarului Ghenghel Dumitru din Bandul de Cîmpie.

cu promisiunea smulsă țăranilor că le vor restitui tot ce și-au în-sușit în zilele anterioare⁶⁸. Potrivit relatărilor ziarului „Pesti Hir-lap“, aproximativ în aceleași zile, detașamentele de represalii ma-ghiare ar fi împușcat 80 de țărani în comuna Răstolița⁶⁹.

Jertfele date de răsculații din comitatul Mureș—Turda, pe de o parte pentru pământ, iar pe de altă parte pentru scuturarea ju-gului moșierilor și al aparatului de stat burghezo-moșieresc maghiar, au fost fără îndoială mai numeroase decât cele menționate de iz-voarele documentare cercetate și de presa vremii. Cu toate acestea, țăranii nu s-au lăsat intimidați. Ei și-au continuat cu dîrzenie re-voluționară acțiunile îndreptate contra moșierilor și a vechiului aparat de stat austro-ungar, pe tot parcursul lunii noiembrie. Lupta lor a fost hotărîtoare în lumea satelor pentru pregătirea terenului în vederea înlocuirii treptate a reprezentanților vechiului aparat de stat cu organe noi ale puterii, create în focul luptei revoluțio-nare. Noile organe ale puterii vor fi consiliile sau sfaturile națio-nale, care vor reprezenta interesele covîrșitoarei majorități a popu-lației. Ele vor prelua conducerea efectivă a întregului comitat Mureș—Turda în a doua jumătate a lunii noiembrie. Consiliile na-ționale vor fi române și maghiare, în funcție de compoziția etnică a satelor și comunelor.

De fapt, crearea noilor organe ale puterii a fost precedată și impulsionată de constituirea, la Budapesta, a Consiliului Național Român Central în noaptea de 30 spre 31 octombrie. Format din cîte șase reprezentanți ai PNR și ai secției române de PSD, CNRC își va fixa sediul la Arad începînd cu 2 noiembrie. Din acest mo-ment el va deveni un veritabil guvern al românilor din Transil-vania, Banat, Crișana, Satu Mare și Maramureș. În aceeași zi va lansa un apel, prin care îndemna la alcătuirea consiliilor și a găr-zilor naționale comitatense⁷⁰.

Conformîndu-se directivelor cuprinse în apelul CNRC de la Arad, și în cel al Senatului Național Ardelean de la Cluj dat o zi mai tîrziu, la 5 noiembrie s-a luat inițiativa formării unui Consiliu național comitatens la Reghin. Inițiativa a aparținut intelectualilor

⁶⁸ *Idem*, relatarea preotului din Poarta.

⁶⁹ *Pesti Hirlap*, nr. 266 din 13-XI-1918.

⁷⁰ Șt. Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, Cluj, 1968, pp. 334—336.

din acest orașel, deoarece el reprezenta centrul românilor din comitatul Mureș—Turda. Ei au redactat un manifest, prin care cheamă toate comunele românești să-și trimită reprezentanții pe data de 7 noiembrie la Reghin. La adunarea reprezentanților comunelor românești din această zi s-a și ales Consiliul Național Român al comitatului Mureș—Turda. El era compus din 40 de membri și avea ca președinte pe avocatul Augustin Chețianu din Reghin. O săptămână mai târziu, CNR comitatens a luat în discuție organizarea unei gărzi naționale la nivelul comitatului Mureș—Turda. Garda națională comitatensă s-a înființat în 18 noiembrie și și-a stabilit sediul la Țirgu Mureș. Între timp s-a constituit un consiliu național Român și la Țirgu Mureș alcătuit din 20 de membri. El a fost precedat de Consiliul Național Maghiar, care avea ca președinte pe Antalffy Endre. Acesta va colabora cu consiliile românești în domeniul aprovizionării populației și va recunoaște dreptul poporului român la autodeterminare⁷¹.

Spre deosebire de Consiliul Național Maghiar, care avea în componența lui reprezentanți ai moșierimii și ai marii burghezii, cele românești de la Reghin și Țirgu Mureș reprezentau numai intelectuali și elemente mic-burgeze. Prin compoziția lor socială, consiliile naționale românești din cele două centre urbane ale comitatului erau mult mai apropiate de popor. O compoziție și mai democratică vor avea consiliile naționale care vor apare pe parcursul lunii noiembrie la nivelul plaselor și comunelor. În comune, consiliile naționale vor cuprinde exponenți ai tuturor categoriilor țărănești. Nu au fost rare cazurile când consiliile naționale au fost dominate de reprezentanți ai țăranilor mijlocași, săraci, semiproletari și proletari. În astfel de cazuri și gărzile naționale comunale au ajuns să fie exponenți ale voinței acestor categorii de țărani. De aceea, atât consiliile, cât și gărzile naționale s-au pus în fruntea acțiunilor antimoșierești ale țăranilor din comunele respective, adresînd între 20—30 noiembrie, în acest scop apeluri la restabilirea „ordinei”. Apeluri de acest gen au fost adresate de CNR comitatens Reghin, la 22 noiembrie, consiliului național comunal din Jabenita⁷²,

⁷¹ *Documente din lupta poporului român pentru libertate și unitate națională*, în *Revista Arhivelor*, XI, 1968, nr. 2, pp. 204—206; Tr. Popa, *op. cit.*, pp. 124—195; I. Ranca și I. Chioreanu, *op. cit.*, pp. 414—415.

⁷² Arh. ist. Fil. Acad. Cluj-Napoca, fond C.N.R. Reghin, anexa III, dosar nr. 317

la 23 noiembrie celui din Rușii Munți⁷³; la 24 noiembrie celui din Rîpa de Sus⁷⁴; la 25 noiembrie celui din Ercea⁷⁵ ș.a.m.d.

Lupta desfășurată de țărănimea din comitatul Mureș—Turda — împreună cu cea din toată Transilvania — a îndeplinit în mod obiectiv sarcini ale revoluției burghezo-democratice, care n-a fost desăvîrșită în 1848—1849. Într-adevăr, ea nu numai că a lovit în puterea economică a moșierimii, provenită în cea mai mare parte din fosta nobilime feudală, dar a permis trecerea puterii politice din mîna claselor dominante austro-ungare în cele ale burgheziei române, împinsă pînă acum pe planul al doilea. Cucerirea puterii politice de către burghezia română, susținută de masele largi țărănești și de muncitorii de proprie naționalitate organizați din 1905 într-o secție aparte a P.S.D.U., a permis trecerea la înfăptuirea unirii Transilvaniei cu România. Unirea cu România devenise, în 1918, „un obiectiv imediat, o necesitate stringentă, impusă de însuși mersul înainte al societății românești”⁷⁶. Tocmai această necesitate obiectivă a făcut ca țărănimea română din toată Transilvania, inclusiv cea din comitatul Mureș—Turda, să-și manifeste entuziasmul la aflarea hotărîrii luate de CNRC, în 15 noiembrie, privind convocarea Marii adunări Naționale, la Alba Iulia, pe data de 1 decembrie 1918. Hotărîrea a fost adusă la cunoștința maselor populare în 20 noiembrie. În următoarele zece zile, membrii consiliilor și gărzilor naționale românești au jucat un rol hotărîtor în mobilizarea țărănimii la alegerea deputaților oficiali pentru Marea Adunare Națională, precum și la desemnarea de către toate localitățile a 10—12 delegați, care să le reprezinte în adunarea populară ce urma să se întrunească în aceeași zi tot la Alba Iulia. Adunarea populară avea menirea să susțină și să întărească hotărîrile luate de cea cu caracter reprezentativ⁷⁷.

Alegerea deputaților pentru Marea Adunare Națională s-a efectuat într-o atmosferă de mare însuflețire, pe baza votului universal, în cadrul celor șase cercuri electorale cîte au existat în comitat înainte de 1914. Centrele lor au fost în localitățile Acățari, Gher-

⁷³ *Ibidem*.

⁷⁴ *Idem*, anexa II, dosar nr. 38 și nr. 44.

⁷⁵ *Idem*, anexa III, dosar nr. 313.

⁷⁶ N. Ceaușescu, *Cuvîntare ținută cu prilejul unei jumătăți de veac de la marea epopee națională a Mărășeștilor*, în *Scînteia*, nr. 7431 din 13 august 1967.

⁷⁷ T. Albani, *Douăzeci de ani de la unire*, vol. I, Oradea, 1936, p. 266.

nesig, Sintana Nirajului, Reghin și două în Tîrgu Mureș. În cinci din cele șase cercuri electorale au fost aleși cîte cinci deputați. Excepție a făcut cercul electoral Sintana Nirajului, unde au fost desemnați șapte deputați. Lor li s-au adăugat cinci reprezentanți ai reuniunilor de învățători din Reghin, Tîrgu Mureș și Pogăceaua; un ales al meseriașilor din Reghin; un exponent al Reuniunii femeilor din Reghin. Au mai fost desemnați, de asemenea, opt supleanți din partea cercului electoral Reghin. În sfîrșit, celor 47 aleși li s-au alăturat protopopii existenți în comitat, care erau considerați deputați de drept. În total, comitatul Mureș—Turda a fost reprezentat în Marea Adunare Națională de la Alba Iulia de 52 deputați aleși și de drept. Spre deosebire de deputații de drept, care erau numai preoți, cei aleși au fost exponenți ai voinței tuturor categoriilor și claselor sociale, ce formau populația românească a comitatului. Împreună cu ceilalți deputați din întreaga Transilvanie, cei din comitatul Mureș—Turda au participat la dezbaterile principiilor democratice, pe baza cărora urma să se clădească statul român întregit. Cînd s-a pus la vot unirea cu România, ei și-au dat adeziunea cu o înflăcărare de nedescris, Trebuie precizat că trei din cei 52 deputați ai comitatului Mureș—Turda au fost aleși de către Marea Adunare Națională de la Alba Iulia ca membri ai „Marelui Sfat Național Român”⁷⁶.

Dacă deputații din Marea Adunare Națională reprezentau toate clasele și categoriile sociale, în schimb cei peste 100 000 de delegați din adunarea populară erau în covîrșitoarea lor majoritate țărani. Printre ei, cel puțin cîteva sute erau din comitetul Mureș—Turda. Împreună au aclamat minute în șir votarea unirii cu România de către cei 1 228 deputați ai Marii Adunări Naționale. Totodată, ei au primit cu satisfacție conținutul „Declarației de la Alba Iulia” privind statornicirea unui regim democratic, care să aibă la bază votul universal, precum și egalitatea în drepturi pentru toți cetățenii, indiferent de naționalitate. Firește, alături de votarea unirii cu România, pentru țărani cea mai mare importanță prezenta reforma agrară radicală, prevăzută în alineatul 5 din punctul III al „Declarației de la Alba Iulia”⁷⁹. Unirea votată la 1 decembrie 1918

⁷⁶ *Marea Unire de la 1 decembrie 1918. Acte și documente*, București, 1 decembrie 1943, pp. 53—71; *Marea Adunare Națională întrunită la Alba Iulia în ziua de 1 dec. 1918. Acte și documente*, f.1.a., pp. 20—21.

⁷⁹ Șt. Pascu, *op. cit.*, pp. 334—336; *Unirea cu România...*, p. 573.

la Alba Iulia a constituit ultima etapă a procesului desăvârșirii unității statului național român, început în anul 1859. Unirea a pus capăt asupririi naționale seculare și pe teritoriul comitatului Mureș-Turda. Ea a deschis perspective incomparabil superioare de dezvoltare economică, socială și culturală pentru majoritatea populației lui, față de perioada dualismului austro-ungar.

Importanța excepțională a marelui act înfăptuit la Alba Iulia a făcut, ca în tot decursul lunii decembrie să aibă loc adunări populare în satele comitatului Mureș-Turda. Cu ocazia lor, țăranii și-au exprimat satisfacția și adeziunea deplină la actul politic al unirii Transilvaniei cu România. O astfel de adunare a avut loc, de pildă, în comuna Petriș, la 27 decembrie 1918. Participanții la adunare au pretins „sus și tare” că „unirea Ardealului cu România mamă” să devină, fără întârziere, o realitate⁸⁰.

Dorința țăranilor din comitatul Mureș-Turda, privind unirea cu România, a început să devină realitate chiar din primele zile ale lui decembrie 1918, când armatele române, îndeplinind voința majorității populației din Transilvania, au intrat în Reghin și apoi în Tîrgu Mureș⁸¹. Se creiau astfel condiții mai prielnice pentru întărirea organelor locale de stat românești din comitatul Mureș-Turda, apărute în luna noiembrie, ca urmare a acțiunilor revoluționare ale țăranimii. În același timp, se deschideau perspective pentru împroprietărirea țăranilor cu pământul moșieresc, pe care l-au lucrat de veacuri.

⁸⁰ Arh. ist a Fil. Acad. Cluj-Napoca, fond C.N.R. Reghin, anexa II, dosar nr. 238 — raportul preotului din Petriș înaintat către C.N.R. Reghin, la 27 decembrie 1918.

⁸¹ Tr. Popa, *op. cit.*, pp. 199—200.

DIE LAGE DER BAUERN IM KOMITAT MUREŞ-TURDA UND IHR KAMPF FÜR SOZIALE UND NATIONALE BEFREIUNG IN DEN JAHREN 1914—1918

Zusammenfassung

Kurz vor dem ersten Weltkrieg herrschte im Komitate Mureş-Turda der gutsherrliche Grundbesitz weiterhin vor. Beiläufig 370 Gutsherren besaßen 262 352 Joch Boden (1 Joch=0,57 ha). Dagegen besaßen 34 275 Bauernwirtschaften nur 276 352 Joch. Von diesen hatten 11 344 jeder zwischen 1—5 Joch und bildeten die Schicht der armen Bauern; 3386 besaßen unter 1 Joch Ackerboden und stellten das halbproletarisierte Bauerntum dar; 4327 bildeten das Agrarproletariat, da sie nur über den Bauplatz und den Garten verfügten. All die über 19 000 arme, halbproletarisierte und proletarisierte Bauern ertrugen die Ausbeutung der Gutsherren, entweder in Form der Teilarbeit oder als Tagelöhner bei den Saisonarbeiten, oder als Knechte und Dienstboten. Als Knechte und Dienstboten, aber auch als Tagelöhner, ertrugen sie die Ausbeutung auch seitens der beinahe 3 400 Kulakenwirtschaften, die zusammen über 121 000 Joch verfügten.

Zur sozialen Ausbeutung kam die nationale Unterdrückung fast für die Hälfte der Bewohner des Komitats, die Rumänen waren, hinzu. Die nationale Unterdrückung lastete gleicherweise auf alle Bauernschichten, einschliesslich auf die Mittel- und Grossbauern, die rumänischer Abstammung waren.

Nach dem Ausbruch des ersten Weltkrieges verschlimmerte sich von Jahr zu Jahr sowohl die nationale Unterdrückung als auch die soziale Ausbeutung. Die nationale Unterdrückung nahm besonders schwere Formen nach dem Eintritt Rumäniens in den Krieg gegen die Zentralmächte an. Die soziale Lage der Bauernmassen, unabhängig von ihrer ethnischen Abstammung, verschlimmerte sich in Folge der massenhaften Einberufung, der wiederholten Beitreibung von Getreide und Vieh, der Abschiebung zu aufgezwungenen Arbeiten, des Unfugs der Notären, Gemeindevorsteher und Gen-

darmen, die lokal den unterdrückenden österreich-ungarischen Staatsapparat darstellten. Deshalb überfielen und vernichteten nach dem Ausbruch der bürgerlich-demokratischen Revolution die rumänischen, ungarischen und Szekler Bauern die Landhäuser der Gutsherren und Pächter, die sie in die Stadt vertrieben. Zu gleicher Zeit vernichteten sie auch die alten Notariate, Gemeindeämter und Gendarmerien. Die alten Gemeindevorsteher wurden abgesetzt und die Notäre und Gendarmen in die Stadt vertrieben, wie auch die Gutsherren. An Stelle des alten Staatsapparates, der durch den Kampf beseitigt wurde, schafften sich die Volksmassen Nationalräte und Nationalgarden als Organe der neuen Macht. Die Nationalräte und die Nationalgarden übernahmen die Macht sowohl im Komitate Mureș—Turda als auch in den anderen administrativen Einheiten in Siebenbürgen, Banat, Crișana, Satu Mare, Maramureș.

Sie mobilisierten die rumänische Bevölkerung, die die Mehrheit in diesen Gebieten bildete, ihre Abgeordneten zur grossen Nationalversammlung vom 1. Dezember 1918 nach Alba Iulia zu senden. Am 1. Dezember stimmten die 1228 Deputierten, die die grosse Nationalversammlung bildeten, für die Vereinigung mit Rumänien. Die Vereinigung wurde mit Begeisterung aufgenommen und von der Volksversammlung, die an den Tag über 10 000 Menschen in Alba Iulia umfasste genehmigt.

ASPECTE ALE ACTIVITĂȚII BĂNCII „MUREȘANA” DIN REGHIN PÎNĂ LA 1918

VASILE DOBRESCU

În dezvoltarea social-economică a Transilvaniei, în epoca modernă, domeniul bancar-financiar ocupă un loc însemnat, avîndu-se în vedere cererile mari de capital pentru investiții în industrie, agricultură, comerț, transporturi, pe care societatea capitalistă în plin avînt le solicita. Apariția unor instituții bancare românești în această epocă este cerută de acest curs evolutiv, general, dar și de nevoile curente ale burgheziei românești de a se afirma pe plan economic, într-un domeniu în care interesele politice conservatoare ale statului austro-ungar, cit și ale burgheziei maghiare și săsești erau afectate¹. Impiedicată să-și desfășoare activitatea în sectorul industrial comercial ca și din lipsa de capital, burghezia română transilvăneană se va orienta spre sectorul agrar și în strînsă legătură cu el spre cel bancar. Astfel după întemeierea primei bănci românești din Transilvania, „Albina” încep să apară, într-o perioadă relativ scurtă, un număr apreciabil de instituții financiare în diverse zone ale provinciei, care vor servi interesele economice și politice ale burgheziei românești și vor înviora, în același timp economia unor ținuturi care pînă atunci avea o viață economică latentă.

Înființarea în 1886 a băncii „Mureșana” sub firma de institut de credit și economii, la Reghin, se înscrie în această conjunctură economică. Burghezia românească din ținutul Reghinului reprezentată prin comercianți, advocați, preoți, proprietari mai înstăriți din fruntea satelor resimțind acut nevoia de capital și urmărind, evident propria lor propulsare economică, lansează în 24 iunie 1885 un apel intitulat: „Către inteligența și poporul român din ținutul Reghinului și părțile învecinate”. Pornind de la principiile econo-

¹ B. Surdu, *Aspecte privind rolul băncilor în consolidarea burgheziei românești din Transilvania pînă la primul război mondial*, în *AIICN*, t. V, 1962, pp. 179—182.

miei moderne burgheze apelul explicita motivele care stăteau la baza acestei întreprinderi bancare în ideea dezvoltării unei economii naționale independente a românilor din ținutul Reghinului². Evoluția socială, precizau inițiatorii băncii, demonstrează „că înaintarea în cultură este condiționată de starea materială, această apoi se câștigă prin muncă, comerț și industrie“, a căror înflorire „dau garanția pentru o dezvoltare națională...³. Întreprinderea economică inițiată de către aceștia urma să înlesnească stringerea capitalului necesar pentru a împulsiona celelalte ramuri economice.

Banca urma să ia ființă imediat după subscrierea unui capital social de 40.000 de florini împărțit în 800 de acțiuni a câte 50 florini fiecare⁴. Subscrierile se primeau de către principalii inițiatori ai băncii „Mureșana“, care își împărțiseră atribuțiile în toată zona. La Reghin se ocupa de stringerea acțiunilor avocatul Patriciu Barbu, în Hodac, proprietarul înstărit Leon Lupu, în Deda, proprietarul Iosif Tincu, în Giurgeu, notarul Mihail Platon, în Cuesti, proprietarul fruntaș Ioan Șandor, în Idicel, protopopul Galacteon Șagău, în Habic, notarul și proprietarul Baziliu Mera, în Stinceni, primarul Nechita Callini, în Singeorgiul de Cîmpie proprietarul Ludovic Simion, în Cîmpeni, avocatul Absolon Todea. În ciuda asiduelor eforturi depuse de fondatorii, banca „Mureșana“ își începe activitatea doar cu un capital social de 20.000 de florini, deoarece numai 400 de acțiuni au fost subscrise, iar dintre acestea 144, deci mai bine de o treime, erau semnate doar de 25 de acționari care vor domina în viitor activitatea acestei instituții. Spre exemplu Patriciu Barbu și familia sa dețineau, în momentul înființării băncii, 44 de acțiuni⁵ din totalul celor amintite mai sus, de asemenea, Absolon Todea deținea 20 de acțiuni⁶, Ioan Șagău 20 de acțiuni⁷ etc. În 1893, 14 acționari dețineau 680 de acțiuni singuri sau în calitate de reprezentanți ai rudelor și patrizianilor lor, număr suficient pentru a deschide adunarea generală a băncii „Mureșana“ din acel an și a hotărî deci activitatea acesteia pe anul în curs în numele tuturor acționarilor⁸.

² Arh. Stat. Mureș fond „Banca Mureșană“, dos. 5, fila 1—2.

³ Ibidem, f. 1.

⁴ Ibidem, f. 2.

⁵ Ibidem, f. 48.

⁶ Ibidem, f. 26.

⁷ Ibidem, f. 20.

⁸ Idem, dosar 13, f. 4.

Activitatea fructuoasă a băncii va permite ridicarea capitalului social la suma de 240.000 de coroane, prin cele cinci noi emisiuni de acțiuni, care au urmat în anii de la înființare pînă în 1910, capital care a rămas neridicat pînă în anul 1918⁹. Chiar și în această situație numărul acționarilor băncii va rămîne redus, astfel, încît numărul celor 2 000 de acțiuni, după ultima emisiune din 1910, sînt deținute doar de 153 de acționari, fie ei particulari sau alte instituții bancare românești similare¹⁰. Alături de vechii acționari îi amintim pe Ciobotar Petru, Marcu Cetățeanu, Ioan Popescu, Alexandru Ceușan, personalități cunoscute și în viața publică, socială, politică sau culturală a Reghinului. De asemenea, dintre acționarii băncii se aflau persoane însemnate din alte localități ale Transilvaniei ca: Ioan Miha, directorul băncii „Ardeleana” din Orăștie, avocatul Nicolae Garoiu din Zărnești, Ioan Socaciu profesor în Brașov, juristul la Curtea de apel, Cimponeriu Atanasie, consilierul Pavel Dunca din Sibiu, prin contabilul filialei „Albina” din Brașov Iosif Oncioiu, prof. Suciu Aurel din Craiova și mulți alții¹¹. Participarea unor elemente ale burgheziei românești, din afara zonei Reghinului, la activitatea băncii „Mureșana” nu era pentru aceea epocă o excepție. Prezența lor este simțită și la alte instituții bancare în Transilvania, fapt care va influența politica financiară a burgheziei, în sensul coordonării și omogenizării tuturor acțiunilor bancare pentru a-i servi interesele economice și politice. „Marele interes ce-l purtau intelectualii români pentru institutele bancare românești înființate pe întreg teritoriul Ardealului, se condiționează prin însăși faptul de a-i vedea cointeresați la aproape toate aceste bănci. Aproape aceleași nume le vom afla ca acționari atît la noi (Banca „Mureșana”) cît și la toate institutele bancare înființate în anii 1884—1900”¹². Concluzia de mai sus, exprimată în cadrul adunării generale din 1911, corespundea realității economico-financiare transilvănene din epoca dualismului austro-ungar pînă la 1918.

Activitatea băncii „Mureșana”, pe care în mod succint o vom trece în revistă, se axează în principal asupra subvenționării activității din domeniul agrar și în mai mică măsură celui comercial

⁹ Arh. Stat. Mureș, fond „Banca Mureșana”, dos. 35, f. 4.

¹⁰ Ibidem, f. 4.

¹¹ Ibidem, f. 10.

¹² Ibidem, f. 10.

și se referă, prin statutele votate, la următoarele operațiuni financiare:

- a) primirea de depuneri spre fructificare;
- b) acordarea de credite personale pe cambii sau obligațiuni;
- c) acordarea de credite ipotecare;
- d) afaceri de comision și cumpărarea de efecte publice pentru eventuala lor lombardare¹³.

Banca „Mureșana” ca și alte instituții bancare similare și-a axat activitatea cu prioritate asupra primelor trei operațiuni financiare amintite mai sus, acordând importanță în funcție de conjunctura economică financiară uneia sau alteia din formele de împrumut stabilite prin statutele de funcționare. Acordarea creditelor era însă riguros controlată, fiind acordate după o informare precisă asupra averii mobile și imobile a celor care solicitau împrumuturile. Datele acestea erau furnizate de obicei prin așa ziși „bărbați de încredere” ai băncii răspinși în tot ținutul Reghinului care urmăreau și întăreau declarațiile viitorilor debitori ai băncii, declarații care erau întărite de semnăturile a două sau trei persoane în calitate de cavenți și deci de responsabili direcți cu averea lor proprie în caz că împrumutul debitorului nu era asigurat pe deplin¹⁴. În această situație, de împrumuturi puteau beneficia numai persoanele cu o oarecare avere, iar din lumea satelor acestea nu puteau fi recrutate decât din rîndul țăranilor fruntași sau mijlocași și în rare cazuri din masa țăranimii sărace.

Dintre operațiunile financiare care asigurau practic activitatea în sine a băncii, depunerile, au înregistrat un curs ascendent, impunînd banca „Mureșana” la începutul secolului al XX-lea, între instituțiile financiare românești însemnate din Transilvania. După marile bănci „Albina” de la Sibiu, „Victoria” de la Arad, „Timișana” de la Timișoara, banca „Mureșana” se numără printre instituțiile financiare românești mijlocii ca forță economică alături de băncile „Economul” din Cluj, „Bihoreana” din Oradea, „Furnica” din Făgăraș etc. Astfel, dacă în 1895 depunerile erau de numai 77.268, 24 florini¹⁵, în 1900 ajung la 212.502, 21 coroane¹⁶, iar în 1910 la suma considerabilă de 1.778.149,20 coroane¹⁷. Depunerile în marea lor ma-

¹³ Arh. Stat. Mureș, dos. 5, f. 42.

¹⁴ Idem, dos. 17, f. 23—25.

¹⁵ Idem, dos. 14, f. 52.

¹⁶ Idem, dos. 20, f. 2.

¹⁷ Idem, dos. 30, f. 128.

joritate sînt modeste, de la cîteva coroane la cîteva zeci de coroane, dar sînt cazuri în care deponenți mai înstăriți înaintează băncii mii sau zeci de mii de coroane subvenționînd practic activitatea de ansamblu a instituției. Familia Patriciu Barbu depunea numai în 1902, 12.000 de coroane și scotea 10.000 de coroane¹⁸ de la casa băncii; la fel Nuțu Grigore din Toplița în același an depunea peste 2.400 de coroane, Enea Barbu din Cricău 6.000 de coroane¹⁹ în comparație cu majoritatea deponenților care avea numai cîteva zeci de coroane depuse²⁰. Această operațiune financiară oglindește în fapt situația social-economică din ținutul Reghinului, puterea financiară a unui număr restrîns de membri ai societății românești din această zonă, reprezentanți de frunte ai burgheziei din oraș sau din satele din jur, care beneficiază din plin de pe urma dobînzilor încasate după depuneri cît și de acordarea de împrumuturi avantajoase, ca urmare a situației economice înfloritoare și a încrederii băncii în puterea lor economică.

A doua operațiune financiară care ocupă un loc însemnat în activitatea băncii, încă de la înființarea ei, sînt împrumuturile cambiale care prin natura lor se făceau pe termene scurte, de obicei pînă la 6 luni, în sume ce variaua între 100—200 de florini sau 200—400 coroane cerute de clientela de la sate în vederea cumpărării de semințe, unelte agricole sau vite²¹. În portofoliul băncii cambiile dețin ponderea principală a operațiunilor financiare. Astfel, în 1895 valoarea acestor împrumuturi se ridica la 96.760,10 florini²², în 1900 la 353.786,71 coroane²³, iar în 1910 la 1.083.071,64 coroane²⁴, cu toate că acordarea unor asemenea împrumuturi nu era adecvată situației economice din lumea satelor prin termenul scurt al scadenței lor. De regulă cambiile sau obligațiunile cu cavenți erau protestate după scurgerea a 6 luni de zile de la acordarea împrumutului. Pentru a suplini în acest sens, asemenea deficiență, conducătorii băncii „Mureșana” nu vor protesta și împrumuturile după scadență majoritatea împrumuturilor cambiate, ci le vor prelungi, uneori ani de zile, mai ales acelor debitori care prezentau suficiente

¹⁸ Idem, dos. 21, f. 31, 42.

¹⁹ Ibidem, f. 32.

²⁰ Ibidem, f. 32.

²¹ Idem, dos. 30, f. 54.

²² Idem, dos. 14, f. 51.

²³ Idem, dos. 20, f. 2.

²⁴ Idem, dos. 30, f. 128.

garanții materiale, obținându-se prin această măsură dobinzi și plăți în plus. Flexibilitatea era necesară și pentru obținerea încrederii clientelei țărănești în posibilitățile de creditare ale băncii, cu atât mai mult cu cât o asemenea atitudine nu subția cu nimic beneficiile acționarilor, ci dimpotrivă, le sporea prin taxele impuse prelungirii împrumuturilor neplătite la timp. Este semnificativ faptul că în 1909, revizorul „Solidarității” atrăgea atenția conducerii băncii, că la împrumutul de cambii erau înregistrate restanțe mari de 30% din valoarea portofoliului din acel an, unele dintre ele de 15—16 ani, ceea ce era considerat ca un fapt anormal pentru acest fel de împrumut. Se cerea în această privință ca pretențiile băncii la împrumuturile cambiale să fie reduse la numai 3 ani vechime, iar celelalte cauze să fie amortizate sau protestate cât mai repede²⁵. Subliniem faptul că aminările erau însoțite de dobinzi ridicate luate în mod suplimentar de către bancă de la debitori, de obicei de 70%, deși pe piața financiară ele erau doar de 60%²⁶. O asemenea politică financiară se repercurta desigur nefavorabil asupra situației economice a creditorilor, în marea lor majoritate, mici producători din satele situate în jurul Reghinului și de pe Mureșul superior.

Împrumuturile pe obligațiuni cu cavenți care se acordau în sume foarte mici pe termene scurte au fost considerate, în scurtă vreme, de către conducerea băncii ca nerentabile, deși la început ele figurau în portofoliul acesteia pe locul al II-lea în cadrul împrumuturilor acordate. Astfel, dacă în 1895 valoarea lor era de 71.552 florini²⁷, în 1910 ele reprezentau doar 31.877,50 coroane²⁸, în comparație cu împrumuturile cambiale și ipotecare care se ridicau la sume de sute de mii de coroane, fiind din 1911 practic sistate.

Împrumuturile pe cambii și obligații erau improprii activității economice a țărănimii care avea nevoie de împrumuturi pe termen lung, cu anuități, mai ușor amortizabile prin valorificarea recoltei. Asemenea împrumuturi, favorabile în principiu gospodăriilor țărănești au fost cele ipotecare, acordate mai greu la începutul activității băncii din lipsa de capital suficient, ca și din dorința conducătorilor băncii „Mureșana” de a obține beneficii însemnate prin rularea mai rapidă a capitalului investit în împrumuturi cambiale.

²⁵ Idem, dos. 29, f. 1.

²⁶ Ibidem, f. 1.

²⁷ Idem, dos. 14, f. 51.

²⁸ Idem, dos. 30, f. 128.

Pe măsură ce depunerile și capitalul social al băncii cresc, iar operațiunea împrumuturilor ipotecare devine tot mai rentabilă, conducerea băncii va mări valoarea acestor împrumuturi, an de an, ajungînd în anul 1910 să consemneze în bilanț suma de 626.241 coroane²⁹. Pe măsură ce forța financiară a institutului a crescut, fapt reflectat nu numai în dezvoltarea continuă a operațiunilor bancare, ci și în sporirea capitalului social al acesteia, împrumuturile ipotecare sînt acordate cu mai multă ușurință, fără a împiedica sau a contribui la scăderea cursului ascendent al împrumuturilor cambiale. Preferința spre împrumuturile ipotecare rezulta nu atît din dorința de a veni în sprijinul economic al „poporului țăran”, cum adeseori declarau conducătorii băncii „Mureșana”, cit prin garanția mult mai sigură pe care o ofereau acestea. Astfel, condițiile acordării unui asemenea împrumut implica, ca și garanție de obicei averea imobilă a debitorului (suprafețe de pămînt arabil, finețe, pădure, case etc.), ce se intabulau uneori direct pe numele băncii. Adăugăm faptul că, și în acest caz sumele împrumutate nu puteau depăși o treime din valoarea ipotecilor debitorilor, obligați să achite la timp anuitățile. Orice amîinare se solda cu plățirea unor dobînzii suplimentare — situație care convenea băncii pînă la un anumit grad³⁰ —, dar nu rare erau situațiile cînd averea debitorilor era vîndută la licitație.³¹

Activitatea băncii „Mureșana” a permis dezvoltarea economică a gospodăriilor țărănești fruntașe, a înlăturat operațiunile de camătă și consecințele nefaste ale acestora, dar a contribuit într-o măsură însemnată la diferențierea economică a țăranimii, la ruinarea multor debitori cu avere modestă, care nu și-au putut achita la timp obligațiile față de bancă. În repetate rînduri banca a intențat procese debitorilor cu datorii restante, sau i-a obligat să contracteze noi împrumuturi în condiții financiare și mai grele. Dobînzile de 8—10% luate pe împrumuturi, plus proviziunile, taxele de intabulare, de timbru, precum și alte sarcini fiscale erau suportate de debitori, mărind astfel cheltuielile pentru producerea unor sume de bani necesari modernizării gospodăriilor țărănești. „Împrumuturile cu dobînzii mari, așa cum le oferă organizația actuală a cre-

²⁹ Ibidem, f. 128.

³⁰ Idem, dosar 35, f. 4.; dosar 20, f. 1.

³¹ Idem, dosar 20, f. 2.; dosar 43, f. 62—65.

ditului, apasă fără îndoială pe țaran³², deoarece acesta nu-și poate spori venitul, — remarca cunoscutul economist Eugen Brote, analizând acest aspect financiar din activitatea băncilor românești de la începutul secolului XX, care se potrivește și activității băncii „Mureșana“ din Reghin. Sistemul de acordarea împrumuturilor a contribuit la sporirea anuală a beneficiului net al băncii „Mureșana“, care s-a situat întotdeauna la peste 100% din valoarea capitalului social, oferind acționarilor substanțiale venituri, care au permis întărirea economică a burgheziei românești din ținutul Reghinului.³³ Astfel, profitul net al băncii care indica în anul 1895 suma de 8.443,09 florini³⁴ s-a dublat în anul 1900, ajungând la suma de 17.220,62 coroane³⁵, iar în anul 1910, în valoare de 24.905,44 coroane³⁶.

Pentru a-și menține popularitatea și a nu pierde legătura cu masele țărănești această burghezie va face donații fondurilor școlare și studențești, va sprijini financiar localitățile lovite de calamități, va amîna o parte din cauzele financiare ale debitorilor pentru a nu fi improcuate. De asemenea, din 1893 conducătorii băncii „Mureșana“ își pun problema reducerii etalonului de interes la împrumuturi și depuneri, nu numai din motive „altruiste“, ci și din pricina concurenței altor instituții financiare din ținut, care-i amenința cu pierderea unei părți însemnate a clientelei. Intenția aceasta va fi materializată de abia în 1899, cînd acțiunile financiare ale băncii au permis reducerea dobînzilor cu un procent de 10% din valoarea celor existente în vigoare la acea dată³⁷.

Prin activitatea sa economică și financiară banca „Mureșana“ a contribuit în mod substanțial la dezvoltarea vieții economice din ținutul Reghinului, îndeosebi a burgheziei românești, întărind, indirect, mișcarea social-politică națională desfășurată cu succes pînă în anul 1918. Personalități de seamă ale vieții publice, care au militat pentru obținerea emancipării sociale și naționale a românilor din Transilvania ca: Patriciu Barbu, Marcu Cetățeanu, Alexandru

³² E. Brote, *Organizațiunea creditului prin băncile românești*, Arad, 1909, p. 56.

³³ Idem, dos. 17, f. 7, dos. 19, f. 1.; dos. 20, f. 17.; dos. 27, f. 72.; dos 32, f. 1.

³⁴ Arh Stat. Tîrgu Mureș, fond „Banca Mureșana“, dosar 14, f. 52.

³⁵ Idem, dosar 20, f. 3.

³⁶ Idem, dosar 35, f. 5.

³⁷ Idem, dosar 18, f. 1.

Ceușean, Ioan Popescu, Ariton Popa și alții s-au numărat printre conducătorii și principalii acționari ai băncii „Mureșana“ din Reghin. Dacă poziția și situația economică realizată prin intermediul acestei instituții financiare de seamă, din zona Mureșului superior, a permis, într-o oarecare măsură, independența economică reflectată și în activitatea politică a unei părți din burghezia românească locală, atitudinea acesteia în sfera socială și economică îndeosebi s-a menținut pe linia intereselor sale de clasă. Astfel, prin activitatea sa, banca „Mureșana“, a contribuit substanțial la modernizarea vieții economice din ținut în limitele relațiilor capitaliste existente, care și-au făcut resimțite și mai mult prezența în viața socială și economică din părțile Reghinului, în sensul cristalizării și diferențierii, concomitent, a unor pături și clase sociale specifice orînduirii capitaliste.

ASPEKTE AUS DER TÄTIGKEIT DER BANK „MUREȘANA“ BIS IM JAHRE 1918

Zusammenfassung

Der Verfasser analysiert bündig die wichtigsten finanziellen Handlungen der rumänischen Bank „Mureșana“ aus Reghin, gegründet im Jahre 1886. Es werden die ökonomischen Beziehungen der rumänischen Bourgeoisie im Bereich der Landwirtschaft gezeigt, sowie ihre Stellung zu den rumänischen Dörfern aus dieser Zone; der Beitrag für deren Entwicklung, natürlich im Rahmen der kapitalistischen Verhältnisse.

Die von dieser Kreditanstalt aufgelegten Anleihen, hat zur Vermehrung des Kapitals in dieser Zone beigetragen, und damit auch zur Stärkung der rumänischen Bourgeoisie, sowohl auf ökonomischen als auch auf politischen Gebiet.

PREOCUPĂRI ALE CONSILIULUI DIRIGENT PENTRU REORGANIZAREA ACTIVITĂȚII INDUSTRIALE ÎN TRANSILVANIA (1918—1920)

GHEORGHE IANCU

Desăvârșirea unității de stat a României se înscrie în șirul evenimentelor semnificative, generatoare de noi direcții în dezvoltarea de ansamblu a țării. S-a realizat, în sfârșit, o unire a tuturor bogățiilor naturale și a energiilor umane ale poporului român, rezultat al unui lung proces de lupte duse în vederea atingerii acestui țel. Dispariția granițelor care separaseră politicește de-a lungul secolelor pe români a contribuit la realizarea pieței unitare naționale.

În cadrul monarhiei austro-ungare industria Transilvaniei ocupase un loc secundar, marile întreprinderi din Boemia, Galiția, Viena sau Budapesta, satisfăcând nevoile de consum și de export ale monarhiei, concureau puternic industria din Transilvania¹.

Prin ieșirea Transilvaniei din acest angrenaj economic neprielnic și prin unirea ei cu România s-au deschis cu totul alte perspective dezvoltării industriei românești în general, și a celei din Transilvania în special².

La sfârșitul anului 1918 și începutul lui 1919 însă, întreaga economie a țării se resimțea de pe urma distrugerilor și a gravelor perturbări provocate de război și de jaful ocupanților. În întreprinderile industriale din Transilvania, după Unire s-a înregistrat, pentru moment, un ritm mai scăzut al activității de producție. Situația grea a industriei se datora și lipsei acute de ma-

¹ Georges Ioanițiu, *Le développement de l'industrie du Banat et de la Transylvanie apres l'Union à la Roumanie*, în „Correspondance économique roumaine”, nr. 1—2, din 1941, pp. 1—7.

² Vezi în sprijinul acestei afirmații: Popescu Cezar, *Evoluția industriei din Ardeal după Unire* (În: *Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul 1918—1929*, Vol. I, București, 1929, p. 489 și urm.); C. I. Moțaș, *Fabricile metalurgice din fosta Ungarie*, în „Arguș” (București), X, nr. 2001 din 2 noiembrie 1919, p. 1; Idem, *Industria metalurgică. Situația ei în fosta Ungarie și perspectivele ei în România*, Ibidem, nr. 2002 din 3 noiembrie 1919; Idem, *Problemele industriale din Transilvania*, în „Analele statistice și economice”, II, nr. 7—8 din 1919, p. 4; G. Ioanițiu, o.c., p. 12—21.

terii prime, de combustibil, uzurii utilajelor, stării deosebit de precare a transporturilor, finanțelor, creditului și agriculturii.

Ca urmare a acestor factori în 1919 un mare număr de întreprinderi industriale nu funcționau, iar altele lucrau doar cu o parte din capacitatea de producție, ceea ce a făcut ca producția lor să fie inferioară nivelului antebelic³. Dar treptat, pe măsura normalizării situației, prin înmănușarea energiilor întregului popor român, prin crearea pieței naționale unice s-a reușit depășirea greu-lui moment 1919⁴.

După Unire, Consiliul Dirigent i-a revenit, pentru o perioadă sarcina rezolvării majorității problemelor Transilvaniei, inclusiv cele privind industria⁵.

Consecință a contribuției importante pe care au avut-o social-democrații români la realizarea actului de la 1 decembrie 1918, doi reprezentanți ai lor — Iosif Jumanca și Ion Flueraș — au fost aleși în Consiliul Dirigent ca șefi de resort la Industrie⁶, respectiv la Ocrotiri sociale. În august 1919 ca urmare a demisiei celor doi, Mihai Popovici a devenit șef de resort la Industrie și Tiberiu Brediceanu la Ocrotiri Sociale⁷.

Consiliul Dirigent, conform principiului cuprins în primul său act fundamental — Decretul I — a menținut în vigoare vechile legiuri privind organizarea și desfășurarea activității industriale⁸.

Principalele preocupări ale Consiliului Dirigent în domeniul industriei s-au concretizat în preluarea întreprinderilor care apar-

³ *Ancheta industrială din 1920* în „Buletinul industriei” (București), II, nr. 7—9, din 1921, pp. 34—35, 36—37, 41, 42, 60—61; M. Cioc, I. Arapu, *Memoriu asupra industriei din România transcarpatină în anul 1919*, în „Buletinul Asociației Generale a Inginerilor din România”, nr. 11—12 din 1919, pp. 241—261; *Industria și bogățiile naturale din Ardeal și Banat*, Cluj, 1927, p. 51.

⁴ A se vedea pentru situația de după război și mai ales pentru procesul refacerii economice studiul lui V. Axenciuc, *Situația economică socială a României în perioada 1919—1924*, în „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.”, XII, nr. 4, din 1966, pp. 125—146; vezi și Cezar Popescu, o.c.; N. T. Arcadian, *Industrializarea României*, București, 1936.

⁵ Gheorghe Iancu, *Despre formarea și componența Consiliului Dirigent*, în AIICN, 1969, XII, pp. 329—336.

⁶ Iuliu Maniu. *Unirea Ardealului*. Conferință ținută la radio București, 1934, Cluj, pp. 52—54. Organizarea resortului de industrie.

⁷ Gh. Iancu, *Marele Sfat Național al Transilvaniei (1918—1919)*, în „Anuar. Inst. Ist. Arheol. Cluj”, 1973, XVI, pp. 259—278.

⁸ Vezi considerații pe marginea principalelor legi industriale. Ioan Viciu, *Legislația industrială ungară*, în „Buletinul Industriei”, nr. 4—5 din 1920, p. 57—65.

ținuseră statului austro-ungar, în organizarea instituțiilor care coordonau și îndrumau activitatea industrială, în precizarea poziției față de societățile industriale cu capital inamic, și față de capitalul străin în general, în sprijinirea materială a unor întreprinderi, în încercările de soluționare a crizei de combustibil.

În perioada începutului, al tatonărilor un util schimb de opinii între industriașii, inginerii și tehnicienii români s-a realizat cu ocazia lucrărilor Congresului lor ținut la Sibiu în 17 și 18 decembrie 1918, în prezența șefului resortului de Comunicație din Consiliul Dirigent, Romul Boilă⁹. După o amănunțită analiză a activității productive în multiplele ei aspecte, s-au adoptat mai multe hotărâri, care aveau în vedere refacerea economică și care au fost făcute cunoscute Consiliului Dirigent. Se propunea, printre altele, înființarea unei Birou tehnic superior care să activeze în cadrul Resorturilor de Industrie și Comunicație, cu menirea de a dirija activitatea industrială. Atît această sugestie cît și altele nu au fost însă puse în practică de către Consiliul Dirigent¹⁰.

În urma mutațiilor politice de după 1 decembrie 1918, un grup de întreprinderi miniere și metalurgice care aparținuseră statului austro-ungar, și anume: minele metalifere și uzinele metalurgice din Baia Mare, minele de la Abrud și Săcărîmb, Uzina metalo-chimică din Zlatna, Uzinele siderurgice și domeniile Hunedoarei, minele de cărbuni din Lonea, uzinele siderurgice Cugir și explorările de gaz metan din podișul Transilvaniei au trecut în proprietatea statului român¹¹. Pentru administrarea acestora s-a creat în februarie 1919, în cadrul Resortului de industrie, o Direcție a Minelor, avîndu-l în frunte pe Victor Blăjan, subdirector general pe Ion Andrea, director la Cugir pe Andrei Lupan, la Hunedoara pe Iosif Onciu, la minele din Baia Mare pe Alexandru Iancu și la cele din Valea Jiului pe Iosif Iancu¹². Minele și întreprinderile amintite au

⁹ „Revista economică” (Sibiu), XXI, nr. 51, din 21 decembrie 1918; „Telegraful român” (Sibiu), LXVI, nr. 140 din 6/18 decembrie 1918; 142 din 11/24 decembrie 1918; 143 din 13/26 decembrie 1918.

¹⁰ Flaviu Șuluțiu, *Evoluția industriei ardelen (1918—1928)*, în „Societatea de mîine”, VI, nr. 8 din 1929, p. 136.

¹¹ I. Buruiană, *L'activité des entreprises minières et métallurgiques de l'Etat en Transylvanie pendant la période 1925—1931*, în *Corresp. Econ. Roumaine*, nr. 1, din 1933, p. 3.

¹² Muzeul de istorie al Transilvaniei din Cluj-Napoca, *Inv. nr. 168*, Proces verbal din 8 februarie 1919 (mai departe proces verbal...); *Unirea Ardealului*, Cluj, 1934, pp. 34, 52—53.

fost preluate în cursul lunilor martie-aprilie 1919. Astfel, Uzinele de fier din Hunedoara — care își încetaseră la 5 noiembrie 1918, din lipsă de combustibil, activitatea — au fost preluate de către Consiliul Dirigent la 27 martie 1919¹³. La 24 februarie/19 martie 1919 Consiliul Dirigent a aprobat preluarea minelor din Baia Mare, numind și conducerea lor provizorie. Până la ocuparea funcțiilor de cei numiți, minele urmau să fie conduse de o comisie formată din 3 membri¹⁴.

La 18/31 martie 1919 Resortul de industrie înștiința Consiliul Dirigent că în urma cererii comandantului militar de acolo, minele n-au fost preluate ci puse sub control¹⁵. Nici până la sfârșitul anului 1919 regiunile miniere n-au trecut sub controlul organelor Consiliului Dirigent, acesta suspendând doar eliberarea permiselor de explorare și acordarea de concesiuni¹⁶.

În 29 aprilie 1919 Consiliul Dirigent l-a însărcinat pe căpit. George Ispravnic de pe lângă Direcția Regională C.F.R. de stat, Direcția Generală Arad să pună sub control fabrica de vagoane Weitzer din Arad, asigurându-i-se combustibilul necesar continuării activității. Lucrările efectuate urmau să fie puse exclusiv la dispoziția Consiliului Dirigent¹⁷.

Încă la 7/20 februarie 1919 se hotărîse ca industria minieră să treacă la Resortul de industrie — minele de sare rămînînd ca monopol la finanțe¹⁸. Ceva mai tîrziu, în urma înțelegerii dintre Resorturile de industrie și finanțe s-a convenit ca și căpitănatel de mine să rămînă tot sub controlul Resortului de finanțe¹⁹.

Avînd în vedere importanța deosebită a Inspectoratelor industriale pentru controlul activității industriale, pentru cunoașterea condițiilor de muncă ale muncitorilor, Consiliul Dirigent a decis la 31 decembrie 1918 reînființarea lor²⁰. Prin Ordonanța nr. 166 din 23 februarie/8 martie 1919, elaborată de Resorturile de industrie și

¹³ „Excursiunea în Transilvania și Banat a inginerilor din Vechiul Regat“, în „Analele minelor din România“ II, nr. 4 din 1919, p. 284

¹⁴ Proces verbal din 24 februarie/9 martie 1919.

¹⁵ Proces verbal din 18/31 martie 1919.

¹⁶ V. Pușcariu, C. I. Motaș, *Uzina metalurgică de la Zlatna (Transilvania)*, în „Analele minelor din România, nr. 5, din 1919, p. 379.

¹⁷ Proces verbal din 29 aprilie 1919.

¹⁸ Proces verbal din 7/20 februarie 1919.

¹⁹ Proces verbal din 21 iunie 1919.

²⁰ Proces verbal din 31 decembrie 1918.

Ocotiri sociale se înființau, avîndu-se în vedere considerații economice și administrative 9 Inspectorate industriale, stabilindu-se județele asupra cărora își exercitau autoritatea, atribuțiile și organele serviciului industrial²¹. Acestea din urmă erau: Inspectoratul general industrial cu sediul la Sibiu —, apoi la Cluj —, inspectorii și subinspectorii industriali și personalul auxiliar. Inspectorii erau obligați să studieze temeinic starea de fapt a întreprinderilor, să discute cu patronii și cu muncitorii, după care să înainteze rapoarte și propuneri de îmbunătățire a situației industriale. Resortului de industrie.

Inspectoratul industrial Sibiu, de exemplu, și-a început activitatea la 1 mai 1919, în iulie-august s-a organizat cel din Satu Mare, iar în septembrie-noiembrie, Inspectoratul Timișoara²².

Așa cum rezultă din Raportul privind activitatea completă a Inspectoratului industrial Sibiu pe anul 1919, aceasta n-a fost prea susținută. Din cele 433 de instalații industriale existente pe raza Inspectoratului, au fost vizitate doar 27 (6%), în care lucrau 628 muncitori. În același interval au apărut noi 7 întreprinderi²³. Același Inspectorat ca urmare a adresei Inspectoratului general industrial din Cluj, nr. 1278/1919 din 27 decembrie 1919, referitoare la starea fabricilor de cărămidă și țiglă²⁴, răspundea la 27 ianuarie 1920 că cele 11 fabrici și 67 cuptoare de ars cărămidă „de prezent nici una nu lucră neavînd combustibil, iar cuptoare de ars numai vara lucră fiind atunci sezonul lor. Mișcare de edificat nu este — cauza e că capitalul se rezervă avînd motivul că nu circulă trenul cu material de construcție și prețurile sînt mari a materialului”²⁵.

²¹ 1. Inspectoratul Timișoara cu județele Torontal și Timiș; 2. Lugoj cu jud. Caraș Severin; 3. Sibiu cu jud. Sibiu, Alba și Făgăraș; 4. Brașov cu jud. Brașov, Odorhei, Tîrnava Mare și Trei Scaune; 5. Tîrgu Mureș cu jud. Turda-Arieș, Tîrnava Mică, Mureș-Turda și Ciuc; 6. Cluj cu jud. Cojocna, Sălaj, Solnoc-Dobica și Bistrița-Năsăud; 7. Satu Mare cu jud. Sătmar și Maramureș; 8. Oradea cu jud. Bihor; 9. Arad cu jud. Arad, Hunedoara și părțile din Bichiș și Cenad. Cf. „Gazeta oficială publicată de Consiliul Dirigent” (Sibiu), nr. 16 din 12 martie 1919, p. 13 (mai departe *Gazeta oficială*...); A. Timbuș, *Inspectoratul industrial Arad*, în „Revista Arhivelor”, XLV, nr. 1 din 1968, pp. 121—130. Asupra obligației de a participa la anchetele industriale se revine prin Ordonanța 678 din 5 septembrie 1919, în „Gazeta oficială”, nr. 55 din 17 septembrie 1919, p. 10.

²² Arh. Stat. Sibiu, Fond. *Inspectoratul industrial de Cazane Sibiu*, d. 1/1919, f. 1, 13. În „Adevărul” din 13 iulie 1919 se publică o listă cu inspectorii industriali care-și începuseră activitatea.

²³ Ibidem, f. 13—14.

²⁴ Ibidem, f. 54.

²⁵ Ibidem, f. 52.

Problemele economice complexe și multiple ce se cereau a fi rezolvate, au determinat Resortul de industrie să propună și Consiliul Dirigent să aprobe în ședința din 21 septembrie 1919 constituirea unui organism economic la nivelul Transilvaniei, care urma să facă și legătura cu Consiliul superior al economiei naționale de la București. Prin ordonanța Resortului de Industrie nr. 2154 din 20 septembrie 1919 se înființa pe lângă resortul amintit *Consiliul economic central*, compus din șefii de resort de la industrie și comerț, agricultură, finanțe și comunicație, respectiv reprezentanții lor, directorul central al C.F.R. directorul central al poștelor, telegrafului și telefoanelor, șeful serviciului edilității, directorul general al minelor și un delegat special al Ministerului Industriei și Comerțului din București²⁶. Aceștia li se adăugau cîte doi reprezentanți ai industriașilor, comercianților, agricultorilor mari și mici, ai finanțelor, meseriașilor, ai muncitorilor aleși de asociațiile lor profesionale și un reprezentant al Camerelor de Comerț și industrie, numit la început de Consiliul Dirigent și cîte un specialist în științe economice, ingineri, agronomie, silvicultură, un jurist, numiți de asemenea de către Consiliul Dirigent. În fața Consiliului sau al comisiilor speciale ce se puteau constitui în cadrul lui, se ridicau o variată gamă de probleme ce se cereau a fi studiate, pentru a se putea oferi cercurilor conducătoare soluții cît mai eficiente de rezolvare a lor.

Amintim cîteva dintre acestea: raportul dintre participarea capitalului național și străin la întreprinderile industriale și comerciale, politica vamală, încurajarea industriei naționale, punerea în valoare a izvoarelor de energie, circulația monetară, valuta etc.

Consiliul economic central s-a constituit din 25 de membri, printre care se numărau și socialiștii I. Ciser și G. Grădinaru²⁷. Din cadrul lui, Consiliul Dirigent a desemnat 5 persoane care să participe la lucrările Consiliului superior al economiei naționale²⁸. În ședințele ținute la Sibiu în 13, 14 și 15 octombrie 1919 Consiliul

²⁶ „Gazeta oficială”, nr. 57—60 din 4, 7, 11, 13 octombrie 1919, pp. 12—13. Textul rectificat în nr. 77 din 20 decembrie 1919, pp. 1—2.

²⁷ Proces-verbal din 21 septembrie 1919; „Tribuna Socialistă”, XIX, nr. 51 din 16 octombrie 1919; Arh. Stat. Brașov, fond. *Camera de Comerț și Industrie Brașov*, mapa 45—53. Procese-verbale, p. 4.

²⁸ Aceștia au fost: Aurel Vlad, Victor Bontescu, Mihai Popovici, Ion Vulcu și Stan Vidrighin, Cf. Proces-verbal din 11 noiembrie 1919; „Patria” (Cluj), I, nr. 218 din 18 noiembrie 1919.

economic central a dezbătut — așa cum reiese din adresa șefului Resortului de industrie din 4 octombrie 1919 trimisă președintelui Camerei de Comerț și Industrie din Brașov, — chestiuni referitoare la valută, la coroanele ștampilate, la refacerea și încurajarea industriei naționale, la naționalizarea industriei și la împiedicarea pătrunderii capitalului străin în întreprinderile din Transilvania²⁹.

Prin componență și preocupări Consiliul economic central, creație economică reclamată de momentul istoric respectiv trebuia să devină un competent factor consultativ pentru cei chemați să dirijeze viața economică a Transilvaniei pe perioada de tranziție, integrată organic în ansamblul economic al României unite.

Între Consiliul Dirigent și Camerele de Comerț și Industrie, instituții a căror menire era promovarea industriei și comerțului s-au stabilit strânse legături.

Din inițiativa lui Mihai Popovici, Consiliul Dirigent a decis ca șeful Resortului de industrie și comerț să numească un delegat permanent pe lângă fiecare Cameră de Comerț și Industrie, ca organ de legătură între Resort și Camere³⁰. Delegatul permanent trebuia să participe la ședințele Camerei, să contrasemneze procesele verbale, avînd dreptul de a suspenda executarea deciziilor luate în ședințe, pînă cînd Resortul se pronunța asupra lor. Bilunar trebuia să înainteze dări de seamă despre activitatea camerelor, pentru aceasta putînd controla toate lucrările și actele lor. Din numirea lui Laurean Gherman, director la „Vatra“ din Cluj, ca delegat pe lângă Camera din localitate, desprindem și procedura de numire. Resortul afacerilor industriale se adresa prefectului pentru ca acesta să-l întrebe dacă se învoiește a primi această calitate. La răspunsul afirmativ al lui L. Gherman (17 octombrie 1919), la 18 octombrie, prefectul înștiința Resortul despre aceasta, urmînd ca numirea să fie făcută de șeful de resort³¹. La 16 februarie 1920 președintele Camerei din Brașov, Wilhelm Paul — consilier al Transilvaniei pe lângă Ministerul industriei și comerțului³² — îl saluta pe Ioan Pricu delegatul Resortului³³.

²⁹ Arh. Stat. Brașov, fond cit., d. 42/1919.

³⁰ Ordonanța Resort. Industriei nr. 2342 din 20 septembrie 1919, în „Gazeta oficială“, nr. 57—60, pp. 18—19.

³¹ Arh. Stat. Cluj-Napoca, fond. *Prefectura județului Cojocna*, mapa 7, d. 2032/1919.

³² „Analele minelor din România, nr. 4 din 1919, p. 206.

³³ Arh. Stat. Brașov. fond. cit., mapa 45—53. Procesele verbale, p. 9.

Din partea Camerelor, Consiliul Dirigent a primit numeroase propuneri privind înviorarea activității într-un domeniu sau altul al producției materiale. Astfel, în ianuarie 1919 Consiliul Dirigent a cerut Camerei din Cluj întocmirea unui raport amănunțit despre neajunsurile vieții industriale și modul de remediere a lor. După ample consultări ale membrilor Camerei cu conducătorii unor mari întreprinderi, la începutul lui februarie 1919, raportul a fost înaintat Consiliului Dirigent. Dezorganizarea transporturilor, lipsa cărbunilor și a materiilor prime — se arată în raport — erau factori care făceau ca activitatea întreprinderilor să stagneze. De aceea Camera a cerut Consiliului Dirigent și Comandamentului militar luarea unor măsuri urgente în acest domeniu „și nu fără rezultat, se aprecia în același raport — căci în fine am putut înconjura sistarea totală a lucrărilor din fabrici”³⁴.

Camera din Cluj a adunat și date despre pagubele suferite de industriași și comercianți în toamna lui 1918, pe care le-a înaintat de asemeni Consiliului Dirigent, cu rugămintea de a li se acorda acestora despăgubiri.

Camera din Brașov stabilise legături cu Consiliul Dirigent încă în februarie 1919. Pentru a putea oferi Consiliului Dirigent date precise despre situația întreprinderilor industriale de pe teritoriul Camerei, biroul Camerei s-a edificat asupra acestui fapt³⁵ prin intermediul mai multor circulare. O dată cu informațiile trimise — din care rezultă că parte din întreprinderi nu lucrau cu întreaga capacitate de producție, parte nu lucrau de loc — se făceau și propuneri concrete de îmbunătățire a situației. Se indicau de asemeni forurilor competente produsele industriale din Transilvania care ar fi putut găsi o rentabilă piață de desfacere în vechea Românie³⁶.

Dificultățile cu care erau confruntate întreprinderile industriale, datorită lipsei de mașini sau părți de mașini, și mai ales a materiilor prime, a determinat conducerea Camerei din Brașov să

³⁴ *Cronica Camerei de Comerț și Industrie din Cluj pe anul 1919*, în „Buletinul Camerei de comerț și industrie Cluj”, I, nr. 1 din 1922, p. 6.

³⁵ *Activitatea Camerei de industrie și comerț din Brașov*, în „Revista economică” nr. 26 din 28 iunie 1919, p. 257.

³⁶ *Ibidem*, p. 258.

discute în repetate rânduri cu reprezentanții diferitelor ramuri industriale, informînd și Consiliul Dirigent despre aceasta. Din această fază s-a trecut la organizarea, de comun acord cu celelalte camere din Transilvania și cu concursul Consiliului Dirigent, a unor călătorii industriale în orașele din vechea Românie, în primul rînd. Dar fiindcă nici pe piețele din vechea Românie nu-și puteau procura mai ales mașinile, și alte produse industriale, s-a impus necesitatea cercetării piețelor din Apus. Acestui scop i-au servit cele două călătorii efectuate, cu concursul Consiliului Dirigent, sub conducerea colonelului Metze, funcționar al Resortului industriei, la care au participat reprezentanți ai unor mari firme industriale și comerciale din Transilvania, pentru importarea din Cehoslovacia, Austria și Germania de mașini, obiecte de echipament, articole de montări tehnice în vederea întregirii părților de mașini uzate sau care lipseau³⁷. Tot pentru procurarea de materiale necesare repunerii în funcțiune a întreprinderilor industriale, Consiliul Dirigent a hotărît în 25 februarie 1920 trimiterea de delegați în Germania³⁸.

În vederea refacerii economice era imperios necesară potențarea producției industriale. Dar din cauza costului mare al tuturor construcțiilor și instalațiilor de mașini, a dificultăților de procurare a utilajelor, capitaliștii nu erau prea dispuși să înființeze noi fabrici, condiție sigură a creșterii volumului industriei.

Acțiunea de înființare de noi întreprinderi se cerea a fi solid sprijinită de către stat. De aceea prevederile art. de lege III din 1907 despre încurajarea industriei și a legii din 1912 din vechea Românie la același obiect, au fost mult comentate³⁹. Se susținea, mai ales necesitatea extinderii, cu unele îmbunătățiri dictate de noile împrejurări, a legii din vechea Românie.

Legea încurajării industriei a făcut obiectul a trei memorii întocmite de Camera de Comerț și Industrie din Brașov înaintate la 29 iunie 1919 Consiliului Dirigent, la sfîrșitul anului 1919 guvernului central și la 10 aprilie 1920 Inspectoratului general de industrie din Cluj.

³⁷ Arh. Sfat. Brașov, fond. cit., mapa 45—53. Proces verbal din 16 februarie 1920, p. 5; Ibidem, pp. 17—18; „Buletin. Cam. de Com. și Ind. Cluj”, nr. 1 din 1922, p. 9.

³⁸ Proces verbal din 25 februarie 1920.

³⁹ Arh. Stat. Brașov, fond cit., d. 13/1920, f. 1—3.

În primul memoriu se reliefa avantajele de care ar fi urmat să se bucure întreprinderile formate în Transilvania după 1 ianuarie 1919, ce ar fi dat un real impuls înființării de noi întreprinderi⁴⁰. Celelalte două cuprinzătoare memorii, după o temeinică analiză a realităților economice în interdependența lor, cuprind soluții concrete în vederea intensificării vieții industriale, ce ar fi avut efecte deosebite asupra ansamblului economic al țării întregi⁴¹. Necesitatea existenței unei singure legi pentru încurajarea industriei la nivelul României unite⁴² și intensificarea lucrărilor pregătitoare pentru elaborarea ei cu concursul tuturor factorilor competenți ai țării, erau deziderate de maximă valoare cuprinse în aceste memorii. Se afirma, o dată în plus, că nimic nu putea dobîndi perenitate și eficiență fără conlucrarea tuturor forțelor românești și fără dispariția cît mai rapidă a oricăror particularități provinciale, rămășițe ale trecutului.

O ilustrare a extinderii legii încurajării industriei din vechea România în Transilvania o constituie aprobarea acordată de Ministerul de Finanțe, Direcțiunea generală a vămilor — făcută cunoscută prin Ordonanța nr. 11166/c din 24 octombrie 1919 a Resortului de comerț⁴³ — ca toate mașinile, părțile de mașini și accesoriile necesare întreprinderilor, sosite direct pe adresa întreprinderilor din Transilvania erau scutite de taxele vamale și de import. Pînă la îndeplinirea formelor fixate de amintita lege — pentru a se cîștiga timp — materialele puteau intra în țară fără taxe de import, dacă aveau viza din partea Consiliului Dirigent. Asupra cererilor întreprinderilor, care trebuiau să aibă avizul Inspectoratelor industriale, decideau Resorturile de Comerț, Industrie și Finanțe.

După încheierea războiului mondial multiple și complexe probleme economice și politice își așteptau rezolvarea. În cadrul ma-

⁴⁰ Ibidem, pp. 8—9.

⁴¹ Ibidem, pp. 1—7; cel prezentat guvernului: mapa 45—53; Proces-verbal din 16 februarie 1920, f. 1—11.

⁴² „Deoarece noile teritorii unite cu România constituie și din punct de vedere economic un corp unitar, să se enunțe ca pentru întreg teritoriu al României să se elaboreze o lege unitară pentru încurajarea industriei”. Ibidem.

⁴³ „Gazeta oficială” nr. 74, din 6 decembrie 1919; „Revista economică”, nr. 49—50 din 20 decembrie 1919, p. 204; „Românul” (Arad), VIII, nr. 191 din 27 decembrie 1919.

rilor probleme, cea a despăgubirilor pe care trebuiau să le suporte țările învinse, se înscrie și atitudinea față de capitalurile inamice investite în societățile industriale, bancare și comerciale aflate pe teritoriul statelor învingătoare și aliate.

România a cărei mare parte din teritoriu se aflase sub ocupație germană, cu care se uniseră teritorii ce aparținuseră fostei monarhii, era direct interesată de felul în care conferința de pace decidea asupra acestor bunuri. Aceasta cu atât mai mult cu cât se întrevedea că despăgubirile ce vor fi acordate României ca recompensă pentru uriașele pagube pricinuite, vor fi infime.

Înainte chiar de semnarea tratatelor de pace, guvernul român și-a precizat poziția față de bunurile ce aparținuseră supușilor fostelor state inamice. Astfel, atunci când prin Jurnalul Consiliului de Miniștri nr. 1064 din 7 decembrie 1918 se treceau în proprietatea statului român minele de la Lonea, acestea urmînd a fi administrate de Ministerul de Industrie și Comerț în înțelegere cu Consiliul Dirigent, se menționa în plus, că, minele aparținînd societății „inamice” se vor pune sub sechestru judiciar⁴⁴. Prin Decretul lege nr. 681 din 14 februarie 1919, prin Jurnalul Consiliului de Miniștri nr. 550 din 26 martie 1919⁴⁵, și prin Decretul lege nr. 1353/1919⁴⁶ se specifica că statul avea dreptul să lichideze părțile, acțiunile, creanțele și drepturile de orice fel aparținînd supușilor țărilor inamice la data de 14 august 1916, indicîndu-se și procedura de lichidare. Tratatul de pace încheiate dădeau dreptul statelor aliate și asociate să procedeze, în conformitate cu legislația internă, la lichidarea acestor bunuri⁴⁷. Într-un asemenea context trebuia să se desfășoare în anii de după război așa numita politică de „naționalizare”, prin care capitalul german și austro-ungar ar fi trebuit să intre în patrimoniul statului român. În acțiunea de „naționalizare” — acest termen are în vedere structura națională și nu forma proprietății — s-au ciocnit, însă, atât interesele capitalului românesc cu cel străin aliat, cât și interesele fiecărui grup în parte. În cazul Transilvaniei s-au manifestat distinct cele două grupări

⁴⁴ „Monitorul Oficial” nr. 210 din 11 decembrie 1918; „Unirea” (Blaj), XXVIII, nr. de propagandă 35—36 din 27 decembrie 1918.

⁴⁵ Arh. Stat. București. Arhiva Istorică Centrală, fond. *Jurnalele Consiliului de Miniștri*, nr. 18/1919, f. 12.

⁴⁶ „Monitorul Oficial” nr. 294 din 30 martie/12 aprilie 1919.

⁴⁷ Art. 297 din Tratatul de la Versailles, alin. b, c, 248 de la Saint-Germain, 232 de la Trianon și 177 de la Neuilly.

interne, care căutau să-și impună supremația economică aici. Marea finanță liberală în frunte cu Banca Românească, încerca să facă „naționalizarea” în folosul ei, în timp ce burghezia românească ardeleană, avînd ca exponent Partidul național român, dorea cucerirea pîrghiilor economice din acest teritoriu⁴⁸. Reversul politic al acestei dispute economice l-a constituit rivalitatea dintre cele două partide. În realitate, indiferent care grupare românească a avut oîştig de cauză, preluarea directă și nu pe seama statului a capitalului german și austro-ungar a fost o caracteristică a acelor ani, de grele încercări pentru masele populare.

Cercuri largi din Transilvania se pronunțau pentru „naționalizarea” industriei. În formularea acestui deziderat se pornea de multe ori și de la situația concretă existentă în momentul Unirii. După unele date — din aproape 500 de fabrici și uzine aflate pe teritoriul Transilvaniei — consecință a politicii industriale a monarhiei dualiste — doar 3 erau românești⁴⁹. Astfel, inginerii români întruniți în Congres la Sibiu au cerut ca întreprinderile străine să fie puse sub controlul Reuniunii Tehnicienilor Români — înființată cu acea ocazie —, să angajeze cel puțin 50% funcționari și muncitori români. De asemeni la ele să participe cu capital atît statul cît și industriașii români⁵⁰.

La 1 aprilie 1919 Consiliul Dirigent a hotărît ca „întreprinderile industriale și comerciale nu se vor pune sub sechestru, ci sub pază și control”⁵¹. În spiritul acestei hotărîri — dictată cu siguranță și de neîncheierea încă a tratatelor de pace — prin Ordonanța nr. 2 706 din 25 aprilie 1919 Consiliul Dirigent a trecut sub controlul său toate societățile, asociațiile, stabilimentele, întreprinderile industriale și comerciale din Transilvania care își aveau sediul principal pe teritoriul Ungariei. Acestora li se interzicea efectuarea din acest moment a oricăror tranzacțiuni industriale, financiare și

⁴⁸ *Contribuții la istoria capitalului străin în România*, București, Ed. Acad. R.P.R. 1960, pp. 34; 77—78 și urm.; *Aspecte ale dezvoltării capitalismului monopolist*, București, 1957, pp. 45—46.

⁴⁹ „Naționalizarea industriei și comerțului”, în „Revista economică”, nr. 27 din 5 iulie 1919; I. Constantinescu-Lucaci, „Naționalizarea” industriei și comerțului din țările românești dezrobite”, în „Economia națională” (București), XL, nr. 4—5 din 1919, pp. 176—183; Constantin Graur, „Frigurile naționalizării”, în „Cuvîntul liber” (București) I, nr. 3, din 7 septembrie 1919.

⁵⁰ „Revista economică” nr. 51 din 21 decembrie 1918.

⁵¹ Proces-verbal din 1 aprilie 1919.

comerciale din Ungaria. În vederea verificării respectării dispozițiilor Ordonanței, șefii Resorturilor de finanțe și comerț puteau numi un controlor pe lângă ele⁵². Tot în vederea controlării acestor societăți, în 1920 Consiliul Dirigent a condiționat și constituirea — nu numai sporirea de capital impusă de guvernul maghiar la 2 februarie 1918 — noilor societăți de acțiuni⁵³.

O detaliată expunere a poziției Consiliului Dirigent față de capitalul german și austro-ungar a fost făcută de Victor Bontescu în Cameră, justificind cu această ocazie și necesitatea și oportunitatea Ordonanței nr. 3 706. Pe parcursul luării de cuvânt a fost de mai multe ori întrerupt și combătut de deputații liberali⁵⁴. O sugestivă și concretă dispută între cele două partide politice. În general, „naționalizarea” promovată de burghezia transilvăneană a însemnat pătrunderea unor capitaliști români în consiliile de administrație, precum și preluarea unui număr de acțiuni și nicidecum lichidarea capitalului străin.

Astfel, în ședința Consiliului de administrație a Băncii Centrale pentru Industrie și Comerț din Cluj⁵⁵ din 16 martie 1920 s-a luat hotărârea ca Banca să asigure majoritatea capitalului, a Consiliului de administrație, a cenzorilor și funcționarilor fabricii de ciment din Turda⁵⁶.

O camuflare a capitalului „inamic” s-a înregistrat și în cazul minelor de aur „Musariu Ruda 12 Apostoli”, proprietatea unei firme germane⁵⁷. Din cauza unor reale dificultăți financiare, după război societatea s-a văzut nevoită să încerce să-și vîndă drepturile de exploatare⁵⁸. La 21 iulie 1919 Consiliul Dirigent a decis să pună

⁵² „Gazeta oficială” nr. 26—28 din 30 aprilie, 3, 10 mai 1919, pp. 9—10; I. Teodorescu, *Considerațiuni asupra „naționalizării” societăților pe acțiuni din noile teritorii*, în „Buletinul statistic al României” nr. 4 din 1924, pp. 3—16; „Revista societăților și a dreptului comercial”, II, nr. 14 din 1925, pp. 1217—1233.

⁵³ I. Teodorescu, *op. cit.*, p. 5.

⁵⁴ *Dezbaterile Adunării Deputaților 1919—1920*, pp. 780—781.

⁵⁵ Gh. Iancu, *Banca Centrală pentru Industrie și Comerț din Cluj (1919—1920)* (în: *Sub semnul lui Clio. Omagiu Acad. Prof. Ștefan Pascu*, Cluj-Napoca, 1974, pp. 258—264).

⁵⁶ Arh. Stat. Cluj-Napoca, fond. *Banca Centrală pentru Industrie și Comerț*, d. 1 C/1919—1920, f. 18.

⁵⁷ Vezi pentru detalii la aceste probleme, Alexandru Herlea, *Contribuții la istoria economiei miniere în Munții Apuseni. Prezentarea arhivei Societății „Mica”, în „Studii. Revista de Istorie”, XXIV, nr. 1, din 1973, pp. 101—116.*

⁵⁸ La 20 ianuarie 1920 Banca Centrală pentru Industrie și Comerț a refuzat oferta de cumpărare a acestor mine. Arh. Stat. Cluj-Napoca, fond. *cit.*, d. 1 b/1919—1920, p. 4.

minele sub sechestru, studiind în același timp oferta de vânzare⁵⁹. Dar de fapt, minele au fost puse doar sub control așa după cum au afirmat în parlament doi dintre membrii Consiliului Dirigent — Aurel Vlad și Victor Bontescu. În noiembrie 1919 aurul acestor mine în loc să fie predat Băncii Naționale a ajuns în proprietatea, cu știrea și aprobarea șefului de Resort Aurel Vlad —, băncii „Albina“, unde se găsea încă la 21 februarie 1920⁶⁰. Ceva mai târziu firma germană și-a vândut dreptul de exploatare societății „Mica“, evitând astfel lichidarea⁶¹.

În decembrie 1918, firmele S. A. Uricani și „Salgó-Tarján“, au oferit spre vânzare Consiliului Dirigent acțiunile acestor mine⁶². Din lipsă de fonduri, Consiliul Dirigent n-a putut încheia tranzacția. De aceea Victor Bontescu s-a deplasat la București, la Ministerul de Industrie și Comerț pentru a solicita sprijin. Demersurile întreprinse pe lângă numitul minister, ca și pe lângă cel de finanțe, n-au dus la nici un rezultat. În schimb, din inițiativa lui Vintilă Brătianu, ministerul de finanțe, Tancred Constantinescu, a negociat în secret în Elveția afacerea în numele financiarilor din jurul Băncii Românești⁶³. Interesele statului au fost nesocotite și în acest caz.

După război, România a trebuit să facă față și unor puternice presiuni economice ale capitalurilor americane, franceze, engleze, care vizau fie acapararea bogățiilor petroliere ale țării, fie bogățiile subsolului din Transilvania. Astfel, în timp ce primul ministru al României se găsea la Londra i s-au făcut trei oferte de împrumuturi dintre care una era legată de punerea la dispoziția

⁵⁹ Proces-verbal din 21 iulie 1919; „Societatea „12 Apostoli“ — susținea Aurel Vlad — fiind cu capital străin a fost pusă sub control, fiind obligată să pună aurul ce-l obținea la dispoziția Resortului de finanțe“ și de aici la Banca Națională. Cf. Aurel Vlad, *Răspuns și lămuriri*, Orăștie, 1920, pp. 7—9; „Alteceva nu avea și nu trebuia să facă — declara Victor Bontescu. Nu era indicat și nu era necesar, și de aceea [Consiliul Dirigent] nu a pus-o sub sechestru judiciar, pentru că era natural să nu o pună, cită vreme toate garanțiile continuării exploataării erau date și întreaga garanție a controlului“. *Dezbaterile Adunării Deputaților 1919—1920*, p. 780.

⁶⁰ A. Vlad, *Ibidem*; „România liberă“ (Deva), II, nr. 7 din 29 ianuarie 1920.

⁶¹ Alexandru Herlea, *op. cit.*, p. 104.

⁶² *Greva generală din România 1920*, București, 1970, p. 99; *Dezbaterile Adunării Deputaților*, ședința din 12 decembrie 1929.

⁶³ *Ibidem*.

unei societăți engleze a tuturor bogățiilor subsolului din Transilvania aparținând statului⁶⁴.

O delegație a cercurilor financiare engleze condusă de deputatul W. Kozens Hardy a vizitat Transilvania și a purtat discuții cu Consiliul Dirigent în legătură cu bogățiile subsolului de aici⁶⁵. Din partea Consiliului Dirigent, W. Kozens Hardy și cei doi experți au fost însoțiți de G. Moroianu de la președinția Consiliului Dirigent și de inginer V. Pușcariu, inspector general de mine⁶⁶. În fața suspiciunii cu care a fost urmărită această vizită de către cercurile economice din Transilvania, deputatul englez s-a grăbit să declare că: „... nu am venit cu gândul de a pregăti sau efectua cumpărături de proprietăți de exploatare sau întreprinderi. Anglia nu dorește decât ca să fie în sprijinul României, în opera sa de consolidare economică, prin procurarea a celor ce-i lipsesc mai mult”⁶⁷. Erau acestea, firește, cuvinte liniștitoare, de circumstanță. Probabil la aceleași tratative se refereau știrile apărute în ziarul maghiar „Dézsi Hirlap” și reluate de „Gazeta Transilvaniei” din 2 octombrie 1919, potrivit cărora un consorțiu financiar englez ar fi cumpărat fabrica de sodă de la Uioara, minele de fier de la Hunedoara, urmînd tratative pentru cumpărarea și altor mine de cărbuni, cupru, fier, aur și toate acestea s-ar fi putut realiza — după unele opinii — doar prin mijlocirea unor cercuri economice ardelenene care ar fi obținut un mare număr de acțiuni.

„Lucrurile așa prezentate alarmează opinia publică și aruncă o lumină proastă asupra Consiliului Dirigent, care a lăsat să se comită această adevărată crimă națională față de industria Ardealului” — aprecia „Gazeta Transilvaniei” în numărul amintit. Lui Mihai Popovici șeful Resortului de industrie i s-au cerut lămuriri în legătură cu aceste știri. M. Popovici a declarat că autoritățile române nu erau cu nimic implicate în aceste tratative întrucît firmele erau particulare, respingînd în același timp acuzațiile for-

⁶⁴ *Contribuții la istoria capitalului străin în România*, p. 34.

⁶⁵ *Ibidem*.

⁶⁶ „Analele minelor din România”, nr. 4, din 1919, p. 321; „Patria”, nr. 186 din 10 octombrie 1919.

⁶⁷ *Ibidem*; „Gazeta Transilvaniei” nr. 214 din 14 octombrie 1919; „Drapelul” (Lugoj), XIX, nr. 114 din 19 octombrie 1919.

multe împotriva Consiliului Dirigent⁶⁸. Aceste tranzacții care alarmau opinia publică nu s-au încheiat însă⁶⁹.

Din suita „camuflărilor” de capital inamic de după război, ne-am oprit doar asupra câtorva exemple în care a fost implicat într-o măsură sau alta și Consiliul Dirigent.

După războiul pustiitor, economisirea și valorificarea la un nivel cât mai înalt a combustibilului, descoperirea de noi surse de energie, s-au înscris ca preocupări cardinale pretutindeni.

Importanța deosebită a combustibilului pentru repunerea în funcțiune a capacităților industriale ale Transilvaniei justifica interesul acordat de Consiliul Dirigent problemei cărbunilor, gazului metan, curentului electric și materialului lemnos.

Industria carboniferă din Transilvania se găsea într-o situație destul de precară⁷⁰. Mașini și materiale uzate, exploatarea doar a zăcămintelor bogate și abandonarea straturilor mai subțiri, unele incendii izbucnite la minele din Valea Jiului, lipsa de capital a societăților miniere, au determinat o diminuare sensibilă a producției de cărbune⁷¹.

Dreptul de distribuire a cărbunilor de la Petroșani a fost rezervat Resortului de Comunicație din Consiliul Dirigent⁷². La 7 noiembrie 1919 s-a decis ca repartizarea cărbunilor să treacă la Resortul industriei, șeful de resort conducând personal acest serviciu⁷³. În 12/25 ianuarie 1919 președintele Consiliului Dirigent anunța demersurile întreprinse privitoare la Comisia mixtă care urma să se instituie la Petroșani în conformitate cu Jurnalul Consiliului de Miniștri din 7 decembrie 1918⁷⁴.

⁶⁸ „În ce privește insinuarea cauzelor pentru care n-a fost posibilă tranșarea afacerii de către Consiliul Dirigent, declara M. Popovici ea este falsă și provine desigur din oficiile care au interes să discrediteze în ochii opiniei publice perfectul acord de vederi ce există între toți bărbații politici din Ardeal pe chestia politicii noastre economice și industriale”, „Gazeta Transilvaniei” nr. 204 din 2 octombrie 1919.

⁶⁹ Nemulțumirea cercurilor ardene față de pătrunderea capitalului străin rezultă și din articolul „Pericol instrăinării întreprinderilor” cf. „Patria” nr. 183 din 7 octombrie 1919.

⁷⁰ L. Báthory, *Aspecte privind situația industriei carbonifere din România între anii 1919—1929*, în *AIICN*, 1967, X, p. 267.

⁷¹ *Cauzele scăderii producției în Valea Jiului*, în „Analele minelor”, nr. 10 din 1920, p. 657 și nr. 8—9 din 1920, p. 507; C. I. Motaș, *op. cit.*, pp. 7—8; *Lipsa de cărbuni*, în „Tribuna Socialistă”, nr. 56 din 23 noiembrie 1919; *Criza de cărbuni, ibidem*, nr. 7, din 15 februarie 1920.

⁷² Proces-verbal din 21 decembrie 1918.

⁷³ Proces-verbal din 8 noiembrie 1919.

⁷⁴ Proces-verbal din 12/25 ianuarie 1919.

Cererile de cărbuni fiind extrem de mari, în situația în care la 5 mai 1919 minele din Valea Jiului erau încă inundate, Consiliul Dirigent a decis să doar trenurilor li se va repartiza cărbuni⁷⁵. Cu toate îndrumările date la 4/17 martie 1919 Resortului de comunicație de a se îngriji, „în marginile posibilității” ca Uzinele statului de la Cugir și Hunedoara să primească cărbuni necesari⁷⁶, la 29 decembrie 1919 Consiliul Dirigent se vedea silit să constate că uzinele respective nu funcționau din lipsă de cărbuni⁷⁷. Dacă nici pentru întreprinderile statului nu se putea asigura necesarul de cărbune, cu atât mai puțin beneficiau de cărbuni întreprinderile particulare⁷⁸. Consiliul Dirigent a fixat în mai multe ședințe prețul cărbunilor⁷⁹.

Cărbunii avînd o importanță vitală pentru întreaga economie a țării, s-a constituit la Petroșani, în urma consultărilor dintre Consiliul Dirigent și guvernul central o Comisie de supraveghere a minelor de cărbuni din Transilvania⁸⁰. Ea se compunea din delegați ai Consiliului Dirigent, ai Ministerului de industrie și comerț, ai Direcțiunii generale a C.F.R., ai Direcțiunii centrale a C.F.R. din Transilvania și ai Marelui Cartier General. Rosturile ei erau de a supraveghea și intensifica producția, de a repartiza și întrebuința cît mai rațional la nivelul întregii țări, cărbunele din Transilvania, întreaga producție a minelor de cărbuni fiind destinată doar nevoilor interne ale României⁸¹. Comisia repartiza cărbunele între C.F.R. din vechea Românie și Transilvania și industria particulară. Această comisie a funcționat pînă la 23 februarie 1920, cînd Consiliul de Miniștri a hotărît instituirea pe lingă Ministerul de industrie și comerț a unei Direcții a combustibilului⁸². Direcția urma să dirijeze producția și să repartizeze

⁷⁵ Proces-verbal din 5 mai 1919.

⁷⁶ Proces-verbal din 4/17 martie 1919.

⁷⁷ Proces-verbal din 29 decembrie 1919.

⁷⁸ Flaviu Șuluțiu, *op. cit.*, p. 136; Arh. Stat. Brașov, fond. *Prefectura jud. Brașov Cabinet*, d. 142/1919. Arh. Stat. Sibiu, fond *cit.*, d. 1/1919, f. 52; Șt. Burileanu, *Industria metalurgică a Banatului și a Transilvaniei* în „*Buletinul Societății regale române de geografie*”, 1920, XXXIX, pp. 27—80 (h.).

⁷⁹ Proces-verbal din 23 iunie, 3 decembrie 1919, 1 martie 1920; *Prețul cărbunilor în țară* în „*Analele minelor*”, nr. 3—5 din 1919, p. 296.

⁸⁰ „*Analele minelor din România*”, nr. 4, din 1919, pp. 316—318.

⁸¹ *Vezi și Darea de seamă a Societății „Uricani — Valea Jiului” pe anul 1919*. Arh. Stat. Hunedoara, fond. „*Societatea Lupeni*”. *Confidențiale*, d. 3/1925, pp. 2—3.

⁸² Jurnalul nr. 424 al Consiliului de Miniștri publicat în „*Monitorul Oficial*”, nr. 255 din 10 martie 1920, p. 12. 736.

combustibilul mineral (cărbuni și petrol), să ajute întreprinderile respective în procurarea de mașini și alte materiale necesare. Vechea comisie se desființa, rămânând la Petroșani doar delegatul inginer al Consiliului Dirigent, care devenea reprezentantul Direcției.

Dirijarea producției și repartizarea cărbunilor din Transilvania la început, de o comisie cu sediul la Petroșani, nu s-a dovedit a fi suficient de eficientă și promptă. Centralizarea acestei activități, ca de altfel a tuturor activităților, era reclamată tot mai mult de necesitățile stringente ale economiei naționale. Se adeverea odată în plus că un organism regional, fie el economic sau politic, nu-și mai dovedea viabilitatea în condițiile realizării statului unitar român.

Pentru a păși mai energic pe drumul industrializării se cereau a fi valorificate toate disponibilitățile de energie de care dispunea solul și subsolul țării. Zăcămintele de gaz metan din cîmpia Transilvaniei se înscriau cu siguranță în rindul lor. În 1919 gazul provenit de la cele 3 conducte existente se utiliza doar în 4 orașe: Turda, Uioara, Mediaș și Tîrnăveni⁸³. Cantitatea de gaz consumată era cu mult mai mică decît zăcămintele existente și decît necesitățile industriei. Exploatarea gazului metan aparținea în cea mai mare parte unei societăți cu capital german. Ca atare, unele cercuri s-au pronunțat pentru punerea întii sub administrație forțată și apoi lichidarea societății⁸⁴. Dar, așa după cum reiese din cuvîntul lui Victor Bontescu din parlament, Consiliul Dirigent n-a avut în vedere acest lucru, ci s-a mărginit doar la a supraveghea ca redevențele capitalului german să nu treacă hotarele țării⁸⁵.

Extinderea folosirii gazului metan a preocupat cercurile economice ale Transilvaniei, înaintîndu-se în unele cazuri propuneri concrete Consiliului Dirigent. Astfel, studiînd temeinic avantajele folosirii gazului metan, Camera de comerț și industrie din Brașov, prin președintele ei, a prezentat Consiliului Dirigent un memoriu pe această temă. Drept urmare, Consiliul Dirigent a cerut propu-

⁸³ V. F. Blankenberg, *Le gaz méthane en Transylvanie*, în „Corresp. écon. roumaine”, nr. 3, din 1924, pp. 19—30.

⁸⁴ C. I. Motaș, *op. cit.*, p. 6; D.A.D. 1919—1920, p. 780.

⁸⁵ *Ibidem*.

neri concrete, care au fost transmise prin adresa din 28 martie 1919⁸⁶.

Se recomandă, printre altele, constituirea unei comisii de specialiști care să studieze sub toate aspectele problema utilizării gazului metan în industrie.

La 10 iunie 1919 din inițiativa Consiliului Dirigent a avut loc o consfătuire a specialiștilor din acest domeniu, dar apoi — așa cum rezultă dintr-un memoriu al președintelui Camerei din Brașov din 25 mai 1920 către Ministerul de industrie și comerț nu s-a mai întreprins nimic în acest domeniu⁸⁷.

Inițiative, proiecte și demersuri s-au întâlnit și referitoare la utilizarea energiei riurilor, a așa-numitului „cărbune” sau „ulei alb”⁸⁸; unul din proiecte avea în vedere utilizarea apelor din masivul Bucegilor⁸⁹, un altul aparținând inginerului Dezideriu Adorjân, preconiza valorificarea energiei riurilor din munții Retezat⁹⁰. Consiliul Dirigent l-a autorizat pe D. Adorjân să facă cunoscut celor interesați proiectul elaborat de el. Nici unul din proiectele amintite, la fel ca și cel discutat de Resortul agriculturii la 1 martie 1920⁹¹, din cauza unor complecși factori, nu s-au concretizat.

După Unire, dezvoltarea mai intensă a industriei românești se impunea cu necesitate. Realizarea pieței naționale unitare a favorizat acest proces — ca de altfel dezvoltarea tuturor ramurilor economiei.

Conducând o parte a domeniilor vieții productive din Transilvania în perioada decembrie 1918 — aprilie 1920, Consiliul Dirigent în *strînsă și continuă corelare* cu guvernul central, a căutat la început o normalizare a activității industriale și apoi o inten-

⁸⁶ *Activitatea Camerei de industrie și comerț din Brașov*, în „Revista economică”, nr. 26 din 28 iunie 1919, p. 258.

⁸⁷ Arh. Stat. Brașov, fond. *Camera pentru Comerț și Industrie Brașov*, d. 12/1920.

⁸⁸ Cuvîntarea lui Ioan Iosif în ședința Camerei din 26 februarie 1920; D.A.D., 1919—1920, pp. 767—768.

⁸⁹ I. Constantinescu-Lucaci, „Cărbunele alb”, în „Argus”, nr. 2004 din 7 noiembrie 1919, p. 1; D.A.D. p. 773.

⁹⁰ „Românul”, nr. 153 din 6 noiembrie 1919.

⁹¹ Se referea la utilizarea forței hidraulice a riurilor Sadu, Rîu Mare și riul Sebeșului. Arh. Stat. Cluj-Napoca, fond. *Banca Centrală pentru industrie și comerț*, d. 1 c/1919—1920, p. 17.

sificare a ei. Toate acțiunile întreprinse urmăreau satisfacerea în primul rînd a intereselor burgheziei transilvănene, prin nesocotirea dezideratelor maselor muncitoare*. Încercările burgheziei românești ardelenе de a-și întări pozițiile economice, chiar prin lezarea intereselor statului a fost de asemeni o caracteristică a acelor vremi, încurajată de Consiliul Dirigent.

* În acest material nu s-au făcut referiri la aspectele sociale din industrie, fiindcă ele vor constitui obiectul unui studiu separat.

DIE BESCHÄFTIGUNG DES REGIERUNGSRATES UM DIE REORGANISIERUNG DER INDUSTRIELLEN TÄTIGKEIT IN SIEBENBÜRGEN (1918—1920)

Zusammenfassung

Die Hauptprobleme, die der Verfasser dieses Aufsatzes behandelt, beziehen sich auf die Übernahme vom rumänischen Staat, durch das Regierungsrat, der gewesenen österreich-ungarischen Unternehmen, auf die Organisierung der Institutionen, die die industriellen Tätigkeit lenkten und leiteten, auf die Festlegung der Einstellung gegenüber den Industriegesellschaften mit Kapitel der Zentralmächte und mit ausländischen Kapital im allgemeinen, und auf die Versuche, das Problem der Brennstoffkrise zu lösen.

LEGISLAȚIA AGRARĂ PRIVIND ARENĂRILE FORȚATE DIN TRANSILVANIA ÎN ANII 1920—1921

MARCEL ȘTIRBAN

Consiliul Dirigent, prin Resortul său de agricultură — și după desființarea acestuia — Comitetul Agrar Central ori Secțiunea sa de la Cluj, au dat în problema arendărilor forțate o seamă de ordonanțe și circulare cu caracter normativ.

Cea dintii ordonanță prin care s-au inițiat arendările forțate în Transilvania, larg comentată în istoriografia noastră este, după cum se știe, ordonanța nr. 82/a publicată la 28 februarie 1919 în Gazeta oficială a Consiliului Dirigent ca „ordonanță despre arendarea moșiilor statului”¹. Prevederile acestei ordonanțe îngăduiau însă și arendarea moșiilor private. În ambele cazuri termenul arendărilor era anul agricol 1918—1919.

Această ordonanță a fost trimisă spre executare instituțiilor administrative, publicată și comentată în presa vremii. Un dialog cu cititorii săi pe tema arendărilor forțate l-a purtat, de exemplu Gazeta Poporului la numai două zile de la semnarea ordonanței. Recunoscându-se în paginile ziarului graba ce se impunea în rezolvarea redistribuirii pământului s-au făcut în același timp propuneri pentru acceptarea arendărilor forțate. S-au adus drept argumente în sprijinul aminării improprietăților cu un an: timpul necesar întocmirii listelor cu moșiile expropriabile, a celor cu drept la improprietărire pentru fixarea suprafeței de pământ ce urma să fie dată țăranilor și a prețului de răscumpărare etc.²

La 13 martie 1919, tot Resortul de agricultură a trimis aceleorași organe administrative o circulară ce cuprindea instrucțiuni confidențiale pentru aplicarea primei ordonanțe³.

¹ *Gazeta Oficială a Consiliului Dirigent* nr. 13—15, p. 4.

² *Gazeta Poporului* nr. 8 din 23 februarie 1919, p. 1.

³ Arhiv St. Deva, fond *Subprefectura județului Hunedoara*, dosar nr. 2302/74/1919. Cf. M. Știrban, Gh. Iancu, *Cîteva documente privind legislația agrară din anul 1919 referitoare la Transilvania*. Revista Arhivelor nr. 4/1975, în curs de apariție.

O nouă ordonanță, în problema arendărilor forțate, a fost dată de către Resortul agriculturii în septembrie 1919, adică atunci cind trebuia pregătit noul an agricol, 1919—1920. Aceasta a fost concepută ca o completare a ordonanței nr. 82. I s-a dat tot un caracter de sezon, provizoriu — pînă la aplicarea decretului lege de reformă agrară, se spunea în preambulul ordonanței, pentru asigurarea semănăturilor de toamnă⁴ — iar din motive, evident tactice s-a cerut ca publicarea acestei ordonanțe să se facă numai după ce în prealabil fusese difuzat decretul lege de reformă agrară 3911/1919⁵.

La 10 februarie 1920 Vasile C. Osvadă, secretarul general al Resortului de agricultură, a semnat cea de a treia ordonanță privind arendările forțate din Transilvania, nr. 20.393⁶. Două zile mai tîrziu șeful Secției agricole a și trimis-o consilierilor agricoli însoțită de ample instrucțiuni în vederea aplicării sale⁷.

Ordonanța din februarie 1920 dată „... pentru înlesnirea lucrărilor de expropriere și împărțire de pămînt“, precum și pentru asigurarea producției agricole, va constitui, de fapt, alături de decretul lege de reformă agrară nr. 3911/1919, baza legală a aplicării arendărilor forțate în primăvara anului 1920. Ea a fost considerată de E. Petrini „începutul de drept al reformei agrare din Ardeal“⁸.

Această ordonanță încheie seria actelor normative referitoare la arendările forțate din Transilvania emise de către Consiliul Dirigent. Comitetul Agrar Central și Secțiunea sa de la Cluj⁹, înființate în scopul executării reformei agrare, vor continua, paralel cu pregătirea lucrărilor de reformă agrară și acțiunea începută de Consiliul Dirigent în problema arendărilor forțate. Actele normative

⁴ Arhiv. St. Cluj, fond Consiliul Dirigent, Resortul agriculturii, mapa nr. 6 /1919, f. 811 și 813—814 în mss. În 25 septembrie 1919 prefectul județului Cojocna înaintase Resortului de agricultură un proiect de modificare a acestei ordonanțe la care răspunsul fusese negativ: „...Nu-l putem lua deocamdată în considerare, chestiunea fiind deja rezolvată. În viitor — se spunea în răspuns — reforma agrară și așa schimbă fața chestiunii!“ *Ibidem*, mapa nr. 3/1919, f. 755.

⁵ „Consiliul Dirigent. Resortul agriculturii 23 septembrie 1919. Telegramă Circulară tuturor prefecturilor... Vă rugăm a opri distribuirea și afișarea ordonanței nr. 7153, privitoare la arendările obligatoare, pînă după afișarea ordonanței de expropriere pe care v-o trimitem zilele acestea spre a fi aduse la cunoștiință generală“ *Ibidem*., f. 749.

⁶ Cf. anexa nr. 1.

⁷ Cf. anexa nr. 2.

⁸ E. Petrini, *Reforma agrară, în Transilvania, Baznatul, Crișana, Maramureș 1918—1928*, vol. 1 București, 1929, p. 302.

⁹ *Ibidem*. Cf. și M. Știrban, *Comitetul agrar — Secțiunea Cluj, 1920—21*, în *Omagiu Acad. prof. Ștefan Pascu*, Cluj-Napoca, 1974, p. 185—189.

date sub forma unor decizii sau instrucțiuni în materie de arendări forțate, constituiesc obiectul prezentării noastre. O parte din ele au fost cunoscute la vremea lor, unele prin intermediul Monitoarelor oficiale iar altele sub forma unor circulare rămase nepublicate. Stringerea lor la un loc o socotim necesară și utilă pentru cunoașterea procesului arendărilor forțate din anii 1920—1921. Lectura documentelor din anexă scot în evidență cel puțin câteva laturi caracteristice arendărilor forțate din Transilvania, pentru anii 1920—1921, și anume:

Comitetul Agrar și Secțiunea sa de la Cluj a continuat în 1920—1921 arendările forțate inițiate de Consiliul Dirigent cu un an mai înainte. Este vorba de o continuare a ideii arendărilor forțate și nu de o identitate, sub aspect teoretic și practic a arendărilor forțate întâlnite în anii agricoli 1920—1921 cu cele concepute de către Consiliul Dirigent în 1919. Inspirare din arendările obligatorii preconizate încă în 1918 de C. Garoflid, arendările forțate aplicate de Consiliul Dirigent au purtat și pecetea personală dată de economiștii Resortului de agricultură, în vreme ce, pentru anii 1920—1921 își va face loc în această problemă, și se va consolida mai mult, concepția economistului C. Garoflid.

Noile dispoziții date în legătură cu aplicarea arendărilor forțate au limitat pământurile supuse arendărilor forțate și anume le-a redus la cele supuse exproprierilor potrivit decretului lege 3911/1919 și a cerut anularea hotărârilor ce fuseseră date contrar acestora sau de către alte organe, în afară de cele pe care le autorizaseră decretul lege amintit pentru a lua hotărâri în materie de reformă agrară.

Prin această schimbare adusă în problema pământurilor supuse arendărilor forțate, schimbare ce a făcut obiectul repetat al mai multor decizii și instrucțiuni, s-a încercat o așa zisă „intrare în legalitate“, o respectare a prevederilor decretului lege 3911/1919 privind exproprierile și improprietăririle, transpuse toate pe planul arendărilor forțate. Concret era vorba ca în viitor *numai pământurile expropriabile* să fie arendate și acestea să fie date *numai țăranilor îndreptățiți la improprietărire*. Măsura luată a avut un dublu efect. A mulțumit pe acei țărani ce avuseseră în arendă din pământurile supuse exproprierii și a neîndreptățit pe cei cărora li se dăduseră pământ, tot în arendă dar din terenurile pe care vechii proprietari nu le-au putut lucra, și care nu intraseră în categoria pământurilor expropriabile. Restituirea acestor pământuri a provocat multe

nemulțumiri în rindul țăranilor — așa după cum se poate vedea și din câteva documente din anexă.

Ordonanțele, deciziile și instrucțiunile date în anii 1920—21 în scopul arendărilor forțate amintesc de un sprijin ce trebuia dat lucrărilor de expropriere și improprietărare în vreme ce decretul lege de reformă agrară 3911/1919 se transformă de fapt într-un decret lege al arendărilor forțate prin împrumuturile de articole pe care le face pe seama unor ordonanțe sau decizii. În această ordine de idei se cer a fi evidențiate articolele legate de pământurile expropriabile, respectiv supuse arendărilor forțate și cele privind categoriile îndreptățiților la improprietărare, în cazul nostru la arendări forțate. În ce privește prima problemă — a pământurilor supuse arendărilor — ordonanțele din primăvara și toamna anului 1919 își păstrau conținutul identic, sau aproape identic, fără să preia nimic din decretul lege 3911/1919, în vreme ce în legătură cu a doua problemă — a categoriilor de îndreptățiți la arendări — încă ordonanța din toamna anului 1919 reproducea integral articolul 33 din decretul lege amintit.

Evoluția arendărilor forțate spre pământurile expropriabile și spre țăranii îndreptățiți a creat impresia unei apropieri sau chiar a unei identități a arendărilor forțate cu reforma agrară cerută de decretul lege 3911/1919. C. Garoflid și-a atins de fapt prin această măsură scopul urmărit de a face din arendările forțate un „stadiu antemergător“ al reformei agrare, stadiu considerat de el „Necesar“. În realitate arendările forțate din anii 1920—1921 — date în locul reformei agrare — au rămas ce au fost și înainte, *arendări*, nu improprietăriri, și nici nu puteau fi altceva, căci vechiul stăpîn al pământului arendat forțat nu și-a pierdut calitatea de proprietar în această vreme, iar țăranul arendaș nu a primit-o. Au rămas, ca și în 1919, o formă de folosire a pământului (de data aceasta numai a pământului supus exproprierii) de către țăranii îndreptățiți la improprietărare.

În ce privește necesitatea arendărilor forțate nu poate fi acceptată formularea lui C. Garoflid căci ea nu corespunde adevărului istoric. Este în afara oricărei îndoieli că țăranul român, oriunde s-ar fi aflat el — dincoace sau dincolo de Carpați — nu a avut nevoie de nici o așa zisă repetiție înaintea improprietării sale, de nici o verificare a puterii de muncă și a capacității de organizare — așa cum susținea C. Garoflid — căci veacuri de-a rîn-

dul, el, țăranul, și numai el, cu brațele lui, a muncit petecul său de pământ, de l-a avut, și cel mult, al altora. Arendările forțate au fost necesare în anii 1919—1921, e drept, dar pentru un alt motiv, și anume pentru că nu se înfăptuise, în acea perioadă, reforma agrară mult promisă și mai mult așteptată de țărănime.

Desigur pe marginea documentelor din anexe s-ar putea discuta și alte aspecte ale problemei arendărilor forțate. Noi ne oprim însă aici cu considerațiile noastre avînd convingerea că lectura lor va îngădui o cunoaștere a concepției legiuitorului în problema arendărilor forțate, caracterul de clasă al întregii legislații, limitele acesteia și va permite, în același timp, o analiză a aplicării arendărilor forțate — local și pe întreagă Transilvania — constituite în anii 1919—1921 paralel cu lucrările de reformă agrară și în locul reformei agrare.

Anexa nr. 1

10 februarie 1920, Cluj. Ordonanța Resortului Agriculturii și Comerțului nr. 20393/1920. Reglementează aplicarea arendărilor forțate în primăvara anului 1920, precizînd categoriile de pămînt supuse arendărilor forțate, cei îndreptățiți a primi pămînt, condițiile de arendare, precum și organele încredințate a le aplica.

Consiliul Dirigent. Resortul Agriculturii.
Nr. 20393/a.

Ordonanță

pentru înlesnirea lucrărilor de expropriere și împărțire de pămînt, precum și pentru asigurarea producțiunii agricole. Acum cînd au început să se execute în țara întreagă dispozițiunile legii pentru reforma agrară,

ORDONĂM

pentru moșiile expropriabile, aparținătoare oricărei persoane morale și fizice precum și pentru acele moșii, a căror deținători nu le pot muncii cu propriile mijloace, să fie arendate, pînă la executarea definitivă a reformei agrare, în următoarele condițiuni:

Art. 1. Se va da în arendă acele moșii cari nu dispun de inventar propriu, fără considerare dacă cad sau nu sub expropriere, întrucît deținătorul nu poate garanta exploatarea moșiei.

Aci se cuprind moșiile cu peste 30 iug. cat. pămînt arător, conform Decretului lege pentru reforma agrară.

Art. 2. Se vor da în arendă părțile expropriabile din moșiile ce cad sub prevederile Legii pentru reforma agrară și anume acele părți de moșii a căror expropriere este în afară de orice discuție.

Art. 3. Din moșiile arendate, cari urmează a se expropria în întregime, întrucît arendașii dispun de inventar propriu, se vor lăsa pe seama acestora atîta întindere spre folosire (exploatare) cît este neapărat necesară pentru întreținerea inventarului viu, a personalului moșiilor, precum și a familiilor arendașilor.

Art. 4. Subarendările, fie cele de speculă, fie cele din lipsă de inventar, sînt interzise și se declară de nule, iar moșiile subarendate intră în complexul acelor terenuri pentru cari prezenta ordonanță dispune arendarea forțată.

Art. 5. Împărțirea terenului ce urmează a se da în arendă în baza acestei ordonanțe se va face cu precădere după dispozițiile legii pentru Reforma agrară și îndeosebi după art. 4, art. 6, art. 18 și art. 33.

Art. 6. Arendările forțate în baza aceleiași ordonanțe le va face Comisiunea Județeană pentru Reforma agrară, constituită conform decretului lege, cu concursul efectiv al consilieratelor agricole, fiind consilierul agricol organul executiv al Comisiunii județene.

Art. 7. Nici o hotărîre privitor la arendări nu se va lua decît în prezența și cu avizul consilierului agricol sau a împuternicitului său.

Art. 8. Prețul de arendă se va fixa ținîndu-se seama îndeosebi de valoarea terenului și de suma amortizărilor ce va urma să le plătească cei împrîrietăriți la timpul său.

Art. 9. Moșiile date în arendă și loturile date țăranilor precum și prețul de arendă nu prejudecă și nu pot fi considerate ca elemente hotărîtoare la aplicarea reformei agrare.

Art. 10. În cazul cînd Consilierul agricol face opinie separată pînă la hotărîrea Comisiunii pentru arendări și Reformă agrară din Resortul agriculturii, se va suspenda hotărîrea Comisiei județene.

Art. 11. Drept la recurs contra arendării are atît proprietarul sau deținătorul moșiei cît și țăranii, precum și delegatul Băncii Agrare, cari vor prezenta recursul lor Comisiunii județene pentru ca împreună cu actele necesare, să le trimită Comisiei pentru arendare și reforma agrară din Resortul agriculturii spre hotărîri.

Aceste recursuri se vor înainta la Comisia pentru arendări și reforma agrară din Resortul agriculturii timp de 15 zile de la hotărîrea Comisiunii județene.

Art. 12. Toate autoritățile administrative sînt invitate a da tot concursul lor delegaților Comisiunii județene, însărcinați cu aplicarea acestei ordonanțe.

Art. 13. Consilierul agricol sau împuternicitul său va purta grijă ca arendașii să exploateze pămîntul, ținînd seama de raționamentul economic, obligînd pe arendași să execute cultivarea lor conform instrucțiunilor ce se vor da de către Resortul agriculturii.

Art. 14. Ordonanța de față intră în vigoare cu ziua de 10 februarie 1920.

pt. Șeful Resortului de Agricultură,
Secretar general
Vasile C. Osvadă

Gazeta Oficială a Consiliului Dirigent nr. 89 din 17 februarie 1920, p. 2.

Anexa nr. 2

12 februarie 1920, Cluj. Instrucțiuni date de către Secția agricolă a Resortului agriculturii, nr. 20 426/1920 pentru aplicarea ordonanței aceluiași resort, nr. 20 393/1920.

Resortul de agricultură și comerț
Secția agricolă nr. 20426/1920
Cluj la 12 februarie 1920

Către

Consilieratul agricol al regiunii...

Alăturat vă trimitem... exemplare din ordonanța nr. 20 393/a privitoare la arendările forțate și vă atragem atențiunea asupra dispozițiilor cuprinse în această ordonanță ca să procedați cu cea mai mare precauțiune la executarea lor avînd în vedere multiplele necesități locale pentru satisfacerea cărora vă trimitem drept călăuză instrucțiunile următoare:

Art. 1 și 2 prevăd moșiile cari urmează a se da în arendă. Aici veți avea în vedere:

a. Moșiile cari nu dispun de inventar propriu. Chiar dacă aceste moșii nu cad sub prevederile legii pentru expropriere ele vor fi date țăranilor în arendă, întrucît proprietarul sau [arendășul] deținătorul, nu oferă garanția că vor lucra pămîntul, astfel că rămînînd teren arabil neproductiv s-ar aduce prin aceasta o mare pagubă avuției naționale. Nu se va lua prin urmare în considerare decît inventarul existent al moșiei, neținîndu-se seama de angajamentele că se va putea procura din altă parte pentru muncile agricole. Sînt însă a se ține seama de trebuințele de existență a deținătorului chiar dacă suprafața rezervată lui n-ar lucra-o cu mijloace proprii.

b. Moșia asupra căreia nu mai încapă nici o îndoială că va fi expropriată.

Se va observa dacă întradevăr moșiile cad sub prevederile legii care arată exproprierea lor indubitabilă.

Cercetările făcute cu această ocazie vor putea ușura simțitor lucrările premergătoare expropriierilor contribuind astfel în măsură eficientă la aplicarea de fapt a reformei agrare, avându-se în vedere că ar fi greșită măsura dacă s-ar da în arendă, din moșia expropriabilă, o întindere mai mare de pământ decât prevederile legii, ceea ce ar produce mari inconveniente mai târziu și multe greutăți la executarea exproprierii.

Tot aici vă atragem atențiunea asupra fermelor model ca să fie date în arendă, dacă împrejurările vor cere, pe cât posibil câte unei singure persoane, pentru a se evita astfel împărțirea în loturi mici (pulverizarea) prin care s-ar aduce cele mai mari pagube statului și întregii noastre economii rurale.

În Art. 3 veți observa dacă arendatorii dispun întradevăr de inventar propriu și existent la moșie, respectându-se dreptul de a se folosi de o parte din moșie, în raport cu necesitățile dovedite ale inventarului viu de care dispun. Se va ține seama ca partea din moșie ce se lasă arendașului să satisfacă trebuințele neaparate ale personalului lucrător și ale familiei sale. Pe calea aceasta li se dă puțința și timpul necesar de a lichida neted afacerile moșiei ținute în arendă.

În art. 4 se prevede anularea subarendărilor pentru ca să se știrbească specula terenurilor subarendate ce cad sub dispozițiile articolului 1 și 2, ce urmează să se dea țăranilor spre folosință. Acolo unde suprafața subarendată n-are mare însemnătate, iar partidele interesate n-au făcut sau nu fac contestație, nu veți lua nici o măsură directă în folosul vreuneia din părți.

La art. 5 veți observa să fie împărțâșiți mai întâi acei locuitori țărani, pe care legea pentru reforma agrară i-a avut anume în vedere spre a-i satisface.

Intrarea în posesiunea pământului dat în arendă se va face de către Comitetul local, compus din 3 membrii, care vor fi aleși de către obștea locuitorilor având concursul autorităților locale.

Între aceștia vor fi acei bărbați de încredere (membrii) aleși în comisiile locale pentru reforma agrară. Tot această comisiune va întocmi și tabloul locuitorilor cari vor intra în folosința pământului avînd concursul și viza secretarului comunal, urmînd să fie înaintat comisiunii județene spre aprobare.

Tabloul va cuprinde, pe lingă numele proprietății și al comunei, numele și pronumele țaranului arendaș, întinderea ce o deține în proprietate, precum și întinderea arendată, numărul membrilor familiei apți pentru munca cîmpului (mai mari de 15 ani), inventarul viu (cai, boi, vaci) și inventarul mort (pluguri, grape și căruțe).

Din art. 6 și 7 reese în mod clar rolul însemnat pe care îl au consilierii agricoli nu numai ca factori economici de specialitate în mijlocul plugarilor, și mai ales, ca organe principale executive pentru aplicarea dispozițiilor importante din ordonanțele ce vă trimitem. Nu ne îndoim că veți căuta pe cît posibil să dovediți că sinteți la înălțimea misiunii ce vi s-a dat, achitîndu-vă în mod cît mai satisfăcător de datoria ce aveți ca cei mai indicați pentru a răspîndi dreptatea și mulțumirea în păturile muncitoare ale poporului de la țară, cu care Dvs. veniți în cea mai directă atingerea cunoscîndu-le mai bine ca oricare păsurile și trebuințele.

La fixarea prețului de arendă, după dispozițiile art. 8 veți avea în vedere, ca deja de pe acum să se poată întrevedea prețul ce se va plăti pentru pămînturile expropriabile, de aceea și fixarea arenzii să se facă cu cea mai mare luare aminte încît să fie atît în interesul acelor care urmează să fie improprietăriți, cît și în spiritul dreptății pentru acela care va fi expropriat, și astfel ca să formeze o cotă de amortizare pentru capitalul ce are să se stingă în termen de 50 de ani. De aceea veți avea grijă ca să nu se fixeze arenda prea mică, căci o revenire asupra cotei de amortizare, respective urcarea acestei cote ar putea să aibe consecințe din cele mai neplăcute, precum și fixarea unei arenze prea mari ar nedreptății țărănimea care urmează să fie improprietărită.

Prin articolul 9 se atrage atențiunea că în condițiile în care se fac arendările, urmărindu-se mai ales ca acestea să se poată efectua în cel mai scurt timp, se pot ușor face greșeli, care să se strecoare pe urmă și prin forul apelativ, astfel nu pot influența cîtuși de puțin angajamentele făcute cu prilejul acestei arendări asupra lucrărilor în curs de executare pentru aplicarea reformei agrare.

De aceea veți pune în vedere țăranilor acest lucru cu ocazia procedurii arendărilor că să nu creadă țăranii și nici proprietarii că se pot servi de o eventuală greșală, ca de un punct de sprijin pentru a-și susține pretențiunile cu ocazia punerii în aplicare a reformei agrare.

La art. 10 am avut în vedere mai cu seamă menținerea echilibrului economic pe care Dvs. sînteți în măsură de al cunoaște mai bine de cît oricine. Nu se poate admite ca economiile marilor proprietari și anume ale acelor care în realitate propagă interesele agricole ale țării, să fie distruse pe motive ușuraticc, prin pulverizarea lor inutilă, iar de altă parte veți avea grijă ca eventualele exagerări din partea proprietarilor să nu fie cauza pentru a nu se satisface cererile juste ale țăranimii.

Prin art. 11 s-a avut în vedere ca interesele bine chibzuite ale agriculturii și mai cu seamă însămințările, să nu sufere din cauza recursului vreuneia din părțile interesate, de aceea factori competenți vor proceda cu rigoare pentru ca părțile să execute deciziunile luate de către comisiunea județeană pînă la hotărîrea definitivă a forului superior.

În afară de părțile interesate are drept a face recurs și delegatul Bancii agrare în ceea ce privește prețul arende, adică atunci cînd va crede de cuvință că acel preț e prea mic sau prea mare.

Privitor la pășunile cedate țăranilor în arendă ținem a vă atrage atențiunea ca să li se lase pe cît posibil și pentru anul în curs același teren pe care l-a folosit în anul expirat, pentru a se evita în chipul acesta orice conflict între proprietari și țărani, între țărani și țărani, precum și între comune și comune.

Intrucît anul trecut au rămas terenuri neînsămîntate din cauza lipsei de inventar sau din alte cauze și au fost întrebuințate ca pășune, anul acesta li se va putea schimba destinația întrebuințîndu-se ca pămînt de cultură de către țărani sau arendași destinîndu-se în acest caz teren suficient în altă parte pentru întreținerea inventarului viu al comunei.

La art. 13 vă cerem să observați, pe lingă grija ce aveți ca pămîntul să fie cultivat în mod rațional, să fie îndrumați țăranii, în vederea problemelor economice ale zilei de mîine.

Din exemplarele trimise se vor distribui numai acelor comune ai căror locuitori urmează a se împărtăși cu pământ. În felul acesta vor lua cunoștință de dispozițiunile ordonanței numai locuitorii interesați.

Șeful secției agricole,
V. Pop

Șeful serviciului,
I. Hulea

Arhiv. St. Bistrița, fond *Consilieratul agricol al județului Bistrița-Năsăud*, dosar nr. 83/1920 p. 2—6.

Anexa nr. 3

22 iulie 1920, *București*. Deciziunea președintelui Comitetului Agrar nr. 5617/1920 pentru reglementarea arendărilor forțate.

PREȘEDENȚIA COMITETULUI AGRAR DECIZIUNE

Nr. 5617 din 22 iulie 1920

Noi, ministru de stat, președinte al Comitetului Agrar;

Avînd în vedere dispozițiunile Decretului-lege No. 3911/1919 pentru reforma agrară în Transilvania, Banat și părțile ungurene,

Avînd în vedere dispozițiunile ordonanțelor No. 82/A 919, complementată cu 7153/a-1919 și ordonanța 20 393/A-920 date de Consiliul Dirigent cu privire la arendarea forțată a terenurilor supuse exproprierii,

Luînd în considerare că lucrările de expropriere sînt întîrziate și necomplete astfel că trebuie aproape în întregime refăcute, ceea ce în mod natural va întîrzia exproprieria,

Avînd în vedere că în interesul general al economiei naționale se impune a se lua măsuri, ca din terenurile, supuse exproprierii și destinate a fi însămințate cu grîu în toamna acestui an, să se pună cît mai curînd la dispoziția locuitorilor porțiunile expropriabile,

Avînd în vedere că membrii Comisiei de arendări forțate sînt de fapt membrii Consiliului Superior pentru reforma agrară și urmează deci a se ocupa numai cu această lucrare, care este foarte mult întîrziată;

D e c i d e m :

Art. I. Comisia de arendări forțate de pe lîngă fostul Resort al Agriculturii, instituită în baza ordonanței Consiliului Dirigent No. 20 393 A, se desființează pe ziua de 1 august 1920.

Pînă la acea dată toate recursurile primite de Comisiune vor fi revizuite și cele incomplete trimise Comisiunilor județene respective pentru completare și conformare în spiritul Decretului-lege de expropriere.

Art. II. Comisiunile județene vor revizui toate recursurile primite de la Comisiunea arendărilor forțate și eventual de la părți și vor da noi hotărîri potrivit dispozițiunilor Decretului-lege de expropriere.

Art. III. Hotărîrile cari nu vor fi fost date în cadrele legii sau de alte autorități (primpretori, consilieri agricoli) vor fi casate din oficiu de Comisiunea județeană, iar arendașii actuali vor fi scoși din posesiune odată cu finele anului economic curent.

Art. IV. Se vor da în arendă forțată toate moșiile sau porțiunile de moșii cari potrivit Decretului-lege sînt supuse exproprierii, afară de acelea cărora li s-a dat sau li se va da o destinațiune de interes general în vederea înființării de școli sau ferme model.

Art. V. Terenurile date în posesiunea locuitorilor în arendă forțată vor fi cultivate personal și nu pot fi sub-arendate.

Art. VI. Cultura în dijmă sau în parte a terenului dat în arendă forțată este oprită.

Art. VII. Dacă pe moșiile cari potrivit Decretului-lege de expropriere urmează a se expropria în întregime, se găsesc pârloage sau ogoare, acestea vor fi distribuite imediat sătenilor îndreptățiți a fi împărțășiți cu pămînt, potrivit art. 33 din Decretul-lege pentru a le ara și semăna cu griu de toamnă.

Art. VIII. Nu se vor putea da terenuri în arendă forțată decît sătenilor prevăzuți în art. 33 al Decretului-lege ca avînd dreptul a fi împărțășiți cu pămînt.

Art. IX. Toate arendările forțate făcute în conformitate cu legea vor rămâne în vigoare până la expropriere și improprietărire.

Art. X. Toate lucrările referitoare la arendări forțate sînt făcute pe răspunderea personală a organelor însărcinate cu executarea și cari rămîn răspunzători față de lege.

Dată astăzi, 22 iulie 1920.

Ministru de stat
Președinte al Comitetului Agrar
ss., C. Garoflid

Exemplar tipărit, în foaie volantă, la Arhiv. Șt. Deva, fond: *Prefectura județului Hunedoara*, dosar nr. 74/1919—1920.

Anexa nr. 4

31 iulie 1920, Cluj. Lămuriri în legătură cu aplicarea Deciziunii nr. 5617/1920, date de Secțiunea Comitetului Agrar de la Cluj, președinților comisiunilor județene pentru reforma agrară.

Comitetul Agrar. Secțiunea Cluj
Nr. 29296 din 31 iulie 1920

Dlui

Președinte al Comisiunii pentru reforma agrară

Avem onoare a vă înainta aici alăturat un număr de... exemplare din Decizia ministerială nr. 5617/22 iulie 1920 pe care vă rugăm să binevoiți a o aduce la cunoștință tuturor prin afișare și prin alte mijloace ce vă stau la dispoziție. Din acestea veți trimite exemplarele necesare comunelor din județul Dvs.

Odată cu aceasta vă rugăm ca în conferințele ce le veți avea cu autoritățile și sătenii din diferite comune precum și cu oricare alte ocazii să binevoiți a aduce la cunoștință tuturor că intențiunea guvernului atunci cînd a dat deciziunea a fost de a intra în legalitate, adică de a se da terenuri în arendă numai acelor [țărani] săteni care au dreptul de a fi împărțășiți cu pămînt conform prevederilor art. 33 din decretul lege de reformă agrară. Cu atît mai

mult cu cît s-a constatat în unele părți că s-a dat un număr însemnat de iugăre de pământ acelor săteni care mai posedă, pe cîtă vreme celor ce nu aveau de loc, sau prea puțin, nu li s-a dat nimic și că deasemenea s-a luat în arendă forțată terenuri care nu cădeau în prevederile legii.

Despre măsurile luate vă rugăm a ne comunica.

Directorul Secțiunii Comitetului Agrar,
Petrini

Arhiv. St. Miercurea Ciuc, fond *Comisiunea județeană pentru reforma agrară Odorhei*, dosar nr. 1/1920—1921.

Anexa nr. 5

5 noiembrie 1920, București. Deciziunea Președintelui Comitetului Agrar nr. 30 313/1920 prin care se aduc precizări noi în vederea aplicării arendărilor forțate.

Președenția Comitetului Agrar

Deciziune

Nr. 30 313 din 5 noiembrie 1920

Noi, Ministru Secretar de Stat, președinte al Comitetului Agrar;

Avînd în vedere dispozițiunile Deciziunei noastre nr. 5617 din 22 iulie 1920;

Considerînd că unele din comisiunile județene au supus arendării forțate numai acele părți de moșii pentru care sătenii făcuseră cerere, altele s-au ocupat numai pentru locurile necesare în sămînțarilor de toamnă și în fine unele nu au supus arendării forțate pășunile și fînețele care cad sub prevederile legii;

Avînd în vedere că operațiunea arendării forțate este stadiul antemergător și necesar al exproprierii și aplicarea ei trebuie să se facă exact după prevederile decretului lege nr. 3911/1919, mo-

dificiat cu D.L. nr. 2478/1920, chiar și acolo unde nu sînt cultivatori îndreptățiți care să ocupe pămîntul supus arendării forțate;

D e c i d e m :

Art. 1. Arendarea forțată se face asupra pămîntului de cultură, pășune și finațe de șes, pășune și finață de munte și deal supuse exproprierii. Ea va merge pînă la 200 iugăre și acolo unde este nevoie, excepțional, și sub această limită, cu aprobarea Comitetului Agrar.

Art. 2. Arendarea forțată fiind stadiul premergător al exproprierii, comisiunile județene vor avea în vedere la arendarea forțată, pe lîngă celelalte elemente, în special lucrările din dosarele exproprierii.

Art. 3. Arendarea forțată este prima operațiune pe care comisiunile județene o vor face, a doua operațiune va fi împărțirea la săteni a pămîntului supus arendării forțate. Dacă tabloul celor îndreptățiți la improprietărire este terminat de către comisiunile locale, pămîntul supus arendării forțate se va distribui lor, iar dacă aceste tablouri nu sînt terminate, pămîntul supus arendării forțate se va distribui întii celor îndreptățiți și în urmă celor ce-l pot muncii.

Art. 4. Și într-un caz și în celălalt întinderea cuvenită fiecărui sătean se va stabili după suprafața pămîntului supus arendării forțate și după puterea de muncă a fiecăruia, fără ca comisiunile județene să se țină strict de prevederile art. 33, al. ultim, astfel în regiunile cu populație deasă se va putea da fiecărui sătean mai puțin de 5 iugăre în arendă, iar în regiunile cu populație rară se va putea trece peste această limită.

În ceea ce privește pășunile și finațele se va avea în vedere trebuințele de hrană ale vitelor posedate de săteni.

Art. 5. Înțelegerile particulare între săteni și particulari, fie în bani, fie în parte, pentru pămîntul supus exproprierii, nu sînt îngăduite.

Art. 6. Odată cu arendarea forțată comisiunile județene vor fixa și prețul de arendă pe iugăr pentru diferitele calități și categorii de pământ.

Art. 7. În hotărârile pe care comisiunile județene le vor da cu privire la arendările forțate se va arăta neaparat:

1. Suprafața totală a moșiei cu arătarea întinderii ei cultivabile,

2. Suprafața părții din această moșie supusă arendării forțate și suprafața părții de moșie rămasă în folosința proprietarului,

3. Numirea părților de hotar sau tablelor, rotațiuni (furdulaș) și a limitelor (vecinătății) date în arendă forțată și dacă se poate cu indicarea numirilor topografice. Această aratare trebuie să fie făcută astfel încît organele locale să poată aplica ușor pe teren hotărârile date.

4. Arătarea în același fel, ca la punctul 3, a părții de moșie rămasă în folosința proprietarului.

5. Prețul.

Art. 8. Hotărârile comisiunilor județene privitoare la arendarea forțată nu sînt supuse apelului.

Art. 9. Aplicarea în fapt a hotărîrilor comisiunilor județene se face de către organele Comitetului Agrar.

Art. 10. Comisiunile județene sînt datoare ca pînă la 1 februarie 1921 să termine toate operațiunile arendărilor forțate.

Art. 11. Serviciul agricol județean va da în primire pînă la 1 martie 1921 tot pămîntul supus arendării forțate conform hotărîrilor comisiunilor județene.

Art. 12. Toate lucrările referitoare la arendările forțate sînt făcute pe răspunderea personală a organelor însărcinate cu aplicarea și executarea și cari rămîn răspunzătoare față de lege.

Data astăzi, 5 noiembrie 1920

Ministru de Stat
Președinte al Comitetului Agrar
C. Garoflid

Exemplar tipărit în foaie volantă la Arhiv. St. Bistrița, în fond: *Consilieratul agricol al județului Bistrița-Năsăud*, dosar nr. 16/1920.

Anexa nr. 6

11 noiembrie 1920, Cluj. Îndrumări date președinților comisiunilor județene pentru aplicarea arendărilor forțate odată cu trimiterea Deciziunii nr. 30 313/1920.

Comitetul Agrar — Secțiunea Cluj
Nr. 30373 din 11 noiembrie 1920

Domnule Președinte,

Am onoare a trimite alăturat... exemplare din Deciziunea ministerială nr. 30 313 din 5 noiembrie a.c. prin care se stabilește amănunțit modul cum trebuie să se facă operațiunea arendărilor forțate.

Dispozițiunile din această deciziune s-au luat în vederea accelerării operațiunilor, precizându-se modul cum trebuiesc aplicate acele dispozițiuni întrucît s-a constatat că cea mai mare parte din comisiunile județene nu au aplicat întocmai dispozițiunile deciziunii nr. 5617 din 22 iulie a.c.

Vă rugăm stăruitor domnule președinte să binevoiți a lua măsurile necesare ca prevederile deciziunii nr. 30 313 aici alăturate să fie aduse la îndeplinire întocmai în ceea ce privește partea juridică, executarea urmînd a se face prin organele Comitetului Agrar.

Întrucît cele mai multe din comisiunile județene nu au dat importanța cuvenită acestor lucrări sîntem nevoiți a vă atrage din nou atențiunea și a vă ruga să binevoiți a vă îngriji și lua măsuri de a proceda în această chestiune cu toată seriozitatea întrucît domnul ministru este hotărît a aplica celor vinovați dispozițiunile art. 12 din alăturata deciziune.

Directorul Secțiunii Comitetului Agrar Cluj,
Petrini

Arhiv. St. Miercurea Ciuc, fond *Comisiunea județeană pentru reforma agrară Odorhei*, dosar nr. 1/1920. O adresă cu același conținut a fost trimis la aceeași dată și consilierilor agricoli. Arhiv. St. Bistrița, fond *Consilieratul agricol al județului Bistrița Năsăud*, dosar nr. 16/1920, p. 6.

Anexa nr. 7

24 ianuarie 1921, Cluj. Noi precizări aduse de Comitetul agrar, Secțiunea Cluj legate de aplicarea Deciziei nr. 5617/1920.

Comitetul Agrar. Secțiunea Cluj
Nr. 329 din 24 ianuarie 1921

Domnule Președinte,

Sintem informați că în unele județe nu se respectă întocmai dispozițiunile art. III din Deciziunea ministerială nr. 5617 din 22 iulie a.c. care prevede că în cazul cînd hotărîrile care nu au fost date în cadrele legii sau de alte autorități au fost casate, arendașii actuali vor fi scoși din posesiune odată cu finea anului economic curent.

Prin această dispozițiune s-a înțeles că drepturile arendașului actual țaran trebuie respectate și deci folosința recoltei îi aparține, iar proprietarul pămîntului nu are drept de cît la arenda stabilită de Dvoastră.

Pentru a nu se produce nemulțumiri între locuitori vă rugăm să binevoiți a interveni în mod energic la autoritățile judecătorești din județul Dvs. pentru ca în cazurile în care ar avea de judecat procese ce decurg din neaplicarea întocmai a dispozițiunilor deciziei mai sus amintite să aibă în vedere acea deciziune și să procedeze în consecință.

Directorul Secțiunii Comitetului agrar,
Petrini

Arhiv. St. Miercurea Ciuc, fond *Comisiunea județeană pentru reforma agrară Odorhei*, dosar nr. 1/1920—21.

Anexa nr. 8

24 februarie 1921, Cluj. Dispoziții noi sau reamintite, date de către Comitetul Agrar, Secțiunea Cluj în vederea aplicării arendărilor forțate reglementate de deciziile 5617 și 30 313/1920.

Comitetul Agrar — Secțiunea Cluj
Nr. 868 din 24 februarie 1921

Domnule Președinte,

Cu ocazia aplicării deciziunilor 5617 și 30 313/1920 cu privire la arendările forțate, unele comisii județene au lucrat fără a ține seama de dispozițiunile luate în ce privesc arendările teritoriilor ce aparțin statului.

Pentru a nu se produce perturbări în administrația bunurilor statului și pentru a îndestula în același timp pe cei îndreptățiți de a fi împărțășiți cu pământ.

Revin din nou asupra circularei noastre nr. 29 054/1920 și vă rugăm a avea în vedere că nici un teren care aparține statului nu se poate da în arendă forțată fără a fi chemat la desbatere și reprezentantul competent al statului.

În ceea ce privește domeniile statului și școlile de agricultură veți avea în vedere și dispozițiile circularei noastre nr. 29 684/1920.

În ce privește pădurile și pășunile de munte care aparțin statului și sînt puse sub administrarea și supravegherea organelor silvice, la arendarea forțată veți invita șefii regiunilor silvice competente. În înțelegere cu ei veți lăsa pămîntul necesar personalului silvic, socotit după normele în vigoare...

Prin dispozițiunea de față cad dispozițiunile luate de organele silvice cu privire la arendările pășunilor de munte, de către acele organe, pe bază de bonuri individuale; Totuși avînd în vedere interesele generale ale statului de a îngriji pășunile, de a le curăța de buruieni și menține în bună stare adăpătorile și drumurile, controlul și întreaga supraveghere a pășunilor de munte și în păduri proprietatea statului cade în sarcina organelor silvice care vor proceda în conformitate cu regulamentul pășunatului de munte și al pădurilor.

În fixarea prețului veți avea în vedere felul și calitatea terenului destinat pășunilor și numărului de vite ce se pot pune la iugăr, ținînd seama și de cheltuielile pe care statul le are cu îngrijirea și întreținerea pășunilor, drumurilor, adăpătorilor și instalațiilor de apă.

Pășunatul în pădurile particulare supuse regimului silvic nu se va putea admite de cît numai cu avizul și controlul organelor silvice din regiune.

Directorul Secțiunii Comitetului Agrar Cluj,
Petrini

Arhiv. St. Miercurea Ciuc, fond *Comisiunea județeană pentru reforma agrară Odorhei*, dosar nr. 1/1920—1921.

Anexa nr. 9

12 martie 1921, Cluj. Ordinul Comitetului Agrar, Secțiunea Cluj, nr. 1123/1921 privind aplicarea art. 4 din decretul lege nr. 3911/1919 modificat și a articolului 4 a Deciziunii ministeriale nr. 30 313/1920.

Comitetul Agrar — Secțiunea Cluj
Nr. 1123 din 12 martie 1921

Domnule Președinte,

Art. 4. D.L. nr. 3911 modificat prevede scoborîrea sub 200 iug. pentru cazuri amintite și numai cu prealabila învoire a Comitetului Agrar.

Art. 1 din Deciziunea ministerială nr. 30 313/1920 prevede că sub 200 iug. nu se poate trece decît în cazuri excepționale și numai cu aprobarea Comitetului Agrar.

Cu toate că aceste dispozițiuni sînt cît se poate de clare totuși unele comisii județene fără de a ține seama de dispozițiunile legii, adică de a cere întîi învoirea și pe urmă a hotărî pe baza învoirii primite au procedat invers, hotărînd și cerînd aprobare ulterioară ori această procedură este contrară D.L. care cere lămurit prealabila învoire.

Această procedură ilegală dă naștere la nemulțumiri din partea ambelor părți și eventual la revizuirea și anularea hotărîrilor date.

Pentru a nu da naștere la asemenea nemulțumiri și a nu anticipa asupra viitoarei legi și pentru a lucra în conformitate cu legea în vigoare, domnul ministru prin deciziunea nr. 2524/1921 a hotărît ca pînă la alte dispozițiuni să nu se dea în arendă forțată sub 200 iug. în cazurile prevăzute în art. 4 din D.L.

În ce privește celelalte cazuri veți proceda în conformitate cu legea în vigoare.

În consecință toate lucrările date de Dvs. pentru care ați cerut aprobarea Comitetului Agrar le veți anula urmînd ca asupra acestor cazuri să vă pronunțați cu ocazia aplicării exproprierii și după normele și dispozițiunile ce vi se vor comunica la timp.

În ce privește cererile veți amîna rezolvarea lor pînă la aplicarea exproprierii.

Directorul Secțiunii Comitetului Agrar Cluj,
Petrini

Arhiv. St. Miercurea Ciuc, fond *Comisiunea județeană pentru reforma agrară, Odorhei*, dosar nr. 1/1920—1921.

Anexa nr. 10

29 martie 1921, Cluj. Circulară confidențială trimisă de către Comitetul Agrar — Secțiunea Cluj președinților comisiunilor județene. Atrage atenția asupra unor arezi prea mari fixate pentru pămînturile expropriabile și date țăranilor în arendă forțată. Cere revizuirea unor astfel de hotărîri.

Comitetul Agrar — Secțiunea Cluj

Nr. 1550 din 29 martie 1921

Confidențial

Domnule Președinte,

Reclamațiunile sătenilor contra hotărîrilor comisiunilor județene în general și în special contra prețurilor ce se fixează prin aceste hotărîri la diferite terenuri declarate de dvs. expropriabile, și deci supuse regimului arendărilor forțate, sporindu-se din zi în zi, iar pe de altă parte în parlamentul țării făcîndu-se interpelări pe chestia prețurilor fixate de unele comisiuni județene de expropriere;

Considerînd că organele noastre de control, persoane de specialitate au constatat și ne-au raportat că în adevăr unele comisiuni au fixat prețuri la terenurile arendate forțat extrem de exagerate și cari nu cadrează cu puterea de producțiune a acelor terenuri nici măcar cu o urcare rezonabilă în raport cu împrejurările de azi;

Considerînd că în general s-au ridicat și se ridică proteste contra unora din hotărîrile date de comisiunile județene de expropriere, vă rugăm, domnule președinte și în același timp vă autorizăm ca imediat ce veți fi sesizați de astfel de plîngerî, fie că vor fi trimise direct, de la săteni, fie că le veți primi de aici sau prin reprezentantul nostru din localitate — consilierul agricol — în interesul ordinei, liniștei și mulțumirii generale să procedați de urgență la revizuirea unor astfel de hotărîri care au produs nemulțumiri, înlocuindu-le cu altele corespunzătoare cu starea reală și împrejurările actuale și locale.

La revizuirea hotărîrilor se va avea neaparat în vedere:

1. Puterea de producțiune și situația economică a pămîntului, elemente care interesează în cel mai înalt grad pe săteni, acestea fiind criteriile de altfel și științifice și practice după care se stabilește atît valoarea pămîntului cît și arenda lui.

2. Prețul cu care se arenda aceste pămînturi în timpurile normale și cari trebuiesc majorate în așa măsură încît prețul arenzii ce se va stabili prin hotărîrea revizuită să nu fie pentru săteni o sarcină insuportabilă.

În cazul că părțile nu ar fi în măsură să vă dea date sincere și îndestulătoare pe baza cărora să se poată hotărî în perfectă cunoștință de cauză și de împrejurări dvs. dispuneți amînarea pe termen scurt a pronunțării hotărîrii și pînă atunci faceți o cercetare la fața locului prin consilierul agricol care va fi obligat ca înainte de ședința fixată pentru pronunțarea hotărîrii să depună un raport în care să fie cuprinsă toată situația constatată la fața locului, mai ales în ceea ce privește puterea de producțiune a terenului și situația sa economică.

Toate cheltuielile de transport și diurnele cuvenite consilierului le veți plăti din avansul ce aveți asupra Dvs. după normele și instrucțiunile date.

De primirea ordinului de față ne veți raporta.

Directorul Secțiunii Comitetului Agrar Cluj,
Petrini

Arhiv. St. Miercurea Ciuc, fond *Comisiunea județeană pentru reforma agrară Odorhei*, dosar nr. 2/1920—1921. Arhiv. St. Bistrița, fond *Consilieratul agricol al județului Bistrița Năsăud*, dosar nr. 70/1921, p. 36.

Anexa nr. 11

12 aprilie 1921, Cluj. Deciziunea Comitetului Agrar nr. 3618/1921, normă interpretativă a art. III din deciziunea nr. 5617/1920.

PREȘEDENȚIA COMITETULUI AGRAR
Secțiunea Cluj

DECIZIUNE

No. 3618 din 12 Aprilie 1921.

Noi, Ministru de Stat, Președinte al Comitetului Agrar,

Avînd în vedere referatul Secțiunii Comitetului Agrar Cluj No. 1693/1921, prin care ne arată că unii proprietari sau arendași au intentat față de săteni cărora li s-au dat în arendă forțată terenuri, în baza ordonanțelor No. 82, 7153/919 și 20393/920 ale fostului Consiliu Dirigent;

Avînd în vedere că prin deciziunea noastră No. 5.617 am dispus ca să nu se dea în viitor în arendă forțată decît numai acele terenuri cari cad sub expropriere;

Avînd în vedere că pentru a nu se produce perturbări, tot prin aceeași deciziune potrivit art. III am dispus ca hotărîrile cari nu vor fi fost date în cadrele Legii sau de alte autorități (prim-pretori, consilieri agricoli), vor fi casate din oficiu, iar arendașii actuali (sătenii) vor fi scoși din posesiune odată cu finea anului economic curent;

Considerînd că prin această dispoziție nu s-a schimbat raportul de drept între proprietari sau arendași și săteni în ceea ce privește arenda și prețul de arendă stabilit pentru acel an;

Considerînd că această dispoziție a fost un act transitoriu pînă la intrarea în legalitate și în scop de a evita reclamațiuni și eventuale procese de despăgubire;

Avînd în vedere că unele judecătoria au dat o interpretare greșită art. III. din Deciziunea noastră No. 5617/920, dînd curs acțiunilor în scop de a dovedi daunele;

Decidem:

Art. I. În toate cazurile în cari proprietarii sau arendașii cărora li s-a luat în arendă forțată terenuri în baza ordonanțelor No. 82,

7153/919 și 20393/920 ale fostului Consiliu Dirigent și cari terenuri în urma dispozițiilor art. III din deciziunea noastră No. 5617/920 urma să li se înapoieze odată cu finea anului economic, nu se va putea pretinde sătenilor din partea acelor proprietari sau arendași decît arenda stabilită, fie de organele cari au dat terenurile în arendă forțată, fie de comisiunile județene.

Art. II. Orice fel de pretențiuni de despăgubire sub ori ce formă dîn partea proprietarilor sau arendașilor față de săteni, care s-ar baza pe o altă interpretare a art. III din deciziunea noastră No. 5617/920 nu vor putea fi ținute în seamă.

Art. III. Prezenta deciziune se consideră ca normă interpretativă a art. III din deciziunea noastră No. 5617/920 avînd putere retroactivă.

Data la 12 Aprilie 1921.

Ministru de Stat, Președinte al
Comitetului Agrar
Const. Garoflid.

Monitorul Oficial nr. 11 din 14 aprilie 1921. Exemplar tipărit în foaie volantă Arhiv. St. Miercurea Ciuc, fond *Comisiunea județeană pentru reforma agrară Odorhei*, dosar nr. 1/1920—21.

Anexa nr. 12

25 aprilie 1921 Cluj. Circulara nr. 2049 din 25 aprilie 1921 trimisă de către Comitetul Agrar — Secțiunea Cluj comisiunilor județene pentru aplicarea arendărilor forțate. Se fac precizări în legătură cu aplicarea deciziilor nr. 5617 și 30.313/1920.

Comitetul Agrar — Secțiunea Cluj
Nr. 2049 din 25 aprilie 1921

Domnule Președinte,

Unele comisiuni județene din diferite motive au dat în arendă forțată terenuri care în baza dispozițiilor legale nu cădeau sub expropriere, respective arendare forțată, iar alte terenuri au fost

20*

scutite contra legii de arendare deși prin deciziile nr. 5617 și 30313/1920 s-a accentuat asupra acestei chestiuni.

Ca urmare a reclamațiilor sătenilor sau a proprietarilor s-a revenit și se va reveni asupra hotărârilor date. Prin noile hotărâri urmează de la sine ca acele pământuri care au fost date în arendă forțată în mod ilegal, să revină celor în drept.

Pe baza primei hotărâri atât proprietarul cât și sătenii au lucrat cu bună credință pământul ce li s-a dat sau li s-a lăsat, creind o situație faptică în fața hotărârii date după revizuire. Din această cauză executarea noilor hotărâri în ceea ce privește terenurile semănate produc nemulțumiri între părți.

Pentru a aplană neînțelegerile ce s-ar ivi cu ocazia executării noilor hotărâri vă rugăm a proceda în modul următor:

În cazul când terenurile arendate forțat prin deciziile comisiilor județene rămase definitive, se află semănături fie de toamnă, fie de primăvară aceste semănături vor rămâne celui ce le-a făcut.

În cazul în care proprietarul s-au arendașul a făcut semănături pe porțiunea de teren ce revine sătenilor el va fi obligat să dea sătenilor îndreptățiți, pe partea de moșie rămasă neexpropriabilă o egală întindere de teren de aceeași calitate.

În cazul când proprietarul sau arendașul n-ar avea pământ pe care să-l dea țăranilor în schimbul celui semănat de el, atunci veți stăruia ca între săteni și proprietari să intervină o înțelegere prin bună învoială, fie ca țăranii să facă restul muncilor și să împartă cu proprietarul sau arendașul produsele într-o măsură în care părțile ar cădea de acord, fie ca țăranilor să se dea o altă compensație pe care eventual ei ar consimți s-o primească.

În cazul, când sătenii au lucrat și semănat terenul care prin hotărâri revine proprietarului, acele terenuri în baza deciziei nr. 5617, art. III și a deciziunii nr. 3618, interpretativă a art. III din susnumita deciziune, vor rămâne în folosința sătenilor pînă la finea anului economic, în condițiunile specificate în deciziunile sus amintite.

Toate tratativele de înțelegere între proprietar, arendași și săteni se vor face la fața locului de către consilierul agricol, delegatul dvs. care va dresa proces — verbal de lucrarea executată semnat de părți.

În cazul cînd înțelegerea n-a putut avea loc, consilerul va înainta lucrările pentru a decide.

Toate deciziile cu caracter de împăciuire precum și hotărîrile ce le veți aduce pe baza lor vor face parte integrantă din dosarul principal.

Directorul Secțiunii Comitetului Agrar
Petrini

Arhiv. St. Miercurea Ciuc, fond *Comisiunea județeană pentru reforma agrară Odorhei*, dosar nr. 1/1920/1921.

Anexa nr. 13

18 mai 1921 Cluj. Ordinul Comitetului Agrar — Secțiunea Cluj nr. 195 din 18 mai 1921 prin care se cere urgentarea lucrărilor de arendare forțată.

Comitetul Agrar — Secțiunea Cluj
Nr. 195 din 18 mai 1921

Domnule Președinte,

Zilnic primim reclamații din partea sătenilor că nici pînă acum nu li s-au împărțit terenul destinat a li se da prin arendarea forțată.

Dat fiind că prin decizia ministerială nr. 30.313/920 s-a fixat ca termen 1 februarie pentru terminarea lucrărilor și ziua de 1 martie pentru terminarea executărilor,

Ținînd totuși seama că din motive justificabile nu s-au putut termina lucrările la datele prescrise de deciziunea sus amintită în toate părțile, totuși nu este admisibil de a se trăgăna lucrările întratita încît nici acum cînd sintem în plină campanie agricolă, lucrările să nu fie terminate.

În special chestiunea pășunilor trebuie să vă intereseze în prima linie, luînd măsurile cele mai serioase pentru ca toate pășunile din județul dvs. să fie repartizate celor ce li se cuvin.

În ce privește executarea hotărîrilor date vă rugăm a interveni imediat la dl. consilier agricol pentru a se conforma dispozițiunilor.

Petrini
Director general,

Arhiv. St. Miercurea Ciuc, fond *Comisiunea județeană pentru reforma agrară Odorhei*, dosar nr. 1/1920—1921.

Anexa nr. 14

— august 1921 Cluj. Consilierul agricol al județelor Tîrnava Mare și Odorhei comunică comisiunilor județene pentru reforma agrară din raza de activitate a sa ordinul Comitetului Agrar — Secțiunea Cluj nr. 4433 din 24 august 1921. El se referă la lucrările de reformă agrară și arendări forțate.

Consilieratul agricol al județelor

Tîrnava Mare și Odorhei

31 august 1921

Circulară

În conformitate cu ordinul nr. 4433 din 24 august a.c. a Comitetului Agrar — Secțiunea Cluj avem onoare a vă comunica că operațiunile de expropriere nu se vor începe de cit la data cînd Comitetul Agrar va ordona aceasta și numai atunci cînd Dvs. veți primi legea, regulamentul și instrucțiunile de aplicare a noii legi de expropriere publicat în monitorul oficial nr. 93 din 30 iulie a.c.

Pînă la primirea încunoștințării, dacă comisiile pot începe lucrările dvs. în calitate de judecător de ocol vă mărginiți numai la primirea și înregistrarea declarațiilor pe cari proprietarii sînt obligați a le face conform art. 65 din lege, la legalizarea acestor declarații conform art. 88 din lege.

În epoca tranzitorie ce fatal va decurge pînă la intrarea în vigoare a hotărîrilor comisiilor de ocol și județene, deci pînă ce aceste hotărîri vor fi executabile, se menține neapărat actualul regim al arendărilor forțate.

Sătenii îndreptățiți cărora li s-au distribuit teren din acel declarat expropriabil pe baza decretului lege nr. 3911/1919 și deci supus regimului arendărilor forțate vor continua neconturbați de nimeni să-și folosească mai departe aceste terenuri conform hotărîrilor comisiilor județene care rămîn în vigoare pînă se vor da noile hotărîri pe baza noi legi.

Actualele comisiuni județene, cele de ocol și comitetele locale care s-au înființat și au funcționat în baza decretului lege nr.

3911/1919 nu se vor dizolva de cît atunci cînd comisiunile județene ce se vor institui pe baza art. 56 și următorii din cap. VI a noii legi vor fi virtual organizate și deci vor putea funcționa pe baza noii legi, cînd se va face predarea către noile comisiuni a întregii arhive, inventarul și numerarul ce eventual s-ar afla, sub dresare de proces verbal.

Consilier agricol,

Arhiv. St. Miercurea Ciuc, fond *Comisiunea județeană pentru reforma agrară Odorhei*, dosar nr. 2/1921.

DIE AGRARE GESETZGEBUNG IN BEZUG AUF DIE AUFGEZWUNGENEN VERPACHTUNGEN IN SIEBENBÜRGEN IN DEN JAHREN 1920—1921

Zusammenfassung

Es werden einige Urkunden dargebracht, die sich auf eine der bedeutendsten Probleme agraren Charakters aus den Jahren 1920—1921 beziehen. Diese Urkunden wurden von den Zentralinstitutionen herausgegeben und ihre Lektüre ermöglicht eine bessere Kenntnis der Auffassung des Gesetzgebers über das Problem der aufgezwungenen Verpachtungen und das Erkennen des Klassencharakters der gesamten Gesetzgebung und ihrer Schranken. Zugleich ermöglichen sie eine Analyse der Durchführung der aufgezwungenen Verpachtungen — lokal und in ganz Siebenbürgen —, der Verpachtungen, die in den Jahren 1919—1921 parallel mit den Arbeiten zur Agrarreform und an Stelle der Agrarreform ausgearbeitet wurden.

CAPITALUL STRĂIN ÎN INDUSTRIA MINIERĂ A ROMÂNIEI ÎNTRE ANII 1924—1929

L. BATHORY

Înainte de primul război mondial bogățiile miniere ale teritoriilor românești au fost controlate în proporție covârșitoare de capitalul străin. Din această cauză, după război, preluarea controlului asupra resurselor naturale de importanță economică și strategică majoră, precum cărbunele, fierul, aurul, bauxita, au constituit o problemă vitală pentru statul național unitar român, de curînd desăvîrșit. Primii ani postbelici au oferit o conjunctură favorabilă îndeosebi pentru preluarea întreprinderilor aflate în posesiunea firmelor cu capital austriac, maghiar sau german, căci tratatele de pace prevedeau dreptul de lichidare a așa-numitului „capital inamic”. Statul român s-a înstăpinit însă numai asupra minelor și instalațiilor aflate mai înainte în proprietatea statului austro-ungar, deși ar fi avut posibilitatea să lichideze în beneficiul său toate firmele cu capital „inamic”.

Sub presiunea oligarhiei financiare autohtone, în cazul marilor societăți capitaliste, s-a preferat soluția de compromis: ele au fost nevoite să accepte trecerea unei părți a capitalului în proprietatea oamenilor de afaceri autohtoni. Sub lozinca „naționalizării” s-au constituit astfel în primii ani postbelici, între 1920—1922, numeroase societăți miniere noi, în care financiarilor români dețineau o parte importantă de capital. Cei mai energici promotori, dealtfel principalii beneficiari ai „naționalizărilor”, au fost capitaliștii liberali. Ajungînd la putere, în anul 1922, ei au extins lozinca naționalizării asupra tuturor întreprinderilor cu capital străin, indiferent de proveniență. Campania pentru trecerea bogățiilor subsolului sub controlul capitalului autohton a culminat între 1922—1924 prin adoptarea legii minelor din anul 1924, care preconiza prezența capitalului românesc în orice întreprindere minieră într-o proporție de cel puțin 60%.

Efectul practic al politicii de „naționalizare“ de după război a fost pătrunderea capitalului românesc în principalele întreprinderi miniere controlate mai înainte totalmente de firme străine. Astfel au luat naștere societățile Petroșani, Mica, Uzinele de Fier și Domeeniile Reșița (U.D.R.), Lupeni, Pyrit, Bauxita etc.¹ Preluarea întreprinderilor miniere sub controlul finanței românești nu s-a realizat însă pe măsura ambițiilor capitalului autohton, căci lipsea forța financiară necesară pentru a îndeplini concomitent două acțiuni care ambele necesitau resurse bănești abundente: pe de o parte plata acțiunilor achiziționate, pe de altă parte finanțarea activității productive, care în industria minieră cerea investiții uriașe. Paralel cu presiunile exercitate de capitalul străin asupra politicii de stat, recunoașterea slăbiciunii financiare proprii a dus în curând la atenuarea opoziției față de participarea preponderentă a capitalului străin la industria minieră.

Prevederile legi minelor privind participarea în proporție de 60% a capitalului românesc în societățile miniere nu au fost respectate nici măcar în anul adoptării ei: în 1924 s-a constituit societatea Lupeni care urma să fie considerată societate anonimă minieră română, deși participarea capitalului străin și a celui românesc era egală. Societatea Uricani Valea Jiului, patronată de Banca Generală Ungară de Credit și grupul financiar românesc, în frunte cu Banca Românească, urmau să dețină cîte o jumătate din capital. La fondarea societății Lupeni a participat cu 10% din capital și societatea Petroșani, considerată ca societate anonimă minieră română, deși numai jumătate din capitalul ei, iar nu 60%, se afla în proprietatea unor cetățeni români. Prevederile tehnice ale acordului de „naționalizare“ a societății Lupeni erau foarte asemănătoare cu cele stipulate în acordul de constituire a societății Petroșani, prevăzînd însă restricții și mai mari asupra drepturilor reale ale băncilor românești pînă la achitarea deplină a acțiunilor obținute. Acțiunile urmau a fi plătite pînă cel tîrziu în anul 1934.²

Între timp a devenit evident că, prevederile acordului de constituire a societății Petroșani din anul 1920, privind achitarea acțiu-

¹ Situația capitalului străin în industria minieră din România între 1918—1924 este analizată de autor într-un studiu apărut în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca*, 1975, XVIII.

² Arh. Stat. Deva, Fond Lupeni, Corespondență confidențială, dos. nr. 14/1924.

nilor către firmele ungare nu puteau fi aplicate la termenul stabilit, adică pînă în anul 1925, căci băncile românești au contat în anul 1920 pe o urcare a cursului leului în anii următori. Dar tendința a fost inversă, de devalorizare. Ca urmare, în anul 1925 a fost încheiată o nouă convenție prin care termenul de plată al acțiunilor a fost fixat la 1 iulie 1940, pînă atunci urmînd ca grupul român să depune creditorilor o sumă de 1 000 000 franci elvețieni anual, provenită din dividendele ce-i reveneau. Pe măsura achitării lor, acțiunile aparținătoare băncilor românești puteau fi eliberate³. În anul următor, 1926, a fost „naționalizată” și ultima societate mai importantă din bazinul Petroșanilor, Asociația Minieră pe Kuxe Valea Jiului de Sus, din Vulcan. Cele 128 de kuxe ale asociației miniere, deținute pînă atunci în paritate de societățile Salgótarján și Uricani — Valea Jiului, au trecut asupra societăților Petroșani și Lupeni, considerate, după cum am văzut, ca societăți miniere românești.⁴

Dar, după anul 1924, datorită puternicelor presiuni ale finanței internaționale, a companiilor petroliere îndeosebi, precum și datorită insuficienței evidente a capitalului românesc în încercarea de a înlocui capitalul străin și de a finanța în același timp mersul exploatarea subterane, intransigența cercurilor liberale a slăbit tot mai mult. La 6 decembrie 1925 este pînă la urmă modificată și legea minelor, partea ce trebuia să revină în mod obligatoriu capitalului românesc în societățile miniere fiind scăzută la 50,1% din total⁵.

Contraofensiva capitalului străin nu a fost îndreptată numai împotriva legislației miniere, ci a luat chiar din anul 1924 începînd aspecte concrete, vizînd achiziționarea acțiunilor aparținînd unor societăți miniere care pînă atunci fuseseră deținute de capitalul autohton. Astfel, în toamna anului 1924 societatea România Carboniferă care exploata minele de la Căpeni (jud. Trei Scaune), avînd nevoie urgentă de capital pentru a înfăptui un program vast de raționalizare, a acceptat propunerea de colaborare oferită de un grup financiar german condus de R. Bretschneider. Ca urmare, capitalul social al societății a fost mărit cu concursul capitalului străin de la 14 milioane lei la 30 milioane lei, din care 56,6% au trecut

³ V. Axenciuc, *Mari afaceri pe seama statului. Capitalul bancar asaltează industria cărbunelui*, în *Viața economică*, 1970, VIII, nr. 38, p. 20.

⁴ *Monitorul oficial*, nr. 211 din 22 sept. 1926.

⁵ Georgeta Macarie, *Legislația industrială și lupta de interese între capitalul autohton și cel străin*, în *Viața economică*, 1970, VIII, nr. 34, pp. 15—16.

în mina grupului german.⁶ În anii următori ponderea grupului german în activitatea societății România Carboniferă a crescut și mai mult.

În 1925 a trecut sub controlul capitalului străin una din cele mai importante societăți miniere românești: Creditul Carbonifer. Instrumentul de pătrundere al capitalului belgian l-au constituit băncile românești cu participare străină, în special Banca Comercială Română, care au participat la fondarea societății. La 23 mai 1925 între F. Carlier, reprezentant al unui grup financiar belgian care a achiziționat o bună parte din acțiunile societății Creditul Carbonifer, și M. Boutry, reprezentantul băncilor Chrissoveloni, Banca de Credit Român și Banca Comercială Română a intervenit un acord privind blocarea unui număr de 55 200 acțiuni, din totalul de 110 000 acțiuni ale societății, în casele Băncii Comerciale Române, care urma să reprezinte de atunci înainte în adunările generale ale acționarilor cele două grupări financiare⁷. Conform convenției, cele două grupări se obligau să adopte poziții identice în cadrul adunărilor generale ale acționarilor, să-și impună candidații în posturile de conducere ale întreprinderii și să respecte aceeași proporție de capital în cazul sporirii numărului de acțiuni ale societății⁸.

Anul 1926 aduce epilogul „afacerii Mica”. Societatea Mica a continuat să se dezvolte rapid din punct de vedere financiar după anul 1920, ajungând pînă în 1926 la un capital de 100 milioane lei. În acest răstimp ea și-a extins activitatea. În anul 1923 a achiziționat minele de aur Stănița — Albini, cunoscute pentru bogăția lor în aur nativ.⁹ Cu toate acestea, autoritățile amenințau tot timpul cu lichidarea părții germane de capital, ceea ce neliniștea pe conducătorii societății. În anul 1926 a intervenit un acord între societatea Mica și Oficiul de lichidare de la secția Despăgubirilor de Război din cadrul Ministerului de Finanțe.¹⁰ Ca urmare, se validează contractul de cumpărare din anul 1920, iar statul primea în schimb un pachet de acțiuni în valoare de 12,5 milioane lei, precum și dreptul de a avea 2 reprezentanți în consiliul de administrație al societății. Socie-

⁶ Kisgyörgy Zoltán, Vajda Lajos, *Mina Căpeni 1872—1972. Sf. Gheorghe*, 1972, p. 79.

⁷ Arh. Stat. București, Fond. U.D.R., dos. nr. 64/1924., f. 16.

⁸ Ibidem.

⁹ Vasile Radu, *Din istoricul întreprinderii miniere „Mica” — Brad (1920—1927)*, în *Sargetia*, 1973, X, p. 352.

¹⁰ Arh. Stat. Deva, Fond. Mica-Brad, dos. nr. 19/1927, f. 22.

tatea Mica se mai obliga ca în curs de 15 ani să preia cu totul partea de capital german¹¹.

De notat că situația juridică a societății Mica a fost reglementată odată cu venirea la putere a Partidului poporului în anul 1926. Or, știut este că dintre fruntașii acestui partid s-au recrutat conducătorii societății Mica, încă de la întemeierea ei. Cea de a doua guvernare averescană a mers tot mai departe pe calea concesiilor făcute capitalului străin, primul ministru fiind el însuși partizanul unei largi colaborări cu cercurile financiare externe¹². Înainte de preluarea puterii de către guvernul partidului poporului a fost adoptată legea din 28 martie 1926 care permitea societăților cu capital străin să-și amortizeze investițiile antebelice și să-și creeze astfel fonduri însemnate¹³.

Penetrația capitalului străin în industria minieră românească s-a accentuat în anii 1926—1927. În 1926 societatea Industriile Miniere din Banat și-a sporit capitalul social la 150 milioane lei, devenind una din cele mai mari societăți miniere din punctul de vedere al capitalului. Augmentarea capitalului a fost dusă la bun sfârșit cu sprijinul substanțial al capitalului italian și belgian, care au achiziționat cîte 20% din acțiuni¹⁴. Acționarii români și-au menținut deocamdată preponderența, deținînd 60% din capital.

În acești ani Banca Marmorosch Blank & Co., ea însăși creație a capitalului străin, cunoscută pentru strînsa ei colaborare cu capitalul german, austriac și maghiar, a continuat să servească drept instrument de penetrație a societăților străine. În anul 1927 filiala ei, banca Moldova, a înființat împreună cu firma Julius Berger Tiefbohr A.G. din Berlin societatea Industria Minieră Română în scopul extinderii exploatărilor de cărbune pe care le deținea lângă Brașov. Noua societate avea un capital de 25 milioane lei¹⁵. În cursul anului 1928 societatea Industria Minieră Română a avut în gestiune și minele de cărbune de la Cozla, în Banat¹⁶. Banca Marmorosch

¹¹ *Contribuții la istoria capitalului străin în România*, București, Ed. Acad. R.P.R., 1960, p. 143.

¹² Ion Saizu, *Considerații asupra politicii „prin noi înșine” în perioada 1922—1928 (I)*, în *Studii. Revistă de istorie*, 1973, XXVI, nr. 2, p. 324.

¹³ Georgeta Macarie, *op. cit.*, p. 16.

¹⁴ *Compass Rumänien*, 1929, p. 554.

¹⁵ *Idem*, 1932, p. 633.

¹⁶ Arh. Stat. Timișoara, Fond. Insp. Industrial, Inventar II, dos nr. 27/1929.

Blank colabora încă mai de mult cu capitalul maghiar în cadrul societății Alumina S.A.R. De asemenea, prin filialele sale, Banca Comerțului Craiova și Creditul Tehnic Transilvănean, a luat parte la constituirea societăților Petroșani și Lupeni. Alte creațiuni miniere ale Băncii Marmorosch Blank erau societățile Miniera, K.E.A.G. Mircea Vodă, Carbon Block¹⁷.

Deși după anul 1926 raportul de forțe înclină tot mai mult în favoarea capitalului străin, oamenii de afaceri români continuă să-și consolideze pozițiile în unele societăți miniere cu capital mixt. În 1927 societatea Mica achiziționează pachetul de control al societății Pyrit de la societatea ungară Oberungarische Berg- und Hüttenwerksgesellschaft, care pînă atunci a continuat să dețină majoritatea acțiunilor, deși societatea era considerată ca „naționalizată” încă din anul 1921¹⁸. Pe de altă parte, societatea Mica continua să acționeze ca o poartă de pătrundere a capitalului german: tot în 1927 fondează împreună cu societatea Preussischen Bergwerks und Hütten A.G. întreprinderea petroliferă Mirafor¹⁹.

O evoluție favorabilă capitalului autohton se înregistrează în cadrul societății Petroșani. Începînd de la constituire, cu prilejul majorărilor de capital din anii 1922 și 1924, paritatea între grupul românesc și cel maghiar a fost respectată de fiecare dată²⁰. Reevaluîndu-se capitalul societății în anul 1927 pînă la suma de 820 milioane lei, acțiunile au fost astfel redistribuite, încît grupul financiar românesc a obținut majoritatea capitalului. Astfel, la sfîrșitul deceniului al treilea s-a ajuns acolo, încît cetățenii români să dețină 451 milioane lei, echivalent cu 55% din capitalul social, iar cetățenii ungari 369 milioane lei, echivalent cu 45%²¹. Trebuie precizat că prin intermediul firmelor Salgótarján și Banca Comercială Ungară din Pesta, societatea Petroșani se afla în mare parte sub influența marelui capital financiar francez, elvețian și belgian, reprezentat prin firmele Banque de Paris et de Pays Bas, Schweizerischer Bankverein, Banque de Bruxelles²². Deși a preluat majoritatea

¹⁷ Banca Marmorosch Blank & Co. Societate Anonimă 1848—1923. [București], 1923, pp. 37—98.

¹⁸ Contribuții la istoria capitalului străin în România, p. 144.

¹⁹ Compass Rumänien, 1932, p. 626.

²⁰ Arh. Stat. Deva, Fond. Petroșani S.A.R., Serviciul contabilitate, dos. nr. 175/1929, f. 3.

²¹ Loc. cit., fond. cit., dos. nr. 184/1930, f. 35.

²² L. Berov, *Le capital financier occidental et les pays balkaniques dans les années vingt*, în *Études Balkaniques* (Sofia), 1955, nr. 2—3, pp. 139—169.

acțiunilor, situația grupului românesc continua să fie precară datorită evoluției nefavorabile a leului pe piața valutară mondială. Cu toate că între anii 1925—1929 cursul leului față de francul elvețian a crescut, totuși posibilitățile de achitare a datoriei contractate față de societățile Salgótarján și Banca Comercială din Pesta erau foarte dificile. Din această cauză, la sfârșitul anului 1929 grupul românesc mai datora suma de 10 950 456 franci elvețieni²³. Aceasta echivala în momentul respectiv cu suma de 356 656 352 lei. Mult mai nefavorabilă era situația grupului românesc în cealaltă mare societate carboniferă din Valea Jiului, Lupeni S.A.R. Deși s-a pornit și în acest caz de la paritatea formală a capitalului deținut de cetățenii străini și cei români, aceștia s-au găsit în imposibilitatea de a achita ratele anuale ale datoriei contractate, astfel încît în curînd au fost nevoiți să retrocedeze o parte din acțiuni grupării financiare Banca Generală Ungară de Credit și societatea Uricani-Valea Jiului. De notat că aceste firme aveau în bună parte capital francez și elvețian subscris de Banque de l'Union Parisienne, Crédit Lyonnais, Morin Pons & Co., Société des Banques Suisses²⁴.

Capitalul francez avea astfel o prezență mai mult indirectă în industria minieră din România, prin intermediul societăților maghiare care dețineau acțiuni ale acestor societăți din Valea Jiului. El deținea în mod nemijlocit doar întreprinderi mai mici ca „Societatea franceză a minelor de aur de la Băița” sau minele de cărbune de la Surduc²⁵.

Capitalul francez mai participa, tot în mod indirect, la activitatea unor societăți miniere românești și prin intermediul unor bănci autohtone, dar care dețineau serioase participări străine, cum erau Banca Franco-Română, Banca Comercială Română și Banca de Credit Român²⁶. Acestea erau cointerestate în activitatea societăților Petroșani și Creditul Carbonifer.

În numeroase cazuri capitalul francez colabora cu capitalul belgian în cadrul societăților miniere românești. Societatea Creditul

²³ Arh. Stat. Deva, Fond. Petroșani, Serv. contabilitate, dos. nr. 152/1928, f. 87.

²⁴ *Contribuții la istoria capitalului străin în România*, p. 222. L. Berov, op. cit., p. 159.

²⁵ *Statistica minieră a României pe anii 1924—1929*.

²⁶ *Anuarul general al societăților anonime pe acțiuni din România, 1928—1929*, pp. 378, 351, 363.

Carbonifer era patronată de băncile Banca Comercială Română (controlată de un grup de bănci belgiene, franceze și austriece), Banca de Credit Român (cu capital francez și austriac) și banca Chrissoveloni (avînd capital francez și belgian). În anul 1927, cu prilejul sporirii capitalului de la 55 milioane la 110 milioane lei, se aplică convenția dintre grupul belgian condus de F. Carlier și Banca Comercială Română, referitoare la acapararea majorității acțiunilor. Astfel, societatea Creditul Carbonifer trece sub controlul capitalului belgian și francez. În anul următor grupul condus de F. Carlier preia și conducerea societății „Schitul Golești” S.A.R. care s-a constituit avînd la bază un capital de 20 milioane lei în scopul exploatarea minelor din jud. Muscel²⁷.

Penetrația capitalului străin în industria minieră românească se accentuează în anii 1928—1929, premergători crizei economice, în primul rînd, datorită lipsei acute de capital pe care societățile miniere îl resimțeau. Greutățile economice care prevesteau marea criză puteau fi rezolvate numai apelîndu-se la aporturi financiare din ce în ce mai mari. Piața internă a capitalurilor se dovedea tot mai insuficientă. De sprijinul capitalului străin nu aveau nevoie numai firmele particulare ci și guvernele epocii, care se străduiau să realizeze o stabilizare a leului cu ajutorul unui împrumut străin. Dar, marea finanță internațională a pus drept condiție pentru realizarea împrumutului modificarea Legii minelor, astfel încît să nu mai stînjenească activitatea capitalului extern în întreprinderile miniere românești. Legea minelor din anul 1929 a oferit într-adevăr capitalului străin mari avantaje.

Chiar și cele mai puternice societăți miniere au ajuns să ceară sprijinul financiar al capitalului străin în preajma crizei. Societatea Lignitul, care întîmpina mari greutăți financiare, a recurs la aportul financiar al puternicului consorțiu internațional Hydrofina, care grupa firmele Banque de Bruxelles, Société Générale de Belgique, Banque de Paris et de Pays Bas, Banque de l'Union Parisienne, Niederösterreichische Eskomptgesellschaft și Brown-Bovery²⁸. În anul 1928 consorțiul Hydrofina a preluat întreaga emisiune de capital de 45 milioane lei prin care capitalul societății Lignitul a fost sporit de la 50 la 95 milioane lei²⁹.

²⁷ *Compass Rumänien*, 1932, pp. 647—648.

²⁸ L. Berov, *op. cit.*, p. 156.

²⁹ *Contribuții la istoria capitalului străin în România*, p. 142.

În anul 1928 este înființată o nouă societate minieră la care a participat în mod indirect și capitalul străin. Este vorba de societatea „Almășel-Porcurea“, întemeiată în comun de Banca Românească și Banca Chrissoveloni, cu un capital de 12 milioane lei, care se ocupa cu exploatarea unor zăcămintele de minereuri de metale prețioase și neferoase³⁰. În anul 1928 cea mai mare parte a acțiunilor Băncii Chrissoveloni trec în mina firmei austriece Niederösterreichische Eskomptgesellschaft din Viena, dar dețineau participațiuni și Banque de Bruxelles, Comptoir d'Escompte-Geneva, Hambros Bank Ltd. — Londra³¹. Este de notat această evoluție, deoarece Banca Chrissoveloni mai era interesată și în activitatea societăților Petroșani, Lupeni, Creditul Carbonifer și U.D.R.

În acest fel capitalul străin a ajuns să participe tot mai intens la activitatea industriei miniere din România. După unele calcule, la sfârșitul anului 1928 el era interesat în aproximativ 80% din capitalul investit în acest domeniu de activitate³².

În cursul anului 1929 penetrația capitalului străin în industria minieră s-a intensificat. Deosebit de activ s-a dovedit a fi în această direcție capitalul belgian. Astfel, societatea „Valea Agrișului“, patronată pînă atunci de Banca Generală a Țării Românești, trece sub controlul firmei Société Générale de Belgique³³. În același an, capitalul belgian ajunge să dețină poziții predominante și în societatea Industriile Miniere din Banat, în care pînă atunci deținuse doar 20% din acțiuni. Cu prilejul măririi capitalului la 325 milioane lei, grupul belgian reprezentat de oamenii de afaceri Sépulchre — Liedckerke a preluat din noua emisiune 75 milioane lei, Société des Minerais din Bruxelles, alte 75 milioane, grupul italian 10 milioane, iar grupul românesc doar 15 milioane. Astfel capitalul belgian a obținut peste 55% din acțiuni³⁴. Trecerea minelor de la Cozla din Banat sub administrația societății Creditul Carbonifer, prin preluarea lor de la societatea Industria Minieră Română, a însemnat de fapt un succes tot pentru capitalul belgian³⁵.

³⁰ *Compass Rumänien*, 1932, p. 631.

³¹ *Contribuții la istoria capitalului străin în România*, p. 117.

³² *Idem*, p. 140.

³³ *Compass Rumänien*, 1932, p. 642.

³⁴ *Idem*, p. 634.

³⁵ Arh. Stat. Timișoara, Fond. Insp. Industrial, Inventar II, dos. nr. 27/1929.

În acest răstimp ajunge sub control străin și o altă mică întreprindere minieră bănățeană, societatea pentru exploatarea minelor de cărbuni de la Mehadia, fiind preluată de către concernul austriac Fanto din Viena care avea drept obiect producția și comercializarea de combustibil provenit din petrol și cărbune³⁶.

Tot în Banat, întreprinderea „Baia Nouă” continuă să dețină și în acest timp capital maghiar, prin intermediul societății Beocsiner Zementfabrik Union care dispunea de 150/0 din capital³⁷. În afară de societățile Petroșani, Lupeni, Valea Jiului de Sus, capitalul maghiar nu mai era prezent în această perioadă decât în mici întreprinderi miniere ca: „Asociația ungară de mine de zinc și mine metalice”, avînd exploatări în zona Băii Mari, „Asociația minieră ungară de cupru”, avînd mine în județul Hunedoara, și Societatea Alumina din Bihor³⁸.

În anul 1929 își face mai direct simțită prezența în industria minieră și capitalul englez, care pînă atunci s-a manifestat în special prin intermediul Băncii Comerciale Române și a Băncii de Credit Român, în care era cointerestat. În 1929 societatea Româno-Africană, aflată în realitate sub controlul firmei Service Petroleum Company Limited din Londra, intră în strînse legături de afaceri cu Banca Minelor de la care preia acțiunile pe care aceasta le-a deținut în societatea Industria Aurului din Abrud³⁹. În același an societatea Româno-Africană întemeiază în colaborare cu Banca Minelor societatea Derna-Tătăruș cu un capital de 60 milioane lei, care avea în exploatare mine de asfalt și cărbune⁴⁰.

Capitalul englez mai participa și la exploatarea minereului de fier prin intermediul marilor societăți metalurgice U.D.R. și Titan-Nădrag-Călan (T.N.C.). Societatea U.D.R. era cea de a treia producătoare de cărbuni din România, a doua producătoare de minereu de fier, deținînd și o parte importantă din producția de minereu de mangan. O treime din capitalul ei era deținut de trustul englez Vickers-Armstrong. Mai era cointerestat în mare măsură și capitalul austriac prin intermediul firmelor Österreichische Privilegierte Staats Eisenbahn Gesellschaft (S.T.E.G.) și Wiener Boden Kredit-

³⁶ *Compass Rumänien*, 1932, p. 647.

³⁷ Arh. Stat. Timișoara, Fond. Baia Nouă, dos. nr. 1/1923.

³⁸ *Statistica minieră a României pe anii 1924—1929*.

³⁹ *Compass Rumänien*, 1932, p. 803.

⁴⁰ *Idem*, p. 847.

anstalt, precum și consorțiul elvețian Continental Trust for Bank and Industrial Values — Basel⁴¹. În ansamblu însă capitalul românesc a reușit să păstreze peste 600/0 din acțiuni, așa cum prevedeau de altfel în mod obligatoriu statutele societății. Astfel, în 1925 grupul românesc deținea 620/0 din capital⁴². În anul 1929 capitalul străin dispunea de 571 436 de acțiuni, echivalând cu 38,090/0 din capital, iar băncile românești posedau 925 826 acțiuni, reprezentând 61,720/0 din capitalul de 750 milioane lei⁴³. Trebuie remarcat însă că multe din aceste acțiuni erau deținute de băncile cu o pronunțată participație străină: Marmorosch Blank, Banca Chrissoveloni, Banca de Credit Român, Banca Comercială Română, Banca Comercială Italiană și Română.

Cealaltă mare societate metalurgică Titan-Nădrag-Călan, fondată în anul 1924 cu un capital social de 150 milioane lei, deținea și ea mine de fier și cărbune. Ea avea de asemenea cointeresarea societăților engleze Bessler-Waechter and Co. Ltd. și W. Gilbertson et Co. Ltd., pe lângă participarea unor firme austriece (S.T.E.G., Nadra-ger Einsenindustrie Gesellschaft) și maghiare (Salgótarjánér Bergbau und Hütten A.G. — Budapesta)⁴⁴. Trustul Vickers avea și el interese în această societate prin intermediul societății U.D.R. care deținea o parte importantă a acțiunilor T.N.C. Rolul principal în societatea T.N.C. l-a jucat familia Ausschnitt, cunoscută pentru strînsele ei legături de afaceri cu capitalul englez. Au mai preluat acțiuni ale societății T.N.C. și Banca Chrissoveloni și Banca de Credit Român. Între anii 1927—1930 o parte din acțiunile T.N.C. sînt preluate de societățile elvețiene Swiss Bank Corporation și Société Anonyme pour Valeurs Industrielles — Berna⁴⁵. În ansamblu însă firmele românești și-au păstrat tot timpul cca jumătate din totalul acțiunilor T.N.C.

Capitalul românesc n-a înregistrat în a doua jumătate a deceniului al treilea asemenea pierderi de poziție în domeniul extracției minereurilor de fier, ca în alte domenii ale industriei miniere, îndeosebi în industria carboniferă. Societățile carbonifere au fost

⁴¹ 200 de ani de construcții de mașini la Reșița 1771—1971, Vol. I, Reșița, 1971, pp. 96—97.

⁴² Arh. Stat. București, Fond. U.D.R., dos. nr. 10/1923, f. 28.

⁴³ Loc. cit., Fond. cit., dos. nr. 19/1923, f. 143.

⁴⁴ Arh. Stat. Caransebeș, Fond. T.N.C., pachet IV, dos. nr. 71, f. 4.

⁴⁵ Loc. cit., Fond. cit., Proces verbale ale Consiliului de administrație, f. 12—13 și 18—19.

constrînse să apeleze la ajutorul finanței internaționale datorită greutăților tot mai mari pe care le-au întâmpinat după anul 1927, astfel încît pînă în anul 1929 capitalul străin a ajuns să dețină poziții predominante în această ramură minieră. Acest fenomen a neliniștit opinia publică. În cadrul dezbaterilor parlamentare deputatul Șt. Mihăiescu, a dezvăluit cu îngrijorare că „... înșiși Petroșanii nu au numai capital românesc, iar minele de la Comănești, cele din nordul Transilvaniei și cele de la Codlea sînt complet în mîna capitalului străin. Minele de la Asău-Comănești, cele mai importante, sînt în mîna capitalului belgian”⁴⁶.

Contraofensiva energetică desfășurată de capitalul străin în industria minieră românească în a doua jumătate a deceniului al treilea, în condițiile slăbiciunii financiare a firmelor autohtone și a înrăutățirii situației economice, a dus la acapararea unor importante poziții de către reprezentanții marii finanțe externe. Deși capitalul autohton a reușit să-și păstreze o mare parte din pozițiile cucerite în primii ani postbelici, dependența economică-financiară a României față de marile puteri capitaliste s-a agravat. De asemenea, capitalul străin tindea să supună muncitorimea din întreprinderile miniere care îi erau subordonate unei exploatare mai intense.

⁴⁶ *Dezbaterile Parlamentare*, din 16 aprilie 1929, Ședința din 12 februarie 1929.

LE CAPITAL ÉTRANGER DANS L'INDUSTRIE MINIÈRE DE ROUMANIE AUX ANNÉES 1924—1929

Résumé

Après la première guerre mondiale les intérêts majeurs de l'État roumain récemment parachevé exigeaient qu'on ôtât au capital étranger le contrôle des exploitations minières. Cela profita tout premièrement au capital autochtone, particulièrement au capital du parti libéral, qui réussit de pénétrer dans toutes les sociétés minières importantes.

Après 1924 l'opposition à la participation du capital étranger à l'industrie minière diminua progressivement, du fait du manque de capital ressenti par toutes les sociétés minières. Il s'en est ensuit un processus d'infiltration intense du capital étranger, surtout dans les sociétés charbonnières qui, entre 1923—1929, se heurtaient à des difficultés en permanente croissance, dont on cherchait le remède en appelant aux investitions étrangères.

Ce fut le capital belge qui profita tout d'abord du manque de capital autochtone; il s'est assuré le contrôle de plusieurs sociétés minières de Roumanie. Les capitaux français, hongrois, allemand, suisse, autrichien et anglais y avaient aussi des participations.

PUBLICISTICA MILITANTĂ A LUI JÓZSA BÉLA ÎN PAGINILE REVISTEI „ÚJ SZÓ“ (Tîrgu Mureş 1935—1936)

TURZAI MARIA

Între anii 1933—1940 în mobilizarea maselor la lupta antifascistă pentru apărarea libertăţilor democratice, independenţei şi suveranităţii naţionale, împotriva pericolului fascist, o contribuţie valoroasă au adus-o alături de publicaţiile ilegale editate de P.C.R., ca „Scinteia“, „Lupta de clasă“, „Tinărul leninist“, „Noi vrem pămînt“, „Brazdă“, un mare număr de gazete şi reviste legale ca: „Buletinul de acţiune împotriva fascismului“, „Clopotul“, „Umanitatea“, „Ecou“, „Alte zări“, „Székelyföldi Néplap“, „Új Szó“, „Manifest“, „Blocul“, „Korunk“, „Erdélyi Magyar Szó“, „Amicii U.R.S.S.“ etc., care publicau articole şi materiale cu caracter şi conţinut antifascist, antirevizionist şi antihitlerist.

Din colectivele de redactori şi colaboratori ale presei democratice şi antifasciste apărute din iniţiativa, sub influenţa şi îndrumarea Partidului Comunist Român, făceau parte intelectuali cu vederi progresiste şi democratice, dintre care mulţi se bucurau de un mare prestigiu nu numai în ţară, ci şi peste hotare. În rîndurile lor s-au aflat: Petre Constantinescu-Iaşi, dr. Petru Groza, Alexandru Sahia, N. D. Cocea, Ion Gheorghe Maurer, Gheorghe Rădulescu, Radu Cernătescu, C. I. Parhon, Gaál Gábor, Józsa Béla, Tudor Bugnariu, Kovács György, Bányai László, Dcm. Dobrescu, Balogh Edgár, Nagy István, Scarlat Callimachi, Iorgu Iordan, Constanţa Crăciun, C. Paraschivescu-Bălăceanu, Ilie Cristea, Miron Radu Paraschivescu, Matei Socor, Ella Negruzzi, Stelian Niţulescu şi alţii.

În publicistica antifascistă din România un loc de cinste îl ocupă Józsa Béla, militant de frunte al Partidului Comunist Român care şi-a pus mintea, inima şi condeiu în slujba luptei poporului român şi a oamenilor muncii maghiari, germani, evrei şi de alte naţionalităţi, dusă împotriva exploatării burghezo-moşiereşti, asu-

pririi naționale, împotriva pericolului fascist, pentru apărarea independenței și suveranității patriei comune.

Activitatea publicistică a lui Józsa Béla, se datează încă din perioada crizei generale din anii 1929—1933. Fiind secretar al filialei din Cluj al Ajutorului Muncitoresc Român, el scria o serie de poezii militante pentru programele artistice, coruri vorbite, organizate în localul organizației cu scopul de a ajuta copiii săraci, șomerii și muncitorii săraci¹. Poeziile sale din acel timp avînd în primul rînd un scop agitativ, au valoarea de document al mișcării și culturii muncitorești din țara noastră. Din însărcinarea Ajutorului Muncitoresc Român, în primăvara anului 1932 devine și redactor al gazetei „Szolidaritás” („Solidaritate”), care apare lunar la Cluj.

În anul 1932, ca delegat al organizației Ajutorului Muncitoresc Român, ia parte la Berlin la Congresul Ajutorului Muncitoresc Internațional, unde face cunoștință cu Klara Zetkin și cu alți conducători ai mișcării muncitorești germane și din alte țări².

În luna octombrie 1932 gazeta clujeană a organizației ajutorului muncitoresc „Szolidaritás”, este interzisă de autorități, iar redactorul ei a fost deferit justiției³. După interzicerea publicației „Szolidaritás”, Józsa Béla continuă să publice în coloanele gazetei „Gyár és ucca” („Fabrică și stradă”)⁴, care de asemenea în tot timpul apariției sale (1 decembrie 1932 — ianuarie 1933) a fost expusă prigoanei autorităților. La începutul anului 1933, după o apariție de scurtă durată, și gazeta „Gyár és ucca” — împreună cu o serie de alte organe de presă democratice, antifasciste și antirăzboinice — a fost interzisă definitiv de către organele represive ale statului burghezo-moșieresc.

După interzicerea publicației „Szolidaritás” editează în condiții ilegale, împreună cu scriitorul comunist, Nagy István, revista literară ilegală intitulată „Irrjatok” („Scrieți”).

La începutul anului 1933, Józsa Béla participă la demonstrația de solidaritate cu greviști, organizată de muncitorii de la diferite fabrici și întreprinderi din Cluj, în fața Atelierelor C.F.R., din care

¹ Jordáky Lajos, *Józsa Béla irodalmi és publicisztikai munkássága* (Activitatea literară și publicistică a lui Józsa Béla), *Korunk*, nr. 11, din 1968.

² Jordáky Lajos, *Józsa Béla irodalmi és publicisztikai munkássága...*

³ Ibidem.

⁴ T. Georgescu — M. Ioanid, *Presa P.C.R. și a organizațiilor sale de masă. 1921—1944*, București, Editura științifică, 1961, p. 195.

cauză este arestat și reținut timp de 3 luni de către poliție, după care, nefiind probe împotriva lui, este eliberat⁵.

Numirea de către partid a lui Józsa Béla în iunie 1935 ca membru al Secretariatului teritorial al P.C.R. pentru Ardeal și Banat, a constituit o expresie de prețuire și recunoștință a calităților sale de comunist, a devotamentului său pe care-l dovedea pentru mișcarea revoluționară a clasei muncitoare din România.

Ca secretar de propagandă și de presă în cadrul Secretariatului teritorial al P.C.R. pentru Ardeal și Banat, Józsa Béla a depus o activitate deosebit de prețioasă pentru popularizarea liniei politice a Partidului Comunist Român, îmbinând în mod armonios munca ilegală cu cea legală, a folosit cele mai diferite metode și mijloace pentru a transmite politica și tactica partidului în rindul maselor, în fabrici, în uzine, la sate, în birouri etc. El a văzut clar că în condițiile istorice de atunci, munca politică-ideologică și intensificarea activității de propagandă în rindurile celor exploatați și asupriți, în mijlocul tuturor forțelor democratice, antifasciste și patriotice, fără deosebire de naționalitate — avea o mare importanță.

În calitate de secretar de propagandă și de presă, lui Józsa Béla îi revenea sarcina de a conduce colectivul de redacție al săptăminalului „Ûj Szó“ („Cuvînt nou“) din Tîrgu Mureș, revistă literară, socială și economică aflată sub îndrumarea și influența Partidului Comunist Român, și care a apărut în perioada de la 11 august 1935—13 octombrie 1936⁶.

Acest săptăminal, — în comparație cu alte organe de presă cu caracter similar — a reușit să apară un timp mai îndelungat, însumînd în total 67 de numere. Redacția și tipografia ziarului se găseau la Tîrgu Mureș, dar majoritatea articolelor se primeau de la Cluj. Gazeta avea subredacții la Cluj și la Oradea, dar avea colaboratori și corespondenți în majoritatea orașelor și localităților, unde se aflau cititori, care vorbeau limba maghiară.

Numeroase articole și editoriale, din coloanele publicației au fost scrise de conducători ai mișcării muncitorești și antifasciste, de membri al Comitetului teritorial al P.C.R. pentru Ardeal și Banat, de militanți de seamă ai Madoszului, ai mișcării sindicale și democratice din țara noastră. Numărul covîrșitor al articolelor de

⁵ I. Micu, A. Simion, *Józsa Béla (1898—1943)*, București, 1971, p. 17.

⁶ T. Georgescu — M. Ioanid, *Op cit.* p. 195.

fond și al celor de mare importanță au ieșit de sub condeiul lui Józsa Béla. În același timp însă, un număr considerabil de articole — semnate cu nume sau pseudonime — au fost scrise de către: Heves Ferenc, Bánya László, Kovács György, Dán István, Veress Pál, Tamás Gáspár, Keleti Sándor, Adorján György, Kurkó Gyárfás, Hajós Sándor, Sallay József, Balló Árpád și alții. O bună parte a articolelor însă a apărut fără semnătură, și aceasta din cauza prigoanei și a terorii autorităților, îndreptate împotriva presei democratice, antifasciste și muncitorești. Conform indicațiilor primite din partea P.C.R., Józsa Béla a asigurat în coloanele săptăminalului „Új Szó” un spațiu larg popularizării activității organizațiilor de masă, cum erau: Blocul Democratic, Madosz, Frontul Plugarilor, Grupul Avocaților Democrați, Frontul Democrat Studentesc etc.

Săptăminalul antifascist „Új Szó” din Tîrgu-Mureș a apărut în anii, cînd Partidul Comunist Român s-a aflat în fața unor sarcini deosebit de complexe și importante, care decurgeau din situația internă și externă a țării. În același timp, în scopul barării drumului pericolului fascist, era necesară ralierea într-un front comun a tuturor categoriilor sociale și a forțelor politice interesate în propășirea democratică a țării, în apărarea integrității teritoriale, a independenței și suveranității ei naționale. „În aceste împrejurări — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretar general al P.C.R. —, Partidul Comunist din România, exprimînd interesele vitale ale maselor largi, militează activ pentru unirea tuturor forțelor democratice și patriotice ale poporului, pentru apărarea independenței și suveranității țării⁷.”

Aceste obiective stăteau și în fața militantului comunist Józsa Béla, cînd a folosit gazeta „Új Szó” din Tîrgu Mureș, drept o tribună de luptă antifascistă, în care au fost dezbătute problemele majore ce stăteau în fața mișcării revoluționare și antifasciste a maselor largi populare: realizarea frontului comun al forțelor democratice, lupta contra stării de asediu și a cenzurii, pentru interzicerea activității organizațiilor fasciste, pentru asigurarea dreptului de întrunire și a libertății presei, pentru amnistierea deținuților comuniști și antifasciști, pentru apărarea integrității fruntariilor naționale, a independenței și a suveranității patriei, solidaritatea cu

⁷ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. I, București, Editura politică, 1968, p. 369.

popoarele amenințate de agresivitatea țărilor fasciste și revizioniste etc.

O covârșitoare parte a articolelor lui Józsa Béla publicate în „Ūj Szó”, abordează problema frontului unic muncitoresc și a frontului popular antifascist. În articolele cu o asemenea problematică, era demascată fascismul ca dictatura fățișă, teroristă a celor mai reacționare, mai șovine și mai agresive virfuri ale capitalismului monopolist. Autorul lor sublinia că garanția victoriei asupra fascismului o constituie, făurirea frontului unic muncitoresc și strângerea în jurul lui, în cadrul unui larg front democratic, patriotic, antifascist, a tuturor forțelor sociale interesate în apărarea cauzei democrației, suveranității și independenței naționale a țării. Hotărârile plenarelor din februarie 1935 și august 1936 al C.C. al P.C.R. au constituit o călăuză sigură în rezolvarea acestor sarcini atât de arzătoare în condițiile ascensiunii fascismului pe plan extern și intern. „Națiunea e în pericol să-și piardă și independența, și libertatea și existența — se arăta într-un document elaborat de Partidul Comunist Român în ianuarie 1936 —, ea trebuie să ridice steagul luptei pentru propria sa ființă. Un imens front antifascist al poporului trebuie să se formeze. Frontul popular este salvarea”⁶.

Revista tirgumureșeană „Ūj Szó” a sprijinit lupta P.C.R. pentru rezolvarea sarcinilor arătate mai sus, a publicat numeroase articole și materiale destinate mobilizării tuturor forțelor sociale la închegarea frontului popular antifascist. În acest spirit erau scrise articole semnate de Józsa Béla (sub pseudonime de: Simó András, Simon A., S.A. etc.): „*Front popular — front de pace*”⁹, „*Guvern popular*”¹⁰, „*Datorită frontului popular*”¹¹, „*Cine este alături de frontul popular și cine împotriva lui*”¹². În articolul cel din urmă lămurește scopul și înțelesul frontului popular: „Țelul frontului popular este cât se poate de clar: să apere drepturile și libertățile cetățenilor, să lupte împotriva scumpetei și a impozitelor exagerate, să asigure dreptul de întrunire și libertatea presei, să lupte pentru amnistie, împotriva războiului și fascismului. Inițiatorii frontului au chemat la unire, pe baza programului elaborat, parti-

⁶ Arhiva I.S.I.S.P., cota XIX-23, inv. nr. 812.

⁹ „Ūj Szó” din 18 mai 1936.

¹⁰ „Ūj Szó” din 8 septembrie 1936.

¹¹ „Ūj Szó” din 30 martie 1936.

¹² „Ūj Szó” din 22 septembrie 1935.

dele, grupările politice, syndicatele, minoritățile naționale, cu alte cuvinte pe toți cei care sînt dispuși să se alinieze și să lupte laolaltă pentru țelul comun. Nu trebuie să fie neapărat socialist acela ce nu vrea războiul, nici revoluționar acela ce vrea să evite infernul fascist“. Articolul este încheiat cu un adînc optimism din partea autorului privind existența posibilității realizării frontului popular antifascist și în privința că masele populare sînt convinse de necesitatea lui: „Nu pot exista motive care să-i împiedice pe oamenii cu judecată de a se strînge laolaltă, atunci cînd libertatea și drepturile cetățenești se află în primejdie de moarte“¹³.

În anii apariției gazetei „Ūj Szó“, în 1935—1936, Partidul Comunist Român s-a adresat cu tot mai multă insistență Partidului social-democrat și socialist unitar, organizațiilor lor locale cu chemări la realizarea Frontului Unic muncitoresc. În aceste apeluri P.C.R. a atras atenția conducerii și membrilor acestor partide cît și a întregii muncitorimi, organizate și neorganizate asupra necesității acordurilor de front unic, încheiate la orice nivel, în vederea treptatei realizări a unității de acțiune a clasei muncitoare în întreaga țară. „Imense sînt puterile unite ale maselor — se arăta într-o scrisoare adresată de P.C.R. la 1 noiembrie 1935 conducerii P.S.D. — Formidabilă e puterea unită a proletariatului... Rolul nostru de proletari, rolul partidelor noastre ca partide muncitorești este să fie în fruntea acestei lupte. Succesul ei atîrnă numai și numai de unitatea proletară, de unitatea maselor. Această unitate este în curs și nimic nu o va putea opri. Să ajutăm, să grăbim realizarea ei“¹⁴.

Salutînd cu optimism Congresul general al Partidului Social-democrat din aprilie 1936, Józsa Béla și-a exprimat speranța că congresul va aduce hotărîri care vor însemna un pas înainte pe drumul înfăptuirii Frontului unic muncitoresc, condiție esențială pentru crearea unui larg front popular antifascist. „Niciodată pînă acum nu s-au conturat atît de pregnant țelurile celor două tabere, ale drepte și ale stîngii, excluzînd orice cale de mijloc — scria în articolul intitulat „Congrese“ apărut în numărul din 6 aprilie 1936 al gazetei „Ūj Szó“ —. Șovăielile, subterfugiile, abilitățile nu ajută decît dreptei. Credem că ambele partide, ale căror mase au dat do-

¹³ „Ūj Szó“ din 22 septembrie 1935.

¹⁴ Arhiva I.S.I.S.P., cota AB XX-5, nr. inv. 958.

vadă și pină în prezent că doresc colaborarea cu masele largi muncitoare, în vederea unei lupte comune împotriva fascismului și nu vor admite ca poporul dornic de libertate al României să fie înrobii Germaniei sau altor imperialiști. În această nădejde salutăm congresul Partidului social-democrat”¹⁵.

În toamna anului 1935, cînd la 24 septembrie, din inițiativa comuniștilor a fost convocată la Băcia (jud. Hunedoara) întîlnirea reprezentanților Frontului plugarilor și ai organizației Madosz¹⁶, unde s-a încheiat un acord de colaborare pe baza căruia cele două organizații participante urmau să desfășoare acțiuni comune împotriva pericolului fascismului și războiului, pentru apărarea libertăților democratice și altor revendicări de ordin economic, social etc. Józsa Béla a fost printre primii care au popularizat și în scris importanța istorică a acestei înțelegeri, și a perspectivelor sale în viitor pentru mișcarea antifascistă și revoluționară din România. Arătînd scopul și semnificația acestui acord, mobiliza oamenii muncii români, maghiari și de alte naționalități pentru susținerea și realizarea lui. „În localitatea Băcia — scria în articolul „*Adevărata alianță româno-maghiară*”, publicat în numărul din 13 octombrie 1935 al gazetei „Ūj Szó” —, delegați a patruzeci de mii de agricultori români organizați — toți țărani au dus tratative cu reprezentanții muncitorilor și țăranilor care fac parte din Uniunea oamenilor muncii maghiari.

S-au întrunit ca să se sfătuiască asupra durerilor și necazurilor comune și să discute despre elaborarea unui program comun de acțiune, pe baza căruia să poată începe lupta pentru îmbunătățirea situației lor precare.

Ei cer păduri, pămînt și izlazuri pentru cei săraci, dreptul la muncă pentru fiecare om al muncii, anularea dărilor și taxelor excesive, sufocante și tot mai numeroase, sistarea execuțiilor silite, neomenoase și brutale pentru neplata dărilor.

Dreptul de a se folosi nestînjedit de limba lor maternă, de a lupta pentru libertățile democratice, împotriva fascismului generator de războaie. Au arătat necesitatea creării frontului popular, în care vād pe cel mai înfocat apărător al drepturilor lor lezate.”¹⁷

¹⁵ S.A., *Kongresszusok* (Congrese), „Ūj Szó” din 6 aprilie 1936.

¹⁶ L. Bányai, *Pe făgașul tradițiilor frățești*, Editura politică, București, 1971, p. 182.

¹⁷ S.A., *Az igazi román-magyar szövetség* (Adevărata alianță româno-maghiară) „Ūj Szó” nr. 10 din 13 octombrie 1935.

Pe linia eforturilor P.C.R. de raliere pe o platformă comună a organizațiilor de masă democratice și antifasciste, acordul de colaborare comună încheiat la Băcia între Frontul plugarilor și Madosz a însemnat un important pas pe care opinia publică antifascistă, presa democratică a vremii, ziarele „Înainte“, „Valul“, „Manifest“, „Ūj Szó“, „Zorile“ etc. l-au salutat cu un entuziasm deosebit.¹⁸ După cum ne informează gazeta „Ūj Szó“, importanța încheierii acestui acord dintre organizațiile Frontul plugarilor și Madosz din inițiativa Partidului Comunist Român, a fost salutăată și larg dezbătută de organizațiile locale din orașul Tîrgu Mureș. Consiliul sindical din acest oraș, în care influența comuniștilor era hotărîtoare, a aderat printre primii la acest acord¹⁹. Hotărîrea Consiliului sindical din Tîrgu Mureș de a adera la înțelegerea din Băcia a fost publicată în întregime în numărul 16 din 26 noiembrie 1935 al gazetei „Ūj Szó“. În această hotărîre Consiliul sindical local din orașul Tîrgu Mureș își exprimă convingerea că „acest front popular va fi capabil să lupte cu succes pentru revendicările economice, pentru apărarea și lărgirea drepturilor politice ale poporului. „Noi, Consiliul sindical din Tîrgu Mureș — se spune în continuare în adeviziune — propunem conducerii frontului unic să se adreseze tuturor organizațiilor și partidelor muncitorești cu scopul de a încheia frontul popular, cu atît mai mult cu cît situația politică se agravează, pericolul războiului și fascismului ne amenință tot mai mult...“²⁰.

La începutul anului 1936 și în gazeta „Ūj Szó“ au ocupat un loc central articolele și știrile privitoare la pregătirea, și desfășurarea alegerilor parlamentare parțiale din județele Hunedoara și Mehedinți. Articole intitulate, ca „Deva arată drumul“²¹, „În Hunedoara și Mehedinți au învins forțele de stînga“²², „Românii și maghiarii din Deva pentru democrație“²³, „Frontul popular al stîn-

¹⁸ „Înainte“ din 15 octombrie 1935; „Valul“ din 21 octombrie 1935; „Manifest“ din 25 decembrie 1935; „Ūj Szó“ din 6 octombrie 1935; „Zorile“ din 18 decembrie 1935.

¹⁹ „Ūj Szó“ din 26 noiembrie 1935.

²⁰ „Ūj Szó“ din 26 noiembrie 1935.

²¹ *Déva utat mutat* (Deva arată drumul), „Ūj Szó“ din 19 februarie 1936.

²² *Győzött a baloldal Hunedoara és Mehedințiben* (În Hunedoara și Mehedinți au învins forțele de stînga) „Ūj Szó“ din 24 februarie 1936.

²³ *A hunedoarai magyar és románság hitvallása a demokrácia mellett* (Românii și maghiarii din Deva pentru democrație) „Ūj Szó“ din 9 februarie 1936.

*gii și-a creat drumul în județul Hunedoara*²⁴ — au oglindit lupta și succesul partidelor democratice în aceste două județe ale țării. Articolul cel din urmă — care a văzut lumina tiparului în ajunul alegerilor parlamentare parțiale, se termină cu următoarea convingere a autorului: „...masele muncitoare din România au nevoie de pîine, de libertate și nu de lanțuri. Sperăm că chiar succesul candidaților frontului democratic din Hunedoara... va fi punctul de plecare la făurirea frontului democratic pe întreagă țară. În România trebuie nimicit fascismul. Așa impun interesele maselor muncitoare din România”.

În preajma alegerilor parțiale din județele Hunedoara și Mehedinți, cu scopul susținerii și pregătirii campaniei electorale se publică în gazeta „Ūj Szó” articolul din condeiul lui Józsa Béla, cu titlul „*Afară cu fasciștii de pe pămîntul lui Horea*”²⁵. În acest articol, dedicat mobilizării maselor muncitoare la susținerea candidaților organizațiilor democratice aliate, se subliniază importanța victoriei forțelor democratice și potrivnice fascismului. În introduce-re articolului Józsa Béla arată, că după fiecare atac al bandelor fasciste — care au avut loc la București, Sighetul Marmăției, Suceava etc. — apărea comunicatul oficial: „Ordinea a fost restabilită”. „Iar acum — se arată în articol —, cu această ordine restabilită, bandele cuziste au distrus sediul din Turnu-Severin al Partidului național-țărănesc. În această ordine restabilită, gărzile înarmate ale fasciștilor desfășoară acțiuni ziua și noaptea, pretutindenii în țară. Împotriva cui? Împotriva evreilor. Dar împotriva căror evrei? Doar și Grosz Jenő este evreu, care împreună cu o șleahță de români au furat miliarde și apoi au subvenționat, cu sute de mii de lei, ziarul fascist „Porunca vremii”.

Ciomăgelilor fasciste nu le cad victimă însă decît evrei săraci, muncitori maghiari și români...

Să punem capăt dezmățului sîngeros al bandelor huliganice! La Turnu-Severin, 40 de țărani români au înfruntat numai cu miinile goale și au pus pe fugă o ceată de huligani bătăuși... Tulburătorii ordinii publice trebuie lichidați. Județul Hunedoara, țara lui Horea, Cloșca și comitatul lui Varga Katalin, trebuie să devină punctul de plecare al acestei mari operațiuni de ecarisaj.

²⁴ *A baloldali népfront utat tört magának Hunedoara megyében* (În județul Hunedoara au învins forțele de stînga) „Ūj Szó” din 19 ianuarie 1936.

²⁵ „Ūj Szó” din 26 ianuarie 1936.

Alegerile de acolo trebuie să servească drept exemplu pentru nimicirea grupului de speculanți și de ațîțători la război.

Țăranii Frontului Plugarilor și ai Partidului național-țărănesc, muncitorii de stînga și cei social-democrați trebuie să asigure această biruință. Aceasta este acum o problemă de viață și de moarte²⁶.

În luna aprilie 1936, Garda de fier a organizat la Tîrgu Mureș un congres pretins studențesc, orientat în primul rînd împotriva mișcării comuniste, precum și împotriva unor oameni politici burghezi care nu erau de acord cu tendințele spre dictatură fascistă și cu metodele de violență practicate de legionari. Ținerea acestui congres pseudo-studențesc a avut loc cu aprobarea Ministerului afacerilor interne, Ion Inculeț, pe baza acordului regelui, care și prin acest mijloc urmărea să folosească această organizație fascistă-teroristă împotriva forțelor democratice și contra adversarilor săi care contracarau drumul lui netezit spre o dictatură personală. Studenții legionari pentru a participa la congres, au avut la dispoziție în mod gratuit trenuri întregi, iar la Tîrgu Mureș primarul Emil Dandea, le-a asigurat cazare și sală pentru întrunire.

Presa muncitorească, democratică, chiar și cea democrat-burgheză, studenții și intelectualii, cu vederi progresiste, rectorii universităților din Cluj și Iași protestau cu vehemență împotriva aprobării congresului studenților legionari. Studenții democrați din București, Iași și Cluj cereau interzicerea ținerii acestei întruniri organizate din inițiativa Gărzii de fier. Gazeta „Új Szó” din Tîrgu Mureș, fiind îndrumată de Partidul Comunist Român, a fost între primele ziare care dezaprobau și dezvăluiau caracterul adevărat al congresului și protestau împotriva hotărîrilor luate.

Józsa Béla, acordînd o atenție deosebită problemei tineretului, în mai multe articole din „Új Szó” demasca mișcarea legionară și congresul ținut la Tîrgu Mureș. „Au trecut doi ani — scria în articolul intitulat: „*Sinaia — Tîrgu Mureș*”²⁷ — de cînd, pe peronul gării din Sinaia, un student fascist l-a asasinat pe Duca și acum camarazii săi de idei, întrunindu-se într-un congres la Tîrgu Mureș, după ce au profanat monumentul celui ucis, au rostit sentința de moarte împotriva tuturor acelor care mai apără democrația.

²⁶ Ibidem.

²⁷ „Új Szó” din 20 aprilie 1936.

Congresul a început cu triste prevestiri și a luat sfârșit prin acțiunea dementă a unor indivizi cu chip de om, dar cu suflet de fiare... “ Ridicându-se împotriva cercurilor reacționare din guvern care tolerau propaganda neșanțată și acțiunile teroriste tot mai frecvente ale legionarilor, atrăgând atenția opiniei publice asupra pericolului înaintării fascismului, Józsa Béla scria „Cu discuții și controverse asupra ideilor nu te poți apăra împotriva ciomegelor... Hotărîrea de la Tirgu Mureș a congresului studenților nu mai lasă nici o umbră de îndoială că fasciștii din România înaintează cu pași siguri pe calea războiului.²⁸ „Poporul acestei țări își datorează lui însuși și memoriei lui Duca obligația de a mătura de pe pămîntul patriei hienele de la Tirgu Mureș... (cenzurat)... și să curețe calea care să ducă spre un guvern al Frontului popular, așa cum s-a întîmplat în Spania”.²⁹

Luind poziție împotriva politicii lui Gh. Tătărescu, care a adoptat măsuri pentru înăbușirea mișcării revoluționare și democratice, Józsa Béla arăta în articolul „*Paradă fascistă la Cluj*”: „În pofida stării de asediu, a interzicerii purtării de uniforme, a întrunirilor, ei (legionarii, n.n.) au defilat în uniforme, au manifestat în grup, au instigat la pogrom împotriva evreilor — înțelegînd prin aceștia pe toți cetățenii care nu sînt români — și au proclamat ca o necesitate exterminarea comuniștilor — fie ei români sau neromâni —, precum și a tuturor celor ce-și ridică glasul împotriva intenției marelui capital de a micșora salariile și a acelor care luptă pentru apărarea libertăților cetățenești existente... ”

Organizațiile muncitorești nu primesc autorizații de întrunire, asociațiile culturale sau societățile de ajutorare nu se pot întruni cu lunile, dar vahaliștii*, cuziștii și celelalte grupări de dreapta, sub binevoitoarea toleranță a autorităților, pot să circule, să demonstreze liber, să provoace și să instige, să răspîndească nestingherit ideile imperialismului german și sloganurile hitleriste...³⁰ Referitor la problema cîrmuirii țării, a guvernării ei, Józsa Béla scria în toamna anului 1936: „Populația țării dorește o schimbare. Do-

²⁸ Simó András (Józsa Béla) *Feltámadás* (Invierea), „Ûj Szó” din 13 aprilie 1936.

²⁹ „Ûj Szó” din 20 aprilie 1936.

* Organizație cu caracter paramilitar condus de Alexandru Vaida Voevod.

³⁰ Simó András, *Fasiszta parádé Clujon* (Paradă fascistă la Cluj), „Ûj Szó” din 13 noiembrie 1935.

rește să i se garanteze libertățile și drepturile constituționale... Ne trebuie un guvern nou, dar el să fie pus în fruntea țării de către poporul care muncește și același popor să aibă dreptul de a-l controla³¹.

Militind pentru libertatea presei, gazeta „Új Szó” a publicat, sub titlul „*In apărarea presei democratice*” apelul lui Scarlat Calimachi, redactor al ziarelor „Soarele”, „Raza”, „Valul” din Botoșani și de L. Năstase, redactor al gazetei „Frontul muncii” din Piatra-Neamț, adresat președintelui Uniunii ziariștilor din România, în care se cere mobilizarea tuturor organelor de presă de nuanță democratică pentru a protesta împotriva interzicerii ziarelor de mai sus, precum a celor interzise anterior: „Proletarul”, „Țărîna”, „Tineretul”, „Drumul femeii”, „Die Woche” și altele³². Militind consecvent pentru libertatea presei și împotriva măsurilor represive luate și în anul 1936 de către statul burghezo-moșieresc față de presa democratică și antifascistă, gazeta „Új Szó” și-a ridicat cuvîntul împotriva interzicerii publicației de nuanță antifascistă „Părerî”, care apăruse la Bîrlad³³. De asemenea, a luat atitudine contra ziarelor de extremă dreaptă „Porunca vremii” și „Universul”, care au atacat în continuare nu numai presa antifascistă și muncitorească, ci și cea democrat-burgheză, cum erau publicațiile „Adevărul”, „Dimineața” și altele³⁴.

Luarea de poziție antirevizionistă a lui Józsa Béla era exprimată în mai multe articole în care s-a arătat că politica revizionistă urmărește dezmembrarea țării și servește interesele celor mai reacționare cercuri imperialiste, iar demagogia revizionistă este folosită pentru ațîțarea sentimentelor naționaliste și șoviniste. „Trebuie să luptăm, mai ales noi, maghiarii — scria Józsa Béla în „Új Szó” — împotriva celor care în urma vizitelor făcute de Horthy și Gömbös la Hitler, vor să ne insuflă în mod perfid ideea că ei vor fi eliberatorii poporului maghiar din Ardeal. Noi nu avem nevoie de o asemenea eliberare. Libertatea noastră și a naționalităților conlocuitoare ne-o putem asigura noi, aici, și de asemenea și drepturile

³¹ S.A. (Józsa Béla), *Népkormányt* (Guvern al poporului), „Új Szó” din 8 septembrie 1936.

³² *A demokratikus sajtó védelmében* (În apărarea presei democratice) „Új Szó” din 26 noiembrie 1935.

³³ „Új Szó” din 27 iulie 1936.

³⁴ „Új Szó” din 22 iunie 1936 și „Poporul” din 10 iulie 1936.

noastre, iar soarta ne-o vom hotări noi singuri, aici, și nu Gömbös cu Hitler la Berlin³⁵.

Gazeta „Ūj Szó” fiind editată în anii 1935—1936, a făcut ecoul manifestărilor unor personalități ale vieții politice românești din aceea vreme, care dînd dovadă de luciditate și realism, s-au manifestat activ pe linia unei politici de pace, securitate colectivă, contra revanșismului și acțiunilor agresive ale fasciștilor germani și italieni. Presa muncitorească și democratică a salutat cu entuziasm negocierile duse în anii 1935—1936 de Nicolae Titulescu cu M. Litvinov în vederea încheierii unui tratat de asistență mutuală româno-sovietic, care s-au concretizat în proiectul unui asemenea tratat, elaborat în iulie 1936. Datorită anticomunismului claselor dominante, presiunii cercurilor fasciste și virfurilor celor mai reacționare burghezo-moșierești, Nicolae Titulescu a fost scos din guvern. „Țelul principal al reorganizării cabinetului — reflecta imediat asupra faptului Józsa Béla — n-a urmărit altceva decît scoaterea lui Titulescu din componența guvernului, a acelui Titulescu, care fusese cel mai fervent susținător al unei politici de pace și care, în nenumărate rînduri a subliniat că apropierea României de Germania primejduiește independența țării”.

Constatînd cu amărăciune situația Józsa Béla sublinia: „Țara are nevoie de un guvern care să alinieze România, fără vreun gînd ascuns, alături de țările a căror dorință de pace este sinceră, nu ca aceea a lui Hitler, Mussolini sau Horthy. Țara are nevoie de un guvern care să priceapă că cel mai puternic sprijin al păcii nu sînt armele, ci masele celor ce munșesc...”³⁶.

Gazeta „Ūj Szó” a desfășurat o activitate prodigioasă făcînd cunoscută poziția mai multor intelectuali, profesori, scriitori, personalități de frunte ale culturii progresiste, care s-au exprimat pentru apărarea independenței patriei, împotriva contaminării culturii noastre de fascism, pentru unirea tuturor forțelor în lupta împotriva fascismului, ideilor obscurantiste, mistice, iraționaliste promovate de „ideologii” organizațiilor de extremă dreaptă, în primul rînd ai Gărzii de fier. „Țelurile fascismului au fost expuse de tandemul Cuza-Codreanu, de Vaida-Voevod și de fostul căpitan Șiancu — scria Józsa Béla. Mijloacele lor sînt: ura de rasă, lichidarea ultimelor rămășițe democratice, cămășile brune și crucile încîrligate. Iar

³⁵ „Ūj Szó” din 1 august 1936.

³⁶ „Ūj Szó” din 8 septembrie 1936.

obiectivul pe care îl urmăresc: cît mai puțină pîine pentru cei ce muncesc și războiul³⁸. În articolul „*Intelectuali, avocați și medici români împotriva fascismului*”³⁸ sînt popularizate acțiunile concrete întreprinse de profesorul Ilie Cristea, avocatul Radu Olteanu și de ziaristul Vasile Munteanu pentru a da forme organizate mișcării de protest a maselor muncitoare și intelectuale cu vederi progresiste și democratice, împotriva proceselor intentate de organele represive ale statului burghezo-moșieresc român contra unor luptători de seamă ai mișcării antifasciste, democratice și muncitorești, cum erau: Petre Constantinescu-Iași, Tudor Bugnariu și alții.

„Eminentul scriitor român, Mihail Sadoveanu — scria publicația „Új Szó” s-a declarat cu căldură pentru frontul popular antifascist... Este de dorit — sînt redată cuvintele lui M. Sadoveanu — ca frontul să se realizeze pentru a se evita orice posibilitate de instaurare a unui regim excepțional și a evita orice surpriză”⁴⁰. „Cînd ideea dictaturii (a legionarilor, n.n.) devine mai amenințătoare, va fi nevoie de unirea tuturor forțelor democratice”⁴¹ — se citează cuvintele sociologului român, Petre Andrei. În același număr al publicației „Új Szó”, se face cunoscut cititorilor și interviul acordat de Petre Constantinescu-Iași, cotidianului democrat-burghez „Bras-sói Lapok”. În acest interviu, intelectualul patriot și revoluționarul înflăcărat, conducător de seamă al mișcării antifasciste din țara noastră și de peste hotare, dezvoltă pe larg ideea importanței înche-gării unității mișcării muncitorești ca nucleu de bază al făuririi unui larg front popular antifascist, care să înmănușeze toate forțele sociale democratice și patriotice, fără deosebire de naționalitate⁴². Numărul din 15 septembrie 1935 al gazetei, saluta cu entuziasm în-ființarea Grupului Avocaților Democrați, organizație de masă cu caracter democratic și antifascist, în frunte cu Ion Gheorghe Maurer.

În contextul internațional, cînd în urma politicii concesive a cercurilor guvernamentale ale Angliei și Franței, Germania hitle-

³⁷ Ibidem.

³⁸ S. A. (Józsa Béla) *Ki áll a Népfront mellett és ki ellene? (Cine este alături de frontul popular și cine împotriva lui?)*, „Új Szó” din 22 septem-brie 1935.

³⁹ *Román intellektuelek, ügyvédek és orvosok a fasizmus ellen. (Intelec-tuali, avocați, medici români împotriva fascismului)*, „Új Szó” din 18 au-gust 1935.

⁴¹ *Írók, tanárok, politikusok véleménye a Népfrontról (Scriitori, profe-sori, politicieni despre Frontul Popular)*, „Új Szó” din 8 septembrie 1935.

⁴² Ibidem.

⁴³ Ibidem.

ristă a început să-și pună în practică scopurile sale revanșarde, agresive, problema apărării păcii se punea cu mare acuitate. Susținând pe deplin poziția și politica Partidului Comunist Român, care încă de la început s-a opus primejdiei fasciste hitleriste și s-a manifestat în mod consecvent pentru apărarea păcii între popoare — Józsa Béla prin articolele sale publicate în „Ūj Szó“, milita fără întrerupere pentru ideea salvării păcii, împotriva unui război imperia-list provocat de statele fasciste agresive. „Trăim momente mai tragice decît cele din 1914 — sublinia într-un articol publicat în septembrie 1936. Se pune la cale un nou război. Nu între două țări, ci între două lumi... Să nu ne amăgim cu speranțe. Pacea nu poate fi apărată cu simple dorințe. Trebuie să luptăm pentru ea... Adeziunile la diferite acțiuni de pace, semnăturile pe liste fără îndoială că sînt manifestări lăudabile ale maselor ce doresc sincer pacea, dar ele singur nu o pot asigura... .

Dacă vrem pace, trebuie să luptăm împotriva provocatorilor de război, împotriva agenților de dreapta, care se pregătesc să ne nimicească și ultima fărîmă de libertate și care, prin ațîțare la ura de rasă, vor să aprindă flacăra războiului... trebuie să luptăm cu hotărîre pentru un guvern care să ne poată asigura această pace, libertate, drepturile civile și o viață mai bună⁴³.

O importantă latură caracteristică a publicisticii antifasciste a lui Józsa Béla era internaționalismul proletar, care străbătea toate articolele sale publicate și în gazeta „Ūj Szó“ din Tîrgu Mureș. Ridicîndu-se împotriva actelor agresive ale Germaniei și Italiei fasciste, și-a manifestat solidaritatea cu popoarele amenințate sau cîtropite de statele agresive. Arăta, că dezlănțuirea la 3 octombrie 1935 a agresiunii Italiei fasciste împotriva Etiopiei prevestea în mod amenințător apropierea unui măcel mondial, precum și faptul că marile puteri occidentale își abandonau angajamentele luate față de popoarele mici, lăsîndu-le pradă agresorilor fasciști. „Fascismul înseamnă război — atrăgea atenția opiniei publice. Nimeni să nu se legene în speranța că Abisinia fiind departe, înfrîngerea ei nu ne atinge și pe noi. Ţelul fascismului este să meargă mereu înainte, pentru suprimarea altor libertăți, să înrobească alte popoare, indiferent unde, în Africa sau în centrul Europei.

⁴³ Simó András, *Ha békét akarsz, harcolj érte*. (Dacă vrei pace, luptă pentru ea), „Ūj Szó“ din 1 septembrie 1936.

Încurajat de victoria italiană și de condițiile de clasă din propria sa țară, Hitler împinge cu încă un pas înainte dorința diabolică a imperialismului german, *Drang nach Osten*⁴⁴.

Declarându-și deschis solidaritatea cu Spania republicană, gazeta „*Új Szó*” a pus coloanele sale în slujba apărării cauzei poporului spaniol. „Poporul spaniol — scria Józsa Béla — stă față în față cu tabăra înarmată pînă în dinți a fascismului internațional și luptă dacă trebuie cu pumnul, pentru că i s-a dat pămînt și libertate, pentru că-și are guvernul său și pentru că știe că luptă pentru viitorul său propriu. Luptă fiindcă vrea să-și apere cuceririle⁴⁵. „Organizațiile noastre muncitorești trebuie să înceapă neîntîrziat acțiunea de ajutorare” — urgenta Józsa Béla în articolul său intitulat „*Ajută poporul spaniol!*”⁴⁶.

Singurul articol care este semnat cu numele propriu al lui Józsa Béla a apărut în ultimul număr al gazetei „*Új Szó*”. Este vorba de articolul intitulat „*Maghiari activi să stea în frunte*” (*Cselekvő magyarok álljanak az élre*) în care de fapt expune hotărîrea Partidului Comunist Român privind convocarea intelectualității maghiare pentru a da luptei lor comune cu poporul român împotriva fascismului și pentru revendicările maselor populare maghiare o formă mai organizată și mai conștientă în condițiile social-politice de atunci⁴⁷. Acest articol a avut un viu ecou în rîndul intelectualilor maghiari, mai ales la tinerii care au înțeles necesitatea luptei comune pentru a bara drumul fascismului „ațîțător al învrăjbirii naționale și provocator al unor conflicte războinice”⁴⁸. După apariția articolului lui Józsa Béla, în revista teoretică marxistă „*Korunk*”, în gazetele democrat-burgheze „*Brassói Lapok*” și „*Független Újság*” intelectualitatea maghiară (scriitori, ziariști, activiști de frunte ai Madoszului, comuniști) a devenit și mai prezentă pentru combaterea ideologiei și practicii fascismului, pentru convocarea consfătuirii care devine cunoscută în istoria țării noastre sub denumirea: „Întîlnirea de la Tîrgu Mureș”.

⁴⁴ „*Új Szó*” din 11 mai 1936.

⁴⁵ „*Új Szó*” din 8 septembrie 1936.

⁴⁶ S.A., *Segítsd a spanyol népet!* (Ajută poporul spaniol!), „*Új Szó*” din 11 august 1936.

⁴⁷ Józsa B., *Cselekvő magyarok álljanak az élre*, în *Új Szó* din 13 octombrie 1936.

⁴⁸ L. Bányai, *Pe fîgașul tradițiilor frățești*, Editura politică, București, 1971, p. 198.

În toamna anului 1936, după reorganizarea cabinetului Gh. Tăbărescu, din care au eliminat pe N. Titulescu, guvernul burghezo-moșieresc a luat măsuri și mai drastice contra P.C.R., organizațiilor antifasciste și presei democratice și muncitorești. Cenzura a devenit tot mai severă, persecuțiile împotriva redactorilor presei de stînga și antifasciste erau tot mai aspre. De la înăsprirea cenzurii, organele represive ale statului burghezo-moșieresc au trecut la confiscarea și suprimarea ziarelor democratice, mai ales a celor cu caracter antifascist. Astfel în luna octombrie 1936 a fost interzisă și gazeta tîrgumureșeană „Új Szó”, care prin persoana lui Józsa Béla a stat tot timpul apariției sale sub îndrumarea Partidului Comunist Român.

Sub îndrumarea directă a lui Józsa Béla, publicația „Új Szó” în anii 1935—1936 a dus un aport foarte prețios la mobilizarea maselor muncitoare și a diferitelor categorii sociale împotriva pericolului fascist intern și extern. Acest săptămînal influențat de P.C.R., cu caracter antifascist, a militat cu un curaj deosebit de impresionant pentru lupta comună a poporului român, a maghiarilor, germanilor și a altor naționalități pentru apărarea libertăților cetățenești, intereselor naționale ale patriei comune, pentru bararea drumului fascismului. Józsa Béla, care în acest timp s-a dovedit a fi și un talentat publicist antifascist, de mare sensibilitate și excepțional de curajos și combatant prin articolele sale cu un înalt nivel ideologic și politic, a asigurat un loc de frunte pentru gazeta „Új Szó” în rîndul publicațiilor antifasciste apărute în acei ani sub îndrumarea Partidului Comunist Român. Cele în jur de 40 de articole din „Új Szó” ieșite sub condeiul lui Józsa Béla, constituie fondul de bază al activității ziaristice antifasciste a înflăcăratului luptător de frunte al mișcării muncitorești și antifasciste din țara noastră. Numele lui ocupă un loc de prestigiu și printre gazetarii comuniști de seamă din istoria presei revoluționare din România din perioada ascensiunii fascismului și din anii celui de-al doilea război mondial.

БОЕВАЯ ПУБЛИЦИСТИКА БЕЛЫ ЙОЖИ НА СТРАНИЦАХ ГАЗЕТЫ „УЙ СО“ (ТЫРГУ-МУРЕШ 1935—1936)

Резюме

Мария Турзан

Бела Йожа являлся членом комиссии пропаганды и прессы при Территориальном секретариате РКП по делам Трансильвании и Баната. На него было возложено руководство редакционной коллегии еженедельника „Уй Со“ („Новое Слово“) — легального органа печати Румынской Коммунистической Партии, издававшегося на венгерском языке с 11-ого августа 1935 г. до 13-ого октября 1936 г. в гор. Тыргу-Муреш.

Под непосредственным руководством Белы Йожи, газета „Уй Со“ весьма успешно способствовала мобилизации рабочих масс и других социальных категорий против опасности фашизма как внутреннего, так и внешнего. Этот легальный, выраженного антифашистского направления, еженедельник РКП выступал особенно смело за совместную борьбу румынского народа и венгров, немцев и других национальностей, для защиты гражданских свобод, национальных интересов их общей родины, за преграждение дороги фашизму.

Бела Йожа, проявивший себя также талантливым, боевым антифашистским публицистом необычайной восприимчивости и смелости, своими статьями высокого политического и идеологического уровня, поставил газету „Уй Со“ на одно из самых видных мест среди антифашистских изданий тех годов, выпускавшихся под руководством РКП. Около 40-а вышедших из-под его пера статей, опубликованных в газете „Уй Со“ составили основной фонд журналистской антифашистской деятельности этого выдающегося, пламенного борца рабочего и антифашистского движения в Румынии. Его имя занимает почётное место среди имён видных публицистов-коммунистов в истории революционной печати Румынии, в период восхождения фашизма и в годы второй мировой войны.

UN NEOBOSIT CERCETĂTOR AL PATRIMONIULUI MUREȘEAN — AUREL FILIMON

NICOLAE IONESCU

Printre personalitățile de seamă care prin activitatea lor prodigioasă și pasionată și-au adus contribuția la dezvoltarea și răspîndirea culturii pe meleagurile mureșene în perioada interbelică, A. Filimon ocupă, fără îndoială, un loc de frunte. Personalitate multilaterală (arheolog, etnograf, folclorist, istoric literar și bibliograf), Aurel Filimon manifestă un interes deosebit față de cunoașterea trecutului îndepărtat, față de cultura poporului, fiind conștient de importanța științifică și educativă a unei astfel de activități, puse în slujba maselor.

Activul cercetător s-a născut la 6 martie 1891, în comuna Monor, județul Bistrița-Năsăud, localitate grănicerească cu vechi tradiții culturale. Primele clase elementare le face în comuna natală, urmînd apoi Școala normală din orașul Bistrița. Studiile superioare le-a început la Universitatea din Budapesta, unde a urmat cursurile de arheologie și paleontologie, pe care le-a continuat apoi la Universitatea din Berlin. După terminarea studiilor va desfășura o activitate susținută, punîndu-și întregul său talent și capacitate de muncă în slujba cercetării științifice și a răspîndirii culturii pe aceste meleaguri. Astfel, între anii 1911—1914 adună un bogat material folcloric care aparținea județelor de atunci Bistrița-Năsăud, Sălaj, Solnoc-Dobîca și Maramureș, publicînd articolul „Superstițiile la românii din împrejurimile Bistriței” în revista „Etnographia” (Budapesta, 1913). Drept recompensă pentru activitatea sa susținută, i se oferă diploma de membru al Societății de științe naturale în decembrie 1912, iar apoi în anul următor (1913) va primi diploma de membru al Societății de geologie¹. În perioada 1914—1917 își

¹ Valeriu Nițu, ... *Aurel Filimon*, în *Profiluri mureșene*, vol. I, Tîrgu Mureș, 1971, p. 279.

continuă activitatea în calitate de asistent, iar apoi ca secretar, la Muzeul de artă națională și etnografie din București. Cătreeră numeroase localități din Muntenia și Oltenia adunând un bogat material etnografic, ca, de pildă, obiecte din vechea artă bisericească, documente, vechi tipărituri românești pe care le va valorifica mai târziu în diferite publicații de specialitate.² Activitatea sa pasionată și neobosită este relevată de S. Tzigara-Samurcaș, directorul Muzeului de artă națională și etnografie din București, care remarcă faptul că „prin cunoștințele sale etnografice, cât și prin zelul depus în excursiile de colectare, domnia sa (A. Filimon — n.n.) a adus reale servicii instituțiunii“. În 1918 este înrolat în armată fiind astfel prins în vârtejul războiului, iar după terminarea acestuia se va stabili la Tirgu Mureș unde își va petrece toată viața. În acest oraș își va desfășura activitatea de cercetător îndeosebi în domeniul arheologiei și etnografiei, fără a neglija alte preocupări culturale.

În anii care au urmat după 1918, A. Filimon ocupă funcția de bibliotecar la biblioteca din orașul Tirgu Mureș, care-și avea sediul în actualul Palat al Culturii. Activitatea sa este relevată de însuși directorul bibliotecii din acel timp, Molnár Gábor, care apreciază îndeosebi calitățile lui de arheolog și etnograf. Scurt timp după acea dată, A. Filimon va deveni directorul acestei prestigioase biblioteci.

Conștient de importanța științifică și cultural-educativă a unui muzeu la Tirgu Mureș, A. Filimon va reuși prin strădaniile sale să-l înființeze în anul 1921, după cum relatează el însuși. „Inițiatorul unui muzeu în Tirgu Mureș este modesta mea persoană care la adunarea generală ce a avut loc la 1 decembrie 1920, a făcut propunerea pentru un muzeu arheologic și etnografic“³ Astfel, la 1 mai 1921 este numit custode al Bibliotecii românești, iar la 3 mai același an și custode al muzeului etnografic orășenesc⁴. Chiar în acel an va deschide o interesantă expoziție de artă populară românească și secuiască, fapt relatat de publicația locală „Tükör“⁵.

În scopul impulsivării activității științifice și culturale A. Filimon va înainta forurilor locale, la 16 ianuarie 1922, un memoriu

² ibidem, p. 280.

³ Aurel Filimon, *Memoriu către primar*, nr. 4345/1934, arhiva Muzeului județean Mureș, Tirgu Mureș.

⁴ ibidem

⁵ „Tükör“, 1921, nr. 8, p. 4.

în care cere sprijinul pentru „înființarea unei Societăți de istorie, arheologie și etnografie cu patru secții, care urma să scoată în fiecare an un buletin. Această cerere a suferit amânare din cauză că a trebuit preparat terenul și a cîștiga persoane pentru această cauză”⁶. Astfel, prin hotărîrea Tribunalului din Tîrgu Mureș din 1924 această societate e recunoscută ca persoană juridică, A. Filimon devenind secretar al ei, iar președinte este numit Elie Cîmpianu, un alt animator și susținător al culturii pe aceste meleaguri. La scurt timp după înființarea ei, Societatea va cuprinde un număr de 63 de membrii din diferite domenii ale științei și culturii. La chemarea lansată de „Comisia monumentelor istorice” (Secțiunea pentru Transilvania), care cerea efectuarea săpăturilor pe teren, adunarea și conservarea materialului arheologic din muzee, A. Filimon răspunde cu etuziasm, adunînd material din diferite localități de pe valea superioară a Mureșului și Cîmpia Transilvaniei. În dosarul de corespondență al custodelui muzeului sînt menționate deplasările lui A. Filimon la Micești, Band, Iclânz, Lechința de Mureș și Suseni, deplasări la care participă ca invitați V. Pârvan, P. P. Panaitescu și D. Teodorescu, personalități proeminente ale culturii românești din acel timp. Același dosar specifică sumele alocate de oficialități pentru muzeu, sume pe care A. Filimon le-a folosit cu simț de răspundere și spirit gospodăresc. Vizita lui V. Pârvan la Tîrgu Mureș, sondajul arheologic pe care l-a efectuat marele arheolog la Lechința, aprecierile și îndrumările acestuia, l-au stimulat și mai mult pe A. Filimon în activitatea sa neobosită. În anul 1928, din inițiativa sa, vor începe săpăturile arheologice la Cristești, cu scopul de a descoperi urmele castrului roman de acolo. Această acțiune a fost sprijinită și de profesorul universitar I. Andrieșescu, directorul Muzeului de antichități din București, precum și de Societatea de arheologie, istorie și etnografie din Tîrgu Mureș. Este de menționat faptul că la lucrări a fost detașat și arheologul Al. Ferenczi de la Cluj-Napoca. Deși în decursul acestor săpături n-a fost descoperit castrul roman, totuși s-a găsit o olărie care, așa după cum arăta A. Filimon, are o însemnătate tot atît de mare, fiind prima în felul ei în Transilvania.⁷ Ea redă dovezi de necontestat referitoare la

⁶ Aurel Filimon, *Memoriu către primar*, nr. 4345/1934, arhiva Muzeul județean Mureș, Tîrgu Mureș.

⁷ ibidem, *Cristești (Sangidava?)*, în „*Revista de preistorie și antichități naționale*”, București, II—IV, 1940, p. 3.

ceramica provincială romană din teritoriul fostei Dacii romane. Săpăturile au scos la iveală 5 cuptoare de olărie în care se confecționa o astfel de ceramică.

În lucrarea sa, *Cristești (Sangidava?)*, publicată în „Revista de preistorie și antichități naționale” (București, II—IV, 1940), A. Filimon descrie amănunțit cuptoarele și ceramica descoperită în această localitate, specificând că, cuptoarele aveau două forme: una pătrată și una rotundă, conică. Forma patrată avea dimensiunile de 2 m×2 m și o înălțime de 180 cm. În acest cuptor se ardeau vasele mari, grosolane și ordinare. Gura cuptorului pentru focărit avea dimensiunile de 40 cm lungime și 30 cm înălțime, fiind căptușită cu lespezi de piatră.⁸

Forma rotundă, conică este mai interesantă, baza ei avînd un diametru de 120 cm, gura de sus 60 cm și înălțimea de 160 cm. La mijlocul bazei se ridică un stîlp sau o coloană de pămînt avînd formă rotundă sau pătrată pînă la înălțimea de 60 cm. Pe această coloană e așezată o placă tot din pămînt de 10—15 cm grosime, iar marginile erau prinse de cuptor. În acest fel cuptorul se despărțea în două părți: partea de jos pentru focărit, partea de sus pentru așezarea vaselor. În aceste forme de cuptoare se ardeau vasele mai mici și mai fine.⁹

Este de remarcat faptul că săpăturile efectuate de A. Filimon și rezultatele lor au fost confirmate prin săpăturile de mai tîrziu ale lui Dorin Popescu și a colectivului său (iulie 1950). „Săpăturile din anul 1928 — arată Dorin Popescu — executate pe o scară destul de largă, au scos la iveală pe lingă cuptoarele amintite, un material ceramic extrem de bogat, precum și numeroase alte obiecte... opaițe, monede, fibule și diferite unelte de fier”¹⁰. Aceste cuptoare sînt dovedite ca fiind producții ceramice executate aici și că Cristeștiul a fost un puternic centru de olărie în epoca romană. Între vestigiile descoperite de A. Filimon la Cristești se numără și un frumos cap al Junonei¹¹, care reprezintă o valoare inestimabilă. Bogatul material arheologic descoperit la Cristești a fost conservat

⁸ ibidem

⁹ ibidem

¹⁰ Popescu, D., *Sondajele arheologice de la Cristești, în Materiale*, II, 1956, pp. 155—156.

¹¹ Aurel Filimon, *Memoriu către primar*, nr. 4345/1934, arhiva Muzeului județean Mureș, Tîrgu Mureș.

cu grijă în clădirea muzeului, precum și în curtea Palatului Culturii¹².

Conștient de importanța muzeului, de rolul său științific și educativ, Aurel Filimon întocmește la 18 martie 1931 un memoriu documentat către primăria orașului în care argumentează faptul că și la Tîrgu Mureș este nevoie de un local corespunzător pentru muzeu, care să îndeplinească cerințele științifice și culturale, devenind astfel o instituție cu acces pentru elevi și pentru publicul larg din toate păturile sociale, căci „publicul intră în serviciul muzeului, contribuind la îmbogățirea lui, iar rezultatele muzeului confirmă pe deplin satisfacerea necesităților“. Ca un corolar al școlii, muzeul contribuie la educația sănătoasă a tineretului și la consolidarea cunoștințelor dobândite în procesul de învățămînt. Astfel Aurel Filimon concepe organizarea muzeului cu o sferă de activitate vastă, care să reprezinte bogățiile și frumusețile naturii din regiune, particularitățile etnografice, mărturiile trecutului istoric, expuse sistematic pe secțiuni: „arheologie, etnografie, istorie naturală cu grupurile de mineralogie, paleontologie, geologie, zoologie, insectar și botanică“¹³.

În concepția lui Aurel Filimon materialul arheologic trebuie să fie o frescă vie a manifestărilor vieții casnice din cele mai vechi timpuri spre a ilustra fazele de evoluție a omenirii, iar organizarea sistematică a muzeului este necesară și din alt punct de vedere, căci prin adunarea obiectelor de pe teritoriul nostru de activitate am contribui la cunoașterea caracterelor acestei regiuni și deci a istoriei ei. Județul nostru e foarte bogat în antichități, putîndu-se afirma că aproape nu-i parte din hotar unde întîmplarea sau fierul plugului să nu scoată la suprafață relicve ale trecutului. Pentru reorganizarea și sistematizarea muzeului Aurel Filimon va cere sprijinul unor personalități competente ca: Romulus Vuia, directorul Muzeului etnografic al Transilvaniei din Cluj, a lui Octavian Floca, directorul Muzeului județean Hunedoara din Deva și a profesorului universitar C. Daicoviciu.

Din cauza lipsei mijloacelor financiare necesare inaugurarea muzeului a avut loc abia în 1934, deși el fusese întemeiat în anul 1921, așa după cum s-a arătat mai sus. Inaugurarea s-a făcut în pre-

¹² Arhivele Statului, Tîrgu Mureș, pachet I, dos. nr. 45, f. 16.

¹³ Valeriu Nițu, *op. cit.*, p. 286.

zența profesorului universitar C. Daicoviciu, cu care ocazie a ținut și o prelegere cu tema: „Arheologia ardeleană, rezultate și probleme”. La ceremonia inaugurării au luat parte și prof. Dorin Popescu din București, care în cuvîntul său a urat succes noii instituții de cultură.

În ceea ce privește secția de etnografie a muzeului A. Filimon considera pe bună dreptate că este necesar să se adune toate obiectele casnice de țesătorie, lemnărie, pescuit, ceramică, îmbrăcăminte, tot ceea ce reprezintă viața și manifestările populației din cele mai vechi timpuri. Aurel Filimon concepe secția etnografică a muzeului în sensul de a reprezenta specificul localităților cercetate în varietația componenței naționale și în cadrul vieții materiale unitare. „Spre a face cunoscut specificul etnografic al județului, a organizat expoziții de artă populară în câteva încăperi din Palatul Culturii, a participat în 1937 la o expoziție de artă populară din București unde reprezintă județul Mureș cu material etnografic selecționat și unde obține premiul întâi pentru vechiul său costum popular din Mornor”¹⁴. Dar pe lângă activitatea sa de pasionat muzeograf și folclorist, Aurel Filimon a fost și un activ publicist al vremii. Lucrările sale le găsim răspândite în cele mai prestigioase publicații ale timpului ca: „Dacia”, „Convorbiri literare”, „Dacoromania”, „Boabe de grâu”, „Revista de istorie”, „Artă și tehnică grafică”, ca și în cele mureșene: „Glasul Mureșului”, „Credința”, „Jar și slovă”, „Astra” (Reghin), „Astra” (Tîrgu Mureș) „Progres și Cultură”. În domeniile etnografiei și folclorului publică studiile: „Dansuri și melodii românești în secolul XVI”; „Cîntece de la 1848”, „Fata de român cînd își pierde oile”, „Cîntece populare”, „Basmul în versuri”.

Pe lângă activitatea pe tărîm muzeistic, Aurel Filimon a desfășurat o activitate susținută și în domeniul biblioteconomiei. Vorbind despre rolul bibliotecii, el argumenta, în numeroase memorii și articole, necesitatea cărții și a lecturii. „Bibliotecile, ca manifestări — arată Aurel Filimon — sînt produse ale unor profunde necesități culturale ale popoarelor”. Cutreerînd județul de la un capăt la altul, culege date prețioase, aducînd noi elemente Bibliografiei vechi românești (1508—1830), întocmită de I. Bianu și Nerva Hodoș. Rezultatele cercetării sale se concretizează și în articolele: „Con-

¹⁴ ibidem, p. 287.

tribuțiuni la bibliografia românească veche“ și „Noi contribuțiuni la bibliografia românească veche“.

Aurel Filimon s-a distins îndeosebi ca un valoros arheolog. Rezultatele descoperirilor sale arheologice au o importantă valoare documentar-istorică. Amintim materialele publicate în studiul său „Depozitul de bronz de la Suseni“ (1924), studiu apărut în revista „Dacia“ de sub redacția lui V. Pârvan. Acesta face mențiunea într-o scrisoare anterioară apariției lucrării că „partea scrisă e bine făcută și va fi publicată fără schimbări“, dar cere să i se trimită de urgență planșe fotografice pentru a fi anexate lucrării. În lucrare, Aurel Filimon face o descriere amănunțită a depozitului și a împrejurărilor în care a fost descoperit. Totodată, autorul arată că depozitul cuprinde 91 de obiecte. O atenție specială acordă autorul celebrei fibule de la Suseni, pe care o califică ca cea mai frumoasă din toate exemplarele epocii bronzului,¹⁵ I. Andrieșescu confirmând în prelegerea *Artele în timpurile preistorice la noi*, ținută la seminarul de arheologie și preistorie de la Universitatea din București, că fibula de la Suseni, este unica fibulă întreagă și ea a ajuns în marile manuale de arheologie generală ca cel al lui Nils Åberg.

În studiul „Contribuțiuni la vechimea românilor din Ardeal“, apărut în revista „Reînvierea“ (1937) arată că evenimentele și fenomenele în viața unui popor se perindă în chip logic impuse de doi factori: unul intern, social și altul extern. Prin urmare, în cursul vieții unui popor regăsim urcări, coborîri și stagnări, după cum acesta avea libertatea de acțiune, adică își hotăra singur soarta, sau era subjugat altui factor cu alt interes social. Totodată, el arată în articol autohtonismul românilor pe aceste meleaguri, perenitatea lor de-a lungul vremurilor, scoțind în evidență faptul că poporul nostru și-a păstrat de-a lungul vremurilor ocupațiile sale străvechi: creșterea animalelor și agricultura, cu tradițiile și obiceiurile lor. „Fenomenul nu poate fi atribuit altor împrejurări decât exclusiv continuității sale perpetue“, conchide Aurel Filimon, ca un fervent apărător al tezei continuității pe aceste meleaguri.

În lucrarea sa „Cristești (Sangidava?)“¹⁶ elaborată în urma săpăturilor din acea localitate, Aurel Filimon arată pe bună dreptate că „poporul autohton și anume dacii și-au păstrat tradițiile

¹⁵ ibidem

¹⁶ Filimon, A. *Le dépôt en bronze de Suseni*, în „Dacia“ I, 1925, p. 356.

lor elemente de cultură peste toate împrejurările, chiar și cultura romană dovedindu-se insuficientă pentru transformarea psihică a acestui popor. Dacă cultura romană a putut să-și înscrie drept rezultate sigure propagarea limbii printre autohtonii daci, nu același a fost rezultatul asupra altor elemente vitale, de cult familiar etc. Cuptoarele cu întregul lor inventar ne aduc tocmai o astfel de dovadă.

Unelte de fier mai perfecționate pe care dacii le cunosc în primul rând prin intermediul celților, începând încă din secolul al III-lea î.e.n. le vom găsi în Dacia în timpul ocupației romane. Brăzdarul de plug din epoca romană se deosebește foarte puțin de cel din epoca Latène, la fel secera sau coasa, toporul sau ciocanul. Chiar și foarfeca de fier care este de tip Latène se confundă de multe ori cu acestea. De altfel, este și natural ca aceste unelte să nu varieze prea mult în decursul veacurilor, unele păstrându-și forma pînă în zilele noastre. „Chiar și unele vase și unelte din acel timp se mai păstrează pînă în zilele noastre în casele țăranilor. Acest popor nu și-a părăsit niciodată pămîntul strămoșesc, aceste elemente au putut contribui în secolul al II-lea și în epocile următoare ca prin influențe să se deosebească produsele locale de produsele similare din regiunile învecinate”¹⁷.

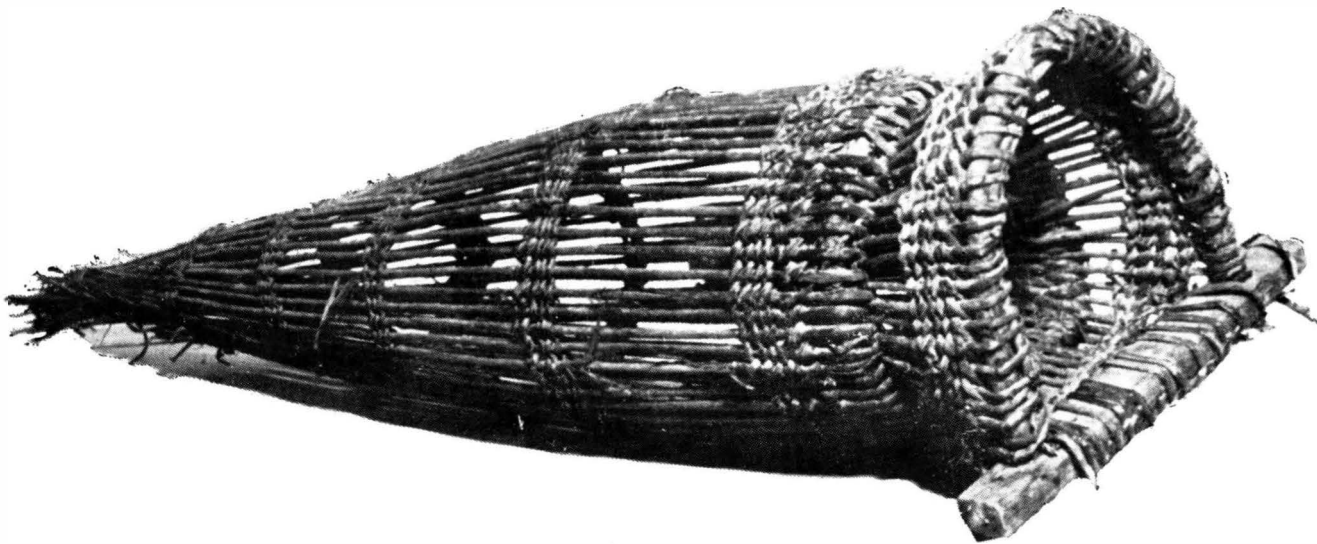
În anul 1936 Aurel Filimon organizează expoziția „Luna Tîrgu Mureșului” (15 august—15 septembrie) și expoziția „Ligii naționale a femeilor române din București”, care a avut loc în lunile mai—iunie 1937. Prin aceste expoziții, în cadrul cărora s-au expus materiale interesante, Aurel Filimon demonstra odată mai mult continuitatea poporului român pe pămîntul patriei sale.

Alte cercetări cu caracter istoric vin să întregască profilul unor personalități ca, de pildă, „Mormîntul lui Constantin Romanu-Vivu”, „Horea”, „Vasile Pop”, cercetări publicate în revistele vremii sale.

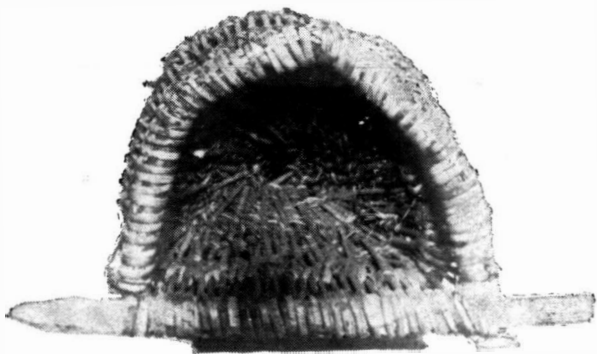
Activitatea lui Aurel Filimon, atît de vastă și prodigioasă, a fost apreciată de numeroși vizitatori locali și străini, fapt pentru care și-a cîștigat un loc de cinste în istoria culturii acestor meleaguri. Astfel, printre numeroșii vizitatori, D. Munteanu-Rîmnic, con-

¹⁷ Filimon, A. *Cristești (Sangidava?)*, în „*Revista de preistorie și arheologie naționale*”, București, II—IV, 1940, p. 7.

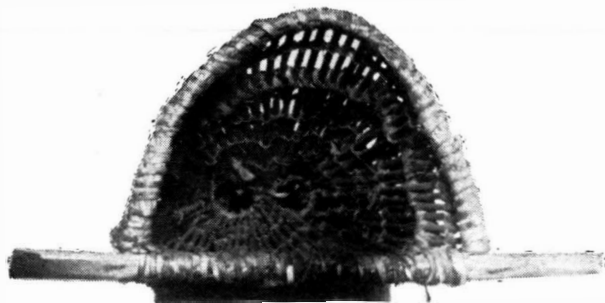
¹⁸ ibidem *Contribuțiuni la vechimea românilor în Ardeal*, în „*Reînvierea*”, I, 1937, nr. 1, p. 28.

Pl. 120. Virsă mică pentru pîraie.

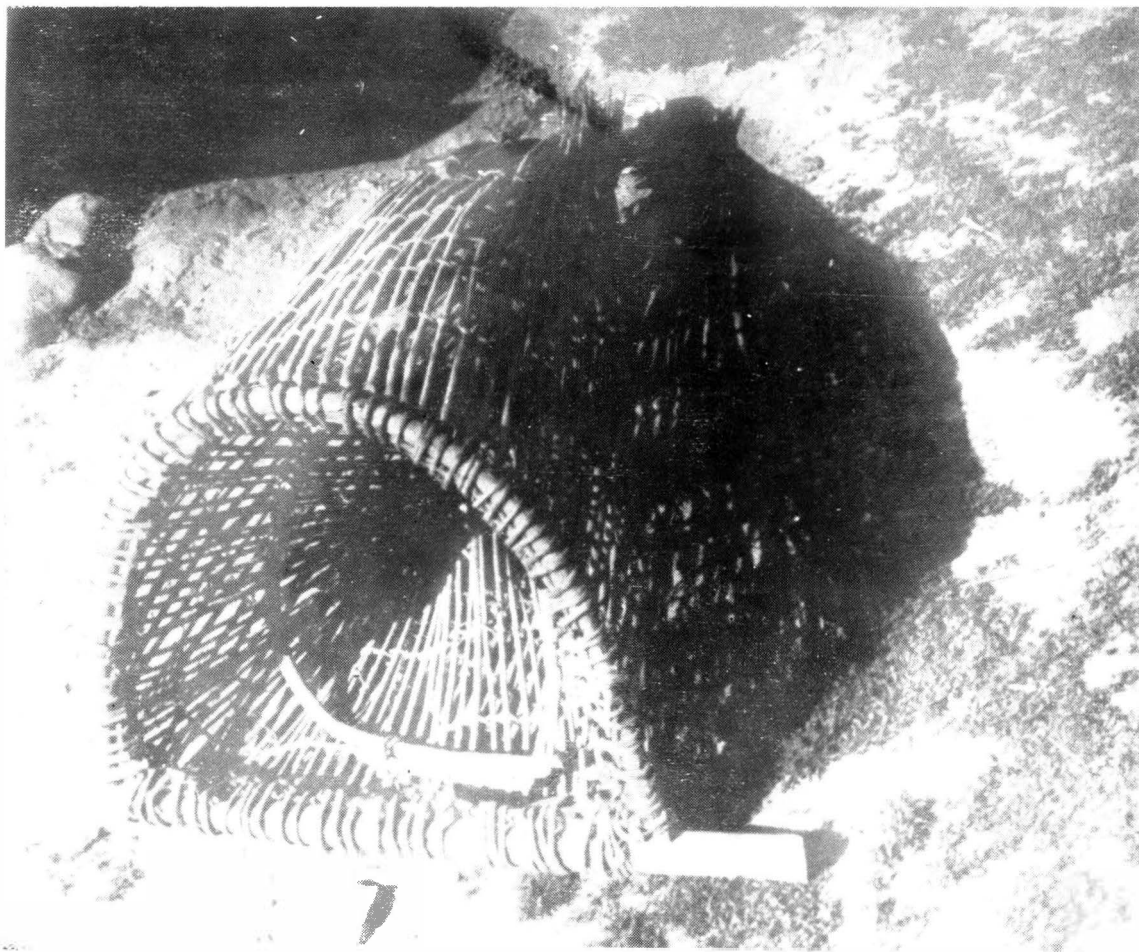

a

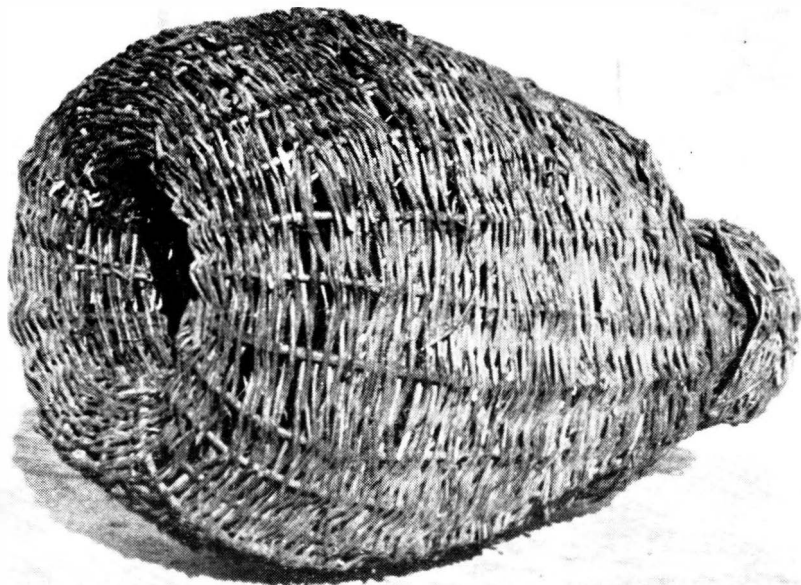

b

Pl. LXVII. Virșoage — a) cu un orificiu; b) cu două orificii.
<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

Pl. LXVIII. Virșă mare
<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

Pl. LXIX. Coș.

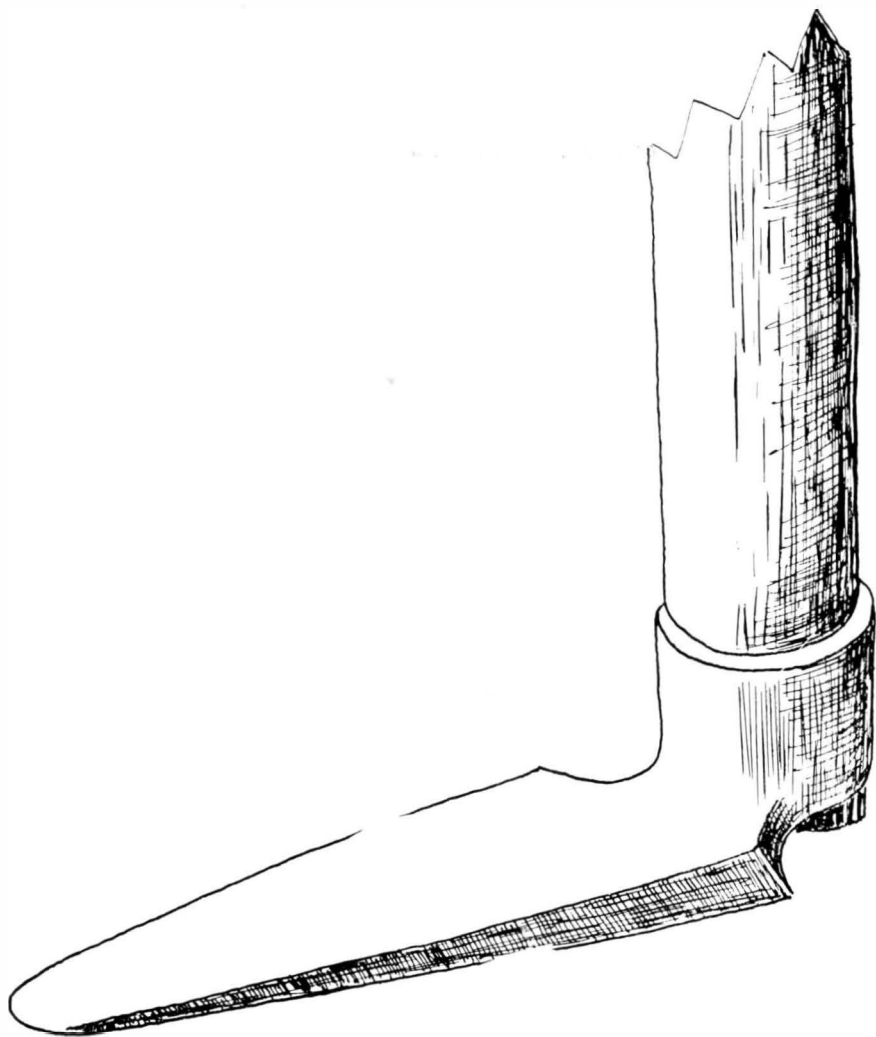
<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

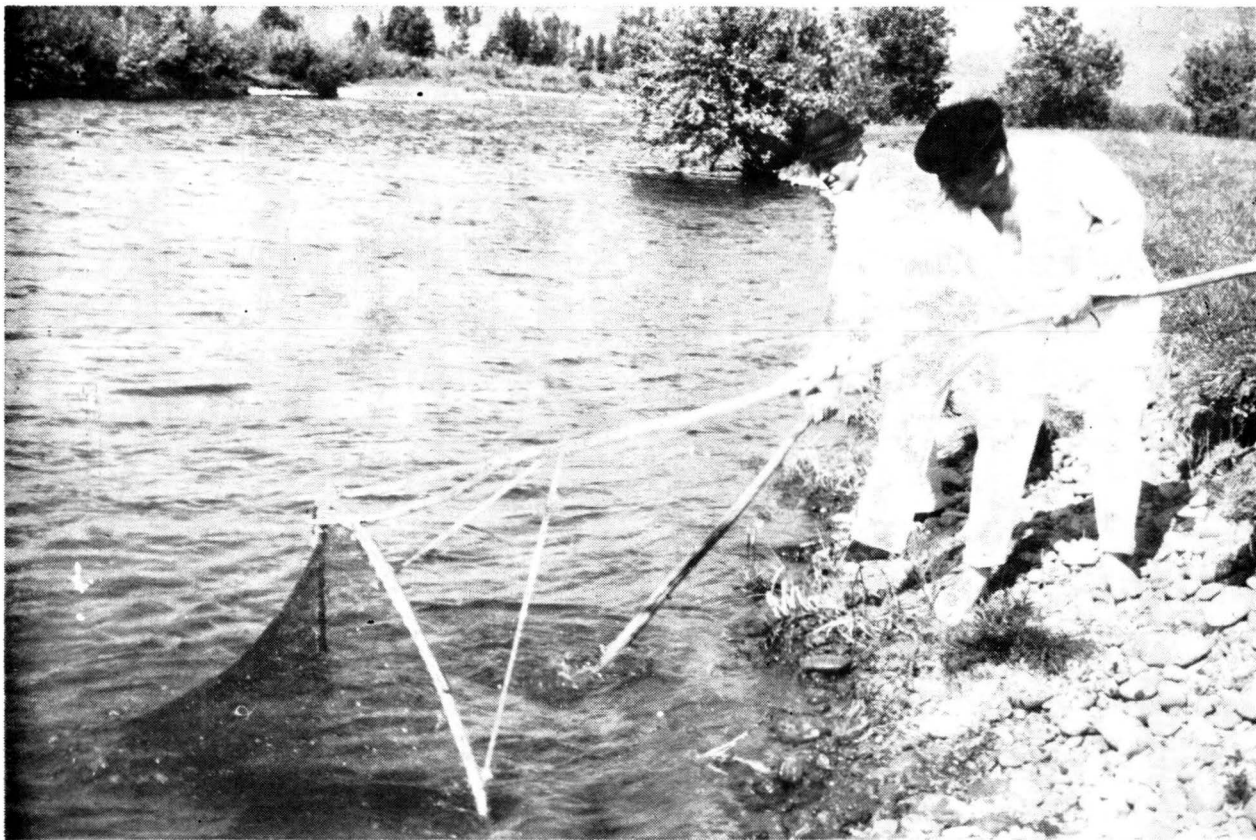
Pl. LXX. Pescuitul cu leasa.
<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

Pl. LXXI. Pescuitul cu sacul cu rudă scurtă de pe catalige.
<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

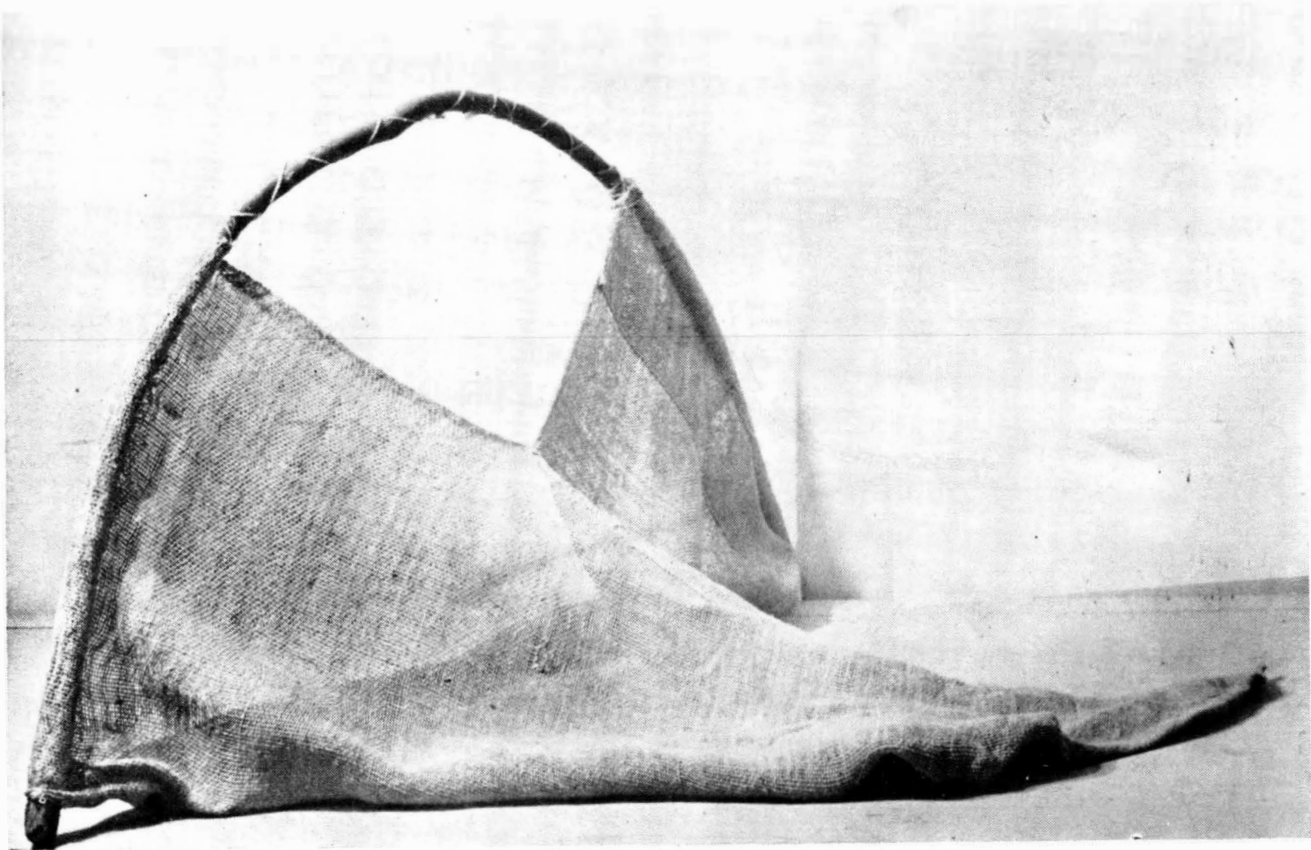
Pl. LXXII. Sapa.
<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

Pl. LXXIII. Pescuitul cu sacul cu rudă lungă de pe mal.
<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

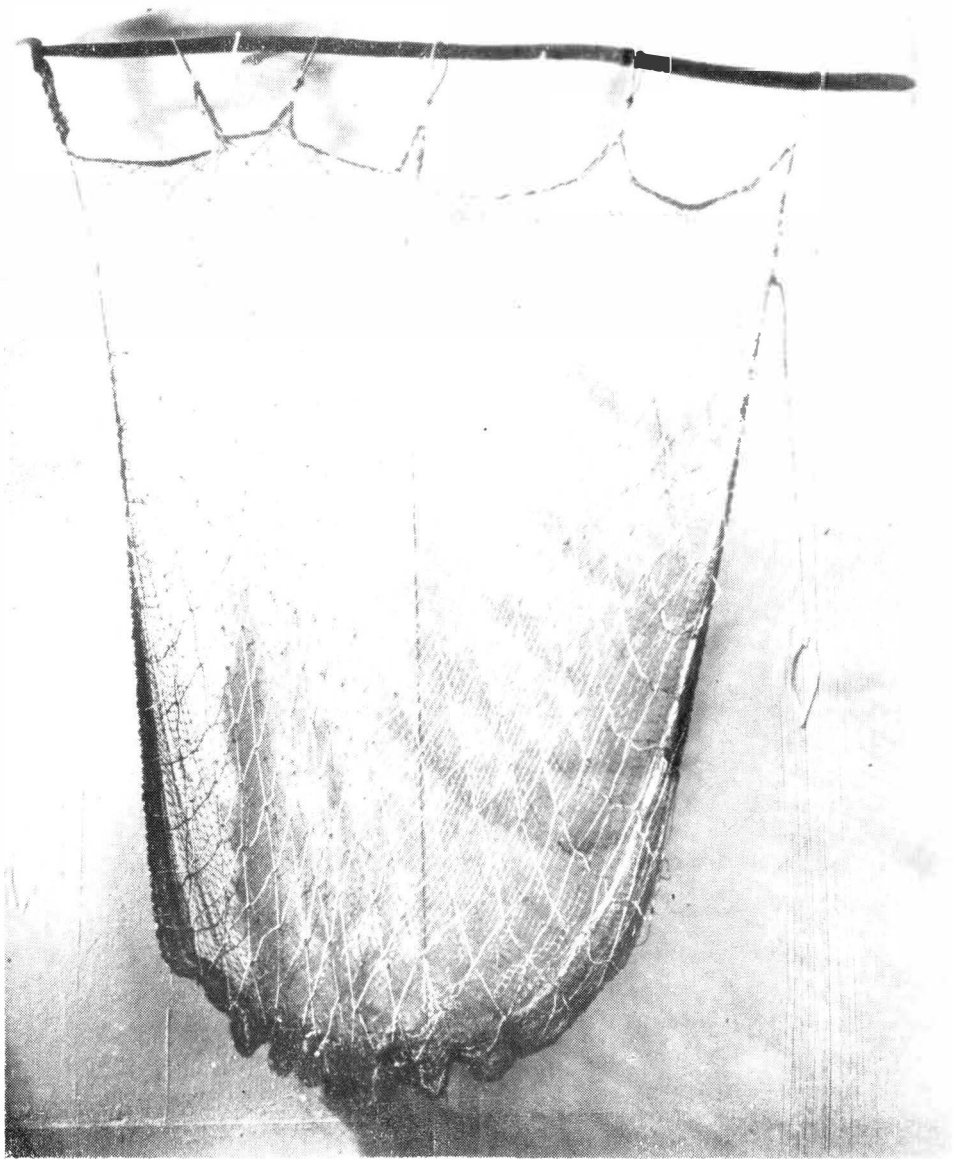

Pl. LXXIV. Pescar cu săcuț cu rudă

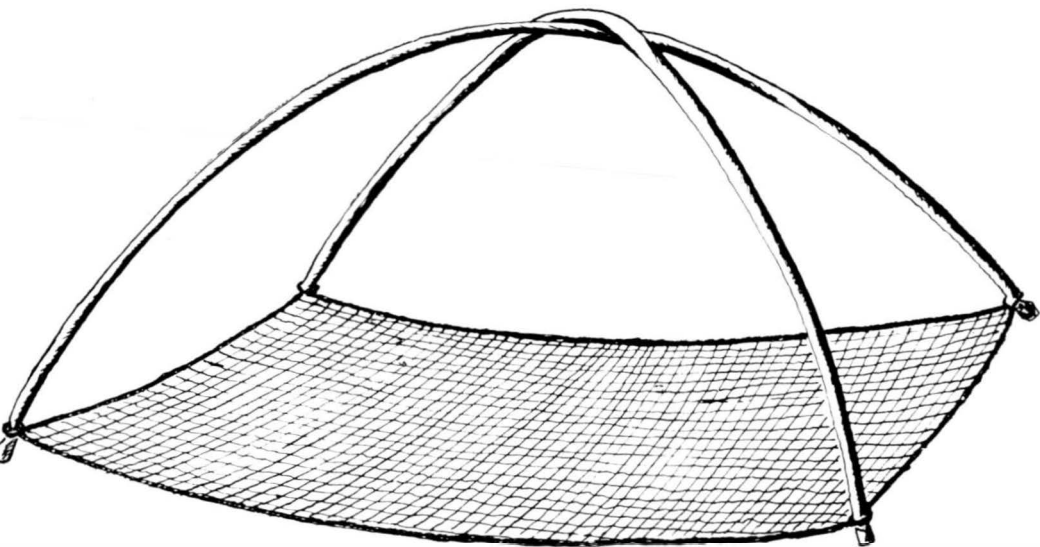

Pl. LXXV. Săcuț.

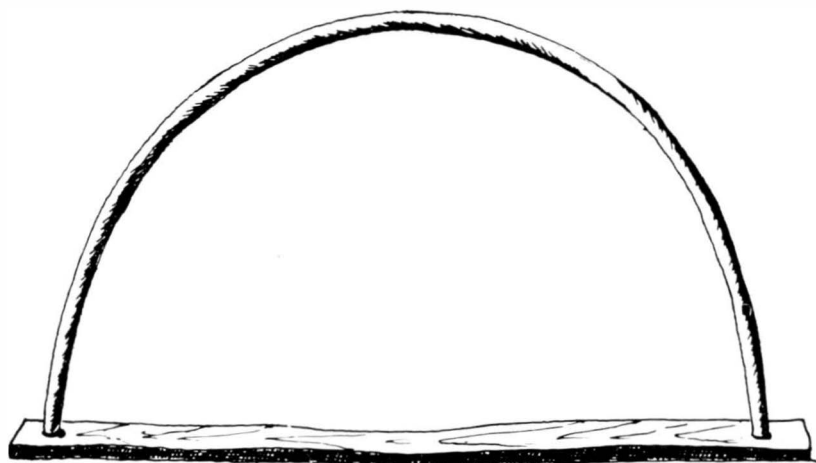
<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

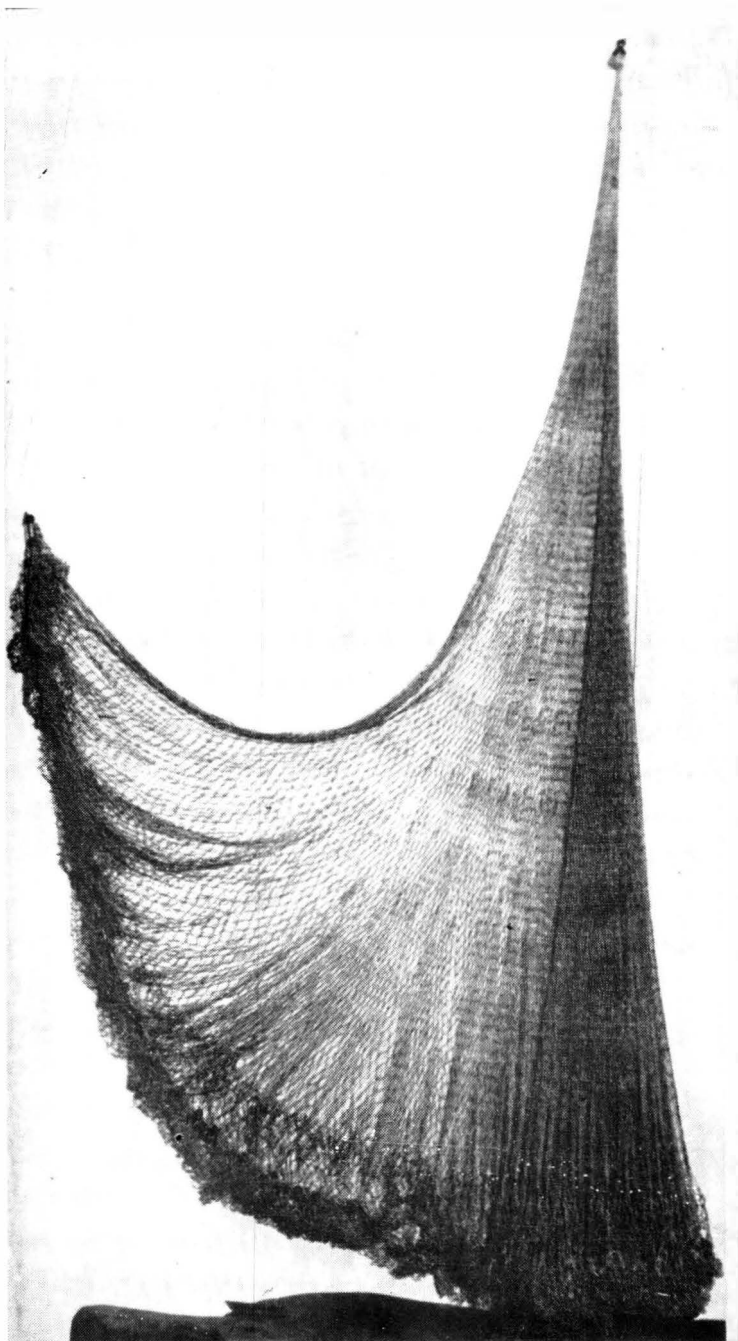
Pl. LXXVI. Mreajă.

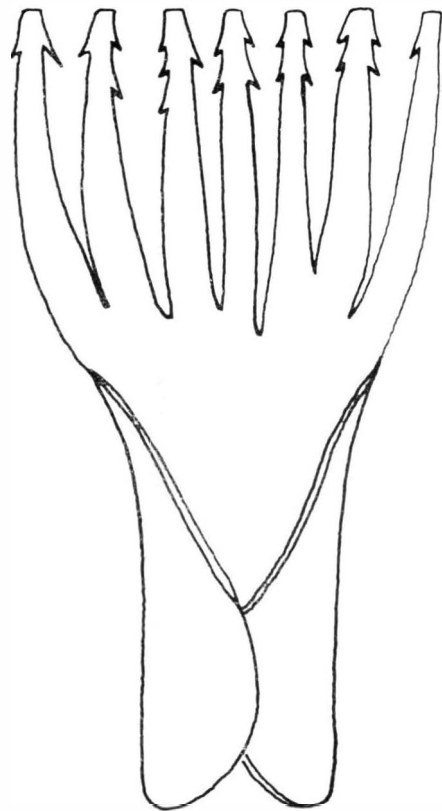
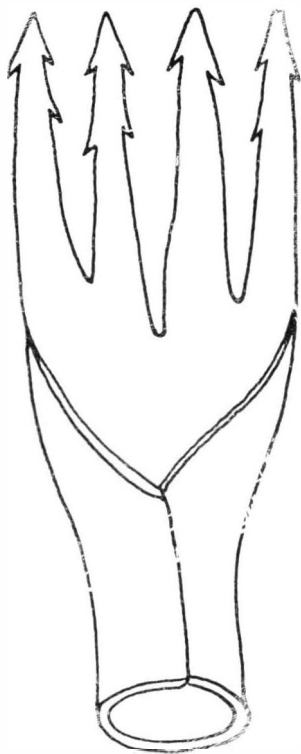
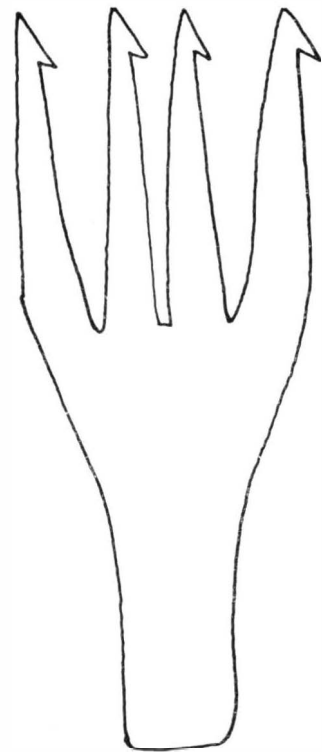
Pl. LXXVII. Crispic

Pl. LXXVIII. Scircează.

Pl. LXXIX. Prostovol.

Pl. LXXXI. Pescuitul cu ostiile de pe catalige.
<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

Pl. LXXXII. Împărțeața peștilor.
<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

semna în registrul vizitatorilor, la 20 septembrie 1931, această apreciere: „Cu deosebită admirație, pentru străduințele nobile și opera arheologică a domnului Aurel Filimon.“ Deasemenea, Tudor Vianu își exprima admirația sa față de exponatele de la muzeu cu ocazia vizitei sale la Tîrgu Mureș, efectuată în 1937.

După o activitate atît de vastă și prodigioasă Aurel Filimon se stinge din viață la 3 martie 1946 în plină putere de muncă. Prin activitatea sa de cercetare în diferite domenii ale istoriei, prin spiritul său de bun organizator al secțiilor muzeului din Tîrgu Mureș, precum și a unor expoziții variate, Aurel Filimon și-a adus din plin contribuția la îmbogățirea tezaurului cultural al județului Mureș, înscriindu-și numele în istoria culturii acestui ținut.

*

* *

EIN UERMÜDLICHER FORSCHER DES MUREȘ-ER PATRIMONIUMS: AUREL FILIMON

Zusammenfassung

Der Verfasser versucht im Rahmen eines biographischen Medaillons die vielseitige Tätigkeit Aurel Filimons (1891—1946) hervorzuheben, seine bestrebungen für das Fortschreiten der Mureș-er Kultur in der Zeitspanne zwischen den zwei Weltkriegen. Anhand von noch nicht veröffentlichten Archiv-Dokumente wird seine Tätigkeit als Archäolog, Ethnograph, Folklorist, Literaturhistoriker und Bibliograph gezeigt, seine Rolle als Wissenschaftler und Patriot für die Forschung und Verwertung der Mureș-er Patrimoniums.

III

ETNOGRAFIE

CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA UNELTELOR ȘI METODELOR DE PESCUIT PE MUREȘUL SUPERIOR

ANTON BADEA

Cercetările întreprinse pînă în prezent pe această arie au scos la iveală o serie de unelte și metode tradiționale de pescuit, a căror diversitate a fost impusă de anotimpuri, de lățimea, adîncimea rîurilor și a piraiei, de debitul acestora la un moment dat, cît și de configurația locurilor de pescuit.

Unelte le-am împărțit în trei categorii după materialele din care sînt confecționate:

a) din nuiiele: virșa, coșul, leasa;

b) din plase textile: sacul, săcuțul, mreaja, crînicul, prostovolul, lejnicul (halăul);

c) din metal: ostia, furcuța.

Virșa (Pl. LXVI) se confecționează din nuiiele de răchită legate cu tulpină de hamei. Gura virșei este susținută de un semicerc din alun, fixat pe un suport de lemn numit „punte”; de la gură pornește în formă conică — spre înăuntru — „virșogul” (Pl. LXVII), iar de la exteriorul acestuia se leagă nuiiele care întregesc unealta. Foarte des întîlnite de noi, virșele sînt de mărimi diferite; mai mici pentru piraie și mai mari pentru apa Mureșului.

Informatorul Iosif Bândilă din Deda, nr. 203, ne povestește că: „pescuitul de primăvară începe cu virșa cam de cînd apucă să cînte racameții și tună prima dată; atunci se prind „grindelele”, care urcă din apele mari ale Mureșului pe piraie. De la cele două maluri se face un „gărduş” din pietre și glijă de pămînt, iar la mijloc se pune virșa cu gura în josul apei; dacă pîriul este mai lat, atunci se pun două sau trei virșe, iar peste ele se aşează pietroaie ca să nu le poată duce apa; de către seară se instalează, iar dimineața se ridică; locul odată amenajat nu se strică de obicei, pentru că în seara următoare virșa se pune din nou”. *Virșele mari* (Pl. LXVIII), cu gura de 40—50 cm, se construiesc la Rușii Munți pentru apa Mure-

şului şi se instalează toamna cînd urcă mreana şi scobarul; se aşează tot cu „gărduş“, la mal, unde-i apa mai potrivită.

Coşul (Pl. LXIX) diferă de virşă atît prin forma rotundă ce o are în secţiunea transversală, cit şi prin construcţie; nuielele se continuă de la „gura“ pînă la „fundul“ acestuia unde are ataşat un capac legat cu sfoară sau sirmă şi pe unde se scot peştii. Unealta a fost întilnită de noi în localitatea Batoş, pe valea Luţului şi este folosită în special primăvara la pescuitul „grindelelor“; se aşează la malul apei cu „gura“ la vale, ancorîndu-se de tulpini ori de rădăcini. Pentru atragerea peştilor, „gura“ coşului se unge cu mămăligă.

Leasa este folosită pe pîraiele de munte de pe valea Gurghiu-lui, se confecţionează tot din nuiele de răchită în forma unei opinci cu „gurgui“. Dusă la pîriu, se aşează pe o bită suspendată la capete pe două pietroaie, în aşa fel ca să se poată îndoi de mijloc; partea lată se fixează la fundul apei, iar pe „gurgui“ se aşează un pietroi. De la maluri pînă la unealtă se face o îngrăditură din pietroaie (Pl. LXX), apoi din susul apei se aruncă pietre şi peştii speriaţi fug în leasă, unde rămîn prinşi.

Sacul cu „rudă“¹ scurtă este o plasă cu ochiuri, confecţionată din aţă de in sau de cînepă, prinsă pe un semicerc de alun şi legată de o prăjină bifurcată, lungă de cca 2,5 m. Se întrebuintează de primăvara pînă toamna pe apa Mureşului, la pescuitul de pe catalige (Pl. LXXI) ziua, cînd apa este mai mică şi tulbure, iar noaptea la apă limpede. Peştii se caută la pietroaie şi la rădăcini, fiind mişcaţi din ascunzişurile lor cu ajutorul „sapei“ (Pl. LXXII), o unealtă cu coadă lungă de lemn, obţinută din partea de mijloc a unei sape normale. Primăvara, cînd începe să scadă apa Mureşului, se formează „sfirlacurile“ — nişte pîraie către marginile albiei riului; cu această ocazie se întovărăşesc mai mulţi pescari, cei cu unelte se aşează în partea de jos a „sfirlacurilor“, iar alţii bat apa cu pietre din partea de sus, ca să fugă peştii la vale.

Sacul cu „rudă“ lungă se deosebeşte de sacul cu „rudă“ scurtă prin faptul că are „ruda“ (prăjina) lungă de cca. 5 m, iar partea bifurcată a acesteia se leagă direct pe cercul de alun, ceea ce ușurează mînuirea uneltei, în condiţiile specifice acestei forme de pescuit. Se foloseşte la pescuitul de pe mal, cînd apa Mureşului este tulbure şi mare. „De obicei merg doi pescari: unul cu sapa cu

¹ „rudă“ — prăjină

coada lungă „hurducă” peștii de la rădăcini, iar al doilea trage sacul pe fundul apei spre mal² (Pl. LXXIII).

Săcuțul cu „rudă” seamănă cu *sacul cu rudă scurtă*, numai că are dimensiuni mai mici și este țesut dintr-o pînză rară de cînepă. Unealta se folosește pe valea Idicelului cu o anexă confecționată dintr-o prăjină, garnisită la capătul mai gros cu piele și pe care localnicii o numesc „stulpcic”. Cu această prăjină se bat pietrele pe la rădăcini, în timp ce săcuțul este plasat aproape de tufe pentru a intra peștii în el (Pl. LXXIV).

Săcuțul confecționat tot dintr-o pînză rară de cînepă prinsă pe un semicerc de alun, îl folosesc la pescuit în special femeile, cînd se duc cu rufele la spălat la rîu și în posturile mari (Pl. LXXV).

Mreața (Pl. LXXVI) este o unealtă pentru a cărei realizare sînt necesare trei rînduri de plase suprapuse: două la exterior cu ochiuri mari de 9×9 cm și una la mijloc cu ochiuri mici de 1,5×1,5 cm. Marginile celor trei plase sînt prinse de jur-împrejur cu o sfoară mai groasă, pe care sînt înșirați plumbi cam de la jumătatea plaselor în jos; plumbii ajută mreața să atingă bine fundul pîriului. Cu mreața se pescuiește în special primăvara pe pîraie; peștele se poate lovi numai de plasa cu ochiuri mici care îngăduie mult și astfel trece cu aceasta prin ochiurile mari ale ultimei plase, unde este prins ca într-o pungă.

Crîsnicul se compune dintr-o plasă dreptunghiulară, lungă de 1,40 m, lată de 0,60 m, legată de la cele patru colțuri la capetele celor două arcuri din lemn (Pl. LXXVII). La pescuitul cu *crîsnicul* se folosește și „scîrceaza”, denumită „scîlcează” în Țara Birsei³. Această anexă se confecționează dintr-o scîndură de fag lată de trei, patru degete și lungă de un metru (tălpicul), în care se fixează un semicerc din lemn de alun (Pl. LXXVIII).

Cînd apa are nivelul cam pînă la genunchi, se pescuiește ziua cînd e turbure, iar cînd e limpede, seara. *Crîsnicul* se cufundă în apă în poziție înclinată, spre partea din care se bat pietrele cu „tălpicul” *scîrcezei*, pentru a mișca peștii spre plasă.

Prostovolul (Pl. LXXIX) este o plasă rotundă cu diametru de aproximativ 5 m, cu ochiuri de 2×2 cm, pe margine are legați plumbi de jur-împrejur, iar la centrul ei o sfoară puternică cu inel.

² Inf. Băndilă Gheorghe, 57 ani, Filea, nr. 232, anchet.: A.B., 3.III.1967.

³ N. Dunăre, Tiberiu Graur, în ȚARA BIRSEI, I, Edit. Academiei R.S.R., 1972, p. 290.

Pescarul ține cu o mină sfoara de la mijlocul plasei, cu gura o parte a marginii cu plumbi, iar cu cealaltă mină de altă parte a marginii și o aruncă peste apă. Aruncătura atunci este bună când se desface toată plasa deasupra apei. Pescuitul se face vara de pe luntre sau de pe mal, unde apa e mai liniștită. Cu alte denumiri, prostovolul a fost întrebuințat și în Țara Bîrsei⁴.

Lejnicul (*halăul*), cunoscut sub ambele denumiri pe Mureșul superior, este tot o plasă cu ochiuri, de formă patrată, cu colțurile legate de capetele a două semicercuri din lemn dispuse în cruce; acestea sînt și ele prinse de o prăjină lungă de aproximativ 5 m. Cu *lejnicul* se pescuiește de pe mal, în special la apă tulbure, iar la apă limpede cu momeală de slănină.

Printre uneltele cu partea activă din metal am întilnit „ostia“, cu care pescuiesc cei mari și „furcuța“ — o ostie mai mică, întrebuințată de copii la prinsul peștilor mici. *Ostiile* (Pl. LXXX) se confecționează de fierarul satului și sînt prevăzute cu cozi de lungimi variabile. Cu *ostia* se pescuiește la apă mică și limpede. Se preferă timpul tîrziu de toamnă cînd vine „inea“⁵ pe Mureș. În Filea, se pescuiește în tovărășie cu „ostia“ de pe catalige (Pl. LXXXI); pescarul se ridică pe catalige încă de la mal, sprijinindu-se în coada „ostiei“ și a „sapei“. Cu „sapa“ se „hurducă“ pietrele la „imbreană“ (mreană), la „poduț“ (scoabar); la clenii nu se mișcă pietrele, ci peștele se alungă în susul apei și sub vad se atacă cu „ostiile“. Se pescuiește atît ziua, cît și noaptea cu „făcier“ — un mănunchi de bețe crăpate din draniță, legate pe o coadă de lemn și înmuiate în rășină de brad, care se aprinde pentru a lumina peștii în apă.

Pescuitul la ghiață se practică pe Mureș, acolo unde sînt formate bălți și unde se retrag peștii iarna; se pescuiește atît cu mîna, cît și cu ostia, în tovărășie de 3—4 pescari. Pentru a se folosi o metodă sau alta, terenul se pregătește într-un anumit fel: cu ajutorul securilor și drugilor de fier se sparge ghiața începînd de la mijlocul apei, creîndu-se astfel un șanț în formă de semicerc sau patrater deschis spre mal. În șanțul astfel realizat, se pun bucăți de ghiață în dungă, apoi pe măsură ce se dizlocă restul de ghiață în semicerc, se aruncă în apă tulei de porumb, paie, fîn; peștii din

⁴ *Ibidem*, p. 291.

⁵ „inea“ — se formează în apă cu aspect de zăpadă din cauza frigului.

baltă rămîn astfel imobilizați și se pot prinde cu mina sau cu „ostia“ dacă apa rămîne limpede.

După toate ocaziile de pescuit în tovărășie se face „împărțeala“ peștilor. Toți pescarii își golesc traistele într-o singură grămadă, apoi cel mai vîrstnic dintre ei împărțește peștii în atîtea grămăjoare cîți pescari sînt. Unul dintre ei este întors cu spatele, iar cel ce împărțește pune pe rînd mina pe cîte o grămăjoară și-l întreabă a cui să fie (Pl. LXXXII).

Pescuitul cu mîna se practică vara, cînd se bate întii bine apa cu pietre pe la mijlocul ei, astfel peștii speriați fug la rădăcini; apoi pescarul intră în apă și-i caută cu mina. Cu această metodă se prinde mreana și cleanul; unde-i apa mai adîncă pescarul se „corlește“ (scufundă) în apă.

Prin *răstocire* se pescuiește în apele de munte, în locurile unde acestea se despărțesc în două; un fir al apei se oprește cu „gărduş“ din bolovani, crengi și ierburi, iar peștii se prind cu mina sau cu coșarca, din bălțile mici ce se formează.

O parte din uneltele și metodele de pescuit prezentate de noi apar și în alte zone etnografice ale țării.

BEITRÄGE ZUR KENNTNIS DER GERÄTE UND METHODEN DER FISCHEREI AM OBEREM MUREŞ-FLUSS

Zusammenfassung

Die Untersuchungen die auf diesem Gebiet bis zur Gegenwart unternommen wurden, brachten zum Vorschein eine Reihe von Geräten und traditionellen Methoden der Fischerei, deren Vielfalt von der Jahreszeit, von der Breite und Tiefe des Flusses bzw. Baches, als auch von der zu einer gewisseren Zeit geführten Wassermenge und auch von der Gestaltung des befischten Gebietes bedingt wurden.

Dem Material nach aus dem die Geräte angefertigt sind, wurden diese in drei Kategorien eingeteilt:

a) aus Ruten: Reuse (virşa), Korb (coşul), Hürde (leasa).

b) aus textil Netz: Sack (sacul), Säckchen (săculeţul).

Spiegelnetz (mreaja), Fischnetz (crîsnicul), Wurfnetz (prostovolul), Hebenetz (lejnicul).

c) aus Metal: Fischgabel (ostia), Fischgabelchen (furcuţa).

Vom Volke auch in anderen Gebieten des Landes bekannt, werden die erwähnten Geräte zur Ergänzung ihrer Verbreitungskarten im Raum hinzugefügt und es wird das zonale Spezifikum bedingt durch die natürlichen Gegebenheiten hervorgehoben, als auch die lokale Traditionen.

TREI OBICEIURI DIN CÎMPIA TRANSILVANIEI

ANTON BADEA

Alături de o însemnată cultură materială populară, Cîmpia Transilvaniei este capabilă încă să-și dezvăluie comorile sale spirituale tradiționale, puțin cercetate pînă în prezent.

Dintre acestea, obiceiurile, transmise din generație în generație, se remarcă prin diversitatea și originalitatea lor. Unele se practică chiar în condițiile de mari transformări și modernizare a satelor, iar altele, părăsite în timp mai apropiat sau mai îndepărtat, sînt încă păstrate în conștiința oamenilor.

Pe baza informațiilor culese din teren și a unor observații directe efectuate în cîteva localități cercetate, prezentăm trei obiceiuri populare ale primăverii: *Plugarul*, *Păpălugăra la măsura oilor* și *Boul înstruțat*.

Obiceiul sărbătoririi plugarului, a aceluia care iese primul primăvara la arat, este menționat pentru prima oară de mitropolitul Sava Brancovici în anul 1675¹. Aria de răspîndire cuprindea Transilvania, Bucovina, Oltenia și probabil și celelalte provincii ale țării, restrîngîndu-se în timp la cea dintîi².

Primul plugar este omul care concură la îndeplinirea unor condiții impuse de practica agricolă tradițională, pentru obținerea unor recolte mai bogate. Aceasta, ca și mîndria de a fi cu plugul în brazdă înainte de răsăritul soarelui, sînt dovezi ale preocupărilor de veacuri, ale hărniciei poporului român.

În localitățile cercetate din Cîmpia Transilvaniei, obiceiul este denumit: *Fuga din tău*, *Fuga*, *Fugarul*, *Plugarul*. A fost urmărit de noi „pe viu” în localitățile Fărăgău (jud. Mureș) (1968, 1969) și Pîntic (jud. Bistrița-Năsăud) (1970, 1971).

¹ *Istoria literaturii române*, I, Ed. Acad. R.P.R., 1964, p. 30.

² *Ibidem*.

În Fărăgău, obiceiul din bătrîni se cunoaște sub denumirea de „Fuga din tău”³. Aici, ca și în alte localități, de cum ieșea primul plugar primăvara la arat pe hotarul satului, „chizeșii” (vătafii) îl urmăreau și-l anunțau că el va fugi din tău; vestea se răspindea repede în tot satul. Obiceiul se desfășoară după următorul ritual:

Intr-o duminică, după ce oamenii prînzesc, se adună pe „Dîlmă” — un teren mai ridicat la marginea așezării —, de unde se poate urmări *fuga* pe o mare parte din traseu. Între timp se adună la casa plugarului „chizeșii” (vătafii), „fugacii” — grupă constituită din flăcăii satului — și muzicanții; aici sînt cinstiți cu mîncare și băutură, dar nu zăbovesc mult. Plugarul, îmbrăcat numai în izmene suflecate, „fugacii” cu cămăși albe peste care se încing cu curele înguste, desculți și legați cu batiste la frunte, fiecare cu cîte-o bită în mînă, însoțiți de muzicanți pînă la „Dîlmă”, se îndreaptă cu plugarul în frunte spre lacul Fărăgăului, situat la o distanță nu prea mare de sat.

Ajunși într-o parte a lacului, se opresc unde găsesc apa cam pînă la briu; unul dintre „chizeși” trage „brazda” — o linie de demarcare făcută cu bita de-a latul drumului —, la care se aliniază „fugacii” în așteptarea semnalului de fugă (Pl. LXXXIII). Unul dintre flăcăi azvîrle cu mîna stingă o piatră în lac, apoi pe a doua și pe a treia dacă mai trebuie; plugarul este obligat să intre în apă pentru a căuta piatra la una din cele trei azvîrlituri; dacă refuză: la prima, intră la a doua sau la a treia. „Chizeșii” au interesul să se arunce pietrele cît mai departe de mal, pentru a se uda mai bine sărbătoritul. Hotărit să intre în lac la una dintre azvîrlituri, trebuie să caute piatra și s-o arate celui care a aruncat-o; din momentul în care i se recunoaște piatra, plugarul numără trei lovituri ce le dă cu bita în apă; a treia înseamnă începutul fugii celor de la „brazdă” către clopotniță, în care moment pornește și *plugarul* din „tău” (Pl. LXXXIV), pentru a-i prinde pe „fugaci”. Pe cei prinși, plugarul îi atinge cu bita. Aceștia datorîndu-i plugarului două porții de „jinars” (rachiu) ies din fugă; primul care ajunge la clopotniță trage clopotul, semnal ce anunță sfîrșitul competiției. Fuga este întreruptă, iar plugarul datorează aceeași măsură de „jinars” „fugacilor” pe care nu-i putuse prinde pînă la bătaia clopotului.

³ Inf. Luca Ion, 59 ani, Fărăgău nr. 30, anchet.: A.B., 17.IV.1968.

După ce se îmbracă în haine de sărbătoare, își plătesc porțile de băutură datorate și încep jocul.

Din informațiile culese pînă în prezent, obiceiul plugarului denumit „Fuga” sau „Fugarul” s-a mai practicat în următoarele localități din Cîmpia Transilvaniei: Socolul de Cîmpie, Crăiești, Milășel, Sintu, jud. Mureș; Ocnița, Urmeniș, jud. Bistrița-Năsăud.

Obiceiul *plugarului* din Pintic, jud. Bistrița-Năsăud, păstrînd aceeași semnificație ca la „Fuga din tău” din Fărăgău și alte variante cunoscute, se deosebește de acestea atît prin costumație, instrumentar, personaje, organizare, cît și prin desfășurarea momentelor. Se găsesc însă asemănări cu variantele cunoscute din Maramureș „*tinjaua*”⁴, „*udătoriul*”⁵, în ce privește purtatul primului plugar pe teleguțe sau pe plug.

În Pintic, primăvara, flăcăii din sat urmăresc cu mare grijă pe cel ce iese primul la arat. Odată aflat, se duc doi, trei flăcăi la el la cîmp cu o ploscă de țuică; se furișează pe după tufe să nu-i observe plugarul și în momentul cel mai potrivit se reped către el să-l prindă. Acesta lasă plugul în brazdă și fuge; flăcăii îl ajung, îl iau pe brațe, îl așează pe grindei, se cinstesc cu băutură, apoi îl pun pe plug și-l duc acasă de-l dau în primire familiei sale (Pl. LXXXV).

Între personajele care participă la desfășurarea obiceiului se disting două tabere: prima compusă din *bgirău* (*primarul*) *dinainte* și boii care ajută plugarul să fugă de pe teleagă, iar a doua compusă din *bgirăul dinapoi* și *dărăbanii* (*paznicii*) care trebuie să-l păzească și să-l prindă pe acesta la toate încercările de fugă. *Pogăniciul* este singurul personaj neutru și mai tânăr (12—14 ani); el are numai misiunea de a pocni din bici pe lîngă boi (Pl. LXXXVI). De remarcat că plugarul își alege dintre cei mai sprinteni flăcăi pe *bgirăul dinainte*, iar acesta, la rîndul lui alege celelalte personaje pe care le-am amintit.

Vinerea, flăcăii merg la casa plugarului pentru a pregăti „teleaga”; dintr-un lemn de carpen verde, ca să nu-l poată rupe, pregătesc o tinjală lungă de 5 m, pe care o înțepenesc la teleagă, o găuresc la capătul dinainte și la mijloc, iar prin cele două găuri

⁴ Valentin Băințan, *Tinjaua*, în *Rev. etn. folc.*, 1968, tom. 13, nr. 2, pp. 159—162.

⁵ Eugenia Cernea, *Udătoriul*, în *Rev. etn. folc.*, 1968, nr. 2, pp. 163—169.

introduc cîte un „gînj“ (răsucitură din lemn de carpen) puternic, ce lasă în părți cîte două capete lungi de un metru. De partea dinapoi a tînjalei se mai leagă două funii puternice, iar pe teleagă se fixează o scindură și o pernă pe care stă plugarul; între cracii teleguței se înțepenește pe verticală un lemn rotund, de care se ține sărbătoritul.

Apoi, în a patra zi, vin la casa plugarului muzicanții, tineret din sat și toți flăcăii aleși pentru organizarea obiceiului, îmbrăcați cu căciuli negre, cămăși albe de sărbătoare, cioareci, încălțați cu opinci legate cu nojițe din păr de capră, iar la gît cu năframe roșii. „Bgirăul dinapoi“ și „dărăbanii“ se prezintă la gazda casei ca să ia în primire pe plugar; gazda le aduce întii un bătrîn, apoi un copil și la urmă aduce plugarul, care este luat pe brațe de cei doi „dărăbani“, dus afară și pus pe teleagă. După ce fac în ogradă trei învîrtituri cu teleaga, ies pe poartă și se îndreaptă spre holdă cîntînd patru cîntări pe aceeași melodie: 1) „Frunză verde buruiănă, mă duc la plug în poiană“, 2) „Coalea primăverile, cînd ieșeau plugurile“, 3) „Hoarea plugarului“ și 4) „Cîntarea lui Bucur“.

Ieșind din sat, plugarul trebuie să scape pentru a fugi la holdă. Este ajutat de oamenii lui, care dau teleaga cînd înainte, cînd înapoi, prin manevre rapide și bruște, cu scopul de a-i îndepărta pe „dărăbani“ și a-i ușura fuga. Dacă nici așa nu reușește, încearcă să fugă pe tînjală, care este figura cea mai grea. Scăpînd după cîteva încercări, fuge la holdă urmărit de cei ce-l păzesc. Cînd sosesc și ceilalți, „dărăbanii“ îl iau pe brațe și-l pun pe teleagă, se învîrtesc de trei ori în holdă (Pl. LXXXVII), apoi „bgirăul dinainte“ aruncă de trei ori cu țarină spre toate punctele cardinale, pentru a se face roade bune.

Toți flăcăii își pun la căciuli pene verzi din holdă, „bgirăul dinainte“ îi cîntește cu țuică din ploscă și pornesc cu cîntec la scăldătoare, dar pe drum, după cîteva manevre foarte energice și spectaculoase, plugarul sare de pe teleagă îndreptîndu-se în fugă spre rîu, unde îl așteaptă mulțimea satului. Ajuns la rîu își aruncă căciula, năframa de la gît și cureaua pe mal, sare în apă, se dezbracă de cămașă, o udă bine, stropește cu ea spre punctele cardinale, pentru a se face roade bune în toate țarinile. Plugarul întinde apoi „dărăbanilor“ un capăt al cămășii; aceștia trag de ea pentru a-l scoate pe mal, iar plugarul trage din răspuțeri ca

să-i bage în apă (Pl. LXXXVIII). După dispută, cămașa poate să rămână în mina adversarilor, ori în mina plugarului, care o aruncă peste „dărăbani“ și fuge din apă. Ajuns la o casă din marginea satului, unde este așteptat cu haine uscate, se îmbracă, este din nou pus pe telegă și dus prin sat.

Prin repetatele încercări de fugă izbutite sau neizbutite, obiceiul capătă un dinamism puternic, caracteristic unor lupte înverșunate. Plugarul se poate ascunde prin curțile și casele gospodărilor în care scop se manevrează cu mare precizie și rapiditate cînd cu tînjala, cînd cu teleaga în porțile peste care sare. „Dărăbanii“ îl găsesc, gazdele respective îi cinstesc cu băutură și spectacolul se repetă pînă la casa plugarului, unde odată ajunși, fac trei învîrtituri în ogradă, apoi sărbătoritul este luat pe brațe, dus în casă cu muzicanți și predat familiei.

Dacă plugarul este scăpat — un lucru care nu se prea întîmplă —, „bgirăul dinapoi“ trebuie să plătească ospățul la toți flăcăii ce participă la obicei, la toate neamurile plugarului, iar tineretul pierde jocul.

Incepe apoi ospățul, cu mincare, cu băutură, cu cîntec și se termină cu jocul mult așteptat de fete și ceilalți flăcăi din sat.

Păpălugăra la măsura oilor este un alt obicei al primăverii, practicat cu ocazia măsurii laptelui în prima sîmbătă din luna mai. În localitățile Țagu (1968, 1969), Țăgșor (1971), obiceiul a fost urmărit în desfășurarea lui firească. Avem date informative că obiceiul s-a practicat și în alte localități (Silivașul de Cîmpie⁶, Budești, Buza, Copru, Feldioara, Cătina, Vișuia, Micești, Delureni, Șopteriu, Fintinița, Sîmbotelnice, Geaca⁷, așezate în partea centrală și estică a Cîmpiei Transilvaniei.

Într-o zi de duminică din luna aprilie, se adună gospodarii din sat și-și înscriu oile pentru pășunat la ciobanul preferat. Dacă vreun cioban rămîne cu turma mai mică, o parte din gospodari se învoiesc să-și treacă oile la turma aceluia. În aceeași zi, se aleg și „gazdele“ unde trebuie să aibă loc măsura laptelui. În prima vinere din luna mai, după amiază, se „rup“ (întarcă) mieii de la supt, iar seara se strîng turmele la gazdele stabilite. De aici, fiecare

⁶ Inf. Matei Tănase, 82 ani, Silivașul de Cîmpie nr. 200/G, anchet.: A.B., 28.IV.1966.

⁷ Inf. Silvășan Octavian din Țagu nr. 230, i 59 ani, anchet.: A.B., 4.V.1968.

cioban iese la pășunat cu turma constituită, însoțit de stăpînii oilor, care peste noapte au grijă să nu le fugă oile în sat la miei.

Sîmbăta dimineața, urmează ca, de la fiecare turmă, să se aleagă unul dintre băieții proprietarilor de oi, pe care îl vor îmbrăca în verdețuri; aceștia se retrag la pădure, unde își culeg crengi din arborii mai înfrunziți, apoi, într-un loc ferit de vîzul oamenilor, încep să pregătească „păpălugăra”. Se învelesc întii membrele inferioare — fiecare în parte —, apoi trunchiul, mîinile, iar la urmă se acopere capul în formă de „țuclui”⁸, a cărui vîrf se termină cu un buchet și o coroniță de flori albe (Pl. LXXXIX). Crenguțele înfrunzite se leagă pe tot corpul cu ajutorul fibrelor de cînepă, ori cu fișii din scoarțe de tei. După ce „păpălugăra” este gata, se înarmează cu o prăjină lungă, cu care se apără de prea mulții udători.

Bine încorsetată, „păpălugăra” coboară cu mișcări greoaie înaintea turmei spre sat (Pl. XC), unde oamenii o așteaptă cu ciuberele pline de apă pe după porți și o udă bine (Pl. XCI). „Păpălugăra se udă bine pentru mana oilor”⁹. Ajunși la gazda unde se face măsura laptelui se udă din nou, apoi intră cu oile în ocol și se dezbracă de frunze. La poartă, oile trec peste un lanț de fier pus anume pe pămînt, pentru ca trecind oile peste el să fie tari la boli ca fierul. Femeile pregătite cu vase cu apă stropesc oile cu cîte-o „motroască” din frunze, iar altele le stropesc cu boabe de grîu; la urmă se udă oamenii între ei și în special tineretul.

După toate astea începe măsura laptelui; pe rînd, fiecare proprietar își mulge oile în vîzul ciobanului și a colectivității, apoi se prezintă la măsurătoare. Proprietarul care are mai mult lapte la măsură, acela va fi primul la muls peste vară și în ordinea cantității de lapte obținută cu această ocazie, oamenii sînt rînduiți la muls, pentru că oile se dau ciobanului „pe lapte, nu pe brînză.”

La „gazda” unde se face măsura sînt efectuate trei mulsori: prima, — de vinerea seara cînd se „rup” mieii de la supt și aceasta rămîne „gazdei” —, a doua, — de la măsura propriu-zisă, iar a treia, — de sîmbătă seara. Mulsoarea a doua și a treia se licitează, cu banii obținuți se cumpără sarea necesară oilor la

⁸ „Țuclui” — partea terminală și țuguiață a glugii.

⁹ Inf. Moldovan Tănăsie, 69 ani, din Țăgșor nr. 19, anchet.: A.B., 27.IV.1971.

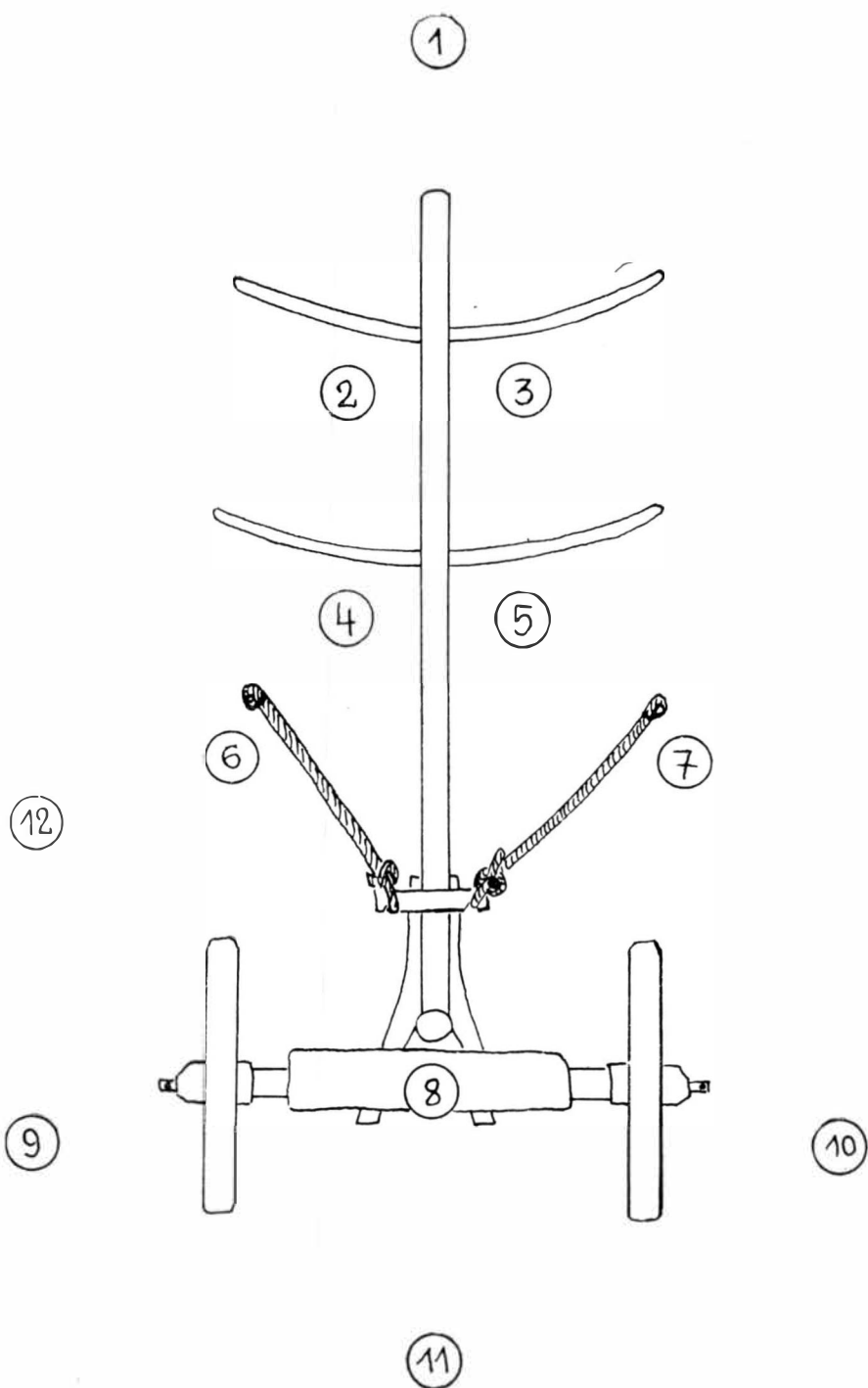
Pl. LXXXIII. „Fugacii“ la brazdă.
<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

Pl. LXXXIV. Fuga plugarului din tău.
<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

Pl. LXXXV. Plugarul transportat pe plug.
<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

Pl. LXXXVI. Schema organizării personajelor la obiceiul plugarului din Pinctic, jud. Bistrița-Năsăud. 1. bgirăul dinainte; 2, 3. boii dinainte; 4, 5. boii de mijloc; 6, 7. boii de la roate; 8. plugarul; 9, 10. dărăbanii; 11. bgirăul dinapoi; 12. pogăniciul.

Pl. LXXXVII. Ocolirea holdei.
<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

Pl. LXXXVIII. Plugarul la apă.
<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

Pl. LXXXIX. „Păpălugăra“ — detaliu —.

Pl. XC. „Păpălugura” înaintea oilor.
<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

Pl. XCI. Udarea cu apă
<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

Pl. XCII. Grup de „moșitei“
<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

Pl. XCIII. „Biduș” cu coarne de berbec.
<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

Pl. XCIV. Grup de călăreți.
<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

Pl. XCV. Udatul bouului instruat.
<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

Pl. XCVI. Grup de „biduși“.
<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

Pl. XCVII. Pregătirea cununii.
<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

Pl. XCVIII. Pornirea spre sat cu boii înștruțați.
<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

stîină pentru perioada de pășunat. Seara, după ce se licitează și a treia mulsoare, începe petrecerea la gazdă, cu mîncare, băutură și muzicanți, petrecere la care participă proprietarii oilor și ciobanul. În timpul petrecerii bărbații se maschează în „mătăhăli“, iar femeile improvizează o găină de nuntă cu țigară în cioc, descîntă găina ciobanului, unui naș improvizat și altor meseni. Petrecerea durează pînă după miezul nopții, cu cîntec, joc și voie bună.

Boul înstrușat, obicei urmărit de noi în localitățile Chintelnic (1968) și Tăure (1971), județul Bistrița-Năsăud, se mai practică în localitățile Coasta, Caila, din jurul Bistriței și în Pădureni, localitate aparținătoare comunei Mintiul Gherlei, județul Cluj.

În Chintelnic s-a organizat obiceiul, după o întrerupere de aproximativ cincisprezece ani, cu ajutorul celor care erau pe vremea aceea flăcăi. Oamenii au fost cu atît mai dispuși să-l reia, cînd au auzit că obiceiul va fi filmat, așa cum am procedat și în alte ocazii.

Din timp, flăcăii se sfătuiesc și, după datina din străbuni, fiecare trebuie să știe ce are de făcut pentru buna desfășurare a obiceiului. În după-amiaza unei duminici din luna iunie, merg la pădure cu doi boi și cu suportul pentru cunună. Aici se strîng flori (bujorul de pădure) pentru împodobirea boului, mazărice pentru îmbrăcămîntea „moșiteilor“ — o ceată de mascați —, scoarțe de copac și diferite animale mici de pădure (veverițe, șerpi, șopirle) și păsări (ciori, coțofene, pupeze etc.). De către seară se face un foc la marginea pădurii, unde petrec toată noaptea cu mîncare, băutură și povești. Dimineața se împodobește boul cu o cunună mare de flori ce i se leagă pe frunte, cu clopoțele și cu ghirlande de bujor pe restul corpului. De la coarne i se leagă funii, în așa fel, ca să-l poată ține trei flăcăi pe-o parte și trei pe cealaltă.

Tot acum se pregătește *garda de apărare a boului*, fie la pădure (moșiteii), fie în sat (bidușii și călăreții). Aceștia au misiunea de a apăra boul împotriva tendinței fetelor de a se apropia și a pune mina pe unul din coarnele animalului. În caz că ar reuși vreuna — după regula moștenită din bătrîni —, atunci fetele ar avea dreptul să comande la joc în ziua aceea.

Cei doisprezece „moșitei“ (Pl. XCII) își confecționează îmbrăcămîntea din mazărice prinsă pe sfoară de cinepă; cu o parte se încing la brîu, iar cu alta se leagă peste umeri. Pe cap își pun coifuri din scoarțe de copaci, împodobite tot cu mazărice și care

cade peste umeri asemenea unor plete. Fiecare „moșiteu“ poartă o prăjină de care are legată cite-o „lighioană“ prinsă la pădure și cu care sperie fetele¹¹ ce ies în calea boului; aceștia sînt plasați în stînga și în dreapta animalului sărbătorit.

„Bidușii“¹² sînt îmbrăcați în haine rele și de obicei poartă obrăzare confecționate din pinză; unul duce un ciine, altul poartă coarne de berbece pe cap (Pl. XCIII), altul este înarmat cu o bită, iar ultimul poartă o găleată cu spoială și o bidinea. Aceștia acționează pe marginea șanțurilor, se reped la femei și la fete pentru a nu se apropia de bou.

Călăreții sînt îmbrăcați ca la nuntă, iar caii împodobiți tot la fel (Pl. XCIV); în fruntea cetei de călăreți se află un stegar, care poartă și goarnă; ei dau tîrcoale boului și sînt prezenți atît în fața cît și în spatele acestuia, sînt primii care fac loc boului pe drum, prin marea mulțime ce se adună și de pe alte sate.

După ce călăreții își termină pregătirile, vin la pădure și împreună cu ceilalți coboară pînă la marginea satului. Aici, pînă se împodobește boul cu cele ce i-au fost pregătite și îi leagă funiile de coarne, călăreții fac o fugă cu caii prin sat și, sunînd din goarnă, dau semnalul începutului ceremonialului; întorși la baza de plecare, se pornește cu tot alaiul, purtînd boul pe la toți gospodarii din sat. „Gazdele“ le ies de obicei în poartă, udă cununa boului și-i cinstesc cu bani (Pl. XCV); unele familii pregătesc în mijlocul ogrăzii o masă cu mîncare și băutură pentru tot alaiul; se ocolește masa de trei ori, apoi se ospătează și pleacă mai departe. Din banii strînși cu acest prilej de la gazdele din sat, se plătesc muzicanții și băutura, la toți cei ce participă la organizarea obiceiului; urmează jocul pentru tineret sub o „dugiană“ — un umbrar anume pregătit din crengi verzi.

Tot în iunie se practică și acum obiceiul *boului instruat* în localitatea Tăure. Bătrînii povestesc că în vremuri mai îndepărtate se „instruța“ un taur, dar de la o vreme se „instruțează“ doi boi, fiind mai ușor de stăpînit¹³.

¹⁰ Op. cit., *Istoria literaturii române*, I, p. 30.

¹¹ „...îmi poveste moșu, că demult tare, c-o fost o fată și cum o fost de voinică și cum s-o învîrtit și s-o sușit, s-o apropiat de bou și ficiorii o pus armile jios ș-o luat comanda fetile; însă de-atuncia mare grijă“. Inf. Baba Alex., 49 ani, din Chintelnic nr. 191, anchet.: A.B., 1.VI.1968.

¹² Vezi pl. XCII

¹³ Inf. Sabău Gavrilă, 65 ani, din Tăure nr. 120, anchet.: A.B., 5.VI.1971.

În prima zi „bgidușii“ (Pl. XCVI) aleargă prin sat, îmbrăcați în haine rele, încinși cu multe talăngi la briu — luate cu împrumut de la ciobani —, unii cu măști sau chiar numai cu o simplă pînzătură pe față, împănați cu frunze, înarmați cu prăjini, fug pe ulițele satului „zdrongănind“ clopotele pînă noaptea tîrziu; a doua zi de dimineață încep din nou. Tot acum, la marginea satului, doi bărbați pricepuți confecționează cununile din flori; acestea se leagă pe frunțile boilor, iar pe spate îi împodobesc cu covoare și cu panglici tricolore.

În timp ce se împodobesc boii, o parte din „bgiduși“ stau de strajă la podul din marginea satului, cițiva la locul pregătirilor — unde nu are voie să se apropie alți oameni —, alții „zdrongănesc“ prin sat.

Cînd se termină toate pregătirile, se pornește cu cei doi boi întruțați spre sat, unde sînt veniți mulți oameni și din localități vecine ca să vadă obiceiul. „Bgidușii“¹⁴ merg înainte, iar după ei boii — ținuți fiecare de cîte doi flăcăi —, apoi „druștele“ și feciorii, care chiuie în urma boului, acompaniați de muzicanți.

La intrarea în sat sînt așteptați de mulțime, care formează apoi alaiul. De la case ies în drum bărbații cu gălețile pline de apă, udă cununile boilor, femeile pregătite cu farfurii pline de grîu „stropesc“ boii și alaiul; la urmă farfuriile sînt aruncate peste casă, ca semn al alungării sărăciei. „Bgidușii“ găsiți de noi în timpul desfășurării obiceiului nu se udau, doar cei mascați în frunze asemenea paparudelor — personaje neglijate de mulți ani (v. nota 14).

După ce se colindă astfel tot satul, se retrag cu tot alaiul la „gazda“ care dăduse boii pentru „întruțat“¹⁵. Aici, se înconjură de trei ori masa încărcată cu mîncare și băutură, iar după ce gazda îi stropește cu apă și grîu se despodobesc boii; cununile se atîrnă la prispa casei; urmează ca de obicei petrecerea cu mîncare, băutură și joc.

¹⁴ „Cu ani în urmă se mai făceau doi „bgiduși“ îmbrăcați numai în frunze. Inf. Rusu Toader, 64 ani, din Tăure nr. 143, Mureșan Gavrilă, 72 ani din Tăure nr. 128, anchet.: A.B., 5.VI.1971.

¹⁵ „... înainte dădeau boii primarul sau popa pentru că ei aveau cei mai frumoși din sat“. Inf. Rusu Toader, Mureșan Gavrilă, din Tăure.

DREI BRÄUCHE AUS DER SIEBENBÜRGER HEIDE

Zusammenfassung

An Hand von Informationen als auch einigen vom Verfasser angelegten Beobachtungen in den untersuchten Ortschaften, werden drei Volksbräuche der Fertilität beschrieben: *Der Bauer* (Plugarul) *Regenbeschwörer beim mässen der Schafsmilch* (Păpălugăra) und *Der geschmückte Ochs* (Boul instruțat).

Der Brauch den Bauern zu feiern, der im Frühjahr zu erst beim Pflügen sich einstellt, wurde früher in Siebenbürgen, in der Bukowina, Oltenien und wahrscheinlich auch in den anderen Provinzen des Landes unternommen.

Der erste Bauer ist derjenige, der als Vorbild der Gemeinschaft steht und um eine reiche Ernte zu erzielen in dem durchführen der traditionellen Bedingungen an der Spitze steht.

In der siebenbürger Heide ist dieser Brauch unter folgenden Namen bekannt: Lauf aus dem Teich (Fuga din tău), Lauf (fuga), Bauer (plugarul). Die selbe Beduetung beibehaltend, sind im Organisieren in der ritualisierten Darstellung, als auch in den gebrauchten Requisiten dennoch Verschiedenheiten aufzuweisen. Das Begiessen des Gefeierten mit Wasser bleibt aber die charakteristischste Eigenschaft des Brauches und in allen Varianten hoch.

Der Brauch des Regenbeschwörers beim mässen der Schafsmilch wird am ersten Samstag in Monate Mai gefeiert. Für jede Schafherde wird ein Regenbeschwörer (Paparudă) in grüne Blätter eingekleidet und wird durch die Dorfsleute mit Wasser genossen, damit din Schafe viel Milch geben sollen.

Der geschmückte Ochs stellt einen anderen Brauch dar, dessen Ritual am zweiten Pfingstag stattfindet. Ein oder zwei Ochsen

geshmückt an der Stirne mit Blumenkränzen, Teppichen und vielfarbigen Bändern, begleitet von einer mit Masken belegter Schar werden in alle Wirtschaften geführt und dort mit Wasser begossen.

Da die Mädchen versuchen die Hände an die Hörner der Ochsen zu legen — um so die Befehlshaberwürde in Tanz zu erzielen — als auch das Vorhandensein einer Verteidigungs-Garde (Reiter mit Masken) gegen diesen Versuch, kommt es uns so vor, dass all dieses tiefere Semnifikationen hat und mit dem Anfang einer patriarchalischen Gentilgessellschaft in Zusammenhang steht.

1

2

3

4

NOTE

MATERIALE DIN CULTURILE TRICHTERBECHER ȘI SCHNECKENBERG LA ȚIRGU MUREȘ

VALERIU LAZAR

Într-o notă apărută în revista *Vatra*¹, punem în discuție patru vase, descoperite la Țirgu Mureș, pe care le-am atribuit culturilor Schneckenberg și Trichterbecher. Revenind la nota menționată, dorim să stăruim mai pe larg asupra pieselor descoperite.

Primul vas are culoarea cenușie-cărmizie, buza puțin răsfrântă în afară, fundul plat. Sub buză, vasul are pe corp patru butoni, dispuși asimetric, incizați. Dimensiunile vasului sînt: înălțimea 22 cm, lățimea maximă 18 cm, diametrul gurii 13,5 cm, diametrul fundului 8,5 cm.

Al doilea vas, de aceeași culoare, are o ușoară arcuire bitronconică. Buza îi este răsfrântă în afară orizontal, fundul plat. Pe corp, sub buză este decorat cu patru butoni circulari, aplatizați, dispuși simetric. Ca dimensiuni, vasul are: înălțimea 22,2 cm, lățimea maximă 20 cm, diametrul gurii 15,8 cm, iar al fundului 9,2 cm.

Al treilea vas, de culoare roșie-cărmizie, are aceeași ușoară arcuire bitronconică, buza evazată în afară și fundul plat. Pe corp, sub buză, vasul are patru butoni, dispuși asimetric, între care se desfășoară un decor constituit dintr-o bandă de incizii paralele și perpendiculare, scurte, efectuate probabil cu un vîrf de bețișor frînt. Vasul are o înălțime de 18,8 cm, o lățime maximă de 14,5 cm. Diametrul buzei este de 13 cm, al fundului de 9,5 cm.

Ultimul vas din descoperire, *vasul-pîlnie*, are înălțimea de 12,3 cm, diametrul gurii (pîlniei) 14,5 cm, al bazei —4,4 cm. Culoarea vasului este tot cenușie-cărmizie, vasul fiind lustruit.

Cu excepția ultimului (4), toate vasele descoperite au pereții groși, constituiți dintr-o pastă impură, cu pietricele și mica. În cu-

¹ *Vatra*, Țirgu Mureș, an V, 1971, nr. 47, p. 6, din 20 februarie 1975 (sub titlul *Unicate la Țirgu Mureș*). Împrejurările și condițiile descoperirii au fost menționate în notă; neintervenind date noi, considerăm că nu este necesar a le reaminti.

loarea pastei există și pete de culoare neagră — dovada unei arderi incomplete. Ca formă, cele trei vase sînt de tip *borcan*.

Analiza tipologică încadrează vasele în cultura Schneckenberg². Cercetările mai noi ale lui Gh. Bichir³ (1957, 1958) de la Cuciulata — Brașov, deși restrînse ca volum, dar mai precise prin observații stratigrafice, aducînd corective periodizării stabilite de A. Prox, justifică încadrarea vaselor de la Tîrgu Mureș în faza B a culturii Schneckenberg.

Cu excepția unei descoperiri la Bahnea, efectuată în condiții stratigrafice incerte (un mormînt de copil în cutie de piatră, cu un vas-bol, cenușiu; în păstrarea muzeului orașenesc Tîrnăveni) nu se cunosc, pînă acum, alte descoperiri Schneckenberg în județul Mureș.

Un semn de întrebare ridică însă prezența în inventarul descoperirii a vasului-pîlnie. Tipologic, vasul aparține neîndoiește culturii Trichterbecher și este și în descoperire și în această zonă geografică un unicat (în unicatul descoperirii)⁴. Imposibilitatea de a efectua săpături de amploare în locul descoperirii (curtea Institutului pedagogic este învelită în beton) a lăsat neclară explicația acestor asocieri culturale. Noi descoperiri, surprinse în condiții stratigrafice bine determinate, vor fi în măsură să lămurească, probabil, interferența dintre culturile în discuție și asociația vestigiilor lor.

² A. Prox, *Die Schneckenbergkultur*, Brașov, 1941. Elemente de decor de pe vase (1, 3) sînt similare celor prezentate de Prox (pl. XV/2, 10, 12), pe care autorul le încadrează în faza B. Similitudine este și în privința formelor, vezi Prox, op. cit., pl. XV/9, 11, 12.

³ Gh. Bichir, *Săpăturile de salvare de la Căciulata*, în *Materiale*, VIII, pp. 283—290.

⁴ După cum ne-a informat, colegul N. Vlăsa a descoperit un exemplar aproape similar, fragmentar într-un mediu coțofenoid la Livezile, jud. Alba.

1

2

3

Pl. C.

DESCOPERIRI MONETARE ROMANE

VALERIU LAZĂR

În cursul anului curent, Muzeul județean Mureș a intrat în posesia a trei monede imperiale romane, pe care le prezentăm în nota de față¹.

1. *Vespasianus* (69—79), aureus

Av. IMP(erator) CAESAR VESPASIANUS AVG(ustus)

Capul împăratului, laureat cu cunună de lauri spre dreapta

Rv. CO(n) S(ul) I TER(ti?) TR(ibunicia) POT(estate)

Victorie, șezînd spre stînga

Greutatea 6,69 g, diam. 20,3 mm, conservarea — foarte bună. Muzeul județean Mureș, inv. nr. 5888

2. *Hadrianus* (117—138), denar din argint

Av. IMP(erator) CAESAR TRAIAN(us) HADRIAN(us)

AVG(ustus),

Capul împăratului, laureat cu cununa de lauri, spre dreapta

Rv. (Pontifex) M(aximus) TR(ibunicia) P(otestate) CO(n)

S(ul) III. În exergă IIB PVB(?) *Zeus* (?) șezînd pe tron, spre stînga

Greutatea 2,66 g, diam. 19,3 mm, conservarea mediocră. Muzeul județean Mureș, inv. nr. 5890

3. *Constantius II* (337—361), denar din argint

Av. D(ominus) N(oster) CONSTANTIVS P(ius) F(elix)

AVG(ustus)

¹ O mențiune sumară a monedelor și a condițiilor descoperirii lor, la Valeriu Lazăr, *Noi descoperiri monetare, în Steaua roșie*, an XXVII, nr. 252 (5.465), p. 3, din 26 octombrie 1975, reluată în *România liberă (Monede antice descoperite în județul Mureș)*, an XXXIII, nr. 9655, p. 2, din 8 noiembrie 1975.

Bustul împăratului drapat spre dreapta. Pe cap poartă diademă din perle, încheiată la ceafă cu alte două perle.

Rv. În corona de lauri, VOTIS xxx MVL TIS xxxx

În exergă SIRM(ium)

Greutatea 2,93 g, diam. 28 mm, conservarea excelentă;

Muzeul județean Mureș, inv. nr. 5889

*

* *

Prima monedă (1) a fost găsită la *Sovata*, într-o carieră de pietriș de la marginea orașului, de cetățeanul Rafaj Albert din Ghindari (jud. Mureș), care a donat-o muzeului. Ea a apărut în pământul excavat din carieră. Donatorul a afirmat că piesa a fost singulară. Probabil piesa poate fi legată de existența castrului de la Sărățeni, apropiat Sovatei, dacă nu a aparținut eventual unui tezaur monetar pierdut chiar pe teritoriul orașului, cunoscându-se în perimetrul Sovatei descoperiri romane².

Celelalte piese (2, 3) provin de la *Criș* (comuna Daneș, jud. Mureș). Ele au fost descoperite de către cooperatorul Iosif Timar, cu prilejul unor lucrări agricole. Prin sprijinul profesoarei Maria Țincu, care a sesizat descoperirea, monedele au ajuns în patrimoniul muzeului.

Prima monedă de la *Criș* (2) a fost emisă în anul 118³, a doua (3) în 342⁴.

Ca și în cazul descoperirii de la *Sovata*, monedele de la *Criș* au putut aparține unui tezaur monetar. Se mai cunoaște descoperirea la *Criș* a unui tezaur de monede romane republicane (unele piese s-au păstrat o vreme în fosta colecție a liceului german din Sighișoara, azi înglobată în Muzeul municipal de istorie)⁵ și descoperiri monetare (izolate, tezaure) se cunosc și în apropierea localității.

² Pe dealul *Feldioara* (Földvár) literatura arheologică menționează urme de construcții romane, cu cărămizi, ceramică și monede romane; cf. B. Orbán, *A Székelyföld*, IV, p. 14; M. Roska *Erd Rep*, p. 278, nr. 256.

³ Cohen, 877; Strack, II, 36.

⁴ Cohen, VII, 1888, 492/342.

⁵ cf. C. Gooss, *Chronik*, p. 32; G. Téglás, *OTTE*, XII, 1887, p. 194; T. Ort-vay, *Temesv. Tört.*, p. 342; I. Marțian, *Rep.*, I, nr. 205; M. Roska, *Erd Rep*, p. 121, nr. 81; B. Mitrea, *EDR*, X, 1945, p. 110.

Interes aparte prezintă moneda emisă de Constantius II. Ea se adaugă altora cunoscute în descoperirile din județ⁶, documentînd sub aspect numismatic continuitatea populației daco-romane în acest spațiu geografic, continuitate istorică motivată, de altfel, în perioada post-romană de numeroase descoperiri monetare atestate în diversele localități ale județului Mureș, deseori asociate și cu vestigii arheologice⁷.

⁶ Descoperiri de monede emise în timpul împăratului Constantius II se mai cunosc la: *Reghin* (împrejurimile orașului; cf. K. Horedt, informație), *Vădaș* (L. R(éthy), *Arch Ért*, XII, 1892, p. 188; M. Roska, *Érd Rep*, p. 295, nr. 1; informație M. Macrea), *Cipău* (7 buc., cf. B. Mitrea, *SCIV*, XII, 1961, 1, p. 150, nr. 31) etc.

⁷ Pentru ansamblul descoperirilor din județul Mureș, vezi D. Protase, *Problema continuității în Dacia în lumina arheologiei și numismaticii*, București, 1966.

1918, PE MUREȘ ÎN SUS

VASILE DRAGOȘ

Marele act istoric înfăptuit prin voința maselor populare la 1 decembrie 1918, pe „Cîmpul lui Horea“ de la Alba Iulia, încunună lupta seculară pentru dreptate și progres, împlinea nestrămutata năzuință de unitate a poporului român. La realizarea acestui moment de însemnătate deosebită în istoria patriei, și-au adus contribuția și muncitorii, țăranii și intelectualii plaiurilor mureșene.

În timpul primului război mondial, mulți locuitori ai satelor de pe Valea superioară a Mureșului au fost luați la oaste și duși, împotriva voinței lor, să-și verse sîngele în apărarea acelor granițe, care, așa cum spunea Nicolae Titulescu „de veacuri ne sufocă, a acelor granițe care sînt ca niște tăieturi adînci și dureroase în corpul viu al națiunii“. Dar Florea Bogdan din Reghin nu voia să lupte pentru apărarea granițelor anacronicului Imperiu habsburgic. În octombrie 1916, abia vindecăt de rănile primite în Galiția, trece Carpații oferindu-și serviciile patriei-mame în lupta pentru realizarea idealului național. Încadrat în armata română pe frontul de la Nămolosa, Fundeni, Corbul, ca inginer specialist salvează pozițiile organizate în teren de inundațiile Siretului, dirijînd apele spre pozițiile dușmane.

Haneș Chirilă, țăran din Săcalu de Pădure, după ce fusese prizonier în Rusia, se va înrola voluntar în armata română. Pentru eroismul dovedit în luptele de apărare a patriei a fost decorat cu „Virtutea ostășească“, lăsîndu-și însă lumina ochilor pe cîmpul de bătaie al Mărășeștilor.

Danciu George din Idicel, prizonier în Italia s-a înrolat voluntar în Legiunea română din Italia, la a cărei organizare și-a adus o însemnată contribuție Simion Mîndrescu, originar din Rîpa de Jos, energic luptător pentru unitatea poporului nostru.

În satele de pe Valea Mureșului, masele populare se ridică împotriva autorităților opresoare. Croitor Gavril din Lunca Bradului,

întorcându-se în septembrie 1918 de pe frontul din Italia, împreună cu alți consăteni, printre care erau Croitor Gheorghe a Sandului, Jircan Justi și Jircan Grigore, formează garda națională, pun stăpînire pe sediul jandarmeriei, preiau cele 15 arme alungînd din comună pe vechiul plutonier și pe jandarmii săi. La Suseni, țărani români și maghiari, deopotrivă asupriți, alungă vechile autorități. La Ercea, Poarta și Toldal, țărani asaltează curțile moșierești. Săcălenii intră cu securile în pădurea ce le fusese răpită de moșieri.

În urma acțiunilor revoluționare desfășurate, în prima parte a lunii noiembrie 1918, pe Mureș în sus, autoritățile vechiului regim austro-ungar erau practic înlăturate creindu-se astfel condițiile obiective pentru realizarea dorinței și voinței poporului de unire a Transilvaniei cu România.

În județul Mureș, la Reghin, se iau primele măsuri de organizare, constituindu-se la 5 noiembrie 1918 Sfatul Național Român județean care în apelul său vestește vremuri noi: „Soarele libertății naționale a răsărit în urmă și pentru noi românii din Ardeal și Țara Ungurească...”. După adunarea populară de la Reghin, Sfatul Național Român județean trece la organizarea sfaturilor și a gărzilor naționale în satele din jur. Trimișii săi cuvîntau sătenilor: „În numele sfînt al libertății, am venit să vă vestim, cu glasul neamului nostru, că orice sclavie trupească și sufletească, pe care sute de ani a trebuit s-o îndurăm, s-a sfărîmat ca un vis urît”. Erau informați locuitorii satelor despre evenimentele mai importante și mai ales despre viitoarea adunare de la Alba Iulia, care urma să hotărască soarta națiunii.

Continuîndu-și activitatea, Sfatul Național Român din Reghin trece la organizarea cercurilor electorale și la alegerea delegaților pentru adunarea de la Alba Iulia. La 28 noiembrie 1918, în cercul electoral Gornești au fost aleși următorii delegați: Ioan Banciu, delegat al muncitorilor din Iernuțeni, Nicolae Feier, țaran din Hodac, Alexandru Pop, țaran din Cașva, Vasile Muntenescu din Solovăstru și Victor Mera din Reghin.

La 29 noiembrie 1918 are loc plecarea delegaților oficiali și a multor participanți voluntari de pe Valea Mureșului, care doreau să fie prezenți la Alba Iulia în momentul solemn al proclamării unității naționale.

Din memoriile participanților la Alba Iulia se desprinde, cu o deosebită putere evocatoare, entuziasmul maselor în momentul cînd

Blaga Todor
Fărăgău

Radu Mihai
Voivodeni
(1897—1944)

Moisei

Casa în care au fost asasinați țărani din jud. Mureș, aflați în detașamentele de muncă, la 16 oct. 1944.

<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

Vasile Goldiș se adresează Măritei Adunări Naționale, decretindu-se unirea „tuturor românilor din Transilvania, Banat și Țara Ungurească” cu România. „Uraganul aplauzelor — scria Petru Boțianu din Vătava — a zguduit văzduhul cu strigătul TRĂIASCĂ ROMÂNIA. În fine, după atâtea veacuri de lacrimi îndurerate, azi a pornit izvorul lacrimilor de bucurie, a bucuriei tuturor, fiorul bucuriei care nu se poate descrie”. „Toți ne-am cutremurat de măreția acestui eveniment care a pecetluit pe veacuri noua soartă a neamului românesc. Și astăzi mi se încălzește sufletul când mă gândesc la acel moment în care entuziasmul a ajuns la culme. Bucuria și fericirea erau așa de mari încît aveam senzația unei dureri în inimă” scria E. Antal, delegat din Toplița.

Dumitru Sava, fost învățător în satul Deleni, comuna Idecu de Jos, la anii bătrîneții spunea: „Ceea ce nu a înregistrat istoria, pentru că nu se poate și nu pot descrie nici eu, a fost însuflețirea, aş putea spune extazul ce a cuprins masele în momentul cînd s-a pecetluit pentru vecie idealul național, un drept istoric, ca urmare a năzuințelor și a jertfelor pe care le-a dat națiunea noastră”.

Subliniind însemnătatea evenimentului, Petre Boțianu scria: „Dorim ca urmașii noștri, și toată lumea, să cunoască adevărul, să știe că Adunarea de la Alba Iulia a fost rodul copt al pomului udat în cursul atîtor veacuri cu sudoarea, lacrimile și sîngele zbuciumatelor noastre generații; Adealul încheind cununa unirii tuturor provinciilor românești, adunîndu-ne toți, nu din vreo poruncă ori silnicie, ci exercitînd dreptul autodeterminării, cu mijloacele realei democrații, ... hotărîrea noastră proclamînd drepturi care pot servi ca model pacificării și înfrățirii, ... proclamînd libertatea națională și dreptatea socială pentru toți...”.

Alături deci de întregul nostru popor, la încheierea procesului de făurire a statului național unitar român, au adus o însemnată contribuție și masele populare mureșene, eforturile generale fiind încununate prin Unirea Transilvaniei cu România, eveniment despre care Programul Partidului Comunist Român arată că „a constituit înfăptuirea firească a năzuinței seculare de unitate a poporului nostru, a visului pentru care au luptat și s-au jertfit nenumărate generații de înaintași, împlinirea unei necesități obiective a însăși dezvoltării istorice”.

¹ *Congresul al XI-lea al P.C.R.*, Editura politică, București, 1975, pp. 625—626.

EROII DE LA MOISEI — MARAMUREȘENI ȘI MUREȘENI*

VASILE DRAGOȘ

Intenționam să intitulez rindurile de mai jos: „Moisei — legendă și adevăr“. Legendă pentru că ceea ce s-a întâmplat la Moisei, acum 31 de ani, ar putea fi de necrezut. Legendă, pentru că, după atîția ani încă nu avem decît puține însemnări care să ne dezvăluie calendarul celor 29 de țărani eroi. Legendă pentru că, deocamdată, sacrificiul lor este încrustat și cultivat mai cu pregnanță doar în sufletul, folclorul și arta maramureșenilor.

Adevăr, pentru că nimic nu poate fi mai adevărat decît faptul că în octombrie 1944, la Moisei, dintr-o casă, au fost scoase și îngropate trupurile celor 29 de oameni asasinați mișelește, victime ale urii, cruzimii, fricii și nebuniei fasciste. Adevăr pentru că din cei 31 ciți se aflau în „casa morții“, ca și în legende, doi au scăpat, desigur zdruncinați sufletește, dar în stare să relateze cu spaimă și durere groaznicele zile, ceasuri și clipe prin care au trecut.

Pentru a contribui la o mai amplă documentare la care trudesce toți cei ce urmăresc cunoașterea mai profundă a evenimentelor petrecute în toamna anului 1944 pe meleagurile nordice ale patriei noastre, și, în special cu privire la groaznicul măcel de la Moisei, este necesară cunoașterea declarațiilor unuia din cei doi supraviețuitori.

Odiosul Dictat de la Viena din 30 august 1940, expresie a politicii de forță promovată de țările fasciste, acest act de brutală încălcare a independenței și suveranității naționale a stîrnit un uriaș val de proteste în țară cît și peste hotare, provocînd în nordul Transilvaniei cotropite nu numai durere și indignare, ci, mai ales, un permanent spirit de revoltă. Opoziția comuniștilor, a maselor populare asuprite de regimul horthyst s-a amplificat în cei patru ani de do-

* Într-o formă abreviată, materialul a apărut în *Vatra*, Tirgu Mureș, an V, nr. 55, p. 2, 20 octombrie 1975.

minație străină, cunoscînd o vigoare deosebită după insurecția din August 1944. Lupta de eliberare națională a fost puternic impulsivă de manifestul P.C.R., din septembrie 1944, care chema oamenii muncii din nordul Transilvaniei la acțiuni de împiedicare a retragerii trupelor hitleriste.

Răspunzînd chemării Partidului Comunist Român, patrioții maramureșeni organizați în grupe de partizani acționau și în zona Vișeu, Moisei, Borșa furnizînd date despre linia de fortificații pe care fasciștii o pregăteau în trecătoarea Borșei și Prislop. La aceste fortificații erau siliți să lucreze cei mobilizați în detașamentele de muncă, printre ei aflîndu-se mulți țărani români din localitățile județului Mureș: Fărăgău, Milaș, Voiniceni, Voivodeni, Toldal și altele.

În condițiile înaintării victorioase a armatelor române și sovietice, cu toată teroarea dezlănțuită de fasciști, lupta de eliberare a maselor populare se intensifică. Locuitorii satelor maramureșene refuzau să cedeze fasciștilor vitele și alte bunuri, tănuiau partizani, participau la acțiuni de sabotaj.

Simțînd aproape momentul eliberării în fiecare zi creștea numărul celor ce fugeau din detașamentele de muncă. Pierzînd controlul asupra subordonaților, cuprinși de panică, ofițerii horthyști, comandanții unităților de muncă, își caută scăparea luînd drumul spre apus în timp ce grupuri, grupuri de oameni liberi pornesc prin păduri spre sud, spre casă.

După lunile grele petrecute la spartul muntelui, pentru țăranii care cu nădejdea în suflet coborau prin pădurile Maramureșului încep zile și mai amare. Cuprinși de furie, fasciștii în retragere operau arestări în masă, incendiau satele, maltratau oamenii, săvirșeau odioase asasinat. Hăituiți de jandarmeria horthystă unii din cei ce făcuseră parte din detașamentele de muncă sînt prinși și închiși la Vișeu de Sus, împreună cu alți țărani de prin satele maramureșene.

Puțini au știut ce s-a întîmplat cu acești oameni în cele trei săptămîni cît au fost închiși la Vișeu de Sus. Se cunoștea că într-o casă din marginea satului Moisei au fost uciși 29 de oameni, iar asupra satului s-a abătut urgia fascistă. Se mai cunoștea că din cei sortiți pieirii a mai trăit cîtva timp după masacru un maramure-

șan, Vasile Ivașcu zis Vivat de la care nu s-au obținut prea multe informații.

Cei 29 au fost îngropați ridicându-li-se la căpătii o troiță de stejar apoi un modest monument cu inscripția: „Pe aceste locuri au fost împușcați în vara anului 1944, de guvernării fasciști, 29 de cetățeni din diferite comune ale raionului Vișeu, pentru că au acordat ajutor partizanilor care luptau împotriva fascismului, pentru independența și libertatea patriei“.

Renumitul sculptor Vida Géza ridică în memoria eroilor de la Moisei 12 coloane — statui așezate în cerc, simbolizând cele 12 luni ale anului pentru „ca toți cei care trec să-și amintească în fiecare lună din an și în fiecare zi din lună de cele petrecute la Moisei“. În presă apar câteva însemnări iar la televiziune se transmite un reportaj pe care-l vede și Vasile Petean din comuna Palatca, județul Cluj. Și în aprilie 1972 la primăria comunei Moisei se prezintă al 31-lea din cei închiși în „casa morții“. După 28 de ani de la cele întâmplate, Vasile Petean, al doilea supraviețuitor al masacrului din octombrie 1944, dă informații despre odioasa crimă fascistă. După 28 de ani amănuntele s-au estompat iar povestirea „pușcatului“ pare mai mult legendă decît adevăr. Iată însă că actele vorbesc. La numai doi ani de la dramaticul eveniment, Vasile Petean a dat declarații oficializate la primăria comunei Palatca și la Judecătoria de pace rurală din comuna Mociu, județul Cluj. Din aceste declarații reiese că mai mult de jumătate din cei asasinați la Moisei sînt țărani romîni din satele Fărăgău, Milaș, Voivodeni și Voiniceni din județul Mureș.

Pentru a reface itinerarul și a cunoaște supliciul la care au fost supuși cei arestați redăm cîteva fragmente din declarațiile făcute în anii 1946—1947 de către Petean Vasile „fiul lui Ioan și Ana, de ani 38, căsătorit, cu 4 copii . . .“

„Subsemnatul Petean Vasile, agricultor, domiciliat în comuna Palatca, județul Cluj, fost concentrat în armata maghiară în detașamentul de lucru, prin prezenta declar că am cunoscut pe locuitorul Sabău Ioan din comuna Fărăgău, județul Mureș care a fost adus la aceeași închisoare cu mine în comuna Vișeu de Sus, în care închisoare am stat 21 de zile cu toți fiind aduși la această închisoare de către jandarmii maghiari deoarece companiile res-

pective, detașamentele de lucru, s-au desființat în urma înaintării rapide a trupelor româno-ruse (Dosar civil nr. 1070/1947, Tribunalul Mureș, secția I.)“

După 21 de zile „...ne-au scos pe 38 inși din închisoarea din Vișeu de Sus, județul Maramureș, și ne-au dus în comuna Borșa (Moisei), județul Maramureș, unde după ce jandarmii ne-au întrebat de ce am dezertat din armata maghiară ne-au comandat să ne culcăm la pământ că ne împușcă pe toți, iar noi ne-am culcat, după aceasta jandarmii au tras cu armele asupra noastră. Dintr-un toți am scăpat numai eu și cu un alt camarad, după ce și noi am fost răniți.“ (Dosar civil nr. 1542/1946, Tribunalul Mureș, secția I.)

Se cunoaște că din cei aduși din Vișeu de Sus la Moisei, majoritatea, adică 31 au fost îngrămădiți într-o casă, ceilalți, mai puțini, despre a căror soartă nu avem informații, în altă casă.

Referitor la momentul asasinatului într-o altă declarație se spune: „...într-o zi la orele 11 au tras cu armele în noi cu care ocazie a fost omorât printre alții și Blaga Todorică. L-am văzut pe Blaga Todorică chiar mort. Aceasta s-a întâmplat prin luna octombrie 1944“. (Dosar civil nr. 1113/1947, Tribunalul Mureș, secția II.)

„...După omorîrea lui Curticăpean Vasile am mai stat în comuna Borșa (Moisei) încă 2 zile, apoi ne-am întors acasă în Palatca. Cînd am plecat acasă m-am mai reîntors pe la locul unde jandarmii unguri (horthyști, n.n.) au tras cu armele în noi“, (Dosar civil nr. 1114/1947, Tribunalul Mureș, secția II.)

Documentele ne arată, deci, că la Moisei, alături de maramureșeni au fost asasinați mișelește mulți țărani din județul Mureș printre care: Bejan Petru, Blaga Teodor, Curticăpean Vasile II, Curticăpean Vasile I, Pop Simion, Sabău Ioan, Sabău Simion din comuna Fărăgău, Boieru Mihai, Pop Ioan, Radu Mihai I, Radu Mihai II și Savina Vasile din comuna Voivodeni, precum și alți locuitori din comuna Voiniceni și satul Milășel despre care vom căuta să aducem la lumină noi date pentru a cunoaște viața și faptele celor care au căzut pentru libertatea patriei.

După 31 de ani rememoram cele petrecute la Moisei cu gîndul la cuvintele secretarului general al partidului nostru, tovarășul

Nicolae Ceaușescu: „... cea mai înaltă prețuire pe care o putem da înaintașilor noștri, acelor care s-au jertfit, care și-au dat viața pentru ca poporul nostru să trăiască liber, să-și făurească destinele așa cum dorește, este de a ne lua angajamentul solemn că vom acționa în strînsă unitate, sub conducerea partidului nostru comunist... pentru bunăstarea și fericirea națiunii noastre socialiste, pentru socialism și comunism pe pămîntul României”¹.

¹ N. Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multi-lateral dezvoltate*, vol. 8, Editura politică, București, 1973, p. 475.

CRONICA MUZEULUI JUDEȚEAN MUREȘ (1973—1975)

VALERIU LAZĂR

Înscriindu-și munca în coordonatele fundamentale ale vieții culturale, inițiate, îndrumate și conduse de P.C.R., Muzeul județean Mureș a realizat pe parcursul celor doi ani numeroase obiective.

Cunoscîndu-și rolul și responsabilitatea publică, muzeul s-a străduit să fie o instituție de cultură angajată, dinamică, vie, să-și integreze activitatea în contemporaneitate.

Reconsiderîndu-și munca, în lumina documentelor Congresului al XI-lea al P.C.R., Muzeul județean Mureș a desfășurat la sediu sau în afara lui, pe parcursul celor doi ani, prin diverse modalități, numeroase acțiuni *cultural-educative*. Zeci de conferințe de popularizare științifică, de evocare istorică etc., de articole în presa locală sau periodică, de reportaje radio sau TV, mese rotunde, simpozioane, consfătuiri etc., elaborate și susținute în județ de specialiștii muzeului (deseori în colaborare cu specialiștii altor instituții de cultură) au subliniat publicului larg rolul și însemnătatea muzeului, valoarea patrimoniului său și al județului Mureș. Aceste forme de manifestări li s-au adăugat numeroasele expoziții temporare și itinerante, elaborate și realizate de colectivul muzeului, care au fost deschise în aria județului. Amintim asemenea expoziții: *Dimitrie Cantemir — 300 de ani de la naștere* (Țirgu Mureș), *Revoluția de la 1848 în istoria țărilor române* (elaborată cu prilejul aniversării a 125 de ani de la izbucnirea revoluției burghezo-democrate, deschisă la Țirgu Mureș), *80 de ani de la crearea partidului clasei muncitoare din România (PSDMR)* (Țirgu Mureș), *Județul Mureș în anii republicii* (Țirgu Mureș) în 1973; *Din realizările actuale, Columna Traiani, A. Iancu, A VII-a bienală de artă fotografică* (în colaborare cu Asociația fotografilor amatori la Țirgu Mureș) *Din viața păsărilor* (Țirgu Mureș, Reghin, Sighișoara, Țirnăveni), *Ocroțiți pă-*

sările (Țirgu Mureș) și *Aspecte din cercetarea istoriei străvechi și vechi a județului Mureș în anii republicii* (Țirgu Mureș, Reghin) în 1974; *Ștefan cel Mare — Vaslui, 10 ianuarie 1475* (Țirgu Mureș, Reghin), 375 de ani de la unirea țărilor române sub Mihai Viteazul (Țirgu Mureș, Sovata, Luduș, Reghin), 9 Mai — 98 de ani de la proclamarea independenței de stat a României, 30 de ani de la victoria asupra fascismului (Țirgu Mureș, Luduș), *Păsări folositoare* (Tirnăveni) și *Din fauna județului Mureș* (Țirgu Mureș) în 1975. În august 1974 colectivul muzeului a deschis, în 9 săli, expoziția permanentă de istorie modernă și contemporană, completînd expoziția de istorie veche — feudală, prin variate imagini vii, pentru publicul interesat, istoria județului din cele mai vechi timpuri (neolitic) pînă astăzi. Tot publicului larg i-a fost dedicată prima decadă a muzeului (muzeelor județului; decembrie 1975), amplu repertoriu de manifestări cultural-științifice.

Formele enumerate, realizate prin mijloace specifice, au urmărit să creeze din muzeu, cum trebuie să fie, o școală de educație patriotică, comunistă a maselor.

O altă coordonată importantă *activitatea științifică* a fost permanentă în munca personalului de specialitate al muzeului. În acești ani, ea s-a concretizat printr-o amplă documentare pentru îmbogățirea conținutului tematic al expoziției permanente și a expozițiilor temporare și itinerante, prin numeroase observații ornitologice- sincronice pentru cunoașterea avifaunei, migrația și pasajul păsărilor în județul Mureș, prin observații privind viața și comportamentul unor păsări, inelări de păsări etc. (secția de științe naturale). Cercetarea istorică s-a axat pe descoperirea și introducerea în circuitul științific a unor materiale documentare arhivistice inedite, prin sondaje și săpături arheologice. Asemenea sondaje și săpături s-au efectuat la Brîncovenеști (castrul roman), la Ci-pău (necropola tumulară scitică; în ambele localități în colaborare cu Institutul de istorie și arheologie din Cluj-Napoca), în cetatea din Țirgu Mureș (bastionul tăbăcarilor, împreună cu Direcția patrimoniului cultural național, București) în 1973. În anul 1974 activitatea de cercetare arheologică a sporit simțitor prin depistarea unor noi vestigii la Band, Chimitelnic, Luduș, Țirgu Mureș, Remetea, în unele localități, ca cea de la Șincai, făcîndu-se săpături de amploare (așezare de înălțime pe terase din cultura prototracică Coțofeni). Noi descoperiri la Dămieni, Ghindari-Ceie, Petelea

(1975) vin să întregască repertoriul arheologic al județului Mureș. Cercetărilor de profil arheologic li se adaugă altele care s-au străduit să întregască, prin fondul documentar descoperit, unele aspecte ale repertoriului Teatrului de Stat din Tîrgu Mureș, relațiile lui Gh. Barițiu cu I. Bologa, mișcarea muncitorească din Tîrgu Mureș îndeosebi în perioada interbelică etc.

Activitatea de cercetare științifică a contribuit la *îmbogățirea patrimoniului muzeal*. În acești ani au intrat în acest patrimoniu numeroase și variate piese din domeniile științelor naturii, arheologiei și istoriei. Amintim îndeosebi, o colecție de entomologie (13 294 exemplare), cu unele piese rare, de unicat (științe naturale), vestigiile arheologice din descoperirile enunțate, cărora li se adaugă cele de la Batoș-Gledinel, depozitul de bronzuri de la Călugăreni (Hallstatt A), colecția de la fosta catedră de istorie-geografie de la Institutul pedagogic din Tîrgu Mureș etc. (arheologie).

Din domeniul istoriei pot fi subliniate numeroasele documente care au fost donate muzeului de ilegaliștii din Tîrgu Mureș, documente care privesc mișcarea muncitorească. Patrimoniul muzeului s-a îmbogățit și prin creșterea fototecii muzeului (cca 1 600 clișee, 2 100 fotografii documentare, cinefilme documentare etc.), a fondului de carte (1 923 titluri). Paralel s-a luat în evidență patrimoniul din județ prin Oficiul județean pentru patrimoniul cultural național și s-a făcut, în parte, valorificarea lui prin diverse mijloace (expoziția permanentă, expoziții temporare, popularizarea în presă, radio etc., sesiuni de comunicări, publicarea în reviste de specialitate etc.).

Desfășurată în climatul deosebit de favorabil, creat de statul nostru socialist, activitatea muzeului, axată în lumina imperativelor Congresului al XI-lea al P.C.R. și îndrumată permanent de organele de partid, a încercat să cuprindă și să înfăptuiască o gamă largă de probleme, specifice, menite să-și aducă aportul la progresul cultural al acestui spațiu geografic și istoric al țării. Subliniate *sintetic* aceste probleme vor primi în viitor posibilități de manifestare mai largi, mai adânci, mai diverse pentru a amplifica rolul și importanța muzeului ca factor de cultură și educație socialistă, ca centru de păstrare, conservare, cercetare și valorificare științifică a patrimoniului cultural național al județului Mureș.

ABREVIERI

ABRÉVIATIONS ● ABKÜRZUNGEN ● ABBREVIATIONS ● СОКРАЩЕНИЯ

<i>Acta Arch Carp</i>	— <i>Acta Archaeologica Carpathica</i> , Kraków.
<i>Acta MN</i>	— <i>Acta Musei Napocensis</i> , Cluj-Napoca, I (1964) și urm.
<i>Activ Muz</i>	— <i>Din activitatea muzeelor</i> , Cluj-Napoca.
<i>Act Med</i>	— <i>Din activitatea științifică a Muzeului Raional Mediaș</i> 1 (1953) — 3 (1956).
<i>AIICN</i>	— <i>Anuarul Institutului de Istorie Cluj-Napoca</i> .
<i>AISC</i>	— <i>Anuarul Institutului de Studii Clasice</i> , Cluj — Sibiu, I (1928) — V (1949).
<i>Ann Ép</i>	— <i>Année épigraphique</i> , Paris.
<i>Apulum</i>	— <i>Apulum</i> , <i>Buletinul Muzeului de istorie din Alba Iulia</i> , Alba Iulia, I (1939—1943) și urm.
<i>Arch Ért</i>	— <i>Archaeologiai Értesítő</i> , Budapest, 1869 și urm.
<i>AVSL</i>	— <i>Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde</i> , Sibiu.
<i>Benkő, K., Marosszék</i>	— <i>Benkő, Károly, Marosszék ismertetése</i> , Cluj, 1868—1869.
<i>CIL</i>	— <i>Corpus Inscriptionum Latinarum</i> , Berlin.
<i>CL</i>	— <i>Cercetări de lingvistică</i> , București.
<i>Cohen</i>	— <i>Cohen, H., Description historique des monnaies impériales</i> , ed. 2, Paris, 1880—1892, I—VIII.
<i>Crisia</i>	— <i>Crisia</i> , Oradea.
<i>Dacia</i>	— <i>Dacia, recherches et découvertes archéologiques en Roumanie</i> . București, I (1924) — XII (1948); NS, <i>Revue d'archéologie et d'histoire ancienne</i> . București, I (1957) și urm.
<i>Dolg Cluj</i>	— <i>Dolgozatok az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárából</i> , Cluj, I (1910) — X (1919).
<i>EDR</i>	— <i>Ephemeris Dacoromana</i> , <i>Annuario della Scuola romana di Roma</i> , Roma, I (1923) — X (1945).
<i>Emlékkönyv SzNM</i>	— <i>Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum 50 éves jubileumára</i> Sf. Gheorghe, 1929.
<i>Erd M</i>	— <i>Erdélyi Múzeum</i> , Cluj, I (1860) — L (1945).
<i>ESA</i>	— <i>Eurasia Septentrionalis Antiqua</i> . Helsinki, I (1927) și urm.
<i>Gooss, Chronik</i>	— <i>Gooss, C., Chronik der archaeologischen Funde Siebenbürgens</i> , Sibiu, 1876.
<i>Herepey, AFM</i>	— <i>Herepey, Károly, Cserni Béla, Alsó Fehér Vármegye Monografiája</i> , Aiud, 1902.
<i>Horedt, K., Untersuchungen</i>	— <i>Horedt, K., Untersuchungen zur Frühgeschichte Siebenbürgens</i> , București, 1958.
<i>ILS</i>	— <i>H. Dessau, Inscriptiones Latinae Selectae</i> , Berlin, I (1892), II (1902), III (1916).

- Kraft, Rekrutierung** — Kraft, K., *Zur Rekrutierung der Alen und Kohorten an Rhein und Donau*, in *Diss. Bernenses*, I, 3, Bern 1951.
- Közl** — *Közlemények az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárából*, Cluj, I (1940) — IV (1944).
- Materiale** — *Materiale și cercetări arheologice*, București, I (1953) și urm.
- Marțian, Rep, I** — Marțian, Julius, *Archaeologisch-prähistorisches Repertorium Siebenbürgens*, Wien, 1909.
- Marțian, Rep, II** — Marțian, Iulian, *Repertoriu arheologic pentru Ardeal*, Bistrița, 1920.
- J. F. Neigebaur, Dacien** — J. F. Neigebaur, *Dacien aus den Überresten des klassischen Altertums*, Brașov, 1851.
- Nestor, Stand** — Nestor, Ion, *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien*, 22 Bericht der Römisch-Germanischen Kommission, 1933.
- Orbán, B., A Székelyföld** — Orbán, Balázs, *A Székelyföld leírása*, Pest, 1868—1889.
- T. Ortvy, Temesv. Tört.** — Ortvy, T., *Temes Vármegye és Temesvár Város Régiségeiből*. Középkor, Budapest, 1914.
- OTTE** — *Értesítő az Erdélyi Múzeum-Egyesület Orvos-Természettudományi Szakosztályából*, Cluj.
- Pósta, B. Útmutató** — Pósta, Béla, *Útmutató az Erdélyi Országos Múzeum Érem- és Régiségtárában*, Cluj, 1903.
- Relații agrare** — O. Liveanu, M. Rusenescu, Tr. Lungu, M. Josa, I. Kovács, V. Bozga, *Relații agrare și mișcări în România, 1908—1918*.
- RE** — *Realencyklopädie der klassischen Altertumswissenschaft* (Pauly-Wissowa-Kraft), Stuttgart, 1893 și urm.
- Rev. etn. folc.** — *Revista de etnografie și folclor*, București.
- Roska, Erd Rep** — Roska, Márton, *Erdély Régészeti Repertórium. I. Őskor* (Thesaurus antiquitatum Transsilvanicarum. Tom. I. Praehistorica) Cluj, 1942.
- RPAN** — *Revista de preistorie și antichități naționale*, București.
- Sargetia** — *Sargetia, Buletinul Muzeului județean Hunedoara*. Deva, I (1937) și urm.
- Schroller, St. u. Kz.** — Schroller, Hermann, *Die Stein- und Kupferzeit Siebenbürgens*, in *Vorgeschichtliche Forschungen*, Heft 8, Berlin, 1933.
- SCIV (=SCIVA)** — *Studii și cercetări de istorie veche (și arheologice)*, București, I (1950) și urm.
- Studii** — *Studii, Revistă de istorie*, București.
- SzOL** — *Székely Oklevéltár*, Cluj.
- TIR** — *Tabula Imperii Romani*, L34, Budapest, 1968, L 35, București, 1969.
- D. Tudor, Olt Rom³** — Tudor, D., *Oltenia romană*, ed. III-a, București, 1968.
- W. Wagner** — Wagner, W., *Die Dislokation der römischen Auxiliarformationen in der Provinzen Noricum, Pannonien, Moesien und Dakien von Augustus bis Diokletian*, Berlin, 1938.
- Wosinsky** — Wosinsky, Mór, *Az őskor mézszetűes diszítésű agyagművészete*, Budapest, 1904.

MARISIA, V, 1975

AUTORII

LES AUTEURS ● DIE VERFASSEN ● THE AUTHORS ● АВТОРЫ

- Aldea Ioan*, muzeograf principal. Muzeul de istorie Alba Iulia (jud. Alba).
Badea Anton, muzeograf. Muzeul etnografic Reghin (jud. Mureș).
Báthory Ludovic, cercetător științific principal. Institutul de istorie și arheologie, Univ. „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca.
Botezan Liviu, doctor în istorie, cercetător științific principal. Institutul de istorie și arheologie, Univ. „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca.
Chiorean Ioan, cercetător științific. Centrul de științe sociale, Tîrgu Mureș.
Dragoș Vasile, instructor. Comitetul de cultură și educație socialistă al județului Mureș, Tîrgu Mureș.
Dobrescu Vasile, director adj., Cabinetul județean al P.C.R., Tîrgu Mureș.
Fruchter Eugen, muzeograf principal. Muzeul județean Dimbovița, Tîrgoviște.
Iancu Gheorghe, cercetător științific. Institutul de istorie și arheologie, Univ. „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca.
Ionescu Nicolae, profesor, Brahnari-Vaslui, jud. Vaslui.
Lazăr Valeriu, director. Muzeul județean Mureș, Tîrgu Mureș.
Mihăescu Gabriel, muzeograf principal. Muzeul județean Dimbovița, Tîrgoviște.
Moga Vasile, muzeograf principal. Muzeul de istorie Alba Iulia (jud. Alba).
Moldovan Liviu, arhivist. Filiala Arhivelor Statului, Tîrgu Mureș.
Nistor Ioan, arhivist. Filiala Arhivelor Statului, Cluj-Napoca.
Pop Ioan, lector universitar. Institutul pedagogic, Tîrgu Mureș.
Popa Alexandru, șef secție. Muzeul de istorie Alba Iulia (jud. Alba).
Protase Dumitru, doctor în istorie, conf. universitar. Institutul de istorie și arheologie, Univ. „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca.
Rus Traian, arhivist. Direcția Generală a Arhivelor Statului, București.
Székely Zoltán, doctor în istorie, director. Muzeul județean, Sfîntu Gheorghe.
Stoica Adrian, lector universitar. Centrul de perfecționare al cadrelor didactice, Cluj-Napoca.
Știrban Marcel, cercetător științific principal. Institutul de istorie și arheologie, Univ. „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca.
Turzai Măria, doctor în istorie. Centrul de științe sociale, Tîrgu Mureș.
Vasiliev Valentin, cercetător științific. Institutul de istorie și arheologie, Univ. „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca.
Zrinyi Andrei, muzeograf. Muzeul județean Mureș, Tîrgu Mureș.

* * *

Pentru conținutul lucrărilor răspund autorii.

Nr. inv. _____

Întreprinderea poligrafică Crișana, Oradea Com. 478.

